This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

WIDENER
HN UIBZ 5

Digitized by Google

Phil 9120.10.5

HARVARD COLLEGE LIBRARY

VE RI TAS

FROM THE
George Schünemann Jackson
FUND
FOR THE PURCHASE OF BOOKS ON
SOCIAL WELFARE & MORAL PHILOSOPHY

GIVEN IN HONOR OF HIS PARENTS, THEIR SIMPLICITY
SINCERITY AND FEARLESSNESS

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Menniskors Aprioriska,

eller

Rationela, Pligt-Lära

af

FRED. CEDERSCHIÖLD,
Moral. Professor.

Första Delen.

Lund 1828.

Tryckt hos C. Fr. Berling.

Digitized by Google

Phil 9120.10.5

HARVARD COLLEGE LIBRARY
JACKSON FUND
Feb. 13, 1925
(2 vols in 1)

Företal.

Uti min, år 1821 tryckta *Allmänna Inledning till Apriorisk, eller Rationel, Pligt-Lära* lade jag grundvalen för den Moraliska Läro-Byggnad, som jag nu, genom denna till Allmänheten öfverlemnada Afhandling börjat uppföra. Hvarken Recensentens, eller eget, bemödande att upptäcka felaktighet i grundläggningen har kunnat rubba min öfvertygelse om dess fasthet och bestånd. För att likväl lemna Läsaren tillfälle att sjelf bedömma mina åsigters halt och värde, införes härmedelst mitt svar på den i Svensk Litteratur-Tidning, N:ris 19, 20, 21, 22, år 1822, införda Recension af nyssnämnda *Propædie, eller Allmänna Inledning.* Svaret lyder sålunda:

"Efter att någorlunda fullständigt hafva uppgifvit de i afhandlingen förekommande ämnen och planen för deras behandling, öfvergår Recensenten till sjelfva granskningen af dessas innehåll.

Rec. uppehåller sig då först vid Läran om Moral-principerna, Friheten samt Moralens nytta, och sedermera behagar Han göra en jemförelse emellan de af H:r Grenander och mig i samma ämne utgifna Afhandlingar.

Digitized by Google

Jag är Rec. verkligen tack skyldig, som gjort sig den mödan att fullständigare, än Recensenter vanligen göra, *) utreda de i Afhandlingen förekommande ämnen. Det är ock af skyldig aktning för H:r Rec:s möda, som jag icke vill spara mig den att de anförda Anmärkningar besvara. Men förr, än jag härmed gör början, må det icke misstydas, om jag, för att lemna Allmänheten något fullständigare begrepp om planen för detta arbete, fyller luckorna i Rec:s uppgift. Således får jag först nämna, att jag

*) Jemför Recension öfver denna afhandling uti Stockholmsposten N:o 55, innevarande år. Denna högst ofullständiga Recension har jag ansett onödigt besvara, emedan den, som med uppmärksamhet vill jemföra den samma med sjelfva Afhandlingen, skall finna, att Rec. antingen aldrig genomläst den Afhandling, han företagit sig att recensera, eller åtminstone icke gjort sig nog reda för dess innehåll. Anförandet af Ciceros Afhandling om pligter, såsom ett mönster för en blifvande, i Svensk drägt klädd, Rationel Pligt-Lära, vittnar ock tillräkl. om Rec:s förvånda begrepp om fordringarne för en Vetenskaplig Afhandling. Med all aktning för Ciceros egenskaper såsom Statsman, Talare och Menniskokännare, kan han, efter mitt sätt att tänka, aldrig blifva ett mönster i Philosophiskt afseende. Att Rec. häftigt ifrar emot definitioner, är icke underligt, helst Cic., (Rec:s Moraliska Ideal) icke en gång definierar begreppet pligt, som likväl utgör ämnet för hans Afhandling. Som likväl Cic. understundom både definierar och indelar, och således, lika med mig, klädes uti den, för Rec. så förhatl., Scholastiska rustningen, så torde tillåtas mig få föreslå Duc De la Rochefoucauld, såsom Rec:s blifvande Hjelte i Moraliskt afseende, helst denne författare i sina Maximes & Reflexions Morales, hvarken definierar, eller distinguerar, utan framställer Moraliska sanningar sentensvis, och utan någon Philosophisk ordning.

Digitized by Google

icke anser Moralens allmännaste begrepp kunna utgöra en särskilt Vetenskapsdel, utan blott såsom allmän Inledning (Propædeutik) till Moraliska Vetenskapen, hvarföre jag ock icke indelt i frågavarande Afhandling i Capitel. Jag har likväl icke, som Rec. uppger, derföre bedt om förlåtelse, utan blott anfört orsaken dertill. Orden i Företalet till Afhandlingen pp. VII. VIII. lyda sålunda: *Orsaken, hvarföre jag ej indelt närvarande Afhandling i Capitel, eller Afdelning. &c. är den, att jag ej anser denna Afhandling, särskilt betraktad, såsom ett Vetenskapligt helt* &c — För att likväl närma mig en Vetenskaplig ordning, har jag, följande den regressiva methoden, hvilken flere forntidens djupsinnige Philosopher ansett för den enda rätta, börjat med Rationela Pligtlärans Definition, och, efter att först hafva förklarat Genus och Differentia Specifica uti Definitionen, har jag utredt de begrepp, som med dem, hvilka i Definitionen förekomma, äro närmast beslägtade, och det i den naturliga ordning, hvartill deras närmare, eller fjermare, slägtskap föranleder, och hvilken Rec. redigt nog uppfattat och framställt. Såsom Scholier till 1 § har jag genomgått Rationela Pligt lärans Synonyma och granskat dem. Jag har således icke, såsom Rec. tyckes vilja påtruga mig, börjat med utredandet af begreppet Philosophi, helst jag då hade felat emot den method, jag föresatt mig följa. Jag har endast i noten, ibland Rationela Pligt-lärans

Digitized by Google

Synonymer, liksom i förbigående, sökt utreda begreppet Philosophi, såsom Genus till Rationela Pligt-läran.

Vid Recensionen af Pligt-begreppet har Rec., förmodligen såsom hatare af, och således ovan vid, Indelningar, uppradat Indelningen af Pligt, i anseende till säkerheten förrätthafvanden, ibland Pligts allmänna Indelningar, och således gifvit en strängare Logicus, än Rec. sjelf år, anledning att dömma mig skyldig till begånget brott emot den Logiska Indelningslagen, som förbjuder att göra språng uti Indelningar (saltus in dividendo). Rec. torde således nogare behöfva genomläsa min bok, för att finna, det skilnaden emellan *fullkoml.* och *ofullkoml. Pligter*, icke utgör en *Divisio*, eller Indelning af Pligt, utan en *Subdivisio*, eller Underindelning deraf. Det är neml. Rationel pligt, som, i *anseende till säkerheten för rätthafvanden*, sålunda indelas.

Rec. har dessutom alldeles förbigått Indelningen af Rationela pligterna uti *Analytiska* och *Synthetiska*, hvilken Indelning likväl är så mycket nödvändigare, som man, den förutan, icke kan rätt fatta planen för min blifvande Rationela Pligt-läras behandling.

Vid Afhandlingen om *Status Moralis* har Rec. äfven förbigått den af mig anförda högst nödvändiga skilnaden emellan Status *mere & non mere Naturalis*. Denna distinction är så mycket nödvändigare, som jag tror mig genom den samma fullkoml. hafva upplyst, i

Digitized by Google

hvad afseende Natur-tillståndet kan opponeras emot det Borgerliga, eller i det samma upphöra, samt att *Status Naturalis Publicus* icke är det samma, som *Status Civilis*, äfven som jag genom denna distinction trott mig upplysa skilnaden emellan Statens Rationela Pligt-lära (*Ius Naturæ Public.* och den Borgerl. (*Ius Civile*). Allt detta anser väl Rec. för grål och Scholastik kan hända derföre, att han icke hos någon annan författare sett dessa begrepp så redigt förklarade, eller sjelf förmått dem så noga och tydligt bestämma.

Vid Recensionen af *Frihets-Theorien* har Rec. likaledes förbigått den skilnad, jag gjort emellan Guds och menniskans Moraliska frihet, emellan Moralisk frihet i menniskans *vilja* och i dess *handling*. Desse inskränkningar af frihet äro likväl högst nödvändiga för att rätt fatta min Frihets-Theori. Jag har neml. genom sjelfva språkbruket sökt visa, att frihet kan i vidsträckt bemärkelse tilldelas icke allenast förnuftiga, utan äfven oförnuftiga, ja till och med liflösa varelser. Af sjelfva begreppet menniska, såsom ett inskränkt (sinnligt) förnuftsväsende, har jag sökt visa, att vi menniskor måste åtnöja oss med inskränkt frihet. Vi måste ju ofta med en Paulus tillstå, att vi "hafva en lag i våra lemmar, som strider emot den lag, som i vår håg är", eller med en Ovid? "Video meliora proboque, deteriora sequor". Det är: att vi hafva frihet i viljan, men icke i handlingen;

Digitized by Google

och att det då med rätta heter: "ut desint vires, tamen est laudanda voluntas" eller en god vilja gör allting godt. Jag tror icke, att Frihetsbegreppet, sålunda utredt, skall synas strida emot vår Christl. lära om arfsynden, försoningen och rättfärdiggörelsen, fast än Rec. så häftigt behagar yrka det. Detta må vara nog i afseende på Rec:s uppgift af bokens innehåll. Jag går nu att besvara Rec:s inkast i den ordning, de finnas anförde, och sedermera vill jag helt kort yttra mig om den emell. Tit. Grenander och mig gjorda jemförelse. Måtte endast Läsaren icke tröttas vid min, kan hända, vidlyftiga förklaring!.

Recent. börjar med Moralprincipernas granskning, och, oaktadt han gillar methoden för deras afhandling och berömmer min grundlighet och opartiskhet i deras bedömmande, förmodar han likväl, att jag, kanske mindre skäligt anfört Mandeville såsom Upphofsman, el. Representant för Samhällighetsprincipen. Väl, säger Rec., förklarar denne Empiriske, hätske Sophist alla dygder att blott vara den beräknade Politikens foster; men han tillägger också, att de blifvit aflade af högmodet, hvilket alltså snarare skulle utgöra hans Principium moralitatis, om man med något sken af skäl skulle vilja i hans osystematiska verk utfinna någon ledande grundsats. Derföre, så framt icke benämningen af Philosoph skall vanhedras, kan man icke gerna uppföra honom bland Phi-

Digitized by Google

losophernas antal. Rättare, fortfar Rec., må man alltså nämna såsom den egentliga Samhällighets principens utvecklare, tvenne verklige djupe tänkare: Hugo Grotius och Pufendorf. — Rec. täckes först tillåta, att jag anmärker, det han förblandat *Samhällighet* (Societas) med *Borgerlig Samhällighet* (Societas civilis, sive Civitas). Men, om jag ock medgåfve Rec., att Hugo Grotius och Pufendorf yrka, det man skall ingå i Borgerligt samhälle, härleda de likväl icke skilnaden emellan rätt och orätt, dygd och last, ifrån sjelfva Borgerliga samfundslagarna, utan grunda fast mer pligten att ingå i samfund på en medfödd böjelse, hvilket Rec. ock sjelf i följande mening medgifver. Mandeville deremot, (hvilket vid afhandlingen om hans princip är visadt), antar icke annan skilnad emellan dygd och last, än den, som Borgerliga lagarna utstaka, hvarföre jag ock, i likhet med Kant och flere Moralister, kallar honom för Upphofsman till Borgerliga Samfundsprincipen.

Vidare anser icke Rec. min angifvelse (förmodligen uppgift) för fullständig, emedan jag icke ibland Moralprinciperna uppgifver Spinozas. Rec. måste likväl medgifva, att, när jag, vid Afhandlingen om friheten, räknat Spinoza till Fatalisternas antal, skulle jag fela emot min egen Princip, om jag lemnade honom ett rum ibland Moralister, eller antoge hans Princip för en frihets Princip.

Digitized by Google

Den Fichtiska Principen är, liksom Kants, Formel, men mindre tydlig än den Kantiska, och jag har derföre ej särskilt trott mig behöfva afhandla den samma, helst den, äfven som Kants, kan och måste subordinera under den af mig uppgifna, hvilket blir klart, när, som jag hoppas, jag kan vederlägga Rec:s emot min Princip gjorde inkast.

Rec. medger, att Principen för Practiska Philosophien skall, blott med en viss modification, vara den samma, som Principen för Theoretiska Philosophien; men Rec. kan icke inse, huru Aristoteliska Principen, äfven såsom den af Kant uttryckes, kan blifva en sådan. Det är lätt att se, det Rec. vill uppsöka en Reel Princip, att jag så må kalla den, eller hvad de gamle Philosopher kallade Principia fiendi & essendi. Jag deremot har endast uppsökt ett Principium cognoscendi, eller en gemensam Princip för all mensklig kunskap, så väl om Theoretiska, som Practiska, lagar. Jag förutsätter således, hvilket jag tror, att man bör göra, (helst ingen förnuftig varelse tviflar på dess verklighet), att vi redan hafva en kunskapsförmåga så väl om Theoretiska, som Practiska, lagar, och att begge desse slags lagar äro i objectift afseende oföränderliga, och endast, när deras föremål undergå förändring, kunna öfverträdas. Så länge derföre m:skan är m:ska, d. ä., ett Förnuftigt och Moraliskt fritt väsende, är Moraliska lagens efterlefnad för henne likså nödvändig, som Theoretiska lagen

Digitized by Google

är för stenen, att, så länge den är sten, sjunka i vattnet. Om Rec. noga genomläst min bok, hade han insett detta, och dymedelst kunnat finna, att m:skan, i och med det hon öfverträder Moraliska lagen, upphör att, såsom icke längre varande Moralisk, vara föremål för den samma. Hvad Dieten är för m:skan i Physiskt afseende, är Moralen för henne i Moraliskt; och hvad Medicin (hvartill jag så väl räknar den yttre, eller Chirurgien, som den inre, eller egentliga Medicinen) är i Physiskt afseende, är straff, eller läran om straff, i Moraliskt. Liksom Dietetiken endast gäller så länge m:skan är i Physiskt afseende frisk, äfven så gäller Moralen, (hvilken, när den opponeras mot Physiska Dietetiken, kunde kallas Moralisk Dietetik) i Moraliskt afseende, endast så länge m:skan är Moraliskt frisk, d. å bibehåller fullt bruk af förnuft och frihet; och liksom Medicinen, (den jag vill kalla inre) söker att bota Physiska sjukdomar, d. å fel och svagheter, äfven så bör straff (Moralisk Medicin) bota Moraliska fel och brister. Samt liksom slutl., när icke hopp om en lems helande i den enskilta m:skokroppen genom invärtes, eller utvärtes, medel, kan erhållas, denna lem måste amputeras, för att icke förorsaka hela kroppens död; äfven så nödvändigt blir det i Moraliskt afseende att undanrödja den lastbara varelsen, då den genom sitt qvarblifvande skulle hota hela Stats-kroppen med undergång. Om Rec. hade gjort sig dessa, el. dylika, betraktelser,

Digitized by Google

så förmodar jag, att han icke med åtlöje hade bemött den af mig yttrade satsen, att Moralen endast gäller för Moraliska varelser, men att de Moraliskt sjuke, liksom de Physiskt sjuke, böra, om möjligt är, återföras till helso-tillståndet. Han hade då tvärtom med tacksamhet bemött den, som vill mildra menskliga sinnelaget, samt lära Lagstiftaren att icke straffa för att plåga, utan för att förbättra; och att, när någon blir så omoralisk, att han icke längre kan tålas i allmänna sammanlefnaden, han då med möjligen minsta plåga må undanrödjas.

Vi måste derföre, H:r Rec.! bestämma sjelfva begreppet Moral-Princip, och jag är säker, att all tvist oss emellan då skall upphöra. Som nu Moralprincip icke är annat, än en Princip, eller en lag, som gäller för Moraliska varelser, så kan jag bringa mitt Raisonnement i syllogistik form sålunda: de, för hvilka en Moralprincip kan vara gällande, måste vara Moraliska varelser (emedan Moralprincipen just har sitt namn af dem, för hvilka den, såsom Princip, kan gälla, neml. Moraliska varelser). Nu äro de lastbare, eller brotslige, icke Moraliska varelser; således kan icke Moralprincipen för de lastbare, eller brottslige, vara gällande. Man kan ock raisonnera sålunda: Moraliska Dietetiken kan endast gälla för den Moraliskt friske varelsen. Nu är Moralisk Princip, eller Moralisk Lag, en Moralisk Dietetik; således kan Moralisk Lag endast gälla för den i Moraliskt afseen-

Digitized by Google

de friska varelsen, Rec. torde likväl fordra, att jag skall bevisa, det Moral-Lagen är en Dietetik, eller endast gällande för den Moraliskt friska varelsen. Detta blir så mycket lättare, som Moralen i Moraliskt afseende gör det samma, som Dietetiken (Physiska) gör i Physiskt. Dietetiken (Physiska) föreskrifver de Reglor, menniskan bör iakttaga, för att bibehålla sin *Physiska*, sundhet. Moralen gifver de Reglor, man skall och bör iakttaga till bibehållande af sin *Moraliska* sundhet. Öfverträdandet af begges föreskrifter medförer sjukdom, under hvilken de Dietetiske Reglorne icke kunna iakttagas. Liksom nu Läkaren (Physiske) söker genom Medicin (Phys.) bota den i Physiskt afseende sjuke, eller återföra honom till sin Physiska helsa, äfvenså söker, eller bör åtminstone Lagstiftaren, den Moraliske Läkaren, söka genom straff *), Moralisk Medicin, återföra den i Mo-

*) Här är ej tillfälle att tala om straff. Nog af: De böra anses såsom en Moralisk Medicin, och böra således, liksom den Physiska Medicinen, rätta sig efter Patientens constitution och omständigheter. Liksom derföre icke en och samma Medicin kan i Physiskt afseende brukas för alla Patienter, som hafva samma sjukdom, äfven så kan icke den Moraliska Medicinen (straff) brukas vid en och samma Moraliska sjukdoms botande, (samma brotts bestraffning) hos olika Moraliska sjuke, eller brottslingar. Den, t. ex., som med lika penningeböter tror sig kunna curera (bestraffa) den rike, som den fattige, Moraliska Patienten (Brottslingen), vinner säkerligen likså litet sin önkan, som den, hvilken med ett stop bränvin försökte curera Frossan äfven så väl hos Skräddaren, som Smeden.

Digitized by Google

raliskt afseende sjuke till sin Moraliska helsa. Men, säger Rec., "då den dygdige just är dygdig derigenom, att han fullgör pligt, så behöfver han icke någon Apriorisk Pligt-Lära, emedan han ej behöfver lära hvad han redan utöfvar". Detta är det samma som att säga: derföre att den i Physiskt afseende friske just är frisk derigenom, att han fullgör Dietetikens fordringar, behöfver han ingen Dietetik, emedan han ej behöfver lära, hvad han redan utöfvar. — Vidare, säger Rec. alltså är Ethiken antingen det aldra onyttigaste i verlden, eller är den gällande för varelser, hvilka, efter Författarens yrkande, icke äro menniskor. Med samma skäl skulle, om man brukar Rec:s slutkonst, antingen Dietetiken vara det aldra onyttigaste i verlden, eller ock gälla icke för friska, utan sjuka, varelser. Denna Rec:s slutkonst liknar Skolgossens, som, genom sin stora insigt i Logiken, ville öfverbevisa sin fader, att tre ägg vore fem. Jag fruktar ock, att följden för Rec., om han fortfar att så syllogisticera, blifver icke mindre ofördelaktig, än för den stormodige Skolgossen. — Den lastbare kan ju så mycket mindre vara menniska, eller consequent, såsom menniska betraktad, som han just, såsom lastbar, är Lagbrytare. Men menniska är ett förnuftigt och fritt väsende: följaktligen kan ett väsende icke kallas menniska längre, än det visar sig äga förnuft d. å. förmåga att inse lagarne, och frihet, d. å. förmåga att föl-

Digitized by Google

ja dem. Desutom vittnar erfarenheten tydligen, att Spetsbofven, äfven såsom sådan, icke är consequent. Vore t. ex. en mördare consequent, så skulle han icke hindra en annan att mörda sig; vore tjufven consequent, så skulle han icke vilja försvara det, han stulit o. s. v.

Sedan jag nu, som jag hoppas, undanröjt det löjliga uti satserna, att endast Moraliska, eller dygdiga, varelser äro menniskor, och — att spetsbofvar icke äro consequente, återstår, (efter att likväl förut hafva medgifvit Rec, det månge, like ett falskt mynt, bära en prägel, eller stämpel, den de icke förtjena, och således i yttre afseenden anses för menniskor, fast de invärtes äro glupande Ulfvar), att visa, det ingen ting hindrar, med mindre man ifrån Aristotelico-Kantianska Principen, förvandlad i en Practisk Formel, eller ett Categoriskt Imperatif, skall kunna härleda hela Philosophiens Princip. Sedermera skall jag korteligen söka bevisa, att en Princip, härledd ifrån begreppet om det absoluta, omöjligen kan blifva Principium cognoscendi för Moralen, ännu mindre för hela Philosophien.

Det vore väl öfverflödigt att göra mig den mödan att bevisa min Princips giltighet, helst jag i min utgifna bok tillräckligen bevist den samma. Som jag likväl förmodar, att de fleste, som läsa denna tidning, icke äga den i fråga varande Afhandlingen, så nödgas jag, till dessas tjenst, fast än gan-

Digitized by Google

ska kort, uppfylla begge desse, nu gifne, löften.

Rec. medger sjelf, att man bör antaga en gemensam Princip för hela Philosophien; men hån tror endast, att den af mig uppgifna, såsom ett Imperatif, icke kan för en sådan Princip antagas. "*Vetandet*, säger Rec. kan icke antaga ett bud för sitt fortfarande att, blifva vetande, såsom grunden för den visshet, det vill afveta". Härtill svaras, att jag endast antar ett Principium cognoscendi, men icke ett Principium essendi, vel fiendi. Att vilja antaga ett bud i anseende till möjligheten, eller verkligheten, för vårt förfarande att blifva vetande, har icke någonsin varit min afsigt. Jag anser det så mycket dåraktigare att vilja uppgifva en sådan Princip, eller genom tillhjelp af den samma söka utreda förfarandet att blifva vetande, som just vetandet, eller tänkandet, måste vara första subjectiva Principen för öfvertygelsen om min egen tillvarelse. Att vilja genom skäl och bevis göra det tydligt, som af ingen sättes i tvifvel., är ett försök, som likså säkert skall misslyckas, som Rec:s att vilja innestänga mig i sine Logiske irrgångar.

Rec. säger, att Aristotelico-Kantianska Principen endast gäller inom Logikens krets. Detta har ock aldrig af mig blifvit bestridt. Men jag yrkar endast, att, sedan man förvandlat denna Princip till ett Categoriskt Imperatif, kan och måste den antagas, såsom den objectift högsta Principen så väl för The-

Digitized by Google

oretiska, som Practiska, lagar. Här torde Rec. göra den invändningen: Den Princip, som skall gälla för Theoretiska Philosophien, måste vara Theoretisk, d. är blott säga hvad som sker och måste ske; men den i frågavarande är ju Practisk? Härtill svaras: Theori och Practik måste alltid vara förenade. Till inhämtande af Theori fordras Practik, äfvensom Theori fordras om det Practiska. Som nu Philosophiens högsta Principium cognoscendi ej är annat, än den högsta och allmännaste regel, hvilken den måste följa, som vill utgrunda Theoretiska och Practiska Philosophiens Lagar (Föreskrifter, Reglor, eller Satser), så är tydligt, att det måste förkunna sig såsom ett Practiskt Bud, och ej som en blott Logisk Formel. Det bör neml. gälla, såsom en conditio sine qua non, för den, som vill inhämta kunskap, vare sig då i Theoretiskt, eller Practiskt, afseende. Men som ett Practiskt Bud alltid förutsätter frihet hos den, som skall kunna uppfylla Budets föreskrift, så måste detta Practiska Bud, när det befaller något i afseende på Theoretiska Lagarna, förutsätta Theoretisk frihet, hvilken Rec. aldrig lärer hört omtalas. Om således jag kan bevisa, att vi äga Theoretisk frihet, så torde Rec., kanhända, åtminstone i detta afseende, anse mig för sjelftänkare. Frihet har jag nemligen kallat en förmåga att handla, eller att vilja handla, enligt Lag. Rec. måste således, sedan han icke bestridt Definitionen på frihet i allmänhet, utan tvärtom

Digitized by Google

i tysthet medgifvit, att vi hafva förmåga att handla, eller vilja handla, enligt Lag i allmänhet, äfven medgifva, att vi äfven så väl måste hafva denna förmåga (frihet) i afseende på de Theoretiska, som Practiska, Lagarna, helst, enligt Logikens Reglor, allt det gäller om Species, som gäller om Genus. Att vi verkligen hafva förmåga att handla, och att villja handla, efter de Theoretiska Lagarna, men tillika benägenhet till deras öfverträdande, har Rec. i sin Recension icke otydligen visat. Han har nemligen stundom iakttagit, stundom icke iakttagit, Logikens Reglor, och dymedelst, i förra afseendet bevist sig äga, i sednare icke äga, eller, kan hända, snarare låtsat sig icke äga, Logisk frihet. Hvad hindrar, att alla den Theoretiska Philosophiens Lagar kunna uttryckas med Practiska Bud, eller Categoriska Imperatif? Man kan ju t. ex. säga: begå icke ett språng (Saltus) vid indelningar; förena adjectivet uti lika genere, numero och Casu med sitt substantif o. s. v. Jag hänvisar derföre Rec. till sjelfva Afhandlingen pag. 137 och 138, hvarest i noten tydligen upplyses, att vi kunna sägas äga, så väl Theoretisk, som Practisk, frihet.

Sedan jag nu upplyst Rec. om möjligheten att antaga ett Practiskt Bud till Principium cognoscendi för hela Philosophien, förmodar jag, att Rec. af sig sjelf medger, det Aristotelico-Kantianska Principen, hvilken Rec. redan yttrat vara den högsta i Theo-

Digitized by Google

retikt afseende, äfven i Practiskt, måste vara det, helst den, oaktadt förvandlad i ett Practiskt Bud, likväl icke förbyter sin natur att för Theoretiska Philosophien gälla såsom den högsta. Den lärde och den olärde, den upplyste och oupplyste, följa ock detta Bud, när de vilja bestämma det rätta i afseende på kunskap och handlingar. Man kan ju icke eller komma till någon högre regel, än den, som befaller enstämmighet, eller förbjuder strid, i kunskap och handling. Hade Rec. iakttagit, eller velat följa, denna Princip, så hade han, utgående från begreppet Rec., bordt finna, att han, vid många tillfällen, i denna Resension, motsagt sig, och, såsom Rec., hvilkens pligt det är att redigt och redligt bedöma ett arbete, icke varit consequent. När nu Rec., sjelf medgifver, att Principen för Practiska Philosophien skall, med en viss modification, vara den samma, som Principen för den Theoretiska Philosophien, så måste Rec. äfven medgifva, att den Princip, som för Theoretiska Philosophien antages, måste vara homogen, eller likartad, med Practiska Philosophiens Princip. Nu är Practiska Philosophiens Princip ett Imperatif, således måste Theoretiska Philosophiens äfven vara det. Men liksom alla Lagar, Reglor, Principer, eller Imperativer, endast gälla för dem, som höra till deras område, som känna och erkänna Lagarne &c., så kan det visserligen hända, att Rec., såsom till äfventyrs redan så absolut,

Digitized by Google

att han ej emottager några befallningar, om de ock framställdes i egenskap af välmenta råd, undandrager sig deras krets, för hvilka desse Reglor, eller Imperativer, egentligen gälla, och i sådant fall måste jag medgifva Rec., att Imperatif icke för honom kan gälla såsom någon Princip, eller Lag, hvarken i Theoretiskt, eller Practiskt, afseende.

Det återstår nu att bevisa, det Identitets Systemet icke kan gifva något Principium cognoscendi för hela Philosopien. Rec. har förmodligen sjelf insett det, och således ganska klokt underlåtit, att en sådan Princip uppgifva. Skulle det absoluta, hos hvilket, enligt Rec:s sätt att Philosophera, tanke och utsträckning, form och materia, möjlighet och verklighet, frihet och nödvändighet, äro ett i entelechien af det ursprungliga eviga rätta; skulle, säger jag, det Absoluta utgöra ett Principium cognoscendi för hela Philosophien, så skulle detta Absoluta uttryckas uti en Formel, eller Sats, hvilken, enligt hvad förut är anmärkt, måste vara Practisk, d. ä. gälla såsom ett Categoriskt Imperatif. Frågan uppstår således; Huru skall man uttrycka denna Princip? Det lärer ske ungefärligen sålunda: Återgå till det Absoluta, eller sök identitet, eller sök likhet, med Gud, eller blif Gud sjelf o. s. v. Oaktadt jag skulle kunna tyckas upplösa denna olika uttryckta Formeln, och indela den i Princip för Theoretiska och Practiska Philosophien sålunda, att jag t. ex. *affirmatift* sade: Återgå till

Digitized by Google

det Absoluta, eller sök likhet med Gud, i Theoretiskt afseende, och återgå till det Absoluta, eller sök likhet med Gud, i Practiskt afseende; eller *Negatift*: försumma icke att återgå till det Absoluta, eller att blifva Gud lik i Theoretiskt afseende, och försumma icke &c. i Practiskt afseende; så må jag likväl tillstå, att jag icke inser, hur denna Princip skall kunna blifva den högsta, helst jag alltid gör mig dessa frågor: när, huru, och på hvad sätt, skall detta ske? Svarar jag då, att det sker, när jag följer mitt Theoretiska och Practiska förnufts föreskrifter, så gör jag mig åter den frågan: när följer jag desse föreskrifter, eller hur vet jag, att jag följer dem? Jag måste då slutligen komma till den Princip, som jag antager *). Hvad som vid Afhandlingen om Crusii Moral-Princip är anfördt, torde emot Identitets Princi-

---

*(Jag har aldrig sökt tillvälla mig hedren för denna Princips uppfinning. Men jag kunde så mycket mindre uppmuntras att hämta den från Fichte, som jag redan då hade läst hans föraktliga yttrande derom; men både då och nu påstår jag, att hvarken Kants, eller Fichtes, Princip kan, utan tillhjelp af den, som jag antagit, rätt förklaras. Att jag gifvit denna Princip en fullständighet i användandet deraf, som ingen Moralist före mig gjort, vågar jag tro, tills Rec., eller någon annan, bevisar motsatsen. Om jag härigenom förtjenar namn af sjelftänkare, är mig likgiltigt. Jag söker icke Originalitet af fåfänga, utan af ren nödvändighet. Jag begriper nemligen mig sjelf; men nödgas tillstå, att mången af nyare tiders Philosopher, och isynnerhet deras mindre sjelftänkande medhållare, hvilkas Karakter utmärkes genom ändelsen *an* (*âne*) såsom *Kantian*, *Fichtian*, *Schellingian* (Rec. icke undantagen) ofta för mig är obegripelig.

Digitized by Google

pen kunna invändas, så vida den nemligen icke blott skall innehålla något tomt uttryck, hvaremot icke något motsvarande föremål kan tänkas, eller anföras.

Sedan, som jag hoppas, jag nu tillräckligen visat Rec. obehörigheten af dess anmärkningar emot min Moral-Princip, samt orimligheten att ifrån det Absoluta directe vilja härleda hela Philosophiens högsta kunskaps-Princip, vill jag i ordningen besvara Rec. inkast emot min Frihets-Theori.

Det stöter aldra först Rec., att jag nämner Fichte ibland dem, som utan skäl och bevis, utan blott såsom en trosartikel, antaga frihet, då likväl Rec., om han behagar genomläsa Fichtes Wissenschaftslehre, skall med egna ögon se detta uttryck: "Menniska, du är fri. Detta är din trosartikel." Åfvenledes misstycker Rec., att jag yrkar, det Fichte förblandat friheten hos Lagstiftaren med frihet hos den Laglydige, och tror Rec. att det, af skäl, hvilka han ofvanföre anfört, skall synas, det Fichte ganska bestämdt skiljer emellan den frihet, som tillkommer Jaget, då det tänkes alldeles rent, och den, som tillkommer det, då det inom erfarenhetens krets uppträder med empirisk personlighet. Är likväl icke Jaget alldeles rent det samma som Gud? Eller har icke Rec. gifvit styrka åt min sats, i stället att bestrida den? För att lemna läsaren tillfälle sjelf döma om vigten af de skäl, Rec. anfört

Digitized by Google

emot mina om Fichte yttrade tankar, vill jag troget afskrifva Rec:s egne ord. "Orätt, säger Rec. är det att påstå, det Fichte icke utvecklar Frihetsbegreppet. En sådan utveckling förekommer väl icke i Vetenskapsläran, **) men så väl i hans Sedelära, som hans Naturrätt. Fichte Definierar nemligen frihet i allmänhet med en Causalitets-förmåga genom blotta begreppet ***); och mensklig frihet med förmåga, att, genom utkastandet af ett begrepp och ändamål, blifva orsak till uppkomsten af ett detta begrepp motsvarande object ****). Då nu, som bekant är, Fichte antar Jaget, att vara den oändeliga tendencen till Absolut verksamhet, så är i och med det samma friheten gifven i och med

**) Den kan så mycket mindre der förekomma, som, enligt ofvan anförde uttryck, Fichte uttryckeligen sjelf hår kallar låran om frihet — en Tros Artikel.

***) Rec. har likså tydligt härigenom framstält Fichtes Definition på frihet, som Aristoteles begreppet om menniskans själ, då han definierade den samma genom — entelechia. Kan hända, att Rec. (Fichtes Tolk) nödgas med Hermolæus anropa de onde andarne om biträde till denna Definitions förklaring. Skall likväl i denna Definition blifva någon mening, så kan det väl aldrig blifva någon annan, än den, att friheten endast består uti en förmåga att föreställa sig sjelf vara yttersta orsaken till något. Blir icke då, som jag har sagt, Fichte, når han vill antaga friheten, sjelf alltings skapare, eller förblender han icke frihet hos högste Lagstiftaren, eller Gud, med frihet hos den laglydige, eller menniskan?

****) Af sjelfva denna från Tyskan illa öfversatta Definition på mensklig frihet, bevises ju tydligt hvad jag anfört, att man nemligen sjelf, för att anses fri, måste vara orsak till föremålen, hvilka blott blifva inskränkning af Jaget, och äro af det samma beroende.

Digitized by Google

sjelfva bestämningen af Jaget; och att således vilja bevisa, att friheten är en nödvändig väsentlighet af menniskans intelligenta natur, skulle alldeles vara det samma, som att åter igen företega den redan utförda deductionen af intelligensen. Härvid kan således billigtvis ingen ting annat fordras, än en genetisk förklaring, sådan som Fichte i sin Sedelära har lemnat, ty det är gifvet, att, så snart menniskan fattar sig såsom intelligens, nemligen enligt den af Fichte gifna bestämningen, måste hon begripa sitt varande endast och allenast under begreppet, hvarmed till följe af den gifna Definition öfver (på) frihet, han måste tänka sig fri *). "Menskliga personligheten, påstår Fichte, utgöres just deraf, att intelligensen tillskrifver sig en sphér för utöfningen af sin frihet, d. ä., en materiel kropp, inom och på hvilken intelligenten ensam kan vara en genom viljan efter begreppet verkande orsak till alla skeende förändringar." — Jag underställer den oväldige Läsarens bepröfvande, om Fichtes Definitioner på frihet, eller Rec:s deröfver lemnade förklaring, kan göra något af minna, om Fichtes Frihets Theorie fällda, yttranden stridigt: eller om icke Fichte är mer Consequent, än Rec. tyckes vilja medgifva?

Rec. yrkar, att jag orättvisligen beskyller Schelling för Fatalismus &c., oak-

*) Är detta icke det samma, som att antaga friheten, som en Tresartikel?

Digitized by Google

tadt jag styrker denna min beskyllning med Schellings egna ord i dess Föreläsningar öfver Methoden för det Academiska studium, hvarest han sålunda yttrar sig: "Hvad som allena från en subordinerad ståndpunct kan synas fritt och således objectivt tillfälligt i allt handlande, är blott, att Individuum af det, som är förut bestämdt och nödvändigt, gör det bestämda till sin gerning; men för öfrigt, och hvad följden beträffar, är Individuum i det goda så väl som i det onda — ett verktyg af den Absoluta nödvändigheten." Jemför Afhandlingen p. 127.

Rec. är nog djerf att, till förfäktande af Schellings frihets Theori, tillvita mig icke rätt hafva anfört exemplet af Judas Ischarioth. Jag måste således anföra Schellings egna ord ur 1:a B. af dess Philos. Schrift: "Judas Ischarioth konnte nicht anders, er musste den Heiland verrathen: aber die That muss ihm nun doch zugerechnet werden, weil er sich doch, in der Ewigkeit dazu entschieden." Rec. tager, liksom alla tiders Philosopher gjort, hvilka vilja försvara en dålig sak, sin tillflykt till Bibeln, för att i densamma uppsöka grund för sina orimliga meningar. Således säger Rec:n helt categoriskt, att, "då det hvad Schelling kallar intelligibel handling endast är ett speculatift uttryck för det, som enligt den Christna läran kallas arfsynd, så följer, att, i och med det samma man beskyller Schellingianismen för fatalism, gör man Christendomen samma

beskyllning, hvarmed man ställer hela dess lära om försoning och rättfärdiggörelse alldeles på hufvudet." — — Här ser man ett nytt missfoster af Rec:s osunda Logik. Har icke Rec. här begått fallaciam petitionis Principii? Eller har icke Rec. förut bordt förklara Schellings så kallade intelligibla handling, samt bevisa, att den är ett speculatift uttryck för det, som i Christna Religionen kallas arfsynd? Jag fruktar, att Rec. icke kan förklara Schellings intelligibla handling, och så mycket mindre lär kunna förlika Schellings Frihetslära med Christna läran om Arfsynden, Försoningen och Rättfärdiggörelsen, som dessa läror äro vida åtskilda. Schelling påstår ju i sin Frihets Theorie, att menniskan ifrån evighet bestämt sig till det onda, eller goda: Bibelns lära om Arfsynden visar dess uppkomst af de första menniskornas olydnad mot Gud; men den säger icke, att dessa menniskor af evighet bestämt sig till det onda, eller goda, utan att de, skapade i tiden, åto af förbudna trädet, icke för att blifva sämre, utan bättre och fullkomligare, än de förut voro. Läran om Försoningen och Rättfärdiggörelsen säger väl, att ingen kan, efter syndafallet, fullkomligen fullgöra Lagens fordringar; men den bestrider derföre icke menniskan all förmåga, eller frihet i vilja och handling. Rec. har förmodligen glömt Artikeln De libero arbitrio, som i alla Theologiska Compendier afhandlas. Den, som vill med uppmärksamhet genomläsa Schel-

Digitized by Google

lings Föreläsningar öfver Methoden för det Academiska studium, och i synnerhet 8:de och 9:de föreläsningen om Christendomens Historiska Construction och Theologiens studium, skall genast finna, att Schellings tankar om Christendomen med en sann Christens begrepp derom icke kunna öfverensstämma.

Sedan Rec. länge förfäktat Schellingska Frihets-läran, yttrar han sig slutligen om min frihets-Theorie sålunda: "Om, för öfrigt vår tänkares Frihets-lära är mera tillfredsställande, än den Schellingska, må lemnas derhän. Visst är åtminstone, att den är vida inskränktare; ty han tager icke frihet för förmåga att välja, utan blott för förmågan att bestämma sig till handling enligt Lagarne:" — Det är icke underligt, att Rec. här misstager sig om min Frihets-Theori, helst han, vid uppgiften af de ämnen, som i Afhandlingen förekomma, alldeles (hvilket jag redan anmärkt,) förgätit att anföra den skilnad, jag gör emellan Moralisk frihet hos Gud, d. ä. högste Lagstiftaren (Absolut frihet) och moralisk frihet hos Menniskan, eller den Laglydige (hypothetisk frihet); samt emellan frihet i viljan, och frihet i handling. Rec. ser huru nödigt det är, att, äfven som Rec., vara Consequent, (Rec:r, äfven så väl som andra menniskor, icke böra ljuga) och att man rätt bör bestämma sina begrepp samt icke förgäta de gamles yttrande: "Qui bene distinguit, bene docet."

Digitized by Google

Om Rec. behagade noga eftersinna hvad jag förstår med frihet i viljan, så måste han nödvändigt medgifva, att man icke kan bestämma sin Moraliska vilja, utan att förut hafva gjort ett val, — nemligen emellan att vilja, eller icke vilja, lyda Moraliska Lagen. Här tyckes Rec. i hemlighet vilja förebrå mig att icke nog grundligt hafva distinguerat mina begrepp. Förut har jag fått den förebråelsen att allt för mycket hafva sönderdelat dem. Rec. är således af det slags folk, som aldrig är nöjd med någon annan, än sitt eget kära Jag, eller ock, hvilket kan hända är mildare yttradt, kriticerar med och utan anledning, på det han skall få något att säga. —

Det är alldeles riktigt af Rec. yttradt, att min Frihets-Theori är vida inskränktare, än Schellings. — Det behöfs icke Rec:s djupsinniga forskningsförmåga, eller antagandet att man är en del af det Absoluta, det är af Gud, för att finna detta. Jag tillstår det nemligen sjelf, när jag skiljer emellan Absolut och Hypothetisk, d. ä. inskränkt och oinskränkt frihet.

Slutligen gör Rec. mig den ohemula tillvitelsen, att jag blott antager en materiel frihet. Jag måste derföre anföra mina egna ord (Se Afhandlingen pp. 141, 142.) så lydande: ”Att vi äga i afseende på handlingar och viljan en materiel frihet, lärer ingen kunna neka. Men huru vida vi i begge

Digitized by Google

dessa afseenden äga en Formel frihet (förmåga att bestämma handlingen och verkställa den af blotta Lagens form, eller endast för att icke komma i strid med oss sjelfve) kan aldrig fullkomligen bevisas. Vi måste antaga detta slags frihet (märk detta, och att jag således icke nekar Formela frihetens möjlighet) såsom ett Factum, hvilket, likt alla erfarenhetsrön, icke kan bevisas &c."

Antingen jag stöter på Fatalismus, som antar en materiel frihet såsom verklig, och den Formela såsom möjlig, men som anser begge desse slags frihet sådan, att den förutsätter en förmåga att vilja handla, eller att verkligen handla, enligt Moraliska Lagens föreskrift, fast af olika Motiver, samt att det beror af oss sjelfva, att vid hvarje förekommande händelse bestämma vår vilja och vår handling; eller om icke Schelling stöter mot Fatalismens klippa, när han säger, att vi i erfarenheten endast äro verktyg af den Absoluta nödvändigheten, öfverlemnar jag till den oväldige och opartiske domarens granskning. Önskligt vore visserligen, om alla menniskor endast handlade af aktning för Moralisk Lag, och således utöfvade Formel dygd, och visade sig äga Formel frihet. Men det skulle likväl vara väl beställdt med menskliga sammanlefnaden, om fruktan för straff, vare sig positiva, eller naturliga, kunde afhålla menniskan ifrån Moraliska Lagens öfverträdande *).

*) Att man kan handla Moraliskt, fastän man hand-

Digitized by Google

Att Rec. i likhet med Kant, Fichte och Schelling tyckes hafva förblandat hvad jag kallar oinskränkt frihet med den inskränkta, inses tydligt af Rec:s egna uttryck, så lydande: "Detta vilkor, denna Potentiala frihet kan icke vara blott en förmåga att handla enligt Lag, utan förmåga att sjelf välja mig den för mina Handlingar bjudande Lag, och hvarifrån skulle väl denna Lag annars komma?". Rec. vill således, i likhet med dess Principaler, sjelf stifta sig Lagar. Han besinnar icke, att han, som, huru stora tankar han ock hyser om sig sjelf, likväl icke kan vara säker för sinnlighetens inflytande, utan möjl. skulle kunna, om han sjelf föreskrefve, eller fick föreskrifva, sig Lagar, antingen låta maximerna gälla för Lag, eller ock tvingas att, till undvikande af Moraliska Lagens följder (straff), frikänna sig sjelf från Lagens efterlefnad. Det är en uppenbar motsägelse att yrka, det menniskan sjelf kan stifta sig Lagar. Skilnaden emellan Homo Noumenon och Phoenomenon kan icke upplösa denna motsägelse, helst denna skilnad emellan menniskor i sinneverlden, der Moraliska Lagen skall efterlefvas, icke har något objectift värde, eller motsvarande föremål. Jag blir således vid de gamles tanka, hvilka ansågo Gud som Stiftare så väl af Physiska, (Theoretiska), som Moraliska (Pra-

---

lar icke mindre af böjelse, än pligt, är uti närvarande Afhandling visadt, (Tillägg vid Bokens tryckning).

Digitized by Google

ctiska) Lagarna. — Då får jag skilnad emellan Lagstiftare och Laglydig. Då inser jag ock anledningen till straff och belöningar.

Emot Afhandlingen om Moralens nytta har Rec. hufvudsakligen att anmärka:

1:o Att jag icke betraktar Sedeläran såsom Fichte. Men, sanningen att säga, uttrycker sig Rec. häröfver så mörkt, att jag icke säkert tror mig kunna bestämma hvaruti han egenteligen vill visa min felaktighet. Jag måste således anföra Rec:s egna ord, så lydande: "Prof. Cederschiöld betraktar icke Sedeläran såsom Fichte, enligt hvilken hon, såsom alla andra delar af Philosophien, endast skulle meddela en Theoretisk kunskap, utan såsom medel att förmå den oss medfödda förmågan att inse det Moraliska rätta, att också sätta denna insigt i utöfning, och häruti tror Rec. att Förf. har orätt. Detta Författarens yrkande motsäges icke blott af sjelfva sakens innersta natur, ty af blott Theoretisk insigt motiveras omöjligen viljan, och af erfarenheten, utan äfven af consequensen ur Förf:s egna satser &c". — Rec:s mening är förmodligen, att jag afviker ifrån Fichte deruti, att Fichte anser Moralen blott som en Theori om pligter, men att jag skall anse denna vetenskap icke blott såsom sådan, utan tillika såsom ett medel att förmå den oss medfödda förmågan att inse det Moraliskt rätta, och att sätta denna insigt i utöfning. Förmodligen skulle väl detta vara det samma som antagandet af Moralisk Ascetik, eller

Gymnastik. Jag begriper icke, huru Rec. kunnat göra mig denna beskyllning. Väl har jag uti min utgifna Allmänna Inledning afhandlat medfödda anlag till dygd, äfven som hindren för den samma. Men aldrig har jag, vid Moralens Indelning, inrymt ett särskilt rum för någon Moralisk Gymnastik, eller för Afhandlingen om det, som Rec. kallar medel att förmå den oss medfödda förmågan att inse det rätta, och att sätta denna insigt i utöfning. Jag har endast förestält nödvändigheten för menniskan att följa Moraliska Lagen, blott för att icke komma i strid med sig sjelf. När menniskan således gör hvad hon skall och bör göra, och hvad hon utan vidare öfning, än att blott gifva akt på handlingens beskaffenhet, kan göra, så har jag ansett likså öfverflödigt, som opassande, att, under benämning af Moralisk Ascetik, eller Gymnastik, föreställa en särskilt del af Aprioriska Pligt-Läran. De af Rec. ur sjelfva Afhandlingen anförde exempel bevisa ock, att jag aldrig haft för afsigt att göra det.

2:o Bestrider Rec. helt och hållet Rationela Pligtlärans nytta. "Då man, säger Rec. har Moses och Propheterna, d. ä. Positif Lag och uppenbarad Religion, hvartill skall då en särskilt Practisk Disciplin för sederna tjena?" Rec. är verkligen Consequent deruti, att han visar sig vara en uppenbar fiende till Moralen. I och med det han bekänner sig till Identitets-systemet, måste

Digitized by Google

han ock förklara hela Imputationsläran, (såsom grundad på läran om mensklig frihet *) för en chimere; men i och med det samma försvinna ock uppenbarada Gudaläran och Borgerliga Lagstiftnings-Läran, helst det vore orättvist att bestraffa den, som icke äger förmåga att, till och med af fruktan för Lagens näpst, eller straff, bestämma sig till Lagens efterlefnad. Häruti liknar äfven Rec. många af sina Absoluta medbröder. Sallat uti sin Darstellung der Moral-Philosophie, II. B. Landshut, 1814, Företalet pp. VI. VII. omtalar ock, att, när vid ett namnkunnigt Universitet Natur Philosophien florerade, kunde derstädes icke hållas någon föreläsning i Moralen, och att annorstädes den önskan till förmån för Natur.Philosophien, kraftigt yttrades, det måtte en högre makt formligen afskaffa den Academiska undervisningen i Moral-Philosophien. — Oaktadt jag således icke mindre måste berömma denna Rec:s Consequence, än okonstlade uppriktighet, måste jag likväl, icke för att försvara min Lärostol, hvilken i ett Christligt och upplyst land nog försvarar sig sjelf, utan af uppriktig böjelse för sanning och rätt upplysa Rec. om det falska och origtiga i dess yttrande. — Det är visst, att vi hafva att tac-

*) Den frihet, som ligger till grund för Imputation, är sinnlig. Vid Moral-Lagens öfverträdande är menniskan beröfvad den Rationela, eller Moraliska, friheten. Den sinnliga anses hon likväl kunna äga. Är hon äfven beröfvad den, t. ex. genom naturfel, så kan ej Handlingen imputeras. (Anm. vid bokens tryckning).

Digitized by Google

ka Moses och Propheterna för många helsosamma lärdomar. Men jag frågar Rec., huru han, i sådant fall, hvarom Borgerliga Lagen ingenting stadgar, hvilket ganska ofta inträffar, skulle med tillhjelp af Moses och Propheterna kunna orientera sig? Och om man, hvilket likväl icke är tänkbart, kunde i en Positif Lag hopsamla alla för menskliga sammanlefnaden nödvändiga lefnads-reglor, så frågas: Om det för någon menniska vore möjligt, att minnas ett så ofantligt stort antal af Lagar, eller Reglor? Deremot behöfver man, så vida man icke af naturen är allt förmycket vanlottad, ej mer, när man antager den skillnad, jag gjort emellan Analytiska och Synthetiska pligter, och den Princip, som jag för dem uppställt, än rediga begrepp om förekommande frågor, för att, utan Borgerliga Lagens tillhjelp, kunna bestämma det rätta. Detta har jag i den recenserade Afhandlingen tillräckligen sökt visa, och vill således icke med upprepande deraf trötta Läsaren.

Rec., som är en så stor Patron af Borgerliga Lagstifningen, hvilken han anser bättre kunna leda oss på lifvets mörka stig, än förnuftets klaraste fackla, är icke olik vår tids nymodige Herrar, hvilka, förderfvande sin goda syn genom onödiga glasögon, alltid gå med en viss osäkerhet, och ej sällan blottställas att stupa öfver minsta sten på slätta vägen.

Digitized by Google

5:o "Och slutligen, säger Rec., må äfven den invändningen emot Sede-lärans giltighet, såsom en särskilt vetenskap betraktad, anföras, att vid detta uppradande af en mängd obestämda pligter, ingen gräns kan uppfinnas för upphörandet, och att här således Sede-lärans egen ställning nödvändigt måste leda till en godtycklighet, som aldrig kan bereda sträng och allmänlig förbindlighet. Så angifver t. ex. Kant förbudet mot eftertryck, Boëthius förbudet mot Studenters vana att ropa: Pereat! åt Professorer, och Herr Cederschiöld förbudet mot försummelsen att betala sina Lärare Collegii-penningar, såsom Moralitets-Reglor." — Denna Rec:s invändning förtjente icke något svar, om icke af det exempel, hvilket Rec. likså oförskämdt, som ogrundadt, velat påtruga mig, Allmänheten, som icke personligen känner mig, skulle kunna hämta anledning att tro, det egennyttan vore enda driffjedern för mina föreläsningar. Jag får således säga Rec., att jag aldrig hvarken under föreläsningar, eller i någon af mig utgifven afhandling, brukat detta exempel, och jag trotsar, att Rec. aldrig skall kunna bevisa sin talan. Jag blyges likväl icke att för hela verlden tillstå, det jag för Privat undervisning tagit erbjuden betalning af dem, jag har ansett vara i tillfälle att kunna betala; och jag skall, med tillhjelp, icke allenast af min, utan äfven af hvarje annan sund, Moral Princip kunna bevisa, att det är icke allenast en yttre-,

Digitized by Google

utan äfven den inre, rättighet, och således en ofullkomlig pligt, att, när man icke på annat lagligt sätt sjelf kan göra andra rätt, då utfordra sina rättigheter af dem, som äro i stånd att uppfylla sine, emot desse rättigheter svarande, pligter. Jag får likväl säga Rec., att jag, under min 27-åriga tjenstetid här vid Academien, läst gratis för flere hundrade Studerande; och stige den fram, som kan förebrå mig hafva präjat någon. Genom denna lögnaktiga uppgift och detta personliga *smedhugg*, (ictus obliquus, *Horat.*) har Rec. nogsamt ådagalagt sin obehörighet att granska en Moralisk Afhandling.

De ex., som Rec. för sin anförda sats, (om de ock alla vore sanna, eller hämtada från Författarnes egne ord, eller skrifter) brukat, äro, långt ifrån att angå obestämda pligter, tvärtom sådane, att de, från hvilken Moral-Princip, man utgår, skola få ett rum bland fullkomliga Pligter. Att eftertrycka en annans arbete, är ju en stöld, begången mot Författaren; att ropa: Pereat för sin Lärare, är ju en uppenbar smädelse och uppstudsighet emot den, hvars ledning man underkastat sig; och att icke betala Collegii-penningar, när man nemligen utfäst sig dertill, förutsätter oredlighet uti löftens uppfyllande. Alla desse pligters öfverträdande blifver ock af Borgerlige Lagarne bestraffadt. Rec. borde således funnit, att desse pligter icke äro godtycklige. De äro icke en gång ofullkomliga, utan fullkomliga. Men som

Digitized by Google

Rec. rigtigt anmärkt, att jag yrkar, det den enes pligt kan upphäfva den andres, så kan ock t. ex. min ofullkomliga pligt emot mina Colleganter att frikalla dem från Lections-penningarnes erläggande, när nemligen jag utan min, eller andras, skada kan göra det, frikalla dem ifrån deras fullkomliga pligt emot mig att betala Lectionen. Ingen mer än Gud och jag sjelf kan döma om det rätta i detta handlingssätt. Rec, torde tillåta, att jag gratis ger honom denna Moraliska föreläsning.

Att Rationela Moralen uppradar, eller kan upprada, en mängd af pligter, och det i oändlighet, bör just anses för en förtjenst: ty just derigenom fyller denna Vetenskap de luckor, som i den Positiva Lagstiftningen nödvändigt måste upptäckas. Det är ock med stöd af Rationela Moralens Princip, som jag ansett mig förpligtad öfvertyga Rec. om dess nyss nämnda falska och lögnaktiga uppgift.

Om Rec. suspenderar sitt omdöme öfver min Pligt-Lära, tills hon utkommer, skall han finna, att jag icke uppradar alla möjliga särskilta Pligter, utan att jag för hvarje Klass af pligter uppställer en Princip, härledd från Moralens allmänna Princip, och derunder blott subsumerar några få pligter, för att, såsom ex. underlätta den mindre tänkande läsaren. Ägde alla menniskor ett städadt och odladt förnuft, så behöfdes ingen annan Sedelära, än sjelfva Moral Principen, helst den samma

Digitized by Google

leder den vid forskninger vande på alla mensk-
liga sammanlefnadens villsamma stigar. —

Slutligen må det tillåtas mig att med några ord yttra mina tankar om den af Rec. emellan Titulus Grenander och mig gjorda jemförelse. Rec. börjar den samma sålunda: "Om man nu med hvarandra jemför — H:rr Grenanders och Herr Cederschiölds Inledningar till Rättslära, finner man, att de öfverensstämma först deruti, att på dem båda Fichte i synnerhet haft ett synnerligt inflytande." Såsom bevis derpå, att jag följt Fichte, (hvilken likväl aldrig varit min Hjelte), säger Rec. helt categoriskt, att min Moral-Princip ifrån Fichte leder sitt ursprung, och i en Not påstår Rec., att Boëthius äfven i sin Sede-lära, fast med andra ord, uttrycker samma Princip, som jag, då han (Boëthius) angifver det vara sjelfverksamheten, såsom sin egen lag. Med samma skäl hade Rec. kunnat säga, att alla Moralister, fast med andra ord, hafva antagit samma Princip, som jag, helst jag sjelf uti Moral-Principernas afhandling medgifvit, att alla Moral-Principer, när de rätt förklaras, kunna subordinera under den af mig anförda. Att så förhåller sig med Fichtes och Boëthii, behöfver icke vidlöftigt förklaras. Men att de icke äro de samme, som den jag antagit, har åtminstone Fichte alldeles bestridt, och Boëthius säkerligen icke velat medgifva. Annars hade denne sednare, som, känd för mycken beläsenhet, säkerligen redan, då han utgaf sin Sedelära, kände den

Moral-Princip, som jag antagit, anmärkt denna likhet, och således på samma sätt uttryckt sin Moral-Princip. Huru vida jag följt Fichte, eller icke, må den oväldige Läsaren af våra Afhandlingar bäst kunna finna. Hvad jag med säkerhet kan tro mig säga, är, att mina Moraliska tänkesätt äro vida skilde ifrån Fichtes, hvilket vid läran om friheten, såsom Moralens grundpelare, är tillräckligt visadt.

Att min Afhandling icke är Fichtisk, behöfver likså litet bevis, som jag behöfver blygas derföre, att den samma (hvilket Rec. sjelf anmärker) är mindre Speculatift utförd, eller klädd i en vida mera tom och naken Logicalisk Analytisk drägt. Jag har skrifvit för Studerande Ungdomen, och har derföre sökt göra mig så tydlig, som ske kunnat, Fichte deremot är allmänt känd för sin mångordighet och otydlighet. Jag har således icke en gång, i afseende på stilen, velat imitera honom.

Rec. anförer en likhet emellan Profess. Grenander och mig, hvilken jag icke vet, om jag rätt fattat, helst Rec:s ord äro så mörka (djupsinniga), att jag ej tror mig rätt begripa dem. För att derföre icke betaga den uppmärksamme läsaren, som kan hända icke äger Recensionen, tillfälle att pröfva, om jag rätt fattar Rec:s mening, vill jag anföra Rec:s egna ord, så lydande: "Vidare öfverensstämma dessa båda skrifter deruti, att i dem båda, liksom i alla äldre Ethikor, Rec.

känner, det absolut rätta, det ovilkorligen Rectum efter och genom hvilket såsom Archetyp, allt hvad som är, är och hafver bestånd (emedan allt är såsom det skall vara, d. ä. beståndande, så vida det oförryckt uttrycker sitt väsendes idee; således är recte, eller rigtigt), med det i menskligt förhållanden uttryckta Rätta, det verkliga, relativa Justum, eller Rättighet." Om ur denna meningslösa mening någon mening skall kunna framlockas, så måste det förmodligen vara den, att både H:rr Grenander och Jag förväxlat det Absolut Rätta (Justum Absolutum) med justum relativum, eller rättighet. Rec. täckes likväl då, hvad mig beträffar, nogare genomläsa Afhandlingen om frihet, hvarest jag uttryckligen sålunda yttrar mig: "Gud, såsom ägande en Absolut, eller oinskränkt, frihet, äger endast jura libera, (rättigheter, utan motsvarande pligter), men ej Jura obligatoria (Rättigheter förenade med pligter)." Tages deremot ordet Justum såsom Adjectivum, för det, som är rätt, så kan det likaledes indelas uti — Absolut och Hypothetiskt, hvilken Indelnings förbigående Rec. säleles indirecte tyckes vilja förebrå mig.

Af det följande rent af Schellingianska räsonnementet tyckes Rec. vilja uppgifva en Indelning af den Philosophiska vetenskapen, hvilken, emedan den ej hörer till Rec:s anmärkningar emot min Afhandling, jag lemnar i sitt värde. Jag tillstår likväl uppriktigt, att denna Indelning är så hög, att den

icke kan nedstiga till den allmänna Logikens domstol, inför hvilken den helt säkert, såsom emot Indelnings-Lagarne stridande, skulle förkastas.

Rec. förebrår mig, att jag ej fattar enheten, utan blott i sina Analytiska splittringar. Den af Rec. anförda Indelningen af det Absoluta rätta är visserligen splittrande; men jag fruktar, att icke någon Analytice kan inse splittrornas uppkomst.

Såsom en vidare förklaring, eller utveckling, af Rec:s yttrade ovilja för Rationela Pligt-Läran, yrkar Rec., att lära om pligt och rättighet endast måste refereras till Stat och Kyrka, och således endast vara Borgerlig och Kyrko-Lagfarenhet. Här har likväl Rec. glömt Moses och Propheterna, hvilkas röst äfven utom Kyrkans och Statens samfund för oss är helig och bör åtlydas. Hade icke våra förste Föräldrar, såsom stadde uti fullkomlighetens tillstånd, och således utom Borgerligt Samfund, hvilket alltid förutsätter en förderfvad vilja, pligter, icke allenast emot Gud, utan äfven emot sig sjelfva? Eller skulle väl menniskan, efter att hafva vunnit en sådan Moralisk fullkomlighet i vilja och handling, att hon icke längre behöfde stå under Borgerliga Lagarnes tvång, frikännas ifrån Pligter emot Gud, sig sjelf och andra? Att yrka, det begeppet — Pligt och Rättighet — endast måste refereras till Stat och Kyrka, och således vara antingen Borgerlig —, eller Kyrko-Lagfarenhet,

Digitized by Google

(hvilket Rec. yrkar) är det samma, som att säga, att menniskan (såsom föremål för Moraliska Lagen) utom Staten och Kyrkan icke vore menniska. Rec. tyckes således, för att vara consequent, böra kalla menniskan ett Animal Ecclesiasticum & Politicum, och kan således, åtminstone i detta afseende, anses för sjelftänkare. Slutligen, säger Rec., råder mellan Prof. Grenanders och mitt (Cederschiölds) arbete den likhet, att vi båda blott meddela Inledning och Propædeutiker, till Rätts Läran. — Jag medgifver, att våra Afhandlingar komma deruti öfverens, att de äro en allmän Inledning, eller Propædeutik, till Moralen; men då, enligt Rec:s egna medgifvande, Tit. Grenander skilt Naturrätten ifrån Ethican, så måste Tit. Gren:s Inledning åtminstone deruti skiljas ifrån min, att den endast afhandlar, eller borde afhandla, allmän Inledning till den ena, men ej till begge Rationela Moralens delar. Hade Herr Rec nödvändigt velat upptäcka likhet emellan min och Tit. G:s Propædeutik, så hade han verkligen kunnat uppgifva 100:de, om icke flere, likså träffande, likheter, som de uppgifne. Ochså finner förmodligen Rec. likheten emellan dess begge Inledningar ganska obetydlig, men olikheten dem emellan så myccket betydligare, emedan han helt flyktigt visar den förra (likheten), men vidlöftigt söker bekräfta den sednare. Om denna olikhet emellan i fråga varande Afhandlingar yttrar sig Rec. sålunda: "H:r Gren:r har fattat

Digitized by Google

ämnet mera rent Philosophiskt, eller mera intellectuelt, utgående ifrån den enhet, som ligger till grund för all mångfald, eller från idén af förnuftets sjelfständiga väsende &c. H:r Gederschiöld har deremot fattat ämnet uteslutande Logiskt, eller Rationelt, derunder endast ledd af mindre Philosophiska, än Juridiska, begrepp &c." Af detta Rec:s egna yttrande tyckes H:r Grenander och jag vara opponerade såsom Norr-pol och Söder-pol: och liksom dessa Poler komma öfverens derutinnan, att de äro Poler, måste H:r Grenander och jag komma öfverens deruti, att vi äro Författare, och det på köpet, uti Rationela Moralens Propædeutik. Rec:s anförda anmärkningar bevisa hvarken mer, eller mindre. H:r Grenander har, som jag af Recensionen kan finna, nedstigit från begreppet om det Absoluta, men jag, som utgått från reflexions-ståndpunkten, har sökt visa, hur menniskan, genom Formela dygdens utöfning, skall närma sig, eller uppstiga till, Gudomligheten, den Absoluta dygdens urbild. Jag tycker mig kunna likna H:r Grenander och mig vid tvenne, som gå på en stege i motsatt direction. H:r Grenander kan då anses nedstiga ifrån högsta steget till det lägsta, och jag uppstiger ifrån det lägsta till det högsta, d. ä. H:r Grenander nedstiger från det Absoluta till menniskan, sådan hon förekommer i erfarenheten, och visar, nemligen om han, som jag förmodar, är consequent, hur menniskan såsom en del

Digitized by Google

af Gudomen sjelf bestämt sig till det onda, eller goda. Jag deremot föreställer menniskan sådan, som hon förekommer i erfarenheten, nemligen i förehållande till tvenne Herrar: Sinnlighet och Förnuft. Jag visar då, att hon bör öfvergifva den förres, och endast helga sig åt den sednares, tjenst. Att detta kommer öfverens med Christna Religionen, lär ej kunna bestridas. Jag antar ock för möjligt, att menniskan kan äga formel frihet, och fordrar, att hon genom allt större och större tilltagande i sedlighet, skall kunna stiga allt högre och högre på den stora stegen, som är satt emellan henne och det högsta väsendet, eller Gud; och just i detta stigandet består, efter mitt sätt att tänka, den formela menskliga friheten och dygden. —

Men jag har allt för länge uppehållit Läsarens uppmärksamhet. Ganska mycket vore ännu att erindra emot Rec:s anmärkningar. Men jag fruktar att trötta Läsaren, och nödgas således sluta med den erindran, att Rec:s anmärkningar, i negatift afseende hafva det gagn, att de gifva exempel på huru man under sken af religiositet och aktning för den Hel. Skrift, kan söka kullkasta grunden, icke allenast för Borgerliga, utan äfven för menskliga, ssmmanlefnaden. Om jag, enligt Rec:s yttrande, snärjt mig i contradictioner, eller, om icke fast mer Rec. stupat i den grop, han för mig uppgräft, må den upplystare Allmänheten bestämma. Att Rec:s tänkesätt äro likså farliga för samhälls-lef-

Digitized by Google

naden, som fientliga mot Rationela Pligt-Läran, lärer åtminstone den opartiske och competente domaren icke kunna bestrida. Det är icke underligt, att Rec:n så jemmerligt antastar min Rationela Pligt-Lära, helst han säger "att, utan en direct report till Stat och Kyrka bilda en slags speculatif disciplin till utredande af pligt och rättighet, måste antingen blifva blott ett Logicaliskt skelett af termer, divisioner och subdivisioner, hvilket i sin egen tomhet bärer documentet på sin onytta och sin nullitet, eller också, som äfven förhållandet är med Fichtes Naturrätt, en haltlös Amalgam af speculation och Empirie, hvilken bryter sönder sig sjelf &c."

Måtte Rec. lyckas att på sin Indentitets-Idé, eller Absoluta grundval, uppbygga en Moral, som gör menniskan rent Absolut dygdig; och ingen skall hellre, än jag, bekänna sig till hans Schola! Men, förr än jag får se grundvalen till denna Lärobyggnad, blir jag min redan fattade mening trogen, och anser otillbörligt att lemna en säker grund, för att uppsöka en annan, kan hända så lös, att han ej förmår bära en varaktig byggnad.

Om jag, eller Recensenten, har rätt, må den kunnige och opartiske Läsaren döma. Jag har åtminstone ansett Recensentens tystnad såsom ett tecken till min seger. Skulle någon hysa andra tankar, eller icke anse mig tillräckligen hafva vederlagt de emot nämnda Propaedie gjorda anmärkningar, eller ock

Digitized by Google

vilja göra några emot denna Afhandling, som nu till Allmänheten öfverlemnas, så låfvar jag härmedelst att samma anmärkningar uti Företalet till sednare Delen af detta Arbete besvara. Jag låfvar ock att kärlek till det sanna och rätta skall segra öfver kärleken till mig sjelf, och att, i händelse jag finner Anmärkningarna grundada, jag ej skall blygas att tacka för rättelsen, och den till arbetets fullkomnande begagna. Jag önskar endast, att de Anmärkningar, som göras, snart måtte framlemnas, helst jag redan börjat tryckningen af sednare Delen, och således, om någon nytta för vetenskapen genom Anmärkningarna skall vinnas, de, förr än arbetet är färdigt, måste vara kände och begrundade.

Vid härvarande Afhandlings författande har jag följt den af mig i Pligt-lärans Propædie uppgifna, och af Recensenten godkända, plan att gemensamt, under namn af *Fullkomliga* och *Analytiska*, samt *Ofullkomliga* och *Synthetiska* Pligter, afhandla begge Moralens Delar: *Naturrätt* och *Ethica*.

Att Benämningen *Menniskors Pligt-lära* skall misshaga många, som, emedan inga andra varelser, än menniskor, kunna förpligtas, anse den samma för tautologisk, förutser jag: — Utom det, som i sjelfva Afhandlingens Inledning till försvar för denna Benämning är anfördt, må det derföre nu tillåtas mig tillägga, det jag, som till *Rationela*

Digitized by Google

Moralen hänför en Ny, och hittils icke, mig veterligt, afhandlad vetenskap, som jag kallar *Stats yttre Offentliga Pligt-lära*, hvilken jag opponerar emot *Stats Yttre Enskilta Pligt-lära*, förr *Jus Gentium* kallad, nödgats, för att undvika inskränka begreppen: *Enskilt* och *Offentlig*, eller bruka dem i olika afseenden, ibland flere möjliga Benämningar välja den af *Menniskors Pligt-lära*. Jag opponerar den emot *Stats Pligt-lära*, i enlighet med *Pufendorf*, som uti Dess mindre Moraliska Arbete skiljer emellan *Officia Hominis & Civis*. Hade jag endast kallat Moraliska Vetenskapen *Pligt-lära*, *Natur-Rätt*, eller *Sede-lära*, så hade jag ju, för att opponera den Vetenskap, som afhandlar pligter, hvilka tillkomma menniskan, såsom menniska, utan afseende på Stat, d. v. s. betraktad så väl utom, som inom, B. Samfund, emot den vetenskap, som afhandlar pligter, hvilka endast tillkomma menniskan såsom Statsborgare, (Civis), eller uti B. Tillstånd, måst göra skilnad emellan *Enskilt* och *Offentelig Pligt-lära, Natur-Rätt*, eller *Sede-lära*. När jag nu indelar denna sednare uti *Inre* och *Yttre*, samt denna sistnämnda uti *Enskilt* och *Offentlig* så hade jag fått en *Enskilt Pligt-lära, Natur-rätt*, eller *Sede-lära*, för menniskor i allmänhet, och en *Enskilt* för Stat, äfven som en *Offentlig* för Stat i närvarande, och en *Offentlig* för Stat i en tillkommande, eller af förnuftet godkänd, ställning, d. v. s. betraktad såsom en Allmän verlds Stat, eller såsom en af alla den kända verldens Folkslag och Stater uppkommen Stat.

Digitized by Google

Men, någon torde göra mig det inkastet: Man behöfver ej göra så många Under-Indelningar. Den så kallade *Stats Yttre Offentliga Pligt-läran*, emedan dess föremål, civitas universalis, troligen aldrig kan realiseras, är en öfverflödig och oanvändbar Vetenskap. Det hade således varit nog att indela *Aprioriska Pligt-läran* uti *Enskilt* och *Offentlig*, samt endast underindela denna sistnämnda uti *Inre* (*Jus Naturæ Publicum Internum*) och *Yttre* (*Jus N. Publ. Externum*). Men härtill svaras: I Moralen är ej fråga endast om det, som skedt och sker, uten om det, som, enligt förnufts-grunder, skall och bör ske, om det ock aldrig hittills skedt, eller troligen aldrig sker. Jag medger, att en Allmän Verlds-Stat (Civitas Universalis) troligen aldrig de facto lärer stiftas. — Men, emedan förnuftet fordrar, att Stater, hvilka för närvarande i förhållande till hvarandra lefva i Natur-Tillståndet, äfven så väl som menniskor i allmänhet, hvilka lefva i detta tillstånd, skola lemna det samma, samt, för att gifva säkerhet för deras vilja att icke skada, med hvarandra stifta ett B. Tillstånd, så är det likså väl Moraliskt nödvändigt för Stater att ingå i en Allmän Verlds Stat (Civitas Universalis), som för menniskor i allmänhet att ingå uti B. Samfund, sådant, det för närvarande befinnes. Det är ock, enligt förnufts-principer, likså nödvändigt att afhandla de pligter, hvilka Stat, såsom en Allmän Verlds-Stat betraktad, skall och bör iakttaga, som att afhandla de plig-

Digitized by Google

ter, som Stat, såsom mindre B. Samfund, eller sådan den för närvarande befinnes, skall och bör iakttaga, Vetenskapen om de pligter, hvilka inom ett B. Samfund, sådant, som det för närvarande är, skola och böra iakttagas, kallar jag *Stats Inre Pligt-lära.* Vetenskapen om de pligter, som Stater, sammansmälta, att jag så må säga, till en enda Stat, d. v. s. Vetenskapen om de pligter, som uti en Civitas Universalis, eller uti en af alla nu varande Stater och Folkslag uppkommen Stat skola och böra iaktagas, kallar jag *Stats Yttre Offentliga Pligt-lära.*

Af det, som nu är anfördt, torde, som jag hoppas, anledningen till Benämningen *Menniskors Pligt-lära* tillräckligen vara förklarad. Om någon kan uppgifva en mer passande Benämning för denna Vetenskap, eller tydligare och begripligare framställa de Moraliska grundsanningarna, skall jag likså uppriktigt lyckönska honom till, och tacka Honom för, sitt goda val och förträffiga arbete, som jag skall anse mig sjelf och Allmänheten deraf tjente och gagnade.

Man har gjort den anmärkning emot min Lär-Method, att jag mer *Juridiskt,* än *Philosophiskt,* afhandlar Moralen: Denna anmärkning anser jag för ett verkligt beröm, om man nemligen med *Philosophi* förstår det samma som rent af *Speculatif,* eller *Theoretisk, Philosophi,* helst *Moralen,* såsom en *Practisk* Vetenskap, förutsätter, att grundbegrepen för

Digitized by Google

den samma uti *Theoretiska Philosophien*, skola vara bestämda och bevista. *Rationela Theologien*, *Rationela Psychologien* och *Cosmologien*, jemte *Allmän Logik*, såsom en Lära om *Ratiocinia* och *Syllogismer* äro så väl för *Aprioriska*, som *Aposterioriska*, eller *Empiriska*, (Positiva), *Moralen* nödiga Grundvetenskaper. *Aprioriska*, eller *Rationela*, *Moralen* kan, likså litet, som *Aposterioriska*, eller *Positiva*, *Moralen* (Moral-Theologien och Borgerliga Lagstiftnings-Läran) utan att öfverträda gränsorna för dess område, inlåta sig uti undersökning om kunskapens uppkomst och bevis för de Theoretiske sanningarne, s. t e. för Guds tillvarelse, själens odödlighet, Menniskans Moraliska frihet m. m. Jag anser mig derföre, långt ifrån att hafva felat, dymedelst att jag Juridiskt behandlat Moralen, tvertom hafva gjort det, om jag hade försummat en dylik Moralens behandling. Då *Juridik* och *Moral*, enligt ordens Etymologi, äro synonyma, så skulle det ju vilja säga det samma att icke Juridiskt afhandla Moralen, som att icke Moraliskt afhandla den samma, d. v. s. icke afhandla den på ett med Moralens grundsatser öfverensstämmande sätt. Jag anser mig derföre bättre hafva uppfyllt min pligt, såsom Författare till en *Ren Moralisk Vetenskap*, då jag ingått uti undersökning om denna Vetenskaps förhållande till den *Positiva Moralen*, än om jag hade upptagit tiden med djupsinniga undersökningar om Theoretiska Grundsanningars uppkomst och

Digitized by Google

bevis för deras verklighet. Som jag föreställer mig *Rena Moralen*, eller *Aprioriska Pligt-läran*, bör den fylla de luckor, som i den *Positiva Moralen*, eller *Empiriska Pligt-läran*, förefinnes. Vid alla de tillfällen, då det t. e. i vår B. Lag heter: *pröfve domaren*, kommer *Rationela Moralen* den *Positiva* till biträde.

Genom skilnaden emellan *Analytiska* och *Synthetiska* pligter, den, mig veterligt, ingen för mig antagit, tror jag mig hafva uppgiffvit ett lättare och säkrare medel till de *ofullkomliga* pligternas upptäckande, samt deras härledande ifrån de *fullkomliga*.

Att jag, för att noga bestämma gränsorna för det *yttre* och *inre* Moraliskt rätta och nödvändiga, lägger mycken vigt på Definitionen af i frågavarande handlingar, borde ej, som likväl inträffat, kunna klandras, helst alla de *Analytiska* och *Fullkomliga* pligterna böra *directe* ifrån Definitionen på deras föremål, d. v. s. på de handligar, som skola blifva *Fullkomliga* pligter, kunna härledas, samt de *Synthetiska* och *Ofullkomliga indirecte*, eller genom ett förnufts-slut, grundadt antingen på den allmänna *fullkomliga* pligten att icke förolämpa, eller skada, någon, eller ock på någon serskilt, emot den ifrågavarande *Ofullkomliga* och *affirmativa*, svarande fullkomlig och *negatif* pligt. Således kan jag t. e. af den *Fullkomliga* och *Negativa* pligten att icke mörda mig sluta till den *Ofullkomliga* och *Affirmativa* att försvara mitt lif emot en olaglig angripare, emedan ett uraktlåtet försvar (när det neml.

Digitized by Google

anses Moraliskt möjligt) är ett *indirect* sjelfmord.

Hvad är väl en så kallad ransakning, eller af Domaren anställd undersökning om en för domstolen anmäld sak annat, än en Logisk Definition och Indelning? Om ransakningen, d. v. s. Definitionen på den anmäldta casus och dess Indelning blir oriktig, och handlingens beskaffenhet således ej nogs bestämd, så blir ock Utslaget, eller Domslutet, felaktigt. Många Domare hafva, i brist på förmåga att riktigt Definiera och Indela, d. v. s. ransaka, eller undersöka, den vid deras Domstol anhängiga saken, och, förledde af Advocaters falska Definition på, samt Indelning af, den samma, emot deras vilja, fällt oriktiga och lagstridiga Utslag.

Om den, som klandrar Definitioner och Indelningar, emedan de icke äro på moden, må det således tillåtas mig säga: *Ars non habet osorem, nisi ignorantem.* De fleste, som hata desse Logiska hjelpredor, veta icke hvad en Definition, eller Indelning, (divisio) är, ännu mindre kunna de genom en adæquat Definition, eller riktig Indelning, göra reda för, eller lemna en kort åsigt af, de ämnen, som under en vetenskaplig bearbetning förekomma. Också komma de alltid till korta, när de af en Logicus blifva tvungne bestämma sina begrepp och dessas område. Jag blottställer mig således hellre för desse småaktige Herras klander, än för den obehagligheten att ej blifva tydlig och begriplig.

Digitized by Google

eller för tillvitelse att förtiga medlet till upptäckande af det Moraliskt sanna och rätta. *Wolf* genom sitt bestämda och tydliga Philosophiska skrifsätt skall i längden, oaktadt icke vältalig, uttränga *Schelling*, hvars obestämda, obegripliga och Poëtiska vältalighet endast så länge kan berömmas och förgudas, som man tager skuggan för kroppen, det obegripliga för det djupsinniga och den Poëtiska vältaligheten för den Philosophiska vissheten. Jag vågar ock hoppas, att den fördomsfrie Läsaren, som ej låtit tidens onda anda förvrida sitt förstånd, skall högre värdera mina grundsatsers enkla och tydliga framställning, än en nymodig och tillgjord vältalighet. För öfrigt får jag offentligen förklara, det hvarken begär efter beröm, eller vinning, utan endast böjelse att gagna den Studerande Ungdomen, och att uppfylla ett till min framlidne store Välgörare: Akademiens förre Cantzler, Hans Excellence m. m. Högvälborne Herr Grefve *von Engeström*, gifvit löfte förmått mig till min Läro-boks utgifvande. Lika uppriktigt tillstår jag, att jag anser beröm och tadel oftast vara döttrar af 2:ne stridiga mödrar: *kärlek* och *hat*, hvarföre jag likså litet skall smickras af det förra, som modfällas af det sednare. Jag får endast på förhand till min ursäkt för de fel, som i afhandlingen kunna förefinnas, anmärka, det jag, som uppsökt en genväg till Moralitetens mål, nödvändigt någon gång måste stappla; men att jag, om Gud låter mig lefva, icke skall underlåta att framdeles underrätta Allmänheten om de stötestenar, som möjligen skulle kunna upptäckas, och om sättet att dem undanrödja, för att göra vågen öfver det Moraliska fältet mer jemn och banad.

FRED. CEDERSCHIÖLD.

Digitized by Google

Menniskors Aprioriska, eller Rationela, Pligt-Lära.

Inledning.

§. 1.

Menniskan, såsom ett med sinnlighet och förnuft begåfvadt väsende, är ibland alla kända varelser den ende, som, för att blifva lycklig och uppfylla sin bestämmelse, kan och skall iakttaga pligter, d. ä. vissa i hennes förnuft nedlagda föreskrifter. Utom förnuftets ljus, kunde hon ej finna vägen till lycksaligheten, och utan sinnlighetens inflytelse hade hon ej retelse till afvikande derifrån. Långt ifrån att likvål beklaga sig öfver sinnligheten, bör hon endast söka att bringa den under förnuftets lydnad; och, långt ifrån att utrota sinnliga böjelser och begär, skall hon endast tillse, att de må förblifva rena och oförfalskade, samt att den ena naturliga böjelsen icke må segra öfver den andra. När så sker, öfvergår den segrande böjelsen till passion, förfelar den afsigt, hvartill den är oss gifven, och blir förnuftets beherrskare, i stället att vara det samma underdånig och lydig. Men, liksom vi ej vilja, eller kunna, umbära tjenare, som uträtta våra ärender, derföre att de någon gång, uti en mindre uppmärksam herres tjenst, blifva ohörsamme och uppstudsige, äfven så kunna vi icke, eller böra vi icke vilja, umbära sinnliga böjelser och begär, derföre, att de blifva det mindre vak-

Digitized by Google

samma förnuftet olydige och motsträfvige. Förnuftet bör, likt en klok herre, alltid vara på sin vakt, ej tillåta sinnligheten något sjelfsvåld, utan alltid följa den samma med sin uppmärksamhet och hålla den inom lydnadens och aktningens tillbörliga skrankor. När förnuftet så uppför sig, vinner det samma afsigt med sinnligheten, som den kloke och uppmärksamme herren med sin tjenare. Begge blifva de åtlydde och betjente. Om det ock någon gång händer, att tjenaren förekommer sin herre, eller ger honom ett råd, följer likväl herren det icke derföre, att det gafs af tjenaren, utan derföre, att han sjelf gillade det samma samt insåg renheten i dess afsigter.

§. 2.

Men, torde någon invånda: sinnligheten skall alldelés underkufvas. Förnuftet skall sjelf både befalla och utföra sina befallningar. Verkställas dessa af sinnliga böjelser och begär, så äro icke handlingarna moraliska, åtminstone icke uti inre afseende. Härtill svaras: liksom herren och tjenaren kunna komma öfverens om en och samma handling, utan att handlingen derföre tillskrifves tjenaren; och, liksom handlingen, oaktadt verkställd af tjenaren, likväl anses så, som vore den af herren sjelf verkställd, när nemligen den verkställes med herrens verkliga, eller præsumerada, bifall, åfven så kan ju sinnligheten och förnuftet komma öfverens, och sinnligheten för förnuftet göra hvad tjenaren gör för sin herre. Icke plöjer herren sin jord sjelf? Tjenaren gör det; men herren säges likväl göra det. Liksom tjenaren är och bör vara herrens organ, åfven så är och bör sinnligheten vara förnuftets. Hvad förnuftet icke sjelf kan göra, det verkställer sinnligheten. — Förgåfves skulle försynen ålagt menniskan vissa pligter, om ej sinnligheten biträdde vid deras iakttagande. Hvem skulle vål, om icke böjelsen till heder och åra vo-

Digitized by Google

re så stark och oemotståndelig, uppoffra sin tid, sine krafter, sitt lugn, ja till och med sitt lif och sin frihet för mensklighetens upplysning, fäderneslandets försvar och nyttiga upptäckter? Vore ej medlidandet förnuftets trogna tjenarinna, som uppeldade och uppmjukade det menskliga hjertat, så skulle, kan hända, sällan, eller aldrig, den nödlidandes röst höras, dess behof lättas, eller dess tårar aftorkas. Försynen har derföre så visligen danat menniskan, att ju nödvändigare vissa pligter för mensklighetens bestånd och sällhet äro, desto starkare pådrifvare till deras uppfyllande hafva vi uti våra känslor, när de nemligen äro i deras naturliga ställning, renade ifrån all främmande inflytelse och ställda under förnuftets uppsigt. Om man endast gjorde hvad det kalla och sig sjelft lemnade förnuftet tillstyrkte, så skulle man ofta försumma mensklighetens heliga fordringar. Tjenaren får ju ofta påminna om det, som herren förgätit, samt, i herrens frånvaro, præsumera dess bifall till nyttiga företag. Känslan väcker ju ofta förnuftet ur sitt slummer, uppeldar hjertat, och gör det skickligt för goda intryck. Så omöjligt det är för menniskan att afkläda sig menskligheten, så omöjligt är det ock att handla utan sinnlighetens medverkan. Sinnlighet och förnuft äro menniskans nödvändige följeslagare. Man måste hålla med begge, så länge de äro ense. Endast i motsatt fall bör förnuftet, såsom husbonde, äga gehör och ensamt åtlydas. Att, utan i sådan ställning, blindt följa den ene, eller andre, af sine ledsagare, misslyckas alltid. Det, Gud hafver sammanfogat, kan ej menniskan åtskilja. Hvarföre då försöka att hos menniskan utrota sinnligheten, och ej tillåta den vara förnuftets biträde? Hvarföre kan ej mannen säga till sin hustru: *jag älskar dig icke mindre af böjelse, än pligt?* Hvarföre kan icke välgöraren säga till den olycklige: *jag hjelper dig icke mindre af pligt, än af ömt deltagande i din nöd?* Skuldenären till sin borgenär: *jag betaler dig både af böjelse och pligt?* o. s. v.

Digitized by Google

Hvarföre vill man fjettra känslan, eller döda henne, når hon genom förnuftets ledning kan blifva nyttig och välgörande? Svärdet i dårens hand är skadligt. Skall man derföre ovilkorligen förbjuda dess bruk? Mat och dryck, när den omåttligen brukas, är skadlig, skall man derföre aldrig åta, eller dricka? Mina fötter kunna stappla. Skall jag derföre aldrig gå? Elden kan göra stor skada. Kan man derföre neka dess nytta? Liksom elden, åfven så måste känslorne, bevakas, om de ej skola taga öfverhanden, och blifva skadliga. Att utsläcka all eld och förbjuda dess upptändande, emedan han kan göra olycka, år icke orimligare, än att döda känslorne och förbjuda deras upplifvande, emedan de kunna blifva förnuftet olydige och förorsaka skada. Utom eld stelnade menniskans physiska, och utom känslor dess moraliska, natur. Så omöjligt det år att med menskligbetens bibehållande skilja kroppen ifrån själen, så omöjligt är det åfven att ifrån menniskan aflägsna sinnligheten, eller utan dess hjelp leda henne till dess bestämda mål. Långt ifrån att således qvåfva känslorna, böra de endast tyglas och ställas under förnuftets vaksamma uppsyn. Jag anser ock menniskan bäst hafva uppfyllt sin bestämmelse, när hon handlar både enligt sinnlighetens och förnuftets inrådande. Att t. e. säga till en flicka, med hvilken man vill ingå ägtenskap: *jag älskar er endast för edra moraliska egenskaper, men edert utseende är fult och obehagligt*, eller: *jag tycker endast om edert utseende, men ej edra moraliska egenskaper, ty ni är vacker som Venus, men elak, som Xanthippe*, vore ju likså förnedrande för friaren, som för flickan. Han handlade emot menskligheten, i det han ville blindt följa antingen förnuftet, eller sinnligheten. Hans emot menskliga naturen stridande handlingssätt kan ock icke vinna framgång. Skall den vinnas; så måste han tala både till sinnligheten ock förnuftet. Han måste visa sig vara hvad han är: både sinnligt och förnuftigt våsende.

Digitized by Google

Endast, når sinnlighet och förnuft äro i strid, bör förnuftets befallning föredragas. Om någon tjenar 2:ne herrar, så år ju icke tvifvel, att han bör hörsamma begges befallningar, när de åro öfverensstämmande. Endast, när de äro stridiga, kommer det an på val och urskillning vid de stridige befallningarnes verkställande, eller uraktlåtande.

Då egennytta, kårlek, hat, medlidande, och, med ett ord, orena afsigter vilja förmå oss till moraliska lagens öfverträdande, bör förnuftet till sinnligheten säga, som Frälsaren sade till djefvulen, när han af honom frestades i öknen: *vik bort satan.* Då bör förnuftet, likt en klok husbonde, visa sitt vålde öfver sin tjenare och fordra en sträng lydnad för gifna befallningar. Då måste menniskan., emedan förnuftet år i strid med sinnligheten, och af den samma ej kan påräkna något biträde, sjelf, och således endast af aktning för lag, eller för att icke komma i strid med sig sjelf, verkställa lagens fordringar.

§. 5.

Man kan föreställa sig menniskan ur 2:ne synpunkter: antingen i förhållande till stat, eller icke i förhållande till stat. I begge afseenden åger hon så väl fullkomliga 1), som ofullkomliga, pligter.

---

1) Fullkomliga pligter skilja sig ifrån ofullkomliga hufvudsakligen

a) I anseende till säkerheten för råtthafvanden. De fullkomliga, emedan de inses analytice, och således ligga för öppen dager, kan hvar och en inse. Man kan icke förebåra okunnighet såsom ursäkt för deras försummande. De medföra således fullkomlig säkerhet för rätthafvanden, och kunna med yttre tvång affordras. De ofullkomliga deremot, emedan de endast inses synthetice a priori, eller genom ett förnufts slut, gifva icke rätthafvanden fullkomlig säker-

Digitized by Google

De pligter, man i sednare tider afhandlat uti Enskilt Natur-Rätt och Ethica, eller Sedelära, framställer jag i närvarande Afhandling, under namn af Menniskors Apriorioriska, eller Rationela, Pligtlära. — Anledning till denna vetenskaps benämning och behandling är uti min utgifna Propædie, eller Allmänna Inledning till Aprioriska Pligt-Läran, uppgifven. Att vid afhandlingen om pligter, skilja Natur-Rätten ifrån Ethican, eller de fullkomliga (Juridiska) pligterna ifrån de ofullkomliga

---

het för deras iakttagande. Man kan alltid förebära okunnighet om deras nödvändighet, eller omöjlighet i deras uppfyllande, såsom ursäkt för deras försummande. Men kan ej tvingas att hafva omdöme och slutkonst, eller tillfälle till handlingarnes verkställande, som fordras för desse pligters iakttagande.

b) I anseende till vidden för handlingen. De fullkomliga äro stränga, eller trånga; de ofullkomliga vida pligter. De förre befalla strängt och bestämdt. De sednare icke strängt, eller bestämdt handlingen, utan gifva ett utrymme för vårt omdöme att bestämma, om, när, eller huru man skall handla.

De fullkomliga ålägga oss således strängt sjelfva handlingarne. De ofullkomliga icke strängt sjelfva handlingarna, utan endast strängt maximen för handlingarne.

c) I anseende till möjligheten att bedöma, huruvida andra iakttaga, eller försummä, dem. De fullkomligas öfverträdande, eller iakttagande, kan bedömas; de ofullkomligas icke.

d) I anseende till bestraffningen. De fullkomliga kunna, när de öfverträdas, ådraga dem, som öfverträda dem, straff. De ofullkomliga icke, så vida nemligen icke uti B. samhälle de ofullkomliga, som ofta sker, blifvit till fullkomliga förvandlade. Obs. Att yrka, det utom B. samhälle icke finnas fullkomliga pligter derföre, att ingen justitia publica der finnes, som vakar öfver deras iakttagande, är likså orimligt, som att yrka, det jag ej har någon fullkomlig rättighet att försvara mig emot en olaglig angripare, derföre, att jag är för svag att den samma utöfva.

Digitized by Google

(Ethiska), är likså orïktigt, som att anse de sednare pligterna mindre nödvändiga, än de förre. Man måste ju, når man kan, likså väl verkställa en inre, som en yttre frihets lags fordringar. Den, som, når fråga år om välgörande, år kall och säger till den nödlidande: *jag är dig intet skyldig. Jag är ej orsaken till din olycka. Jag ger dig ej, emedan jag ej sjelf vill begära hjelp* o. s. v., vore värd att sänkas i hafsens djup. Man kan snarare förlåta en mördare, en tjuf, och hvilken brottslig som helst, än en sådan för menskligheten kall och känslolös varelse. Den, som öfverträder en yttre lags fordringar kan möjligen hafva ett godt hjerta. Nöd, behof, håftiga sinnesrörelser m. m. kunna för ögonblicket hos missdådaren qvåfva samvetets röst; men han söker icke råttfårdiga sin handling, eller gifva henne sken af laglighet. Deremot söker den ohjelpsamme och för menskligheten vål liknöjde att bemantla sin handling, ikläda henne laglighetens drägt och vånda upp och ner på lag och rätt. Blefve hans handlings maxim allmän, så skulle menskligheten lida mer, än af röfvaren. Den förre dödade långsamt, den sednare hastigt. — Måtte således B. Lagstiftningen så tilltaga i fullkomlighet, att alla sådana pligter, som, oaktadt enligt förnuftets lag ofullkomliga, likvål för menskligheten bestånd äro nödvändiga, kunde till fullkomliga förvandlas, eller, måtte, hvilket jag hellre önskar, menskligheten så tilltaga i sedlighet, att alla pligter, utan afseende på det tvång, hvarmed de kunna affordras, samvetsgrant uppfylldes!

§. 4.

Af det, som nu år taladt, finner man, det Apriorisk, eller Rationel, Pligt-Lära, i anseende till de hufvudsakliga synpunkter, ur hvilka man kan betrakta menniskan, kan indelas uti *Menniskors* och *Stats Pligt-Lära* a). *Menniskors Aprioriska*, eller

a) Någon torde stöta sig af benämningen *menniskors*

Digitized by Google

Rationela, *Pligt-Lära* är således en vetenskap om sådana aprioriska, d. å. af rena moraliska förnuftet kända, pligter, som tillkomma menniskan utan afseende på Stat, d. v. s., såsom menniska, så väl utom, som inom, B. Samfund. Man får således icke tro, att de pligter, som i *Menniskors Pligt-Lära* afhandlas, upphöra vid inträdet i Borgerligt samfund. Liksom menniskans *Absoluta* pligter ej upphöra derföre, att hon får *Hypothetiska*, äfven så upphöra ej de pligter, hon har, såsom menniska i allmänhet, derföre att hon ingår i Borgerligt samfund. I Stat får menniskan endast en tillökning af pligter, men förlorar derföre icke dem, hon förut ägde såsom menniska. Man är menniska förr, än man blir Statsborgare. Man förlorar icke eller den egenskapen att vara menniska, derföre att man ingår i Stat. Tvärtom bör just Staten, d. v. s. dess styresman, Regenten, som kan anses för Statens Förmyndare, hafva för afsigt att så förädla

---

Pligt-Lära. Man kunde tycka, att det är tautologiskt, emedan inga andra, än menniskor, kunna förpligtas. Men härtill svaras: Liksom man ej i vetenskaper kan undervisa andra, än menniskor, men man likväl gör skillnad, t. e. emellan Folk-Lärare och Scholæ-Lärare, äfven så må det tillåtas mig göra skillnad emellan *Menniskors Pligt-Lära* och *Stats Pligt-Lära*. Scholans medlemmar äro menniskor d. v. s. folk. Scholæ-Läraren undervisar således äfven så väl, som Folk-Läraren, menniskor. Alla, som i Scholan, jag menar den så kallade Lärda Scholan, undervisas, äro således menniskor, men alla menniskor äro derföre icke Scholans medlemmar. Liksom derföre Scholæ-Läraren fordrar, att de, som intagas i Scholan, skola vara af Folk-Läraren underviste och till Scholan medföra allmänna, d. v. s. för folk, eller menniskor i allmänhet, nödiga insigter, hvilka aldrig för den, som i Lärda språk och vetenskaper vill göra framsteg, kunna umbäras, äfven så fordrar *Stats Pligt-Lära*, att menniskor, som ingå i B. Samhälle, föra med sig sådana pligter, som tillkomma dem såsom menniskor i allmänhet, samt att de aldrig försumma deras utöfning.

Digitized by Google

och upplysa sina undersåtare, att de må återvinna deras förlorade moraliska och intellectuela egenskaper, d. å. återfå ljus i förståndet och helighet i viljan, samt ej behöfva Hans förmynderskap. När denna lyckliga tid inträffar, hvilken man väl kan önska, men knappt hoppas, så bör Regenten återgifva sina undersåtare deras naturliga frihet, och återföra dem i Natur-Tillståndet, som *de jure* betraktadt, anses för det fullkomligaste, och som, då man sätter tro till Skriftens vittnesbörd, varit det så kallade oskyldighetens tillstånd. — Fastån man har anledning att frukta, det menniskan aldrig här i tiden kan återvinna denna fullkomlighet, bör det likväl vara Regentens och undersåtarnes gemensamma pligt att, genom inbördes upplysningars meddelande, arbeta på Guds belätes upplifvande. Detta kan ej, om det annars vore möjligt, ske i hast. Dertill fordras tid och möda. Förr, än man kan nalkas detta höga Ideal, måste menniskorna allt mer och mer närma sig hvarandra, genom inbördes tjensters bevisande knyta fasta vänskaps band, förena sina krafter till gemensamt försvar, arbeta på gemensamt väl, samt, med ett ord, anse sig såsom lemmar af en famille. En allmän verldsstat (Civitas maxime universalis) bör då inrättas. I denna blefve verldens nu varande serskilte Regenter att anse i förhållande till den högste verldsregenten, eller den, som hade högsta befälet öfver den kända verlden, i samma ställning, som våra Landshöfdingar för närvarande äro till Regenten. Liksom desse regera inom sina Län enligt föreskrifne lagar och författningar, samt äro Regenten reda skyldige för sina göromål, åfven så blefvo de i hvarje Stat serskilt Regerande Högsta Regenten reda skyldige för sina göromål. Genom ett sådant Samfund skulle åtminstone alla olika yttre interessen upphöra. Alla Stater voro att anse, som pupiller under samma förmyndare, eller såsom barn af samme fader. Liksom en klok och god far, eller förmyndare, älskar alla sina väl artade barn, eller

Digitized by Google

pupiller lika, låter dem vederfaras lika rätt, och arbetar lika på deras odling och tillväxt i det goda, äfven så gjorde då en klok och god regent i förhållande till sina undersåtare, och liksom fadren, eller förmyndaren, ej längre behåller våldet, än han ser, att dess barn, eller pupiller, behöfva hans tillsyn, äfven så skulle då denna Allmänna Verldsregenten, när han såge sina underhafvande så hafva tilltagit i upplysning och sedlighet, att de både kunde och ville inse och följa det rätta, återföra dem i det tillstånd, jag menar det naturliga, hvilket de, genom Guds belätes förlorande, blifvit tvungne att lemna, för att, emot den öfverhand tagande onda viljan i B. Samfund söka hägn och beskydd. — Man må ej med åtlöje anse detta raisonnement. I Moralen, eller Aprioriska Pligt-Läran, är fråga icke endast om det, som skett och sker, utan äfven om det, som skall och bör ske. Om Anthropologien säger mig, att ett sådant tillstånd, som jag omtalat, aldrig lärer kunna inträffa, förlorar ej derföre Anthroponomien sin förbindande kraft. — Man bör alltid sätta målet för fullkomlighet högre, än att det här i tiden kan uppnås. Just uti ett närmande till och allt högre och högre stigande i fullkomlighet består menskliga dygden, och att tro sig fullkomligen hafva vunnit målet, vare sig i hvad afseende som helst, är det första steget till ofullkomlighet. När ej stenen längre stiger, då han kastas i luften, måste han sjunka. När ej menniskan längre stiger i fullkomlighet, måste hon ock sjunka. Måtte derföre verldens nu varande upplyste Regenter fortfara i deras ingångna heliga förbund! Måtte till en början krigs upphörande blifva en följd af denna heliga öfverenskommelse! Måtte ock under fridens lugn den ena Nationen allt mer och mer närma sig den andra, samt, genom frihet i handel och tänkesätt sprida allmänt välstånd och allmän upplysning! Då skola menniskorna allt mer och mer finna, att de äro lemmar i samma kropp, och att

Digitized by Google

för hvarje lems helsa och välstånd, hela kroppen måste må väl, samt att, når en lem lider, lida de öfrige. *Salus publica*, *salus mea*, skall då blifva hvarje Individs valspråk. Dygd och böjelse, pligt och lycksalighet, enskilt och allmänt väl skola då förenas. O måtte man någon gång se denna gyllne tiden och skörda dess sälla frukter!

1:sta Delen.

Menniskors Aprioriska Absoluta Pligt-Lära.

§. 5.

Med menniskors Aprioriska Absoluta Pligt-Lära förstår jag en vetenskap om menniskors Aprioriska Absoluta pligter, eller en vetenskap om sådana pligter, kända af rena moraliska förnuftet, som tillkomma menniskan blott såsom menniska, utan afseende på något aftal, eller ingånget pactum.

Anm. Hvad som i ett afseende är en *Absolut*, eller *Ovilkorlig* pligt, är i ett annat afseende en *Hypothetisk*, eller *Vilkorlig*, pligt och tvärtom. Pligten t. e. att betala en skuld är för menniskan, blott såsom menniska betraktad, en *Hypothetisk* pligt; men för henne, sedan hon blifvit skuldenär, är den *Absolut*.

Man får icke förblanda, menniskors *Absoluta Pligt-Lära* med menniskors *Pligt-Lära* i allmänhet, eller tro, att *Absoluta Pligt-Läran* och *Statens Pligt-Lära* äro motsatta vetenskaper. Derföre att menniskan ej är i förhållande till Stat, kan hon likvål vara i förhållande till andra menniskor, hvilket förhållande således fordrar en Hypothesis, eller annat vilkor, än det att blott vara menniska. Man kan nemligen ingå Pactum, utan att derföre genast ingå pactum civile. Statens Pligt-Lära är visserligen, når man betraktar henne i afseende på

Digitized by Google

menniskor i allmänhet, *Hypothetisk*; men, i anseende till undersåtarne, kan den vara så väl *Absolut*, som *Hypothetisk*. Såsom undersåte är det t. e. min *Absoluta* Pligt att lyda Öfverheten; i allt hvad angår henne såsom Öfverhet. Men min *Hypothetiska* Pligt att bestrida ett visst Ämbete i Staten. Här till fordras ett serskilt aftal. Men äfven denna pligt är *Absolut* för mig såsom Ämbetsman, t. e. att såsom Professor hålla föreläsningar o. s. v.

§. 6.

De Pligter, som afhandlas uti menniskors *Absoluta Pligt-Lära*, kallas *Absoluta*, eller *Ovilkorliga*, emedan de tillkomma menniskan *absolute*, eller *ovilkorligen*, d. ä. utan något annat vilkor, än det att vara menniska.

Inre, emedan de icke hämtas utifrån, utan äro hennes inre tillhörigheter, — Obs. De äro derföre ej endast analytiska. Somliga kunna *Analytice*, andra icke *Analytice*, utan endast *Synthetice* a priori härledas ifrån begreppet Menniska. — Både de Analytiska och Synthetiska kunna således vara *Absoluta*, d. ä. tillkomma menniskan blott såsom menniska, nemligen antingen *Absolute Analytice*, eller *Absolute Synthetice*. Således är det t. e. en *Absolut Analytisk* pligt att icke mörda; en *Absolut Synthetisk* att rädda en annans lif, när man kan det. — Äfven kunna de *Analytiska* och *Synthetiska* Pligterna vara *Hypothetiska* t. e. pligten att betala en skuld är Analytisk och Hypothetisk, att, när man kan det, eftergifva en skuld, Synthetisk och Hypothetisk. — De *Synthetiska* och *Hypothetiska* Pligterna, böra äfven noga åtskiljas. Man får ej tro, att alla *Synthetiska* pligter äro *Hypothetiska*, eller att *Hypothetiska* och *Synthstiska* pligter äro Synonyma. Det är t. e. absolute en synthetisk pligt att antaga maximen för välgörande. Att utöfva den, kommer an på omständigheterna. Som pligten directe och strängt ålägger maximen, så är den i detta afseende *Absolut*.

Digitized by Google

Oförytterliga kallas de absoluta pligterna, emedan, så länge menniskan skall vara menniska, kan hon ej afsåga sig dem. De följa henne hela dess tid igenom, och kunna ej, i likhet med de *Hypothetiska*, af nya pligter upphäfvas. Således kan jag genom pactum få en Hypothetisk pligt, stridande emot en annan *Hypothetisk*, eller genom pactum ådragen pligt, t. e. att betala min skuld till *A*, oaktadt skuldsedeln år ställd på *B*. — *B*. uppger sin stat, och, oaktadt jag har vid skuldsedlens utgifvande pligt att endast betala *B*., förändras likvål genom ett nytt pactum, eller bifall, å *B*. sida denna pligt emot *B*. till pligt emot *A*.

§. 7.

De *ablsoluta* pligterna kunna, i anseende till föremålen, emot hvilka de skola iakttagas, indelas uti Pligter *emot blott förnuftsväsende*, eller *icke blott förnuftsväsende*. Pligter i anseende till Ting äro förvårfvade pligter. Vi hafva likväl pligter, nemligen ofullkomliga pligter emot oss sjelfva att förvårfva Ting, som längre ner, når dessa pligter afhandlas, skall bevisas.

Som vi af icke blott förnuftsväsende, d. å. sinliga förnuftsväsenden, ej kånna andra, ån menniskor, och af det förra slaget, nemligen blott förnuftsvåsende, endast Gud, så hafve vi absoluta pligter att iakttaga emot *menniskor* och *Gud*.

Och som menniskan, eller menskligheten, kan betraktas, antingen i vår egen person, eller andras, så hafva vi följande absoluta pligter, i anseende till föremålen, nemligen:

1:o Emot *oss sjelfva*. 2:o Emot *Nästan*. 3:o Emot *Gud*.

Orsaken, hvarföre jag i första rummet nämner pligterne emot oss sjelfva, är ej den, att man år sig sjelf närmast, utan den, att pligterna emot oss

Digitized by Google

sjelfva äro att anse, såsom vilkor för alla andra pligters uppfyllande. Om t. e. menniskan ej iakttog den pligten emot sig sjelf att ej mörda sig, huru skulle hon då, sedan hon upphört äga pligt, kunna iakttaga några emot andra?

Obs. 1:o. Egenteligen eller *Subjective*, d. ä., når man betraktar personen, som förpligtas, hafva vi ej mer än en pligt, nemligen den att alltid undvika strid i våra handlingar, och att således aldrig afvika ifrån förnuftets utstakade bana; men *objective*, eller i anseende till de olika föremål, emot hvilka pligt skall, eller bör, utöfvas, finnas här flere pligter.

2:o. Pligt emot Gud, hafva somlige Moralister ej velat hänföra till Rationela Pligt-Läran; emedan vi med våra handlingar ej kunna göra Gud, hvarken fullkomligare, eller lyckligare. — Men härtill svavas, att pligt ej alltid förutsätter en sådan handling, hvarigenom man directe skall kunna verka på någon. Jag har i Allmänna Inledningen till Rationel Pligt-Lära definierat pligt genom en handling, som ett sinnligt förnuftsväsende skall, eller bör, verkställa, för att ej komma i strid med sig sjelft. — Nu gifvas här vissa handlingar, som för menniskan, eller ett sinnligt förnuftsväsende, hvilket antager en Gud, äro moraliskt nödvändiga, d. ä. sådana, att de skola, eller böra, verkställas, för att ej komma i strid med sig sjelf. Således hafva vi, som antaga en Gud, pligter emot Honom, hvilka, kända af förnuftet, i Rationela Pligt-Läran böra afhandlas. Att t. e. antaga en Gud, men säga, att Han är orättvis, är ju en uppenbar motsägelse. Jag gör väl Gud hvarken lyckligare, eller fullkomligare, om jag kallar Honom rättvis, äfvensom jag ej kan minska Dess fullkomligheter, om jag kallar Honom orättvis; men jag råkar i strid med mig sjelf, och öfverträder således den allmänna, och Subjective enda, pligten derige-

Digitized by Google

nom, att jag begick en motsägelse, och dymedelst afklädde mig förnuft, såsom en förmåga att inse allmänna och nödvändiga reglor, helst motsägelsen upphäfver möjligheten, utom hvilken nödvändigheten aldrig kan antagas. Någon torde invända: den, som så handlar, öfverträder ej pligt emot Gud, utan endast en pligt emot sig sjelf. — Härtill svaras: Pligterne emot oss sjelfva och andra äro så nära förenade, att man ej kan öfverträda den ena, utan att öfverträda de andra. Den, som således blasphemerar Gud, öfverträder i och med det samma en pligt emot andra menniskor, om icke i annat afseende, åtminstone derföre, att han förnedrar menskligheten. — Om det är en vanära att höra till en slägt, hvarest någon begått en oförnuftig och skamlig handling, och man således kan anse sig af en sådan slägting förolämpad; så kan man ej heller neka, att, emedan vi alla äro slägt, d. ä. höra till samma slägte, (menniskoslägtet), en Guds försmådare derigenom förolämpar andra, d. ä. öfverträder pligt emot andra menniskor, emedan han handlar oförnuftigt, och dymedelst sätter en skamfläck på menskliga namnet, samt förringar dess värde och anseende.

Likså väl som, hvilket nu är visadt, man, genom en direct pligts öfverträdande emot sig sjelf, kan indirecte öfverträda pligter emot andra, äfven så kan man genom en direct pligts öfverträdande emot andra, öfverträda en indirect pligt emot sig sjelf. Tjufven t. e. öfverträder directe en pligt emot andra, eller emot den, af hvilken han orättvisligen tager något, men indirecte emot sig sjelf; ty han begår motsägelse, och afkläder sig således sitt förnuft, eller förolämpar sitt moraliska väsende. — Han felar ock emot Gud, emedan han ej brukar sitt förnuft och sin frihet i den afsigt, Gud gifvit honom dessa själens egenskaper.

3:o. Kant skiljer emellan menniskan såsom noumen och phænomen. Den förra; (homo nou-

Digitized by Google

menon), säger han, eller menniskan, såsom förnuftsväsende, är den, som förpligtar. Den sednare, eller menniskan, såsom sinnevåsende (homo phænomenon), är den, som förpligtas.

Om man med homo noumenon förstår det samma som Gud, så är denna förklaring riktig. — Ty Gud har i vårt förnuft inlagt förmågan att inse det rätta, och genom vår frihet i vilje och handling, gifvit oss förmåga att följa det. — Gud har ock, såsom högste lagstiftaren, uti vår sinnliga och förnuftiga natur, inlagt frö till straff och belöningar för lagens (rat. sedelagens) öfverträdande, eller efterlefnad, såsom nödvändiga för hvarje moralisk lag, hvilken måste bestå af 2:ne delar, Pars *Præceptiva*, vel *Prohibitiva* och *Distributiva*, sive *Vindicativa*.

Om man likvål besinnar, att, som förut är visadt, pligters öfverträdande emot oss sjelfva, d. ä. vissa handlingars uraktlåtande, eller verkställande, i anseende till oss sjelfva, hafva inflytande på andra, så måste man medgifva, att, om ock någon funnes, som nekade en Gud, och således pligt emot Honom, kunde han likvål ej neka directa pligter emot sig sjelf, såsom varande indirecta pligter emot andra, eller, om han ville träta om ord, pligter i anseende till sig sjelf, helst dessa pligter nödvändigt förutsätta rättigheter hos andra. Den, som ej antager en Gud, hvars afsigt han med sjelfmord förolämpar, måste likvål medgifva, att han icke allenast i sin egen person, förolämpar menskligheten, utan äfven i andras, emedan de efterlefvande, om icke på annat sätt, åtminstone derigenom förolämpas, att dem tillfogas en vanåra, genom denna, menskligheten förolämpande, handling.

Liksom en fader, genom sonens liderliga uppförande, förolämpas, emedan en skamfläck sättes på dess namn, äfvenså förolämpas andra menniskor i allmänhet genom hvarje brottslings handling, och

Digitized by Google

således äfven genom en sjelfmördares, såsom både emot förnuft och sinnlighet stridande.

Som likväl aldrig någon menniska, d. ä. ett förnuftigt sinneväsende, kan neka, åtminstone möjligheten af Guds tillvarelse, så skulle en sjelfmördare, om han före handlingens verkställande vore capable af raisonnement, eller förnuft, nödvändigt finna, att han genom sin handling, åtminstone möjligen kunde öfverträde en indirect pligt emot Gud, d. ä. förolämpa Gud, som gifvit honom lifvet såsom vilkor för alla andra pligters uppfyllande; och sjelfva verkställandet, eller uraktlåtandet, af en handling, som förolämpar, eller anses förolämpa, ett möjligen existerande högsta förnufts-väsende, är ju ett verkligt öfverträdande af en pligt emot ett sådant möjligen existerande väsende. — Den, som gör något, utan att veta antingen det är rätt, eller icke, visar tydligen, att han ej frågar efter lagens öfverträdande. Han är i inre afseende likså brottslig, när han tillfälligtvis gör rätt, som, när han gör orätt. Det heter ju: *quod dubitas, ne feceris.*

§. 8.

De absoluta pligterna emot oss sjelfva kunna ej indelas uti pligter emot kroppen och själen; emedan emot pligt å den ena sidan nödvändigt svarar rättighet å den andra. Emot kroppen kunna vi ej hafva pligter, ty han, såsom ting betraktad, äger ej förnuft och frihet, d. ä. kan ej äga rättighet. Emot själen kunna vi ej heller äga pligter; ty 1:o äro vi hvarken af förnuft, eller uppenbarelse, fullkomligen öfvertygade, att själen är ett enkelt väsende, eller en ande. Är nu själen icke ett enkelt väsende, utan sammansatt; så gäller allt det om omöjligheten att antaga några pligter emot själen, som anfördes om omöjligheten af pligter emot kroppen. 2:o. Emedan, då menniskan endast be-

står af kropp och själ, skulle kroppen, i dylikt fall, hafva pligter emot själen, hvilket är orimligt, ty, beröfvad förnuft och frihet, kan han likså litet äga pligter, som rättigheter.

Oaktadt vi ej äga pligter emot kroppen, eller själen, kunna vi likväl hafva pligter emot oss sjelfva i anseende till kroppen och själen. — Men, som kroppen och själen äro i så nödvändigt förhållande till hvarandra, att man ej kan, utan begges gemensamma biträde, iakttaga pligter, så vill jag hellre indela våra *Absoluta* pligter emot oss sjelfva, uti *Pligterna emot oss sjelfva, i anseende till vårt Djuriska och Moraliska väsende.* — Anledningen till denna indelning (fundamentum Divisionis), är den, att vi kunna betrakta oss, antingen blott i moraliskt, eller icke blott i moraliskt, afseende, d. ä. vi kunna betrakta oss antingen blott såsom moraliska, eller moraliskt förnuft och moralisk frihet ägande varelser, eller icke blott såsom sådana, utan stående i samma klass med de öfriga djuren, ifrån hvilka vi då endast genom vårt Theoretiska förnuft åtskiljas.

§. 9.

Pligterna emot oss sjelfva, i anseende till det djuriska väsendet, kunna indelas uti pligter, hvilka antingen *directe* åsyfta sjelfva djuriska väsendet, eller *icke directe* sjelfva djuriska väsendet, utan endast *indirecte*, d. ä. medlen till dess bibehållande. De pligter, hvilka *directe* angå det djuriska väsendet, kunna indelas i sådana, som *antingen* angå vårt djuriska väsende, betraktadt *blott såsom individ*, eller *icke blott såsom individ*, utan såsom en del af det hela (slägtet). — Grunden till denna indelning är den olika synpunkt, ur hvilken slägtets, eller menskligheten, djuriska tillvarelse kan betraktas, nemligen antingen i afseende på sjelfva slägtet, eller blott i anseende till hvarje individuum. — Obs. Men kan likväl anse pligten i anseende till slägtets djuriska väsende såsom directe varande en

pligt emot oss sjelfva, helst den pligtskyldige directe, genom dess försummande, förolämpar sig sjelf, och indirecte andra, eller menskligheten i allmänhet. — De pligter, hvilka icke directe angå det djuriska väsendet, utan endast medlen till dess bibehållande, d. ä. näringsmedlen, hafva afseende på vissa handlingars verkställande, eller underlåtande, *i anseende till mat och dryck.*

Således äro alla våra absoluta pligter emot oss sjelfva, i anseende till de olika synpunkter, ur hvilka vårt djuriska väsende kan betraktas, följande: nemligen

1:o Pligter i anseende till det djuriska väsendet i vårt eget individuum, eller dess ph. tillvarelse, blott såsom individuum.

2:o I anseende till vårt djuriska väsende icke blott såsom individuum, utan i förhållande till species, eller hela slägtet.

3:o I anseende till näringsmedlen.

Alla dessa slags pligter kunna, i anseende till sättet att a priori komma till kunskap om dem, vara så väl *Analytiska*, som *Synthetiska*, och, i anseende till säkerheten, de gifva den rätthafvande, antingen *fullkomliga*, eller *ofullkomliga*.

§. 10.

Som de fullkomliga Absoluta pligterna äro Negativa, och endast åsyfta att ej förstöra Försynens afsigt med vårt, eller andras, djuriska och moraliska väsende; så befaller principen för dem, materialiter betraktad, *blott att icke strida emot Försynens afsigt med vårt eget och andras djuriska, eller moraliska, väsende.*

Formella principen för de fullkomliga pligterne, lyder så: *undvik direct strid i dina handlingar i anseende till ditt egit, eller andras, djuriska och moraliska väsende,* eller: *verkställ icke en handling, i anseende till ditt, eller andras, djuriska och moraliska väsende, som är sådan, att, om du verkställde den, du då*

skulle finna striden i din handling, blott du upplöste föreställningen om den ifråga varande, t. e. mörda ej dig sjelf, eller andra menniskor. Mord är ju en onaturlig, d. ä. en emot sinnliga och förnuftiga naturen stridande handling. För en menniska, såsom sinnlig och förnuftig varelse, är det således en motsägelse, eller strid, att begå mord, cædes voluntaria, och således äfven autochiria voluntaria. Disputen, som Moralisterne länge haft om *Negativa* och *Positiva*, (rättare Affirmativa), pligter, eller, huruvida Natur-Rättens Pligter kunna endast anses för *Negativa*, och Ethikans för *Affirmativa*, är lätt bilagd, då man skiljer emellan *verbaliter* och *realiter negativa* och *affirmativa* pligter.

Natturrättens (fullkomliga och Analytiska Pligt-Lärans) bud, eller pligter, äro alla *realiter Negativa*. — Ethikans (Synthetiska och ofullkomliga Pligt-Lärans) deremot äro alla realiter affirmativa. — Men ej nog, att N. Rättens, eller Analytiska och Fullkomliga Pligt-Lärans, bud äro *realiter negativa* och Ethikans (Ofullkomliga och Synthetiska Pligt-Lärans) realiter *Affirmativa*. En del af dem, nemligen de Absoluta fullkomliga och Analytiska äro äfven verbaliter Negativa; de Absoluta ofullkomliga och Synthetiska äfven verbaliter affirmativa. — Således heter det i afseende på alla absoluta fullkomliga pligter, vare sig menniskors, eller Stats-pligter, når man antager ett formelt bud: *Undvik direct strid i dina handlingar i afseende på dig sjelf, andra menniskor och Gud.*

I afseende på de Absoluta ofullkomliga och Synthetiska buden, eller pligterna, d. å. i afseende på Ethikans absoluta pligter, gäller denna affirmativa formella regeln, eller budet: *Sök indirect öfverensstämmelse i dina handlingar*, nemligen så väl i anseende till dig sjelf, som andra, d. å. nästan och Gud.

I anseende till de fullkomliga Absoluta pligterna, fordras blott att uraktlåta något, och att

således, når fråga nu först yppas om pligter i anseende till vårt djuriska väsende, icke företaga något, hvarigenom afsigten med vårt djuriska väsende kan hindras. Men beträffande de sednare, nemligen de ofullkomliga absoluta pligterna emot oss sjelfva i anseende till vårt djuriska väsende; är ej nog att icke hindra afsigten dermed; man måste göra något till dess befrämjande. Man måste ock icke allenast i anseende till sig sjelf, utan äfven i anseende till andra menniskor i allmänhet, söka ej allenast att icke förstöra sin egen och andras tillvarelse, utan ock att befrämja afsigten dermed. Och i afseende på Gud är det en pligt att icke allenast icke göra något, som strider emot Dess höga egenskaper, utan att tillika företaga handlingar, hvarigenom man söker upphöja dem, och gifva dem den största aktning och vördnad. När man försummar de negativa pligterna, motsäger man sig directe; när man försummar de affirmativa, indirecte, hvilket vid pligternas afhandling skall förklaras. — Obs. Kant har uti sin Dygde-Lära gjort skillnad emellan fullkomliga och ofullkomliga Dygde-Pligter. Han förstår likvål ej med fullkomliga pligter detsamma, som jag förstår dermed, nemligen handlingar, som kunna med yttre tvång affordras, utan hans fullkomliga dygde-pligt är väl sådan, att den ej tillåter undantag, eller utrymme för mitt omdöme, emedan lagen, hvilken den är underordnad, befaller strängt och nödvändigt; men han anser den likväl såsom blott beroende af min inre frihet, och såsom sådan, att den ej tillåter yttre tvång. Kant har likvål motsagt sig sjelf, när han opponerar dessa pligter emot laster, hvilka uppkomma af pligternas öfverträdande; isynnerhet som last i dagligt tal verkligen förutsätter fullkomlig pligts (juridisk pligts) öfverträdande, eller ett störande af andras fullkomliga rättigheter. — Uti min Disputation *de Ethica justis limitibus circumscribenda* har jag critiquerat denna Kants indelning af pligter, och vitat, att alla de pligter,

Digitized by Google

hvilka han i Dygdelåran afhandlat, under namn af fullkomliga pligter emot oss sjelfve, äfvensom de pligter emot andra, som han hårledt ifrån den aktning, man år dem skyldig, höra till den så kallade Natur-Rätten, eller hvad jag kallar Analytisk och fullkomlig Pligt-Lära.

1:sta Hufvudstycket:

Absoluta Pligter emot oss sjelfva.

1:sta Afdelningen:

Absoluta Pligter i anseende till vårt djuriska väsende.

1:sta Stycket:

Fullkomliga och Analytiska Pligter.

§. 11.

Jag har förut nämnt, att Pligter i anseende till det djuriska väsendet, angå detsamma, antingen *directe*, eller endast *indirecte*. Directe, hafva de afseende antingen närmast på vårt eget djuriska väsende såsom blott individuum, eller icke *närmast* på vårt eget djuriska väsende såsom blott individuum, utan såsom tillika varande en del af det hela (slägtet). — Pligter i anseende till vårt djuriska väsende kunna således antingen tillkomma oss, betraktade såsom blott individua, att hvar för sig ej förstöra, utan befordra, afsigten med vårt djuriska väsende, eller ock, att, såsom beståndsdelar, eller individua i förhållande till samma Species, ej förstöra, utan befordra, afsigten med dess (Speciei) djuriska tillvarelse. — Då likväl vi sjelfve genom våra handlingar i vår person kunna hindra, eller befrämja, Försynens afsigter härmed; så kallar jag dessa pligter Directa Pligter emot oss sjelfva.

Digitized by Google

Som Absoluta Fullkomliga och Analytiska pligterna emot oss sjelfva, nemligen:

1:o Pligten att ej mörda oss,

2:o Att ej onaturligen tillfredsställa kärleksdriften,

3:o Att ej onaturligen bruka näringsmedlen, äro opponerade emot följande laster, nemligen sjelfmord, onaturligt tillfredsställande af kärleksdriften och onaturligt bruk af näringsmedlen, så vill jag tala om hvarje af dessa laster särskilt, och visa pligterna att undvika dem.

1:o.

Autochiria.

§. 12.

Autochiria, eller sjelfmord, är en handling, hvarigenom man lägger händer på sig sjelf, eller dödar sig sjelf. — Sjelfmord kan, i anseende till uppsåtet, indelas i *Uppsåtligt* och *Ouppsåtligt*, (voluntaria, vel involuntaria). Som detta sednare ej beror af min fria vilja, så kan det icke eller imputeras mig, och är således icke föremålet för denna afhandling. — I anseende till vidden, kan Autochiria indelas uti *Totalis* och *Partialis*. — Den förra är hela lifvets; den sednare en lems, eller flere lemmars, dödande. — Den sednare kan, i anseende till qualiteten, vara antingen *materialis*, eller *formalis*. Den förra består deruti, att man beröfvar sig en, eller flere för kroppen nödvändige lemmar. Den sednare deruti, att man blott beröfvar sig en lems, eller flere lemmars, bruk, t. e. krossar en, eller flere fingrar. Man kan afstympa en lem i kroppen, utan att begå sjelfmord, då nemligen lemmens qvarblifvande skulle anses skadligt. Man kan derföre afskära en af kallbrand ansatt lem, utan att vara sjelfmördare. Tvärtom kan pligt, nemligen ofullkomlig pligt, ålägga oss det-

Digitized by Google

ta. Det är icke eller sjelfmord, om man afklipper sitt hår, sina naglar o. s. v. Men det kan verkeligen kallas en Autochiria partialis, om jag t. e. uttager en frisk tand, för att antingen sälja, eller bortskänka, densamma, och en sådan handling borde äfven af Borgerliga lagarna straffas. — Icke eller är det sjelfmord att våga lif och lemmar för sitt eget, eller andras, lif, när nemligen nöden fordrar det, men det är alltid att anse som sjelfmord att uppsåtligen uppoffra sitt lif, om man ock dermed kunde rädda hela verlden. Zopyri och Curtii handlingar äro derföre alltid lastbare. — Den förre, som var General i Darii armée, och som såg, att Babylon, efter 20 månaders belägring, ej kunde intagas, afskar sig näsa, läppar och öron, samt kom såsom öfverlöpare in uti Babylon, och beklagade sig, att Darius varit nog grym att så illa handtera honom. — Babylonierne trodde honom, och, glade, att hafva fått en sådan allierad, öfverlemnade de honom befälet. Sedan han fått det, öfverlemnade han staden åt Darius, som för denna tjenst fick sådan kärlek till Zopyrus, att han ofta sade, det han älskade honom mer, än 20 Babylonier. — Den sednare med tillnamnet Marcus, en Romersk Riddersman, störtade sig, som Fablen berättar, i den bekanta hålan på torget i Rom, för att frälsa staden ifrån den plågan, som den derifrån uppstigande elaka lukten förorsakade. — Att detta företag var sjelfmord, och olagligt, är lätt att finna. — Det heter ju med rätta: *Pereat mundus, maneat justitia.* Man får icke bruka olofliga medel for ett godt ändamåls befrämjande.

Man bör icke eller mörda sig sjelf för att förekomma ett straff, eller en hotande vanära, eller för att utplåna en redan tillfogad. Således var Catos och Lucretias handlingar olagliga. — Huruvida Socratis handling kan kallas sjelfmord, är likväl svårt att säga. Drack han ur giftbägaren för att lyda öfverhetens befallning, hvilken han ej

Digitized by Google

trodde sig kunna hindra; så gjorde han rätt. Men drack han af feghet, eller för att lättare och på ett mindre skamligt sätt komma ur verlden; så gjorde han orätt. — Simson, Saul och Rhazis (en af de öfverste uti Jerusalem, som mördade sig sjelf för att icke komma de ogudaktige i händer), kunna ock, i min tanka, klandras, fast än många vilja försvara dem, isynnerhet den förstnämde. Att den Konung, som alltid hade gift med sig, för att, i händelse han hade blifvit tillfångatagen, förgifva sig, äfven tänkte orätt, kan icke eller nekas.

Slutligen får jag indela sjelfmord, i anseende till sättet att mörda sig, uti *Autochiria Directa* och *Indirecta*. Det förra är ett *direct*, det sednare ett *indirect*, förstörande af sitt lif, eller sina lemmar. I afseende på uppsåtet, kan begge slags sjelfmord vara så väl *Uppsåtligt*, som *Ouppsåtligt*. I Rationela Pligt-Läran är endast fråga om det förra. Den, som således dricker i afsigt att förkorta sina dagar, är i moraliskt afseende en sjelfmördare; men icke den, som ej tror, att han genom dryckenskap skadar sig.

Sedan jag nu i allmänhet förklarat sjelfmord, samt visat hur det indelas, får jag blott med några ord nämna, att sjelfmord af flere forntidens Philosopher blifvit ansedt icke allenast såsom lagligt, utan äfven berömvärdt. De skäl, som härtill föranledde dem, voro följande:

1:o Ansåge de kroppen vara icke någon väsendtlig del af menniskan, utan endast själens tukthus, eller fängelse, hvilket man således ägde att lemna, när man kunde.

2:o Påstodo de, att man icke alltid kunde undvika häftiga sinnesrörelser, i hvilkens ställning dörren till fängelset var öppen och själen således kunde fly derifrån.

Af de Philosopher, som nekat rättigheten att begå sjelfmord, hafva likväl flere haft alltför sva-

Digitized by Google

ga skäl för deras påstående. — De hafva t. e. sagt, att menniskan ej får mörda sig sjelf, emedan hon ej sjelf gifvit sig lifvet. Att detta är ett svagt skäl, inser man deraf, att af samma anledning skulle man ej få efter behag använda någon gåfva. De medgifva, att lifvet är en gåfva. De hade då bort skilja emellan *vilkorlig* och *ovilkorlig* gåfva. Vore lifvet en *ovilkorlig* gåfva, så fick man visserligen efter eget behag förfara dermed. Men nu är det en *vilkorlig* gåfva, gifven för att uppfylla pligter, eller såsom vilkor för vår bestämmelse i sinnligheten. Vi kunna således ej lemna denna post förr, än vi lagligen derifrån kallas.

Vore lifvet en ovilkorlig gåfva, så hade Montesquieu rätt, då han säger: *La vie m'a eté donnée comme une faveur; je puis donc la rendre, lors qu'elle ne l'est plus; la cause cesse, l'effet doit donc cesser aussi. Dieu differant de tous les bienfaiteurs, veut il me condamner à recevoir des graces, qui m'accablent.* (Lettres Persanes, 76 Brefvet).

Ännu qvickare och mer träffande yttrar sig Rousseau uti sin *Nouvelle Heloise*, 3:dje Delen, pag. 22, der han säger: *Les sophistes disent: L'homme ne doit pas se tuer, parceque la vie lui est donnée d'un autre. C'est precisement parce que la vie lui est donnée, qui peut se tuer.*

Begge desse Philosopher hade rått, om lifvet kunde anses, som en ovilkorlig gåfva, och icke vore lemnadt oss till pligters uppfyllande.

Att det är en fullkomlig pligt att ej begå sjelfmord, finner jag deraf, att en sjelfmördare, genom sin handling, äfven förolämpar andra, nemligen andra menniskor och Gud. — En Fader, t. e. som mördar sig sjelf, förolämpar derigenom sina barn, en hustru sin man, och, om hon är hafvande, äfven sitt foster, hvilket hon dymedelst dödar, o. s. v. Ja, om man ock bodde på en obebodd ö, så förolämpar en sjelfmördare åtminstone genom sin handling Gud, emedan han missbrukar den af Gud vil-

korligen gifna gåfvan, lifvet, eller lemnar det på ett sätt, som strider emot vilkoret för dess erhållande.

Att lifvet är mig gifvet ej för att förstöra, utan för att vårda och bruka, såsom medel till pligters uppfyllande, finner jag derutaf, att Försynen så visligen anordnat, att vi till alla pligters uppfyllande fått instincter, eller naturliga böjelser, hvilka liksom tvinga oss till pligters uppfyllande. Ju nödvändigare pligternas iakttagande är, desto häftigare är ock den naturdrift, eller instinct, som drifver oss till handlingar, hvilka åläggas oss såsom pligter. — Jag säger med skäl åläggas oss, såsom pligter; ty om sjelfva handlingarna blott verkställdes förmedelst en naturdrifts inflytande, och ej förmedelst förnuftets medverkan eller bifall, vare sig verkliga, eller præsumerada, så förtjena de ej namn af pligter, eller moraliska handlingar.

Som nu pligterne emot oss sjelfve, såsom vilkoret för alla andra pligter, äro de nödvändigaste, så hafva vi ock de häftigaste instincter till verkställande, eller uraktlåtande, af de handlingar, som i detta afseende åläggas oss. — Egenkärleken och Köndriften äro ju naturdrifter; den förra till vårt individuela lifs, och den sednare till vårt speciela, eller slägtets conservation. — Vore ej egenkärleken, eller kärleken till oss sjelfve, så oemotståndelig och stark, huru mången skulle väl då i motgången och olyckan kunna bära sin börda, utan tvertom, genom sjelfmord, afskudda sig densamma. — Men nu är kärleken till oss sjelfve orsaken, att vi tycka oss ej hafva förtjent ett så hårdt öde, hvarföre äfven egenkärleken inbläser hos oss en gnista af hopp att snart öfvervinna alla olyckans vidrigheter. Jag kan således icke bestrida deras tanka, som yrka, att ingen är i så olycklig ställning, att han, så vida han noga öfverväger saken, skulle vilja byta ställning med en annan, eller till

alla delar förvandlas till en annans person. Den rike skulle väl önska äga den qvickes snille, men ej dess svaga tillgångar. Den fattige skulle väl vilja äga den rikes egodelar, men ej hans svaga helsa, onda samvete o. s. v. Med ett ord: hvar och en är, om han vill vara uppriktig samt om han känner sin och andras ställning, nöjd med sig sjelf, och vill ej byta med andra.

Liksom kärleken till oss sjelfve drifver oss till lifvets conservation, utom flera handlingars verkställande, eller uraktlåtande, som moraliska Lagen befaller, eller förbjuder, äfven så drifver oss köndriften till slägtets fortplantning. Vore ej denna drift så stark, eller skulle man endast, enligt förnuftets kalla föreskrift, verkställa Försynens afsigt med kön-organerne; så skulle slägtet säkerligen dö ut, och Försynens afsigt med slägtets fortplantning förfelas. — Vi se häraf, att, då en så stark och oemotståndelig naturdrift finnes hos oss till afsigtens vinnande med vår djuriska tillvarelse, nemligen icke allenast individuela, utan äfven speciela, så måste det vara vår ofullkomliga pligt, som längre fram skall visas, att befrämja, och således stridande emot en fullkomlig pligt att hindra denna afsigt. Nu hindras afsigten med vårt individuela djuriska väsende genom sjelfmord, således är det vår fullkomliga pligt att undvika det. — Genom sjelfmord förolämpa vi Gud, som med lifvet åsyftat, att vi skulle njuta det, såsom medel till alla våra pligters uppfyllande, hvilket, enligt hvad nu sagdt är, vi finna af den starka instincten, som alla djur, och således äfven menniskan, hafva till lifvets conservation.

Att det är en *Analytisk* pligt att ej mörda sig, kan bevisas sålunda: *Sjelfmord* i moraliskt afseende är ett onaturligt och sjelfvilligt förstörande af sitt lif, eller sina lemmar. — Som det onaturliga alltid strider emot förnuftet, så kan man kal-

Digitized by Google

la sjelfmord ett oförnuftigt beröfvande af sitt lif, eller sina lemmar. Det oförnuftiga och förnuftiga äro motsatta begrepp. Menniskan är ett förnuftigt, Sjelfmördare ett oförnuftigt väsende. En sjelfmördare felar derföre emot Moralens princip för Fullkomliga och Analytiska pligterna, och öfverträder en Fullkomlig och Analytisk pligt emot sig sjelf. Han på en gång både vill, och icke vill, vara menniska. Han vill, emedan han kallar sig menniska. Han vill icke, emedan han handlar oförnuftigt, och således emot menskligheten, som alltid förutsätter förnuft.

Borgerliga lagen utsätter ock straff för en tilltänkt sjelfmördare. Uti MB. 13 Cap. 4 §. talas således om det straff, som den skall lida, som ämnar mörda sig sjelf. Orden lyda sålunda: *Nu kan så hända, att then sig sjelf förgöra vill, ej får död theraf; plikte med fängelse vid vatten och bröd, spö, eller ris, efter omständigheterna.*

Att den, som tänkt mörda sig, men ej får tillfälle fullborda sitt onda uppsåt, bör straffas, är riktigt och med förnuftet öfverensstämmande. — Huruvida spö, ris, eller vatten och bröd äro afpassande straff, beror på den brottsliges tänkesätt, uppfostran, stånd, vilkor, anledningen till det tilltänkta brottet, o. s. v. En upplyst och rättvis domare kan bäst afpassa detta. Han måste för all del tillse, att ej straffet blir för strängt, helst derigenom kunde hända, att brottslingen, för att undvika det, åter frestades fullborda sitt en gång fattade beslut.

Alla slags brott kunna anses såsom moraliska sjukdomar; ty de äro afvikelser ifrån den moraliska hälsans tillstånd, d. ä. ifrån förnuftet. Liksom derföre physiska sjukdomar, med lindriga medel, när så ske kan, böra cureras, och man ej bör gripa till hårdare, än som nöden fordrar, äfven så bör man med lindriga medel först söka bota mora-

Digitized by Google

liska sjukdomar d. ä. brott, och ej gripa till de hårdare förr, än det moraliskt onda, nödvändigt fordrar det. — Liksom den i physiskt afseende sjuke oftast är sjelf orsaken till sin sjukdom, och således med rätta lider den plåga, som sjukdomens botande förorsakar, äfven så lider den i moraliskt afseende sjuke, när han sjelf sätter sig i ett sådant tillstånd, med rätta det straff, som hans moraliska sjukdom, d. ä. omoraliska handling, (brottet), ådrager honom. Liksom den, hvilken i födslen blifvit puckelryggig, ej bör plågas med medicin, helst den icke kan hjelpa en sådan physisk svaghet, äfven så bör ej den straffas, d. ä. plågas med en moralisk medicin, som, emot sin vilja, kommit att begå en omoralisk handling, eller, rättare sagdt, dennes handling kan ej anses omoralisk, och kan ej imputeras honom, emedan han mer varit att anse som en physisk, än moralisk, orsak till densamma. Likså orimligt det är att förebrå en puckelryggig sin puckel, när han ej sjelf varit orsaken dertill, likså orimligt vore det äfven att förebrå den ett brott, d. ä. moralisk sjukdom, som ej varit en moralisk orsak dertill. — Om således någon, längre tid, varit beröfvad sitt förnufts bruk, och under detta tillstånd ämnar mörda sig, så kan han ej straffas Har deremot någon alltid varit känd som klok och förnuftig; men af ilska, eller af annan ond orsak, kommit i raseri, och i detta tillstånd hindras från sitt beslut att mörda sig; så bör han straffas, för det han sjelfmant satte sig i ett sådant tillstånd. Sedan ett sjelfmord är verkställdt, kan en snäll Läkare vid kroppens obduction lättligen inse, om sjelfmördaren varit beröfvad sinnliga friheten, och således både såsom menniska och djur handlat tvunget. Liksom ett djur, t. e. en häst, kan blifva galet, och i galenskapen springa i elden, eller på annat sätt förgöra sig, äfven så kan en menniska uti galenskap, d. v. s. icke allenast beröfvad sin moraliska (rationela), utan äfven sinnliga (djuriska), frihet, beröfva sig lifvet. I sådan

Digitized by Google

ställning äro alltid physiska fel i hjernans organisation, eller kroppens inre delar, orsaken till galenskapen, och denna till sjelfmordet, som då icke kan imputeras, eller ens kallas sjelfmord, nemligen uppsåtligt sjelfmord.

Alla brott, såsom moraliska sjukdomar, äro afvikande ifrån det moraliska sundhets-tillståndet, eller rena moraliska förnuftet. Hvarje brott är således egentligen att anse såsom galenskap, eller oförnuft; men af alla är sjelfmord det, som mest förtjenar detta namn. Både förnuftet och instincten strida deremot, och en sjelfmördare är långt under de oskäliga djuren, hvilka af instincten tvingas bibehålla ett lif, om det ock vore aldrig så uselt, och ej beröfva sig detsamma, utan, som nyss nämndes, under anfall af galenskap. Jag skulle således lättligen falla på den tankan, att alla sjelfmördare, åtminstone i den stund, de fullborda deras onda uppsåt, äro beröfvade både förnuftiga (moraliska) och sinnliga friheten, d. v. s. äro i ett tillstånd, då de hvarken kunna handla såsom menniskor, eller djur. Man måste således alltid hafva medömkan med sådana varelser, och snarare insätta dem i Lazaretter (physiska sjukhus) än fängelser (moraliska sjukhus).

Uti nyss åberopade Cap. af MB. och 1 §. omtalas ett slags straff, som skall tillfogas en sjelfmördares döda kropp, nemligen *att den skall af skarprättaren till skogs föras och i jord gräfvas.* Detta kan ej anses såsom straff för den döde, ty han, som redan upphört att vara person, kan ej straffas.

Hvarken den så kallade finis pœnarum *expiatorius*, eller *emendatorius*, kan härigenom befrämjas å dem dödas sida; men, i anseende till de efterlefvande, skulle man kunna tycka, att hvar och en, i frestelsens stund, skulle påminna sig den vanära, hans döda kropp skall vederfaras, i händelse han ej emotstår frestelsen att mörda sig. Om denna vanära

Digitized by Google

skall anses för sådan, och således vara ett verkligt straff, så, emedan ingen oskyldig kan straffas, och de efterlefvande äro att anse som oskyldige i den dödas handling, måste man antaga, att sjelfmördaren, före handlingen, lider, genom föreställningen af den vanära, som på hans döda kropp skall tillfogas honom, det straff, som handlingen förtjenar. Liksom föreställningen af det svåra och bittra läkemedel, man måste bruka, om man genom fel i physiska sundhets Dietetiken, ådrager sig en physisk sjukdom, ofta, afhåller ifrån förseelser emot denna Dietetiks reglor, äfvenså kan föreställningen af den svåra moraliska medicin, eller straffet, som man nödgas underkasta sig, om man öfverträder Moraliska sundhets-Dietetiken, eller moraliska lagen, ofta afhålla från brott, d. ä. öfverträdelsen af Moraliska sundhets-Dietetiken. Att föreställningen om den vanära, som ens döda kropp tillfogas, i händelse man mördar sig sjelf, kan afhålla ifrån sjelfmord, bevisar erfarenheten. Det började nemligen i en viss stad blifva en sed att unga fruntimmer mördade sig. Lagstiftaren befallde derföre, att Sjelfmörderskans kropp skulle afklädas, och släpas naken omkring gatorna, hvilket hade sin goda verkan att afskaffa sjelfmord. Man kan likväl, i anledning af det, som nu är taladt, ej anse åberopade §. såsom hörande egenteligen till Straffbalken, helst den dödas kropp ej kan straffas. Den är snarare att anse såsom hörande till Police-befattningen, eller ordnings bibehållande i ett Borgerligt samhälle. — Vissa fördomar måste der bibehållas, emedan de hafva sin goda verkan. Att således lägga en brottslings döda kropp i rad med andras på samma begrafningsplats skulle vara äfven så mycket emot fördomen stridande, som att anse den brottslige likså hederlig, som den obrottslige och anständige medborgaren.

Innan jag slutar afhandlingen om sjelfmord, vill jag blott med några ord upptaga och vederläg-

Digitized by Google

ga deras skäl, som neka oss rättigheten att hindra en tilltänkt sjelfmördare uti dess företag.

1:o Säga de, att den, som vill mörda sig, inskränker icke andras frihet.

2:o Att den, som vill hindra honom, inskränker hans frihet. Detta är visserligen falskt; ty

1:o kan man ej kalla en sjelfmördares handling fri i moraliskt afseende, och således icke sägas inskränka hans moraliska frihet, emedan han ingen moralisk frihet äger; ty moralisk frihet är ju en förmåga att handla enligt moralisk Lag. Som sjelfmördaren, eller den tilltänkte sjelfmördaren, handlar, eller vill handla, emot moralisk Lag, så kan han redan sägas vara underkufvad af sinnligheten, eller, rättare sagdt, låtit den till lifvets conservation honom gifna instincten qväfvas af andra emot denna instinct stridande, och till passion öfvergångna, instincter. — Som likväl denne har att tacka antingen sin feghet, eller sjelfklokhet, för förlusten af sin moraliska frihet, så är han straffvård, och kan endast skylla sig sjelf för den moraliska medicin, man tvingar honom bruka till återvinnande af sin förlorade moraliska sundhet, och för det tvång, man brukar, för att hindra honom ifrån ett uppsåts verkställande, hvartill han ej hade någon rättighet. Frihet i moraliskt, eller rationelt, afseende har alltid i följe med sig pligt och rättighet, och, som den endast i moraliskt afseende är fri, som uppfyller pligt och utöfvar sin rättighet, så kan en sjelfmördare, emedan han ej utöfvar pligt, eller rättighet, ej i moraliskt afseende sägas vara fri.

2:o Inskränker han visserligen andras moraliska frihet, d. ä. rättighet, emedan han, enligt hvad förut är visadt, är i sådant förhållande till andra, att han, genom denna handling förolämpar dem, om icke på annat sätt, åtminstone genom det omoraliska i sjelfva handlingen dymedelst, att en vanära sättes på menskliga namnet.

Digitized by Google

B. Lagen, uti MB. 15 Cap. 2 §. gör oss ock icke allenast rättighet, utan ålägger oss äfven såsom fullkomlig pligt, att, når vi kunna, frälsa en, som sig förgöra vill. När jag kommer att tala om våra *Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligter emot andra menniskor, i anseende till deras djuriska väsende, skall jag visa, att det, enligt Rationela Pligt-Läran, är vår *Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligt att rädda en tilltänkt sjeltmördare. — B. Lagen förvandlar således här, som vid flere tillfällen, en *Ofullkomlig* Pligt i *Fullkomlig*. — Oaktadt den, som ser någon vilja mörda sig, väl ej *directe* är orsaken till denna handling, kan han likväl, om han ej söker hindra den samma, när han nemligen tror sig kunna det, sägas consentera till handlingen, och kan, genom denna uraktlåtenhet, sägas deltaga i brottet. Borgerliga lagen tyckes likväl för strängt ålagt oss att frålsa en, som sig förgöra vill. Det skulle ju kunna hända, att en sådan, förargad deröfver, att han ej fick fullborda sitt onda uppsåt, mördade den, som hindrade honom ifrån handlingens verkställande. Om således någon, af fruktan att sjelf blifva ett offer för en sådan varelses raseri, ej vågar hindra honom i sitt uppsåts fullbordande, så gör han rätt, och borde ej af någon Borgerlig lag derföre straffas. Men låter han honom fullborda handlingen af liknöjdhet, eller af andra elaka orsaker, så är han straffvård, och kan anses deltaga i handlingen.

Sedan jag nu visat, att man har rättighet att hindra en sjelfmördare, ja, att det äfven är en pligt att göra det, så inser man lätteligen orsaken, hvarföre man kan straffa honom, om han gripes på gerningen. — En sjelfmördare bör nemligen, lik hvarje brottsling, emedan han skadar och förolämpar andra, gifva dem satisfaction för deras lidande, d. ä. säkerhet för framtiden. — Nu kan den ej gifvas utan genom straff, som, enligt hvad förut år sagdt, böra anses som en moralisk medicin. Liksom en,

som har smittosam sjukdom, endast genom physisk medicin kan cureras, äfvenså kan endast den, som har en moralisk sjukdom, d. v. s. brottslingen, genom straff, d. å. moralisk medicin, återföras till sin moraliska sundhet. — Uti Statens Inre Pligtlära skall visas, att straff ej bör brukas för att plåga, utan för att curera, eller bota, patienten, (den brottslige) och att de så kallade dödsstraffen ej egentligen äro att anse som moralisk medicin för den sjuke individen (brottslingen), utan för staten. Liksom en fingers amputation är nödvändig för kroppen, når fingren är ansatt af kallbrand, äfven så är en individs afrättande nödvändigt, når den anses icke längre kunna bibehållas, utan hotar hela statskroppen med undergång. Att likvål bestämma, når en lem år obotelig, är svårt, och ofta omöjligt.

2:o.

Onaturligt tillfredsställande af köndriften.

§. 13.

Denna last består deruti, att man, emot försynens afsigt med kön-organerna, tillfredsställer kärleksdriften.

Detta kan ske antingen uti något annat föremål utom oss, än andra könet, eller ock i vår egen person. — Pederastie, Onanisme, Tidelag &c. äro döttrar af denna hufvudlast, hvilken jag, till menskighetens blygd, nödgas nämna, emedan den, ty vårr, år känd. Jag vill likvål önska, att den i våra upplysta tider måtte landsförvisas och glömmas!!

Att det år en fullkomlig pligt att undvika denna last, inser man deraf, att den, hvilken onaturligen tillfredsställer köndriften, skadar och förolämpar andra, och således öfverträder *indirecte* en fullkomlig pligt emot andra, i och med det han öfverträder en *direct* pligt emot sig sjelf, om icke

Digitized by Google

på annat sätt, åtminstone genom det skamliga i sjelfva handlingen. — Andra menniskor hafva således rättighet, och den fullkomlig, att icke allenast hindra ifrån en sådan handlings begående, utan att äfven, antingen gerningen är verkställd, eller bevisligen tilltänkt, söka satisfaction för en, menskligheten tillfogad, vanära. — MB. 10 Cap. 2 §. utstakar ock det straff, den bör undergå, som haft fullt uppsåt, och varit beredd att fullborda en så vederstygglig handling. Orden lyda sålunda: *Nu kan någon ej bindas till sjelfva gerningen, men finnes hafva haft fullt uppsåt, och varit beredd en sådan styggelse att fullborda, tå skall han arbeta i halsjern halft år, eller mera, efter sakens omständigheter.*

Att B. Lagen straffar den, som bevisligen begått en så onaturlig handling, ses af 1 §. i samma Capitel. — Huru vida det straff, nemligen halshuggning, som B. Lagen för detta brott utstakar, är för strängt; eller icke, beror af den brottsliges för öfrigt kända uppförande. — Staten har visserligen yttre rättighet att undanrödja ett sådant missfoster, emedan dess vistande ibland menniskor skulle verka afsky och förakt för menskligheten. — Derföre har likväl ej staten inför samvetets domstol rättighet att döda en sådan, så vida ej dess förbättring anses alldeles omöjlig. Liksom man ej bör amputera en lem i enskilta menniskokroppen förr, än den anses obotelig och skadelig för de öfrige lemmarne, äfven så bör man ej amputera (döda) en lem i Samfundet förr, än den anses obotelig och för samfundet skadelig. Men liksom en Chirurg, med mindre skicklighet, eller i brist på nödig medicin, kan anse en lem i enskilta menniskokroppen obotelig, hvilken af en skickligare, och med bättre hjelpmedel försedd, Chirurg kan botas, äfven så kan det hända, att, uti en stat, en brottsling (moraliskt sjuk medlem), anses obotelig, i brist på tillgångar, eller tillfälle, att bota honom, då han deremot uti en annan stat, hvarest sådana till-

Digitized by Google

gångar finnas, hade kunnat återvinna sin moraliska helsa.

Omständigheter måste vid detta, som vid andra tillfällen, komma i betraktande, så att ej det gamla ordspråket: *Summum jus summa injuria*, må realiseras. — Afsigten med en sådan menniskas, eller, rättare sagdt, odjurs, undanrödjande är ju att undvika den förargelse, som dess närvaro skulle förorsaka. — Om nu denna afsigt genom lindrigare medel, t. e. landsflykt, kan befrämjas, så inser jag icke, att staten, inför samvetets domstol, är berättigad gripa till det så kallade dödsstraffet. — Landsflykt skulle för en sådan brottsling tyckas i det afseendet vara det mest afpassade straff, att både *finis pœnarum expiatorius* och *emendatorius* härigenom skulle tyckas kunna vinnas och befrämjas. — Det land, som ej känner hans brottsliga handling, kan ej af den samma anse sig förolämpadt, förr än han möjligen skulle förledas att åter begå ett sådant brott.

Att pligten att undvika omtalta last är *Analytisk*, eller att jag *Analytice* inser nödvändigheten deraf, är klart. Man behöfver ju ej mer, än upplösa begreppet härom, för att finna, att det är en uppenbar motsägelse för en menniska att onaturligt, d. å. oförnuftigt, tillfredsställa köndriften. Förnuft och oförnuft äro ju motsatta begrepp, hvilka icke kunna förenas uti ett medvetande. — Principen för pligten att undvika denna last lyder derföre så: *Tillfredsställ icke kärleksdriften onaturligt, emedan du då blott såsom menniska skall finna, att du motsade dig i afseende på ditt djuriska väsende, genom blotta upplösningen af begreppet om den i frågavarande handlingen.* — Såsom menniska är du ju ett förnuftsväsende, men begående denna last, är du ett oförnuftigt väsende, emedan det onaturliga alltid är oförnuftigt. Man finner således genom blotta upplösningen af begreppet om handlingen, nödvändigheten att undvika denna last och det blott

Digitized by Google

såsom menniska, utan afseende på något ingånget pactum.

Som nu kärleksdriften ej naturligen, d. ä., enligt försynens afsigt, kan tillfredsställas, utan med en person af andra könet; så år det vår *Fullkomliga* och *Analytiska* pligt att ej på annat sätt, än genom hvad man kallar ägtenskap, tillfredsställa denna drift. Då likvål ägtenskap kan vara mångfaldigt, nemligen *i anseende till tiden* för dess fortfarande, antingen *Beständigt*, d. å. *på lifstiden*, eller *Obeständigt*, d. å. *icke på lifstiden*, och *i anseende till personerne*, med hvilka det ingås, antingen *Polygamie*, eller *Monogamie* o. s. v., hvilket, når ägta makars pligter komma att afhandlas, skall vidare förklaras; så år det ej en *Fullkomlig* och *Analytisk* pligt att ingå något visst af dessa slags ägtenskap, utan endast, att, når man vill tillfredsställa kärleksdriften, då göra det genom hvad slags ägtenskap som helst, eller förening med andra könet, träffad med contrahenternes fria samtycke, utan att afsigten med köndriften hindras, eller 3:dje persons rättighet derigenom kränkes. — Det hörer nemligen blott till de *Fullkomliga* och *Absoluta* pligterna emot oss sjelfve, i anseende till vårt djuriska våsende, att ej onaturligen, d. ä. emot afsigten med kön-organerna tillfredsställa denna drift. — Men som den naturligen kan tillfredsställas, d. ä. så, att afsigten med köndriften vinnes, eller åtminstone ej hindras, om det sker genom förening på bestämd, eller obestämd, tid, om föreningen slutas emellan en man och flere hustrur, eller tvårtom, o. s. v. så kan det ej vara en *Negatif*, och således icke eller en *Absolut fullkomlig* och *Analytisk*, pligt att endast tillfredsställa kärleksdriften med en enda person, och med den, samt ingen annan, hela lifstiden, lefva tillsamman. Detta år en *Ofullkomlig* och *Synthetisk* pligt, som skall visas, når jag kommer att tala om de *Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligterna i anseende till kärleksdriftens till-

Digitized by Google

fredsställande. Jag skall då visa, att B. Lagen, vid detta tillfället, liksom vid många andra, förbyter en *ofullkomlig* pligt i *fullkomlig*.

Vid afhandlingen om fullkomliga Pligter emot andra, i anseende till deras djuriska väsende, skall visas, att tvång i afseende på ägtenskap, eller köndriftens tillfredsställande, strider emot vår fullkomliga pligt emot andra.

Det kan ej sägas strida emot vår fullkomliga pligt, hvarken emot oss sjelfve, eller andra, i anseende till köndriftens tillfredsställande, att t. e. tillfredsställa den med någon af contrakönet, om man ock hade anledning att förmoda, det ej barns framfödande deraf blefve, eller kunde blifva, en följd, när man ej hindrar denna följd, eller verkan. Emot en ofullkomlig pligt kan det likväl strida, hvilket beror på den pligtskyldiges eget omdöme. — Icke eller kan det sägas strida emot en fullkomlig pligt i detta afseende att ej gifta sig, då nemligen man likväl ej sjelf gör sig till kärleksdriftens tillfredsställande oskicklig, t. e. genom castration, i hvillket fall man kan anses för sjelfmördare, eller såsom den, hvilken begår *autochiria partialis*. Om återhållsamheten ock skulle medföra skadeliga följder, så ofverträder man likvål ej derigenom en fullkomlig pligt., men väl kan man härigenom öfverträda en ofullkomlig, och det beror endast på vårt eget omdöme att bestämma detta. Alla ofullkomliga pligter, och således äfven denna, hafva ett föremål, som skall realiseras, men det beror af den pligtskyldige att bestämma, när, om, och på hvad sätt, det bör ske. Dessa pligter befalla blott strängt maximen, men ej strängt handlingen; ty, hvad som i afseende på handlingen kan blifva pligt för den ene, kan strida emot pligt för den andre. För den ene kan det således blifva pligt, nemligen ofullkomlig pligt, att tillfredsställa köndriften, för den andre stridande emot en ofullkomlig pligt. Men för begge, eller alla, är det en ofullkomlig pligt att, när det är för dem

Digitized by Google

physiskt och moraliskt möjligt, då tillfredsställa denna drift, genom hvad man kallar lagligt ägtenskap, helst man kan med Fichte säga, att man *ej är fullkomlig menniska förr, än man är man och far.* — Kant yttrar sig ock om ogifta personer sålunda: *ogifta fruntimmer äro i allmänhet fromma, men ogifta manspersoner äro gudlösa.*

3:o.

Onaturligt bruk af näringsmedlen.

§. 14.

Med onaturligt bruk af näringsmedlen förstår jag ett öfverdrifvet, d. ä. emot afsigten med mat och dryck användt bruk deraf. Omåttlighet i mat kallas fråsseri. Omåttlighet i dryck kallas dryckenskap.

Afsigten med näringsmedlen, eller mat och dryck, är att styrka och underhålla lifvet. Denna kan ej vinnas utan genom ett måttligt bruk deraf. — Nu äro fråsseri och dryckenskap handlingar, hvarigenom menniskan beröfvar sig förmågan att bedöma hvad som är rätt, eller icke, d. ä. förslöar sig så, att hon ej kan göra ett intellectuelt, eller på principer grundadt, bruk af tingen i allmänhet, och således icke af näringsmedlen isynnerhet. Genom begge dessa laster försätter sig menniskan under djuren, hvilka följa instincten, och, när de äro i sitt naturliga, eller otamda, tillstånd, ej äta, eller dricka, mer, än naturén fordrar. — Af dessa begge laster är fråsseri oförnuftigare, än dryckenskap; helst denna sednare last genom den munterhet, den förorsakar, kan hafva något lockande, då tvärtom fråsseri, eller öfverflödighet i mat, endast gör själen trög, utan att på något sätt muntra, eller lifva, inbillningskraften. Under ruset, när det ej är öfverdrifvet, är visserligen föreställningsförmågan liflig, men oförståndig, och på den inbillade lyckaligheten, glättigheten och styrkan, som ruset tyc-

Digitized by Google

kes medföra, följer nedslagenhet, svaghet och, hvad som är allravärst, böjelse, ja ofta ett behof, att repetera dessa muntrande medel, hvilka, om de skola hjelpa, måste i större mängd efter hand tillgripas. Liksom sporren muntrar hästen, men ju oftare den brukas, desto hårdare måste användas, tills den alldeles utmattat honom, åfvenså måste starka drycker, om de skola muntra, allt mer och mer brukas, tills de slutligen alldeles förslöat både själ och kropp, samt gjort dem till alla förrättningar oskickliga.

När man talar om dessa laster, såsom stridande emot pligter emot oss sjelfva, i anseende till vårt djuriska våsende, är ej egenteligen fråga om den skada, som vi genom dessa laster tillfoga oss *directe* och andra således *indirecte*. — I förra fallet, då fråga är om den skada, som genom fråsseri och dryckenskap tillfogas oss i anseende till vårt individuela djuriska våsende, kunna desse laster kallas sjelfmord. Sednare frågan: neml. om den skada, desse laster tillfoga andra, hörer icke hit, utan till pligterne emot andra. Här är endast fråga om det omoraliska i sjelfva handlingen, hvilket kan anses förolämpande icke endast för menskligheten i dens person, som älskar desse laster, utan åfven för andra, enligt hvad förut är taladt om sjelfmord. Om vi således antogo, att någon hade en så stark kropps-constitution, att han ej genom fråsseri och dryckenskap skadade sin helsa, eller vore i så lycklig belägenhet, att han ej derigenom *directe* skadade andra, förolämpar han åtminstone dem *indirecte*, och *directe* menskligheten i sin egen person, åfvensom han *indirecte* förolämpar Gud, genom detta oförnuftiga bruk af näringsmedlen. Att likväl en fråssare och en drinkare skadar sig sjelf, och dymedelst andra, ser man af följderna. Han blir ju till allt kropps- och själs-arbete på längre tid oskicklig. Han sättes derföre ur stånd att i en sådan ställning uppfylla pligter emot sig

Digitized by Google

sjelf och andra. Men, som sagdt år, detta oberåknadt, fårolåmpar han, genom sjelfva det omoraliska i handlingen. Han tillfogar nemligen sig sjelf *directé* och andre *indirecte* en vanåra genom det ofårnuftiga i sjelfva handlingen. Han åfverträder Moralens Högsta Princip och den *Subjectift* enda pligten, emot sig sjelf att vara consequent, eller att undvika strid. Fylleri och dryckenskap äro ofårnuftiga handlingssått, och således *directe* stridande emot menskligheten, såsom ågande fårnuft. Afsigten med nåringsmedlen år ju att befråmja kroppens tillvåxt och underhåll. Fråsseri och dryckenskap hindra denna afsigt. En fråssare och drinkare, emedan han ej kan, eller ej vill, eller hvarken kan, eller vill, inse afsigten med nåringsmedlen, visar således, att han år beröfvad sitt moraliska fårnuft; eller moraliska frihet, eller begge desse egenskaper. Med ett ord: Han inför strid i sin handling. Han vill, eller anses vilja, på en gång både vara menniska; d. å. åga moraliskt fårnuft och moralisk frihet, och han vill ej anses vara menniska, d. å. åga dessa egenskaper. Han vill, eller anses vilja åga dem, emedan han kallar sig menniska. Han vill ej anses åga dem, emedan han handlar ofårnuftigt, och slafviskt, d. å. på ett sått, som ger tillkånna, att han år underkufvad af sinnligheten. Att en fråssare och drinkare kan åga sinnlig frihet, år klart, når han neml. ej tvingas af andra att åta och dricka. Men, oaktadt en fråssare, eller drinkare, ej år i moraliskt afseende fri, bör han likvål, når han sjelf satt sig i detta tillstånd, straffas Det är ock alltid sinnevåsendet, men ej moraliska våsendet, som straffas. Såsom moraliskt våsende kan man hvarken fela, eller straffas.

Att det således är en fullkomlig pligt att undvika desse laster, bevises deraf, att andra menniskor genom desse laster förolåmpas. Hvad som i detta afseende är taladt om sjelfmord och om den,

Digitized by Google

som onaturligen tillfredsställer köndriften, gäller äfven om desse laster. B. Lagen straffar, och det med rätta, fylleriets last, äfvensom den, hvilken förleder en annan att begå denna last. — Jag ser likväl ingenting hindra, att ju B. Lagen äfven skulle kunna straffa fråsseri, och den, som härtill förleder. Det är väl sannt, att dess följder äro ej så synbara. — Men man kunde åtminstone, genom förbud för många rätters framställande, hvilka i synnerhet reta till denna last; söka förekomma densamma. Att fråsseri och dryckenskap äro laster, som strida emot en analytisk pligt, eller, att det är en analytisk pligt att undvika dessa laster, inser jag tydligen. Jag behöfver nemligen ej mer, än, enligt hvad redan sagdt är, upplösa begreppet derom, för att finna, att det strider *directe* emot begreppet menniska att vara fråssare, eller drinkare, helst begge dessa äro oförnuftiga varelser. Som således menniska är en förnuftig varelse, men fråssaren och drinkaren oförnuftiga, så begår en menniska, som utöfvar dessa laster, en *direct* motsägelse, d. å. hon finner den strid, hon inför i sina handlingar „ *analytice*, eller genom sjelfva upplösningen af begreppet om fråsseri och dryckenskap; öfverträder således en analytisk pligt, och det blott såsom menniska, samt således en *Absolut Analytisk* pligt; äfven som hon handlar emot den *Negativa* principen för de *absoluta fullkomliga* och *analytiska* pligterna i detta afseende, som lyder så: *verkställ icke en handling i anseende till ditt individuela djuriska väsende, som är sådan, att du genom sjelfva upplösningen af föreställningen derom skulle finna, att du motsade dig.*

Jag har förut nämnt, att det lastbara uti dessa handlingar ej här egenteligen bedömes af den skada, som tillfogas fråssaren och drinkaren sjelf, eller andra, utan isynnerhet af det omoraliska i sjelfva handlingen. Denna, nemligen handlingen, bedömes efter sjelfva maximen, som ligger till

Digitized by Google

grund för densamma. Den endast kan således sägas vara straffbar, som gör sig till maxim att öfverlasta sig med mat och dryck. Den deremot kan ej kallas lastbar, som i godt sällskap, utan afsigt att taga sig rus, eller fråssa, likvål skulle komma att göra det 5), men den, som med afsigt, om det ock vore att genom starka drycker blifva öppenhjertig, glad och förtrolig, tar sig ett rus, är verkligen lastbar. Det är nemligen en uppenbar motsägelse att under ett rus, som är ett oförnuftigt tillstånd, kunna bestämma, huru långt öppenhjertigheten bör sträcka sig. Öppenhjertigheten kan ju vid ett tillfälle blifva pligt, vid ett annat stridande emot pligt. Öppenhjertighet och förbehållsamhet äro begge dygder, som vi vid olika tillfällen böra utöfva. Det är endast möjligt att bestämma, hvilken af dessa dygder man bör välja, när man äger ett klart och sundt sjelfmedvetande; men alldeles icke under ett rus, när man oftast talar, utan att tänka, eller förut öfverlägga hvad som är pligt, eller deremot stridande. — Sjelfva denna maximen att dricka omåttligt är hel och hållen omoralisk, och det gör ej till saken, om någon mer, eller mindre, öfverlastat sig, när fråga är, huruvida det är tillåtligt, eller icke; ty små förbrytelser äro, emedan de äro förbrytelser, äfven olofliga. Det är t. e. äfven så väl olofligt att stjäla litet, som mycket.

Man kan icke eller, till ursäkt för maximen att i godt sällskap taga sig ett rus, anföra, att star-

5) Borgerliga lagen bör så mycket möjligt är, vid alla brotts begående, bedöma afsigterne. En, som utan afsigt att fylla sig, någon gång i godt sällskap skulle blifva öfverlastad, bör ju icke straffas. Att straffa honom, vore likså orimligt, som att med physisk medicin vilja bota den, som i hast blir sjuk; men frisk, innan Läkaren kommer. Straffet, såsom en moralisk medicin, bör brukas, såsom den physiska medicinen, icke för dem, som redan tillfrisknat, utan för dem, som ännu äro sjuka.

Digitized by Google

ka drycker befordra dygden, eller uppelda och göra våra känslor mer lifliga och fallna för åtlydnad af rationela lagens föreskrifter. Nej, en bedröflig erfarenhet bevittnar ofta motsatsen. Visserligen finnas många, som, när de äro uti detta tillstånd, äro mycket medlidsamma; hvilka då skulle kunna vara i stånd att bortgifva till och med det allra nödvändigaste. Men, långt ifrån att detta är en dygd, eller att detta deras handlingssätt är berömvärdt, är det tvärtom lastbart och klandetligt. Att göra godt på rättvisans bekostnad är ej godt. Det är stridande emot pligt. Man bör alltid först göra rätt, och sedan godt, d. ä. man bör först göra hvad som är pligt inför yttre domstol, och sedan, om man nemligen kan, göra det, som är pligt inför inre domstol; och, emedan pligter, tagna i samma afseende och bemärkelse, ej kunna collidera, så kan ej något blifva pligt inför inre domstol, som strider emot en yttre frihets lags fordringar. Att således t. e. i fylleri gifva bort det, som antingen icke är ens eget, eller ock det, som man sjelf behöfde, är ej dygd, utan last. Man kan icke eller vänta af en oförnuftig varelse, hvilket namn en drinkare med rätta förtjenar, jag säger, man kan ej af den, hvilken öfverlastat sig med starka drycker, emedan han är oförnuftig, vänta en förnuftig, eller moralisk god, handling. Allt, som bringar själen i det tillstånd, att den ej kan öfverlägga, om handlingen skall, eller bör, verkställas, hämmar dygden, emedan denna endast är möjlig, när själen älskar principer och deras efterlefnad. Väl kunna känslorna lifva och påminna förnuftet om pligts uppfyllande; men förnuftet bör ej gifva dem gehör, eller följa deras ingifvelse, utan att pröfva deras beskaffenhet, och tillse, om de äro med förnuftet öfverensstämmande. Detta kan ej ske under ett rus, ty då är menniskan icke sig sjelf måktig. Förnuftet ligger då i dvala, och kan ej utöfva sitt välde öfver sinnligheten.

Digitized by Google

Det kan icke vara en ursåkt för fråsseri och dryckenskap, att man såsom vård öfverlastar sig sjelf, för att förmå sina gäster åta och dricka. Om jag ock medgåfve, att afsigten vore god, nemligen att endast väl undfägna sina gäster, utan att likväl fylla dem; men att man, för att vinna denna afsigt, nödgade sig sjelf blifva omåttlig, om således, säger jag, afsigten vore god, så är det likväl omoraliskt att bruka olofliga medel för ett godt ändamål. Ibland folk af uppfostran ser man ock, det alla persuasioner att äta och dricka äro bortlagda. Det hörer till goda tonen att låta gästerna hafva frihet att otvungit äta och dricka, eller underlåta det.

2:dra Stycket:

Ofullkomliga och Synthetiska Absoluta Pligter emot oss sjelfva i anseende till vårt djuriska väsende.

§. 15.

Med Ofullkomlig och Synthetisk Absolut pligt förstår jag en sådan pligt, som, emedan den endast kan insees genom ett förnufts slut, ej ger rätthafvanden fullkomlig säkerhet för dess uppfyllande, eller kan med yttre tvång affordras, och som tillkommer menniskan blott såsom menniska. Såsom *Ofullkomlig* sättes den emot *Fullkomlig* pligt, såsom *Synthetisk* emot *Analytisk*, samt såsom *Absolut* emot *Hypothetisk*.

Skillnaden emellan de *Absolute-Synthetiska* och *Absolute-Analytiska* pligterna består deruti, att de sednare blott åsyfta uraktlåtande af allt det, som kan skada, eller förolämpa, någon. De förre fordra att göra något, hvarigenom afsigten i förhållande till någon (en sjelf, eller andra) kan befrämjas. De *Absoluta Analytiska* äro så väl *verbaliter*, som *realiter*, *Negativa*. De *Absoluta Synthetiska*, så väl *verbaliter*, som *realiter*, *Affirmativa*.

Digitized by Google

Principen för de Absolut-Synthetiska och Ofullkomliga pligterna, *i anseende till vårt djuriska väsende*, kan, liksom pligterna, *affirmatift* uttryckas sålunda: *Verkställ en handling, som är sådan, att om du ej verkställde den, skulle du blott såsom menniska, i anseende till ditt djuriska väsende finna, att du motsade dig, icke genom blotta upplösningen af begreppet om handlingen, utan genom ett förnufts slut, eller ett det tredje begreppets tillhjelp*, t. e. försvara ditt lif emot en olaglig angripare. Jag kan väl icke utaf sjelfva begreppet lif, eller försvar, *directe* finna nödvändigheten att försvara mig, eller motsägelsen, i hvilken jag råkar, om jag ej försvarar mig; men genom ett det tredje begreppets tillhjelp, eller ett förnuftsslut, d. ä. *synthetice a priori*, finner jag nödvändigheten att göra det, eller motsägelsen, i hvilken jag råkar, om jag ej försvarar mig. Jag kan här, som vid beviset för alla *Synthetiska* och *Ofullkomliga* pligter, lägga en *Analytisk*- och *Fullkomlig* pligt till grund för mitt förnuftsslut. Af den *Analytiska* och *Fullkomliga* pligten att ej mörda mig kan jag derföre sluta till pligten att försvara mig, emedan ett uraktlåtet försvar är ett indirect sjelfmord.

*Till de *Ofullkomliga och Synthetiska Absoluta Pligterna emot oss sjelfve, i anseende till vårt djuriska väsende*, hvilka alltid äro affirmativa, och således härledas ifrån en *affirmatif* princip, räknar jag följande, nemligen

1:o. Pligter, som närmast angå sjelfva det djuriska väsendet.

2:o. Pligter, som närmast angå medlen till dess [illegible]ehållande.

[illegible]örra kunna indelas i sådana, som närmast hafva afseende på vårt Individuela djuriska väsendes odling, eller förädling, och sådana, som närmast hafva afseende på vårt Speciela djuriska väsendes odling, eller förädling. Således kunna alla våra *Ofullkomliga* och *Synthetiska Absoluta* pligter emot-

Digitized by Google

oss sjelfva, i anseende till vårt djuriska väsende, anses vara följande, nemligen

1:o. *Pligter i anseende till vårt individuela djuriska väsende.*

2:o. *Pligter i anseende till vårt speciela djuriska väsende.*

3:o. *Pligter i anseende till näringsmedlen.*

I:o.

Ofullkomliga och Synthetiska Absoluta Pligter, hvilka närmast angå vårt Individuela djuriska väsendes odling, eller förädling.

§. 16.

Till desse pligter, hvilka tillika äro *Affirmativa*, räknar jag alla de handlingar, som menniskan, blott såsom menniska, genom ett förnufsslut, kan finna sig böra iakttaga, till befrämjande af sitt Individuela djuriska våsendes odling, eller förädling, fastån de ej med yttre tvång kunna affordras. Alla dessa pligter angå handlingar, som böra företagas till individuela lifvets förädling. Det är således ej nog, att man ej företager något, som kan skada vårt djuriska individuum. Vi böra företaga handlingar, hvarigenom afsigten med det samma vinnes och befrämjas.

Principen för desse pligter, kan *affirmatift* och *formaliter* sålunda uttryckas: *Verkställ allt det i anseende till ditt individuela djuriska väsende, som är sådant, att du blott såsom individ af menskligheten, skulle genom ett förnuftsslut finna, att du utsade dig, om du uraktlåt det.*

Som ej individuela djuriska våsendet kan odlas, utan att man conserverar sitt lif och försvarar det emot en olaglig angripare, så år det vår *Ofullkomliga Synthetiska* och *Absoluta* pligt i detta afseende *att försvara vårt lif och våra lemmar emot*

Digitized by Google

en olaglig angripare, hvilket inses af den Fullkomliga och Analytiska pligten att icke mörda sig, helst ett uraktlåtet försvar emot en olaglig angripare är ett indirect sjelfmord. Man kan sluta härtill sålunda: Den, som förpligtas att icke mörda sig, förpligtas att, når han kan, eller tror sig kunna, försvara sig emot en olaglig angripare, emedan ett uraktlåtet försvar af den, som kan, eller tror sig kunna, försvara sig, är ett indirect sjelfmord. Nu förpligtas vi att icke sjelfve mörda oss; således äfven att försvara oss emot en olaglig angripare, når vi kunna, eller tro oss kunna, göra det.

Med olaglig angripare förstår jag hvar och en, som ej i stöd af lag anfaller mig.

Kännetecknet på en olaglig angripare är det, att hans handlings maxim kommer i strid med sig sjelf, och är således moraliskt omöjlig, d. ä. stridande emot rättighet, som alltid förutsätter möjlighet. Den, t. e., som vill mörda mig, såsom oskyldig, anser, eller måste anse, mig på en gång för menniska, och ej anse mig för menniska. Han anser, eller måste anse, mig för menniska, emedan han ej kan neka mig menskliga egenskaper: förnuft och frihet. Han anser mig ej för menniska, emedan han vill behandla mig såsom ting, d. ä. bruka mig endast till sina egna afsigters vinnande. Jag finner häraf, att den, som vill mörda en oskyldig menniska, ej har rättighet härtill, utan tvärtom *Fullkomlig* och *Analytisk* pligt att ej göra det, emedan han *directe* motsäger sig genom en sådan handling. Jag finner äfven, att jag, hvilket redan är visadt, *indirecte* motsäger mig, om jag ej försvarar mig emot honom, hvarföre jag ock har en *Ofullkomlig* och *Synthetisk* pligt, att, når jag kan, eller tror mig kunna det, försvara mig emot en olaglig angripare.

Hvad jag kallar pligt att försvara sig, har man förr kallat rättighet. Detta går på ett ut. Kallar jag det rättighet inför samvetets domstol d. ä. in-

Digitized by Google

re rätt, hvilket det ock verkeligen är, åfvenså väl som yttre rättighet, så måste det ju åfven blifva min pligt, ty rättighet och pligt inför samvetets domstol sammansmälta. — All pligt, så väl *ofullkomlig*, som *fullkomlig*, medförer dessutom *fullkomlig* rättighet, och således *yttre* rättighet, såsom medel för pligtens utöfning. Jag kallar således denna rättigheten att försvara sig, hellre Pligt, nemligen *Ofullkomlig*, emedan väl allt, som är min pligt, blir min fullkomliga rättighet, men ej tvärtom. Mycket är i yttre afseende min rättighet, men derföre icke min pligt.

Den så kallade försvars-rätten, hvilken jag kallar en ofullkomlig pligt, har man ansett vara, *i anseende till dess grader*, eller *sättet att utöfva den*, tvåfaldig, nemligen antingen *Jus violentæ defensionis* (officium violentæ defensionis), eller *Jus non violentæ defensionis* (officium non violentæ defensionis).

I anseende till *tiden att utöfva den*, är han antingen *Antecedens*, eller *Consequens*. Den förra har man kallat *Jus præventionis*, d. ä. en rättighet att förekomma ett anfall. Den sednare *Jus vindictæ*, d. ä. en rättighet att söka satisfaction för en redan tillfogad oförrätt. Den förra kallar jag *Officium defensionis antecedens*. Den sednare *Officium defensionis consequens*. Den sednare tillkommer i B. Samfund endast Regenten, och sjelfhämnd är i detta samfund olaglig, emedan Regenten skall skaffa den lidande satisfaction.

Att man, när lindrigare medel kunna brukas, ej får bruka *violenta defensio*, är klart.

Den rättighet, man gifvit oss, att med angriparens dödande, försvara vårt lif, och som jag kallar ofullkomlig Pligt, när nemligen högsta nöden fordrar det, har man kallat *Jus moderaminis inculpatæ tutelæ*. Denna är således *Jus præventionis*, eller, som jag kallar den, *Officium defensionis antecedens*.

Man har kallat denna rättighet, eller detta

Digitized by Google

medel till pligts uppfyllande, *moderamen*, emedan förnuftet bör moderera utöfningen deraf, och lära oss iakttaga vissa reglor, nemligen att ej, utan i yttersta lifsfara, betjena oss derutaf. Inculpata tutela kallas den, emedan man, utan att i yttre afseende fela, kan utöfva densamma. Inför samvetets domstol, är försummandet af denna, till pligts uppfyllande, nödvändiga rättighet, eller försummandet af denna försvars-pligt klanderligt, när nemligen samvetet fordrar dess iakttagande, men iakttagandet deraf är tvärtom icke allenast oklanderligt, utan äfven nödvändigt, när samvetet gillar det. Att *Jus moderaminis inculpatæ tutelæ* ej kan tillåtas, utan när lindrigare medel äro otillräckliga, är lätt att finna. Man bör således, innan man griper till denna ytterlighet, eller detta nödvärn, söka lindrigare medel, om de kunna brukas, och söka förekomma, att angriparen ej må kunna skada, såsom t. e. att, om möjligt är, beröfva honom sina vapen, hålla sig inom befästa, eller säkra, orter, varna angriparen, erbjuda honom förlikning för en förment oförrätt, hellre tåla en liten orätt, än genom ett motvärn blottställa sig för nödvändigheten att döda, eller dödas, se till, att vapnen ej äro för olika, om nemligen man kan det. Att t. e. försvara mig med en laddad pistol, eller värja, emot den, som anfaller mig med bara händerna, eller att genast skjuta honom för pannan, eller ihjälsticka honom, vore orättvist, så vida jag nemligen kunde tro mig vara säker att utom dessa grymma medel frälsa mig. Men i motsatt fall, är jag icke allenast berättigad, utan äfven inför samvetets domstol förpligtad, bruka strängare medel, och jag är ej förpligtad, nej icke en gång inför samvetets domstol, berättigad, taga första stöten. Tvärtom är det vår yttre rättighet och inre pligt att förekomma, och ej låta oss förekommas. — Den, som, när han kan försvara sig emot en olaglig angripare, ej gör det, bifaller ju angriparens handling, och kan anses såsom en indirect sjelfmördare. Det

Digitized by Google

kommer likväl an på dennes egen föreställning och begrepp om försvars-rättigheten såsom medel för en ofullkomlig pligts utöfning. Vid alla ofullkomliga pligters iakttagande, beror det på den pligtskyldiges eget omdöme, om den, eller den, handlingen skall verkställas, eller underlåtas. Endast maximen befalles strängt. Det kommer således an på den, som angripes:

1:o Att bestämma, om angriparen är laglig, eller olaglig.

2:o Om han tror sig med sitt försvar kunna rädda sig, eller icke, o. s. v. — Om alla ofullkomliga pligter, och således äfven om den att försvara sig, heter det: *conscientia subjective sumta errare nequit*.

Man kan uppkasta den frågan: *sträcker sig försvarsrätten, eller jus moderaminis inculpatæ tutelæ, lika långt uti Naturliga, som uti Borgerliga, Tillståndet?* Härtill svaras nej. Uti Borgerliga Tillståndet har man en allmän rättvisan skyddande makt att tillita, d. ä. Regenten har af undersåtarne fått sig uppdraget att utöfva denna rättighet, och att tillse, det undersåtarne icke ofredas. Således är försvars-rätten i Borgerligt Tillstånd mycket inskränkt, och kan ej tillåtas, när man på något sätt kan få skydd af staten.

I naturtillståndet börjar försvars-tiden, så snart någon med visshet, eller största sannolikhet, finner, att någon hyser fiendtliga tänkesätt, eller är beredd på medlen att göra anfall. Således kan t. e. den ena staten, när den ser den andra rusta, efterfråga anledningen, och, om antingen intet svar, eller tvetydigt, gifves, med rätta utöfva en Defensio antecedens (jus præventionis).

Som i naturtillståndet ej är någon yttre domare, så är det hvar och ens eget samvete, som skall döma, eller bestämma, huruvida han verkligen anser sig hotad, eller icke, samt huruvida lindrigare medel förut kunna brukas, eller icke.

Digitized by Google

Försvarstiden varar i Naturtillståndet, tills man finner, att angriparen aflagt sitt fiendtliga sinnelag. Man får således icke allenast afvärja den närvarande faran, utan ock af angriparen skaffa sig ersättning för liden skada, samt säkerhet för framtiden; ty uti Natur-Tillståndet är man sjelf både domare och exsecutor.

Deremot börjar ej försvarsrättigheten i Borgerligt Tillstånd förr, än största lifsfara visar sig, och då öfverhetens hjelp antingen vägras, eller ej kan erhållas, innan angriparen börjar verkställa sitt onda uppsåt. Här gäller egenteligen icke *Jus præventionis* (Defensio antecedens), så framt nemligen öfverhetens hjelp möjligen kan erhållas. I vidrigt fall upplifvas Natur-Tillståndet (Status mere naturalis), och jag rår då, såsom öfverfallen, ej derföre, att detta tillstånd införes, eller att jag sätter mig i ett tillstånd, der sjelfförsvar måste gälla, emedan en allmän rättvisan skyddande makt uteblifver med den hjelp, jag i B. tillstånd har rättighet att fordra.

Uti B. tillstånd varar ej försvarstiden längre, än till dess man afvändt den närvarande faran; ty Defensio consequens (Jus vindictæ) hörer öfverheten till. Somliga undantaga sjöröfvare och tjufvar, som infinna sig nattetid, hvilka man, enligt deras tanka, får mörda, under det faran varar, emedan öfverheten af dem, sedan de en gång undkommit, hvarken kan skaffa satisfaction, eller säkerhet för framtiden. Detta finner jag likvål fordra samma betänklighet, som *Defensio antecedens* (*Jus præventionis*) och *Defensio violenta* (*Jus violentæ defensionis*) i allmänhet. Kan jag försvara mig och min egendom, utan någons dödande, så bör jag. I vidrigt fall är det visserligen inför yttre domstol *tillåtit* att döda hvarje olaglig angripare. Solon uti sina lagar tillät ock att döda en tjuf, som infann sig nattetid, men ej den, som stal om dagen, så

vida han ej var beväpnad. Vår Borgerliga lag ger äfven tillstånd döda en inbrotts-tjuf nattetid samt att om dagen döda en tjuf, när han gör motstånd. Detta är ock med förnuftet öfverensstämmande.

Som jag, enligt hvad nu är taladt, ej, utan i högsta nödfall, bör gripa till denna så kallade *violenta defensio*, hvilket sjelfva benämningen: *moderamen inculpatæ tutelæ*, visar; så bör jag ock icke döda angriparen, när jag genom hans sårande kan afvärja faran; och icke en gång såra honom, om jag det förutan kan undkomma. Men, när jag på intet annat sätt kan, eller tror mig kunna, försvara mig, än genom angriparens dödande, och när jag inser, att jag i vidrigt fall sjelf blefve ett offer för angriparens raseri, så är det min fullkomliga rättighet och ofullkomliga pligt att med angriparens dödande rädda och försvara mitt lif. Det är likväl svårt, om ej omöjligt, att, i en sådan förvirring, kunna bestämma allt detta. Inför samvetets domstol är jag oklanderlig och ostraffbar, när jag handlar efter nogaste och bästa öfvertygelse.

Att den, som antager utmaningen till en Duell, ej utöfvar sitt jus moderaminis inculpatæ tutelæ, inser man deraf, att han ej kan förebära yttersta lifsfara. Man vet ock, att alla forntidens folkslag varit okunnige om dueller. Väl omtalas striden emellan David och Goliath, Horatierne och Curiatierne samt Aeneas och Turnus, men dessa tvisters afgörande kunde ej få namn af dueller, i nuvarande betydelse, utan af *Bella repræsentativa*, eller envig. Duellers ursprung är ifrån Tyskland. De brukades i stället för bevis, liksom andra medel, hvilka kallades *Ortelia*, t. e. glödgadt jern, kallt, eller varmt, vatten (Se du Fresne *Glossarium Med. & inf. Lat.*)

Att den, hvilken emottager utmaningen till en Duell, gör orätt, finner man deraf, att han hade genom lindrigare medel kunnat afböja faran, t. e. bedja den utmanande om förlåtelse, i händelse han

Digitized by Google

verkeligen gjort orätt; eller, om det sker i Borgerligt tillstånd, anlita allmänna råttvisan om beskydd o. s. v. Men om detta slags försvar, eller rättare sagdt, mord, skall talas i Statens Inre Aprioriska Pligt-Lära. — Att man äger råttighet försvara sig, och att det åfven år en Synthetisk pligt att göra det, har jag redan visat. Den, som, när han tror sig kunna, d. v. s. den, som såvål i physiskt, som moraliskt, afseende tror sig kunna försvara sig, men ej gör det, bifaller ju dens handling, som anfaller honom, och kan derföre anses vara en moralisk orsak till handlingen.

Att denna pligt icke är fullkomlig, utan ofullkomlig, behöfver ej bevisas. Den, som ville tvinga mig att utöfva försvars-pligten, skulle ju genast förolämpa mig samt öfverträda en *fullkomlig* pligt emot mig och kränka min emot denna hans pligt svarande fullkomliga råttighet. — Lacedæmonierna gjorde således orätt, når de straffade den, som urnaktlåt att försvara sig. Man kan ju ej döma om andras öfvertygelse. Den, som ej försvarar sig, kan ju tänka, att försvaret är fåfängt, att det blott förvårar hans öde. Ja, han kan ju åfven vara intagen af sådan vördnad för angriparen, att han tror sig hellre böra låta sitt lif uppoffras, än uppoffra angriparens. Om t. e. en fader angriper sin son, så skulle det ju kunna hånda, att sonen af vördnad för fadren, eller af vana att låta sig af honom agas, antingen icke trodde sig böra, eller icke vågade, försvara sig. — Ansåg sonen sig icke böra försvara sig, och trodde han sig, genom ett utöfvadt försvar, förolämpa sin far, sin mor, eller sina syskon, som genom fadrens död kommo i nöd och elände, så gjorde han rått, när han ej försvarade sig, och hade, genom fadrens dödande, gjort orätt. Ansåg han deremot fadren oberåttigad att döda sig, och sig sjelf beråttigad och i stånd att försvara sig, men af liknöjdhet, eller för att med lätthet komma ur verlden o. s. v. tillåt fadren döda sig, så

Digitized by Google

gjorde han orätt, och öfverträdde en ofullkomlig pligt emot sig sjelf.

Sedan jag nu visat, att man har både rättighet och pligt att försvara sig, och det till och med våldsamt, eller med angriparens dödande, återstår att visa, hur långt ett sådant försvar sträcker sig, eller emot hvilka, och i afseende på hvilka föremål, jag äger fullkomlig rättighet och ofullkomlig pligt att utöfva försvar. Den förra frågan besvaras så, att jag äger denna rättighet emot alla olagliga angripare, således till och med emot öfverhet, föräldrar o. s. v. Beträffande den sednare, kan man sluta sålunda: Som jag är fullkomligen förpligtad att ej förstöra mitt lif, eller mina lemmar, och ofullkomligen förpligtad, enligt hvad nu är visadt, att försvara lifvet, hvartill äfven lemmarnes lif och välstånd hörer; och, som till hvarje pligts utöfvande fordras en fullkomlig rättighet, så äger jag den att försvara, icke allenast mitt lif, utan äfven mina lemmar. Jag har så väl rättighet till *Violenta*, som *non Violenta*, Defensio, till Defensio *antecedens*, som till Defensio *consequens*. — Jag äger derföre *Jus moderaminis inculpatæ tutelæ* så väl i afseende till mina lemmar, som mitt lif; ty, liksom sjelfmord kan vara antingen *Totalis*, eller *Partialis*, hvilket jag redan visat; så kan försvarsrättigheten, eller försvarspligten, angå antingen hela lifvet, eller en del deraf. — Dessutom kan man ej veta, om icke förlusten af en lem kan medföra döden. Likaledes kan förlusten af vissa lemmar vara likså svår, och ofta svårare, än förlusten af lifvet. För en arbetare, eller den, hvars näringssätt fordrar händernas biträde, vore ju förlusten af dem svårare, än förlusten af lifvet. Förlusten af ögonen är ju för hvar och en odräglig, o. s. v.

Man har i afseende på försvarsrättigheten vidare uppkastat flera frågor, såsom t. e. om man får utöfva denna rättighet för att bevara sin kyskhet?

Digitized by Google

eller för att frälsa sin egendom o. s. v. Hvad det förra beträffar, så är klart, att man har rättighet försvara densamma. — Det är ju en fullkomlig pligt att ej onaturligen tillfredsställa kärleksdriften, samt att, när man vill tillfredsställa den, då göra det genom ägtenskap. Nu är ägtenskap i allmänhet ett aftal emellan 2:ne personer af olika kön i afseende på kärleksdriftens tillfredeställande. Men hvarje aftal fordrar ett ömsesidigt fritt bifall. Att således emot någons vilje tillfredsställa kärleksdriften, som endast genom ägtenskap, och således genom ömsesidigt bifall, skall tillfredsställas, är ju en uppenbar motsägelse. Den, som vill göra det, öfverträder en Analytisk och Fullkomlig pligt, och således andra personens fullkomliga rättighet. — Men som man har fullkomlig rättighet att fordra, det en annan ej emot ens vilje skall tvinga till ägtenskap, så har man ock fullkomlig rättighet afhålla honom derifrån. Den, som har rättighet till afsigten, har äfven rättighet till medlen, utom hvilka afsigten ej kunde befordras. Nu är ofta, eller i nödfall, *Violenta Defensio* ett medel till afsigtens vinnande, nemligen tvångs undvikande i afseende på ägtenskap. Således äger man ock denna rättighet. Ja, om ett fruntimmer ej på annat sätt, än genom karlens mördande, kan rädda sin kyskhet, hvilken det är en pligt för hvarje fruntimmer att bevara; så äger hon ock rättighet härtill, emedan hvarje pligt, så väl ofullkomlig, som fullkomlig, gifver den pligtskyldige fullkomlig rättighet till pligtens utöfning.

Borgerliga Lagen uti MB. 22 Cap. 1 § lemnar ock den förolämpade rättighet att mörda våldtagaren. *Varder han*, heter det, *i thy dräpen, ligge ogild*. Men oaktadt ett fruntimmer, för att förekomma våldtägt, får döda våldtagaren, är det likväl inför samvetets domstol ej oklanderligt, eller ostraffbart, så vida det icke försöker lindrigare medel, innan det skrider till denna ytterlighet. — Sedan hand-

Digitized by Google

lingen är verkställd, äger det ej rättighet att mörda hvarken våldsverkaren, eller sig sjelf. Det har, om det lefver i borgerligt samhälle, lagen att tillgå, som bör skaffa det satisfaction, och, långt ifrån att genom sjelfmord utplåna vanäran, eller bevisa, att det ej consenterade till handlingen, visar det sig härigenom oklokt och omoraliskt. Det heter dessutom: *anima, non corpus, peccat.*

Att mörda sig sjelf till förekommande af en förutsedd våldtägt, är äfven oriktigt, emedan det vore att förekomma en annans brott genom egen brottslighet.

Borgerliga Lagen uti nyss åberopade Cap. och § förbjuder visligen att förebrå, eller förevita, ett våldfördt fruntimmer en sådan handling. — B. Lagen tyckes således, och det med rätta, göra skillnad emellan *physisk* och *moralisk* kyskhet. Ett fruntimmer skulle väl, emot sin vilja, kunna förlora den förra; men ej den sednare. Som likväl det är nödvändigt, att en sådan handling, i händelse ett förolämpadt fruntimmer vill njuta till godo den ursäkt, som ett på henne föröfvadt våld af B. Lagen gifves henne, genast upptäckes; så är ock i samma Cap. 2 § visligen förordnadt, *att det skall genast ske.* Annars skulle ju kunna hända, att ett så kalladt våldtaget fruntimmer, skulle kunna vänta, tills det såg, huruvida handlingen medförde någon verkan, eller icke, och således, i händelse den uteblef, genom sin tystnad, consenterade till handlingen; men i vidrigt fall kallade det våldtägt, som ej vore det, för att dymedelst utplåna vanäran af olaglig behandelse.

Beträffande andra frågan: *Om man med angriparens dödande får försvara sin egendom?* så får man skilja emellan *Borgerligt* och *Naturligt* Tillstånd. Uti det sednare har jag, så vida egendomen är mig högst oumbärlig, och jag icke på annat sätt kan försvara den, än genom angriparens dödande, visserligen denna yttre rättighet; emedan

Digitized by Google

jag der ej har någon justitia Publica att tillita. Huruvida det blir min inre rättighet, beror på min egen öfvertygelse, eller på mitt samvete. I B. Tillstånd deremot, hvarest en justitia Publica skyddar mina rättigheter, vore det oriktigt att mörda en tjuf, om jag på annat sätt kunde hoppas skade-ersättning. Men om han, om nattetid, då hvarken jag sjelf, eller någon närvarande, kände honom, inbryter sig i mitt hus, eller om dagen gör motstånd, och jag fruktar att ej få rätt på honom, om han undkommer, så äger jag rättighet att mörda honom, så vida jag nemligen ej på lindrigare sätt kan afhålla honom ifrån sitt uppsåt, eller, i händelse det redan är verkställdt, ej på annat sätt kan upptäcka, eller qvarhålla, honom. M. B. 40 Cap. 7 §. ger ock visligen denna rättighet. Orden lyda sålunda: *Bryter tjuf sig in genom fönster, eller eljest i gård och hus om nattetid, och får sår, eller varder dräpen; vare ogildt. Sätter han sig till motvärn, ehvad det är natt, eller dag; vare lag samma.* Derföre, att B. lagen ger mig denna rättighet, följer ej, att mitt samvete gillar den. Samvetets röst är Guds röst. Den måste hörsammas. Man får ej göra allt, hvartill man har en yttre rättighet, utan man måste inskränka sine *yttre* och *fullkomliga* rättigheter till bestånd med andras *inre* och *ofullkomliga.*

Med rättighet att försvara sig, (pligt att försvara sig) har man förenat en så kallad *jus necessitatis*, eller, som andra, och det med skäl, kalla den, *Favor necessitatis*, d. ä. en rättighet att rädda sitt lif med en oskyldigs dödande.

Anm. Somlige Moralister taga *Jus necessitatis* så vidsträckt, att det betyder en rättighet att i nödfall öfverträda Lagen, enligt den gamla regeln: *necessitas caret lege.* Uti allmänna Inledningen till *Rationel Pligt-Lära* har jag visat, att man ej äger denna rättighet, eller rättare sagdt, att det ej är en rättighet att någonsin döda en oskyldig; men att handlingen, när högsta nöden inträffar, in fo-

Digitized by Google

to humano blir ostraffbar, emedan, om t. e. tvenne voro på en planka, som ej tillhörde någon af dem, eller icke kunde bära dem begge, och den ene, utan att någon den tredje såge det, då stötte den andre i hafvet, det

1:o ej kunde utrönas, så vida denne nekade, om han verkeligen hade stött den andre i hafvet, eller, om ej, snarare, den, som drunknade, slintat af plankan och

2:o ej kunde bevisas honom, att, om han gjort det, han då gjort det med uppsåt; och

3:o emedan, oaktadt allt detta vore bevist, att nemligen den, som drunknade, ej slintat, utan blifvit utstött af den andre, och det med öfverläggning, för att rädda sig sjelf, likväl ingen B. lag kunde stiftas, som skulle kunna förekomma ett sådant mord, helst fruktan att genast förlora lifvet vida skulle öfverväga fruktan för ett tillkommande straff, om det ock vore aldrig så grymt. Man skulle nemligen alltid mer frukta en närvarande och säker död, än en frånvarande och osäker, och man skulle, för att conservera sitt lif, underkasta sig ett möjligt dödsstraff, om det ock vore aldrig så grymt.

Jag vederlade vid samma tillfälle deras inkast, som gifva oss en sådan rättighet, och jag visade, att inför samvetets domstol blir en sådan handling, om den nemligen sker med öfverläggning, alltid både klanderlig och straffbar; men intetdera, så vida, hvilket i sådan händelse är troligast, den sker utan öfverläggning.

Sedan jag nu talat om pligten (af andra rättighet kallad) att försvara sitt lif och sina lemmar emot en olaglig angripare, hvilken pligt jag indelt i anseende till tiden, när den utöfvas, uti *officium Defensionis antecedens* och *officium Defensionis consequens*, till hvilken sednares utöfning vi ej sjelfve i B. tillstånd, men väl i Natur-tillståndet, äga rättighet, emedan regenten i B. Samhälle å våra väg-

Digitized by Google

nar utöfvar denna vår med pligt förenade rättighet; så vill jag med några ord upptaga och vederlägga deras inkast, som neka oss dessa försvars-rättigheter, och till följe deraf icke tilldela oss emot dem svarande pligter.

Somliga neka all slags försvar. Desse taga sin tillflykt till Skriften och vilja deraf bevisa, att vi ej hafva denna rättighet. De anföra nemligen Matth. 5 Cap. 39 v. hvarest det heter: *I skolen icke stå det onda emot, utan är det så, att någon slår dig vid det högra kindbenet, så vänd honom ock det andra till.* Men detta språk kan ej lämpas på förbud att försvara sig, utan har endast afseende på tålamod under förföljelse, ty annars hade ju CHRISTUS bort upphäfva domstolar, hvilket varit orimligt. När det dessutom i Rom. 12: 19 heter: *Hämnens eder icke sjelfve kära vänner, utan låten Guds vrede hafva rum; ty det är skrifvit, min är hämnden,* så talar Paulus endast om hämd (Defensio Consequens), icke om försvar i allmänhet. Den så kallade *Jus Vindictæ*, eller, som jag kallar den, *Officium Defensionis consequens*, kan, som jag förut visat, ej utöfvas af oss sjelfva i Borgerligt Samhälle; men deraf följer ej, att man icke i Borgerligt Samhälle kan och bör försvara sig, eller utöfva en så kallad *Defensio antecedens* (*Jus præventionis*), antingen det då sker genom *violenta*, eller non *violenta*, *defensio*. Det är således, och det med rätta, endast *Defensio consequens*, eller *Jus vindictæ*, men ej *Jus defensionis*, i allmänhet, som Paulus förbjuder. När det heter: *Bättre lida, än göra, orätt*, är således fråga om en redan tillfogad orättvisa, hvilken det vore orättvist att i Borgerligt Samhälle sjelf vilja hämna, och öfver hvilken, om ej nöden så fordrar, det, äfven utom Borgerligt Samhälle inför Samvetets domstol vore oriktigt att hämnas annorlunda, än genom skade-ersättnings sökande. Det är likvål min ofullkomliga Pligt att söka förekomma en hotande orättvisa, när jag tror mig kunna det; äfven-

Digitized by Google

som att förlåta en redan tillfogad orättvisa, samt att, om det med bestånd af pligt kan ske, äfven eftergifva ersättning för liden skada. Händelser kunna således inträffa, då det blir min ofullkomliga pligt att söka satisfaction. Det beror af min egen öfvertygelse, och, när jag i samvetssaker handlar derefter, d. å. följer samvetets, eller praktiska förnuftets, inrådan, är jag oklanderlig. Det kan likväl, emedan inför samvetets domstol ej finnes något jus liberum, aldrig blifva likgiltigt, om jag söker satisfaction, eller ej. Ett dera måste blifva pligt, och då är det motsatta stridande emot pligt.

Somlige, och ibland dem Socinianerne, Armenianerne, Anabaptisterne m. fl., antaga väl den så kallade *Non violenta*, men ej *Violenta, Defensio*. De säga

1:o, att menniskoslägtet lider lika skada, om angriparen, eller den angripne, omkommer. Härtill svaras: här är ej fråga om skada för hela menniskoslägtet; ty den kan ingen, utan Gud allena, bedöma. Här är endast fråga om skada tillfogas någon enskilt, eller om ej den, som öfverfaller någon oskyldig, öfverträder en pligt emot honom, eller om denne har rättighet försvara sig? Detta är redan förut visadt. Jag har nemligen visat, att det är icke allenast en yttre, utan äfven en inre, rättighet, och således äfven en Samvets-pligt att försvara sig. — Oaktadt den, hvilken jag, i afsigt att försvara mig, dödar, kunde hafva varit menniskoslägtet i vissa afseenden nyttigare, än jag, så är det likväl ej jag, som, iakttagande min ofullkomliga pligt, och utöfvande min fullkomliga rättighet, skadar menniskoslägtet, eller Samhället. Det är han sjelf, som skadar Samhället derigenom, att han, medelst det omoraliska i sin handling, tvang mig att utöfva min rättighet, såsom medel till pligts uppfyllande emot mig sjelf.

2:o säga de, att man på sådant sätt, nemligen genom *Violenta Defensio*, förspiller sin like, med hvilken man borde lefva socialiter. Härtill svaras:

Digitized by Google

Det är han sjelf, som störer Samfundslefnaden. När han således öfverträder sin pligt, är jag ej förbunden låta honom döda mig. Derföre att han öfverträder sin fullkomliga pligt emot mig, frikännes jag ej ifrån min ofullkomliga pligt emot mig sjelf. Jag har tvärtom pligt, fastän ofullkomlig, att försvara mig, så vida nemligen jag finner det moraliskt nödvändigt. Den, som olagligen angriper mig, förflyttar mig uti Status mere Naturalis 4) och der utöfvar hvar och en sjelf sina rättigheter.

3:o säga de, att violenta defensio skulle göra större buller i verlden, än om man antingen flyr, eller blottställer sitt lif för motståndarens anfall. Härtill svaras: Det skulle visserligen förorsaka större buller, om spetsbofvar och omoraliska varelser fingo utan motstånd härja och plundra. Justitia Publica kan ej alltid och allestädes försvara oss. Om vi då sjelfve icke ägde rättighet härtill, hvartill tjente då Status Civilis?

4:o säga de, att det är ingen jemförelse emellan min timliga död och angriparens eviga förderf, hvilken på detta sätt kommer att aflida i en dödlig synd. Således bör, enligt deras mening, en oskyldig angripen, hellre låta döda sig, än döda angriparen; emedan han, nemligen den oskyldige, är säker om sin eviga salighet, men förspiller, om han dödar angriparen, dennes både timliga och eviga salighet. Härtill svaras: Det är ej den angripne, som förspiller angriparens salighet. Det är angriparen sjelf, som gör det. Om någon t. e. drar värjan för att ihjälsticka mig, så kan jag ej sägas vara orsaken till hans död, nemligen i moraliskt afseende, om jag, för att undvika stynget, böjer värjan så, att den dödar angriparen. Nej, jag blott

4) Detta tillstånd är å dens sida, som inför det, omoraliskt, men å dens sida, som olagligen angripes, Status mere naturalis, och således moraliskt.

Digitized by Google

vill afvärja faran ifrån mig sjelf, och han var sjelf orsaken till sitt öde. Äfven så är det med hvar och en olaglig angripare. Han tvingar den angripne att bruka våldsamma medel, och är således sjelf orsaken, om hans dödande blir en följd deraf. Beträffande saligheten, om hvilken de säga, att den oskyldigt angripne kan vara säker, så är detta högst orimligt. Ingen menniska finnes utan menskliga fel och svagheter. Ingen kan dessutom neka, det just sjelfva försummandet af lifvets försvar vore ett öfverträdande af pligt, för hvilken man vore Gud ansvarig. Ja sjelfva den tanken att tro sig vara rättfärdig in för Gud, vore straffbar.

5:o Åberopa de sig, lika med dem, hvilka neka all försvars rätt, Skriften, som förbjuder, enligt hvad förut är visadt, att stå emot det onda, eller hämna det. Detta inkast är redan vederlagdt. Jag skiljde nemligen emellan *en redan tillfogad* och *icke redan tillfogad* oförrätt. Det kan vid ett tillfälle blifva min ofullkomliga pligt att för den förra icke söka någon satisfaction, vid ett annat, tvårtom, samt är alltid en ofullkomlig pligt att förlåta densamma och att ej vedergälla ondt med ondt. Den sednare, (en icke redan tillfogad oförrätt), är det alltid min ofullkomliga pligt att söka förekomma.

§. 17.

Pligten att försvara sig emot en olaglig angripare förutsätter, att man skall förekomma, det icke andra menniskor må hindra Försynens afsigt med vårt individuela djuriska väsende. Jag vill nu visa de pligter, vi böra företaga, för att befordra vårt Individuela djuriska väsendes culture, eller odling. Förut är likväl nödigt förklara hvad som förstås med Culture, och hur mångfaldig den är. Culture är ett sätt att bringa något till allt högre och högre fullkomlighet. Culture är *i anseende till vidden* antingen *Generalis*, eller *Specialis*, och *i an-*

Digitized by Google

seende till den olika synpunkt, ur hvilken vi kunna betrakta oss, nemligen, antingen, såsom *blott moraliska*, eller *icke blott moraliska*, utan *sinnliga moraliska*, våsenden, antingen *Moralisk*, eller *Physisk*. *Cultura Moralis* har afseende på själens moraliska egenskapers, och således på moraliska förnuftets och moraliska viljans, förbättrande, om hvilken serskilt skall talas; *Cultura Physica* på så väl kroppens, som Theoretiska förnuftets och Theoretiska viljans, förbättring, d. å. på odling af allt det, som tillhör oss, såsom hörande till Djur-klassen, eller tillika stående under Theoretiska (Physiska) lagarne. Theoretiska Förnuftet skiljer oss då endast från de öfriga djuren, och det är vår pligt i anseende till vårt djuriska våsende att söka odla åfven så väl våra själs, som kropps, egenskaper; och som till Theoretiska förnuftet hörer förmågan af begrepp, eller föreställningar, omdömen och förnuftsslut, så är det vår ofullkomliga pligt att odla dessa egenskaper. Det är således vår pligt att skaffa oss tydliga begrepp, rena våra omdömen ifrån all främmande inflytelse, och söka genom sunda slutsatser upptäcka sanningen. *Cultura Generalis* är en sådan odling, hvartill alla menniskor åro lika förbundna. — *Cultura Specialis* en sådan, hvartill ej alla lika förbindas, t. e. att lära sig ett visst handtverk, såsom svarfva, smida, o. s. v. Att här, ibland våra *Absoluta* pligter, endast är fråga om en *Cultura Generalis*, år lätt att finna. *Cultura Generalis*, i anseende till vårt individuela djuriska våsende, kan derföre ej vara annat, ån en odling af vårt Individuela Djuriska våsende i allmänhet, eller en handling, hvarigenom man söker fullkomna det individuela djuriska väsendet och göra det till alla möjliga lofliga förrättningar skickligt. Den skulle kunna kallas *Cultura Absoluta*, och motsättas *Cultura Hypothetica*. Skall djuriska våsendets fullkomlighet vinnas, så måste man söka förlånga sin lifstid, icke för att långe njuta, utan för att få tid att fullkomna sig, göra lifvet gladt och angenåmt, för

Digitized by Google

att så mycket muntrare och raskare kunna förrätta sina göromål, genom kropps och själs arbete stärka sitt djuriska våsende, och således icke allenast förekomma allt, som kan försvaga kropp och själskrafterne, t. e. omåttligt kropps och själs arbete m. m., utan åfven utgrunda och bruka medel till deras styrkande, och således, *i anseende till kroppen*, undersöka hvad ens kropp sundt är, om man blir sjuk, söka låkare, föredraga en lems förlust för hela lifvets o. s. v., samt, *i anseende till själen*, välja de yrken, som med ens intellectuela egenskaper åro mest öfverensstämmande, sedan man förut odlat sitt Theoretiska förnuft i allmänhet, d. ä., sökt fullkomna sin förmåga att inse Theoretiska lagarna, samt viljan att göra det, utan att tröttas vid den möda, som denna odling förorsakar.

Att nöjen, såsom muntrande för själen, äfven böra sökas, är ostridigt. Epicuri Princip: *Sök den största extensiva, intensiva* och *protensiva förnöjelse*, kan här gälla, när den nemligen först ställes under Förnuftets pröfning och subordinerar under Moralens Allmänna Princip. Långt ifrån att fly nöjen, bör man tvärtom söka sådana, som, utan att strida emot förnuftet, med ens Individuela ställning åro mest öfverensstämmande.

Att det är en ofullkömlig pligt att odla sig, i anseende till sitt Individuela djuriska våsende, finner jag deraf, att denna pligt ej med yttre tvång kan affordras. Det kan nemligen ingen mer, än jag sjelf, bestämma denna odling, emedan jag endast sjelf kan döma om min förmåga, och, emedan, om en annan ville tvinga mig till den, eller den, slags odling, just motsatsen, eller kropps och själs krafters förstörande, skulle vinnas. — Föräldrar och Lärare böra likväl understödja de yngres val af lefnadssätt. Man kan icke begära, att en yngling, som ej känner verlden, eller de olika vägar, man kan gå till lyckan, skall kunna välja

Digitized by Google

den, på hvilken han lättast kan vinna den samma. Uppfostraren bör då undersöka ynglingens lynne, och derefter rätta den odling, som för honom är mest passande. Ser han t. e., att ynglingens kropps egenskaper öfverväga dess Intellectuela, så bör han låta lära honom sådana yrken, hvilka isynnerhet fordra kroppskrafter, och tvärtom, när dess intellectuela egenskaper äro öfvervägande, lära honom sådana, hvari själen isynnerhet medverkar. Har ynglingen bättre minne, än omdöme, så äro språk och sådana vetenskaper, till hvilkas inhämtande isynnerhet minnet erfordras, för honom mest passande, och tvärtom, då omdömet är öfvervägande, bör hans håg riktas åt sådana yrken, t. e. Juridik, Medicin, m. fl. till hvilkas lyckliga utförande ett sundt omdöme isynnerhet fordras, och utom hvilket man med all verldens lärdom, mer skadar, än gagnar.

Att pligten att odla sitt Individuela djuriska väsende är *Synthetisk*, kan jag bevisa deraf, att jag, som förnuftsväsende, ej skulle kunna önska att äga egenskaper i mindre fullkomlighet, än de kunde möjligen stiga. Jag kan äfven lägga den Analytiska och Fullkomliga pligten att ej förstöra mitt djuriska väsende till grund och raisonnera sålunda: Den, som förpligtas att ej förstöra sitt individuela djuriska väsende, förpligtas äfven, att odla det, emedan en försummad odling förstörer detsamma. Nu förpligtas vi att ej förstöra det individuela djuriska väsendet; således äfven att odla det. — Att en försummad odling förstörer individuela djuriska väsendet, bevittnar erfarenheten. Den t. e., som aldrig vill öfva sig att gå, eller röra sig, skall, lik ett stillastående vatten, förruttna, d. å. blifva till alla nyttiga förrättningar oskicklig.

Principen för denna allmänna pligt lyder *formaliter* och *affirmatift* uttryckt sålunda: *Verkställ allt, i anseende till ditt individuela djuriska väsende,*

Digitized by Google

som är sådant, att, om du ej verkställde det, du då genom ett förnufts slut skulle finna, att du motsade dig.

2:o.

Ofullkomliga och Synthetiska Absoluta Pligter, som närmast angå vårt Speciela djuriska väsendes odling, eller förädling.

§. 18.

Med desse pligter förstår jag alla de handlingar, hvilka vi blott såsom menniskor böra företaga till befrämjande af vårt Speciela djuriska väsendes odling, till hvilkas kunskap vi endast komma genom ett förnuftsslut, och som således ej med yttre tvång kunna affordras, eller gifva andra fullkomlig säkerhet för deras uppfyllande.

Principen för dem är *affirmatif*, och kan uttryckas sålunda: *Verkställ hvarje handling, i anseende till ditt Speciela djuriska väsende, d. ä. i anseende till ditt djuriska väsende, betraktadt såsom en del af hela menniskoslägtets djuriska väsende, som är sådan, att, om du ej verkställde den, du då, genom ett förnufts slut, skulle finna, att du motsade dig.*

Liksom de *Absoluta Ofullkomliga* pligterna i anseende till vårt Individuela djuriska väsende ålägga oss att befrämja Försynens afsigt dermed; äfvenså ålägga oss desse *Ofullkomliga* och *Absoluta* pligter, i anseende till det Speciela djuriska väsendet, d. ä., när vi betraktas såsom lemmar i samma menskliga kropp, eller hörande till samma species, att befrämja försynens afsigt med vårt djuriska väsende i detta afseende. Såsom nu afsigten med vårt individuela djuriska väsende var dess bibehållande och förädling, så är likaledes afsigten med vårt speciela ett bemödande att bibehålla och förädla det samma. Men som detta ej kan ske,

utan slägtets fortplantning, så är det vår *Absoluta Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligt, att, nemligen när vi dertill äga tillfälle, d. å. physisk och moralisk skicklighet, då uppfylla Försynens afsigt med de oss lemnade kön-organerna. — Men som detta, enligt hvad förut är visadt, ej kan ske, utan genom ägtenskap, så är det en ofullkomlig pligt, att, när man äger physisk och moralisk skicklighet dertill, ingå det.

Ägtenskap är mångfaldigt, och jag vill, vid afhandlingen om ägta makars pligter, vidlöftigare förklara de olika slags ägtenskap, som med en yttre Rationel Frihets-lag kunna vara öfverensstämmande. Jag skall då äfven visa, att, när det sker med ömsesidigt fritt bifall, kan äfven ägtenskaps-skillnad ej anses vara stridande emot en yttre N. fr. Lag. — Det återstår således nu endast att visa, det *Monogamia perpetua* är det slags ägtenskap, som mest öfverensstämmer med förnuftet, och, att det således är en *Ofullkomlig* pligt, att, när man vill tillfredsställa köndriften, då ingå detsamma. Med *Monogamia perpetua* förstår jag en i afsigt att framföda och uppfostra barn på lifstiden emellan 2:ne personer af olika kön ingången förening, eller öfverenskommelse. Att det, när man vill ingå ägtenskap, är en *Ofullkomlig pligt* att ingå detta slags ägtenskap, finner jag, emedan jag ej störer andras fullkomliga rättigheter, om jag ej ingår detsamma — Andras fullkomliga rättigheter störas endast, när jag, emot andra personens vilja, tillfredsställer köndriften, hvilket förut är visadt.

Sedan jag nu antagit, att det ej strider emot en fullkomlig pligt att ingå äfven annat ägtenskap, än *Monogamia perpetua*, när nemligen andra contrahentens frivilliga samtycke förutsättes, och ej afsigten med ägtenskap, som bör vara barns framfödande, hindras, vill jag blott med några ord visa, att det är en *Ofullkomlig* och *Synthetisk* pligt,

Digitized by Google

att; när man vill gifta sig, då ingå Monogamia perpetua. Jag kan nemligen sluta sålunda: Högsta afsigten med ägtenskap bör, (ehuruväl Kant med flere nekar det), vara barns framfödande och uppfostran. Att så måste vara, bevises deraf, att den, som ej antoge annan afsigt med ägtenskap, än sjelfva njutningen, eller kärleksdriftens tillfredsställande, skulle likså tydligen motsäga sig, som den, hvilken ej ville antaga annan afsigt med organerna för näringsmedlens bruk, än sjelfva njutningen, då likväl lifvets conservation och tillväxt måste, såsom följd af denna njutning, vara en högre afsigt. Liksom man finner, att lifvet genom mat- och dryck-organernas tillfredsställande, d. ä. genom mat och drycks njutning, tillväxer och bibehålles, äfven så kan man, emedan följden af kärleksdriftens nat. tillfredsställande vanligen är barns uppkomst, sluta till afsigten, nemligen den högre afsigten med dessa organer. Och denna högre afsigten med ägtenskap kan bäst befrämjas genom den så kallade Monogomia perpetua. Uti *Polygamia*, nemligen *Polygamia Simultanea*, skulle, om den vore *Polyandrie*, ingen af männerna veta, hvem af dem vore far till barnen, eller hvem som vunnit sin afsigt med ägtenskap. Barnens uppfostran skulle ock derigenom försummas, ty, när ej någon af männerne viste, hvem som vore fadren, skulle liknöjdhet i uppfostran deraf blifva en naturlig följd, äfvensom kärleken, som är så stark emellan föräldrar och barn, alldeles emellan fadren och barnen skulle utslockna. — Vore det åter Polygamie, så skulle väl, så vida annars hustrurna voro deras männer trogna, afsigten med ägtenskap kunna vinnas för en del manspersoner; men afsigten med köndriften i allmänhet, och ägtenskap, såsom medel till dess tillfredsställande, skulle för många manspersoner försväras och hindras, helst, när det är bevist, att här gifvas ungefärligen lika många fruntimmer, som karlar, många karlar skulle blifva utan hustrur. Jag vill ej tala om den oe-

Digitized by Google

nighet, som, så väl i anseende till *Polyandrie*, som *Polygynie*, emellan de flere af ett kön, som blott med en enda af andra könet voro förenade, skulle uppkomma, hvilket allt undvikes i Monogamie. — Att således Monogamie är det bästa, och med Försynens afsigt med köndriften och dess tillfredsställande mest öfverensstämmande, är utan tvifvel.

Nu återstår att visa, det *Monogamia perpetua* äfven är bättre, än *Monogamia temporaria*. Här är nu ej fråga om de särskilta förmåner och olägenheter, som hvarje, så väl perpetuelt, som temporairt, ägtenskap kan medföra. Här är endast fråga: hvilket, i anseende till sjelfva begreppet derom, är med Försynens afsigt mest öfverensstämmande? Om således Anthropologien sade mig, att ännu ej något lyckligt ägtenskap, hvarken temporairt, eller perpetuelt, funnits, eller finnes, så upphäfves derföre ej Anthroponomiens kraft, som fordrar, att man skall uppfylla Försynens afsigt med köndriften. Instincten drifver oss ock här till, hvarföre äfven Metellus hos Gellius (L. I. C. 6.) har rätt, då han säger: *Si sine uxore possemus, Quirites, esse, omnes ea molestia careremus. Sed quoniam ita natura tradidit, ut nec cum illis satis commode, nec sine illis ullo modo vivi possit; saluti perpetuæ potius, quam brevi voluptati consulendum.* I stället för *saluti consulendum* må det tillåtas mig sätta *officio consulendum*, och då är det alldeles riktigt i afseende på den, som vill tillfredsställa köndriften. Föreningen emellan man och hustru har väl sina besvärligheter, men som alla besvärligheter hafva sina förmåner, och man ej har uppfyllt sin bestämmelse, förr än man har uppfyllt Försynens afsigt med köndriften, så är det ock en pligt att på bästa sätt göra detta, hvilket sker genom *Monogamia Perpetua*, som nu skall visas.

Att Monogamia perpetua bäst befrämjar Försynens afsigt med köndriften, som är barns framfö-

Digitized by Google

dande och uppfostran, finner jag deraf, att, om ägtenskap ingicks på obestämd tid, skulle väl slägtets fortplantning kunna befordras, men barns uppfostran skulle då försummas, helst barnen, sedan föräldrarne voro åtskiljde, ej kunde åga begge föråldrarnes gemensamma tillsyn, hvilken för deras uppfostran är så nödvändig. Jag vill ej tala om tillgång på föda och kläder, ty den kunde genom särskilt aftal föräldrarne emellan bestämmas. Desutom kan man bevisa företrådet af Monogamia perpetua för allt slags annat ägtenskap a priori sålunda: Inbördes kärlek, ej den Djuriska endast, eller Physiska, utan äfven den Moraliska, eller den, som kan passa för ett sinnligt moraliskt väsende, bör ju vara driffjädren till ägtenskap, emedan till denna förening drifves man både af sinnlighet och förnuft. Att så är, eller bör vara, finner jag deraf, att den, som ej antoge dessa 2:ne slags inbördes kärleksdrifter såsom motif för ägtenskap, skulle förolämpa den person, med hvilken han ville ingå ägta förening, i det han behandlade den endast såsom medel för sina egna afsigters vinnande. Ingen friare, såvida han ej är alltför dum och enfaldig, och då lyckas han förmodligen intet, lärer således angifva andra orsaker, såsom bevekande skäl till sitt frieri, än kärleken till den person, med hvilken han vill förenas. Och att denna kärlek ej är, eller endast bör vara sinnlig, följer af begreppet menniska, såsom ett sinnligt och förnuftigt väsende. En friare måste således väl angifva kärleken, men ej blott den sinnliga, eller blott den moraliska (förnuftiga), utan en moralisk och sinnlig, d. å. en med förnuftet och sinnligheten öfverensstämmande kärlek, såsom grunden för sin begäran. Huru osmakligt skulle det icke låta för ett fruntimmer, om friaren sade: jag vill ej hafva eder derföre, att jag älskar edert utseende, hvilket jag ej kan, emedan ni är ful och obehaglig, utan emedan jag finner eder dygdig och anständig. Ännu mer stötande vore det, om han sade: Jag vill endast hafva eder, emedan

Digitized by Google

ni är rik, förnäm, o. s. v. Ja: det skulle äfven stöta ett klokt och anständigt fruntimmer, om friaren sade: jag vill hafva eder, emedan ni är en fullkomlig skönhet, oaktadt ni eljest är en elak varelse, omoralisk, enfaldig, o. s. v. En klok friare finner således, att det ej är nog, att han endast förklarar sin sinnliga, eller endast sin moraliska, kärlek för sitt älskvärda föremål. Han måste hörsamma både förnuftets och känslans röst, så att han hvarken förringar fruntimrets *moraliska*, eller *physiska*, egenskaper. Han yttrar sig således ungefärligen sålunda: oaktadt jag finner eder vacker och älskvärd för edert utseende, edert snille och angenäma sätt att vara, o. s. v., är det ej allenast derföre, utan äfven för edra stora moraliska egenskaper, den sympati, som herrskar i våra tänkesätt, den förtjusande tankan att med eder endast blifva lycklig o. s. v., som jag skulle anse mig vinna höjden för mina önskningar, om ni gåfve mig eder hand och edert hjerta o. s. v.

Som således, i anledning af hvad nu är taladt, kärleken, icke allenast den sinnliga, utan äfven den moraliska, bör vara orsaken till frieri, d. å. till begäran att med någon viss person ingå ägtenskaps-förening; och, emedan man ej kan förnuftigtvis önska, att den person, man framför alla andra älskar, antingen skall dela sin kärlek emellan flere, eller, medan man ännu lefver, komma att tillhöra en annan, så är klart, att det strider emot ens förnuftiga önskan att vilja ingå ägtenskap på annat sätt, än med en af contrakönet, och det på lifstiden. — Inbördes kärlek bör, som sagdt är, vara driffjädern till ägtenskap, och den bör ju vara icke allenast sinnlig, utan äfven förnuftig. Men nu vore den ej förnuftig, om den ej vore beständig, ty förnuftet är beständigt, nemligen allmänt och nödvändigt. Den, som ångrar sitt val, sedan han blifvit gift, visar, att han ej brukat förnuft, när han gjorde sitt val af maka, så vida icke

Digitized by Google

sådana omständigheter inträffa, hvilka förnuftet, sig sjelf lemnadt, ej kunde, och anständigheten ej tillåt att före ägtenskapet undersöka. I sådant fall bör ägtenskapet upplösas, som vid afhandlingen om ägta makars pligter skall förklaras.

Afsigten med ägtenskap vore icke eller förnuftig, om icke den slutligen åsyftade barns framfödande och uppfostrande. Men häremot torde man invända: man kan ju ej veta, om man med den, eller den, personen kan uppfylla den ifrågavarande afsigten, nemligen barns framfödande. Detta kan man ej veta före ägtenskapet, utan endast efteråt. Härtill svaras: i Moralen, eller Rationela Pligt-Läran, är ej endast fråga om det, som sker, utan om det, som skall och bör ske. Om således aldrig afsigten med ägtenskap vinnes, när likväl contrahenterna hafva den sämma, att nemligen framföda och uppfostra barn, samt således ej sjelfve hindra den, så äro de både oklanderliga och ostraffbara. Dessutom kan man ju icke veta, om ej ett fruntimmer, fastän det i flera år varit ofruktsamt, likvål, likt Sara i Gamla Testamentet, på ålderdomen, kan blifva fruktsamt. En gumma i Preussen, för ungefärligen 30 år sedan, fick barn vid några och 60 års ålder. Rationela Pligt-Läran säger mig, att kärlek, som förut är visadt, bör vara enda motivet till ägtenskap. Som likväl ingen, mer än Contrahenterne sjelfve, kan döma om kärleken varit driffjädren till ägtenskap, så kan ock ingen mer, än de sjelfve, veta, om de vid detta aftals afslutande handlat moraliskt, eller icke. Om de ofullkomliga pligternas iakttagande, eller försummande, kan ingen, mer än man sjelf, döma.

Skulle någon gång hända, att begge Contrahenterne, eller en af dem, t. e. fruntimret, vore så gammalt, att man vanligen vid dess ålder vore oförmögen; så kan man likväl ej neka dess serskilta propagations-förmåga, emedan det vore

att behandla det, som ting, eller beröfva det sin frihet att sjelf döma i en sak, hvarom det endast sjelf kände, eller, såsom förnuftigt väsende, borde kunna döma. — Man bör snarare förmoda, att det, om denna förmåga saknades, ej kunnat äga en dess nödvändige förebådare, nemligen sinnliga kärleken, hvilken, så vida man ej vill antaga, att Gud gjort något utan afsigt, hvilket vore en motsägelse, således måste vittna om denna dess (fruntimrets) möjliga förmåga. — Jag anser derföre likså väl här, som vid alla tillfällen, instincten vara den bästa ledaren, nemligen renad ifrån allt obehörigt och onaturligt. — Instincten till köndriftens tillfredsställande är en ledare, eller, rättare sagdt, pådrifvare till ägtenskap och slägtets fortplantning. — Utom denna instinct skulle slägtet dö ut. Som derföre denna instinct leder till ägtenskap, så kan man ock förmoda, att den leder till afsigten dermed. Man är åtminstone oklanderlig och ostraffbar, om man, ledd af denna, under förnuftets lydnad bragta, instinct, ingår ägtenskap, om ock aldrig afsigten med ägtenskap skulle befordras, när man blott förut icke visste, att den ej kunde befordras, eller just ingick ett sådant ägtenskap, hvarigenom högsta afsigten dermed aldrig kunde vinnas.

Att högsta afsigten med ägtenskap ej kan vara, som Kant säger, kärleksdriftens tillfredsställande, tyckes ej behöfva mycket bevis. Menniskan är nemligen icke blott djur, utan tillika förnuftigt djur: Såsom ägande förnuft bör hon ju kunna inse i orsakernas kedja, tills hon kommer till den högsta orsaken, (caussa finalis), ty förnuft är en förmåga att inse lagar, d. ä. allmänna och nödvändiga reglor för det, som sker och måste ske, skall och bör ske. Nu är det en nödvändig och allmän regel, att barns uppkomst är en följd af köndriftens naturliga tillfredsställande. Barns uppkomst blir således orsaken (*caussa finalis*) i anseen-

de till kärleksdriftens tillfredsställande. Men, torde någon säga: procreationen blir en verkan, eller följd, och ej en orsak. Härtill svaras: man måste skilja emellan caussa *efficiens* och caussa *finalis*. Kärleksdriftens tillfredsställande är en caussa *efficiens* (pådrifvande orsak); procreation, eller barns uppkomst, caussa *finalis*, eller ände-orsak (afsigt). — Den förra är en *sinnlig*, den sednare en *förnuftig* orsak till ägtenskap. Jag skulle ej vara förnuftväsende, d. å. äga förmåga att inse lagar, åtminstone ej de högsta, om jag ej insåge, att högsta lagen för kön-organerne, eller högsta afsigten med deras brukande, vore slägtets propagation. Att anse högsta afsigten med, eller lagen för, kön-organerne och deras bruk vara sjelfva coitus, eller njutningen dervid, vore likså enfaldigt, som att antaga, att högsta afsigten med de organer, hvarmed näringsmedlen, nemligen mat och dryck, förtäres, vore desse organers angenäma njutning, vid näringsmedlens brukande. — Liksom högsta afsigten med mat- och dryck-organerne, är lifvets, nemligen det Individuela lifvets, åfven så är högsta afsigten med kön-organerna det Speciela lifvets tillväxt och conservation. Det förstår sig, att här endast talas om den relatift högsta caussa finalis, helst man kan stiga ännu högre uti uppsökande af den afsigt, Gud haft med menniskoslägtets fortplantning och conservation.

Vidlöftigare afhandling om ägtenskap skall lemnas, när jag kommer att tala om ägta makars inbördes pligter. Jag har nu visat pligten att ingå ägtenskap. Jag skall då visa de pligter, man skall och bör iakttaga, när man vill ingå ägtenskap, och sedan man ingått det. Orsaken, hvarföre Kant ansett det för en *rättspligt*, eller, som jag kallar den, en *fullkomlig* pligt, att, när man vill tillfredsställa kärleksdriften, då göra det genom *Monogamia perpetua*, är förmodligen den, att han velat accommodera sig efter B. Lagen, hvilken hos alla

Digitized by Google

hyfsade nationer förbjuder alla andra slags ägtenskap. Han hade likvål bordt veta, att B. Lagen ofta förbyter *ofullkomliga* pligter i *fullkomliga*, och att B. Lagen äfven i detta afseende förbytt den *ofullkomliga* pligten, att, när man vill tillfredsställa kårleksdriften, då göra det genom hvad jag kallar *Monogamia perpetua*, till en *fullkomlig*, eller, hvad Kant kallar *Rättspligt*.

De skäl, Kant anfört, för att bevisa, att det år en *Rättspligt* att ingå ett sådant ågtenskap, åro ganska svaga. — Jag kan ju ej mer sägas bruka en person af Contrakönet, såsom medel, när ågtenskapet ingås på bestämd tid, ån för all tid. Med samma skäl skulle då hvarje aftal, hvartill fordras någon actio, eller användande af kropps- och själskrafter till andra Contrahentens förmån, på vise tid ingånget, anses omoraliskt. Det år endast under det vilkor omoraliskt, att man antingen sjelf brukar sig, eller tillåter någon annan bruka sig, endast såsom ting, eller endast till dess egna afsigters vinnande, d. ä., när det strider emot Contrahentens personlighet. Men då förtjenar icke eller ett sådant aftal namn af moraliskt aftal, eller pactum, helst till pactum alltid fordras ömsesidigt bruk af förnuft och frihet. Som nu både *Polygamia Simultanea*, *Matrimonium emellan nära slägtingar*, *Matrimonium conscientiæ*, *Matrimonium ad Morganaticam*, *Matrimonium ad Thalac*, eller *Amazon ägtenskap*, ej *directe* strida emot begreppet om fornuft och frihet, så kan hvilket af dessa slags ågtenskap, som helst, ej *directe* strida emot Contrahenternas personlighet, emedan afsigten med kön-organerna genom alla dessa slags ågtenskap kan befordras, hvilket, vid afhandlingen om ägta makars pligter, skall förklaras.

När jag talade om förvars-rättigheten (försvarspligten) i allmånhet, visade jag, att vi äfven hafva rättighet (pligt) försvara vår kyskhet. Nu återstår

Digitized by Google

ett viss, att det är en pligt, nemligen *Absolut Ofullkomlig* och *Synthetisk* pligt att ej låta tvinga sig till ågtenskap. Att det är en *ofullkomlig* pligt, ser man deraf, att den, som ville tvinga en annan att försvara denna sin rättighet, skulle just öfverträda en *fullkomlig* pligt emot den, som han ville tvinga till att försvara sig, emedan han antingen sjelf skulle föröfva våldet, eller genom en annan göra det, och i begge afseenden förolämpa den våldförda.

Att den är Synthetisk, finner jag deraf, att jag endast medelst ett förnuftsslut kan inse den motsägelse, i hvilken den råkar, som ej försvarar sig emot våld. — Den, som förpligtas att icke sjelf förolämpa sig, förpligtas ju äfven att icke tillåta en annan göra det, när han nemligen kan, eller tror sig kunna förekomma detsamma, emedan i vidrigt fall consenterar han till den andres handling, och anses såsom en moralisk orsak dertill.

Borgerliga Lagen förbjuder äfven uti G. B. 1 C. 1 § allt tvång i anseende till ågtenskap. Orden lyda sålunda: *Vill man hjonelag bygga; tå skall han mö af hennes giftoman begära, och ej med våld taga, eller hemliga till sig locka.*

Enligt den regeln, *Att hvarje pligt lemnar den pligtskyldige en fullkomlig rättighet, såsom medel till pligtens uppfyllande*, äger hvar och en, som vill gifta sig, och som har *physisk* och *moralisk* skicklighet dertill, fullkomlig rättighet att begära till ågta den, som äfvenledes är *physisk* och *moralisk* skicklig, eller den, som han åtminstone anser äga de till detta aftals ingående erforderliga egenskaper. Men derföre, att den ene äger fullkomlig rättighet att begära en af andra könet till ågta, följer icke, att denna är förpligtad att gifva sitt samtycke till den andras begäran. Det kan hända, att det vore stridande emot pligt att bifalla denna begäran. Men det är, hvad beslut, som den andra, jag vill ej

säga fruntimret, ty fruntimmer skulle ju, enligt förnuftets lag, åfven så väl kunna fria, som karlar; det är, säger jag, dens fullkomliga pligt, som begäres, eller till hvars person någon friar, att ej tillfoga friaren, eller den begärande, något lidande, när han nemligen på anständigt sätt framför sin begäran. Det heter ju: *frågan är fri, när hon är ärlig*. Likvål kan det anses för en ofullkomlig pligt att ej begära någon till ägta, som är så vida öfver en i rang och anseende, att den, genom en sådan begäran, skulle anse sig förnedrad. Den kloke och dygdige friaren öfvervåger allt detta, åfvensom det kloka och dygdiga fruntimret, om det ock skulle finna en friare långt under sig, eller ovärdig sin person, när han nemligen för öfrigt är en moralisk, eller hederlig, karl, ej afspiser honom med hårda ord, eller förebråelser, än mindre på annat sätt förolämpar honom, utan tvärtom brukar all den artighet i yttrandet af sitt afslag, som med dess klokhet och dygd kan vara öfverensstämmande.

Den rättighet, man till pligts uppfyllande, i anseende till ägtenskaps ingående, äger, är blott *objective* fullkomlig, eller, i det afseende, fullkomlig, att man fordrar det man ej skall blifva förolämpad, när man på anständigt sätt framför sin begäran. Den blir endast *subjective* fullkomlig, eller i anseende till andra personens ägande fullkomlig, när denna genom fritt och otvunget bifall ingått aftal om ägtenskap. Sedan detta aftal, hvilket, när fråga vid ägta makars pligters afhandlande derom yppas, skall kallas *trolofning*, är afslutadt, äga begge contrahenterne fullkomlig rättighet till att ingå ägtenskap med hvarandra, och denna deras inbördes rättighet liknar *jus ad rem*, äfvensom ägtenskapets fullbordan medför en rättighet, som för begge makarne liknar den så kallade *jus in re*.

Digitized by Google

5:0.

Absoluta, Ofullkomliga och Synthetiska Pligter i anseende till Närings-medlen.

§. 19.

Med dessa pligter förstår jag alla de handlingar, hvilka menniskan, blott såsom menniska, bör iakttaga i anseende till näringsmedlen, men hvilka, emedan de ej *analytice*, utan endast *synthetice*, kunna inses, icke gifva fullkomlig säkerhet för deras iakttagande, eller med yttre tvång kunna affordras. Förut är, når fråga var om de *Absoluta fullkomliga* pligterna i anseende till näringsmedlen, visadt, att öfverflödighet deruti stridde emot afsigten dermed. Afsigten är nemligen lifvets tillväxt och conservation; och som den ej kan vinnas, utan genom måttlighet i bruket af mat och dryck, så är det vår ofullkomliga pligt att iakttaga denna dygd (måttlighet), och att till den ändan noga undersöka hvad som kan kallas mätta. Måttligheten kan ej bestämmas af graderne i en och samma maxims utöfning, helst det, som är för mycket för den ene, kan vara för litet för den andre och lagom för den tredje. Det omoraliska uti omåttlighet bör i Rationela Pligt-Läran bedömas efter maximens immoralitet, och icke efter graderne i maximens utöfning. Det är således, når nu talas om *Ofullkomlig* pligt att vara måttlig, ej fråga om någon viss quantitet, eller qualitet, af mat och dryck, utan endast om maximen att vara måttlig. Det förstår sig, att man bör hafva föresats att realisera sin viljas maxim, och det är ej nog, att man säger: *jag vill vara måttlig, men jag kan ej träffa måttan.* — Som detta endast beror på säker kännedom om det nyttiga och skadliga, erhållen genom undersökning och noga anmärkning häröfver, så är det vår *ofullkomliga* pligt i anseende till måttligt bruk af näringsmedlen ***att undersöka hvad oss godt och skadligt är, för att deraf göra ett urval samt för-***

Digitized by Google

vara oss emot dem, som skulle vilja tvinga oss till omåttlighet i mat och dryck, o. s. v.

Principen för denna pligt, *formaliter* och *affirmatift* uttryckt, lyder så: *Verkställ allt i anseende till mat och dryck, som är sådant, att om du ej verkställde det, du då genom ett förnuftsslut skulle finna, att du motsade dig.*

Att pligten i anseende till måttligt bruk af näringsmedlen är *ofullkomlig*, och således ej med yttre tvång kan affordras, finner jag deraf, att ingen mer, än man sjelf, kan bestämma, hvad som är måttlighet. — Väl kunna andra inse, när någon öfverlastat sig, eller, när han omåttligt brukat närings-medlen, men aldrig kan en annan bestämma hur mycket man bör äta, eller dricka, för att iakttaga måttlighet. Det är svårt för en sjelf att alltid kunna i praxis iakttaga detta, och det är alldeles omöjligt att i detta afseende föreskrifva reglor för andra. Hvad som en gång för mig är förmycket, är en annan gång förlitet, och tvärtom. Denna dygden: måttlighet, är således, lik all annan dygd, ett Ideal, som man bör allt mer och mer söka närma sig, fastän man aldrig kan vara säker, om man någonsin fullkomligen uppnår detsamma.

Att pligten att vara måttlig är *Synthetisk*, eller inses *synthetice* a priori, finner jag derigenom, att jag lägger en fullkomlig pligt till grund för mitt bevis. Af fullkomliga pligten att ej omåttligen bruka närings-medlen slutar jag sålunda: Den, som förpligtas att ej omåttligen bruka närings-medlen, förpligtas äfven att måttligen bruka dem, emedan försummelse i måttlighet blir omåttlighet. Nu förpligtas alla till det förra, således &c.

Att det är en *Synthetisk* pligt att undersöka hvad som är måtta, och således hvad man tål, eller icke tål, samt att afhålla andra ifrån att tvinga oss till öfverflödigt bruk af närings-medlen, kan äfven af fullkomliga pligten att ej omåttligen bru-

Digitized by Google

ka närings-medlen, sålunda bevisas: Den, som förpligtas att ej omåttligen bruka närings medlen, förpligtas att undersöka hvad som är måtta, eller hvad han tål, eller icke, samt att afhålla andra ifrån att tvinga sig till öfverflödigt, eller omåttligt, bruk deraf, emedan uraktlåtenheten af denna undersökning föranleder till omåttlighet, och uraktlåtenheten af försvar emot tvång i detta afseende är ett bifall till handlingen, hvarigenom omåttlighet förorsakas. Nu förpligtas alla &c. — Således &c.

2:dra Afdelningen:

Absoluta Pligter i anseende till vårt moraliska väsende.

1:sta Stycket:

Fullkomliga och Analytiska Pligter.

§. 20.

Absoluta *Fullkomliga* och *Analytiska* pligter i anseende till vårt Moraliska väsende, om hvilka här är fråga, kallar jag sådana pligter, som tillkomma oss blott såsom menniskor, i anseende till vårt moraliska väsende, och hvilka, emedan de genom blotta upplösningen af föreställningen om de ifrågavarande handlingarne kunna inses, gifva andra fullkomlig säkerhet för deras uppfyllande, emedan man ej kan förebära okunnighet om handlingarnes nödvändighet, hvarföre de äfven med yttre tvång kunna affordras.

Desse pligter äro, liksom Absoluta Fullkomliga pligterna i allmänhet, *Negativa*, och åsyfta att ej förstöra Försynens afsigt med vårt moraliska väsende, d. ä. med oss sjelfve, betraktade blott i moraliskt afseende, eller blott såsom förnufts-väsenden, utan afseende på vårt beroende af sinnligheten. — Vi kunna i detta afseende sägas föro-

Digitized by Google

lämpa oss sjelfva, såsom moraliska våsenden, och dymedelst äfven andra, i detta afseende, utan att likvål någon skada tillfogas vårt, eller andras, djuriska våsende, blott förmedelst det omoraliska i sjelfva handlingarna. Anm. Man förolämpar väl sitt och andras moraliska våsende genom alla laster, men här är fråga om ett *direct* förolämpande. Tjufven, t. e., förolämpar väl äfven sitt och andras moraliska väsende genom det omoraliska i sin handling, men detta är blott *indirecte*. *Directe* förolämpar han andra menniskor, i anseende till deras egendom. Han öfverträder derföre en *direct* pligt, nemligen *Hypothetisk Fullkomlig* och *Analytisk* pligt emot andra menniskor i anseende till deras egendom, men *Indirecte* en *Absolut Fullkomlig* och *Analytisk* pligt emot sig sjelf, och äfven emot andra i anseende till deras *moraliska* våsende, hvilket alltid genom omoraliska handlingar förolämpas, emedan de, såsom omoraliska, just strida emot mensklighetens moraliska natur, och äro att anse som dess fiender. — När jag således talar om handlingar, hvarigenom vårt moraliska väsende förolämpas, påstår jag likväl icke, att ju desse handlingar äfven kunna vara förolämpande för vårt djuriska våsende. De kunna äfven verkligen förorsaka oss skada i anseende till vårt djuriska våsende. Jag menar blott, att de *directe* förolämpa vårt moraliska väsende, utan afseende på den skada, de kunna möjligen medföra. Den, t. e., som ljuger, kan visserligen, genom sin lögnaktiga vana, skada sitt djuriska väsende, ty han blir slutligen ej trodd, han kan blifva straffad derföre, o. s. v. Men, om också aldrig dessa följder inträffa, och, om han aldrig genom sin osanning skadar sig, eller andra, i annat afseende, förolämpar han åtminstone sitt moraliska våsende, genom sjelfva det omoraliska i handlingen. Om den, som vill beröfva sig sjelf, eller andra, det djuriska lifvet, förolämpar sig, eller andra, så kan man ju ock icke neka, att den, som vill beröfva sig sjelf, eller andra, det moraliska lifvet, äfven förolämpar sig,

Digitized by Google

eller dem. Nu vill, t. e. den, som ljuger, (en moralisk ljugare) beröfva sig sitt moraliska lif, ty han handlar directe emot sin moraliska tillvarelse, och således oförnuftigt och omoraliskt, samt vill införa död, att jag så må säga, i anseende till det moraliska lifvet, ty *omoraliskt* och *moraliskt* äro likså stridiga begrepp, som lif och död. Han förolämpar således directe, säger jag, sig sjelf, i anseendetill sitt moraliska väsende. Skilnaden emellan den, som, t. e. ljuger och den, som vill mörda sig sjelf, är den, att denne sednare *directe* vill döda sitt djuriska väsende, och *indirecte* det moraliska. Den förre deremot vill döda *directe* sitt moraliska väsende, men kan derföre ej alltid skada, och således än mindre vilja döda, sitt djuriska väsende.

Alla handlingar, hvarigenom menniskor *directe* förolämpa deras moraliska väsende, nemligen betraktade såsom ägande *moraliskt* förnuft och *moralisk* frihet, om desse handlingar ock aldrig medförde någon skada för deras djuriska väsende, äro således stridande emot menniskors Absoluta pligter emot sig sjelfva i anseende till deras moraliska väsende.

Som nu det moraliska väsendet i vår egen person kan förolämpas, när man brukar sig såsom ting, eller medel, helst ting och person, eller moraliskt väsende, äro motsatta begrepp, så äro följande laster, nemligen *osanning* och ett *slafviskt uppförande* stridande emot dessa pligter. Och, som ett slafviskt uppförande visar sig antingen *i anseende till andra menniskor*, då det kallas *krypande*, eller *i anseende till ting* genom girighet, så äro *Osanning, Girighet* och ett *Krypande uppförande* emot dessa våra Fullkomliga och Analytiska Absoluta Pligter stridande laster. Genom osanning behandlar man sig såsom ting, i det man gör sig till ett hjernspöke, d. ä. icke handlar teleologiskt, eller afsigts-måssigt med tal. Genom girighet, dymedelst, att man gör sig till slaf under tingen, och genom ett krypande uppförande,

Digitized by Google

derigenom, att man gör sig till slaf under andra menniskor.

Principen för alla dessa pligter kan *negatift* sålunda uttryckas: *Verkställ icke en handling, som är sådan, att du, genom upplösningen af föreställningen derom skulle finna, att du blott såsom menniska skulle, om den verkställdes, motsäga dig i anseende till ditt moraliska väsende.* Jag skall nu tala om hvarje af dessa laster serskilt, såsom motsatta de pligter, som vi skola iakttaga emot oss sjelfve i anseende till vårt *moraliska* väsende.

1:o.

Osanning (Mendacium).

§. 21.

Som osanning och sanning, äro contradictoriskt motsatta begrepp, så måste de till en början gemensamt afhandlas, emedan man ej kan få kunskap om det ena, utan att känna det andra. Sanning i allmänhet betyder, enligt språkbruket, hvilket man alltid måste följa, det samma, som rätt, och kan definieras genom en öfverensstämmelse emellan något och den lag, efter hvilken man föreställer sig, eller verkställer, det samma. Osanning blir således en strid emellan något och den lag, efter hvilken man föreställer sig, eller verkställer, det samma. Således säger man: *det är sannt och rätt tänkt, föreställdt och gjordt. Det är en sann och rätt tanka, ett sannt och rätt uttryck, en sann och rätt handling.*

Som nu lagar i allmänhet, i anseende till föremålen, hvilka äro sådana, att vi antingen hafva blott kunskap om dem, eller icke blott kunskap om dem, utan tillika skola, eller böra, verkställa, eller uraktlåta, deras föreskrifter 5), kunna indelas

---

5) *Jfr.* Allmän Inledning till Apriorisk, eller Rationel, Pligt-Lära, p. 39.

Digitized by Google

i *Theoretiska* och *Practiska*, så kan ock osanning och sanning, i anseende till lagen, efter hvilken osanning, eller sanning, skall bedömas, d. v. s. lagen, som vi följa, når vi tånka, eller föreställa oss något, och når vi handla, indelas i *Theoretisk* och *Practisk*.

Theoretisk sanning, eller osanning, är derföre en öfverensstämmelse, eller strid, emellan något och den *Theoretiska* lagen, enligt hvilken jag föreställer mig det samma, eller får kunskap derom. *Practisk* sanning, eller osanning, blir deremot en öfverensstämmelse, eller strid, emellan något och den *Practiska* Lag, enligt hvilken jag uttrycker, eller gör, något. — Som nu *Theoretisk* lag kan vara *Formel*, eller *Materiel*, så blir ock *Theoretisk* sanning, eller osanning, *Formel*, eller *Materiel*. — Den förra är en öfverensstämmelse, eller strid, emellan det föreställda och lagarne för kunskapens form, d. ä. *Formela*, eller *Logiska*, Lagarna (tankelagarna), t. e. *a* är lärd, *b* är olärd, eller *a* är icke *a*, icke *a* är *a*.

Huruvida en *Logisk* (*Formel*) sanning, eller osanning, kan tänkas blott i afseende på ett begrepp, utan att förena ett predikat dertill, tyckes bero derpå, om ett begrepp kan tänkas såsom varande sannt, eller falskt, utan att man jemför det med Logiska lagarna, och således med den första tankelagen (Principium contrad., eller motsägelsesatsen).

Som jag ej kan kalla något sanning, eller osanning, utan en sådan jemförelse, så inser man lättligen, att alla begrepp i sig betraktade, så vida de nemligen skola kunna gifva mig en förutsättning, vare sig blott om deras möjlighet, eller verklighet, måste äga *Logisk*, eller *Formel*, sanning. *Logiska*, eller *Formela*, osanningen visar sig således endast derigenom, att ett predikat tillägges ett subjekt, hvilket, nemligen predikat, strider emot subjektet.

Digitized by Google

Materiel sanning, eller osanning, är en öfverensstämmelse, eller strid, emellan något och en *Materiel Theoretisk* lag, enligt hvilken man föreställer sig det samma. Således är det t. e. en *Materiel Theoretisk* sanning, om jag föreställer mig Lunds Domkyrka, såsom en stenbyggnad, men en *Materiel* osanning, om jag föreställer mig henne, såsom trådbyggnad. En *Theoretisk Formel* sanning kan äga bestånd med en *Theoretisk Materiel* osanning; men ingen *Theoretisk Formel* osanning kan vara *Materiel* sanning. Det är en *Formel*-sanning, att Lunds Domkyrka omgifves af vatten. Jag finner neml. ingen strid emellan min föreställning och en Formel (Logisk) lag. Det är ju möjligt att förena föreställningen om Lunds Domkyrka med föreställningen om vatten, hvaraf den omgifves, och en *Formel Theoretisk* lag har endast att göra med kunskapens form, eller öfverensstämmelsen emellan min kunskap om något och lagen för kunskapens form.

Practisk sanning och osanning kan indelas, enligt den *practiska* lagens olika beskaffenhet, uti *Moralisk* och *Technisk*. Den förra är en öfverensstämmelse, eller strid, emellan något och den moraliska lagen, enligt hvilken man skall, eller bör, uttrycka, eller tillkännagifva, det samma. Det är, t. e., en *moralisk* osanning i tal, om någon nekar till, att han varit i mitt hus, när intet moraliskt motif bordt förmå honom att tala en *Theoretisk* osanning, eller annat, än hvad han tänkte. Men det är ej en *Moralisk* osanning i tal, utan tvärtom *Moralisk* sanning, om någon nekar, att en annan gömt sig i hans rum, när han endast på detta sätt tror sig kunna frälsa honom från en olaglig angripare.

Känntecknet på *moralisk* sanning är det, att den är fri från motsägelse, eller strid, med *moraliska* lagen. Striden kan vara så väl *hemlig*, som

Digitized by Google

uppenbar. Om den, som i anförda exempel omtalas, hade sagt, eller upptäckt, hvar den andre hade gömt sig, så hade han visserligen icke i moraliskt afseende begått *direct* motsägelse, eller *directe* kommit i strid med moraliska lagen, åfvensom han icke hade gjort det, om han alldeles tegat; men han hade likväl, om han trott sig genom en *Theoretisk* osanning hafva kunnat frälsa den oskyldige, men ej gjort det, begått *indirect* motsägelse, emedan hans tal hade genom ett förnuftsslut befunnits vara stridande emot den *fullkomliga* moraliska lagen, som förbjuder att mörda, eller vara en moralisk orsak till ens mord, Denna motsägelse hade han nemligen genom ett förnuftsslut kunnat inse, när han lagt sin fullkomliga pligt att ej mörda till grund för det samma. Den, som förpligtas att icke mörda en oskyldig menniska, förpligtas ju åfven att icke tala, eller säga, något, hvarigenom han blir en orsak till en oskyldig menniskas mördande &c. Som det, så väl vid denna, som alla ofullkomliga pligter, beror på den pligtskyldige att bestämma, när, om, och huru handlingen skall verkställas, så hade ej den begått en *moralisk* osanning, som i anförda fall trott sig böra tala *Theoretisk* sanning, af fruktan att annars blifva mördad, plågad, o. s. v.

Technisk sanning, eller osanning, är en öfverensstämmelse, eller strid, emellan *Techniska* lagarna och det, som enligt dem skall, eller bör, betecknas, t. e. ett porträtt, som skulle föreställa *A*, men ej är likt *A*, är en *Technisk* osanning.

Philosophernas indelning af sanning och osanning uti *Logisk*, *Metaphysisk* och *Moralisk* är ologisk. *Metaphysisk* och *Moralisk* sanning och osanning kunna ju sättas gemensamt emot *Logisk*. Indelnings-lederna äro derföre icke *contradictoriskt* motsatta. Det är således ett språng (saltus in dividendo) begångit, hvilket strider emot Logikens föreskrifter,

Digitized by Google

När man, på sätt, vi gjort, definierar sanning och osanning, så upphör skilnad emellan *Mendacium* och *Falsiloquium* i moraliskt afseende, åfvensom emellan *Mendacium dolosum & non dolosum*, helst *Mendacium non dolosum* i moraliskt afseende ej kan kallas mendacium. — Man finner nemligen då, att mycket kan vara osanning i *Theoretiskt* afseende, utan att vara det i *Practiskt*, eller *Moraliskt*. Likaledes kan mycket vara *Logisk*, eller *Formel*, sanning, som saknar *Materiel* sanning. Man får då åfven skilnad emellan *Subjectif* och *Objectif* sanning, eller osanning. Denna distinction i afseende på sanning och osanning tjenar till bedömande af det omoraliska i andras tal, när de sjelfve tro, att det är en *Theoretisk Materiel* sanning, eller osanning, som de tala, oaktadt det verkeligen är tvärtom, t. e., om någon sjelf tror, att isen ej bär, och han icke eller sett någon resa öfver den samma, men inbillar en annan, att isen bär, och att flere rest öfver den, så är hans tal, i *Subjectift* afseende, en *Materiel Theoretisk* osanning, fast ån det i *Objectift* afseende, d. å. i sjelfva verket kunde vara en sanning. Tror deremot den förutnämnde, att isen bär, så, oaktadt den ej skulle göra det, innehåller hans tal i *Subjectift* afseende *Materiel* sanning, fast det saknar sanning i *Objectift* afseende. Man bör likvål söka *Theoretisk Materiel* icke endast *Subjectif*, utan åfven *Objectif*, sanning, innan man utger något för sanning, som, vid afhandlingen om Sanning, skall visas. År okunnigheten oöfvervinnelig, så kan ej en *Objectif* osanning, när den nemligen är *Subjectif* sanning, tillvitas mig. Man får hår, som vid andra tillfällen, skilja emellan *culpa* och *dolus*, samt emellan *culpa lata*, *levis* och *levissima*.

Man kan ej neka, att den, som otvunget, d. ä. utan att genom *Theoretisk* osanning uppfylla en pligt, utan tvårtom, medvetande af, att han talar, eller skrifver, annat, ån han tänker, förolämpar icke allenast den, för hvilken han talar, eller skrif-

L

Digitized by Google

ver, utan äfven sig sjelf, i det han gör sig till en blott skenbar menniska, och verkligen beröfvar sig sin menskliga egenskap, eller *Moraliskt* förnuft och *Moralisk* frihet, d. å. förmågan att inse och följa *moraliska* lagarnes föreskrift för tal och skrift. Lagarne för tal och skrift åsyfta ju, att den ene skall förstå den andre, och att således man skall tala, eller skrifva, det, man tänker, d. å. följa reglorna för tal och skrift, och således yttra den öfverensstämmelse, man finner emellan föremålet och föreställningen derom. Den, som otvunget säger en *Theoretisk* osanning, följer ej lagarne för tal. Han bevisar, att han i *moraliskt* afseende ej handlar förnuftigt och fritt, och att han således ej är menniska. Han förolämpar derföre menskligheten i sin egen person, d. å. öfverträder en *Fullkomlig* pligt emot sig sjelf i afseende på sitt *moraliska* våsende. Att han förolämpar andra, der igenom, år ock lätt att finna. Hår år likvål icke fråga om den skada, man genom en osanning (*Theoretisk*) tillfogar sig, eller andra, utan om det omoraliska i sjelfva handlingen, hvarigenom man *directe* förolåmpar sig i anseende till sitt *moraliska* våsende, och *indirecte* andra. Den, som otvungit och medvetande deraf, att hvad han såger, eller skrifver, år en *Theoretisk* osanning, ljuger, förolåmpar ju den, med hvilken han talar, eller till hvilken han skrifver, om ej på annat sått, åtminstone derigenom, att han visar honom uppenbart förakt, eller anser honom för en varelse, hvilken han ej tror sig vara skyldig någon sanning. Han kan likvål, genom osannings meddelande, verkligen skada dem, för hvilka han ljuger, och desse, derigenom att de omtala, hvad de hört, för andra, kunna, emot deras vilja, förorsaka skada. Huru ofta kunna icke till utseendet oskyldiga osanningar förorsaka stora olägenheter och oredor. Om således, t. e. någon berättar, att han sett en viss landförvist person vara i landet, så skulle ju genom en sådan osannings utspridande buller och oväsende kunna för-

Digitized by Google

orsakas, o. s. v. — Men, som man ock ifrån en uppsåtlig *Theoretisk* osanning removerar alla skadliga följder för ljugaren sjelf och andra, så kan man likvål ej undanrödja det omoraliska i sjelfva handlingen, hvilket alltid år förolämpande icke blott för menskligheten uti ljugarens person, utan äfven för menskligheten i allmånhet. — Att den, som vetande och viljande, ljuger, eller talar en *Theoretisk* osanning, når ej pligt fordrar en sådan osanning, och då år den i *moraliskt* afseende en sanning, förnedrar sig sjelf, är tydligt, äfven som att han förnedrar andra. Det är, som jag ofta sagt, en vanåra att höra till samma slågte, som en ljugare uti physiskt afseende hörer. I moraliskt afseende år ju ingen brottslig att anse som menniska. En ljugare år således blott i *physiskt*, men ej i *moraliskt*, afseende menniska, d. ä. han äger mensklig gestalt, men ej menskliga *moraliska* egenskaper.

Af det, som nu år taladt, finner man, att en *Theoretisk* osanning i tal, eller skrift, i förhållande till den, som har råttighet fordra *Theoretisk* sanning, utan afseende på följderna, år ett brott, icke allenast emot menskligheten i ljugarens egen person, utan åfven emot menskligheten i andras person, åfvensom att man blott såsom menniska kan finna, det man öfverträder en *direct* pligt emot sig sjelf, och *indirect* emot andra, når man uppsåtligen ljuger, d. å. talar en *Theoretisk* osanning, för den, som har rättighet fordra sanning.

I förbigående får jag anmårka, att afsigten med tal år tvåfaldig, en *närmare* (finis *proximus*), en *fjermare* (finis *remotus*). Den *närmare* år meddelandet af tankar och tånkesått. Den *fjermare* år pligts uppfyllande.

Att pligten att ej ljuga, eller otvungit, d. ä. utan att uppfylla en högre afsigt med Tal-organerna, såga en *Theoretisk* osanning, eller annat, än det, man tånker, år *Analytisk*, finner jag, blott jag upplöser begreppet osanning och jemför det med

Digitized by Google

begreppet tal, hvars afsigt osanningen upphäfver. Osanning i tal är en strid emellan mitt tal och den lag, efter hvilken jag talar. Tal är ett sätt att muntligen med andra meddela sina tankar. Ett osannt tal är således en contradictio in adjecto, äfven som en osannfärdig talare. Talare är den, som med andra vill communicera sina tankar, enligt den lag, efter hvilken han talar. Ljugare den, som icke, enligt den lag, efter hvilken han talar, vill communicera sina tankar med andra, utan meddelar andra annat, än hvad han sjelf tänker, eller lagen för hans tal föreskrifver. Som nu menniskan är ett förnuftigt och fritt väsende, till följe hvaraf hon har förmåga att både inse och följa förnuftets afsigt med Tal-organerna, så ser jag lättligen, att den, som ljuger, råkar i en motsägelse med sig sjelf, hvilken uppkommer *Analytice*, eller vid upplösningen af begreppet om tal (sermo) och osanning, applicerade på menniskan blott såsom menniska. Ljugare och menniska äro motsatta begrepp. De kunna icke förenas uti ett medvetande.

Att en ljugare öfverträder en fullkomlig pligt, d. å. en pligt, hvaremot andras fullkomliga rättigheter svara, finner jag af det, som är taladt, emedan han vanhedrar menskligheten i sin egen person och i andras, och dymedelst förolämpar sig och andra genom denna handling, om icke på annat sätt, åtminstone genom det *omoraliska* i sjelfva handlingen. Den, som blir känd för en ljugare, blir aldrig trodd, om han ock någon gång talar sanning; hvarigenom händer, att den hjelp, eller undsättning, som han skulle kunna säga sig behöfva, nekas honom, emedan man ej tror honom på sina ord. — Fabeln om den lögnaktige unge oxen, tjenar till varnagel för ljugaren.

Vid afhandlingen om de *Absoluta. Fullkomliga Analytiska* pligterna emot oss sjelfva i allmänhet, och således äfven vid afhandlingen om pligten att icke ljuga, eller säga en *Theoretisk* osanning, när

Digitized by Google

ej pligt fordrar det, är likvål ej fråga om den skada, som ljugaren *directe* tillfogar sig, eller andra, utan endast om det omoraliska i sjelfva handlingen, såsom innebårande en *direct* strid fôr honom, såsom moraliskt våsende, samt dymedelst varande fôrolämpande fôr menskligheten så vål uti hans egen person, som uti andras, om icke i annat, åtminstone i det, afseende, att en vanåra såttes på menskliga namnet genom denna ofôrnuftiga, och emot menskligheten stridande, handling.

Nu återstår endast att visa, emot hvilka vi hafva pligt att undvika *Theoretisk* osanning. Anm. Moralisk osanning bôra och skola vi aldrig tala, ty då handla vi omoraliskt. Således behôfs ej bevisas, att vi ej skola tala moralisk osanning. Att bevisa det, vore det samma, som att bevisa nôdvändigheten af pligt.

Råttighet, såsom svarande emot pligt, är ett tillstånd, som moraliska lagen ger någon att med tvång (yttre, eller inre) affordra något af någon. — Som råttighet har afseende på det moraliskt môjliga, emedan ingen handling kan anses bekråftad af lagen, som medfôr omôjlighet, så är nödigt, att den, som åberopar sig en råttighet, aflägsnar ifrån handlingen all motsågelse, eller strid, emedan den upphåfver möjligheten, som fôr att blifva råttighet å ena sidan, och pligt å den andra, år en nôdvändig egenskap. — Alla, hvilkas fordringar icke allenast åro fria från uppenbar, eller hemlig, motsågelse, utan tillika sådana, att vi skulle *directe*, eller *indirecte*, motsåga oss, d. å. komma i strid med oss sjelfve, om vi för dem sade annat, ån hvad vi tånkte, d. å. talade *Theoretisk* osanning, hafva således råttighet att af oss fordra, att vi ej tala *Theoretisk* osanning. — Anm. Hår år endast fråga om pligt att ej tala osanning, och således om andras deremot svarande råttighet. Andra kunna vål icke alltid afhålla oss ifrån att tala osanning, men vål begåra satisfaction, sedan den är talad.

Digitized by Google

De deremot, hvilkas fordringar hafva motsatt egenskap, hafva ej rättighet att af oss fordra, att vi skola undvika *Theoretisk* osanning. Den, t. e., som af mig fordrar, att jag skall upptäcka, hvar en menniska, som han efterjagar, finnes, på det att han må få tillfälle att mörda den samma, har ej rättighet att af mig fordra, det jag skall undvika *Theoretisk* osanning, eller tala *Theoretisk* sanning, emedan uti sjelfva fordran, att jag skall upptäcka stället, d. ä. icke allenast undvika *Theoretisk* osanning, utan äfven tala en *Theoretisk* sanning, för att lemna honom tillfälle mörda den efterjagade, är en motsägelse. Han vill nemligen tvinga mig att genom denna *Theoretiska* sanningens talande blifva ett medel till en oskyldig menniskas dödande, d. ä. han vill tvinga mig till det, hvartill jag ej kan tvingas, eller till det, hvartill han ej har rättighet. Långt ifrån, att det således är dennes rättighet att tvinga mig här till, är det hans fullkomliga pligt att ej göra det. Det är således min fullkomliga rättighet, att ej låta tvinga mig. Kan jag likvål ej på annat sätt frälsa denne efterjagade personen, än genom en *Theoretisk* osanning, så är det icke allenast min *Fullkomliga* och *Ovilkorliga* rättighet, utan det är äfven min *Ofullkomliga* och *Ovilkorliga* pligt att bruka en sådan *Theoretisk* osanning, för att rädda honom. — Äfvenledes är det min *Fullkomliga* rättighet och *Ofullkomliga* pligt, att, om jag ej, utan genom en tvungen osanning, eller *Theoretisk* osanning, kan rädda mig sjelf, då göra det; och, långt ifrån att genom denna *Theoretiska* osannings talande, tala en *Moralisk* osanning, skulle jag tvärtom göra det, om jag sade hvad jag tänkte, d. ä. talade en *Theoretisk* sanning, då jag nemligen trodde mig böra bruka detta medel till min räddning. En röfvare, t. e., som för att skona mitt lif, tvingar mig att lofva sig en summa penningar, har ju ej rättighet härtill. Tvärtom är det hans *Fullkomliga* pligt att ej tvinga mig. — Har han ej rättighet, så har jag ock icke nå-

Digitized by Google

gon deremot svarande pligt, emedan pligt och rättighet äro motsvarande begrepp. Men, torde någon säga: Jag hade väl ej pligt att lofva honom penningarne, men väl att, sedan jag lofvat honom dem, hålla mitt löfte, ty det heter: *pacta sunt servanda.* — Men härvid observeras: pacta, eller aftal, böra vara fritt och otvunget ingångna. Detta löftet var tvunget, och af den aftvunget, som ej hade rättighet att aftvinga det. Det kan således ej anses för pactum. Jag kan ej eller anses hafva brutit ett pactum, ty detta aftal anses, som ej ingånget. Dessutom är jag ju ovilkorligen förpligtad att på allt lagligt sätt conservera, eller försvara, mitt lif. Allt det är lofligt, som ej störer en annans rättigheter. Nu störer ej ett sådant olagligen aftvunget löftes brytande dens rättighet, som aftvang det, ty han ägde ej någon rättighet. Således är ett sådant aftvunget löftes brytande lofligt, ty det anses, som ej ingånget, å dens sida, som gaf det. — En annan sak är det, om ett löfte aftvingas af den, som äger rättighet aftvinga det, t. e. af en öfverhet, då han tvingar sine rebelliske undersåtare att svärja sig trohet.

Man skall vid alla handlingar tillse, hvilket motif är starkast, då det heter: *fortior ratio obligandi vincit.* Ser jag således, att jag genom detta olagligen aftvungna löftets uppfyllande skulle kunna återföra en lastbar menniska på dygdens väg, så, om jag utan att öfverträda en pligt emot mig sjelf, eller andra, tror mig kunna uppfylla mitt löfte, är jag ofullkomligen förbunden att göra det. — Kan jag deremot intet, eller tror jag mig intet, med bestånd af pligt emot mig sjelf, eller andra, kunna uppfylla detta löfte, så är det min ofullkomliga pligt att bryta det, d. v. s. att anse det för hvad det är, nemligen, såsom vore det ej gifvet. Jag skall således examinera motiverne, först nemligen i lifsfaran tillse, om jag har starkare motif att yttra en *Theoretisk Materiel* sanning, eller con-

Digitized by Google

servera mitt, eller andras, lif. — Kan jag genom *Theoretisk* osanning frälsa mig, eller en oskyldig, ifrån en olaglig angripares anfall, så bör jag bruka detta lofliga medel till pligts uppfyllande, då nemligen alla andra lofliga medel till räddning äro fruktlösa.

Som emot rättighet svarar pligt, och som den, hvilken af mig fordrar, att jag skall tala *Theoretisk Materiel* sanning för att gifva honom tillfälle begå ett mord, ej har rättighet härtill, så har jag ock ingen pligt att säga honom en sådan sanning. Och, liksom den, hvilken tar min hand och slår en annan, är orsak till detta slaget, äfven så är den, hvilken orättmätigt tvingar mig tala en *Theoretisk* osanning, orsak till det brottsliga utseende, min handling får, eller till det jag gör, för att undvika ett brott, som jag sjelf skulle förorsaka genom den *Theoretiska* sanningens talande.

Häremot torde invändas: Ingen kan tvinga mig att tala, men väl att tiga. Härtill svaras: Ingen kan, utan att jag vill, tvinga mig att tala. Men man kan genom olofliga medel tvinga mig att vilja tala, och att dymedelst äfven vilja tala en *Theoretisk* osanning, hvilken jag ej talat, om jag ej härtill blifvit tvungen, och det af den, som ej härtill hade rättighet. Jag är ju i *moraliskt* afseende förbunden att bruka alla lofliga medel för ett lofligt ändamåls vinnande. Nu äro alla medel lofliga, som ej störa andras *fullkomliga*, eller *ofullkomliga*, rättigheter. En Theoretisk osanning, talad för den, som fordrar, att jag skulle säga en *Theoretisk* sanning, för att lemna honom tillfälle döda mig, eller någon annan oskyldig, är således loflig, och kan i *moraliskt* afseende ej kallas osanning, emedan den ej stör dennes *Fullkomliga*, eller *Ofullkomliga*, rättighet, till hvilken jag talar. Denna osanning är i *moraliskt* afseende äfven nödvändig, d. ä. det blir min pligt att då tala en *Theoretisk* osanning, hvil-

Digitized by Google

ken, långt ifrån att i *moraliskt* afseende blifva en osanning, tvårtom blir en *moralisk* sanning. En varelse, som tvingar mig till en sådan handling, är ej att anse för *moralisk*, eller ägande *moraliskt* förnuft och *moralisk* frihet. Han är en skenbar menniska, eller blott att anse för ett djur. Liksom ett oförnuftigt djur ej kan klaga öfver orättvisa, eller åklaga mig för pligters öfverträdande, hvad jag ock ville tala till detsamma, äfvenså kan ej en sådan varelse, som vill tvinga mig till en så omoralisk handling, nemligen att biträda till en oskyldigs dödande, klaga öfver orättvisa, om jag talar en *Theoretisk* osanning, helst jag derigenom endast brukar ett lofligt medel till ett lofligt ändamåls vinnande.

Ett tal kan derföre i *moraliskt* afseende ej kallas osannt, utan när andras *fullkomliga*, eller *ofullkomliga*, rättigheter derigenom kränkas. — Tvårtom är en *Theoretisk* osanning icke allenast tillåtlig, utan äfven *moraliskt* nödvändig, när en högre afsigt med tal, nemligen pligts uppfyllande, fordrar den; och då kan en *Theoretisk* osanning vara en *Practisk*, eller *Moralisk*, sanning. Endast, när *Theoretisk* osanning störer andras rättigheter, och ej åsyftar pligts uppfyllande, om ock icke någon verklig skada dermed är förenad, är den att anse såsom *Moralisk* osanning, men tvårtom är *Theoretisk* osanning, när den talas för att dymedelst uppfylla pligt, alltid att anse såsom *Moralisk* sanning.

B. Lagen straffar med rätta osanning, når den antingen innebär falskt vittnesbörd, R. B. 17Cap. 18 §, eller ock går å lif, eller åra, M. B. 60 Cap. 4 §. Hvad hindrar, att B. Lagerne äfven kunde utstaka straff för all *Moralisk* osanning?

Men torde häremot invända: Det vore orimligt vilja straffa en ljugare, emedan han brukar sig sjelf, och ej andra, såsom medel. Andra kunna dessutom ej veta, om han ljuger, eller icke, samt således, om han ock någon gång skulle kränka an-

dess fullkomliga rättigheter, kan man ej förekomma en sådan handling. Härtill svaras: Ljugaren brukar visserligen den, för hvilken han ljuger, såsom medel, emedan han vill betjena sig af dess lättrogenhet till att befrämja sina afsigter. Dessutom, oaktadt man ej kan förekomma en osanning, kan man ju, sedan ljugaren dermed blifvit beslagen, tvinga honom att derföre gifva satisfaction. Tjufven, t. e. kan ej eller hindras ifrån att stjäla, men väl straffas, sedan han blifvit öfverbevist sitt brott. — Straffets utsättande i lagen bör väl vara sådant, att föreställningen deraf skall kunna afhålla ifrån lagens öfverträdande, men, om likväl lagen öfverträdes, så bör straffet följa på brottet. Om derföre ett straff för all slags *Moralisk* osanning väl icke skulle afhålla någon från att ljuga, kunde det åtminstone följa på en *moralisk* osanning, för att dymedelst af ljugaren utfordra satisfaction för den skada och det förolämpande, som han genom osanning tillfogat, eller ämnat tillfoga, menskligheten i sin egen person och andras, samt tjena att förbättra ljugaren, eller att återföra honom till sin moraliska sundhet.

Sedan jag nu talat om det omoraliska uti osanning, och visat emot hvilka vi skola och böra undvika *Theoretisk* osanning, så är nödigt att noga tillse, hvad som i moraliskt afseende kan anses för osanning, om det ock icke synes vara det, och hvad som icke kan anses för *moralisk* osanning, fastän det verkligen innebär en strid emellan ord och tankar, och är en *Theoretisk* osanning.

Beträffande det sednare, så kan man ej anse det för osanning i *moraliskt* afseende, som, långt ifrån att begås i afsigt att skada någon, tvärtom antingen begås för att uppfylla en pligt emot sig sjelf och andra, eller för att roa andra, när nemligen ingen derigenom hvarken närvarande, eller frånvarande, skadas, eller förolämpas, utan tvärtom oskyldigt nöje befrämjas. Således kan hvarken den så

kallade *Theoretiska* osanningen, brukad för att uppfylla pligt, hvarom jag redan talat, eller ironiska talesätt, som någon brukar, då han vill tala, eller skrifva, enligt Rhetoricans reglor, eller ock genom öfverenskommelse med en annan förbundit sig att bruka, når han med honom talar, eller skrifver, för att ej gifva någon obehörig del af sina tankar, anses olofliga, eller såsom *moraliska* osanningar. Att t. e., når man ej på annat sått, ån genom en *Theoretisk* osanning kan rådda sitt eget, eller andras, lif, ifrån en olaglig angripares anfall, då tala en *Theoretisk* osanning, år ju redan visadt åga beständ med *moraliska* lagen. Långt ifrån att ett sådant tal kan kallas *moralisk* osanning, år det tvårtom *moralisk* sanning.

Icke eller år det en *moralisk* osanning, utan tvårtom *moralisk* sanning, når någon talar, eller skrifver, ironice, då nemligen de, med hvilka han talar, eller till hvilka han skrifver, kunna finna, eller anses böra kunna finna, att han brukar denna lofliga tal-, eller skrif-konst. Den, som med en annan öfverenskommit om att skrifva, eller tala, tvärtemot sakens rätta förhållande, skulle ju tala, eller skrifva, en *Theoretisk* osanning, om han talade, eller skref, som man i allmänhet talar och skrifver, när man nemligen blott betraktar talet, eller skriften, i förhållande till dem, talet, eller skriften, angår. — En General, t. e. har med sin Regent i hemlighet ingått den öfverenskommelsen att uti sina privata bref tala ironice, eller tvårtemot hvad han tänker, på det att, i händelse fienden skulle uppsnappa brefven, den då ej måtte underrättas om deras verkliga innehåll. — När Generalen således t. e. skrifver: *Vi äro fienden vida öfverlägsne*, *Vi behöfva ej rekrytering*, *eller förstärkning*, o. s. v., så menar han, ju tvårtom; *Vi äro fienden underlägsne*, *behöfva rekrytering*, *eller förstärkning*, o. s. v. Det kan så mycket mindre då vara ett mendacium i moraliskt afseende, som denne Gene-

Digitized by Google

ralen, enligt öfverenskommelse, förbundit sig att med sin Regent tala ironice. Skulle han tala rätt fram, enligt vanligt språkbruk, så bedrog han ju Regenten, som trodde, att han talade ironice, och då först talade han en *Moralisk*, äfven som *Theoretisk*, osanning, när man nemligen endast betraktar talets, eller skriftens, förhållande till begge desse contrahenterne, hvilka talet, eller skriften, angick.

Icke eller kan den sägas tala en *moralisk* osanning, som, då han skrifver en Roman, Komedi, o. s. v., fingerar händelser, ty hvar och en, som känner hvad Roman och Komedi är, skiljer dem ju ifrån Historien, som endast har att göra med verkliga händelser. Münchausen, t. e., som skrifvit en hel bok full af orimliga berättelser, kan ju icke i *moraliskt* afseende anses för ljugare. Hvem ser icke, att han endast åsyftat att med sina löjliga berättelser roa och förnöja? Hvem kan väl vara så enfaldig att misskänna hans afsigt?

En viss domare, som, för att förmå en anklagad mördare till bekännelse, inbillade honom, att, om han ej bekände brottet, skulle han nästa natt, ligga i samma rum, som den mördade, och om morgonen, när han vaknade, befinnas hafva blodfläckar i ansigtet, så vida han var brottslig, men att han annars ej skulle hafva några, kan icke eller sägas hafva talat *moralisk* osanning, emedan han, för att uppfylla pligt, att neml. utleta sanningen, brukade denna lofliga *Theoretiska* osanning.

Icke eller kan Salomo anklagas för moralisk osanning, när han, för att skilja tvisten emellan de begge skökorna, befalde, att det lefvande barnet skulle huggas midt i tu och delas emellan de tvistande, oaktadt aldrig hans afsigt var att verkställa denna befallning. Denna *Theoretiska* osanning var ju ett lofligt medel för upptäckandet af den rätta modren.

Digitized by Google

Icke eller kunna de Egyptiske barnmorskorne anses hafva talat en *moralisk* osanning, når de inbillade Herodes, att de Israëlitiske barnfödeskorne redan hade framfödt barnen vid deras ankomst. Herodes hade neml. ingen råttighet att befalla dem döda menskliga oskyldiga varelser. Deras pligt fordrade tvårtom, att de skulle befordra, men ej hindra, barns framfödande. — Långt ifrån att således tala en *moralisk* osanning, talade de väl en *Theoretisk*, men ej *moralisk*, osanning, och hade, om de sagt hvad de tänkte, verkligen talat en *moralisk* osanning.

Hvem, med sundt förnuft, inser således icke afsigten med dessa *Theoretiska* osanningar, nemligen pligts uppfyllande? Men, torde man invända: Man får ej bruka olaka, eller olofliga, medel för en god afsigts vinnande. Hårtill svaras: Afsigten, nemligen *Moraliska*, eller *Rationela*, afsigten, med tal-organen, är pligts uppfyllande, eller vår bestämmelses uppfyllande, såsom menniskor. Närmaste orsaken år väl communication af inbördes tankar. Men den, som i dylika omståndigheter, som de omtalta, talar en *Theoretisk* osanning, förutsätter ju, att de, för hvilka han ljuger, äre brotsliga, och således ej berättigade till *Theoretisk* sanning. Salomo insåg ju, att den verkliga modren, af kärlek till sitt barn, hellre skulle lemna det lefvande till en annan, än att låta sönderhugga detsamma, och att den, som fordrade barnets delning, ej var rätta modren; och domaren, som på omtalta sätt förfor med den anklagade, kunde ju lättligen finna, att den, för hvilken han talade denna osanning, skulle, om han var enfaldig, förmås till bekännelse, då han ej kunde klaga öfver orättvisa, samt att, om han var oskyldig, skulle han icke frukta, för de förutsagda blodfläckarne. — En annan sak hade det varit, om domaren, för att förmå den anklagade till bekännelse, hotat att gifva honom prygel, spö, o. s. v. — Detta hade varit

Digitized by Google

en torture. Men att för en, som vet sig vara oskyldig, ligga i samma rum, som en mördad menniska, kan ju ej anses för någon torture. Tvårtom borde den oskyldige, om han vore aldrig så enfaldig, just antaga ett sådant sätt att visa sin oskuld. — Endaste fall, då ett sådant förfarande hade sina betänkligheter, vore, om den anklagade, af naturen spökrädd, ej vågade ligga i samma rum med den mördade. Då kunde han likvål begära vakt i rummet, ock skulle åtminstone ej frukta för följderna. De Egyptiske barnmorskornas osanning var icke eller *Moralisk*, utan blott *Theoretisk*. Tvårtom var deras tal moraliskt sannt.

Icke eller kan den anses för ljugare, som brukar equivoquer, när han nemligen verkligen sjelf tager ordet i den bemärkelse, som han säger sig göra det. Det är då ej hans fel, om de, som höra honom, uttyda det i ond afsigt.

Men, oaktadt man ej kan tillvita den *Moralisk* osanning, som brukar equivoquer, kan man likvål säga, att det år oförsigtigt, och att det således år en klok och sedlig menniska förbehållet att alltid tala plant och tydligt. Derföre är ock alltid equivoque detsamma som *moralisk* osanning, om den, som säger en sådan, vet, eller såkerligen tror, att den, med hvilken han talar, skall taga densamma i annan afsigt, ån han sade den, eller uttyda densamma, stridande emot talarens tånkesätt, såvida nemligen den, med hvilken han talar, har råttighet fordra sanning. De så kallade reservationes mentales åro likväl alltid att anse för *moraliska* osanningar.

Icke eller kan den anses tala en *moralisk* osanning, som vål svarar *directe* på frågan, men ej säger allt hvad han vet i afseende på den efterfrågade omständigheten. Således talade Propheten Jeremias icke moralisk osanning, när han blott

berättade en del af det samtal, som han hade haft med Konung Zedekias. Athanasius, som orättvisligen förföljdes af Julianus Apostata, talade icke eller *moralisk* osanning, då han svarade dem, som voro utsände för att gripa honom, på deras frågor, utan att likvål tillkännagifva sig vara den, som de sökte.

Den kan icke eller sägas tala *moralisk* osanning, som, af Staten förordnad att föra en anklagads talan, söker försvara den anklagade, om han ock tror, att dess Principal är skyldig. Det kan ock, såsom af följande berättelse inhämtas, hända, att den anklagade, oaktadt han sjelf tror sig vara brottslig, likvål är oskyldig. I England hände neml. för flere år sedan, att 2:ne Herrar, som reste tillsammans, kommo i en så håftig tvist, att den ene utmanade den andre. Striden afgjordes med pistol, och den ene sköt ihjål den andre. Segervinnaren reste genast tillbaka till Värdshuset, derifrån han afrest, anklagade sig sjelf och begärde arrest. Som nu i England alla anklagade skola hafva Advocat, så fick ock denne en dylik. Man skulle tycka att detta varit öfverflödigt, når den brottslige sjelfmant bekände brottet och begge Herrarnes betjenter intygade handlingens verklighet. Men fullmägtigen, för att göra något, begärde, att kulan måtte tagas ur den skjutnes hufvud och jemföras med den förmente mördarens pistol-mynning. Hur bestört blef icke den sig sjelf anklagande, och om mordet öfvertygade, när han såg, att kulan ej kunde införas uti pistol-mynningen. Målet blef ställdt till framtiden, för att, om möjligt vore, förklara denna obegripliga håndelse. Det lyckades ock att få ljus i denna håndelsernas mörka irrgång. En spitsbof blef, efter en tids förlopp, anklagad för flere grofva brott; under ransakningen bekände han, att han skjutit den, hvilken omtalte person trodde sig hafva skjutit. Håndelsen var neml. den, att just som begge duellanterne nedstego af vagnen,

Digitized by Google

för att fullborda deras onda uppsåt, och den ene aflossade sin pistol, aflossade äfven röfvåren, som låg bredvid vägen, sin pistol, i tanka, att i ett skott döda dem begge, för att sedermera plundra deras vagn och bemäktiga sig deras penningar. Stråtröfvaren sade då, att denne Duellants kula, som trodde sig hafva dödat sin motpart, gaf honom en contusion, när den for förbi hans hufvud.

Den omtalte Advocaten talade således icke allenast *moralisk*, utan äfven *Objectif Theoretisk*, sanning, fastän han ej visste det sednare.

Icke eller talar den en *moralisk* osanning, som på anständigt sätt skämtar, eller för att förbättra menniskors seder, talar en *Theoretisk* osanning. Semiramis talade derföre icke en *moralisk* osanning, när hon, enligt Herodotj berättelse, låt rista på sin grafsten, att, om någon Konung i Babylon vore i mycket behof af penningar, kunde han öppna dess graf och taga derutur så mycket, han behagade. Konung Darius, som i tanka att utur denna graf hämta mycket penningar, men ej der fann annat, än desse ord: *hade du ej varit onaturligt snål efter penningar, så hade du ej kommit dit de dödas grifter*, kunde icke eller klaga öfver orättvisa, ty, om han icke hade varit lättrogen och girig, så hade han visserligen insett afsigten med denna inscription, och ej låtit girigheten förleda sig till en oförlåtlig dårskap.

Sedan jag nu anfört några tillfällen, när man tyckes ljuga, eller tala annat, än det man tänker, men antingen verkligen ej gör det, eller åtminstone ej talar en *Moralisk*, utan endast *Theoretisk*, osanning, återstår att i korthet visa, när man verkligen talar en *moralisk* osanning, om man ock synes undvika den, och verkligen iakttager *Theoretisk materiel objectif* sanning. Om således någon säger något, som han icke sjelf tror, d. å. utgifver det för sanning, som han sjelf tror vara osanning, så, oaktadt

det verkligen var så, som han sade, eller oaktadt det är öfverensstämmelse emellan hans ord, eller tal, och saken, d. å. föremålet för talet, talade han likväl en *moralisk* och *subjectif Theoretisk* osanning, för hvilken, om han derom kunde öfverbevisas, han åfvenså väl borde straffas, som för *moraliska*, med *Theoretisk objectif* osanning förenade, osanningar. Antag således, att den, som trodde sig vara ljugare, omtalt sin förmenta osanning för andra, så ser jag ingenting hindra, att ju han borde straffas för denna uppsåtliga och otrångda osanning. — Som likväl det år svårt, om icke omöjligt, att alltid få sådana bevis, så måste man hvila vid yttre öfverensstämmelsen emellan talet och dess föremål. — Man måste ofta sluta ifrån utgången till afsigten, emedan den sednare år oss fördold. Huru ofta råda icke oss våra ovänner, som vi likvål anse för våra vänner, i ond afsigt till något, som slår ut till vår förmån. Deras handling år likvål i *moraliskt* afseende ond, och borde, om den kunde bevisas, bestraffas. En viss församlings invånare rådde den aflidne Kyrkoherdens son att söka pastoratet efter fadren, för att ej få honom till klockare, hvilken beställning, på samma gång, som pastoratet, var ledig, och hvilken de ansågo honom oskicklig att bestrida. Denne prestman efterkom församlingens önskan. Men församlingens bestörtning blef stor, emedan han fick det Regala Pastoratet, som han på desse förmente vänners inrådan sökte, och de erhöllo således den till Pastor, som de ej en gång ansågo vårdig blifva deras klockare. Afsigten var ond, men följden blef god. Denne kyrkoherden nödgades tacka dem för deras vålmening, ånskönt han visste, att deras råd var ondt. Vi böra likvål alltid uttyda andras handlingssätt till det båsta, samt ej, utan i största visshet om andras omoraliska afsigter, neka dem en tillbörlig aktning.

Man kan åfven tala en *moralisk* osanning, då man säger sig vilja tala en osanning; men likvål

Digitized by Google

sjelf tror, att det, man säger, är sannt. När det nemligen sker för att skada en annan, t. e., om någon säger: det är osanning hvad som säges om Titius, då man påstår, att han är en liderlig menniska. Tror, säger jag, den sjelf, hvilken talar så, att Titius är liderlig, och säger han detta, för att skada Titius, så är det ju en *Moralisk* osanning, emedan det är strid emellan *moraliska* lagen och hans tal. Dens afsigt, som så talar, är ju att låta den, med hvilken han talar, förstå, att det säges om Titius, att han är liderlig, utan att sjelf synas tro, att det så är, eller utan att anses för utspridare af detta rykte, utan tvärtom såsom den, hvilken tager honom i försvar 6). Om en sådan ljugare, eller rättare sagdt, förtalare, alltid blefve tvungen att visa sin sagesman, skulle många osanningar straffas, eller förekommas, då nu deremot bästa sättet att utsprida osanningar, är att berätta ohyggligheter om andra, med tillägg, att man ej sjelf tror, eller vill tro, dem vara sanna. Det vore önskligt, om Policen alltid vakade öfver sådana skade-djur, hvarom jag vidare vill tala, när jag kommer till pligterne emot andra, i afseende på deras *moraliska* väsende, och isynnerhet, när jag kommer att afhandla pligten att ej förtala någon. Förtal är alltid en *moralisk* osanning. Det, man säger om någon, är neml. antingen i *Theoretiskt* afseende sannt, eller icke sannt. Är det sannt, så är den, om hvilken det säges, antingen öfverbevist om det omoraliska i sin handling, eller icke öfverbevist derom. I förra fallet bör han straffas. Sedan han är straffad, bör han genom straffet anses hafva blifvit curerad, ty hvad den *physiska* medicinen är för kroppen, bör den *moraliska*, d. ä. straffet, vara för sjä-

---

6) Gellius i dess *Noctes Attic.* Lib. 2. C. 2. skiljer emellan ljuga (mentiri), och tala osanning (mendacium dicere). Den, som ljuger, säger han, bedrar sig icke sjelf, men söker bedraga andra. Den, som talar en osanning, bedrager sig sjelf.

Digitized by Google

len. Likaom derföre den ej längre kan kallas sjuk, som genom *physisk* medicin återfått sin *physiska* helsa, äfven så bör ej den anses för *moraliskt* sjuk, d. ä. brottslig, som genom straff, d. å. *moralisk* medicin, återfått sin förlorade moraliska helsa. — I sednare fallet, eller, om den, hvilken förtalas, icke är öfverbevist om sitt förmenta brott, så bör han ju, tills det blir bevist, anses för oskyldig, ty det heter: *in civitate quisque habetur bonus, donec probetur contrarium.*

Är den, som förtalas, oskyldig, så säger förtalaren äfven en *Theoretisk*, neml. antingen *Objective*, eller *Subjective-Theoretisk* osanning, eller begge delarna. I alla fall talar han en *moralisk* osanning, helst hans tal är stridande emot *moraliska* lagen, som förbjuder förtal, hvilket, när jag kommer att tala om denna last, skall vidare förklaras.

Kant uppkastar följande frågor, i afseende på osanning: Kan en osanning, af blotta höflighet begången, såsom t. e. uttrycket *hörsammaste*, eller *ödmjukaste*, tjenare, anses för osanning? Eller, kan det anses för en osanning, om någon på tillfrågan, hvad han tycker om dess utgifna lärda arbete, svarar: bra o. s. v. I detta sednare fall skulle man kunna svara genom en equivoque, t. e. med ordet *mycket*, hvilket kunde tagas i 2:ne bemärkelser, nemligen: antingen som mycket bra, eller mycket illa. Beträffande uttrycket *ödmjukaste* tjenare, så bör man besinna, att detta är ett antaget talesätt, som ingenting betyder. Dessutom har Superlativus 2:ne bemärkelser o. s. v. Desse med flere Kants casuistiska frågor kunna hänföras till res adiaphora.

20.

Girighet (Avaritia).

§. 22.

Man kan, som jag förut visat, på tvenne sätt göra sig till slaf, antingen under tingen genom

Digitized by Google

girighet, eller under andra menniskor genom ett krypande uppförande.

Girigheten består antingen uti ett omåttligt, d. ä. oförnuftigt, begär att förvärfva ägodelar, eller ock uti ett begär att, sedan de på förnuftigt sätt blifvit förvärfvade, endast äga, men ej bruka, dem, eller i begge desse oförnuftiga handlingssätt. Man kan således antingen vara girig i anseende till blotta förvärfvandet, eller blotta användandet, eller ock i begge afseenden. Man kan ock på en gång vara girig och slösare, nemligen girig i afseende på förvärfvandet, och slösare i anseende till användandet. Vanligast är likväl en och samma person både i förvärfvandet och användandet girig, d. ä. oförnuftig i förvärfvandet och användandet. — Dennes maxim är att förskaffa sig alla medel till välleфnad, utan att använda dem. Han är slaf under tingen, och, i stället att de skulle tjena honom till nytta och nöje, tjenar han dem med sorg och bekymmer. — Girigheten är en last, som ger tillkänna ganska inskränkt förstånd, hvarföre ock Cicero med rätta derom sålunda yttrar sig: *Nihil est tam angusti animi tamque parvi, quam amare divitias, nihil honestius magnificentiusque, quam pecuniam contemnere, si non habeas, si habeas, ad beneficentiam liberalitatemque conferre* (De Off. L. I. C. 10). Bion yttrar sig om girigheten sålunda: *Girigheten är all Gudlöshets hufvudstad.* Detta kommer öfverens med Bibelns talesätt: *Girighet är en rot till allt ondt* (1 Tim. 6: 10). Man ser nemligen, att de girige äro obarmhertige, misstrogne, orättvise, o. s. v. Emellan tjufven och den girige är ofta ej annan skilnad, än att tjufven, utan någon förevändning af rättvisa, griper till andras egendom, då den girige alltid vill hafva sken af rättvisa för sina handlingar. Tjufven gör endast undantag från lagen, men den girige vill vända upp och ner på lag och rätt. Den girige vill bemantla sin handling, och kallar den god hushållning. Tjufven vill ej försvara, men en-

Digitized by Google

dast dölja sitt brott. Den girige är således farligare för moraliteten, emedan han försvarar sin omoraliska handling, d. ä. gör lasten till dygd, och anser alla, som ej hafva hans tänkesätt, med förakt. Den frikostige, ja till och med den kloke och sparsamme hushållaren kallar han slösare, äfven som slösaren kallar den gode hushållaren för girig. Hvar och en dömer efter sin maxim. Att likväl den giriges och slösarens maximer äro oriktiga, finner man deraf, att de medföra uppenbar strid i deras handlingssätt. Den giriges maxim är att endast äga, men ej använda, slösarens att endast använda, men ej äga, ting, eller ägodelar. Att antaga ting, utan att antaga deras ägande och användande, är en uppenbar motsägelse. Afsigten med ting är ju att de skola förvärfvas och brukas till lifvets behof, nöje och beqvämlighet.

Den girige handlar oförnuftigt och till sin egen skada. — Diogenes Cynicus säger derföre med rätta om de girige: *att de likna dem, hvilka hafva vattensjuka, ty oaktadt de förre hafva öfverflöd af silfver, liksom de sednare af vatten, så önska och begära de likväl alltid mer, och begge göra det till deras egen skada och förderf;* och Publius Syrus har rätt, då han säger, *att den girige gör ingen något godt, aldraminst sig sjelf.* — Ingen kan vara korttänktare och oförnuftigare, än den girige. Han gör sig till slaf under tingen, antingen derigenom att han på ett oförnuftigt sätt plågar sig sjelf och dem, som äro hans underhafvande, för att förvärfva penningar och ägodelar, eller ock för att, sedan de äro förvärfvade, endast förvara, men ej bruka, dem, eller ock i begge afseenden. När nu tingen endast böra förvärfvas i afsigt att brukas till behof, nöjen och beqvämlighet, och den girige nekar sig behofs uppfyllande, försakar all beqvämlighet och föraktar alla nöjen, som ett förnuftigt bruk af hans ägodelar skulle kunna medföra, så arbetar han emot Försynens afsigt med

Digitized by Google

ågodelårs, eller tings, förvårfvande. I stället att de skulle tjena honom, tjenar han dem, och blir deras slaf. Han ligger, lik draken, på sina skatter, och plågar sig sjelf, för att ej låta någon af sina goda vänner: penningarne, eller ågodelarne, få öfvergå till andra. Han samlar, eller önskar åtminstone samla, allt för egen räkning, men missunnar både sig och andra att bruka det. — Lik en svartsjuk ålskare, som ej tillåter sitt ålskade föremål kasta en glad blick på någon annan, ån honom sjelf, tillåter han ej att penningen skall lysa i någon annans ån hans egna, ögon. Af fruktan att förminska sin förmögenhet och se densamma öfvergå till andra, nekar han sig således det aldranödvändigaste, plågar sin kropp och sin själ med otaliga bekymmer, och år den uslaste af alla lefvande varelser.

Af det, som nu i allmänhet är taladt om girigheten, finner man lättligen, att det år en last, hvarigenom man skadàr, icke allenast sig sjelf, utan åfven andra. Men om man ock icke har afseende på denna lastens yttre följder, så år den likvål i sig, såsom omoralisk, eller såsom förnedrande för menskligheten, d. å. förnuftet, hvilket den, liksom alla brott, söker döda, eller aflågsna, ett brott, icke allenast emot menskligheten i ens egen person, utan åfven emot menskligheten uti andras. Det år derföre en *Analytisk* pligt, som närmast har afseende på vårt eget *moraliska* våsende, att undvika girighet. Jag behöfver ej mer, ån upplösa begreppet derom, för att finna nödvåndigheten härtill. Girighet är ju, i anledning af det, som år taladt, ett oförnuftigt förvärfvande, eller anvåndande, eller både oförnuftigt förvårfvande och användande, af egendom, eller yttre ting. Oförnuftigt och förnuftigt äro motsatta begrepp. Nu år menniskan ett förnuft-våsende. Att derföre vilja förena begreppen girig och menniska år en uppenbar motsägelse.

Digitized by Google

Att denna pligten åfven är *fullkomlig*, d. å. tillåter yttre tvång, finner man deraf, att den girige förolämpar icke allenast menskligheten i sin egen person, utan åfven i andras; och att sjelfva det oförnuftiga i handlingen är ett förolämpande, bevises på samma sätt, som jag förut bevist, att ljugaren och fl., om ock deras handlingar i yttre afseende icke skada andra, likväl skada och förolämpa andra i inre afseende, dymedelst att det är en vanära, och således ett förolämpande, att se det slägte, hvartill man hörer, förnedradt. Att likväl den girige åfven i yttre afseende skadar sig sjelf och andra, finner jag, når jag gifver akt på hans handlingssätt. Den, som i afseende på förvärfvandet är girig, plågar ju sig sjelf, samt, om han har hustru och barn, eller tjenstefolk och underhafvande, åfven dem, för att förvårfva ägodelar. Betrakta den girige, och se, huru han bittida stiger upp och sent går till sängs. Se huru han plågas och ängslas för att samla ågodelar, och igenkänn i hans handlingssätt hans oförnuftiga och skadliga uppförande. Han ådrager sig ju en svag och sjuklig kropp, samlar ågodelar, som han ej sjelf får nyttja, emedan döden i otid, såsom ett straff för hans otidiga bekymmer, ropar till honom: *Beställ om ditt hus, ty du måste dö.* Betrakta hans underhafvande, om han åger några. Se dem utmattade af odrågligt arbete och utlagor, och tillstå, att han genom sitt oförnuftiga handlingssätt åfven skadar och förolämpar dem. Den girige kan ofta derigenom, att han låtsar sig vara i tryckande behof, når han tvärtom är i välstånd, bedraga andra, och dymedelst skada dem, når han af dem begår och får ett understöd, som han ej behöfde, och hvilket, om de kännt hans ställning, de kunnat gifva till verkliga behöfvande. Att den, som i användandet af sin egendom är girig, verkligen skadar sig sjelf och andra, finner man åfven. — Denne vill ju endast äga, men ej njuta, sin egendom. Han svälter sig sjelf och dem, som äro hans underhafvande. Han

Digitized by Google

nekar sig och dem de fleste, eller åtminstone många, lifvets behof, och kan derföre med rätta anklagas att vara en *indirect* mördare, nemligen sjelfmördare, och andras mördare. — Den gumman i London, som för längre tid tillbaka i allmänna tidningarna omtalades hafva genom tiggande förskaffat sig en stor förmögenhet, och af girighet, när hon sista gången blef sjuk, ej sökte någon läkare, eller ens köpte sig mat, utan, efter någon tids förlopp, fanns död i sin säng, är ett talande bevis på girighet så väl i afseende på förvärfvandet, som användandet. — Hon skadade sig och andra i begge afseenden. I afseende på förvärfvandet skadade hon andra derigenom, att hon inbillade dem, att hon var fattig, och derigenom bedrog dem, eller förmådde dem att gifva sig det, de antingen sjelfve bättre hade behöft, eller ock kunnat gifva andra mera behöfvande; sig sjelf skadade hon genom sitt myckna bekymmer, omsorg och släp att hopsamla dessa gåfvor. Hon var ock slutligen, om hon nemligen satte mer värde på penningarne, än på lifvet, en *Indirect* och uppsåtlig sjelfmörderska, i det hon, af fruktan att löna en läkare, eller att betala medicamenterne, hellre blottställde sig för lifvets förlust, än för minskning i sin förmögenhet. Trodde hon sig utom medicin kunna återfå helsan, så gjorde hon likväl rätt, och kan ej anses för brottslig. — Likväl skadade hon sig sjelf och andra i afseende på användandet; sig sjelf derigenom, att hon ej brukade det, hon förvärfvat, utan endast ägde det, hvarigenom hon ock ådrog sig döden; andra derigenom, att hon beröfvade dem det biträde, som de, såsom lemmar i samma menskliga kropp, af henne hade rättighet att vänta.

Hvad som är sagdt om en sjelfmördare i detta afseende, nemligen, att han åtminstone förolämpar andra genom det omoraliska i sjelfva handlingen, gäller äfven om den girige. Men, torde någon såga: den girige gagnar medelst hopsamlade ägode—

Digitized by Google

lar sine arfvingar. Men härtill svaras: Man får ej bruka olofliga medel, för att gagna en annan, och således icke taga ifrån den ene, för att gifva den andre.

Hvad hindrar, att B. Lagarne kunde utstaka straff för girigheten, äfven, när den ej *directe*, eller i yttre afseende, skadar andra? Hvad hindrar, att man ju kunde med borgerlig vanära belägga den, som på ett oförnuftigt, eller emot afsigten med ting stridande, sätt, förvärfvar och njuter ägodelar? Man kan väl, t. e. ej tvinga någon att lefva så, och icke annorlunda, kläda sig så, och icke annorlunda, men man kan åtminstone genom förakts visande för en sådan varelse, som, af girighet förledd, nekar sig lifvets nödvändigaste behof, och tillkännagifver låghet i tänkesätt och nedrighet i uppförande, straffa, d. ä. söka återföra honom till sin moraliska sundhet. — När B. Lagarne straffa en tilltänkt *direct* sjelfmördare, hvarföre då ej äfven straffa den, som af snålhet nekar sig lifvets nödvändiga behof, och *indirecte*, således arbetar på sin undergång? När någon bevisligen, genom sin girighet, skadar sig sjelf och andra, bör han ju straffas. Så länge girigheten blott består uti böjelse att förvärfva, eller äga, tingen, utan att uppfylla afsigten med dem, så kan den likså litet straffas, som andra laster, hvilka ej ännu blifvit verkställda, men, sedan lasten utbrutit i handlingar, hvarigenom andras yttre rättigheter öfverträdas, bör den straffas.

Sedan jag nu omtalat pligten att icke vara girig, och visat det omoraliska i denna last, så väl i sig, som i afseende på yttre omständigheter, vill jag korteligen visa, att man ej bör förblanda sparsamhet med girighet. — Ofta får den sparsamme och gode hushållaren af slösaren, eller en oblid medmenniska, höra sig kallas snål och girig, blott af den anledning, att han ej utgifver i det ymniga mått, som denne fordrat.

Digitized by Google

Girighet skiljes ej ifrån god hushållning, eller sparsamhet, förmedelst graderna af en och samma maxim, utan medelst deras olika maximer. Girighetens maxim är att antingen sträcka omsorgen att förvärfva utom sina tillbörliga gränsor, eller ock att, sedan man tillbörligen, d. å. ej oförnuftigt, eller orättmätigt, förvärfvat tingen, endast åga, men ej bruka, dem, eller ock består den, som visadt är, uti ett omåttligt, d. å. oförnuftigt, begär så väl att samla ågodelar, som att, sedan de äro samlade, endast åga, men ej bruka, dem.

Girigheten bestämmes ej af graderne uti utgift, så att den är girig, som utgifver litet. Den bestämmes af dess maxim. När likväl maximen yttrar sig i handlingar, hvarigenom menskligheten, så väl i den giriges, som andras, person, förolämpas, så kan man med skäl förebrå den, som så handlar, att hafva öfverträdt en *direct Absolut fullkomlig* pligt emot sig sjelf, i anseende till sitt *moraliska* väsende, och en *indirect* sådan emot andra. — Vi måste likväl döma blidt om vår nästa, men strängt om oss sjelfve. Vi böra således sjelfve undvika så väl girighet, som andra laster, men ej tillvita någon en last, och således icke eller girighet, förr än hans yttre handlingar visa sig skadliga för honom sjelf, eller andra. Sjelfve kunna vi anklaga oss inför samvetets domstol för girighet, oaktadt ingen inför yttre domstol kan bevisa oss denna last.

Man får ej alltid anse den rike för girig. Den fattige kan åfven så väl vara det. Icke eller får man anse den för girig, som ej tager mer, än sin rått, eller, som ej på ett, eller annat, oanständigt, eller oförnuftigt, sätt, söker förvärfva ågodelar, men väl att, sedan han förvärfvat dem, ej, utan efter att hafva noga öfverlagt, huruvida behofvet fordrar det, utgifver något. — Icke eller kan man anse någon för girig, om han ej hjelper, eller understödjer, den behöfvande, när han sjelf tror sig

Digitized by Google

derigenom kunna komma i behof, då han nemligen ej far illa med sig sjelf, eller dem, som äro honom anförtrodda, samt ej med orättvisa medel samlar ägodelar, men strängt utfordrar sine rättigheter. Man kan ju ej döma om hans handlings maxim. Det kan hända, att den, som ej till en tid bortgifvit ett öre, har högre och ädlare afsigter, än man kunnat förmoda, och att han just sparar och strängt utfordrar sin rätt, för att kunna befrämja dessa sina ädla afsigter. Det är en allmän grundsanning, att den, som ej vill hafva rätt, kan, eller vill, ej göra rätt. Man får således utfordra, och det är ofta en ofullkomlig pligt att utfordra, sin rätt af den, som kan göra rätt, för att kunna eftergifva sin fordran hos den, som ej kan uppfylla densamma. Då först kan man anses som girig och obarmhertig, när man gör sig det till maxim att ej använda, utan blott äga, de på hvad sätt, som helst, oförnuftigt förvärfvade ägodelar, samt att ej hjelpa, eller understödja, någon. Den som handlar enligt en sådan maxim, borde, när han derom kunde öfvertygas, äfven så väl straffas, som tjufvén, mördaren, och andra brottslingar. Den förre är en *indirect*, de sednare en *direct*, orsak till andras olycka. Den förre tillkännagifver alltid kallsinnighet, eller hat, till menskligheten och elakt hjerta. De sednare kunna möjligen älska menskligheten och hafva känsla för det rätta och goda, men af trängande behof, i öfverilning, eller af brist på uppfostran m. m. begå brott, dem de sedermera ångra. Med få ord: den, som gör sig till maxim att ej understödja den behöfvande, är den mest omoraliska varelse, och kan anses som menniskoslägtets största fiende. Hans maxim, antagen såsom en allmän lag, skulle bereda, eller, rättare sagdt, påskynda, hela menniskoslägtets undergång.

Liksom man noga bör skilja emellan sparsamhet och girighet, så måste man äfven skilja emel-

Digitized by Google

lan frikostighet, såsom dygd, och slöseri, såsom last.

Man får noga tillse, att man ej kallar den frikostig, eller gifmild, som verkligen på en gång är både slösare och girig, nemligen, i afseende på förvärfvandet, girig, och, i anseende till användet, slösare. Huru ofta höra vi icke sägas, att den, eller den, personen är en välgörande och förnuftig hushållare, då man likväl, efter nogare kännedom om hans tänkesätt, måste bekänna, att han antingen endast är slösare, eller ock på en gång både girig och slösare, nemligen girig i anseende till förvärfvandet, och slösare i anseende till användandet. Sällan* förr, än det slösaren förvärfvat, är ändadt, tänker han på medel att förvärfva något, eller återställa det, han bortslöst.

Emot Girigheten, såsom last, sättas Slöseri och Låttja, såsom andra laster, och emot dessa laster sättas god Hushållning och Arbetsamhet, såsom dygder, om hvilka jag skall tala, när jag kommer till de ofullkomliga pligterna emot oss sjelfve, i anseende till vårt *moraliska* väsende.

Att det är vår *Analytiska* pligt, att undvika slöseri och lättja, ser man lättligen, blott man upplöser begreppen om dem, som begge äro oförnuftiga handlingssätt, och således stridande emot begreppet menniska. Afsigten med ting är att de skola tjena till våra behof, men skola de det, så måste man ju äga dem. Slösaren, såsom sådan, tänker ej på att äga, utan blott förstöra, ting. Han handlar således oförnuftigt.

Den late handlar ock oförnuftigt. Att antaga krafter och tillika antaga den lates maxim att ej bruka dem, är ju en uppenbar motsägelse. — Krafter skola ej brukas, är en *contradictio in adjecto*. Jag vet ju ej, att jag har krafter förr, än jag använder dem på föremål, d. ä. undanrödjer de hinder, som läggas mig i vägen för mina afsigters vinnande.

Digitized by Google

Man måste skilja emellan arbete och arbetsamhet. Att arbeta kan blifva en fullkomlig pligt. Att vara arbetsam en ofullkomlig, eller *synthetisk a priori*.

Om arbetsamhet skall talas, när jag kommer till de ofullkomliga pligterna emot mig sjelf.

Hvilken, som för andra, antingen den girige, den late, eller slösaren, är mest skadlig, är svårt att säga. — Alla handla de oförnuftigt och således omoraliskt. Alla förolämpa de menskligheten, så väl i andras, som i egen, person. Den girige är likväl nedrigare, och, om det gifves någon skilnad emellan laster, mer vanhedrande för menskligheten, emedan hans hjerta är kallt, både för sig och andra, då deremot slösaren oftast brinner af förmycken böjelse, till egen och andras inbillade sällhets beredande. Den late, isynnerhet om han ej har något annat att lefva af, än sina krafter, skadar andra, för hvilka han antingen blir en börda, eller en olycka. Han måste ju antingen tigga, stjäla, eller mörda sig sjelf. B. Lagen tvingar honom derföre med rätta till arbete. Slösaren sättes ock rättvisligen under förmyndare; se Å. B. 19 Cap. 4 §. Både den late och slösaren öfverträda en *Absolut* fullkomlig pligt i anseende till deras moraliska väsende, samt förolämpa menskligheten *directe* i sin egen, och *indirecte* i andras, person genom det omoraliska, eller oförnuftiga, i deras handlingssätt. *Directe* förolämpa de deras eget *moraliska* väsende, dymedelst, att de genom dessa oförnuftiga handlingar söka döda deras moraliska tillvarelse. Förnuft och icke förnuft, eller oförnuft, äro ju likså stridiga föreställningar, som lif och död. Att vilja förena förnuft och oförnuft är derföre likså omöjligt, som att förena lif och död. När det ena antages, måste det andra nekas. Den, som derföre begår desse laster, hvilka närmast hafva afseende på dess *moraliska* väsende, söker således att dö-

Digitized by Google

da det, och är i *moraliskt* afseende likså straffbar, som en tilltänkt *physisk* sjelfmördare, d. å. en sådan, som har uppsåt att döda sitt djuriska väsende. — Liksom denne sednare, åfven så bör den förre, straffas, d. v. s. genom *Medicin (moralisk)* återföras till sin förlorade helsa.

3:o.

Ett krypande uppförande. (Humilitas Spuria).

§. 23.

Man kan visa ett krypande uppförande, d. å. på ett emot *moraliska* naturen stridande sätt förnedra sig under andra menniskor, antingen derigenom att man verkligen gör sig till slaf under andra, eller derigenom att man visar sig, i anseende till andra, vara ringa och föraktlig. I begge afseenden arbetar man emot Försynens afsigt med sitt *moraliska* väsende. Vi äro alla, såsom menniskor, lika i afseende på våra *moraliska* medfödda anlag. Att nu vilja göra sig till slaf under andra, eller visa sig i anseende till dem ringa och föraktlig, då man likvål, såsom menniska betraktad, är dem jemlik, är en uppenbar motsägelse. En sådan anser sig för menniska, och anser sig icke för menniska. Anser sig för menniska, emedan han har moraliska egenskaper, anser sig icke för menniska, emedan han genom desse omoraliska handlingar beröfvar sig dessa egenskaper. Man ser häraf, att det är en *Analytisk* pligt, att ej genom ett krypande uppförande förnedra sig under andra menniskor. Jag finner nemligen motsägelsen, i hvilken den råkar, som begår denna last, blott jag upplöser begreppet *omoraliskt*, såsom *contradictoriskt* motsatt begreppet *moralisk*, eller menniska, ty menniska är en *moralisk* varelse, hvarigenom hon skiljer sig ifrån ting, som icke äro *moraliska* varelser.

Att det är en *fullkomlig* pligt, att ej, genom ett krypande uppförande, d. å. på ett omoraliskt

Digitized by Google

sätt förnedra sig under andra, finner jag äfven, emedan man genom denna handling icke allenast förolämpar menskligheten i sin egen person, utan äfven uti andras. Den, som sålunda uppför sig, förutsätter ju, att den, för hvilken han så förnedrar sig, skall vara nog nedrig att anse denna förnedring för angenäm. — Hvad som är taladt om det omoraliska uti osanning och girighet, gäller dessutom äfven i afseende på krypande uppförande. Men utom sjelfva den handlandes och andras *moraliska* väsendes förolämpande, förolämpas verkligen andra menniskors djuriska väsende af dens handling, som antingen helt och hållet uppoffrar sin frihet för andra, d. ä. gör sig till slaf under andra, eller ock genom ett omoraliskt förnedrande, visar sig i jemförelse med andra ringa och föraktad. En fader, t. e., som genom sitt krypande uppförande låter göra sig till slaf under andra, beröfvas ju derigenom tillfälle att uppfostra sina barn efter sin vilja, och sätter sig ur stånd att uppfylla sin pligt som far. En maka beröfvas ju äfven derigenom tillfället att uppfylla sin bestämmelse, och med ett ord, en sådan varelse, emedan den beröfvas namnet menniska, beröfvas ock tillfället att uppfylla sin bestämmelse såsom menniska i serskilta förhållanden, så väl till sig sjelf, som andra, så väl i anseende till sitt djuriska, som moraliska, väsende.

Fastän man ej kan afhålla en om sig sjelf lågt och föraktligt tänkande menniska ifrån denna last, kan man likväl, sedan den är begången, bestraffa densamma. Ett aftal, hvarigenom någon biföll att blifva en annans slaf, bör icke eller inför någon yttre domstol kunna gillas. Det kallas med skäl *pactum turpe* (nesligt fördrag). Hvilken vanära för menskligheten är icke det att slafhandeln idkas och skyddas!

Oaktadt ej vår B. Lag med verkligt straff belägger den, som på ett omoraliskt, eller mensklig-

Digitized by Google

heten vanhedrande, sätt, förnedrar sig under andra menniskor, så ser jag ingenting hindra, att den, som sålunda uppför sig, kunde straffas på ett med hans krypande uppförande passande sätt. Han är ju uti ett moraliskt sjukdomstillstånd, hvarföre han ock genom straff, eller moralisk medicin, bör återställas till sin moraliska helsa.

Så berömlig, som den sanna ödmjukheten är, så föraktlig är äfven det omoraliska, eller mot mensklighetea stridande, krypandet. All aktning, som man är skyldig andra, och hvarom ibland pligterne emot andra skall talas, bör inskränkas af aktningen för sig sjelf. En om sin egen heder mån menniska, och den, hvilken vill uppfylla pligten emot sig sjelf att ej förlora, eller förstöra, sin personlighet, är hvarken krypande, eller stursk. Han känner sitt eget värde, men förringar derföre ej andras. Han kryper ej i stoftet för den förnämare, men vill ej, att den ringare skall krypa för sig. Han iakttager den yttre anständigheten, men visar genom sitt uppförande, att, fastän han blifvit satt på en lägre plats i menskliga samhället, är han dock derstädes äfvensåväl, som den högt uppsatte, en nödvändig medlem. Liksom min lillfinger, när han är frisk, är nödvändig för min *individuela* kropp, om jag skall vara fullkomlig menniska, likså är den minste och ringaste medlem uti *speciela* (samfunds) kroppen, när den uppfyller sin plats, nödvändig, om samhället skall anses fullkomligt. Hufvudet kan likså litet umbära lemmarne, som lemmarne hufvudet. Så tänker ungefärligen den, som hyser aktning för sig sjelf, om hvilken längre fram skall talas. Men den krypande anser sig ringa och föraktad i jemförelse med de förnämare. Han låter trampa sig och vågar icke, eller vill icke, resa sitt hufvud mot himmelen, då han kunnat undvika detta hårda öde.

Gerna är likväl en krypande menniska sådan, för andra afsigters vinnande. Han tror sig nemli-

Digitized by Google

gen genom sitt krypande tillvinna sig andras ynnest, samt brukar sig sjelf såsom medel, och missbrukar sin personlighet, för att vinna sitt åsyftade ändamål. Men i kloka och vältänkande menniskors ögon förlorar alltid en sådan krypande varelse, och stämplas med det förakt, som hans omoraliska uppförande förtjenar.

Derföre att man är skyldig att ej krypa för andra, eller göra sig till deras slaf, kan man likväl upplåta sina krafter åt andra, när det sker med vilkor, att få bibehålla sin personlighet. Likaledes bör man, utan att vara krypande, visa andra den aktning, som yttre stånd och omständigheter fordra, hvarom serskilt, när fråga om aktning för andra talas, skall förklaras. Det vore orimligt att yrka annan jemlikhet i afseende på moraliskt värde, än den *ursprungliga*, som består uti jemlikhet i afseende på medfödda rättigheter. Man måste således skilja emellan *Existimatio Absoluta* och *Hypothetica*. Till den förra hafva vi en medfödd rättighet, och det är vår *fullkomliga* pligt att ej göra oss densamma ovärdiga, men *ofullkomliga* att försvara den samma, som längre ner skall visas. Denna ursprungliga jemlikheten kan äga bestånd, fastän menniskor i yttre afseende äro vida åtskiljda i rang och anseende, talanger, förmögenhet, o. s. v. Att vilja tvinga till jemlikhet i dessa afseenden, skulle uppenbart strida emot den ursprungliga jemlikheten i afseende på sedligt värde.

2:dra Stycket:

Ofullkomliga och Synthetiska Pligter.

§. 24.

Såsom de *Fullkomliga Analytiska* och *Absoluta* pligterna, i afseende på vårt *moraliska* väsende, emedan de äro *negativa*, åsyfta att ej förstöra Försynens afsigt med detsamma, så åsyfta de *Ofull-*

Digitized by Google

komliga Synthetiska Absoluta, såsom *Affirmativa*, att befrämja Försynens afsigt med detta vårt *moraliska* våsende, eller moraliska egenskaper, d. å. fordra, att vi böra bringa dem till allt större och större fullkomlighet. — Detta sker antingen *Subjective*, eller *Objective*. *Subjective*, når vi allt mer och mer förbättra vår vilje, och endast, når det ej kan ske med bestånd af böjelse, söka handla af aktning för moralisk lag. — Sinnliga böjelser blanda sig alltid i våra handlingar, och det är nödvändigt att ställa dem under förnuftets pröfning, göra dem motstånd, i håndelse de äro stridiga emot förnuftet, och ej blindt följa deras inrådan. När de uppresa sig emot förnuftet, emedan man éj af dem kan få det biträde, man af dem, såsom förnuftets tjenare, hade rättighet att fordra, bör man endast följa lagens form, d. å. handla utan andra motiver, ån blott derföre, att lagen så befaller. Det skulle väl tyckas, att detta år ett orimligt bud, emedan det synes förpligta oss till pligt, helst all *formel* pligt fordrar, att handlingen skall verkställas af blotta aktningen för lag, eller endast förmedelst lagens form. Men, når man betraktar sjelfva handlingarna, hvilka, såsom pligter, åläggas oss af lagen, så finner man, att de antingen i yttre, eller ock tillika i inre, afseende, kunna öfverensstämma med lagen. Man kan i allmånhet kalla en handling, verkställd enligt lag, pligt, oaktadt man ej kan döma om dess kålla, eller, om den verkligen förtjenar namn af *formel* pligt. Det blir således vår pligt att så odla vår vilje, att vi må kunna uppfylla lagen för dess egen skull, d. å. förskaffa oss, genom öfning, en så stor moralisk styrka, eller dygd, att vi kunna uppfylla pligt i sin stränga bemärkelse, eller formel pligt, d. å. handla af blotta aktningen för moraliska lagen, eller uppfylla, hvad Stoikerna kallade *κατόρθωμα*. Håraf följer icke, att alla känslor, vid pligts uppfyllande, skola dödas. Det vore omoraliskt att vilja döda sine tjenare derföre, att de någon gång kunna blifva olydige, och lemna herren

ensam. Man måste hålla sine tjenare till lydnad, ej låta dem befalla, men väl tillåta dem att råda och gifva anledningar till goda handlingars verkställande. Liksom herren kan följa tjenarens råd, utan att sägas af honom vara underkufvad, äfvenså kan förnuftet följa sinnlighetens inrådan, när det neml. pröfvat dess halt, utan att derföre vara af densamma underkufvadt. En *formel* pligt skall väl verkställas af ren aktning för *moralisk* lag; men jag kallar den likväl *formel*, om man handlar både af aktning för lag och af böjelse, når neml. böjelsen år förnuftig, och väl rådgifvande, men ej befallande, ej herre, utan tjenare.

Vi kunna ej förbindas till sjelfva anlaget för dygd, ty hade vi det icke, så kunde det icke förvärfvas, icke eller kunde vi annars förpligtas, men, emedan vi nu hafva det, kunna vi förbindas att odla detta anlag, d. å. bringa det till sin högsta renhet (puritas moralis). Det år således vår *Ofullkomliga* och *Synthetiska Absoluta* pligt i anseende till vårt *moraliska* väsende att ej endast förblifva på den plats, vi äro, utan att allt mer och mer söka tilltaga i inre sedlighet, i det vi göra vårt hjertas renhet till syftemål. Vi skola derföre bemöda oss om att blifva helige. — Om vi ock, såsom sinnliga varelser, aldrig kunna blifva det, så kunna vi åtminstone i oändlighet närma oss detta ideal. Det heter derföre: *var helig*, d. å. stråfva efter en sådan fullkomlighet, att *moraliska* lagen blir den endaste rådande bestämmelsegrunden, och pligters uppfyllande ett behof, eller: öfva dig i dina tänkesätts rening och odling, så att du icke allenast aktar, utan äfven älskar, lagen. — Fortskridandet går här i oändlighet.

Objective, d. å., i anseende till föremålen, som angå vår *moraliska* fullkomlighet, fullkomna vi oss, eller bringa vi *moraliska* anlagen, d. å. *moraliska* naturen, till allt större och större fullkomlighet

Digitized by Google

når vi söka uppnå alla möjliga dygder, d. ä. utöfva alla möjliga för oss blifvande pligter. Men för oss menniskor är detta bemödande blott ett fortskridande från en fullkomlighet till en annan. — Allt det, som blir vår rättighet, icke allenast inför yttre, utan äfven inför inre, domstol, eller allt det, som är fritt från uppenbar, eller hemlig, motsägelse, blir i och med detsamma vår pligt, nemligen inför samvetets domstol.

Den *subjectiva* fullkomligheten, d. ä. hjertats renhet ligger, såsom ett *formelt* vilkor, till grund för den *objectiva*, eller *materiela*. — Är ej viljan ren, och kan ej aktning för lag, när sinnligheten strider mot förnuftet, förmå oss att handla, så sakna alltid våra handlingar namn af dygd, eller pligt i *formelt* afseende.

Att det är en *Synthetisk* och *Ofullkomlig* pligt att söka *subjectif* och *objectif* fullkomlighet, d. ä. att 1:o fullkomna sjelfva viljan (*moraliska*), och styrkan att utöfva viljans beslut (dygden), 2:o skaffa sig de flesta tillfällen att visa viljan verksam, d. ä. utöfva dygd, eller pligt, finner man lättligen.

Att pligten är *Synthetisk*, ser jag ju deraf, att jag ej genom sjelfva upplösningen af begreppen: *subjectif* och *objectif* fullkomlighet, kan finna nödvändigheten att söka densamma, utan jag måste lägga en *fullkomlig* pligt till grund och raisonnera sålunda: Den, som förpligtas att ej förstöra sitt *moraliska* väsende, förpligtas äfven att odla det, emedan en försummad odling är ett *indirect* förstörande deraf &c.

Att det är en *Ofullkomlig* pligt, eller en pligt, som ej med yttre tvång kan af oss affordras, ser man, när man gifver akt på odling, såsom en inre själens actus, hvilken ingen, mer än man sjelf, kan bestämma. Vi kunna ej alltid sjelfva vara sä-

Digitized by Google

ka, om vi vunnit den *subjectiva* moraliska fullkomligheten. Än mindre kunna andra veta, om vi gjort det, eller tvinga oss att vinna densamma.

Beträffande den *objectiva* fullkomligheten, eller sjelfva föremålen för våra dygder, eller för vårt dygdiga tänkesätt, så äro de så många och så olika, att man aldrig kan uppnå alla. Förnuftet ålägger oss icke eller att verkligen uppnå alla, ty det vore omöjligt. Det blott fordrar, att vi skola hafva maximen att uppnå så många, som för oss äro möjliga att uppnå, d. v. s., att anse allt det för vår pligt, som inför samvetets domstol kan blifva pligt.

Anm. Dygden är *Subjective* betraktad, d. ä., i anseende till sjelfva begreppet derom, ej mer än en, nemligen moraliska styrkan i vilje och handling, men *Objective*, det är i sjelfva verket, eller i anseende till dess utöfvande, eller föremålen, i anseende till hvilka dygden kan utöfvas, finnes här en mängd dygder, som ofta äro hvarandra helt olika. — Som nu ingen annan, än vi sjelfve, kan döma om våra maximer, så kan ock pligten att odla våra moraliska anlag, emedan den isynnerhet har afseende på maximen, om hvilken ingen annan menniska kan döma, ej kallas *Fullkomlig*, utan *Ofullkomlig.*

Sedan jag nu talat om *Ofullkomliga* och *Synthetiska Absoluta* pligterna emot oss sjelfva i anseende till vårt *moraliska* väsendes fullkomnande, eller odling i allmänhet, återstår att serskilt afhandla de allmänna *Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligter, som kunna ställas emot de redan förut afhandlade *Fullkomliga* och *Analytiska* pligterna emot oss sjelfva i detta afseende.

Som alla *Fullkomliga*, *Analytiska* och *Absoluta* pligter i anseende till vårt moraliska väsende gemensamt åsyfta att icke förstöra Försynens afsigt med vårt *moraliska* väsende, hvilket sker, då man

Digitized by Google

visar förakt för detsamma, och ej vill vara det, Försynen ämnat en vara, nemligen förnuftigt våsende, så kan man säga, att de *Ofullkomliga* och *Synthetiska Absoluta* pligterna emot oss sjelfve, *i afseende på vårt moraliska väsende*, åsyfta, att vi böra visa aktning för vårt *moraliska* våsende, och dymedelst upphöja vårt *moraliska* värde. Principen för dem, såsom *Affirmativa* pligter, lyder, *affirmatift* och *formelt* uttryckt, sålunda: *Verkställ hvar och en handling, som är sådan, att, om du ej verkställde den, du då genom en synthesis, eller ett förnuftsslut, skulle finna, att du motsade dig, blott såsom moraliskt väsende.*

Som *Osanning*, *Girighet* och ett *Krypande uppförande* äro de laster, hvarigenom vårt moraliska våsende isynnerhet *directe* förstöres, eller hvarigenom vi hindra Försynens afsigt med vårt *moraliska* våsende och visa förakt för detsamma, så äro *Sanning*, *God hushållning* och *Ädel stolthet* häremot svarande *Ofullkomliga* pligter.

1:o.

Sanning (Veritas).

§. 25.

Sanning kan vara, hvilket redan år visadt, når jag talade om dess motsats osanning, antingen *Theoretisk*, eller *Practisk*. Den förra har afseende på min kunskap. Den sednare på mina handlingar, d. å. tankan uttryckt med ord, eller tecken. Man kan uti kunskapen föreställa sig *Form* och *Materia*. Således blir *Theoretiska* sanningen antingen *Formel*, eller *Materiel*. Som nu till sanning i tal, eller skrift, hvarom här år fråga, fordras, att man skall 1:o åga rigtig kunskap om föremålet, 2:o vilje att med andra, som af oss hafva råttighet fordra sanning, yttra denna kunskap, d. å. tala, eller skrifva, hvad man vet i afseende på det ifrågavarande, så år det nödvändigt att noga undersöka vår kunskap, d. å. tillse, om föremålet för vårt tal, eller

Digitized by Google

skrift, verkeligen är sådant, som vi föreställa oss det. Denna fordran hörer väl egenteligen till den *physiska* (Intellectuela) odlingen, eller när jag betraktar mig såsom både *moralisk* och *physisk* varelse tillika, men, som en *moralisk* god vilje åfven bör söka alla de medel, utom hvilka hon ej skulle visa sig verksam, så är nödigt, att man äfven förr, än man utgifver något för sanning, noga undersöker, huru vida man äger *Materiel Theoretisk* sanning, eller icke. — Den formela sanningen är ej tillräcklig, såvida ej fråga är om Romaner och Komedier, hvilkas afsigt ej är att berätta materiel, eller verklig, sanning. Man bör alltid, när fråga är om sanning i tal, eller skrift, förr, än man talar, eller skrifver, undersöka, om den, med hvilken man talar, eller till hvilken man skrifver, har rättighet att fordra *Theoretisk* sanning, hvilket, när fråga var om osanning, är visadt.

Att det är en *Synthetisk* pligt att tala verklig (*materiel*) sanning för den, som har rättighet fordra densamma, är utan tvifvel. Jag kan sluta sålunda: Den, som förpligtas att, när han talar, icke ljuga, förpligtas ju äfven att förr, än han talar, söka *materiel* sanning, emedan uraktlåtenheten af ett sådant sökande föranleder till osanning.

Att det är en ofullkomlig pligt att söka verklig, eller *materiel*, sanning, finner jag deraf, att ingen med yttre tvång kan af mig utfordra densamma. Man kan väl tvinga någon att tiga, åfvensom att, när han talar, då ej tala osanning, ty man kunde förut känna saken, och, när någon började berätta en osanning, tilltäppa dess mun, men att tvinga någon att tala, är omöjligt.

Man kan således icke, utan genom pactum, fullkomligen förpligtas att tala, och således icke att tala fullkomlig sanning, ty man kan väl tala så, att hvad man säger, är sannt, utan att man

Digitized by Google

derföre säger allt, hvad man om åmnet vet vara sannt.

Som alla *fullkomliga Absoluta* pligter äro blott *negativa*, d. ä. förutsätta att blott underlåta något, så äro de *Ofullkomliga Absoluta* pligterna *Affirmativa*, d. ä. ålägga oss något, som vi böra göra. De angå, liksom alla ofullkomliga pligter, strängt maximerna, men ej strångt handlingarna. Och, som ingen annan, ån jag sjelf och Gud, känner mina maximer, så kan ock ingen annan menniska straffa mig, om jag ej verkställer sjelfva handlingen, när blott jag icke nekar maximen i allmånhet. Att vilja neka pligten att tala *Theoretisk* sanning i allmånhet, neml. för den, som har råttighet fordra en sådan sanning, vore stridande emot yttre rätts begrepp och förolämpande för menskligheten. Men att antaga maximen att tala *Theoretisk* sanning, oaktadt man ej alltid för hvarjehanda omständigheter kan tala en sådan sanning, är ej i yttre afseende omoraliskt, helst det heter: *ultra posse nemo obligatur*. Om jag således af origtiga begrepp om föremålet talar en osanning, men sjelf verkligen tror, att det år sanning, så kan jag ej anses brottslig, ån mindre straffas. Men, oaktadt jag ej öfverträder en *Fullkomlig* pligt hårigenom, kan jag likvål öfverträda en *Ofullkomlig*, om jag nemligen genom nogare undersökning och eftersinnande finner mig hafva kunnat få såker kunskap om föremålet, men af låttja, liknöjdhet, eller andra omoraliska orsaker uraktlåtit en sådan undersökning. Som likväl ingen kan tvinga någon att vara skarpsinnig och klok, och, då ingen kan veta, om någon uppsåtligen, eller ouppsåtligen, ljuger, så kan ock ingen tvinga någon att alltid undvika osanning, ån mindre att tala sanning. Ett vittne, t. e. kan tro sig tala sanning, och verkeligen således tala *Theoretisk subjectif* sanning, fastån det sedermera skulle finna sig hafva *Objectif Theoretisk* osanning till grund för sitt tal. Ett vittne måste således, utom *sinceri-*

Digitized by Google

ta, åfven äga *dexteritas*, d. ä. det måste icke allenast vilja, utan åfven kunna, tala sanning (*Theoretisk Materiel* och *Objectif* sanning).

Når jag i afhandlingen om våra fullkomliga pligter omtalade pligten att icke ljuga, var meningen den, att, när jag ville tala, jag då icke skulle tala en *moralisk* osanning. Liksom jag, vid afhandlingen om pligter i afseende på vårt djuriska väsende, kallade den pligten Fullkomlig att ej onaturligen tillfredsställa köndriften, utan att, når man ville tillfredsställa den, då göra det naturligen, eller enligt Försynens afsigt med denna drift; men den *Ofullkomlig*, att, når man är i ställning att kunna, nemligen med bestånd af andra pligter, på ett förnuftigt sätt uppfylla Försynens afsigt med köndriften, då göra det genom Monogamia Perpetua, äfvenså kallar jag det en *fullkomlig* pligt emot oss sjelfve i anseende till vårt *moraliska* väsende, att, når vi vilja tala, då icke tala *moralisk* osanning; men det en *Ofullkomlig* pligt, att, når vi se oss, med bestånd af andra pligter, kunna tala *Theoretisk* sanning, då göra det. — Jag bör således icke allenast tala *Theoretisk* sanning, när jag tillfrågas af någon, som har en yttre rättighet, d. ä. en genom pactum förvårfvad rättighet att af mig fordra sanning, utan jag bör åfven, opåmind yttra hvad jag tänker, när jag annars ser mig försumma en ofullkomlig pligt emot mig sjelf, eller andra. Det är t. e. min ofullkomliga pligt, att, om jag hörer stämplas emot någon menniska, då upptäcka det. Man bör likvål ej omtala bagateller, eller sådana händelser, som skulle förorsaka fiendskap och ovånskap, när ej derigenom det onda kan förekommas, eller satisfaction derföre gifves. Sladder är alltid föraktligt, och det år till och med obehagligt för den, som får veta det. I Borgerligt Samhålle, hvarest man genom pactum civile i allmänhet, och trohets-ed isynnerhet, ådragit sig förbindelse att

Digitized by Google

upptäcka stämplingar emot Staten, eller Regenten, är den *Ofullkomliga* pligten, att säga hvad man vet, förvandlad i fullkomlig. — Jag kan likaledes genom pactum förvandla denna ofullkomliga pligt, i anseende till privata personer, till fullkomlig, t. e. såsom vittne inför Domstolen. Denna pligt är då *Hypothetisk*, och grundas på pactum. På så många sätt, pactum kan ingås, på så många sätt kan ock pligten att tala sanning uppkomma. — Fullständigare afhandling om moralisk sanning i tal, har jag lemnat uti min Dissertation *De Veritate sermonis morali*, utgifven härstädes 1826. — Afhandlingen om pligten att tala sanning, grundad på pactum, hörer likväl ej till *Absoluta*, utan till *Hypothetiska*, Pligt-Läran. När här uti *Absoluta* pligtläran är fråga om *ovillkorliga*, eller *Absoluta*, pligter, d. ä. sådana, som ej förutsätta något pactum, utan endast tillkomma oss blott såsom menniskor, så kan pligten att tala *Theoretisk* sanning ej anses *fullkomlig*, utan endast *ofullkomlig*. Det är således, med få ord att säga, min *ofullkomliga* pligt att tala *Theoretisk* sanning, eller säga hvad jag vet i förekommande omständigheter, när jag derigenom vinner medel till pligts uppfyllande, såsom högsta afsigten med tal. När *Theoretisk* sanning deremot skulle strida, så har jag icke allenast fullkomlig rättighet, utan äfven *ofullkomlig* pligt, att tala en *Theoretisk* osanning, hvilket förut, vid afhandlingen om osanning, är visadt. Men denna osanning är, i moraliskt afseende, ej osanning, så vida man ej, som man förut gjort, vill skilja emellan *Falsiloquium* och *Mendacium*, eller *Mendacium dolosum & non dolosum*.

När, vid afhandlingen om *Absoluta* ofullkomliga pligter emot oss sjelfve i anseende till vårt *moraliska* väsende, fråga yppas om pligten att tala sanning, är icke meningen, att vi endast skola efterträfva sanning, för att gagna andra. Denna pligt, liksom andra ofullkomliga pligter emot oss sjelfve, bör närmast åsyfta vårt eget väsendes od-

ling. Men, som likväl pligterne emot oss sjelfve och andra äro så nära förenade, att man ej kan öfverträda det ena slags pligt, utan att öfverträda det andra, och då det, som är *direct* pligt emot mig sjelf, är *indirect* pligt emot andra, och tvärtom, så kunna andra vara rätthafvande, när fråga är om pligter emot oss sjelfve, eller anse sig förolämpade, när vi öfverträda pligter, hvilka närmast hafva afseende på oss sjelfve. Pligten att tala sanning är således *directe* en pligt emot oss sjelfve, men *indirecte* emot andra.

2:o.

God hushållning.

§. 26.

Den, emot Girighet och Slöseri svarande, dygden, sade jag vara God hushållning. Denna dygd är ett förnuftigt sätt att förvärfva och använda ting, såsom tjenande till lifvets behof, nöje och beqvämlighet. I afseende på förvärfvandet fordras det derföre till denna dygds, eller pligts, utöfning *Arbetsamhet*, och i afseende på användandet *Sparsamhet*. Med *Arbetsamhet* förstår jag ett förnuftigt, eller anständigt, bemödande, att förskaffa sig medel till lifvets behof, nöje och beqvämlighet; med *Sparsamhet*, ett förnuftigt, eller anständigt, bemödande att använda, det man på anständigt sätt förvärfvat till nyssnämnde afsigts vinnande, eller ett bemödande att på ett, efter sina tillgångar passande, sätt, använda, det man lagligen förvärfvat. — Arbetsamhet, såsom dygd, sättes emot Lättja, såsom last; och *Sparsamhet* opponeras emot Slöseri.

Att det för menniskan, blott såsom menniska, är en Absolut-Synthetisk pligt att vara god hushållare, och till den ändan arbetsam samt sparsam, finner man, då man lägger Absoluta Fullkomliga pligten att ej vara girig, eller slösare, till grund för sin slutsats. — Jag raisonnerar sålunda: Den, som

absolute förpligtas att ej vara girig, eller slösare, förpligtas äfven absolute att vara god hushållare, och således arbetsam i förvärfvandet och sparsam i användandet, emedan uraktlåtenhet af arbetsamhet föranleder till lättja, och försummandet af sparsamhet till slöseri, eller girighet. Nu förpligtas menniskan absolute till det förra. Således &c.

Att denna pligt är *Ofullkomlig*, ser jag deraf, att den, som skulle vilja tvinga mig till dess iakttagande, skulle motsäga sig sjelf, d. ä. tvinga mig till det, hvartill jag ej kan tvingas. Hvem kan väl tvinga mig till att anse det för sparsamhet, som jag antingen anser för slöseri, eller girighet. Det beror ju på sjelfva maximen, om hvilken ingen mer, än jag sjelf, kan döma. Man kan således icke af sjelfva utgifternas quantitet bestämma sparsamheten, såsom en dygd. Den måste, liksom alla dygder, bestämmas af maximen. Det är likså omöjligt att bestämma, hvem som är god hushållare, som hvem som är girig, eller slösare. Ofta anses den gode hushållaren af den girige för slösare, och af slösaren för girig. — Den gode hushållarens, d. v. s. den arbetsammes, och sparsammes, maxim är att samla på ett förnuftigt sätt ägodelar, ej endast för att äga, utan för att tillfredsställa lifvets behof, nöjen och beqvämlighet. Han arbetar i sitt kall, är flitig och sparsam, utan att vara girig, han är frikostig, eller välgörande, utan att vara slösare. Han är en förnuftig skaffare och förvaltare af detta timliga. Han brukar det så, som han bör, neml. till sin egen och andras nytta och gagn. Han älskar ej ägodelar för deras egen skull, utan såsom medel till pligts uppfyllande emot sig sjelf, nästan och Gud. Han anser sig, såsom en lem uti allmänna menniskokroppen, förpligtad att arbeta i sitt kall, ej endast för dess egen, utan äfven för andras, skull. — Den girige unnar, som jag förut visat, hvarken sig, eller andra, något. Den gode (moraliske) hushållaren unnar både sig och andra

allt godt. Med ett ord: Den gode hushållaren är förnuftig; den girige och den honom motsatte: slö- äro oförnuftiga varelser.

5:o.

Ädel Stolthet (Generositas).

§. 27.

Menniskan, såsom sinneväsende, d. å. förnuftigt och djuriskt väsende, måste rätt värdera sitt moraliska väsende, och utan att hysa aktning för detsamma, och bemöda sig att allt mer föröka sitt värde, såsom moraliskt väsende, skulle hon förgäfves bemöda sig iakttaga pligter emot sig sjelf, eller andra. Liksom det är vår *Fullkomliga Absoluta* och *Analytiska* pligt att ej göra oss till skenbara menniskor, eller till slafvar, hvarken under tingen, eller under andra menniskor, hvarigenom vi visa förakt för oss sjelfve, så är det vår *Ofullkomliga* och *Synthetiska Absoluta* pligt att visa aktning för oss sjelfve, och att genom ett dygdigt uppförande söka göra oss andra menniskor, såsom sådana, d. å. moraliskt förnuft och frihet ägande, jemlika. Jag vill ej derföre recommendera omoralisk stolthet, eller högmod, som är en last, om hvilken jag vid afhandlingen om pligterna emot andra vill tala. Vi skola tvärtom, derigenom att vi rätt värdera vårt eget moraliska väsende, och dymedelst tilltaga i sedlighet, undvika så väl denna, som andra laster. Pligten att visa aktning för oss sjelfve, hvilken aktning jag kallar *Ädel stolthet*, såsom motsatt pligten att ej krypa, består således deruti, att vi, derigenom att vi allt mer och mer tilltaga i sedlighet, söka uppnå det högsta moraliska värde, och således göra alla dem motstånd, som på något sätt vilja beröfva oss detsamma. Liksom pligten att ej sjelf mörda sig var *Fullkomlig* och *Analytisk*, men den att ej låta andra mörda sig samt att försvara vårt lif emot hvarje olaglig angripare, *Ofullkomlig*

Digitized by Google

och *Synthetisk*, åfvenså är pligten, att undvika ett krypande uppförande, hvarigenom vi antingen verkligen sjelfve göra oss till slafvar under andra, eller ock anse oss i förhållande till andra ringa och föraktliga, *Analytisk* och *Fullkomlig;* men den att förvara oss emot dem, som vilja göra oss till slafvar, eller förakta oss, samt att söka icke allenast undvika förakt, utan äfven att vinna aktning, d. v. s. iakttaga en Ådel stolthet, *Ofullkomlig* och *Synthetisk*. Vi äro ju alla såsom menniskor betraktade like. Vi hafva lika moraliska anlag. Det är endast medelst ett sjelfvilligt missbruk af dem, som vi kunna blifva föremål för andras förakt. — Ingen kan förakta oss, om vi ej sjelfve dertill gifva anledning. Det är derföre vår *Ofullkomliga* och *Synthetiska Absoluta* pligt att bemöda oss om sådana handlingar, hvarigenom icke allenast förakt undvikes, utan äfven aktning erhålles. Skall detta vinnas, måste vi ju hafva aktning för oss sjelfve, och vårt bemödande blifva, att genom ett rätt vårderande af våra egna moraliska anlag, äfven tillvinna oss andras fördelaktiga tankar derom.

Att pligten att visa aktning för sig sjelf, eller iakttaga hvad jag kallar, en *Ådel stolthet*, är *Synthetisk* och *Absolut*, finner jag genom ett raisonnement sålunda: Den, som absolutè förpligtas att ej visa förakt för sig sjelf, förpligtas äfven absolute att visa sig aktning, d. å. iakttaga en moralisk, eller ådel, stolthet, emedan en försummad aktning är förakt. Den om sin heder sorgfällige, eller moraliskt, d. ä. ådelt, stolte, är hvarken högmodig, eller krypande. Han iakttager den skilnad, som rang och anseende i menskligheten fordrar, utan att öfverdrifva hvarken andras, eller eget, värde. Han är höflig, utan krypande, stolt, utan högmod, jemlik så väl med den förnämste, som den ringaste, utan att vara en fiende af lydnad, ordning och undergifvenhet. Kommer han i sällskaper, så intar han ej högsta platsen. Men han intar icke eller,

Digitized by Google

om han nemligen icke är den ringaste ibland gästerne, den nedersta. Han går en medelväg. I ovissheten, om han gör rätt, eller icke, intar han likväl snarare en plats längre ned, än längre upp. Han vet, att, om värden ber honom stiga längre upp, så sker honom heder, men tvärtom, om han beder honom stiga längre ned. Med ett ord: Han söker iakttaga en förnuftig medelväg. Han hvarken vill trampa, eller trampas, hvarken förakta, eller föraktas.

Liksom den gode hushållaren, som nyss sades, anses för girig af slösaren, och för slösare af den girige, äfvenså kan det hända, att den ädelt, d. ä. moraliskt, stolte kan af kryparen anses för högmodig, och af den högmodige för krypande. Den ädla stoltheten kan, lik andra dygder, ej bedömas efter graderna uti maximens utöfning, utan af sjelfva maximen. Den ädla stolthetens maxim är att visa aktning både för sig sjelf och andra, och det kommer ej an på bestämmandet af sjelfva graderna i denna aktning, ty de kunna ej bestämmas. Hvad som vid ett tillfälle är öfverdrifvet, kan vid ett annat tillfälle vara lagom. Ingen mer, än den handlande sjelf, kan bestämma, hvad som i utöfningen af maximen är måtta. Maximen att iakttaga en ädel stolthet, d. v. s. att med aktning för andra förena aktning för sig sjelf, bör hvar och en hafva. När han i maximens utöfning handlar efter bästa öfvertygelse, gör han alltid rätt. Vi böra derföre akta oss, att vi ej kalla den högmodig, som har en ädel stolthet, eller den ödmjuk och höflig, som antingen är krypande, eller högmodig. Högmodet visar sig ju ofta under sken af ödmjukhet. Man visar sig ödmjuk emot de lägre, för att tvinga dem till desto större höflighet och undergifvenhet.

Den, som äger en ädel stolthet, följer ej andras exempel, eller lämpar sig efter mängdens (plu-

Digitized by Google

ralitetens) tänkesätt, om han tror, att de äro oriktiga. Han söker, så mycket möjligt är, handla rätt. Samvetets röst anser han för Guds röst. Om ock hela verlden skulle förgås, och han med verlden, så kan han ej förmås att vika från sin öfvertygelse. Långt ifrån att, vid handlingens verkställande, fråga: hvad vinner du dervid? Hvad säger man om dig, om du så handlar? Blir din tanka segrande o. s. v.? följer han sin, på säkra förnuftsgrunder bygda, öfvertygelse om det rätta, liknöjd, hvad andra säga derom, när hans samvete gillar handlingen. Lik klippan i hafvet, som, utan att rubbas ifrån sitt ställe, stötes af de brusande vågorne, fördrager han opinionens smädelse och förakt, utan att gå emot sin öfvertygelse, eller ändra sitt, af förnuftet gillade, beslut. Han söker ingen fåfäng ära, titlar, eller decorationer, men föraktar dem derföre icke, om de tillbjudas. Han sköter sin tjenst med nit, och gör aktning åt sitt embete, påminnande sig Epaminondas uttryck, hvilken, då han blef Demarch, som ansågs för ringa och obetydligt, sade: jag skall söka att göra denna beställning vigtigare och mer betydande. — Han vet, att det är personen, som skall hedra embetet, och ej tvärtom. — Att öfverträffa i dygd, är hans högsta bemödande. Han är öfver alla retelser till afvikande ifrån det rätta. Hans valspråk är: *gör rätt och frukta för ingen.*

Den, som iakttager en ädel stolthet, försvarar sin heder, inlåter sig ej i sällskap med omoraliska varelser, ger akt på sig sjelf, söker undvika anledning till förtal; men, om han oskyldigt förtalas, fäller han icke modet. Är förtalet grundadt, så låter han det tjena sig till förbättring. Med få ord: Han anser allt, hvad som sker, utan hans förvållande, såsom något, hvarföre han ej kan blygas, eller hedras; han är sträng domare öfver sina egna handlingar; förlåter gerna andra; men icke sig sjelf o. s. v.

Digitized by Google

Att denna pligten är *Ofullkomlig*, ser jag deraf, att ingen med yttre tvång kan förmås till dess uppfyllande. Väl kan man med yttre tvång afhålla någon ifrån laster, hvarigenom hans moraliska jemlikhet förolämpas, eller åtminstone, sedan de äro begångna, straffa dem. Således kan man antingen hindra någon ifrån att sälja sig till slaf och att krypa för andra, eller tvinga honom att, sedan det skedt, gifva satisfaction för en sådan, menskligheten förolämpande, handling. Men att med yttre tvång vilja förmå någon att söka jemlikhet, eller att, vid alla tillfällen, visa aktning för sig sjelf, eller för mensklighetan i sin egen person, d. v. s. iakttaga en ädel stolthet, och att, till den ändan, alltid försvara sin heder m. m., är ju rättsstridigt. — Den, som ville tvinga härtill, bröt ju sjelf emot jemlikheten. Dessutom är det en inre själens actus, som ger oss styrka att visa oss jemlika med menniskor, såsom sådana. Att tvinga till inre frihets-lagens uppfyllande, vore att tvinga till det, hvartill man ej kan tvinga. Det vore således en motsägelse. Derföre att det är en pligt till att söka jemlikhet, nemligen *Absolut jemlikhet*, eller jemlikhet i moraliskt afseende, såsom menniska i allmänhet, följer ej, att det är en pligt söka jemlikhet i afseende på yttre omständigheter. Stånd, rang, rikedom, m. m. göra ju en betydlig skilnad i menniskans *Hypothetiska* pligter och rättigheter. Att antaga en jemlikhet, eller ett lika utdelande af alla lyckans förmåner, vore rättstridigt, och likaå omöjligt, som att antaga en lika utdelning af naturens förmåner. — Här, när fråga är om menniskans *Absoluta* pligter, menas således, enligt hvad nu är taladt, endast en *Absolut* jemlikhet, d. ä. en jemlikhet i afseende på medfödda, eller ovillkorliga, rättigheter och deremot svarande pligter.

Om vi skola kunna iakttaga denna pligt att genom en ädel stolthet visa aktning för oss sjelfve,

Digitized by Google

så måste vi hafva medel, hvarigenom densamma skall kunna uppfyllas. Vi hafva således rättighet att fordra, det ingen skall förakta oss, som sker i allmänhet, om någon föraktar menskligheten i vår person, d. å. vill bruka oss såsom medel till sina afsigters vinnande, och således vill tvinga oss att blifva skenbara menniskor, d. å. att blifva ljugare, eller *slafvar* antingen *directe* under tingen, genom girighet, såsom då våra föräldrar, husbönder, eller öfverhet pålägga oss odrägligt arbete, stora skatter m. m., eller *directe* under menniskor, då någon vill göra oss till verkliga slafvar under sig, och dymedelst beröfva oss vår yttre frihet, eller tvinga oss att i anseende till sig anse oss såsom ringa och föraktliga. — Vi hafva således *Ofullkomlig* pligt och *Fullkomlig* rättighet (Jus obligatorium):

1:o Att fordra, det ingen skall hindra oss ifrån sannings talande, eller skrifvande, når det sker för att uppfylla pligt.

2:o Att ej tvingas blifva slafvar under tingen, d. ä. tvingas till girighet.

3:o Att ej tvingas blifva slafvar, under menniskor, eller anses föraktliga i anseende till andra. Det år i alla dessa omtalta fall icke allenast vår *Fullkomliga* rättighet, utan äfven vår *Ofullkomliga* pligt att affordra andras häremot svarande *fullkomliga* pligter.

2:dra Hufvudstycket:

Absoluta Pligter emot andra menniskor.

1:sta Afdelningen:

Absoluta Pligter i anseende till andras djuriska väsende.

1:sta Stycket:

Fullkomliga och Analytiska Pligter.

Liksom de *Absoluta Fullkomliga* pligterna emot oss sjelfve i anseende till vårt djuriska väsende ålägga oss att ej arbeta emot Försynens afsigt med detsamma, eller att icke förstöra det, åfvenså ålägga oss de *Absoluta Fullkomliga* pligterna emot andra i detta afseende, att vi ej skola förstöra andras djuriska väsende.

De laster, hvarigenom vi isynnerhet förstöra vårt djuriska väsende, eller arbeta emot Försynens afsigt dermed, äro, som jag redan visat, *Sjelfmord, Onaturligt bruk af näringsmedlen och Onaturligt tillfredsställande af kärleksdriften.* De laster, hvarigenom vi öfverträda pligter emot andra, i anseende till deras djuriska väsende, äro således

1:o Mord.

2:o Tvång i afseende på närings-medlens brukande.

3:o Tvång i afseende på kärleksdriftens tillfredsställande.

Principen för alla dessa pligter *Negatift* och *Formelt* uttryckt lyder så: *Verkställ icke en handling, som är sådan, att, om du verkställde den, du blott såsom menniska analytice skulle finna, att du motsade dig, i anseende till andras djuriska väsende.*

1:o.

Mord.

§. 28.

Mord är ett förstörande af en oskyldig menniskas lif, eller lem. Det kan, i afseende på uppsåtet, vara *Uppsåtligt* (cædes voluntaria), eller *Ouppsåtligt* (cædes involuntaria). — I afseende på vidden kan det vara *Totalis*, då det är hela lifvets dö-

Digitized by Google

dande, eller *Partialis*, då det blott är en lems dödande, eller afstympande. Det sednare åter kan, i anseende till dess vidd, vara antingen *Formalis*, som endast har afseende på en lems dödande, eller *Materialis*, som består uti en lems afstympande. Det kan äfven, i anseende till medlen vara *Directa*, eller *Indirecta*. Vid frågan om Autochiris, såsom en last, hvilken opponeras emot pligterne emot oss sjelfve i anseende till vårt djuriska väsende, visades, att endast *Autochiria voluntaria* kunde anses för ett brott och utgöra det lastbara i handlingen. Men, när fråga är om andras mördande, så är nödigt, att man noga tillser, huruvida det skedt af olyckshändelse, eller ren våda, som ingen kunnat förekomma, eller om det skedt genom någons förvållande. Man måste skilja emellan mord, begånget af hvad man kallar *culpa* och *dolus*. Båda dessa mord äro straffbara, men i olika grader. Begge slagen straffa ock B. Lagarne, hvilka göra skilnad emellan *Dråp* och *Mord*; *Dråp af våda* och af vållande utan uppsåt att dråpa o. s. v.

Att det är en *Absolut Analytisk* och *Fullkomlig* pligt att icke mörda, finner jag deraf, att jag ej behöfver mer, än upplösa sjelfva begreppet mord, för att inse motsägelsen, i hvilken den, blott såsom menniska, råker, och den fullkomliga rättighet, han öfverträder, som mördar en annan, nemligen en oskyldig. Så vida en menniska är oskyldig, d. ä. ej genom brott förverkat menskligheten, har hon fullkomlig rättighet till sitt lif och sina lemmar. Men har hon fullkomlig rättighet, så hafva ock andra fullkomlig pligt att låta henne ostörd få behålla lif och lemmar. Att således döda, eller skada, en oskyldig till lif, eller lemmar, är att på en gång lemna honom rättighet till lifvet och dess lemmar, och icke lemna honom den; lemna honom den, emedan han är oskyldig menniska, och till följe deraf berättigad till sitt lif och sina lemmar; icke lemna honom denna rättighet, emedan man

Digitized by Google

mördar honom, eller skadar honom till lif, eller lem. En mördare öfverträder således Analytiska och Absoluta Pligtlärans högsta bud, eller princip. Han finner motsägelsen, i hvilken han råkar, *analytice*, och försummar en *Analytisk* och *Fullkomlig* pligt emot andra, i anseende till deras djuriska våsende, och det *absolute*, eller blott såsom menniska, utan afseende på något ingånget pactum, eller aftal.

Så väl *Cædes Totalis*, som *Partialis*, *Cædes Formalis*, som *Materialis*, *Cædes Directa*, som *Indirecta*, äro således emot andras fullkomliga rättigheter svarande laster; och det är vår *Fullkomliga Analytiska* och *Absoluta* pligt emot andra i anseende till deras djuriska våsende att undvika dessa laster. Man kan likvål ej anse det för Cædes, eller mord, når öfverheten låter afrätta lagens öfverträdare. De äro ej oskyldiga, utan hafva genom brott förverkat menskligheten och gjort sig ovärdiga att förblifva ibland menniskor, eller, rättare sagdt, de äro att anse såsom skadedjur, hvilka skola utrotas, eller såsom döda lemmar i samfunds-kroppen, hvilka, för att rädda samfunds-lifvet, måste amputeras. Icke eller kan det kallas mord, nemligen *Cædes Partialis*, om en Chirurg afskår ett ben, eller arm, på en patient, som, om ej denna lem amputerades, skulle förlora sitt lif, emedan kallbrand redan anfatt densamma.

När jag i Statens Inre Pligt-Lära kommer att tala om Brott och Straff, och, ibland dessa sednare, om de så kallade dödsstraffen, hvilka egentligen ej äro straff, i anseende till den brottslige, skall jag visa, hvilka slags brott fordra förbrytarens undanrödjande, såsom farlig för samfundet, emedan han anses obotlig, eller sådan, att han ej möjligen kan återföras till dess moraliska sundhet. Jag skall likväl visa, att, om man hade tillräckliga medel för de brottsligas förbättrande, såsom arbetshus, förbättringshus, aflägsna länder, till hvilka man kunde sända dem, o. s. v. skulle, om icke aldrig, åt-

Digitized by Google

minstone sällan, den bröttslige kunna, i moraliskt afseende, anses obotlig, eller död, förr än han förlorat sitt physiska lif. Det physiska och moraliska lifvet äro hos menniskan så nära förenade, att det moraliska ej med säkerhet kan anses dödadt, förr än det physiska utslöcknat. Liksom en Chirurg med god insigt och skicklighet samt tillräckliga medicinska förråd kan bota en lem uti enskilta menskliga kroppen, som en annan anser obotlig, äfven så kan uti en stat, hvarest finnas nödiga anstalter till de brottsligas förbättrande, eller aflägsnande, en brottslig, d. ä. moralisk sjuk, varelse botas, eller anses kunna botas, då han, eller en dylik, uti en annan stat, hvarest sådana anstalter saknas, anses obotlig. Likaom Chirurgerne, eller Läkarne, subjectift handla rätt, när de följa deras öfvertygelse, åfvenså gör Regenten, såsom en moralisk Läkare, rätt, när han följer sin öfvertygelse. Det heter ju: conscientia subjective errare nequit.

2:o.

Tvång i afseende på Närings-medlens brukande.

§. 29.

Menniskan, såsom förnuftig och fri, varelse, bör ej tvingas till något omoraliskt, d. ä. emot hennes personlighet, eller emót menskligheten, stridande. Att vilja tvinga en annan att omåttligt, d. ä. onaturligt, eller oförnuftigt, bruka närings-medlen, d. ä. att antingen för litet, eller för mycket, bruka dem, är rättstridigt, eller stridande emot menniskans fullkomliga rättighet, blott såsom menniska, utan afseende på något ingånget pactum. — Det är således en *Analytisk Absolut Fullkomlig* pligt att ej tvinga någon till ett omåttligt bruk af näringsmedel. Jag finner ju genom blotta upplösningen af måttligt bruk af närings-medel, jemfördt med begreppet menniska, att man ej skall tvinga någon i detta afseende. Närings-medel äro ju medel

Digitized by Google

att befordra lifvets tillväxt och att vederqvicka lifskrafterna. Omåttligt bruk deraf äro medel att hindra lifvets tillväxt och att förslöa lifskrafterna. Att antaga begreppet menniska, såsom en fri och förnuftig varelse, d. ä. en varelse, som äger förmåga att inse och följa lagar, samt således äfven lagarne för måttlighet, men tillåta sig tvinga henne till omåttligt, d. ä. oförnuftigt, bruk af närings-medlen, är ju en direct motsägelse för menniska absolute betraktad. Man antager begreppet menniska såsom en förnuftig och fri varelse, och man antager det icke. Man antager det, emedan man kallar henne menniska. Man antager det icke, emedan man vill tvinga henne till det oförnuftiga, eller omenskliga, d. ä. till det emot menskligheten i sig stridande.

Att man med ett sådant tvång *directe* skadar och förolämpar andra, och således öfverträder en fullkomlig pligt emot dem, och att andra derföre hafva en fullkomlig rättighet att med yttre tvång afhålla derifrån, eller söka satisfaction för sitt lidande, i händelse våld skulle föröfvas, är utan tvifvel, och behöfver ej bevisas. — Oaktadt väl icke Borgerliga Lagen utstakat straff för en sådan handling, hvarigenom man tvingar någon till öfverflödigt bruk af mat, emedan det är ovanligt, att någon klagar öfver våld i detta afseende, eller, emedan vanligen den, som skulle kunna klaga deröfver, ändock oftast har att skylla sig sjelf, som lät tvånget verka på sig, oaktadt, säger jag, B. Lagen ej utstakat straff för en sådan handling, är det likväl vår naturliga ovillkorliga och fullkomliga pligt emot andra i afseende på deras djuriska väsende, att hvarken med yttre tvång, eller inre, d. ä. persvasioner, söka förmå andra till ett omåttligt bruk af mat, eller dryck. — Den, som t. e. i sällskap med storsupare hotas att, om han ej vill tömma sitt glas, få liqueuren på sig, och således af fruktan att se sig vanhedrad, dricker sig full, kan ju med skäl klaga öfver våld,

Digitized by Google

och fordra, att den, som tvang honom till denna handling, skall erlägga den pligt, som B. Lagen för fylleri och dryckenskap utsätter. Äfvenledes bör den, som tvingar någon att emot sin vilja äta mer, än han anser för måttligt, plikta för följderne af ett sådant tvång. Den, som utöfvar ett sådant tvång, blir ju indirecte andras mördare, eller orsak till de följder, som handlingen medförer. Men om ock inga olyckliga följder inträffa, så är han likväl brottslig, förmedelst det omoraliska i sjelfva handlingen, emedan han vill behandla den, som tvingas, såsom ting, och förolämpar dymedelst icke allenast hans djuriska, utan äfven hans moraliska, väsende. B. Lagen straffar ock den, som tvingar till dryckenskap, men icke den, som tvingar till fråsseri, emedan, som sagdt är, det är ovanligt, att någon klagar öfver våld i detta afseende.

3:o.

Tvång i afseende på kärleksdriftens tillfredsställande.

§. 50.

När jag talade om köndriftens naturliga tillfredsställande genom ägtenskap, sade jag, att vi blott hade en fullkomlig rättighet att begära ingå ägtenskap, och att fordra, det ingen skulle tillfoga oss något lidande för en sådan begäran, men att vi ej hade fullkomlig rättighet att fordra, att den, eller den, personen skulle antaga vårt anbud. Häraf följer således, att det blir vår pligt emot andra i detta afseende att ej tvinga någon till ägtenskap. Allt våld i detta afseende är stridande både emot Rationela och Borgerliga Lagen. — Det förstår sig, att hvarken den, som begär någon till hustru, fruntimrets giftoman, eller någon annan får utöfva tvång, eller locka och tubba någon till ägtenskap. Detta strider emot pactum i allmänhet, och således äfven emot ägtenskap, såsom ett på pactum, eller aftal, grundadt samfund. Alla hafva en *Absolut*, eller *Ovillkorlig*, samt *Analytisk* och *Fullkomlig* pligt att ej tvinga någon till ägtenskap.

Digitized by Google

Att denna pligt är *Analytisk* och *Ovillkorlig*, d. ä. sådan, att man, blott såsom menniska, skulle motsäga sig, om man ville tvinga en annan menniska härtill, finner man, när man blott betraktar begreppet menniska, som är en fri och förnuftig varelse, d. ä. person. Att vilja tvinga ett fruntimmer till ägtenskap vore att bruka det såsom ting. Man motsade sig således directe. Man ansåg det för menniska, eller borde göra det, emedan det ej förverkat sitt förnuft och sin frihet, men man ansåg det icke för menniska, emedan man behandlade det såsom ting, d. ä. blott såsom medel för egna afsigters vinnande. Anm. Jag vill ej förmoda, att någon nu för tiden finnes, som yrkar, att fruntimmer ej äro menniskor, oaktadt jag för många år sedan läsit en afhandling, hvars författare söker bevisa denna orimlighet. Ännu mindre lärer någon i våra upplysta tider bifalla Biskop Emporagrii mening, som i sin Cateches vid förklaringen öfver 10:de budet, räknar hustrurna till lösören.

Att denna pligt är *Fullkomlig*, inses deraf, att man genom ett sådant handlingssätt, skader och förolämpar den, emot hvilken tvång i detta afseende föröfvas.

2:dra Stycket:

Ofullkomliga och Synthetiska Pligter.

§. 51.

Liksom de *Analytiska Fullkomliga* och *Absoluta* pligterna emot andra i anseende till deras Djuriska väsende åsyfta, att vi icke skola arbeta emot försynens afsigt med deras djuriska väsende, äfvenså ålägga oss de *Ofullkomliga* och *Synthetiska Absoluta* pligterna emot andra i detta afseende att befrämja försynens afsigt med detta deras väsende.

De laster, hvarigenom vi arbeta emot försynens afsigt med andra menniskors djuriska väsende

S

äro, som redan är visadt, 1:o Mord, 2:o Tvång i afseende på närings-medlen, 3:o Tvång i afseende på kärleksdriften. Alla de handlingar äro derföre emot dessa laster opponerade dygder; eller *Ofullkomliga Absoluta* och *Synthetiska* pligter i detta afseende, hvarigenom vi kunna befrämja försynens afsigt med andras djuriska väsende.

Formela principen för dessa pligter, *affirmatift* uttryckt, lyder så: *Verkställ hvar och en handling i afseende på andras djuriska väsende, som är sådan, att du, blott såsom menniska, genom ett förnuftsslut (synthesis) skulle finna, att du motsade dig, i händelse du ej verkställde den.*

Vi hafva således ofullkomliga pligter emot andra

1:o i afseende på deras lif, att söka vid alla tillfällen afvärja allt, hvad dem kan skadligt vara till lif, eller lem, och att således söka hindra dem ifrån att sjelfve mörda sig, försvara dem emot andra, som vilja skada dem till lif, eller lemmar, bota dem, om de blifva sjuka o. s. v. Anm. B. Lagen förbyter den ofullkomliga pligten att rädda den, som sig förgöra vill, i fullkomlig. *Kan någor*, heter det, *frälsa hans lif, som sig sjelf upphängt hafver, eller å annat sätt sig förgöra vill, och frälsar honom ej, plikte efter omständigheterna.* M. B. 13 C. 2. §.

2:o i afseende på närings-medlen, att vara dem behjelpliga förskaffa det, som de kunna behöfva, undervisa dem om det skadliga och nyttiga m. m. samt på allt sätt söka uppmuntra dem att måttligt bruka närings-medlen, för att dymedelst sättas i stånd att odla sina kropps- och själs-krafter och vara dem behjelplige håruti, samt afvärja det våld, som någon i afseende på närings-medlens brukande, skulle vilja tillfoga dem.

3:o i afseende på könsdriftens tillfredsställande, att icke allenast undervisa dem om det skadliga och

Digitized by Google

moraliska i sin naturliga tillfredsställande, man ock hindra dem derifrån, samt underviss dem om nödvändigheten att, när de vilja tillfredsställa köndriften, då göra det på ett moraliskt, d. ä. på ett med förnuftet öfverensstämmande, sätt, samt att de böra, när de finna sig physiskt och moraliskt skickliga till ägtenskap, ingå det så kallade Monogamia perpetua, såsom, med förnuftet mest öfverensstämmande, o. s. v.

Att alla dessa pligter äro *Absoluta Synthetiska* och *Ofullkomliga*, inser man deraf, att, oaktadt man ej med yttre tvång kan förmås till deras iakttagande, skulle man likväl blott såsom menniska, och således utan afseende på något ingånget pactum, genom ett raisonnement finna, att man motsade sig, om man, när man kan verkställa dessa handlingar, icke gjorde det. Den, som förpligtas att ej skada, eller förolämpa någon, förpligtas ju äfven att, när han kan gagna andra på hvad lagligt sätt, som helst, göra det, emedan uraktlåtenheten af en möjlig gagnelig handling är ett indirect skadande, eller förolämpande. Nu äro alla de omtalta handlingar lofliga sätt att gagna andra. Således &c.

2:dra Afdelningen:

Absoluta Pligter i anseende till andras moraliska väsende.

1:sta Stycket:

Fullkomliga och Analytiska Pligter.

Dessa ålägga oss att ej förstöra, eller arbeta emot, försynens afsigt med andras moraliska väsende. Detta sker, när vi visa uppenbart förakt för deras moraliska egenskaper, eller, när vi vilja beröfva dem deras moraliska värde, d. ä. personlighet. — Detta åter sker genom följande laster: 110

genom Högmod. 109 genom Begabberi. 310 genom Fölt.l.

Principen för dessa pligter, *Formelt* och *Negativt* uttryckt, lyder så: *Verkställ icke en handling, som är sådan, att du blott såsom menniska, och genom sjelfva upplösningen af föreställningen om handlingen skulle finna, att du motsade dig, i anseende till andras moraliska väsende.*

110.

Högmod (Superbia).

§. 32.

Högmod, eller omoralisk stolthet, är ett med ord och handlingar yttradt förakt för andra, i afsigt att dermed visa, det de, i anseende till oss, äro ringa och obetydliga. Högmod opponeras emot ädel stolthet. Den sednare är en dygd. Det förra en last. Den moraliskt, eller ädelt, stolte gör aktning både åt andra och sig, känner sitt eget, men förringar ej andras, värde. Den omoraliskt stolte, eller högmodige, tilldömer sig för stort, och andra för litet, eller intet, värde. Högmod visar sig således såsom en oförnuftig och omoralisk handling. Den högmodige visar förakt för andra samt fordrar, att de i jemförelse med honom skola anse sig ringa och obetydliga.

Att det är en *Absolut Analytisk* pligt, att ej visa sig högmodig, finner man, blott man upplöser begreppet högmod, och jemför det med begreppet menniska. Den högmodige motsäger sig ju *directe*, och blott såsom menniska, utan afseende på något pactum, i det han både anser den, för hvilken han visar sig högmodig, vara menniska, och ej vara det; vara det, emedan han kallar honom menniska; icke vara det, emedan han visar honom förakt, som är i moraliskt afseende att anse såsom contradictoriskt motsatt begreppet menniska.

Digitized by Google

Att pligten är *fullkomlig*, ser jag deraf, att dess öfverträdande strider emot andras fullkomliga rättighet till heder, och således verkligen skadar och förolämpar andra. — Hvad *physiska* lifvet är för *physiska*, är *moraliska*, neml. heder, för *moraliska*, väsendet. En menniska utan heder och ära (ärelös), är i moraliskt afseende att anse som död. Den, som visar andra menniskor förakt; hvilket den högmodige gör, är derföre att anse såsom en moralisk mördare, eller såsom den, hvilken stämplar efter andras moraliska lif. Borgerliga Lagen straffar äfven ett uppenbart förakt, jfr. M. B. 15: 3, 4, 7, §§, men om det icke alltid sker, borde det likväl ske.

Den högmodige uppför sig icke allenast omoraliskt, utan äfven däraktigt, emedan han, långt ifrån att vinna sin afsigt, nemligen att andra skola anse sig ringa i jemförelse med honom, och dymedelst gifva honom större aktning, än han förtjenar, visa de honom tvärtom mindre, och föraktet faller på honom sjelf. — Han visar äfven, om han, såsom högmodig, vill handla consequent, att han är nöjd att föraktas af dem, som äro bättre, än han, och öfverträder härigenom en medfödd pligt emot sig sjelf. Man ser ock vanligen den högmodige, som ej nog kan se sina underhafvande krypa för sig, sjelf krypa för sina förmån, och för dem ställa sig, som vore han ett oskäligt djur, beröfvadt allt moraliskt värde. Man får likväl ej tro, att den högmodige endast fordrar företräde i rang och yttre anseende. Högmodet är mångfaldigt. Man kan indela det, i anseende till de olika källor, utur hvilka fordran af företräde härledes, uti ett högmod, härstammande från förment företräde uti *inre*, och uti *yttre*, afseende. Till förra slags högmod kan hänföras deras, som söka företräde, i anseende till snille, förstånd o. s. v.; till sednare slaget deras, som högmodas öfver sina rikedomar, sin upphöjda plats i samhället o. s. v.

Digitized by Google

Moralisterne antaga många slags högmod, men utan någon Indelningsgrund. Vill man indela det, så måste Indelnings-lederne vara motsatta.

Jag ser väl, att många torde invända: det kan ej vara en fullkomlig pligt att undvika högmod, emedan ingen med yttre tvång kan derifrån afhållas. Härtill svaras: Så länge högmodet ej visar sig uti handlingar, hvarigenom andras fullkomliga och medfödda rättigheter förolämpas, kan det visserligen icke straffas. Men detta gäller om alla brott. Så länge mördaren blott umgås med sin onda tanka att mörda, eller så fint och hemligt verkställer detta brott, att han ej upptäckes, kan han ej straffas. Men, när han på ett, eller annat, sätt tillkännagifver detta uppsåt, och derom öfverbevises, kan man ej allenast söka afhålla honom ifrån att det verkställa, utan äfven, om det verkställes, straffa honom derföre. Man får likväl noga akta sig, att man ej anser den för högmodig, som endast har en ädel stolthet, eller kännedom af sitt eget värde. Om t. e. någon tror sig kunna gagna sitt fäderneslaud dermed, att han stege upp på thronen, så, långt ifrån att, så vida han brukar lofliga medel för sitt ändamål, kallas högmodig, är det en moralisk, eller ädel, stolthet, som drifver honom härtill, hvilken ej bör klandras, utan tvärtom berömmas, då han neml. såsom medel till afsigtens vinnande söker inhämta de insigter och den skicklighet, som för ett så högt kall vårdiga och lyckliga bestridande erfordras. Men söker någon en sådan ära af fåfänga o. s. v., så är det ett högmod, och således ett lastbart uppförande.

2:o.

Begabberi (Illusoria Vituperatio).

§. 53.

Begabberi (Illusoria vituperatio) är ett bemödande att blottställa andra för åtlöje och att gö-

Digitized by Google

ridens verkliga, eller diktade, fel till omedelbart ämne för andras förakt. Denna tadelsjuka uppkommer antingen af lättsinnighet (petulantia), eller af bitterhet (spiritus causticus).

Att det är en *Analytisk* pligt att ej begabba någon, finner man genom blotta upplösningen af begreppet Begabberi, såsom innebärande förakt, hvilket man ej kan visa en menniska, såsom fullkomligen berättigad till heder och aktning. R. B. 14 Cap. 7 § lyder ock sålunda: *Missfirmar någor sin vederdeloman inför rätta i tal, eller skrifter, med oqväldins ock smädeord, förklentiga tillmälen, eller åthäfvor, böte fem, tie, eller 20 daler, eller mera, efter som brottet är till. Går thet å ära mans; döme ock samma rätt theröfver: men vill then, som tillmälet gjorde, honom thertill lagligen bälda, skjute tå domaren thet till then rätt, therunder brottmålet hörer* o. s. v. Detta angår egenteligen smädelser inför domstolen. Men jag ser ingenting hindra, att äfven den, som medelst groft skämt i sällskap och samqväm förolämpar andra, derföre borde gifva satisfaction. Att det är förbjudet i vår lag att utsprida smädeskrifter, ses af M. B. 60 Cap. 5 §, jemförd med nya Lagsamlingens samma Cap. och §.

Den, som är föremål för begabberi, eller är ett så kalladt jeu-åtmen, skadas ju och förolämpas. Han blir ansedd, som en narr. Han beröfvas sin heder, och kan anses likså förolämpad i moraliskt afseende, som han i physiskt afseende förolämpas, om någon anfaller honom till lif, eller lem. Han äger således fullkomlig rättighet att afhålla andra ifrån denna lastbara handling, och andra, i anseende till honom en fullkomlig pligt att undvika denna last.

Ifrån Begabberi, såsom last, bör man likväl noga skilja skämt, som vänner emellan kan vara tillåtit, när det nemligen ej sårar deras heder.

Digitized by Google

Äfvenledes kan man ej anse det för Begabbelse eller otillåtet skämt, d. s. smädelse, att, när någon angripes med smädelse, han då vänder smädelsen på angriparen sjelf. Likasom den ej kan klaga öfver orättvisa, som, om han med dragen värja anfaller mig, genom min skicklighet att parera undan stynget, såras af sin egen värja, eller sjelf får det styng, han ämnade mig, äfvenså kan ej den klaga öfver orättvisa, som, när han vill roa sig på min bekostnad, sjelf genom sitt tal blir ett åtlöje. Den presten, som af en förnäm herre, hvilken satt midt emot honom vid bordet, tillfrågades: hvad är det för skilnad emellan en prest och en hundsvott? svarade: bordet, min herre, kan ej anses hafva felat. Det var blott ett parerande undan ett styng, som var honom ämnadt. Icke eller felade den gumman, som, då hon, förande åsnor, af några gossar blef helsad med dessa orden: *God dag Åsnemor*, svarade: *tack mina barn*, eller den Medicinæ Doctorn, som på tillfrågan af en bonde: om han var få Doctor, svarade: *är du sjuk.* Men likasom man, vid sitt physiska lifs förvarande, ej får bruka våldsamma medel, när lindrigare kunna brukas, äfvenså bör man ej betjena sig af en sådan retorsio, när lindrigare medel kunna hindra den tillämnada, eller utplåna den tillfogada, vanäran. Det är bättre att tiga, än att medelst ett svar uppväcka häftig träta och oenighet, samt att, om man lefver i B. Samfund, söka lagen och fordra laglig satisfaction.

Då det är en fullkomlig pligt att ej begabba någon, så är det ock andras fullkomliga rättighet, men ofullkomliga pligt, att förvara sig på hvad lagligt sätt som helst, om det ock icke kan ske utan genom en så kallad retorsio, eller ett tillbakastötande af det ämnade moraliska stynget, eller anfallet. Men denna pligt, lik alla ofullkomliga pligter, lemnas, i anseende till utöfningen, till den pligtskyldigas eget samvete, eller omdöme. Likasom jag

alltid bör hafva maximen att försvara mitt physiska lif, åfven så bör jag hafva maximen att försvara mitt moraliska, och det kommer an på mig sjelf att bestämma, om, och när, jag kan anse denna maxim verkställbar. Pligten att försvara sig emot alla anfall, som göras emot ens heder, inbegripes under pligten att iakttaga en ädel stolthet, hvar om redan år taladt.

3:o.

Förtal (Obtrectatio).

§. 34.

Förtal (obtrectatio) är ett uppsåtligt utspridande af sådana rykten, som förklena andras heder. Om ock det, man utsprider, är sannt, så år det likväl förolämpande för dem, om hvilka det utsprides. År det icke sannt, så år det i dubbelt afseende omoraliskt; 1:o i sig, såsom innebärande förakt för andras moraliska värde, 2:o i anseende till det osanna, som utgifves för sannt. År det åter sannt, och, emedån det förringar en annans heder, inbegriper något brottsligt, eller nesligt, å dens sida, om hvilken det utsprides, så är denne sednare, antingen öfverbevist om sitt brott, eller icke öfverbevist derom. År han ej ännu öfverbevist om sitt brott, så heter det: *in civitate quisque habetur bonus, donec probetur contrarium.* År han åter öfverbevist derom, så bör han plikta, d. å. straffas, derför. Sedan han pliktat derför, så bör plikten, eller straffet, anses såsom ett utplånande af brottet. Straff år ju i moraliskt, detsamma som medicin i physiskt, afseende. Liksom man ej kallar den i physiskt afseende sjuk, som blifvit genom physisk medicin återställd till sin physiska helsa, åfvenså bör man ej kalla den brottslig, d. å. i moraliskt afseende sjuk, som genom straffets-lidande, d. å. genom en moralisk medicin, anses hafva blifvet återförd till sin moraliska sundhet. Man

Digitized by Google

bör ju ej ibland menniskor tåla den, som så afklädt sig menskligheten, att han ej mer står ött hjelpa, eller en sådan, som, om han fick förblifva i menskliga kroppen, hotade att förstöra dess öfriga lemmar. Liksom en lem uti enskilta mennisko-kroppen bör amputeras, när den ej kan botas, utan hotar hela kroppen med undergång, äfvenså bör den menniska undanrödjas ifrån menskliga Samfunds-kroppen, d. ä. sammanlefnaden, som, om den förblefve der, hotade att förstöra de öfriga Samfundets medlemmar. Men likom jag ej amputerar en lem i min enskilta kropp förr, än han anses skadelig för de öfriga lemarna, och ej kan cureras, äfvenså bör jag ju ej förstöra en lem uti allmänna menniskokroppen, förr, än han anses skadelig för de öfriga, eller anses obotelig. — Så länge derföre en menniska tåles i sammanlefnaden, måste hon för öfriga lemmarne icke anses skadelig. Nu anses man i moraliskt afseende icke vara skadelig, då man är moralisk, d. å. i moraliskt afseende frisk, eller åtminstone gifver hopp om att blifva det. Så länge en menniska anses för frisk, kan hon ej kallas sjuk. Det är derföre en uppenbar motsägelse att tala något omoraliskt om en i menskliga samfundet fördragen varelse, eller utsprida rykten, hvilka förringa, eller upphäfva, en sådans moraliska egenskaper, emedan man anser den, som förtalas, för moraliskt frisk, då den fördrages i samhället; man anser den icke för moraliskt frisk, emedan man genom förtal stämplar densamma såsom moraliskt sjuk. Någon torde häremot invända: Då man ej får tala illa om någon, så länge den ännu finnes i menskligheten, eller tåles ibland menniskor, så måste man åtminstone få säga sina tankar om menniskor, sedan de äro döda. Härtill svaras: *De mortuis nihil nisi bene*, d. å. tala antingen intet om de döda, ty de kunna ej längre försvara sig, eller, om du vill tala om dem, så tala ej illa om dem Jag behöfver ej derföre berömma dem. Jag kan antingen tiga med deras förre fel,

Digitized by Google

eller ock tala, utan att hvarken lasta, eller berömma, i hvilket sednare fall jag likväl anses tala väl om dem, ty det är skilnad emellan att tala väl om någon och att berömma någon, som längre ner skall visas. Liksom man ej längre är skuldenär, än man har förbindelse att betala, äfvenså är man ej längre att anse som brottslig, än man har förbindelse att icke vara det. Nu har all förbindelse för menniskor i anseende till andra menniskor med döden upphört. Den döde kan således ej längre kallas brottslig, och hvad han förut varit, bör ej ligga honom till last, eller ens omtalas såsom sådant.

Det är derföre en *Analytisk* pligt att ej förtala en menniska. Jag finner nemligen motsägelsen, i hvilken jag råkar, om jag förtalar någon, när jag blott upplöser begreppet förtal, såsom något omoraliskt, jemfördt med begreppet menniska, såsom ett moraliskt våsende.

Att det är en fullkomlig pligt, finner jag deraf, att den, som utsprider elaka rykten om andra, derigenom skadar och förolämpar dem, om hvilka de utspridas. Utom det omoraliska i sjelfva handlingen, som alltid är förolämpande för deras moraliska våsende, som förtalas, skadar förtal äfven i yttre afseende. Vår kredit, såsom nödvändig för vår utkomst, lider ju genom förtal, och en menniska, som förlorar sin kredit, blir oförmögen att uppfylla sin bestämmelse. B. Lagen straffar rättvisligen lögner och falska ryktens utspridande (se Kongl. Förordningen den 20 Januarii 1779, jemförd med M. B. 60 Cap. 4 §. Åfvenledes förbjuder 1686 års Kyrkolag och Ordning uti 9 Cap. 5 §, jemförd med 1807 års allmänna lagsamling, M. B. 24 Cap. 11 §, att förebrå den sitt brott, som derför pliktat hafver, vid de i desse lagrum bestämde tillfällen.

Det vore önskeligt, om vid alla tillfällen icke allenast blefve förbudet att förebrå den sitt brott,

Digitized by Google

som pliktat derför, utan att det äfven strängt förböds att utsprida, eller omtala, det. Men då borde äfven en menniska, som pliktat för sitt brott, i alla afseenden anses, som hade hon ej begått det. Hon borde i betyg, vare sig af prest, eller annan embetsman, aldrig se sitt brott omtalas. Hur skall man begära, att den, som begått brott, nu skall blifva bättre, då skammen följer honom, som skuggan kroppen? Men häremot torde någon invända: man bör ju genom brottets kungörande varna andra för en sådan menniska. Härtill svaras: är den brottslige så förhärdad, att han anses skadelig, eller farlig för samhället, så är långt bättre att utesluta honom från menskliga samfundet, än att låta honom lefva ett lif, som tvingar honom att återvända på sin brottsliga bana. Man skulle dessutom kunna förekomma det onda, som kunde förorsakas, då man ej fick upptäcka den brottsliges, eller förbrytarens, handling, om, när någon på främmande ort blef anklagad och öfverbevist om ett brott, man då, innan man straffade honom, corresponderade med Domaren i den ort, der han förr vistats. Om då utröntes, att han förr begått samma brott, så skulle straffet derefter kunna lämpas. Härigenom vanns den förmånen, att brottet, så länge dess, genom straffet förbättrade, upphofsman ej åter begick samma brott, kunde fördöljas för dem, ibland hvilka han vistades, och tillfälle således lemnas honom att dygdigt uppföra sig och på anständigt sätt förtjena sitt uppehälle. I närvarande ställning är det nästan alltid omöjligt för den, som en gång begått ett brott, om det i synnerhet är ibland de nedrigare, t. e. tjufnad, att någonsin blifva bättre, så vida han ej har så stor förmögenhet, att han deraf kan lefva. Hvem vill t. e. hafva den i sin tjenst, som en gång fått spö för tjufnad? Följden blir ju den, att han måste tigga, och, när ingen vill gifva honom något, nödgas han, för att uppehålla ett olyckligt och bekymmersamt lif, återtaga samma omoraliska näringssätt. Måtte således våra

lagar i detta afseende vinna den förbättring, som med sedlighet och menslighet är öfverensstämmande!!

2:dra Stycket:

Ofullkomliga och Synthetiska Pligter.

Liksom de *Analytiska Fullkomliga* och *Absoluta* åsyfta, att vi ej skola förstöra, eller förringa, andras moraliska värde, så åsyfta de *Ofullkomliga Absoluta* och *Synthetiska* upphöjandet af andras värde i detta afseende. Nu förstöra, eller förringa, vi andras moraliska värde genom förakts visande, som yttrar sig genom *Högmod*, *Begabberi* och *Förtal*. Vi böra derföre icke allenast undvika dessa laster, utan äfven vinlägga oss om dygder, eller pligter, som sättas emot dessa laster.

Principen för dessa pligter, *Förnuft* och *Affirmatift* uttryckt, lyder så: *Verkställ hvar och en handling i anseende till andras moraliska väsende, hvars nödvändighet för dig, blott såsom menniska, genom ett raisonnement inses*, eller: *verkställ hvar och en handling i anseende till andras moraliska väsende, som är sådan, att, om du icke verkställde den, du då genom ett förnuftsslut skulle finna, att du blott såsom menniska, d. v. s. utan afseende på något ingånget pactum, skulle motsäga dig*. Det är derföre vår *Absoluta*, *Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligt att i allmänhet visa andra menniskor aktning, nemligen icke allenast *Negatif* aktning (Existimatio *Negativa*), och att således undvika förakta dem, utan vi skola äfven söka upptäcka egenskaper hos dem, hvarigenom vi få anledning visa dem Affirmatif aktning (Existimatio *Affirmativa*). Vi hafva i detta afseende följande pligter, nemligen:

1:o Pligten att iakttaga ödmjukhet, d. ä., vid alla tillfällen söka visa oss rätt värdera andras företräde och goda egenskaper.

2:o Att uttyda andras ord och handlingar till det bästa.

3:o Att tala väl om andra.

Digitized by Google

1:0.

Pligten att iakttaga ödmjukhet.

Emot Högmod, såsom last, opponeras ödmjukhet, såsom dygd. Meningen år ingalunda, att vi derföre skola söka en jemlikhet, hvarigenom all skilnad emellan stånd, embeten och talanger skulle upphöra, utan blott att vid alla tillfällen visa, det vi rätt värdera menskligheten i sig, och anse alla, såsom menniskor, lika. Den höge embetsmannen bör väl af sine underhafvande fordra aktning, härledd ifrån embetets vigt och värde, men han bör ock aldrig glömma, att hans underhafvande, åfvenså väl som han, äro menniskor, och således berättigade till heder. Han har en Ofullkomlig pligt att, vid alla tillfällen, icke allenast visa dem aktning, såsom menniskor, utan åfven uppsöka hos dem de goda egenskaper, som kunna förtjena en tillkommen heder, som man kan kalla *Affirmatif* heder, eller aktning. När han så uppför sig, iakttager han jemlikhet, och visar sig ödmjuk. Han visar, att han anser sig och dem, såsom lemmar i samma kropp. Likaom den minsta lem i enskilta menniskokroppen år att anse, såsom lem betraktad, jemlik de större, åfvenså anser en sådan menniska sig, såsom lem i allmänna menniskokroppen, eller sammanlefnaden, jemlik den minsta af denna kroppens lemmar. Alla lemmarne äro ju nödvändiga, för att få en fullkomlig kropp. Liksom ej en finger rår för, att han ej blifvit hufvud, åfvenså rår ej den ena menniskan för, att hon, mindre gynnad af lyckan, ej kunnat uppstiga till det högsta årestället. Dessutom måste ju några hafva lägre platser. Alla kunna ej befalla, några måste lyda.

Att pligten att visa sig ödmjuk år ofullkomlig, finner man lätteligen. Ingen mer, än jag sjelf, kan döma om mina tänkesätt. Endast, når de yttra sig i handlingar, kunna de af andra bedömas.

Digitized by Google

Att denna pligt är *Synthetisk* kan af den *Analytiska* pligten att ej visa andra förakt bevisas sålunda: Den, som förpligtas att ej förakta någon, förpligtas att visa sig ödmjuk, emedan försummandet af ödmjukhet är ett indirect förakt. Ödmjukhet bör likväl vara utan krypande. Man bör visa aktning för hvar man, utan att derför vilja tillvälla, eller förvärfva, sig någon förtjenst, eller beröm.

2:o.

Pligten att uttyda en annans ord och handlingar till det bästa.

§. 36.

Emot fullkomliga pligten att icke begabba någon, eller den last, som jag kallade Begabberi, svarar den ofullkomliga pligten, eller dygden, att uttyda en annans ord och handlingar till det bästa. Det är derföre icke nog, att vi undvika att sjelfve begabba, eller förlöjliga, någons ord, eller handlingar. Vi böra äfven icke allenast sjelfve uttyda andras ord och handling till det bästa, utan äfven försvara andra emot sådana omoraliska varelser, som vilja förlöjliga dem. Vi hafva således en ofullkomlig pligt emot andra i anseende till deras moraliska väsende, 1:o Att sjelfve uttyda andras ord och handlingar till det bästa, 2:o Att försvara dem emot Begabbaren, när vi neml. tro oss, med bestånd af andra pligter, kunna göra det.

Blir derföre någon i vår närvaro af andra förlöjligad, blifva hans verkeliga, eller diktada, fel föremål för allmånt åtlöje och ett dermed nödvändigt förenädt förakt, så tagom den oskyldige i försvar. Låtom oss söka öfvertyga dem om deras ofog, som förlöjliga någon. Hjelpom den anfallne att försvara sig, och, om vi finna oss lättare kunna tillbakastöta deras pilar, som anfalla honom, så ställom oss, på hans plats, och låtom oss vända deras uppmärksamhet på oss.

Digitized by Google

Af den *Fullkomliga* och *Analytiska* pligten att ej begabba någon, d. å. förlöjliga någons ord, eller handlingar, kan man sluta till den *Synthetiska* pligten att uttyda en annans ord och handlingar till det bästa, samt att taga den i försvar, som begabbas, när man neml. tror sig med bestånd af andra pligter kunna det, helst den, som förpligtas att ej begabba någon, förpligtas äfven att tyda en annans ord och handlingar till det bästa, samt att, om han, med bestånd af andra pligter, kan försvara honom, när han af andra förlöjligas, då göra det, emedan ett uraktlåtande häraf är ett indirect begabberi. Den, som tiger, när han hör någon begabbas, och, oaktadt han tror sig kunna försvara honom, likvål icke gör det, samtycker ju till begabberiet, enligt den gamla regeln: *Qui tacet, consentit.*

Liksom jag är förpligtad, att, när jag tror mig, utan att öfverträda pligt emot mig sjelf, eller andra, kunna försvara en oskyldig menniskas physiska lif emot en olaglig angripare, då göra det, men ej att med eget lifs uppoffring göra det, äfvenså är jag förpligtad, att, när jag tror mig, utan pligts förummande, kunna rädda en oskyldig menniskas moraliska lif, d. v. s. heder, då göra det, men alldeles icke är jag förpligtad att uppoffra mitt moraliska lif, eller heder, för att rädda en annans. Tvärtom är det min pligt att ej göra det. Jag får ej bruka olofliga medel för ett godt ändamåls vinnande. Jag bör alltid hafva maximen att försvara den lidande, men det lemnas åt mitt eget samvete att bestämma, när och huru denna maximen skall utöfvas.

Att denna pligten är *Ofullkomlig*, finner jag deraf, att ingen med yttre tvång kan förmå mig härtill. — Man kan ej förmås med yttre tvång att tala, och således icke eller tvingas att taga någons partie.

Digitized by Google

3:o.

Pligten att tala väl om andra.

§. 37.

Denna pligt opponeras emot den lasten, som jag kallade Förtal, och innefattar 2:ne andra pligter: 1:o Pligten att sjelfve ej tala annat, än godt om andra. 2:o Pligten att försvara deras goda namn och rykte, som af andra förtalas.

Beträffande 1:sta pligten, så är ingalunda meningen den, att man skall berömma dem, som ej förtjena beröm. Meningen är endast den, att man antingen intet skall tala om andra, eller ock, når man vill tala om dem, då undvika tala illa om dem, och att endast tala om deras goda egenskaper, men ej om deras fel och brister. Det förstår sig, att jag ej härigenom vill hindra den, hvars embete ålägger honom att anklaga, eller döma, öfver en brottsling, att utöfva sitt embete; icke eller förbjuder jag att anklaga någon, når man, oaktadt väl icke af embetet förbunden att upptäcka en annans fel, likväl finner sig, inför samvetets domstol, förbunden att göra det. Pligten att ej förtala någon är en *trång* pligt (officium strictum), som ej tillåter utrymme för mitt omdöme, men pligten att tala väl om andra, liksom alla ofullkomliga pligter, är en *vid* pligt (officium latum), d. å. den tillåter utrymme för mitt omdöme, i anseende till handlingen. Den blott strångt angår maximen, men ej strängt handlingen. Jag bör således alltid hafva för maxim, att, når ej pligt ålägger mig att upptäcka en annans fel, då alltid öfverskyla dem, och att antingen icke tala om någon, eller ock tala väl om honom. Ingen kan tvinga mig att tala, och således icke att tala väl om sig. Men jag måste ju, som förnuftsvåsende, finna att, när jag fullkomligen förpligtas att ej tala illa om någon, måste jag, når jag vill tala, tala väl, emedan emel-

Digitized by Google

lan att tala väl och tala illa, d. v. s. icke väl, är icke det 3:dje begreppet möjligt.

Det är således en *Synthetisk* pligt att tala väl om andra, emedan jag genom ett raisonnement inser dess nödvändighet. Man skulle kunna säga, att man kan tala om någon, utan att tala hvarken ondt, eller godt, hvarken väl, eller illa. Men man måste skilja emellan *negatift* och *affirmatift* godt. Uraktlåtande af ett elakt tal är ett godt tal, om icke uti *affirmatift*, åtminstone uti *negatift*, afseende. Man får dessutom skilja emellan att berömma någon och att tala väl om någon. Beröm är alltid ett *affirmatift* sätt att tala väl om någon, och består uti ett upphöjande af någons företräde framför andra. Att tala väl om någon förutsätter endast att ej någons fel och brister upptäckas, men ej att dess goda egenskaper upphöjas och berömmas.

Beträffande 2:dra pligten, att nemligen, när någon förtalas, söka försvara hans goda namn och rykte, så kan denna pligt åter innefatta tvenne underordnade,

1:o Pligten att helt och hållet söka vederlägga det, som säges, i händelse vi tro, att den, som förtalas, är oskyldig.

2:o Att, om vi finna honom brottslig, så mycket vi kunna, söka öfverskyla hans fel. Jag vill ej härmed påstå, att man är skyldig, eller berättigad, göra sig till en martyr för andra. Liksom jag ej är skyldig, eller berättigad, att för andras physiska lifs räddning uppoffra mitt physiska lif, äfvenså är jag, hvarken inför yttre, eller inre, domstol skyldig, eller berättigad, uppoffra mitt moraliska lif, eller min heder, för att försvara andras.

Endast, när jag tror mig, med bestånd af andra pligter, kunna rädda andras heder, är jag dertill förpligtad. Mången, som sjelf tänker och hand-

Digitized by Google

lar omoraliskt, anser det endast för falskhet, eller slughet, att försvara den, som förtales, emedan man derigenom vill anses som en god och moralisk varelse, utan att göra det af aktning för lag, eller kärlek till den, man försvarar. Jag medgifver, att, om man handlar i sådan afsigt, är det, långt ifrån att vara en *Formel* dygd, tvärtom en *Formel* last. Materiel, eller yttre, last kan jag likväl ej kalla det, emedan man åtminstone handlar i yttre afseende moraliskt. Det vore önskeligt, om alla, fastän icke af blotta aktning för lag, eller kärlek till menniskor, likvål af dessa orsaker, afhöllo sig ifrån förtal, och iakttogo detta budets yttre föreskrift att tala väl om andra. En sådan beräknad försigtighet, eller slughet, är långt nyttigare, än en oförnuftig pratsjuka. Likväl böra vi af böjelse och pligt att gagna menskligheten, eller för att icke motsåga vårt förnuft och vår förnuftiga önskan, tala väl om andra och taga dem i försvar, när de förtalas. Då allenast handla vi af *Formel* pligt, då endast får vår handling *inre* moraliskt värde. Vi böra väl icke försvara felen, men utveckla orsakerna till dem, för att dymedelst visa, att, om vi varit i den brottsliges ställning, hade vi, kan hända, ej handlat annorlunda. Vi böra således hata lasten, men ej personen, utan snarare beklaga honom, och tacka en blid försyn, som antingen utrustat oss med båttre anlag, eller åtminstone satt oss i en lyckligare ställning, hvarest vi kunnat antingen alldeles undvika frestelsen, eller ock motstå densamma. Om vi ej helt och hållet kunna vederlägga det onda, som talas om en annan, böra vi åtminstone söka öfverskyla hans fel. Till den ändan böra vi, 1:o noga undersöka den ställning, i hvilken han varit, som begått det omtalta felet och sätta oss i hans, men ej honom i vår, ställning, 2:o uppsöka andra goda egenskaper, som kunna öfverskyla detta fel o. s. v. Huru ofta se vi icke, att menniskor med goda naturanlag blifva lastbara och i samhället skadeliga varelser. Långt ifrån att

Digitized by Google

då oblidt bedöma dem, böra vi tacka Gud, som ej låtit oss komma i deras ställning, Uppfostran och öfriga omständigheter kunna ju förbyta dygdens anlag i lastens, och tvårtom. Huru ofta skola vi icke finna, att endast en lycklig slump gjort, att den ena menniskan blifvit ansedd för ett dygdens mönster, men den andra förklarad för dess fiende, eller en lastbar varelse. Vanligen äro alla Revolutionairers öde att blifva ansedde för Fådernes-landets vänner, eller fiender, och deras lott galgen, eller thronen. Hvem kan, före handlingens verkställande, bestämma sitt öde. Hade Gustaf den I:s företag misslyckats, så hade han visserligen blifvit ansedd för en riksförrådare; och, om **Dackens** uppträde slagit ut efter hans önskan, hade han utan tvifvel i Historien spelt en lysande rol. Nu anses den förre för Fåderneslandets befriare, och således för en dygdens vän, men den sednare för Fåderneslandets och dygdens fiende. Sådant och dylikt mer bör man ju, när någon förtalas, hvars fel man ej kan, eller vågar, helt och hållit ursåkta, invända. Det kan ju hända, att den ynglingen, som nu är en stråtröfvare, hade, om han fått en annan uppfostran och riktning, blifvit en stor General, och gjort åra åt sitt Fådernesland. Hans mod, rådighet, m. fl. goda egenskaper hade då fått en riktning, som för den, hvilken vill inlägga åra på slagtfältet, hade varit nyttig och gagnelig.

"Det är en sanning, att det medelmåttiga snillet snarast afhåller sig från brott, och att det stora snillet, när det ej kan få utrymme i ädla handlingar, söker det i laster och utsväfningar. Det är derföre dens fel, som ej gifver ynglingen en båttre riktning. Till att blifva utmärkt lastbar fordras ofta likså stora natur-anlag, som att blifva utmärkt dygdig; och endaste skilnaden emellan den utmärkt dygdige och utmärkt lastbare bör ofta sökas uti den olika riktning, man genom uppfostran gifvit dem. Snillet kan dessutom, när det ej led-

Digitized by Google

ugas af ett godt omdöme, mer skada än gagna. Det är ett svärd, som i dårens hand är skadligt, men i den vises är nyttigt och gagneligt. Sättom oss derföre alltid i dens ställning, som förtalas, eller hvars fel vi höra beskrifvas; men talom ej om honom enligt den ställning, i hvilken vi äro.

Ej må den fula och af naturen vanlottada flickan förebrå den vackra och förtjusande det brott, till hvars begåehde den sednare haft stor, men den förra ingen, frestelse. Ej må den rike, late och i öfverflöd lefvande förebrå den fattige, verksamme, men nödlidande ett brott, hvartill behofvet tvang den sednare, men hvarifrån välmågan, öfverflödet, och makligheten afhöllo den förre. Icke bör den i sin vagn åkande förebrå den bredevid vandrande, men stapplande, med brodren: hvarföre stapplar du, och icke jag? — Låtom oss derföre alltid sätta oss i den felandes ställning. Vi böra ej fördöma en menniska, derföre att hon har ett, eller annat, fel. Icke förkastar man ett stycke kläde, eller en spegel, för dess fläckar. Hvarföre då förkasta en menniska, derföre att hon har en, eller annan, fläck. Klädet och spegeln kunna vara nyttiga med sina fläckar, äfvenså menniskan.

Sökom alltid upplysa andra om orsakerna till de fel, som hos en medbroder upptäckas. Vi skola då ofta finna, att vi i dennes ställning, kan hända, ej blifvit bättre. Jag har någonstäds läsit en historia om en yngling, som på en gång bortröfvat sin stjufmoder, begått mord, blodskam, och mordbrand, och vågade likvål, när han kom för domstolen, yrka, att han var en yngling med godt hjerta. Jag tror det åfven. Låtom oss derföre aldrig förhasta oss i våra omdömen om andra, och påminnom oss det gamla ordspråket: *Man bör älska sina vänner med deras fel.*

Digitized by Google

5:dje Hufvudstycket:
Absoluta Pligter emot Gud.

1:sta Afdelningen:
Fullkomliga och Analytiska Pligter.

§. 38.

När jag i Rationela Pligt-Läran talar om pligter emot Gud, förutsätter jag, att de, hvilka anse sig hafva pligter emot Gud, antaga, att en Gud finnes. Man kan ej hafva pligter emot någon, utan att antaga, att den, emot hvilken man har pligter, är capable af rättigheter; och ingen kan hafva rättigheter, som ej existerar. Det tillhör likväl Rationela Theologien att bevisa Guds existence, och Rationela Pligt-Läran, att, sedan Guds existence är gifven, afhandla pligter emot Gud.

Att en Gud är till, och att Han, såsom det fullkomligaste väsendet, Hvilket vi hafva att tacka för vårt lif och allt hvad vi äga, har rättighet att af oss fordra vördnad och kärlek, och att vi således icke allenast böra undvika att förakta, utan äfven älska, och vörda Honom, är utantvifvel och behöfver ej bevis.

Med pligt emot Gud förstår jag likväl icke en handling, hvarigenom vi skulle gagna Gud, utan en handling, som är sådan, att vi, i anseende till det förhållande, uti hvilket vi äro till Gud, skulle motsäga oss, om vi ej verkställde, eller uraktläto, densamma.

Det kan väl ingen neka, att vi äro i sådant förhållande till Gud, att vi ej, utan att motsäga oss, kunna underlåta, eller verkställa, vissa handlingar. Men torde någon säga: Gud är ej föremål för vår erfarenhet. Han kan således icke aftvinga oss vissa handlingar, eller straffa deras öfverträdande. Härtill svaras: Gud, såsom upphof till

vår natur, har uti densamma inlagt frö till straff och belöningar. Brott, som directe begås emot vår djuriska natur, bestraffas af densamma. Fråsseri, t. e. och dryckenskap, som förorsaka en svag och sjuklig kropp, bestraffas således af vår djuriska natur. Alla brott, så väl emot oss sjelfve, som emot Gud och nästan, bestraffas af vår moraliska natur. Samvetet, eller Practiska (Moraliska) förnuftet, som är Guds röst inom oss, bestraffar dem, dymedelst att förbrytaren får förakt för sig sjelf, blir ångslig och nedslagen. Han har ju uti sitt samvete en åklagare, domare och straffare.

Om man än kunde muta alla verldens domare, så kan man likväl ej muta sitt samvete. Väl kan dess röst till en tid qvåfvas, men den kan ej alldeles förqvåfvas. Det onda samvetet, d. v. s. det förolåmpade förnuftet, vaknar förr, eller sednare. Olycklig den, hvars samvete ej vaknar förr, än efter döden.

Som Gud blott är ett förnuftsväsende, så hafva vi ock endast pligter emot Gud, i detta afseende. Liksom *Absoluta* pligterna emot oss sjelfve och nästan, betraktade såsom blott moraliska, eller blott förnuftsväsende, d. å., utan afseende på den djuriska naturen, åsyfta 1:o Att vi icke skola förakta den moraliska, eller förnuftiga, naturen. 2:o Att vi böra visa densamma aktning, eller, med andra ord, såsom *Absoluta* pligterna emot oss sjelfve och andra, i anseende till moraliska naturen, eller betraktade blott som förnuftsväsende, angå aktning, (*Negatif* och *Affirmatif* aktning) för den förnuftiga naturen, äfvenså kan man säga, att *Absoluta* pligterna emot Gud, såsom innehafvande högsta förnuftet, eller högsta Moraliska egenskaperna, angå den *Negativa* och *Affirmativa* aktning, eller vördnad, man år skyldig Gud. De kunna således indelas i *Negativa* och *Affirmativa* pligter. De negativa äro *Absoluta Analytiska* och *Fullkomliga*, emedan motsägelsen, i hvil-

Digitized by Google

ken man blott såsom menniska råkar, när man öfverträder dem, inses *analytice*, och, emedan man directe förolämpar Gud genom deras öfverträdande. De Affirmativa äro *Absoluta Synthetiska* och *Ofullkomliga*, emedan motsägelsen, i hvilken man, blott såsom menniska, råkar, når mån öfverträder dem, ej uppkommer *analytice*, utan *synthetice*, nemligen genom tillägg af ett det 3:dje begreppet, eller ett förnuftsslut, och emedan man ej directe förolämpar Gud genom deras öfverträdande. De negativa förbjuda oss att visa Gud uppenbart förakt. De affirmativa ålägga oss att visa Gud vördnad och en dermed förenad kärlek.

När jag nu vill afhandla pligterna emot Gud i Rationela Pligt-Läran, är ej afsigten att noga genomgå alla de handlingar, som kunna komma under namn af pligter emot Gud. Egentligen att tala äro, eller kunna alla pligter kallas pligter emot oss sjelfve, och bringas till en enda pligt, den att handla consequent, eller undvika strid i våra handlingar. Detta är ock orsaken, hvarföre jag först afhandlar pligterne emot oss sjelfve. Sedan jag lemnat dem första rummet, kan det ej passa att ställa pligterna emot Gud i det andra, utan, enligt den gamla reglen: *den kommer sist, som förnämst är*, komma pligterna emot Gud sist att afhandlas.

Uti *Absoluta* Pligt-Läran afhandlas allmänna pligter emot Gud, utan afseende på kyrkans samfund.

Uti *Hypothetiska* Pligt-Läran afhandlas pligter emot Gud, hvilka åligga menniskor såsom kyrkans medlemmar. De *Absoluta* pligterna emot Gud, åfvensom de *Absoluta* pligterna emot oss ock andra tillkomma oss i hvad ställning, eller samfund, vi ock må komma. De *Absoluta* pligterna emot Gud äro för alla, blott såsom menniskor, i förhållande till Gud, nödvändiga, och äro villkoret för kyrkans plig-

Digitized by Google

ten. De tillkomma oss utan afseende på öfverenskommelse; de Hypothetiskė till följe af ingånget pactum, d. v. s. uti förening med lika religionsförvandter.

När jag talar om pligterne emot Gud, såsom skiljde ifrån pligterne emot oss sjelfve och andra, så menar jag med desse pligter blott sådana handlingar, som *directe* hafva Gud till föremål, men *indirecte* oss sjelfve och andra. En fullkomlig afhandling om pligterna emot Gud hörer, i min tanka, endast till Theologia Moralis, i hvilken alla våra pligter kunna afhandlas såsom pligter emot Gud. Jag vill således i Rationela Pligt-Läran blott nämna de hufvudsakligaste pligterna, som directe hafva afseende på Gud. — Hvar och en kan sjelf, när han känner principen för dem, lättligen inse, hvilka handlingar kunna hänföras till pligter emot Gud, nemligen alla de handlingar, hvilka man skall, eller bör, företaga, eller underlåta, i anseende till Gud, så vida man ej skall *directe*, eller *indirecte*, komma i strid med sig sjelf.

Principen för *Absoluta Fullkomliga* pligterna emot Gud, om hvilka nu först är fråga uti *Absoluta* Pligt-Läran, är, liksom pligterna, *Negatif*, och kan *negatift* och *formelt* uttryckas sålunda: *Verkställ icke en handling i anseende till Gud, som är sådan, att, om du verkställde den, när du antager en Gud, du då blott såsom menniska skulle finna, att du kom direct i strid med dig sjelf.*

Principen för de *Absoluta Ofullkomliga* pligterna kan, såsom *affirmatif* och *formel*, uttryckas sålunda: *Verkställ hvar och en handling, i anseende till Gud, som är sådan, att, när du antager en Gud, du blott såsom menniska kom i indirect strid med dig sjelf, om du icke verkställde den.* Anm. Direct strid uppkommer *analytice*; indirect *synthetice*.

Digitized by Google

Vi hafva pligter emot Gud, så väl utom, som inom, B. Samfund; så väl utom, som inom, kyrkans Samfund. De Absoluta pligterna emot Gud, om hvilka nu är fråga i Absoluta Pligt-Läran, hafva ej afseende på något, hvarken stats, eller kyrkas, Samfund.

Att det är en *Absolut Analytisk* pligt att icke visa Gud förakt, finner man deraf, att man *directe*, eller genom sjelfva upplösningen af begreppet Gud, såsom det högsta och fullkomligaste väsendet, jemfördt med begreppet förakt, upptäcker den strid, i hvilken man, blott såsom menniska, råkar genom en sådan handling. Att förakta, d. v. s. tilldela den ofullkomligheter och fel, hvilken man anser för det fullkomligaste väsendet, är ju en uppenbar (direct) motsägelse.

Pligten att icke förakta Gud är fullkomlig, emedan den, som visar detta förakt, *directe* förolämpar Gud och *indirecte* andra menniskor. När man antager en Gud, såsom det fullkomligaste väsendet, så är det ju ett förolämpande att anse detsamma med förakt, emedan man visar dymedelst, att man ej brukar förnuftet, i den afsigt, det af Gud blifvit gifvet, neml. till att inse lagar, d. v. s. nödvändiga och allmänna reglor, och således ibland dem, äfven den, som förbjuder att förena stridiga föreställningar. Ett uppenbart förakt emot Gud bestraffar ock B. Lagen; jfr M. B. 1 C. 1 §, emedan den, som, oaktadt han tror på en Gud, såsom den högste Lagstiftaren, likväl blasphemerar, eller smädar, d. ä. föraktar, Gud, är en skadelig medlem i menskliga samfundet. Den, som tror på en Gud, men ej fruktar att förolämpa Honom, för Hvilken sjelfva mörkret är ljust, fruktar ännu mindre för menniskor, hvilkas inskränkta blick ej intränger i det dolda och mörka.

En Guds försmådare är för samfundslefnaden långt farligare, än en Guds förnekare. Den sed-

Digitized by Google

nare kan möjligen lyda B. lagar och författningar, ja till och med antaga en slags naturlig Sedelära, samt lefva, åtminstone i yttre afseende, anständigt; men den förre är utan all moralisk karakter, utan tro och lofven, och i alla afseenden opålitlig, skadlig och föraktlig. Han förolämpar både sitt eget och andras moraliska väsende, om icke på annat sätt, åtminstone genom det omoraliska, eller oförnuftiga, i sjelfva handlingen. Att religion likväl är nödvändig för sedligheten, kan ingen neka, som inser hurn nödvändigt det är att till stöd för dygden samt dess utöfning, och till afsky för lasten och dess utbrott, antaga straff och belöningar, hvilka, då de ej här i tiden alltid utdelas efter förtjensten, måste utdelas i ett annat lif af den högste Lagstiftaren och rättvise Domaren, som ger hvar och en efter som han handlat hafver, medan han lefde. Dessutom måste religionen i det afseende gifva ett stöd för moraliteten, att vi, såsom svaga och sinnliga varelser, just behöfva religionens, eller Gudalärans, vapen för att, när strid emellan förnuft och sinnlighet yppas, kunna vinna seger.

Bönen, som ibland *Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligterna emot Gud skall visas, är att anse såsom den stege, på hvilken vi kunna uppstiga till himlen, för att derifrån hämta nödiga vapen till förnuftets försvar emot, och seger öfver dess upproriske undersåtare: känslorna.

Till de *Fullkomliga Analytiska* och *Absoluta* pligterna emot Gud d. v. s. till de pligter, hvilkas öfverträdande förutsätter direct förakt för Gud, räknar jag följande: Pligten att icke dyrka flere Gudar, Pligten att icke försmåda Gud, Pligten att icke missbruka Guds namn, o. s. v. Alla handlingar, hvarigenom desse pligter öfverträdas, förutsätta uppenbart förakt för Gud.

Den, som dyrkar flere Gudar, visar, utom den directa motsägelse, i hvilken han råkar genom den-

Digitized by Google

na sin oförnuftiga handling, äfven sin böjelse att förolämpa Gud, dymedelst att han vill dela den vördnad, han är skyldig den ende och sanne Guden, emellan flere, som han med Honom anser jemlika. Långt ifrån att han likväl genom denna sin omoraliska, eller oförnuftiga, handling skadar Gud, skadar han sig sjelf, och förolämpar sitt och andra menniskors moraliska väsende. Endast i det afseende förtörnar, eller förolämpar, han Gud, att han ej brukar sitt förnuft i den afsigt, det blifvit honom gifvet. Detta gäller likväl om alla brott. Den brottslige, såsom oförnuftig, förolämpar Gud genom oförnuftiga handlingar dymedelst, att han ej låter förnuftets röst, som är Guds röst, förmå sig till den Rationela lagens, d. ä. Guds lags, åtlydnad.

Anm. Har man afseende på Lagstiftaren, så kunna alla naturliga brott, eller naturliga omoraliska handlingar, anses såsom brott, eller pligters öfverträdande, emot Gud. Har man deremot afseende på sjelfva den varelse, som förbryter sig, eller på de skadliga följder, som förbrytelsen medför, så kunna alla brott anses för öfverträdande af pligter emot en sjelf, emedan följden deraf, om ock aldrig skadelig, eller förolämpande, för andra, likväl alltid är skadelig, eller förolämpande, för den brottslige sjelf. Alla brott äro likväl så nära förenade, att hvad som i ett afseende är brott emot en sjelf, är i annat afseende brott emot andra, och tvärtom. Man kan derföre säga med Apostelen Jacob: *Om någon håller hela lagen och syndar på ett, han är saker till allt,* Jac. 2: 10. Det är icke något undantag i afseende på området af pligters iakttagande. Alla äro de lika nödvändiga, och man kan ej försumma det ena slags pligt, emedan de äro alla beslägtade, eller, sammanfogade som länkarne i en kedja, utan att försumma alla de öfriga. När t. e. en länk uti kedjan får en electrisk stöt, så få äfven alla de öfriga. När pligt i afseende

eget på den ene, vare sig en sjelf, Gud, eller någon, öfverträdes, så öfverträdas äfven pligter emot andra.

En Idolatre, eller Polytheist, öfverträder derföre så väl en pligt emot sig sjelf och andra menniskor, som emot Gud. Han förolämpar icke endast Gud, utan äfven sitt eget och andras moraliska väsende genom det omoraliska i sjelfva handlingen. Men, som hans omoraliska handling *directe* har Gud till föremål, så säges han öfverträda en *direct* pligt emot Gud, äfvensom den, hvilken t. e. bestjäl andra, *directe* förolämpar andra i anseende till deras egendom, och således säges, öfverträda en *direct* pligt emot andra i detta afseende, oaktadt han genom sjelfva det omoraliska, eller oförnuftiga, i handlingen förolämper så väl sitt eget och andra menniskors moraliska väsende, som Gud.; Gud, emedan han ej låtit förnuftet leda sig till den afsigts vinnande, som Gud med förnuftet åsyftat; neml., till lagens efterlefnad; andra menniskors och sitt eget moraliska väsende förolämpar han, genom sjelfva det omoraliska i handlingen, hvarigenom en skamfläck sättes på det slägte, hvartill han och alla andra menniskor höra.

2:dra Afdelningen;

Synthetiska och Ofullkomliga Pligter.

§. 39.

När man uti Theologia Moralis talar om pligter emot Gud, äro alla pligter, liksom *Positiva* pligter i allmänhet, *Fullkomliga*. Skilnaden emellan *Fullkomliga* och *Ofullkomliga* pligter i allmänhet, och således äfven emellan sådana i afseende på Gud, gäller endast i Rationela Pligt-Läran. Gud, såsom en allvis och rättvis Lagstiftare, och Doma-

Digitized by Google

re, inser likväl och straffar uppsåtliga öfverträdandet så väl af *Ofullkomliga*, som *Fullkomliga*, pligter. Kunde en mensklig domare inse afsigterna och uppsåtet hos den handlande, så borde han ock åfvensåväl bestraffa öfverträdandet af *Ofullkomliga*, som *Fullkomliga*, pligter.

Till de *Fullkomliga* och *Analytiska Absoluta* pligterna emot Gud har jag hånfört alla dem, som med yttre tvång af oss kunna affordras, emedan vi *analytice*, eller genom upplösningen af begreppet om de ifrågavarande handlingarne skulle finna, att vi, blott såsom menniskor, kommo i strid med oss sjelfve, om vi försummade dem, och således ej kunde förebåra okunnighet såsom ursäkt för deras försummande. Desse äro *Negativa*, och åsyfta undvikandet af förakt för Gud. Emot desse såttas de *Synthetiska* och *Ofullkomliga Absoluta* pligterna emot Gud, d. å. sådana pligter, som icke med yttre tvång kunna affordras, emedan jag icke genom sjelfva upplösningen af föreställningen om de ifrågavarande handlingarne, utan genom ett det tredje begreppets tillhjelp, eller ett förnuftsslut får kunskap om dem, hvarföre okunnighet alltid, såsom ursåkt för deras försummande, kan förebäras. Desse pligter, såsom *Affirmativa*, åsyfta nödvändigheten att vörda och ålska Gud, för att icke, blott såsom menniskor betraktade, komma i strid med oss sjelfve.

Med vördnad för Gud förstår jag ett bemödande att i ord, tankar och handlingar visa det stora vårde, man såtter på Guds höga egenskaper. Kärlek till Gud är ett uppriktigt erkännande af Guds godhet och omsorg för oss, samt välbehag till Guds höga egenskaper.

Denna vördnad och kärlek måste likväl icke endast vara *pathologiska*, utan *practiska*, d. å. vördnad och kärlek skola ej blott blifva känslor hos oss, utan de måste öfvergå till tänkesätt och handlingar.

Digitized by Google

Pligten att visa vördnad och kärlek är *Synthetisk*, emedan jag ej genom sjelfva upplösningen af begreppen *vördnad* och *kärlek* kan finna motsägelsen, i hvilken jag råkar, om jag uraktlåter att hysa dessa tänkesätt, utan måste genom tillhjelp af en *Fullkomlig* och *Analytisk* pligt härleda densamma. Jag kan nemligen raisonnera sålunda: Den, som förpligtas att ej visa Gud förakt, förpligtas äfven att visa Gud vördnad och kärlek, emedan en försummad vördnad och kärlek är ett indirect förakt. Nu förpligtas vi att ej visa Gud förakt, således äfven att visa Gud vördnad och kärlek.

Den, som uraktlåter visa Gud vördnad och kärlek, föraktar Honom, och värderar ej Guds höga egenskaper. Den som är skyldig Gud vördnad, är således äfven skyldig Honom kärlek, emedan sjelfva vördnaden för Gud, om den skall vara uppriktig, måste visa sig genom kärlek, såsom ett erkännande af Guds godhet och omsorg för oss, och såsom ett välbehag till Guds höga egenskaper. Ett försummande af ett sådant erkännande är ett indirect förakt.

Att denna pligten är ofullkomlig, ser man deraf, att den ej med yttre tvång kan affordras. Den skulle motsäga sig, som ville af en annan affordra vördnad och kärlek, såsom härledande sig ifrån en inre själens actus. Vi böra likväl sjelfve bemöda oss om att uppväcka dessa inre känslor och att sedermera göra dem verksamma. Skilnaden emellan uraktlåten vördnad och verkligt förakt är endast inför mensklig domstol gällande. Kunde andra menniskor alltid bestämma, när någon med vett och vilja underlåter att visa tillbörlig vördnad, borde ett underlåtande håraf äfvensåväl bestraffas, som ett uppenbart förakt. Men, som ingen menniska kan döma om den andras maxim, så kan ock ingen menniska straffa den, som har maximen att visa vördnad, om han ock skulle misstaga sig om sättet att realisera densamma.

Digitized by Google

Af vördnad och kärlek till Gud uppkommer en ovillkorlig tillförsigt till Gud, som yttrar sig, 1:o genom lydnad att följa det, som vi anse för hans vilja och, 2:o genom förtroende till hans bistånd och befordran af det goda, i fall vi göra oss deraf värdige.

Att det är en *Synthetisk* pligt att hafva tillförsigt till Gud, d. ä. att lyda honom och hafva förtroende till Honom, finner jag deraf, att den, som förpligtas att ej förakta Gud, förpligtas äfven att till Honom hafva tillförsigt, d. ä. att lyda Gud och hafva förtroende till Gud, emedan en uraktlåten tillförsigt till Gud, d. ä. lydnad och förtroende, är förakt för Gud.

Skall denna med vördnad och kärlek förenta tillförsigt vara vårt herrskande tänkesätt, så måste vi hafva undergifvenhet för Gud, hvarigenom vi gerna underkasta oss allt, hvad som kommer ifrån Gud, i den fasta öfvertygelse, att det är det bästa, och denna undergifvenhet finner ej rum hos oss, utom ödmjukhet, såsom ett medvetande af vårt beroende af Gud, och utom sjelfförsakelse, såsom ett sträfvande att öfvervinna alla böjelser och begär, när de äro stridande emot Guds vilja. Blott längtan efter förgänglig njutning och inbilsk förtröstan på egna krafter slita oss ifrån Gud, och göra, att vi förstöra oss sjelfve, i det vi ej på allt sätt ära Gud, som vi, såsom menniskor, borde göra.

Att det är en *Synthetisk* pligt att visa undergifvenhet för Gud, d. ä. ödmjukhet och sjelfförsakelse, kan äfven bevisas af den fullkomliga pligten att ej förakta Gud.

Att pligten, att visa undergifvenhet; d. ä. ödmjukhet, och sjelfförsakelse, är ofullkomlig, synes deraf, att man ej med yttre tvång kan affordra densamma.

Digitized by Google

Den, som visar undergifvenhet för Gud, d. ä. underkastar sig i allt Guds visa styrelse, och visar sjelfförsakelse, d. ä. för intet aktar detta timliga, i jemförelse med det eviga och öfversinnliga, är alltid nöjd med sin lott. Han vet, att allt, hvad som sker, sker till hans förmån, om han ock ej alltid skulle inse det. Han hoppas alltid i motgången; men fruktar i medgången. Han anser lycka och olycka såsom medel att föra sig på dygdens och salighetens väg. Långt ifrån att misströsta i nöden, är han tvärtom förvissad, att Gud med densamma, haft sina visa afsigter. Ofta kan just en till utseendet stor olycka gifva anledning till den största timliga lycka; och, om det ej är den dygdige lidandes lott att någonsin här i tiden vinna annan lycka, än den tillfredsställelse, som medvetandet af ett dygdigt handlingssätt medför, samt att ej sjelf hafva varit orsaken till sin olycka, så kan man ju ej neka, att detta lugn och denna öfvertygelse öfverväger all sådan timlig lycksalighet, som åtföljes af ett ondt samvete. Han vet, att, som Gud är god, allsmägtig och rättfärdig, så både vill, kan och måste Han, om icke här i tiden, åtminstone i evigheten, belöna dygden.

Af pligten att ej förakta Gud härledes den att vara nöjd med sin lott, helst missnöje med Guds styrelse är ett indirect förakt för Gud. Denna pligt är således *Synthetisk*. Att den är *Ofullkomlig*, behöfver ej bevisas.

År vår tillförsigt till Gud rätt liflig, så öfvergår den ofta till andakt, hvilken kallas bön, när den förenar sig med vår önskan och hopp om det, som icke beror på oss sjelfve. Bönen, som är ett troget samtal med Gud, deruti vi anhålla, att det goda måtte oss tillsändas, men att det onda måtte afvändas, samt tacka Gud för det goda, vi njuta, under anhållan att rätt kunna njuta det, samt

att ståndaktigt kunna bära motgången, men ej förhäfva oss i medgången, ett sådant samtal med Gud, säger jag, är bönen. Den är Jacobs stege, på hvilken vi kunna uppgå till himlen, för att derifrån nedkalla välsignelse och få vapen att besegra alla förnuftets och mensklighetens fiender. Genom trogen bön till Gud om kraft och mod att strida och segra, kunna vi hoppas att göra sinnligheten motstånd, när den vill taga väldet ifrån förnuftet, och bringa den åter till lydnad under förnuftet, hvilket den bör vara underdånig och lydig.

Skall bönen vara rättskaffens, så bör den alltid ske med villkor, att det, man utbeder sig, är Gud behagligt och oss nyttigt. Det är icke nog, att man villkorligen beder om det timliga. Man måste äfven i vissa andeliga saker bedja villkorligen. Om en sann tro, helig vilja, evigt lif och salighet m. m. kan man bedja ovillkorligen, emedan Gud, i anledning af Sina höga egenskaper, ej kan annat, än vilja höra denna vår bön och anse henne behaglig. Det kommer likväl an på oss sjelfve att ej låta vår bön i blotta orden bestå. Vi måste sträfva efter att blifva helige, och att till den ändan söka en sann tro, helig, eller moraliskt god, vilje samt att, genom ett dygdigt uppförande, icke af förtjenst, utan af nåd, bedja om en evig salighet.

Om högre ljus i förståndet, befrielse ifrån fresteleer, m. m., bör man bedja med villkor, att det är Gud behagligt och oss nyttigt, emedan Gud, kan hända, ser, att vi mer skulle skada oss och andra genom upplystare förstånd, helst vi då ej brukade det till det godas, eller dygdens, utan till det ondas, eller lastens, utöfning. Andelig nöd och frestelser kunna ock någon gång vara oss gagneliga, hvarföre vi i sådan ställning böra med Paulus anse det för en förmån, att vi fått *en påle i köttet*. 2 Cor. 12: 7.

Digitized by Google

Om vi icke få hvad vi begära, så är det ett tecken, att vi antingen icke bedt efter Guds vilje, eller att det, vi begärt, varit oss skadligt. Liksom en öm och kärleksrik fader icke gifver sitt barn hvad det begår, när han finner det vara skadligt, åfvenså hörer icke Gud våra böner, när bönhörelsen skulle skada oss.

Om vi icke genast få hvad vi begära, så böra vi likväl icke fälla modet. Är det oss nyttigt, så få vi det, vi begära, om icke genast, åtminstone på den tid, då bönhörelsen anses som nödvändigast, och således är för oss mäst fägnesam. Gud skulle ju icke vara god och alsmägtig, om Han ej ville, eller kunde, bönhöra oss, når vi bedje Honom på ett med Hans höga egenskaper öfverensstämmande sätt.

Men, torde någon säga: det strider emot Guds höga egenskaper, och isynnerhet emot Dess vishet, godhet och allmagt att bedja Honom. Såsom Allvis, måste Han förutse allt, hvad vi behöfva, såsom God, måste Han vilja, och, såsom Alsmägtig, kunna gifva oss det, utan att vi behöfve bedja Honom derom. Här till svaras: Gud både förutser hvad vi behöfva, vill och kan gifva oss det, åfven vår bön förutan, men vi böra likväl, när tillgång till Gud genom bönen är oss lemnad, begagna den samma, icke allenast för att afbedja oss det, som vi anse för ondt, och tillbedja oss det, som vi anse för godt, utan åfven för att tacka Gud för det goda, vi njuta, och utbedja oss kraft och förmåga att ej förhäfva oss i medgången, eller misströsta i motgången, och att kunna öfvervinna det onda, eller anse det, såsom dolda medel i Guds hand, om icke till vår timliga, åtminstone till vår eviga, lycksalighet. Liksom en öm och kärleksrik timlig far ger sine lydige barn hvad han anser dem nyttigt, utan att de bedja derom, men likväl fordrar, att de skola hafva förtroende för honom, d. v. s. för honom

yppa deras behof och åliggandena, äfvenså gör Gud, den båste fadren öfver allt hvad fader heter i himmeln och på jorden, sine lydige barn hvad dem nyttigt är, deras bön förutan, ty Gud säger sjelf: *förr än de ropa vill jag svara; medan de ännu tala, vill jag höra.* Es. 65:24. Men Han vill likvål, att Hans barn skola umgås med Honom genom bönen, som är ett förtroligt samtal, hvaruti tacksamhet, vördnad och kärlek lifvas för det förflutna, samt hopp, tro och förtröstan på Guds godhet, vishet och allsmägtighet i afseende på det tillkommande.

Om det är ett *indirect* förakt, att, när tillgång lemnas att få tala med en verldslig Regent, eller göra Honom sin uppvaktning, icke begagna detta tillfälle, så är det ock ett *indirect* förakt för Gud, att ej begagna bönen, såsom ett samtal med Gud, alla konungars Konung, deruti man förtroligen kan umgås med Gud, såsom ett barn med sin fader. Af Guds godhet och kärlek kan man sluta till Dess vilja, att vi uti bönen skola nalkas Honom. Gud vore ju ej god, om Han ej tillåt oss få nalkas Honom, för att hos Honom, såsom all kärleks källa och ursprung, få hämta svalka för våre törstiga själar. Icke vore en far god, om han aldrig tillåt sina barn få tala med sig. Men liksom fadren vill, att barnen skola för honom yppa sina åliggenden, icke för att dymedelst tjena honom, utan till deras egen förmån, äfven så vill Gud, i anledning af Dess godhet, att vi skola nalkas Honom i bönen, icke för att dymedelst tjena Honom; utan för att tjena och gagna oss sjelfve; icke för att underrätta Honom om våra behof, ty Han ser hvad oss nyttigt är, utan för att genom bönen införlifvas med Honom.

Vi tjena icke Gud genom bönen. Gud behöfver icke eller vår tjenst. Icke tjenar den hungrige vandringsmannen sin välgörare, som vill tillfredsställa hans hunger; men liksom denne välgörare

människa kan anse sig förolämpad, eller föraktad, om, när han tillbjuder den hungrige att äta, denne då försmår hans mat, och hellre svälter, än begagnar sig af tillbudet; eller: liksom en förnäm herre kan anses förolämpad, när han ger en ringare fritt tillträde till sitt hus, men aldrig ser honom deruti inträda, äfvenså kan man anse Gud förolämpad af den, som ej begagnar bönen såsom ett lemnadt tillträde till Gud. Bönen är, att jag så må säga, nyckeln till Guds boning. Genom en trogen och andäktig bön, som ej bör bestå i många och långa utanläxor, liksom inträda vi i Guds innersta, införlifvas med Dess helighet, och blifva, så mycket möjligt är, Gud lika. Liksom man genom sällskap med goda menniskor blir god och gör deras natur till sin egen, äfvenså blifva vi genom bönen goda och liksom göra Guds helighet till vår egen. Man umgås med heliga tankar, till dess heligheten blir ett herrskande begär och andra naturen. Hvilken vällust är icke det att, när aftonen inträffar, få anförtro Gud, vår trognaste vän, alla dagens glada och sorgliga händelser, för att utbedja oss Dess nåd och kraft till de förras rätta njutande och till de sednares öfvervinnande! Hvilken vällust är icke det att då kunna säga: jag har i dag sökt uppfylla Din vilje. Jag har klädt den nakne, herbergerat den husville, mättat den hungrige, svalkat den törstige, undervist den okunnige, upplyst den enfaldige, upprättat den fallne, försvarat den angripne, räddat oskulden. Jag har gagnat min ovän, upplyst honom om dess villfarelse och återvunnit dess vänskap. Jag har i dag funnit en stor skatt, jag har vunnit en sökt befordran. Jag har fått beröm för mitt uppförande, glädje för mina utstående mödor o. s. v. — Om det är en vällust att i bönen anförtro Gud det angenäma och goda, så är det ock en tröst att kunna anförtro Gud det sorgliga och bedröfliga. Hvilken tröst att uti Gud hafva en vän, hvilken jag kan meddela min smärta, och mina bekymmer!! När elden upp-

brånt, eller tjufvar bortstulit, min egendom; när fienden plundrat mitt hus och härjat mina sädesfällt, när den makan, med hvilken jag en längre tid delat lifvets glädje och bekymmer, ryckes bort genom döden, när min heder såras af förtalets hvassa pilar, när jag blir ett oskyldigt offer för en mägtig ovåns dolda anläggningar, när verlden vänder mig ryggen, alla vänner öfvergifva mig, alla utvägar till räddning tyckas vara tillstängda, en olycklig framtid visar sig, hvars mörker mina uttmattade ögon icke kunna genomtränga, då, säger jag, är det en vällust att ifrån Gud, af hvilken all god gåfva kommer, höra dessa glada budskap: *åkalla mig i nöden, så vill jag hjelpa dig. — Den, som beder han får* o. s. v. Bönen är då för ett såradt hjerta den bästa balsam. Bönen är den friskes mat och den sjukes läkedom.

Huru dåraktigt uppför sig icke derföre den, som föraktar bönen. Han har aldrig hvarken haft glädje af medgången, eller tröst i motgången. Hvartill tjenar all timlig lycka, när man ej har en vän, som uppriktigt deruti deltager, och huru skall man sjelf kunna bära motgången, om ej någon bidrog att lätta dess börda? Hvem kan vara pålitligare vän så väl i med- som motgång, än Gud? Hvem kan vara mägtigare att gifva oss kraft att icke förhäfva oss i medgången, eller förtvifla i motgången? Hvad kan derföre vara behagligare, än att i bönen få anförtro Gud så väl det glada, som sorgliga, så väl vår lycka, som olycka, för att låta så väl den förras sötma, som den sednares bitterhet, tjena till föda för vår själ, hvilken, liksom kroppen, ofta behöfver det sura och bittra, för att så mycket bättre få smak för det söta och ljufliga.

Att det är en Synthetisk pligt att bedja, finner jag således genom tillägg af min förnuftiga önskan, hvilken jag skulle motsäga, om jag ej ville anförtro Gud mina åligganden, för att antingen hämta

deraf hopp för det tillkommande, eller styrka för det närvarande, och att pligten är ofullkomlig, behöfver ej bevisas. Att denna pligten är synthetisk, kan äfven sålunda bevisas: Den, som förpligtas att icke förakta Gud, förpligtas att begagna bönen såsom ett lemnadt tillträde till Gud, emedan underlåtenheten af ett sådant tillträdes begagnande är ett indirect förakt.

Det är ej det sanna religieusa tänkesättet, som af fåfänga, eller begär att synas, och utan sedlig afsigt aflägger sin religionsbekännelse. Icke eller är det ett sannt religionsnit, som af lättsinnighet, fåfänga, eller falskt begrepp om skam och vanära, eller af fruktan för oangenäma följder, förnekar religionen. Ett sannt religionsnit skall göra, hvad det förnuftigtvis kan, för att åt religionen försäkra dess förtjenta anseende. Men det skall ej urarta till Intolerans, d. å. ett öfverdrifvet begär att tvinga andra att antaga sina religieusa tänkesätt, eller till Fanatism, hvarigenom man anser all orättvisa för tillåten i afsigt att befordra religionens framgång, utan det skall tvärtom förenas med Tolerans, som i religionssaker tillåter hvar och en sin frihet. Denna Tolerans skiljer sig vida ifrån Indifferentism, eller likgiltighet i afseende på religion i allmänhet, och i afseende på det, som i religieust afseende är sannt och falskt. — Detta sträfvande att tänka och handla, enligt det förhållande, i hvilket vi stå till Gud, kallas Religiositet. Den blir pligt för hvarje samvetsgrann menniska, som alltid vill blifva mer enlig, eller öfverensstämmande, med sitt förhållande till Gud. Men den kan, såvida den verkligen tillhörer menniskan, endast då hos oss äga rum, när vi hafva en riktig insigt och en fast öfvertygelse om vårt förhållande till Gud, och då vi således äga en sann religieus Tro. — Denna Tro, som är en på säker grund bygd öfvertygelse om något, skiljer sig vida från Vantro, som antager något utan tillräcklig grund, och ifrån Otro, som ej antager det, hvartill finnes tillräcklig grund.

Digitized by Google

Derföre är det ock en *Synthetisk* och *Ofullkomlig* pligt att sträfva efter denna Tro och att söka göra densamma allt lifligare, emedan den, som ej ville skaffa sig öfvertygelse om något i religieust afseende, visade genom denna liknöjdhet förakt för Gud, såsom religionens högsta föremål. Af den fullkomliga pligten att ej visa Gud förakt kan man således sluta till denna ofullkomliga pligt att söka en sann religieus Tro, d. v. s. öfvertygelse om det religieusa.

Som Tron är en inre själens actus, så kan densamma ej åläggas oss såsom en *Fullkomlig*, utan blott såsom en *Ofullkomlig*, pligt.

När vi äga denna sanna religieusa Tron, så skola vi afhålla vår religieusa sinnes beskaffenhet ifrån Svärmeri, som antager känslans inbillade verkningar för verklighet, ifrån Mysticism, som i religieust afseende tager dunkla känslor i stället för tänkande och handlande, ifrån Scepticism, som blott söker betänkligheter, för att hysa dem, och ifrån en förderflig kallsinnighet, som förkastar all religieus känsla, såsom för en förnuftig varelse, sådan som menniskan är, opassande.

Digitized by Google

Menniskors Aprioriska,

eller

Rationela, Pligt-Lära,

af

FRED. CEDERSCHIÖLD,
Moral. Professor.

Andra Delen.

LUND 1829.
Tryckt uti Berlingska Boktryckeriet.

Digitized by Google

Digitized by Google

Företal.

Ett år är snart förlidet, sedan 1:sta Delen af *Menniskors Aprioriska Pligt-Lära* lemnade pressen; och, som inga anmärkningar emot denna Del, mig veterligt, i Allmänna Tidningarna ännu äro införda, så kan jag icke några dylika upptaga, men låfvar härmedelst att uti företalet till *Statens Pligt-Läras Propaedie*, som snart kommer att utgifvas, de anmärkningar, som emot begge Delarne torde kunna göras, upptaga och besvara. Äfven låfvar jag att, om anmärkningarna äro grundada, låta dem tjena mig till nytta för Vetenskapens fullkomnande.

Jag kan ej vänta blidare öde, än mine företrädare på Vetenskapernas bana. Att således klandras, och, om ej i afseende på Grunderna, åtminstone i detaillerna, vederläggas, är ett öde, som jag tilläfventyrs får dela med verldens störste Philosopher. Det är likväl lättare att klandra och mästra, än att sjelf författa något bättre, och jag vill derföre likså litet frånkänna mina egne, som andras, arbeten deras förtjenster, fast än de skulle finnas behäftade med fel och brister. Just igenom fels upptäckande och rättande kan man närma sig fullkomligheten. Och, som man ofta är blind för egna svagheter, men deremot skarpsynt vid andras (*aliena vitia in oculis habemus, a tergo nostra sunt*), så kan man bäst af andra få sina fel upptäckta. Långt ifrån att således misstycka, skall jag tvärtom med största nöje emottaga, upplysning om mina fel, och dem, så mycket möjligt är, rätta och aflägga; och, långt ifrån att anse min litteraira heder sårad genom fels upptäckande, skall jag genom de-

Digitized by Google

vas rättande söka närma mig fullkomligheten. Jag har redan sjelf funnit och rättat många fel i mine tryckte arbeten, och hoppas att, om Gud förlänar helsa och krafter, under föreläsningarna, kunna än flere upptäcka och rätta. Jag skall åtminstone söka att likså opartiskt granska och bedöma egna, som andras, arbeten. Jag skall ock uppmuntra mine Åhörare att anföra de anmärkningar, som de emot mine Lärosatser och deras framställning kunna upptäcka. — För den, som icke slafviskt vill, eller kan, följa andras tankar, är det icke möjligt att städse uti en Philosophisk Vetenskap tänka lika. Lik en uppmärksam resande, som, hvarje gång, han färdas en väg, upptäcker nya föremål, upptäcker äfven den sjelftänkande Philosophen, hvarje gång han genomvandrar det Philosophiska fältet, nya föremål för sin uppmärksamhet Ju oftare man derföre genomgår sin cours, ju flere nya åsigter får man. Isynnerhet är detta oskiljaktigt ifrån Collegiers författande. Man kan anse dem för en uppsats af nya rön och förvärfvad erfarenhet. Så länge man har sina lärosatser i manuscript, anser man sig berättigad och förpligtad, att, i mån af ny erfarenhet och ny upplysning, ändra och tillägga. Ett Collegium kan derföre liknas vid en dagligen växande; en tryckt bok deremot vid en redan fullvaxt, varelse. Liksom i ungdomen fel och svagheter kunna döljas, som i mannaåldren först upptäckas, äfven så kan man uti ett skrifvet Collegium dölja fel och brister, som först, när Boken är tryckt, blifva upptäckte; och, liksom man mer öfverser med ungdomens, än manna-åldrens, fel, äfven så är man ej så gransynt vid bedömandet af ett Collegium, som en Bok. Hvar och en, som försökt att trycka sine Collegier, skall visserligen medgifva de svårigheter, som dervid möta. Man har nemligen uti ett Collegium blott uppteeknat momenter, för att, vid föreläsningarne, underlätta minnet, utan att göra muntliga föredraget tvunget och bundet. När man derföre skall förvandla ett sådant utkast till föreläsningar till fullständig afhandling, så händer, hvad jag tillstår hafva händt mig, att som-

Digitized by Google

liga ämnen blifva för vidlyftigt, andra för flyktigt, afhandlade. Detta finner man ej förr, än vid Bokens slut, så vida jag nemligen icke förutsätter, att någon vore så öfvertygad om, eller intagen af, sina Lärosatsers sanning och ordning, att han ej, under tryckningen, gjorde några förändringar i sitt renskrifna manuscript. Om någon finnes, som, med beständigt sträfvande efter fullkomlighet, kan en gång för alla så författa en Philosophisk Afhandling, att han, under dess tryckning, ej behöfver tillägga, fråntaga, eller förändra, något, så gratulerar jag honom; men, om menskliga fullkomligheten just består uti ett stigande, eller närmande till, men ej uti ett uppnående af, ett visst föresatt mål, så är anledning förmoda, att den med sine snille-foster beständigt nöjde, aldrig vinner den högsta, för menniskor möjliga, fullkomlighet.

Jag skall derföre skatta mig lycklig, om min Läro-Bok, med sina fel, öfvertygar den kunnige och opartiske Läsaren om mitt bemödande att söka fullkomlighet, hvilken aldrig kan vinnas, utan genom ett beständigt stigande, eller närmande till ett visst föresatt mål. Jag hoppas och väntar således tillgift för de fel, jag af distraction begått, och af hvilka, emedan de isynnerhet genast falla uti ögonen, följande må anmärkas: nemligen, att jag p. 215 förbigått en Indelnings-led. I stället för denna öfverskrift:

1:sta Hufvudstycket:

Pligter, som uppkomma genom Pacta Principalia.

1:sta Afdelningen:

Pligter, som uppkomma genom Pactum non Formatum (modo originario).

bör öfverskriften vara följande:

1:sta Hufvudstycket:

Pligter, som uppkomma genom Pacta Principalia.

1:sta Afdelningen:

Pligter, som upkomma genom Pacta Principalia Realia.

1:sta Stycket:

Pligter, som upkomma genom Pactum non formatum (modo originario).

Nästföljande öfverskrift p. 223, ändras ifrån Stycke till 1:o o. s. v. enligt hvad i Registret är anmärkt.

P. 223 näst öfver §. 9 är öfverskriften:

a.

Fullkomliga och Analytiska (pligter) uteglömd.

De öfrige dels tryck- dels skrif- och sak-fel lemnas till Läsarens egen uppmärksamhet att upptäcka och rätta. Skulle de undfalla Läsarens och Granskarens upp-märksamhet, så skall jag sjelf, när min Moraliska Läro-Byggnad blir färdig, anmärka de brister, som jag finner den äga, och uppgifva sättet att dem afhjelpa, eller ändra och utplåna. Lund, d. 23:dje Februarii 1829.

FRED. CEDERSCHIÖLD.

Digitized by Google

2:dra Delen.

Menniskors Aprioriska Hypothetiska Pligt-Lära.

Inledning.

§. 1.

Menniskors Aprioriska Hypothetiska, eller Vilkorliga, Pligt-Lära är en vetenskap om menniskors Aprioriska Vilkorliga, eller Hypothetiska, pligter, d. v. s. om sådana pligter, som, kända af förnuftet, tillkomma menniskan i anledning af ingångna aftal. — Hypothetiska pligter äro således sådana, som ej tillkomma menniskan blott såsom menniska, utan förmedelst ett ingånget pactum.

Desse pligter kallas äfven förvärfvade, emedan de förvärfvas, och opponeras derföre emot de Absoluta, eller ovilkorliga, som äro medfödda.

De kallas yttre, emedan de icke vidhänga vår inre personlighet.

Förytterliga, — emedan de kunna skiljas ifrån vår personlighet, utan att vi derföre upphöra att vara menniskor.

Tillfälliga, — emedan de bero af tillfälle och omständigheter.

Digitized by Google

Dessa pligter äro blott en modification af de *Absoluta*, eller *Ursprungliga*, pligterna.

När jag nu kommer att tala om *Hypothetiska* pligter, är ej meningen att genomgå alla de pligter, som i alla möjliga särskilta förhållanden tillkomma menniskan. Detta vore likså öfverflödigt, som omöjligt. De variera i afseende på de många och olika ställningar, i hvilka menniskorna kunna komma till hvarandra. Jag vill blott nämna de hufvudsakligaste, eller dem, som, härledda á priori, hafva afseende på menniskors allmännaste förhållanden till hvarandra. De särskilta förhållanden, i hvilka menniskor uti samhälls-lefnaden kunna komma, skola med lätthet deduceras af Principen för dessa allmänna pligter. När man nemligen betraktar sjelfva begreppet om det pactum, hvarpå särskilta förhållanden menniskor emellan grundas, så finner man antingen *directe*, d. ä. *analytice*, eller *indirecte*, d. ä. *synthetice*, att man skulle motsäga sig, om man ej uppfyllde vissa förnuftets fordringar. Då man således t. e. vet, hvad man förstår med Vän, så kan man med tillhjelp af Principen för pligter i allmänhet finna de pligter, som Vänner sins emellan skola och böra iakttaga.

Principen för Hypothetiska pligterne i allmänhet kan, emedan pligterne, *verbaliter* betraktade, äro såväl *Affirmativa*, som *Negativa*, *negatift* och *affirmatift* uttryckas.

Negatift uttryckt, lyder den sålunda: *Verkställ icke en handling, som är sådan, att, om du verkställde den, du då, i anledning af ingånget pactum skulle directe* (Analytice), *eller indirecte* (Synthetice), *finna, att du motsade dig.*

Affirmatift uttryckes den sålunda: *Verkställ hvar och en handling, som är sådan, att, om du icke verkställde den, du då, i anledning af ingånget pactum skulle finna* o. s. v.

§. 2.

Föremålen för de *Hypothetiska* Pligterna, d. ä. föremålen, i afseende på hvilka vi hafva *Hypothetiska* pligter, äro antingen förnuftsväsende, eller icke förnuftsväsende. De förre antingen blott förnuftsväsende, eller icke blott förnuftsväsende, utan förnufts- och sinne-väsende tillika, d. ä. sinnliga förnuftsväsende. Vi känna ej mer, än ett enda blott förnuftsväsende, och det är Gud. Och af sinnliga förnuftsväsende känna vi endast oss sjelfve och andra menniskor.

Såsom alla *Hypothetiska* pligter, emedan de grundas på ett ingånget pactum, nödvändigt förutsätta någon annan, hvilken vi *directe* förolämpa, om vi försumma dem, så kan man ej behöfva att afhandla desse pligter under namn af pligter emot oss sjelfve, oaktadt man *indirecte* förolämpar sig sjelf genom deras försummande, utan vi kunna kalla alla dessa pligter, pligter i afseende på andra, nemligen antingen i afseende på förnuftsväsende, eller icke förnuftsväsende, d. ä. antingen i afseende på blott förnuftsväsende, d. ä. Gud, (hvilka pligter komma att afhandlas, när vi tala om pligter, som uppkomma i Kyrkans Samfund), eller i afseende på sinnliga förnuftsväsende, d. ä. menniskor, eller ock i afseende på icke förnuftsväsende, d. ä. ting.

Anm. Pligt i afseende på ting blir egenteligen en *negatif* pligt emot Person, och rättighet till ting är egenteligen en *negatif* personlig rättighet, emedan rättighet förutsätter pligt hos den, i afseende på hvilken man utöfvar rättighet. Men pligt kan ingen hafva, som ej har förnuft och frihet. Nu äga ej ting förnuft och frihet, således kunna de ej hafva pligt, och till följe deraf kunna vi icke eller egentl. hafva rättighet till dem. Men *improprie* kan man tala om rättighet till ting, nemligen såsom en *negatif* personlig rättighet, d. ä. såsom en fordran, att ingen annan skall hindra oss i tingens lagliga förvärfvande och användande. Likaledes säges man improprie hafva pligt i anseende till ting, d. v. s. emot

andra i anseende till tingens förvärfvande och användande.

I anseende till Gud hafva vi icke andra rättigheter, än *jura obligatoria*, d. ä. blott rättigheter, så vida de kunna anses såsom medel till pligters uppfyllande. Menniskor äro endast de varelser, i anseende till hvilka vi, in foro externo, hafva icke blott jura *obligatoria*, utan äfven jura *libera*. Menniskor kallar man ock personer. Persona (mensklig), den, som har förnuft och frihet, kan vara antingen *Simplex*, eller *Composita* (Physisk, eller Moralisk). Persona *simplex* (physica) är ett individ af menniskoslägtet. — Persona *composita* (moralis) en af flere individer sammansatt person, d. ä. en förening af menniskor, som äga vissa pligter och rättigheter gemensamt, t. e. en Aristocratisk regering, ett Bolag o. s. v. Ting är det, som icke har förnuft och frihet.

Ting (Res) indelas vanligen, i anseende till deras olika sätt att åskådas, eller fattas, uti Res *Corporales* & *Incorporales*. De förra kallar man sådana, som man kan fatta med yttre sinnen, d. v. s. vidröra, se, höra o. s. v., såsom t. e. ett hus, en klocka m. m. — Uti Romerska Lagen definieras *Res corporalis* genom det, som kan vidröras, emedan känslan var det yttre sinnet, hvartill man hänförde alla de öfriga. Att vidröra (tangere) var derföre det samma, som att fatta något med yttre sinnen. I Romerska lagen hänföres äfven vissa menniskor till *Res corporales*, emedan trälar hos Romarne kallades ting a).

De sednare (*Res incorporales*) kallas sådana, som icke kunna fattas med yttre sinnen och definieras af Romarne genom sådana ting, som ej kunna vidröras (quæ tangi non possunt). Sådana kallas de, som hafva afseende på rättigheter, såsom t. e. arf (hereditas). Att t. e. uti arf äro *res corporales*, förändrar ej benämningen af arf såsom en *res incorpo-*

a) Jfr. Hoppii *Commentatio succincta ad Institutiones Justinianeas*, *Francofurti ad Viadrum* 1728, p. 292.

Digitized by Google

ralis. Man skiljer således emellan *Jus hereditatis*, eller arfsrätt, och sjelfva arfgodset, eller *res in hereditate repertæ.* I förra afseendet är Arf en *res incorporalis*, i sednare icke. Arf i *formelt* afseende är således en *res incorporalis*, men i *materielt* afseende är det en *res corporalis.* Penningar äro äfvenledes, då man betraktar deras *materia* (d. ä. *in concreto*) *res corporales;* men *formaliter* (in abstracto) betraktade, eller till valeuren, äro de *res incorporales.*

Anm. Benämningen: *res corporalis* är i sig tautologisk, emedan sak och kropp äro likartade begrepp. Alla saker hafva ju delar, och kropp kallar jag det, som har delar. Benämningen *res incorporalis* innefattar en contradictio in adjecto.

Jag anser denna indelningen höra till Romerska lagens onödiga finheter. Emedan den likväl är af Moralister och Jurister antagen, vågar jag icke alldeles förkasta den, oaktadt jag anser denna Indelning, om icke orimlig, åtminstone förvillande och till oreda föranledande.

Vid afhandlingen om Contracterna skall visas, att en och samma benämning, t. e. *Depositum*, brukas både för att beteckna contractet och föremålet för det samma. Benämningen *Depositum*, när den betecknar aftal, är då, enligt Romerska Lagen, en res *incorporalis*, men, när den betecknar saken, som nedsättes, en res *corporalis.* Men hvartill tjenar denna emot förnuftet och språkbruket stridande distinction? Enligt *Principium exclusi tertii*, sive *medii*, (quodlibet aut est, aut non est, eller: emellan 2:ne contradictoriskt motsatta föreställningar är icke den 3:dje möjlig), måste allt hvad man ibland existerande föremål föreställer sig, antingen äga förnuft och frihet, eller icke äga förnuft och frihet. Det, som icke äger förnuft och frihet, kallar man Ting. Det, som äger förnuft och frihet, kallar man Person. Nu måste man hos menniskan, såsom person, betrakta *Essentialia* och *Attributa.* Till *Attributa*, d. ä. sådana egenskaper, som härledas från *Essentialia*, räknas frihet. Och som menniskans *Moraliska* frihet innefat-

Digitized by Google

tar så väl rättighet, som pligt, d. v. s. en förmåga att handla enligt moralisk lag både såsom rätthafvande och pligtskyldig, samt då de så kallade *res incorporales* hafva afseende på rättigheter, anser jag Distinctionen emellan *res corporales* och *incorporales* föranleda till oreda och förvillelse. Vid alla de tillfällen, då Romarne bruka benämningen *res incorporalis*, för att beteckna rättighet, kan man ju helt simpelt bruka benämningen *rättighet*, eller *aftal* om rättigheters öfverlemnande, eller emottagande. Arf, t. e., som, enligt Romerska lagen, kallas *res incorporalis*, är ju ej annat än rättighet till en döds egendom, eller ett præsumeradt bifall å den dödas sida, dertill att, emedan han ej annorlunda förordnat om sin egendom, den, eller de, som äro hans närmaste slägtingar, skola bekomma dess efterlemnade förmögenhet. — Arf deremot, såsom sjelfva godset, eller egendomen, hvilken, genom arf, såsom ett præsumeradt bifall å den dödes sida, tillfaller den dödes närmaste slägtingar, bör således endast kallas ting, men att kalla sjelfva arfsrättigheten *ting*, anser jag, om icke orimligt, åtminstone emot språkbruket stridande.

Äfven, när man med *res Corporales* förstår det samma som *res in abstracto*, och med *res Incorporales* det samma som *res in concreto*, äro dessa benämningar icke nog bestämda, emedan *Abstracta* och *Concreta* begrepp kunna hafva till föremål så väl person, som ting; och desse sistnämnde begrepp måste, såsom contradictoriskt motsatta, noga åtskiljas och ej med hvarandra förblandas.

Vanligen räknar man djuren till Ting. Det beror likväl af definitionen på förnuft och frihet, om djuren skola räknas till Ting, eller icke. Förstår man med förnuft en förmåga af tydliga begrepp, och med frihet en förmåga att bestämma sin vilja och handling, utan att directe bero af yttre tvång, så äga visserligen, åtminstone de fullkomligare djuren, både förnuft och frihet. Förstår man åter med

Digitized by Google

förnuft en förmåga att inse lagar, och med frihet en förmåga att bestämma sin vilja och handling till lagars, d. v. s. nödvändiga och allmänna reglors, efterlefnad, så sakna djuren denna förmåga. Deras organisation, som nekar dem förmåga att med andra meddela sina tankar genom tal och skrift, hindrar dem ifrån att kunna föreställa sig ett begrepp *in Abstracto*. De kunna således icke föreställa sig det allmänna och nödvändiga, utan endast det enskilta och tillfälliga. En hund t. e. kan väl hafva tydliga begrepp, såsom t. e. känna sin Herre, sluta ifrån en händelse till en annan, såsom ifrån käppens upplyftande emot honom till stryk, o. s. v.; men han kan ej föreställa sig herre, eller stryk, i allmänhet, och kan således ej få kunskap om det allmänna och nödvändiga. Äfven menniskan i sitt vilda tillstånd, utan umgänge med sina likar, stadnar på samma punkt, som de öfrige djuren, hvilket af deras berättelser, som träffat vilda menniskor, bestyrkes. Tal- och Skrif-förmågan är således den, som egentligen höjer menniskan öfver djuren. Liksom 2:ne stenar genom gnidning polera och putsa hvarandra, äfvenså hyfsa och odla menniskorna hvarandra genom inbördes samtal.

Det är äfven en ordträta att neka oss pligter emot djuren. Det är väl sannt, att djuren icke kunna utöfva rättigheter; men barn, innan de kommit till fullt bruk af förnuft och frihet, äfven som galningar, äro icke eller i stånd att utöfva sina rättigheter. Derföre hafva vi likväl pligter emot dem; och i Borgerligt Samhälle, hvarest finnes en allmän rättvisan skyddande magt, straffas pligters öfverträdande emot barn och galna menniskor äfven så väl, som pligters öfverträdande emot äldre och kloka personer.

Som likväl, enligt hvad jag förut sagt, vi egentligen kunna kalla alla våra pligter, pligter emot oss sjelfve, så kunna pligterna emot djuren inbegripas under pligterna emot oss sjelfve. Den, som illa handterar djuren, förolämpar icke allenast sitt och

Digitized by Google

andras moraliska väsende genom det omoraliska uti sjelfva handlingen, utan äfven Gud, dymedelst att han icke brukar djuren i den afsigt, Gud lemnat honom välde öfver dem. Jag ser ock ingen ting hindra, att Borgerliga lagarna kunde och borde vaka öfver dessa menniskans trälar, samt äfven så väl bestraffa, d. v. s. söka till moraliska helsan återföra, den, som illa handterar djuren, som hvarje annan brottsling, eller i moraliskt afseende sjuk varelse. — När en slösare sättes under förmyndare, och således anses oskicklig att sjelf vårda sitt gods, så kunde ju ock den, som far illa med sina kreatur, beröfvas rättigheten att äga dem, eller att råda öfver dem. Af menniskans uppförande emot djuren kan man ofta sluta till dess tänkesätt. — Den, som visar sig grym och obarmhertig emot djuren, hvilka icke kunna försvara sig, förråder merendels ett elakt hjerta. Det är endast fruktan för B. lagen, som afhåller en sådan ifrån grymhet emot menniskor.

Men jag fruktar, att jag af kärlek till djuren och af deltagande i deras öde kommit något långt ifrån ämnet, som var granskning af benämningarne: *res incorporales & corporales*. Jag sade, att jag ej vågade förkasta Indelningen af *res*, eller *ting*, uti *Corporales* & *Incorporales*, emedan både Jurister och Moralister antaga den samma, oaktadt jag anser denna Indelning, om icke orimlig, åtminstone förvillande och till oreda föranledande.

Jag återgår således till Indelningen af *Ting*, och nödgas, för att tala så väl enligt hvardags språket, som enligt det Philosophiska, ställa djuren i samma klass, som Ting, och kalla dem oförnuftiga varelser. Inom mig har jag likväl den fullkomliga öfvertygelsen, att många af de så kallade oförnuftiga djuren, om de ägde tal- och skrif-förmåga, skulle öfverträffa många menniskor så väl i moraliskt, som intellectuelt, afseende; att de af Gud, äfven så väl, som menniskan, synas ämnade till något bättre lif efter detta, och att ett grymt uppförande i anseende till

Digitized by Google

djuren, om det ej straffas i detta lifvet, ej kan efter döden, så vida icke bättring i tiden inträffar, blifva ostraffadt. Jag vill ej derföre förbjuda menniskan att betjena sig af djuren till föda och uppehälle. Jag vill endast, att man ej på ett oförnuftigt, eller på ett mot afsigten med dem stridande, sätt handterar dem. Deras dödande, när det för menniskans föda är nödvändigt, bör ske så hastigt, och på så lindrigt sätt, som möjligt är; och, så länge man tillåter de tamda djuren lefva, bör man sörja för deras uppehälle och skötsel, samt ej illa handtera, eller plåga, dem. Den, som plågar djuren, handlar ju oförnuftigt och motsäger sig således såsom förnuftigt väsende. Han är, i moraliskt afseende, lik alla brottslingar, uti ett sjukdoms tillstånd, och bör, som jag redan visat, genom moralisk medicin, d. ä. straff, återföras till sin moraliska helsa.

Res corporales, d. ä. ting i egentlig bemärkelse, kunna, i anseende dertill att de antingen helt och hållet äro naturproducter, eller icke helt och hållet äro det, indelas uti *res mere naturales*, d. ä. sådana ting, som naturen sjelfmant frambringar, t. e. gräs, vilda örter, vilda träd, fiskar o. s. v., eller *res non mere naturales*, d. ä. sådana, att de till en del bero af naturen, till en del fordra mensklig åtgärd, om de skola kunna frambringas. Till sednare slaget hänföras de så kallade *res industriales* och *res artificiales*. Skilnaden emellan desse slags ting består deruti, att de förre fordra mindre konst, än möda; men de sednare fordra mer konst, än möda att frambringa. Att t. e. göra ett ur fordras mer konst, än möda; att producera säd fordrar deremot mer möda, än konst.

Res, eller ting, i egentlig mening, äro i anseende till deras olika sätt att existera, *vivæ*, eller *non vivæ*. De förre antingen sådana, att de blott lefva, såsom växterna, eller ock icke blott lefva, utan tillika hafva frivillig rörelse. Till dem hörer djurklassen. *Res non vivæ* hafva antingen ägt lif, eller

aldrig ägt lif. Stenarne hafva aldrig ägt lif; men en död menniskokropp, ett afhugget träd, ett vissnadt blomster hafva ägt lif, men förlorat det.

I afseende derpå, att ting antingen kunna flyttas, eller icke flyttas, indelar man *Res corporales* uti *mobiles* och *immobiles*. De förra äro sådana, som kunna flyttas ifrån ett ställe till ett annat. De sednare sådana, som ej kunna flyttas. *Res immobiles* kunna antingen vara *absolute*, eller *respective*, immobiles. De förre äro sådana, som aldrig helt och hållet kunna flyttas ifrån ett ställe till ett annat. De sednare sådana, som icke utan att förlora deras utseende kunna flyttas. Vi hafva ej mer, än en *res absolute immobilis*, och det är jorden. Att den är *absolute immobilis*, finner jag deraf, att jag nödvändigt måste stå på något ställe för att flytta något. Nu är jorden fästet för mig i sinnligheten. Således kan jag ej flytta densamma. Men vi hafva många *res respective immobiles*, d. ä. sådana ting, som ej från ett ställe till ett annat kunna flyttas, utan att förlora af sina beståndsdelar, eller sitt utseende, t. e. ett hus, en stor sten o. s. v.

Res mobiles kan man, i anseende till sättet att bruka dem, indela uti *fungibiles* & *non fungibiles*. De förre äro sådana, som i mått, mål, vigt, eller antal gå upp emot andra af samma slag, och som således kunna sättas i stället för hvarandra, samt under bruket och nyttjandet förtäras, eller förbrukas, så att de icke blifva sig lika, t. e. bröd, olja, penningar o. s. v. Således är t. e. afsigten med lån af bröd, olja &c. att man skall förbruka, eller förtära det, man lånt, och att ej återlemna samma, utan endast dylika saker, som de, hvilka man lånt.

Res fungibiles äro, i anseende till sättet att använda, eller förbruka, dem, antingen *absolute*, eller *respective*, fungibiles. Bröd, t. e., är en *res absolute fungibilis*, penningar en *res respective fungibilis*.

Res *non fungibiles* kallar jag sådana saker, som icke kunna sättas i hvars annars ställe, och som ej

i mått, mål, eller vigt gå upp emot hvarandra o. s. v. såsom t. e. vagnar, hästar, böcker o. s. v. — Afsigten med sådana tings brukande är icke att förtära, eller använda, dem så, att de ej förblifva sig lika, utan endast att, med bestånd af deras yttre utseende, nyttja dem. Man kan t. e. ej sätta den ene hästen i stället för den andre, utan särskilt öfverenskommelse med ägaren; men väl kan man, som låntagare, vid lånets återlemnande sätta den ena tunnan råg emot en annan, den ena Riksdalren emot den andra, o. s. v.

§. 3.

Att besitta, eller innehafva, något yttre vill säga det samma, som att äga förmåga att efter behag kunna bruka det. Men besittning af något yttre, såsom ett vilkor för dess brukande, kan vara antingen *Empiriskt*, eller *Rationelt*. Den *Empiriska* besittningen (possessio empirica) är blotta innehafvandet (Detentio). Den *Rationela*, som kallas *Juridisk*, eller *laglig*, är en besittning, eller ett ägande, utan afseende på sjelfva innehafvandet. Man kan lagligen äga något, utan att hafva det i handom, och man kan hafva något i handom, d. ä. uti *empirisk* besittning, utan att lagligen äga det. Den empiriska besittningen, som äfven kallas *physisk*, kan således existera, utom den *rationela*, och tvärtom. Jag kan nemligen innehafva, eller hafva uti physisk, d. ä. empirisk, besittning det, som en annan tillhörer, och en annan kan innehafva, nemligen uti empirisk besittning hafva, det, som mig tillhörer.

Empiriskt, eller physiskt, mitt (meum naturæ) är således något yttre, när det blott är föremål för min vilja, då jag blott vet, att jag deraf kan göra ett frivilligt bruk.

Rationelt mitt (meum juris) kallas ett yttre föremål, som med mig är så förbundet, att ett bruk, som någon annan deraf ville göra, skulle förolämpa mig. *Physiskt*, eller *empiriskt*, mitt kan allt yttre

Digitized by Google

blifva, som är föremål för min vilja, och som således ligger inom gränsen för mitt inflytande. Men allt, hvad som ligger utom denna gräns, kan ej blifva *physiskt*, eller *empiriskt*, mitt, t. e. sol, måne, stjernor, en annans tankar o. s. v.

Allt, hvad som kallas *physiskt*, eller *empiriskt*, mitt, är blott att anse, som ett möjligt *juridiskt*, eller *lagligt*, mitt. Om det nu skall blifva ett *verkligen lagligt*, eller *juridiskt*, mitt, så måste det bringas i min makt. Ursprungligen är ej annat ett verkeligen lagligt mitt, än det så kallade *inre mitt*, eller *meum internum*, d. ä. allt det, som omedelbarligen är förenadt med min persou, och från densamma ej kan skiljas, såsom kropp och själ, kropps och själskrafter o. s. v. Allt utom mig blir då först verkeligen mitt, då det på ett lagligt, eller med förnuftet öfverensstämmande, sätt af mig förvärfvas. Att detta sätt är Pactum, skall visas, men förut är nödigt att förklara, hvad som förstås med Pactum, och hur det indelas.

§. 4.

Skilnaden emellan Pacta och Contracter leder sin upprinnelse ifrån Romerska Lagen. Romarne funno nemligen, att paciscenter ej alltid ville tillstå sig hafva ingått öfverenskommelser, eller allvarligen låfvat att verkställa något. De föreskrefvo derföre en viss form, som vid öfverenskommelsers afslutande borde iakttagas. En öfverenskommelse, som afslutades, utan att iakttaga de formaliteter, som uti Romerska lagen voro föreskrifna, kallade de pactum. Den deremot, i hvilken Lagens formaliteter voro iakttagne, kallade de Contractus. Conventio i allmänhet, såsom genus, hvarunder Pactum och Contract, såsom Species, subordinerade, definierade Romarne genom *Consensus duorum pluriumve in idem placitum*. Denna Conventio var då, enligt deras System, antingen Contractus, eller Pactum. Det sednare kallade de *conventio carens & nomine & caussa*. Med orsak (caussa) förstå de icke det, som förmått till aftal, utan det,

Digitized by Google

till följe hvaraf den andre förbindes att gifva, eller göra, något, d. ä. uppfyllandet å ena sidan, eller datio, vel factum. Om således t. e. man sålunda öfverenskommer: jag skall gifva dig 100 R:dr, om jag får din häst, så är det att anse för Pactum, så länge jag antingen icke ännu gifvit ut penningarne, eller den andre icke lemnat mig hästen, emedan en sådan afhandling är nomine destituta, vel datione, vel facto, å den ena sidan; men så snart jag antingen utgifvit penningarne, eller den andre gifvit mig hästen, upphör det att vara pactum, och blir contract, emedan öfverlemnandet (datio), eller factum, inträffar å ena sidan.

Contractus definierade de genom *conventio certum nomen, vel causam, habens suique natura obligationem & actionem producens.* — Pactum delade de uti *Nudum*, quod in simplicibus conventionum finibus consistit, och *non Nudum*, seu *Vestitum*, quod ultra simplices conventionum fines extrinsecus accipit potestatem *efficaciter* obligandi, ita, ut eo nomine etiam Jure Civili competat actio. Denna förbindande kraft erhåller det utifrån, antingen genom lagens särskilta bistånd, då det kallas *Pactum Legitimum*, eller förmedelst dess sammanhang med contract, contractus cohærentia, då det kallas *Pactum Adjectum*.

Contractus indela Romarne uti *Veri*, seu *Proprii*, & *Quasi*, seu *Improprii*. Hvad Romarne kalla *Contractus Verus*, kallar jag *Pactum Formatum*, eller *Contractus Formatus*, och hvad de kalla *Quasi*, seu *Improprius*, *Contractus*, kallar jag *Pactum non Formatum*, eller *Contractus non Formatus*.

Veri Contractus indela de uti *nominati & innominati*. De förre äro sådana, qui certam ac specialem formam habent, indeque specialia nomina acceperunt, & certas ac nominatas producunt actiones, och indelas uti *Reales*, *Litterales*, *Verbales* & *Consensuales*. De sednare, eller *Innominati* Contractus, qui certam & specialem formam non habent &c. indelas uti *Regulares* & *Irregulares*. Desse Indelnin-

Digitized by Google

gar tillhöra endast Jus Romanum, och äro ej passande för Rationela Pligtläran. Jag antar dem således icke, utan vill uppsöka andra Indelningar och grunder för dem, hvilka jag anser för denna vetenskap mer tjenliga och passande. Icke eller antar jag skilnad emellan Pactum och Contract, utan anser dem såsom Synonyma.

Med Pactum, eller Contract, förstår jag ett i afseende på bestämda möjliga föremål, af personer, som äga fullt bruk af förnuft och frihet verkligen gifvet, eller lagligen ansedt gifvet, ömsesidigt bifall. Anm. Lagligen ansedt fritt bifall är ett sådant samtycke, som, oaktadt det antingen alldeles icke är gifvet, eller ock icke fritt gifvet, likväl *de jure* bör anses för fritt gifvet, emedan dén, som gifver, eller antages hafva gifvit, det, ej kan neka att gifva det, utan att motsäga sig. En undersåte kan ju t. e. tvingas att svärja öfverheten trohets-ed, och således ej *de facto* anses hafva gifvit fritt samtycke till att lyda öfverheten; men *de jure* är det bifallet fritt, eller anses, som vore det fritt, emedan en undersåte icke, utan att motsäga sig, såsom undersåte, kan neka att lyda öfverheten. Af sjelfva begreppet undersåte följer ju, att han bör lyda öfverheten. Det står honom fritt att lemna riket, och dymedelst undandraga sig skyldigheten att lyda öfverheten. Men, när han nu vill förblifva i riket, så måste han ock anses såsom hade han fritt och otvunget aflagt trohets-eden. Hans bifall är således lagligen ansedt som fritt. Deremot är det bifall, som någon, för att frälsa lifvet, tvingas gifva till en röfvares fordran af en summa penningar, hvarken *de facto*, eller *de jure*, fritt. Långt ifrån att således anse ett sådant bifall i något afseende lagligt å röfvarens sida, eller honom berättigad att affordra det, är det tvärtom olagligt, eller stridande emot förnuftet. Röfvaren motsäger sig ju *directe*, när han vill aftvinga en annan dess lif, eller dess egendom. Men det bifall, som en frånvarande anses gifva dertill, att en närvarande vän räddar hans egendom ifrån

eldsvåda, är lagligen ansedt gifvet, emedan den frånvarande verkligen skulle motsäga sig, om han nekade att bifalla denna handling. Ingen skada har skedt genom egendomens räddning. Vill han bränna upp den, kan det ännu ske. Men om egendomen deremot ej hade räddats, så hade den samma ej kunnat återställas. Det vore likväl en *indirect* motsägelse att uppbränna sin egendom, när den nemligen kan anses nyttig för ägaren sjelf, eller andra.

Man har oriktigt definierat pactum genom ett löfte, som accepteras af en annan, helst uti definitionen just saknas det, hvarigenom pactum skiljer sig från löfte i allmänhet. Denna definition anses derföre *latior suo definito*. Om alla löften, som accepteras af andra, voro pacta, så skulle-de ju med yttre tvång kunna affordras, emedan det är en fullkomlig pligt att uppfylla pacta, hvilket längre ner skall visas. Men att med yttre tvång vilja affordra ett löfte, som blott är gifvet med allmänna ord, och ej i afseende på en viss och bestämd person, sak, eller handling, vore orimligt. Man kan således icke anse det för pactum, när en förnäm man låfvar befordra någon, men ej nämner när, eller till hvilken beställning. Den, som fått löftet om befordran, kan ej klaga öfver orättvisa, om han aldrig befordras, emedan den, som gaf löftet, alltid skulle kunna svara: *tiden är ej ännu kommen, den syssla, jag ämnat eder, är ej ännu ledig*, o. s. v. Den, som fått löftet, skulle deremot, om tiden och sysslan varit bestämde, haft skäl att klaga öfver orättvisa, om, när den omtalta beställningen blifvit ledig, han då icke befordrades.

Med ömsesidigt bifall, som jag fordrar till Pactum, förstår jag det samma, som ömsesidigt löfte och emottagande af löfte. Man har skiljt emellan pacta, i hvilka blott den ene låfvar, och den andre accepterar. Man har då haft afseende endast på pacta *formata*, då den ene lemnar något, hvad honom tillhörer, och den andre emottager det. Men

Digitized by Google

äfven uti dessa pacta måste, oaktadt de äro *benefica*, begge låfva och begge acceptera. Den ene låfvar ju att gifva något, och accepterar den andres löfte att få gifva det samma. Den andre låfvar att taga, och accepterar den förres löfte att gifva sig. Man kan ju ej tvinga någon att emottaga någon faveur. Det måste derföre äfven i afseende på sådana pacta vara ömsesidigt bifall, d. ä. både promissio och acceptatio promissi å ömse sidor. Så vida man låfvar något, kallas man *promissor*, så vida man emottager något, *acceptator*. Begge, ty två fordras åtminstone till ett Pactum, kallas *Paciscentes*, eller *Contrahentes*. Begge äro i afseende på det ömsesidiga bifallet både *Promissores* och *Acceptatores*, men i afseende på föremålet, som låfvas, eller emottages, kan den ene vara *Promissor*, den andre *Acceptator*, när nemligen fråga är om contractus *Benefici*. Uti contractus *Onerosi* deremot äro äfven i detta afseende begge *Promissores* och *Acceptatores*. Man måste således skilja emellan *modus contrahendi* och *modus obligandi*. I förra afseendet äro alla contractus *Bilaterales*. I sednare icke, emedan ej begge contrahenterna, eller paciscenterna, alltid förbindas att præstera något.

Man torde emot den af mig anförda definitionen på pactum, eller contract, invända, att hon är *strictior suo definito*, emedan icke uti alla pacta gifves inbördes bifall t. e. uti Testamente. Men härtill svarás: Den, som får testamentet (Testamentarien), præsumeras gifva bifall, fastän han ej kan tvingas att emottaga det. När fråga yppas om gåfva, skall jag visa, att det kan vara Testamentariens ofullkomliga pligt att bifalla ett lagligt Testamente, d. ä en Donatio Legitima, vare sig *Formata*, eller *non Formata*.

Som till alla Pacta fordras consensus, eller bifall, så indelas Pacta, i anseende till bifallet, uti Pacta *Formata* och *non Formata*. Consensus *formatus* är det bifall, som gifves med uttryckliga ord, eller tecken. Consensus *non formatus* är ett bifall, som i

Digitized by Google

sjelfva verket, ej är gifvet, men som anses såsom vore det verkligen gifvet, emedan den, som änses hafva gifvit det, ej kan neka dertill, utan att motsäga sig. Pactum *Formatum* är således ett ömsesidigt med ord, eller tecken, gifvet fritt bifall till en bestämd person, sak, eller handling. Pactum *non Formatum* är ett, väl icke verkligen gifvet, men lagligen ansedt ömsesidigt gifvet, fritt bifall till en bestämd sak, eller handling, d. ä. ett bifall till något bestämdt föremål, hvilket, neml. bifall, ej *de facto* är gifvet å ena contrahentens sida, men *de jure* ansedt för gifvet, emedan han icke utan att motsäga sig, kunnat neka att gifva det, om han varit närvarande, eller hade kunnat yttra sig.

Pactum *Formatum* kan, i anseende till bifallet, som är *Tacitus*, eller *Expressus*, vara *Tacitum*, eller *Expressum*. Det är om pacta *Tacita*, som den gamla regeln gäller: *qui tacet, consentit*, nemligen, om den, som det angår, är närvarande, ty annars kan han ej anses ingå pactum *tacitum*, och om han förstår språket, hörer hvad som säges, o. s. v. samt genom tecken gifver tillkänna, att han vill yttra sig, eller annars genom sin tystnad kan anses hafva gifvit bifall till det, som föreställes. Blotta tystnaden kan ej anses för bifall, utan så vida något tecken, eller anledning, är att anse den såsom bifall. — Tecken, hvarigenom man anses tyst bifalla något, kunna antingen härledas ifrån särskilt öfverenskommelse, såsom t. e. om man öfverenskommer derom, att de, som bifalla en proposition, skola gå till höger, och att de åter, som ej bifalla den, skola gå till vänster, eller ock kunna dessa tecken härledas af vana, eller plägsed. Af denna anledning äro t. e. handslag, hattarnes hopslående, nickning, o. s. v. att anse såsom tecken till köps afslutande. Härvid måste likväl anmärkas, att 1:o tecknen böra vara frivilliga. Således kan ej en nick af den, som alltid nickar, anses för bifall. 2:o böra ej handlingarne tydas i annan afsigt, än de verkligen fordra, t. e. om någon lemnar Debitor skuldsedlen i afsigt att

Digitized by Google

ändra något, kan det ej anses för tyst samtycke till skuldsedlens dödande.

Pactum *non formatum* är i anseende till consensus, hvarpå det grundas, *Præsumtum*, eller *Interpretandum*. Consensus *Præsumtus* är ett bifall, som icke å ena contrahentens sida *de facto* är gifvet, men *de jure* ansedt för gifvet, emedan han, om han varit närvarande och kunnat yttra sig, anses hafva bort gifva det samma, i anseende till den nytta och förmån, som honom deraf tillflyter. Consensus *interpretandus* är ett bifall, som ej i sjelfva verket är gifvet, men som härledes ifrån ett annat förut gifvet bifall. I anledning häraf blir derföre Pactum *Præsumtum* ett aftal, som grundas på ene Paciscentens præsumerada fria bifall. Uti Pactum præsumtum förutsättes, att blott den ene Paciscenten uttryckligen lofvar, men att den andre, såsom frånvarande, eller ur stånd att yttra sig, icke verkligen gifvit sitt bifall, men att han, om han varit närvarande, eller kunnat yttra sig, ej, utan att motsäga sig, kunnat neka att gifva sitt bifall till det, hvarom pactum afslutades, emedan detta bifall medförer nytta för honom, och han således icke förolämpas genom dess bifalls antagande. Det bifall, t. e., som den ene vännen antager, når han, vid en eldsvåda, räddar den frånvarande vännens egendom ifrån lågorna, år ej verkligen gifvet, men det år, i anseende till den förmån, som den frånvarande deraf njuter, ansedt, som vore det verkligen gifvet, emedan denne, ej utan att motsäga sig, skulle kunna önska, att hans egendom hade uppbrunnit. Skulle han önska att uppbränna densamma, hvilket redan vore en dårskap, och således en motsägelse för ett förnuftsväsende, så kan det ju ske efter eldsvådan. Det pactum, hvarpå den, som räddar egendomen ifrån eldsvådan, grundar sin handling, år således ett lagligt pactum, som kallas *Præsumtum*. När jag kommer att tala om pligter och rättigheter i afseende på ting, som upp-

Digitized by Google

komma Pacto *non formato*, skall jag visa, att occupatio *rei nullius* grundas på Pactum *Præsumtum*.

Pactum *Interpretandum* är ett i afseende på gifna och bestämda föremål väl icke verkligen gifvet, men, i anseende till ett annat pactum, hvaraf det förklaras, eller härflyter, lagligen ansedt gifvet ömsesidigt fritt bifall. Det bifall, som undersåtarne gifva till Regentens göromål, såsom Regent betraktad, kallas consensus *interpretandus*. Det härflyter af det bifall, de gifvit vid Pacti *Civilis* ingående, och det *fœdus*, som Regenten å Statens vägnar med andra Stater ingår, anses såsom ingånget af hela Staten, eller alla medborgarne, hvars Caput repræsentativum Regenten anses vara. Undersåtarne hafva väl i sjelfva verket icke ingått detta förbund (fœdus), men till följe af Pactum Civile, anses de likväl ej kunna neka till öfverenskommelsens uppfyllande, emedan de gifvit Regenten makt att å deras vägnar handla och ingå aftal, när det angår statens angelägenheter. Det förstår sig, att Regentèn bör hålla sig vid Grundlagarne. Om han ingår ett fœdus, som emot dem är stridande, kan det ej förbinda undersåtarne, så vida de ej genom stillatigande sanctionera det samma. Härom skall vidare talas uti Staters pligtlära.

Anm. Caput repræsentativum kallas den, som föreställer hela samfundet och handlar nomine publico. Således kan ej t. e. en Regents enskilta aftal anses bifallna af undersåtarne, eller förbinda dem.

Både Consensus *Interpretandus* och *Præsumtus* anses såsom *fictiones morales*, emedan de blott kunna tänkas och hafva sin grund uti Sedelärans bud; men ej verkligen existera, eller verkligen gifvas. Med *fictio moralis* förstår jag ett formelt begrepp, emot hvilket ej något reelt, eller verkligt, begrepp svarar, t. e. då en tjenare i tankan föreställer sig sin husbonde närvarande, så är det en *conceptus formalis*, eller blott Logiskt begrepp; det strider

Digitized by Google

ej emot tankelagarne, men det är ej *conceptus materialis*, eller verklig föreställning, emedan det är en strid emellan kunskapen och föremålet, ty husbonden, eller föremålet för kunskapen, är ej närvarande. Emellan den så kallade *fictio moralis* och *fictio mendax* är den skilnad, att den förra har sin grund i förnuftet, den sednare är utan all grund. Då drängen t. e. föreställer sig sin husbonde närvarande, så är det en *fictio moralis*. Han gör det för att så mycket nogare i alla delar söka göra sin herre till vilje, eller för att så mycket bättre stärka sin föresatts härtill, i det han alltid föreställer sig honom, såsom seende allt, hvad som sker o. s. v. Men, om t. e. någon föreställer sig hafva stråben, hafva råttor i hufvudskålen o. s. v., så är detta en *fictio mendax*, helst förnuftet ej kan uppgifva någon moralisk grund till dessa falska föreställningar. Oaktadt således *Consensus Præsumtus* och *Interpretandus de facto* ej äro att anse som verkliga bifall, och till följe deraf *de pacta*, som på dessa consensus byggas, ej äro verkliga pacta, anses de likvål *de jure* vara det, och hafva samma förbindande kraft, som voro de verkligen ingångna, emedan i Rationela Pligt-Läran är fråga, icke om hvad som skett och sker, utan om det, som skall och bör ske, d. å. om det, som är sådant, att, om man nekade dertill, man då *directe*, eller *indirecte*, skulle motsäga sig.

Sedan jag nu indelt Pactum i anseende till consensus, eller bifallet, uti *formatum* och *non formatum*, och det sednare i afseende på dess consensus, eller bifall, uti *Præsumtum* och *Interpretandum*, samt *Pactum formatum* i *Tacitum* och *Expressum*, så återstår att vidare indela Pactum.

Pactum indelas derföre

1:o, i anseende till dess olika föremål uti *Personale* och *Reale*.

Anm. Pactum kan ej ingås med ting, men väl med personer om ting. *Pactum Personale* kan då antingen angå Personers ägande, eller personers

krafters användande. — Att indela Pacta i anseende till föremålen, uti *Personalia*, *Realia* & *Actionum*, är ologiskt. Pacta actionum subordinera ju under Pacta personalia.

2:o, i anseende till öfverenskommelsens olika förhållande till föremålet, uti *Principale* och *Accessorium*, emedan Pactum antingen kan *directe* ingås om en sak, eller om en person, eller ock *indirecte*, d. å. blott såsom säkerhet för ett förut om Person, eller Ting, ingånget Pactum. Det kallas *Accessorium*, quia accedit ad aliud pactum, eller, emedan ett nytt Pactum kommer till det redan ingångna. Häraf synes, att *Pacta accessoria*, emedan de förutsätta Pacta *Personalia*, eller *Realia*, äfvenledes sjelfve, i anseende till föremålen, kunna vara *Personalia*, eller *Realia*, hvarom särskilt framdeles skall talas.

3:o, i anseende till dess Essentia, uti *Simplex* och *Compositum*, t. e. fraktcontract.

4:o, i anseende till *Præstationen* uti *Unilaterale* och *Bilaterale*.

Anm. *Unilaterale* kallas ej Pactum derföre, att den ene låfvar och den andre accepterar, utan emedan den ene ådrager sig en förbindelse, eller skyldighet att præstera något, och emedan den andre får rättighet att utfordra det. Pacta *Unilateralia* kunna äfven kallas Contractus *Benefici*, och Pacta *Bilateralia* Contractus *Onerosi*.

Contractus *Onerosi Reales* har man indelat i *sådana*, som ankomma på lyckan, och *sådana*, som ej ankomma på lyckan. De förre har man kallat *Contractus aleam continentes* (Hazard-Contracter). Desse äro likväl egenteligen ej att anse som *contractus morales*, helst jag till contractus *moralis* fordrar, i anseende till föremålet, att det skall vara gifvet och bestämdt, hvilket ej inträffar vid de så kallade Hazard-Contracterne, samt att det skall vara möjligt, neml. *physiskt* och *moraliskt* möjligt.

Digitized by Google

Hazard Contract, emedan den ene alltid kan förlora, eller, emedan icke begge kunna vinna, hvilket de likväl vilja, när de ingå sådana aftal, förutsätta ju således något, som är physiskt omöjligt. I sådana aftal ligger äfven en moralisk omöjlighet. Det är neml. en indirect motsägelse, och således stridande emot en synthetisk pligt att genom spel vilja vinna en annans egendom. Man kan ifrån den analytiska pligten att ej skada någon sluta till den *Synthetiska* att ej genom Hazard-spel åtkomma en annans egendom, sålunda: den, som förpligtas att ej skada någon, förpligtas äfven att icke genom Hazard-spel åtkomma en annans egendom, emedan en sådan åtkomst af en annans egendom är skadlig för den, som på spelet förlorar. Men, torde man säga: *volenti non fit injuria*. Härvid anmärkes: de, som vilja spela, eller ingå de så kallade Hazard-Contracter, äga ej en förnuftig vilja. De äro att anse som oförnuftiga varelser, hvilka ej kunna afsluta något aftal. Spelare vilja på en gång vinna och icke vinna på spel. De vilja vinna, ty annars inläto de sig icke uti spel, så vida neml. det är fråga om större vinst, eller förlust. De vilja icke vinna, ty de måste ju medgifva, att en af dem kan förlora. De komma uti *indirect* strid med sig sjelfve, och öfverträda en *ofullkomlig* och *Synthetisk* pligt så väl hvar för sig emot sig sjelf, som emot hvarandra. Den, som förlorar, är i tvenne afseende oförnuftig och bedragen i sin väntan: 1:o. emedan han icke vann; 2:o, emedan han förlorade. Jag anser derföre alla Hazard-spel för omoraliska, och det är underligt, att Lotterier, som göra så mycken skada, kunna tålas uti B. Samhälle. — Till och med Assecuranz-Inrättningar, sådana som de hos oss äro, anser jag omoraliska. Antingen skall Inrättningen vinna, och då förlora de, som assecurerat sina egendomar, emedan de utgifva mer, än som behöfves för att ersätta gjorda förluster, eller ock skola de vinna, som assecurerat sine egendomar, och då förlorar kas-

Digitized by Google

san, eller Assecuranz-Inrättningen. Fara år likväl att de, som gjort insättningar i kassan, alltid förlora, helst, når ingen tillgång finnes i kassan, en Bankrott för den samma blir nödvändig. — Bäst vore, i min tanke, att de, som ville assecurera deras egendom, låto värdera den, då, i håndelse af olycka, interessenterne participerade till skadans ersättande i förhållande till värdet af deras egendom. En sådan inrättning kunde 1:o aldrig bankrottera, och interessenterne voro således säkra att få sin skada ersatt, i händelse olycka inträffade. 2:o Vore det icke något vågspel, utan en from stiftelse. — När jag i alla fall är ofullkomligen förpligtad att hjelpa den nödlidande, så bjuder försigtigheten och pligten emot mig sjelf, att jag äfven sjelf söker hjelp i nödens stund. Alla husägare inom en Provins, eller uti ett rike, kunde ingå ett sådant aftal, att, när olycka inträffar, i mån af deras egendoms värde, bidraga till förlustens ersättande.

5:o, i anseende dertill, att man antingen ådrager sig en förbindelse, eller frikånnes derifrån, uti *Obligatorium* och *Liberatorium*.

Anm. Pactum mixtum, som Pufendorf och Heineccius antaga, finnes icke.

6:o, i afseende derpå, att det vilkorligen, eller ovilkorligen, kan ingås, uti *Conditionale* och *Absolutum*. — Som nu vilkoret kan vara antingen sådant, att det beror af paciscentens behag, eller icke beror deraf, eller ock till en del beror deraf, till en del icke beror deraf, och således är trefaldigt, neml. antingen *Casualis*, *Arbitraria*, eller *Mixta*; så blir ock Pactum *Conditionale* antingen *Arbitrarium*, *Casuale*, eller *Mixtum*. Anm. Vill man antaga en Dichotomisk Indelning, så blir detta Pactum antingen *Arbitrarium*, eller *non Arbitrarium*. Det förra antingen *mere Arbitrarium*, eller *non mere Arbitrarium*.

7:o, i anseende dertill, att det, hvarom Pactum

Digitized by Google

ingås, antingen genast, eller icke genast kan öfverlemnas, eller uppfyllas, uti *Pactum re initum* och *non re initum*. Anm. Det så kallade Pactum *Turpe*, åfven som Pactum *Amicitiæ*, äro egenteligen icke att anse som pacta.

Sedan jag nu genomgått de hufvudsakligaste indelningarne af Pactum, så återstår att 1:o visa, hvilka egenskaper fordras, så väl hos paciscentes, som hos sjelfva föremålet för pactum. 2:o, att det är pligt att ingå vissa pacta. 3:o, att det är en *fullkomlig* och *analytisk* pligt att hålla ett lagligt ingånget pactum.

§. 5.

I afseende på personer, som ingå pactum, fordras: 1:o fullt bruk af förnuft, så att de kunna inse det rätta; 2:o ett inbördes och fritt samtycke, eller bifall, och således fullt bruk af frihet, d. ä. moralisk förmåga att verkställa pacti fordran. — Man kan således icke ingå pacta med barn och galningar. Rationela Sedelagen utstakar likväl icke någon tid, när man får rättighet att ingå pactum, utan det beror endast på sjelfva förmågan härtill, nemligen förnuftets utveckling. Icke eller göres någon skilnad emellan kön. Men B. Lagen förbjuder att *sluta köp, eller skifte, med Öfvermaga och Jungfru om theras jord; sker thet*, heter det, *vart ogildt, och lagfart thärå förbuden* J. B. 4 Cap. 7 §. Åfvenledes förbjudes uti H. B. 1 Cap. 8 §. *att något köpa af annars mans hustru, barn, eller tjenstehjon*. Jfr. Nya Lagsamlingen, *samma C.* och §, hvarest förbjudes att ingå aftal med vissa slags personer, oaktadt de för öfrigt äga fullt bruk af förnuft och frihet.

Beträffande den fordran i afseende på personer, som kunna anses skickliga att ingå aftal, att de skola äga fullkomligt bruk af frihet, d. å. gifva fritt och otvunget samtycke, så observeras, att sam-

Digitized by Google

tycket kan, som förut är visadt, vara antingen *de facto* gifvet, eller *de jure* ansett gifvet, åfvensom att det kan vara *de facto* tvunget, men *de jure* fritt. Här är endast fråga om ett *de jure*, eller lagligen ansedt gifvet, fritt bifall, vare sig då i sjelfva verket fritt, eller tvunget. Tvång i anseende till Pactum kan derföre ej vara gällande, utan när det utöfvas af den, som har rättighet att tvinga. Men den har rättighet att tvinga till pactum, hvars fordran är icke allenast physiskt och moraliskt möjlig, utan tillika sådan, att den, som nekade, eller bestridde, denna fordran, skulle komma i *direct* strid med sig sjelf, och således måste anse sig fullkomligen förpligtad att uppfylla samma pacti fordran.

Metus, eller den fruktan, som tvång i afseende på pactum medförer, kan vara antingen *justus*, eller *injustus*. Den förra injagas af den, som har rättighet att tvinga; den sednare af den, som ej har rättighet härtill. Att pactum metu *injusto* extortum ej gäller, synes deraf, att det saknar fritt bifall, nemligen både *de facto* och *de jure*. Att deremot pactum metu *justo* extortum bör gälla, finner man deraf, att bifallet *de jure*, fast ej *de facto*, är fritt. Den, som gaf det, var ju förut förpligtad att gifva det, t. e. när en Regent tvingar sina rebelliska undersåtare att svärja sig trohets-ed, så är detta pactum, fastän *metu extortum*, likvål pactum *liberum*, emedan bifallet *de jure* var fritt, ty undersåtarne kunde ej neka att gifva sitt bifall, utan att *directe* motsäga sig, såsom undersåtare.

Som till pacta fordras fritt samtycke, så äro pacta, hvilka genom svek och bedrägeri aflockas, icke gällande, ty den, som, af svek och bedrägeri förledd, ingår pactum, kan ej sägas hafva gifvit något fritt samtycke, emedan, om han hade haft riktiga begrepp om pacti föremål, så hade han ej ingått det. Man får likvål skilja, 1:o emellan *Error Essentialis* och *Accidentalis*, 2:o emellan *Dolus*, som förorsakas af *alter paciscens*, eller af 3:dje man. Den,

Digitized by Google

som är orsaken till bedrägeriet, bör då ersätta skadan. — Är villfarelsen tillfällig, så heter det: ***den, som ej ser upp med ögonen, får se upp med pungen.***

§. 6.

I afseende på materia pacti fordras, att den skall vara bestämd och möjlig, nemligen:

1:o Physiskt möjlig, så att det, hvarom pactum ingås, icke strider emot ens physiska våsende, och således måste vara i ens makt, eller något, som enligt ens physiska natur kan præsteras. Mycket kan vara physiskt möjligt, när pactum ingås, som sedermera blir physiskt omöjligt. Det kommer då an på, om man sjelf varit orsaken dertill, att det blifvit physiskt omöjligt. I sådant fall bör den af Paciscenterne, som härtill varit orsak, förnöja den andre, som härigenom blifvit lidande. Oaktadt det är den förstnämndes fullkomliga pligt att gifva, och den sednares fullkomliga rättighet att fordra, ersättning, kan det likväl blifva en ofullkomlig pligt att eftergifva denna ersättning, t. e., om någon, som låfvar att gå ett ärende för mig, super sig full, och således gör det physiskt omöjligt att på utsatt tid framkomma, så, oaktadt det är dennes fullkomliga pligt att ersätta skadan, som mig härigenom kan tillfogas, kan det likväl vara min ofullkomliga pligt att eftergifva denna ersättning.

Det, som är physiskt omöjligt, kan ej blifva föremål för pactum. Ett pactum t. e. om föremål i månan &c. gäller ej.

2:o Bör materia pacti vara moraliskt möjlig, d. ä. sådan, att det, hvarom pactum ingås, icke strider emot vårt moraliska våsende, eller moraliska lagen. Detta finner man, när man tillser, att handlingen, eller sjelfva pactum, ej medför uppenbar, eller hemlig, motsägelse. Det, hvarom pactum ingås, bör således 1:o vara ens eget, ty det

är *moraliter* omöjligt, d. ä. medförer en uppenbar motsägelse, eller strid, att ingå pactum om en annans rättigheter, så vida ej en annans bifall anses såsom lagligen gifvet, såsom t. e., när en far afslutar något för sin son, en förmyndare för sin pupill, o. s. v. 2:o en förytterlig rättighet. Ett pactum, som ingås om oförytterliga rättigheter, kallas *pactum turpe*, och kan af ingen yttre lag skyddas, eller inför samvetets domstol gillas. En rättighet kallas *oförytterlig*, eller *inalienabel*, hvars bortlemnande medförer uppenbar motsägelse, d. ä. gör den, som bortlemnar densamma, till ting, eller blott verktyg för en annans vilja, t. e., om någon ingår pactum att göra sig till slaf. Alla medfödda rättigheter äro väl så vida *inalienabla*, att de ej helt och hållet kunna åt andra öfverlemnas; men rättigheten till krafters bruk kan till en del öfverlemnas, nemligen med bestånd af ens personlighet.

§ 7.

Emedan vissa handlingar äro sådana, att, fastän vi ej verkligen consentera till dem, vi likväl icke utan att *directe* motsäga oss, kunna neka att bifalla dem, så blir det vår *Analytiska* och *Fullkomliga* pligt, att ingå, eller anse oss hafva ingått, sådana pacta, hvilka vi icke, såsom förnuftiga varelser, kunna neka att ingå, utan att komma i direct strid med oss sjelfve. Den t. e., som ville neka, att anse sig hafva gifvit bifall dertill, att *res nullius*, vel *vacua*, skulle tillhöra *primus occupans*, skulle ju motsäga sig. Han skulle på en gång anse saken för ingens enskilta egendom, och ej anse henne för sådan; anse henne för ingens enskilta egendom, emedan hon ej vore i någon enskilts händer, eller af någon enskilt person occuperad; ej anse henne för sådan, emedan han ville neka *primus occupans* att bemäktiga sig densamma. Man kan således tvinga en annan att afhålla sig från

Digitized by Google

det, som blifvit lagligen förvärfvadt, och det är derföre andras *fullkomliga* pligt att anse sig hafva ingått sådant pactum, hvarpå denna rättighet grundar sig. Likaledes är det en fullkomlig pligt att ingå det så kallade *Pactum Civile*, och man kan med yttre tvång förmå dem, som vilja lefva i B. Samhälle, att antingen ingå detta pactum, d. ä. underkasta sig en allmän rättvisan skyddande makt, eller ock lemna Samhället. De, som nekade härtill, skulle ju *directe* motsäga sig. De skulle på en gång vilja lefva i B. Samfund, och ej vilja lefva i detta Samfund; vilja lefva i B. Samfund, emedan de vistas i det samma; icke vilja lefva i B. Samfund, emedan de icke vilja underkasta sig en allmän rättvisan skyddande magt, såsom grunden för B. Samfunds inrättning och bestånd. Deremot är det en *Ofullkomlig* och *Synthetisk* pligt att ingå pacta, hvilka äro sådana, att, om jag nekade att ingå dem, jag väl icke *directe*, men *indirecte*, skulle motsäga mig, eller skada mig och andra. Att t. e. i hungersnöd öppna sina magasiner och sälja säd till den behöfvande, d. v. s. ingå pactum *venditionis*, är, när man utan egen, eller andras, skada, kan göra det, en synthetisk och ofullkomlig pligt, ty den, som förpligtas att icke skada någon, förpligtas, att, när han, utan sin egen, eller andras, skada, kan sälja säd till den, som utan en sådan handling skulle svälta, och således skadas, då göra det.

Den fullkomliga pligten att ingå vissa pacta kan blott i det afseendet anses för fullkomlig, eller för en pligt, som med yttre tvång kan affordras, att den, hvars bifall antages såsom gifvet, med yttre tvång kan förmås att vidkännas pacti följder, emedan han annars *directe* motsade sig, och *directe* förolämpade sig, eller andra. Den t. e., som lefver uti B. Samhälle, men nekade att erkänna *Pactum Civile*, skulle ju *directe* motsäga sig och således göra sig ovärdig namnet menniska, samt till följe deraf ej kunna klaga öfver orättvisa, om han

Digitized by Google

ej behandlades såsom menniska, utan kördes ur Samhället.

Förr än man ingår aftal, bör man undersöka, om det är en *Fullkomlig*, eller *Ofullkomlig*, pligt att ingå det, eller icke. Som inför samvetets domstol pligt och rättighet sammansmälta, så kan det ej blifva en rättighet (inre) att ingå andra pacta, än sådana, som blifva inför samvetets domstol nödvändiga, eller, till hvilkas afslutande jag har en inre och ofullkomlig pligt. Anm. Allt, hvad som blir min yttre och fullkomliga pligt, blir alltid inför samvetets domstol pligt, men ej tvärtom. Äfvenledes kan mycket vara min yttre, men derföre icke min *inre*, rättighet. — Jag kan hafva *yttre*, men ej *inre*, rättighet att bryta ett olagligt pactum. — Vi böra således undersöka, när det blir vår *Ofullkomliga* pligt att bryta, eller icke bryta, ett olagligt pactum, eller, rättare sagdt, ett skenbart pactum.

Analytice finner jag, att det är en pligt att hålla ett lagligt pactum, emedan jag blott behöfver upplösa föreställningen om pactum, för att inse motsägelsen, i hvilken jag råkar, om jag ej uppfyller det samma. Den, som ingår pactum, gifver ju, eller anses gifva, ett fritt samtycke till något. Om han nu icke håller det han låfvar, utan bryter det ingångna pactum, så anser han sig icke hafva gifvit samtycket. Han anser sig således på en gång hafva samtyckt till det ifrågavarande, och ej hafva samtyckt dertill; samtyckt dertill, emedan han ingått pactum; ej samtyckt dertill, emedan han ej uppfyller pacti fordran.

Att pligten är *fullkomlig*, d. ä. gifver den andre fullkomlig rättighet att affordra den samma, ser jag deraf, att, i och med det samma, som man ingår aftal, så har man afstått den rättighet, som man sjelf ägde till det, hvarom pactum afslutades. Men nu kan man ej afstå, d. ä. öfverlemna till andra menniskor, andra rättigheter, än fullkomli-

Digitized by Google

ga; följaktaligen öfverlemnas man (en, eller begge, af dem, som ingå pactum), en fullkomlig rättighet. Men, som emot fullkomlig rättighet svarar fullkomlig pligt, så blir det en fullkomlig pligt att hålla pactum, nemligen antingen blott *de jure*, eller ock både *de jure* och *de facto* fritt ingånget. Är pactum *Bilaterale*, så hafva begge Paciscenterne ådragit sig fullkomliga pligter att præstera præstanda, emedan begge öfverlemnat, eller låfvat öfverlemna, fullkomliga rättigheter. Är deremot Pactum *Unilaterale*, eller *Beneficum*, så kan ej den, som låfvar emottaga en annans rättighet, tvingas att emottaga den, ty det vore en motsägelse att vilja tvinga någon att emottaga välgerningar; men han kan tvingas, att, om Pactum *Unilaterale*, sive *Beneficum*, är *Conditionale*, uppfylla vilkoret, och ej bruka, eller använda, det gifna på ett emot vilkoret stridande sätt. Den t. e., som får ett fideicommiss, kan ej tvingas emottaga det, men väl att, sedan han emottagit det, ej sälja, eller förstöra, det samma, ty han fick det med vilkor, att ej göra det. Om han vill lemna det, så måste han lemna det till den i Fideicommiss-Dispositionen nämnde närmaste Fideicommissarien; men ej får han efter behag bortgifva det. Är pactum olagligt, nemligen stridande emot en yttre och fullkomlig frihetslag, men likväl ej ett *Pactum turpe*, så kan det väl in foro externo vara ens rättighet att bryta det, åfvensom att icke bryta det, men det kan aldrig in foro *externo* blifva någons pligt att göra ett dera. In foro Divino blir det likväl alltid pligt att göra ett dera, ty der sammantmälta begreppen pligt och rättighet. Om jag således t. e. låfvat en röfvare en summa penningar, på det att han skall skona mitt lif, så kan det inför yttre domstol vara min rättighet så väl att uppfylla, som att icke uppfylla, detta löfte. Men inför samvetets domstol blir det min pligt att göra det ena, och att underlåta det andra. Ser jag således, att jag genom detta löftets uppfyllande kan göra en

god gerning, eller frälsa en fattig familie ifrån undergång, utan att dymedelst skada mig sjelf, eller andra, d. v. s. utan att öfverträda pligt emot mig sjelf, eller andra, så blir det min pligt (inre) att hålla detta löfte. I motsatt fall blir det stridande emot pligt, och således icke min inre rättighet att hålla detta olagligen aftvungna löfte. När jag i samvetssaker följer min öfvertygelse, gör jag alltid rätt, ty det heter: *conscientia subjectiva errare nequit.*

1:sta Hufvudstycket:

Pligter, som uppkomma genom Pacta Principalia.

1:sta Afdelningen:

Pligter, som uppkomma genom Pactum non Formatum. (modo originario).

§. 8.

Som emot pligt å ena sidan alltid svarar rättighet å andra, så att allt, hvad som blir min pligt, blir en annans rättighet, och tvärtom, allt, hvad som blir en annans pligt, blir min rättighet, så vill jag ej särskilt afhandla rättigheter såsom motsvarande pligterna.

Liksom Kant yrkar, att man skall inskränka sin yttre frihet till bestånd med andras, yrkar jag derföre, att man skall inskränka andras *Fullkomliga* pligter genom iakttagande af egna *Ofullkomliga* pligter. Jag bör nemligen, när jag af någon fordrar en fullkomlig pligts iakttagande emot mig, alltid tillse, om min fordran är fri icke allenast från *direct*, utan äfven ifrån *indirect*, motsägelse, eller strid. Det kan inför samvetets domstol aldrig blifva min rättighet att affordra annat, än det, som

Digitized by Google

år både fritt från *uppenbar* och *hemlig* motsägelse. Oaktadt jag således t. e. ser, att det är min Skuldenärs fullkomliga pligt att betala mig en summa penningar, och således min *fullkomliga* rättighet att utfordra desse penningar, så kan jag likvål ej inför samvetets domstol utfordra dem, om jag derigenom skulle ruinera Skuldenåren, men se mig sjelf kunna umbåra denna summan. Jag motsäger mig nemligen *indirecte*, hvilket jag finner, når jag lägger den fullkomliga pligten att icke skada någon till grund för följande raisonnement: Den, som förpligtas att icke skada någon, förpligtas äfven att icke utfordra en summa penningar, som han sjelf kan umbära, men hvilken (Summa) skuldenåren icke, utan att ruinera sig, kan betala. Jag förpligtas till det förra; således &c. Att i sådan ställning utfordra penningarne vore en motsägelse. Jag medgåfve, att jag vore förpligtad att icke utfordra desse penningar, emedan jag då skadade skuldenåren, men jag medgåfve ej, att jag vore förpligtad att icke utfordra penningarne, emedan jag verkligen utfordrade dem. Detta skall, vid pligters afhandlande, vidare förklaras.

Både i afseende på Modus *Originarius acquirendi*, eller det förvårfningssätt, som grundas på pactum s. *formatum*, och *Derivatus*, eller det, som grundas på pactum *formatum*, bör jag examinera min fordran. I begge afseenden skall hon vara fri från *direct* och *indirect* motsägelse. — Som nu så vål rättighet till ting, som personer, endast kan förvårfvas genom pactum, d. å. andras bifall, så är förut visadt, att det år vår pligt att ingå vissa pacta. Denna pligten har jag åfven visat vara antingen *Fullkomlig*, eller *Ofullkomlig*. Pligten att ingå Pactum *non formatum*; d. ä. ej neka sitt bifall till ett sådant Pactum, når det år lagligt, år alltid fullkomlig, och ett sådant Pactum äger derföre yttre förbindande kraft. Åfvenledes kan det vara en *Fullkomlig* och *Analytisk* pligt att ingå sådana pacta

Formata, som angå, eller åsyfta, handlingar, till hvilkas præsterande man, om ock icke pactum blifvit verkligen affordradt, likväl varit fullkomligen förbunden, det vill säga, man kan tvingas anse sig hafva gifvit verkligt bifall, nemligen *tyst*, eller *otrycktligt*, bifall till allt det, som är så beskaffadt, att man ej, utan att *directe* motsäga sig, kan neka att gifva det, emedan man förr, ån bifallet var gifvet, ansågs fullkomligen förbunden till samma handlingar, som uti pactum bestämmas.

Hvad pacta *Principalia* äro, och huru de indelas, år redan visadt. Pacta Principalia äro nemligen de, som *directe* angå föremålet. Dessa kunna, som förut år visadt, i anseende till bifallet, vara antingen *Formata*, d. å. sådana, som grundas på ett verkligen med ord, eller tecken, uttryckt bifall, eller *non Formata*, d. å. sådana, som grundas på ett bifall, som ej *de facto* år gifvet, men *de jure* ansedt för gifvet, antingen förmedelst den förmån, som deraf tillflyter alter Pacisoens, eller förmedelst ett förut afslutadt pactum.

Att ursprungligt sått att förvårfva ting, grundas på Pactum *non formatum*, som jag kallar *Præsumtum*, skall nu visas, innan jag kommer att tala om de pligter, som man ådrager sig i afseende på tingens förvärfvande.

Att vi alla födas blotta och bara, utan alla andra tillhörigheter, ån dem, som äro nödvändigt förenade med vår person, finner hvar och en, som betraktar en nyfödd menniska. Emedan ting äro oumbårliga för vår subsistance i sinnligheten, och emedan de ej äro förenade med vår person, så måste de förvårfvas, och alla menniskor hafva, blott såsom menniskor betraktade, lika rättighet att förvårfva dem. Denna gemensamma rättighet kallar man *Communio Originaria*, d. å. en ursprunglig gemensam rättighet till jorden och de ting, som derpå finnas.

Denna *Communio Originaria* skiljer sig ifrån *Communio Primæva*, eller en gemenskap i afseende på tingen i menniskoslägtets första ålder, derigenom att denna sednare, om den existerat, förut sätter ett verkligt pactum, eller pactum *formatum*, hvarigenom menniskorne tyst, eller uttryckligen, öfverenskommit att bruka all ting gemensamt. — Deremot är *Communio Originaria* blott en gemenskap i afseende på rättigheten att förvärfva det, som ej ännu är förvärfvadt, eller att occupera det, som väl alla enligt moraliska begrepp kunna förvärfva, men ingen ännu lagt under enskilt ägande rätt. Om *Communio Primæva* existerat, måste af Historien bevisas. Att deremot *Communio Originaria* existerat, och ännu existerar, i afseende på vissa saker, kan a priori inses. Vi hafva nemligen alla en ofullkomlig pligt att conservera vårt lif, och således en fullkomlig rättighet att bruka de medel, utom hvilka denna pligt ej skulle kunna uppfyllas. Nu är jorden och de ting, som derpå finnas, medlen härtill; således hafva vi en ofullkomlig pligt och en fullkomlig rättighet att förvärfva jorden och de ting, som derpå äro. Denna Communio kallar Heineccius *negatif*, d. ä. ett sådant tillstånd, då tingen, i anseende till proprieteten, voro ingens, men, i anseende till rättigheten att occupera dem, alles. Huru vida occupation, eller förvärfvande af *res nullius*, i början skedt af flere gemensamt (per universitatem), eller af enskilta personer (per singulos), kan ej a priori inses. Det gör ock ingen ting till saken. Nog af, att vi af förnuftet inse, det vi hafva en ofullkomlig pligt och fullkomlig rättighet att förvärfva modo originario, eller pacto non formato, som kallas *præsumtum*. Den, som ville neka oss rättighet härtill, skulle *directe* motsäga sig. Han skulle på en gång anse oss berättigade att bruka ting, emedan vi utom dem ej kunna uppfylla pligten att conservera vårt lif, och ej anse oss berättigade bruka dem, emedan han nekade sitt bifall till deras förvärfvande.

Digitized by Google

Man skulle ock på en gång anse tingen för *nullius*, vel *vacuæ*, och ej anse dem för sådana; anse dem så, emedan antingen icke någon ännu occuperat dem, eller någon för närvarande ej ägde dem, och ingen således blef lidande genom deras förvårfvande; ej anse dem så, (för res nullius, vel vacuæ), emedan han vägrade gifva sitt bifall till deras förvårfvande, och således gaf tillkänna, att han redan ansåg dem för occuperade. Det bifall, som man således antar, såsom grund för occupation af *res nullius*, vel *vacuæ*, är præsumeradt. Som alla vilja, eller böra vilja, förvårfva ting, så måste ock allas bifall præsumeras dertill, att den, som är *prior tempore*, må vara *potior jure*.

Anm. Acquisitio *originaria* kan ej, i anseende till föremålen, vara annan, än *Realis*; men acquisitio *derivata* kan, i detta afseende, vara så väl *Personalis*, som *Realis*.

Modus acquirendi är ett sätt att bringa något, som är utom oss, i vår makt. I afseende på sjelfva källan för kunskapen om detta sätt att förvärfva, kan det indelas uti *Rationelt* och *Empiriskt*. Som vi här i tiden, i hvilken vi lefva, ej förvårfva enligt andra Empiriska lagar, än B. Lagar, så är *Modus acquirendi Empiricus* alltid *Civilis*. Modus acquirendi *Empiricus*, sive *Civilis*, är derföre ett sätt att förvårfva, kändt och bekräftadt af B. Lagarne. *Modus acquirendi Rationalis* är ett sätt att förvärfva, kändt och bekräftadt af Rationela moraliska lagen. — Det förra gäller ej, utan in Civitate, — Det sednare så väl inom, som utom, B tillstånd. Det förra kan vara *mere*, vel *non mere*, *civilis*. Arf t. e. är en acquisitio *mere Civilis*. Enligt Rationela lagen är en döds egendom, när den ej under ägarens lifstid är disponerad, en *res vacua*, hvilken tillhörer primus occupans; men enligt B. lagen anses den dödes odisponerade egendom tillhöra dess närmaste slägtingar. Testamente deremot är en acquisitio *non mere civilis*. Man kan

Digitized by Google

så väl utom, som inom, B. Samhälle genom Testamente åtkomma egendom, men detta förvärfnings-sätt vinner stöd och säkerhet af B. Lagen. Utom B. Samhälle är den rättighet, som Testamente medförer, *provisorisk*, i B. Tillstånd blir den *peremtorisk*.

Modus acquirendi *Rationalis* kan, i anseende till pactum, som ligger till grund för denna acquisition, indelas uti *Formatus*, vanligen *Derivatus*, och *non Formatus*, vanligen *Originarius*, kallad.

Modus acquirendi non formatus, sive originarius, eller ursprungligt sätt att förvärfva, om hvilket här är fråga, är derföre ett sätt att förvårfva ting, som förr, än de occuperas, ej tillhöra någon enskilt, eller, som ej visa sig hafva någon enskilt ågare.

Anm. Man kan endast *modo originario* förvärfva ting, emedan detta förvårfnings-sätt endast har afseende på *res nullius*, vel *vacuæ*, d. å. ting, som, oaktadt de höra till alla, i afseende på möjligheten och rättigheten att förvårfva dem, likvål antingen icke af någon enskilt ännu blifvit occuperade, eller ock förlorat deras ägare, och således icke anses tillhöra någon. Här gifvas likvål de, som påstå, att äfven personer kunna förvärfvas *modo originario*, eller *pacto non formato*, t. e. barn, eller föräldrarnes rättighet öfver dem, hvilken de härleda ifrån *Pactum præsumtum*. Att detta påstående är oriktigt, skall visas, när jag kommer att tala om föräldrars och barns pligter.

Modo originario, sive *pacto non formato*, kunna inga andra ting, än *res corporales*, förvärfvas. *Res incorporales* kunna derföre ej *modo originario* förvårfvas, utan så vida de vidhänga *res corporales*, och ifrån dem ej kunna skiljas. Ibland de saker, som *modo originario* kunna förvårfvas, måste jorden, såsom den enda *res absolute immobilis*, först förvårfvas, ty ponera, att *res mobiles* skulle kunna förvårfvas förr, än jorden, på hvilken de finnas, så skulle den, som ville förvärfva jorden, på hvilken de redan occuperade *res mobiles* finnas, på en

gång både förolämpa, och icke förolämpa, den, hvars saker han måste undanrödja, för att förvärfva, eller occupera, jorden, som ej ännu är occuperad. Han skulle nemligen förolämpa honom, emedan han undanröjde, eller bortkastade, dess saker, till hvilka han (som ville förvärfva jorden) ej ägde någon rättighet. Han skulle ej förolämpa honom, emedan han ej på annat sätt kunde occupera jorden, till hvilken den, som ägde sakerne, ej hade någon rättighet, än derigenom, att han undanröjde det, som den andre tillhörde. Nu kunde således dessa occuperade saker ifrån ställe till ställe på jorden undanrödjas, tills de slutligen förstördes, utan att någon orätt tillfogades deras ägare. Man finner häraf, att man ej, i afsigt att behålla *res mobiles*, kan förvärfva dem, utan så vida jorden förut är förvärfvad, såsom en nödvändig plats, på hvilken allt, hvad som förvärfvas, måste läggas.

Dominium är en rättighet i en sak med andras uteslutande. Det skiljer sig från *Communio Originaria* derigenom, att *Communio Originaria* är sjelfva ursprungliga rättigheten att benäktiga sig ting, som icke tillhöra någon. Dominium åter är sjelfva rättigheten uti tinget, sedan det lagligen blifvit förvärfvadt.

Dominium indelas, i anseende till sättet att få kunskap om dess uppkomst, uti *Rationale* & *Empiricum*. Det förra är en af förnuftet känd rättighet i en sak med andras uteslutande. Det sednare en af Empiriska, eller B. Lagen, känd rättighet i en sak, med andras uteslutande, t. e. Dominium, som jag får genom Börd.

Dominium *Rationale* indelas, i anseende till det olika pactum, som ligger till grund för detsamma, eller det olika sätt, hvarpå det förvärfvas, uti *Formatum* & *non Formatum*, eller *Originarium* & *Derivatum*. Det förra grundas på Pactum *Formatum* t. e. köp. Det sednare på Pactum *non Formatum*, t. e. *Usucapio*.

Anm. *Dominium non formatum*, s. *originarium*, är alltid plenum, d v s. medför full ägande-rätt så väl *in substantiam*, som *in usum & fructum rei*. *Dominium derivatum*, seu *formatum*, kan vara så väl *Plenum*, som *non Plenum*.

Condominium är fleres gemensamma rättighet i en sak. — Skilnad emellan *Condominium* och *Dominium non Plenum* består deruti, att uti Condominium hafva flere lika rättighet, men uti *Dominium non Plenum* har en Dominium *in substantiam*, en annan dominium *in usum*, vel *fructum*, *rei*. Man kan äga condominium *in substantiam*, och *in usum & fructum*, särskilt, samt i begge afseenden på en gång. Condominium kan således, äfven så väl som Dominium, vara både *Plenum & non Plenum*.

Dominium *Derivatum*, seu *Formatum*, indelas, i anseende till sättet, hvarpå man bekommer det samma, uti *Beneficum & Onerosum*. — Skilnaden emellan Dominium och Possessio består deruti, att Dominium är alltid en laglig rättighet i en sak; men Possessio kan vara så väl laglig, som olaglig. Possessio är sjelfva physiska besittningen, men Dominium sjelfva lagliga ägandet. Man kan hafva Dominium till det, som en annan innehår, och tvärtom, innehafva det, som är en annans lagliga tillhörighet. Possessio, såsom olagligt ägande, kan vara Possessio *bonæ & malæ* fidei. Den förra är en olaglig besittning, men som anses af possessor för laglig. Den sednare en af innehafvaren, eller possessor, ansedd olaglig besittning, t. e. tjufvens possession af det stulna. Possessor kan ock vara *bonæ & malæ fidei*. — Dominus rei har rättighet att återfå sin sak, som olagligen blifvit honom beröfvad. Är saken i 3:dje mans hand, som lagligen fått den, måste han likväl hålla sig till sin man.

Pligter, i anseende till *Acquisitio originaria*, som grundas på pactum non formatum, indelas, i anseende till tiden, i *sådana*, som åligga den, som vill förvärfva, och *sådana*, som åligga den, som för-

Digitized by Google

förvärfvat, *modo originario.* Begge dessa slags pligter äro, i anseende till sättet att komma till kunskap om dem, *Analytiska,* eller *Synthetiska,* och i anseende till såkerheten för andra menniskor, såsom rättbafvande, *Fullkomliga,* eller *Ofullkomliga.*

Principen för dessa pligter, negatift uttryckt, lyder sålunda: *Verkställ icke något, i anseende till tings ursprungliga förvärfvande, hvarigenom du skulle komma i strid (directe eller indirecte) med dig sjelf.*

Affirmatift *Verkställ allt, i anseende till tings ursprungliga förvärfvande, hvars uraktlåtande skulle föra dig i strid (directe eller indirecte) med dig sjelf.*

1:sta Stycket:

Pligter, hvilka åligga den, som vill förvärfva pacto non formato, eller modo originario.

§. 9.

Den, som vill förvårfva *pacto non formato,* eller *modo originario,* kallar jag den, som vill bringa en *res nullius,* sive *vacua,* i sin makt och göra den samma till sin physiska tillhörighet. De pligter, som han härvid skall och bör iakttaga, äro, i anseende till sättet att *a priori* komma till kunskap om dem, så väl *analytiska,* som *synthetiska;* och, i anseende till den säkerhet, deras iakttagande gifver honom för förvårfningen, antingen fullkomliga, eller ofullkomliga.

Alla de handlingar, som *Analytice,* eller *directe,* ifrån föreställningen om ett ursprungligt tillämnadt förvårfvande kunna härledas, blifva således dens *Analytiska* och *Fullkomliga* pligter, som vill ursprungligen, eller *pacto non formato,* förvärfva något, såsom

1:o Att ej bemäktiga sig annat, än *res corporales,* och ibland dem icke andra, än *res nullius,* vel *vacuæ.*

Digitized by Google

Oaktadt icke annat, än ting (*res corporales*) kan, *modo originario*, eller *pacto non formato*, förvärfvas, finnas likväl *res corporales*, som hvarken *Pacto Formato*, eller *Pacto non Formato*, kunna förvärfvas, eller läggas under enskilt ägande rätt. *Inga* andra *res corporales* kunna i allmänhet förvärfvas, eller en enskilt tillegnas, än sådana, som kunna begränsas och försvaras. Luften och stora verldshafvet kunna således icke blifva föremål för enskilt ägande. Grotius och Seldenus hafva tvistat derom, huruvida hafvet kan occuperas, eller icke. Den förre i sin Bok *de Mare Libero* nekar, att hafvet kan occuperas. Den sednare i sin Bok *de Mare clauso* yrkar, att det kan occuperas. Om man med haf förstår stora verldshafvet, så har Grotius rätt Förstår man åter med haf mindre delar af stora verldshafvet, eller vikar deraf, så har Seldenus rätt. Rättigheten går icke längre, än dess rättsgrund. Så långt derföre någon kan begränsa, eller försvara, en del af hafvet, så långt kan han occupera det.

Vissa saker finnas, som i visst afseende kunna occuperas, eller enskilt ägas, i visst afseende icke. En ström kan i det afseende ägas, eller af en enskilt innehafvas, att man i den samma enskilt kan fiska, bygga vattenverk o. s. v., men sjelfva vattnets massa, som utgör strömen, kan ej enskilt ägas, emedan det ej kan begränsas, eller af en enskilt förvaras och vårdas.

2:o Utöfva *actus apprehensionis*.

Apprehensio är en actus, hvarigenom man bringar en sak i sin makt, t. e. när man tager en käpp i sin hand, lägger en hatt i sin kista, o. s. v. — För att utöfva denna actus, är ej nog, att man endast besluter att bemäktiga sig något, eller i tankan föreställer sig något, såsom bemäktigadt, utan man måste taga saken i physisk besittning. Om således *A.* och *B.* gå tillsammans, och *A.* får först se en penning på vägen och säger: det är min,

men *B.* först upptar den samma, så är *B.* ägare af penningen. Grotius *) har således rått, når han säger, att ting icke genom en blott själens actus kunna förvärfvas, emedan den ene ej kan veta, hvad den andre skulle vilja anse för sitt, och emedan flere skulle kunna vilja anse en och samma sak för sin, utan att allt förvårfvande grundas på Pactum; men han har orätt, når han yrkar, att detta Pactum endast kan vara *Tacitum*, eller *Expressum*. Pactum *formatum*, som år *Tacitum*, eller *Expressum*, år ju grunden för *Acquisitio Derivata*, d. å. för förvårfvandet af det, en annan tillhörer, vare sig Personen sjelf, dess krafter, eller egendom. Men det Pactum *non Formatum*, som kallas *Præsumtum*, år grunden för *Acquisitio Originaria*, om hvilken jag nu talar. — Orsaken till Grotii misstag bör sökas uti dess oriktiga begrepp om *Communio rerum*. Han antar neml., att man i början gemensamt brukat all ting, eller att en så kallad *Communio Primæva* existerat, men att, då menniskorna icke långre voro nöjde med att åta det, som naturen sjelfmant framalstrade, bo i jordkulor, antingen gå nakna, eller skyla sin kropp med trådens bark, eller djurens skinn, utan ville lefva yppigt och beqvämligt, så behöfde man att i denna afsigt använda flit och möda på tingens förvärfvande. Att i sådan ställning bibehålla denna gemenskap i bruket af ting, hvilka åro nödvändiga för lifvets behof och beqvåmlighet, var i Grotii tanka icke möjligt, 1:o, emedan de ställen, till hvilka menniskorna utflyttade, voro vida aflägsne. 2:o, emedan kärleken och råttvisan så aftagit, att man hvarken i anseende till lifsbehofvens förskaffande, eller användande, kunde bibehålla den jemlikhet, som erfordrades.

Om man medgåfve, att en sådan gemenskap existerat, så måste man ock medgifva, att den sam-

*) *De jure Belli & Pacis*, Lib. II, c. 2.

ma, varit grundad på Pactum, och att detta Pactum varit *Formatum*, och således *Expressum*, eller *Tacitum*. Men, emedan tingens förvårfvande af hvar och en enskilt förutsätter andras bifall dertill, att den, som först bemåktigar sig något, må ostördt få bruka och använda det, så har nödvändigt en Communio *originaria*, eller gemensam ursprunglig rättighet att förvårfva ting, och en derpå grundad Acquisitio *originaria* måst antagas, innan man med hvarandra kunnat träffa öfverenskommelse om en så kallad gemenskap, eller ett gemensamt bruk af tingen. Man måste ju, om tingen skola kunna brukas och användas, præsumera andras bifall dertill, att den, som först occuperar något, må få förtära, eller äga, det, som han occuperat. Om ej detta bifall præsumerades, skulle, när en t. e. tog ett äpple af trädet, den andre, tredje, fjerde o. s. v. kunna säga: jag vill hafva detta äpple; och de skulle genom denna strid hindra hvarandra ifrån detta äpplets ätande. Ett gemensamt bruk af ting är således icke möjligt, utan att förut antaga enskilt ägande rätt, eller en rättighet att få göra ett enskilt bruk af tingen. — Förr än man således kunnat öfverenskomma om ett gemensamt förvärfvande och ägande af ting, måste man förutsätta, att enskilt bruk af det, man förwårfvar, skall vara tillåtet. Och som bifallet här till icke *de facto* af alla kan gifvas, måste det præsumeras, eller anses *de jure* som gifvet. Den, som ville neka att gifva ett sådant bifall, skulle ock, som jag redan visat, *directe* motsäga sig.

3:o. Ej hindra någon att bemåktiga sig en res *nullius*, vel *vacua*.

4:o. Ej beröfva någon annan det, han lagligen förvårfvat. Tjufnad, rån o. s. v. äro derföre laster, som strida emot de pligter, hvilka den skall iakttaga, som vill ursprungligen förvärfva något.

Alla dessa pligter, hvilka den skall iakttaga, som vill förvårfva *modo originario*, eller *Pacto non*

Formato, äro, såsom *Analytiska*, sådana, att de insees, når man upplöser föreställningen om de ifrågavarande handlingar. Att antaga ursprungligt förvärfningssätt af det, som ligger i en annans hus, kista, eller skåp, år ju en uppenbar motsägelse. Man anser det samma på en gång för en res *nullius*, eller *vacua*, emedan man vill bemäktiga sig det, och man anser det icke för en res *vacua*, eller *nullius*, emedan man måste tillstå, att det tillhör den, i hvars hus, kista, eller skåp det finnes, helst detta förvarandet af saken är ett tillräckligt tecken till utöfningen af *actus possessorius*, hvarom nu skall talas ibland dens fullkomliga pligter, som redan förvårfvat något *Modo originario*, eller *Pacto non Formato*. År den sak, som i en annans kista, skåp o. s. v. förvaras, olagligen åtkommen, eller ifrån rätte ägaren (Dominus rei) olagligen borttagen, så kan dess lagliga återfordran likså litet grundas på, ursprungligt förvårfvande, som det olagliga sätt, hvarpå den ifrån honom bortkom, eller till den olaglige innehafvaren (Possessor malæ fidei) öfvergick.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 10.

Alla de pligter, hvilka, emedan de endast genom ett raisonnement kunna hårledas ifrån föreställningen af den, som vill förvårfva något *Modo Originario*, eller *Pacto non Formato*, icke gifva fullkomlig såkerhet för råtthafvanden, eller med yttre tvång kunna affördras, hänföras till dess Ofullkomliga och Synthetiska pligter, och kunna bringas till den allmånna pligten att ej ensam vilja förvårfva allt, hvad man kunde förvärfva, utan lemna andra, hvilka man anser lika, eller mer behöfvande, tillfälle att förvårfva. Om således t. e. tvenne gå på en våg, och den ene ensam kunde occupera några silfverpenningar, som han ser på vågen, men anser den andre antingen hafva samma, eller stör-

re, behof af dessa penningar, så är det hans *Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligt att antingen för denne cedera alla desse penningar, eller en del deraf. Man kan af den *Analytiska* och *Fullkomliga* pligten att ej hindra någon ifrån bemäktigande af res *nullius*, eller res *vacuæ*, sluta till denna *Synthetiska* och *Ofullkomliga* pligten sålunda: den, som förpligtas att ej hindra någon ifrån bemäktigande af res *nullius*, vel *vacuæ*, förpligtas äfven att icke sjelf förvärfva allt, hvad han kunde förvärfva, når han derigenom betager andra, som han anser i behof af att förvärfva något, tillfälle att förvärfva. Nu förpligtas den, som vill förvärfva, till det förra; således &c.

2:dra Stycket:

Pligter, hvilka tillkomma den, som redan förvärfvat pacto non formato, eller modo originario.

a.

Analytiska och Fullkomliga.

§. 11.

Den, som redan förvärfvat något *pacto non formato*, eller *modo originario*, kallar jag den, som bragt en res *nullius*, vel *vacua*, i sin magt, i afsigt att behålla den samma, och som, för att göra alla dem motstånd, som vilja bemäktiga sig den samma, vill ingå i Borgerligt tillstånd, såsom endaste sättet att få ägande rätten bekräftad. Dess pligter äro, liksom dens, hvilken vill förvärfva, så väl Analytiska och fullkomliga, som Synthetiska och ofullkomliga.

Alla pligter kallas i detta afseende fullkomliga och Analytiska, hvilka, emedan de inses *analytice*, eller genom sjelfva föreställningen om ett redan verkställdt ursprungligt förvärfningssätt, äro rent af nödvändiga för den, som redan förvärfvat *modo originario*, om han vill behålla det, han sålunda förvärfvat, och hvilkas försummande gifver

Digitized by Google

andra fullkomlig rättighet att bemäktiga sig det, hvartill han, genom denna försummelsen förlorat sin rättighet. Af sådan beskaffenhet äro följande handlingar;

1:o Utöfningen af besittnings-act (actus possessorius), d. v. s. tillkännagifvandet af sin vilja att äga det, han occuperat.

2:o Iakttagandet af actus *appropriationis*, d. v. s. pligten att göra dem motstånd, som vilja bemäktiga sig det, han förvärfvat, och att således, till vinnande af säkerhet för ägande rätt, med andra ingå i B. Samfund, såsom endaste medlet för ägande rättens bekräftande. Jag behöfver icke mer än upplösa begreppet om den, som redan *modo originario* förvärfvat något, för att finna nödvändigheten för honom att iakttaga dessa handlingar. Den, som *modo originario* förvärfvat något, har ju gjort det i afsigt att behålla det, och att afhålla alla andra ifrån att, utan dess samtycke, bemäktiga sig det, han förvärfvat. Som nu saken, hvilken är förvärfvad, icke kan tala, eller tillkännagifva, att hon redan är occuperad, så måste ägaren göra det, och, såsom man endast med säkerhet kan få äga det, man förvärfvat, när man ingår uti B. Samfund, hvarest ägande rätten, skyddad af en justitia publica, blir peremtorisk, så är den, som redan *modo originario*, eller *pacto non formato*, förvärfvat något, fullkomligen förpligtad att utöfva desse Actus, neml. *Actus possessorius* och *Actus appropriationis*, d. v. s. förklara sin vilja att äga det, han förvärfvat, och att, till ägande rättens bekräftande, ingå i B Samfund. Det gör ej till saken, huru viljan att äga något tillkännagifves, endast den på något sätt yttras. Likså litet som en saks bildning (formation) tillkännagifver, att hon för närvarande har ägare, ty hon har kunnat förlora den, äfven så litet ger en saks ouppodlade tillstånd tillkänna, att den icke har ägare. En guldring t. e. ger visserligen tillkänna, att han haft ägare, men deraf följer ej, att han har ägare. Likaledes kan ett stycke jord, oak-

Digitized by Google

tadt ouppodladt, likvål hafva ägare, äfven som en uppodlad jord kan hafva förlorat sin ägare.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§ 12.

Till dens ofullkomliga och Synthetiska pligter, som redan förvärfvat pacto *non formato*, eller *modo originario*, hänföras alla sådana handlingar, som *synthetice*, eller genom ett raisonnement, härledas ifrån ett redan verkställdt ursprungligt förvärfningssätt, såsom

1:o Att hjelpa andra försvara det, de lagligen förvärfvat.

2:o Att, i händelse man finner, det någon, oaktadt han försummat utöfningen af sin *actus possessorius*, likvål kan inför samvetets domstol, anses vara berättigad återfå det förlorade, då återgifva det, o. s. v. — Den första pligten kan bevisas af *Fullkomliga* och *Analytiska* pligten att till ägande rättens bekräftande ingå i B. Samfund, emedan den, som förpligtas att, om han vill behålla det, han förvärfvat, ingå i B. Samhälle, förpligtas äfven att hjelpa andra, som förvärfvat något, att behålla, eller försvara, det, de förvärfvat, emedan just afsigten med B. Samfunds stiftande är allmänna välståndets, och således säkerhetens, befrämjande, hvartill fordras inbördes bistånd. Nu förpligtas den, som vill behålla det, han lagligen förvärfvat, till att ingå i B. Samfund, således äfven att hjelpa andra försvara det, de lagligen förvärfvat.

Pligten att återgifva det, som en annan förlorat, dymedelst att han försummat utöfningen af sin *actus possessorius*, om nemligen denne anses vara i behof af att återfå det, bevises äfvenledes af pligten att med andra ingå i B. Samhälle, såsom endaste sättet att försäkra ägande rätt. Man kan

raisonnera sålunda: Den, som förpligtas att ingå i B. Samhälle, för att få ägande rätten bekräftad, förpligtas äfven att, när någon emot sin vilja, förlorat något, hvaraf han verkligen kan anses vara i behof, då återlemna det, emedan B. Samhälle just är inrättadt, för att vaka öfver ägande rätten, eller säkerheten, såsom nödvändig för allmänna välståndet. Nu förpligtas hvar och en, som vill äga något, som han lagligen förvärfvat, till det förra, således äfven till det sednare. Oaktadt således den, som försummat utöfningen af *actus possessorius*, förlorat sin fullkomliga rättighet till sakens återfående, kan det likväl blifva dens ofullkomliga pligt, som finner det förlorade, eller öfvergifna (res deperdita, vel derelicta) att återgifva det till förre ägaren, när han anmäler sig. När B. Lagen antar en viss Præscriptions tid, inom hvilken förre ägaren kan återfå, hvad han förlorat, så anses Allmänna rättvisan, under denna tiden, utöfva förre ägarens Besittnings-Act. Att för all tid utöfva denna actus, å förre ägarens vägnar, skulle göra ägande rätt för all tid osäker.

Præscriptio Naturalis & Civilis åtskiljas derigenom, att den förra ger mig rättighet att afhålla en person ifrån att återfå det, han förlorat, så snart han försummat utöfningen af sin *Besittnings-Act*; men den sednare ej förr, än efter en viss tids förlopp. *Usucapio* skiljer sig ifrån *Præscriptio* deruti, att *Usucapio* har afseende på saken, *Præscriptio* på personen.

2:dra Afdelningen:

Pligter, som uppkomma genom Pactum formatum, (modo derivato).

1:sta Stycket:

Pligter, som uppkomma genom Pacta unilateralia Realia, eller genom Contractus Benefici reales.

Digitized by Google

§. 13.

Genom pactum formatum (modo derivato) kan man förvärfva så väl ting, som person; så väl rättighet till personen sjelf, som till dess krafters bruk. Skilnaden emellan *ursprunglig* och *härledd* förvärfning (acquisitio originaria och derivata) består således deruti, att den förra angår blott ting, den sednare så väl person och dess krafter, som ting. Den förra grundas på pactum *non formatum, sive præsumtum*, den sednare på pactum *formatum*.

Contractus *Benefici Reales* äro antingen nyttiga för den, som får saken, eller för den, som öfverlemnar den samma. Till sednare slags contract hörer *Depositum*. — Det förra slags Contract är sådant, att det antingen öfverlemnar full ägande rätt, eller icke full ägande rätt, utan blott jus *in usum, vel fructum, rei*. Detta sednare kallas *Commodatum*. Det förra, eller det Contract, som öfverlemnar full ägande rätt till den ifrågavande saken, gör det antingen så väl till den samma *in specie*, som *in genere*, betraktad, eller ock lemnar det endast full ägande rätt till saken *in specie*, med förbehåll att, efter bestämd, eller obestämd, tids förlopp, återfå samma sak *in genere*, d. v. s. en sak af samma slag och godhet, som den, hvilken af Creditor lemnades till Debitor. Det förra af desse sidstnämnde Contracter kallas *Donatio stricte sic dicta* (Gåfva uti egentlig bemärkelse). Det sednare *Mutuum Beneficum* (Lån af förtärliga saker, utan betalning).

Principen för alla de pligter, som i anledning af desse Contractus *Benefici reales* härledas, kan, emedan pligterna, såsom *Hypothetiska*, äro *verbaliter* betraktade, så väl *negativa*, som *affirmativa*, samt, i anseende till tiden, sådana, som tillkomma den, hvilken vill ingå, eller redan ingått, desse contracter, i båda afseenden *Negatift* och *Affirmatift* uttryckas. *Negatift* uttryckt, lyder den för dem, som vilja ingå, eller redan ingått, desse contracter, så: *Verkställ icke någon handling, som är sådan, att, om*

du verkställde den, du då, i anledning af en tilltänkt, eller redan ingången, contractus beneficus realis (Pactum unilaterale reale) *skulle finna, att du kom i strid med dig sjelf (directe,* eller *indirecte).*

Affirmatift uttryckes den sålunda: *Verkställ hvar och en handling, som är sådan, att, om du icke verkställde den, du då &c.*

Som pligterna, hvilka hårledas ifrån *Contractus benefici reales* (Pacta Unilateralia realia), i anseende till såkerheten för rätthafvanden, åro antingen *fullkomliga,* eller *ofullkomliga;* och, i anseende till tiden, antingen sådana, att de åligga den, som vill ingå, eller redan ingått, desse slags contracter, så kan man antaga särskilta Principer för desse slags pligter. Begge Principerne kunna *affirmatift* och *negatift* uttryckas.

Principen för de fullkomliga pligterna i anseende till Contractus Benefici reales, hvilka åligga den, som vill ingå, eller redan ingått, desse aftal, *affirmatift* uttryckt, lyder så: *Verkställ hvar och en handling, som är sådan, att du directe, eller analytice, d. ä. genom sjelfva upplösningen af föreställningen om en tilltänkt, eller redan afslutad, contractus beneficus realis, skulle finna, att du kom i strid med dig sjelf, om du icke verkställde den.*

Negatift uttryckes den sålunda: *Verkställ icke en handling, som är sådan, att, om du verkställde den, du directe, eller analytice, d. ä. genom sjelfva upplösningen af föreställningen om en tilltänkt, eller redan afslutad, contractus beneficus realis, skulle finna, att du kom i strid med dig sjelf.*

Principen för de ofullkomliga pligterna kan äfven *negatift* och *affirmatift* uttryckas.

Negatift uttryckes den sålunda: *Verkställ icke en handling, som är sådan, att, om du verkställde den, du indirecte, eller synthetice, d. ä. genom ett raisonnement. i anledning af en tilltänkt, eller redan afslutad, Contractus beneficus realis, skulle finna, att du kom i strid med dig sjelf.*

Digitized by Google

Affirmatift lyder den så: *Verkställ hvar och en handling &c.* Anm. För att icke onödigt upptaga tiden, har jag uppgifvit en formel, som inbegriper principen för den, som åmnar, eller vill, ingå Contractus *Benefici Reales*, och för den, som redan ingått dem. Vill men indela den, hvilket kan ske antingen af Lâraren under föreläsningen, eller af Läsaren sjelf, under lecturen, så är det lätt att upplösa denna allmänna formlen i tvenne, såsom innehållande princip för den, som vill ingå, och för den, som redan ingått, *Contractus Benefici Reales*.

1:o.

Pligter i anseende till Depositum.

§. 14.

Depositum betyder egentligen något, som är nedsatt hos någon, vare sig gratis, eller för betalning. Det tages likvål hos Moralisterne vanligen för det, som gratis nedsättes hos en annan att förvaras, åfven som för sjelfva aftalet härom. I förra afseendet anses *Depositum* såsom en res *corporalis*, och kan definieras genom en res *mobilis*, som blifvit nedsatt hos någon (*Depositarius*), för att gratis förvaras med samma omsorg, som vore det hans (Depositarii) egen tillhörighet, och med skyldighet för *Depositarius*, att, i händelse tiden för sakens (Depositi) förvarande är bestämd, ej förr, än denna tid är expirerad, återlemna densamma, så vida den ej dessförinnan af *Depositor* skulle återfordras; men att i alla fall vid påfordran, eller efter den bestämda tidens förlopp, återlemna densamma in specie. I sednare afseendet, eller betraktadt såsom ett contract, då det anses för en res *incorporalis*, år det ett aftal, hvarigenom någon (Depositor) hos en annan (Depositarius) nedsätter, eller emottager löfte att få nedsätta, någon res *mobilis*, för att af honom (Depositarien) gratis förvaras med samma omsorg, som vore det hans egen tillhörighet och med skyldighet &c.

Digitized by Google

Hoppius *) definierar Depositum, såsom contract betraktadt, genom en *contractus realis, quo res alicui gratis custodienda traditur, ut eadem nobis in specie restituatur.* Han indelar *Depositum* uti *Depositum in specie sic dictum* och *Sequestrum.* Det förra kallas så, *quando res mobilis non litigiosa ab uno, vel pluribus, aut litigiosa quidem, sed simpliciter ab uno deponitur.* Och detta sednare indelar han åter uti *Voluntarium, quod fit libera voluntate contrahentium, sine evidenti necessitate,* och *Necessarium, quod fit ex aliqua necessitate & ob imminens periculum incendii, ruinæ, naufragii & tumultus.* Detta kallas *Depositum miserabile. Sequestrum* kallar Hoppius **) *quando res litigiosa ea lege deponitur, ut pendente lite custodiatur, finita vero victori restituatur.* Detta indelar han åter uti *Necessarium* och *Voluntarium. Necessarium,* säger han, *est, quod fit auctoritate judicis, parte etiam invita.* Således, säger han, kan en flicka, om hvilken 2:ne, som med henne säga sig vara förlofvade, tvista, sequestreras, tills tvisten blir afgjord. *Sequestrum* kan derföre, i anseende till föremålen, vara *Personale* och *Reale. Voluntarium* kallar han sequestrum, *quo utriusque partium consensu res litigiosa custodienda traditur tertio.*

När jag i Aprioriska Pligt-Läran talar om *Depositum,* menar jag endast dermed ett nedsättande af någon res *mobilis* till förmån för *Depositor,* eller en på ömsesidigt fritt bifall, grundad öfverenskommelse, hvarigenom någon *(Depositarius)* af en annan (Depositor) emottager, eller lofvar att på bestämd, eller obestämd, tid emottaga, någon af dess res *mobiles,* för att gratis förvara, med samma omsorg, som han (Depositarien) förvarar sine egne tillhörigheter.

Detta slag *Depositum,* såsom grundadt på en contractus *rationalis,* sive *naturalis,* skiljer sig ifrån

*) l. c. p. 606.
**) l. c. p. 607.

Digitized by Google

det slags *Depositum*, som i vår Svenska Lag kallas *Quarstad*, och i Romerska Lagen *Sequestrum Necessarium*, derigenom att detta sednare pålägges *auctoritate publica*, och emot ägarens vilja, samt till annans förmån, eller säkerhet; det förra till ägarens förmån och säkerhet, samt med hans fria vilja (verkliga, eller præsumerade, bifall). I Svenska lagen talas ock om ett slags *Depositum*, som Juristerne kalla *Depositum juris*, hvarmed förstås nedsättning af något, som B. Lagen fordrar, så vida man vill begagna sig af någon i lagen förunnad förmån, såsom t. e. Bördeskilling, jfr. J. B. 5 C. 1 §.

Res *immobiles* kunna ej vara föremål för *Depositum*. Sjelfva benämningen *Depositum* ger tillkänna, att saken, som nedsättes, skall vara rörlig, för att kunna föras ifrån ett ställe och nedsättas på ett annat. Att res *immobilis*, t. e. ett hus, kan vårdas, gör den ej till föremål för *Depositum*. Man måste skilja emellan att *förvara* och *vårda* något. Man kan vårda res *immobiles*, åfven så vål som res *mobiles*, d. v. s. man kan äfven så vål tillse, att en res *immobilis*, som *mobilis*, icke lider någon skada, såsom t. e. ett hus, en äng, o. s. v.; men man kan ej förvara, d. v. s. inom lås och nyckel bevara res *immobiles*, utan endast res *mobiles*, emedan de, utan att förvaras, såsom t. e. utan att nedläsas uti en kista, insättas uti ett väl tillstängdt rum, o. s. v., skulle kunna bortstjelas, eller af orätt man borttagas, då deremot res *immobiles* hvarken kunna, eller behöfva, förvaras, utan blott tillses och vårdas, emedan de icke kunna bortstjelas, eller annorlunda, än genom olyckor, förkomma, såsom t. e. genom jordbäfning, o. s. v. Romerske Juristerne göra derföre skilnad emellan *custodia rei* och *custodia circa rem*. Det förra betecknar förmodligen hvad jag kallar sakens förvarande. Det sednare dess vårdande. Vårdandet af en res *immobilis*, om det sker gratis, och dertill isynnerhet fordras kroppskrafter, kallar jag *commodatum operæ*, vel *operarum*. Fordras isynnerhet själs-krafter dertill, kallar jag

Digitized by Google

det *mandatum*, som kan vara *Beneficum*, eller *Onerosum*. Sker ett sådant aftal för betalning, kallar jag det *Mandatum onerosum*, och tvärtom, *Beneficum*.

Anm. Romarne ansågo alltid *Mandatum* för en Contractus *Beneficus*, eller, som de kallade det, contractus *unilateralis*. När jag kommer att tala om *Mandatum*, skall jag likväl visa, att detta slags contractus kan vara så väl *onerosus*, som *beneficus*.

Om man vid en saks (rei mobilis) emottagande äfven utfäster sig att gratis hafva tillsyn öfver densamma, d. v. s. vårda henne (hafva *custodiam circa eam*), så kan det anses för en contractus, blandad med *Depositum* och *Beneficum Mandatum*, eller *Commodatum operæ*, vel *operarum*. Om således någon t. e. nedsätter 100 alnar kläde till att förvaras i en annans skåp, med vilkor, att det om sommaren några gånger skall uthängas, för att solas, eller vädras, kallas denna åtgärden *Commodatum operæ*, om det sker gratis, och contractet blir blandadt med *Depositum* och *Commodatum operæ*.

Sker det för betalning, antingen i något af anförde fall särskilt, eller i begge afseenden, på en gång, d. v. s. antingen blott i afseende på klädets solning och vädring, eller blott i afseende på dess förvarande uti skåpet, eller ock i begge desse afseenden, så kallas contractet, i första afseendet, contractus *Depositi* & *Locationis*, *Conductionis*, *operæ*, d. v. s. ett contract blandadt med *Depositum* och *Locatio*, *Conductio*, *operæ*. Klädets nedsättande till förvar uti skåpet utan betalning kallas *Depositum*; men klädets uthängande för betalning till att solas och vädras kallas, å dens sida, som uthänger det, *Locatio operæ*. Å dens sida, som för betalning får sitt kläde uthängdt, kallas det *Conductio operæ*.

I 2:dra afseendet, eller då klädet uti skåpet för betalning förvaras, men utan betalning uthänges att solas, eller vädras, är contractet blandadt med *Locatio*, *Conductio*, *rei*, och *Commodatum operæ*. Skåpets upplåtande för betalning kallas å skåpets

Digitized by Google

ägares sida, *Locatio rei*, och i anseende till klädets ägare, som får begagna skåpet för betalning, *Conductio rei*. Klädets solning och vädring, utan betalning, kallas *Commodatum operæ*. Den, som gratis använder sina krafter till att uthänga klädet, för att låta det samma solas och vädras, kallas *Commodator operæ*. Den, som gratis får denna tjenst, kallas *Commodatarius operæ*.

I tredje afseendet, eller då både skåpets; eller rummets, upplåtande för klädets förvarande, och klädets uthängande för att solas och vädras, sker för betalning, är Contractet i alla afseenden *onerosus*, och *blandadt*, neml. med *Locatio, Conductio, rei*, samt *Locatio, Conductio, operæ*. Ägaren till skåpet, som tillika åtagit sig att uthänga klädet &c., är *Locator rei*, i afseende på skåpet, och *Locator operæ* i afseende på klädets uthängande, eller, i anseende till den person, hvars kläde han uthänger för att solas och vädras. Ägaren till klädet är *Conductor rei*, i anseende till skåpet; men *Conductor operæ*, i anseende till personen, som för betalning utfäste sig att uthänga klädet till att solas och vädras, eller i anseende till klädets vård af den andre.

När en saks vårdande (custodia circa rem) fordrar mer ansträngning af själs, än kropps, krafter, så kallar jag aftalet derom *Mandatum*, hvilket, som redan är sagdt, och längre ner skall visas, kan vara *Beneficum*, eller *Onerosum*. I förra afseendet sker vården om saken gratis; i sednare för betalning. När deremot, såsom i anförda exempel, sakens vård, d. v. s. ansträngningen för sakens conservation, eller vårdande, fordrar mer kropps, än själs, krafter, kallar jag denna vård, (custodia circa rem) *Commodatum operæ*, vel *operarum*, eller *Locatio, Conductio, operæ*, vel *operarum*. — När contractet angår någon bestämd ansträngning af kropps-krafter, såsom i anförda exempel, kallas contractet, om det sker gratis, *Commodatum operæ*, men, om det sker för betalning, *Locatio, Conductio, operæ*.

Angår Contractet obestämd ansträngning af kropps-krafter, t. e. om någon lofvar att använda alla sina kropps-krafter, i hvad afseende som helst, till en annans saks vårdande, eller skadas undvikande, så kallas Contractet härom, i händelse det sker gratis, *Commodatum operarum*; men om det sker för betalning, *Conductio, Locatio operarum*; *Locatio operarum*, å dens sida, som lemnar sina krafter &c., *Conductio operarum*, å dens sida, som brukar dem, eller får löftet om deras bruk &c.

Depositum kan egentligen icke kallas något särskilt Contract. Den, som emottager hvad man kallar *Depositum*, skall ju gratis lemna förvaringsställe för det, som emottages. Upplåtandet af detta förvaringsställe, t. e. af en vagnsport för en vagns nedsättande, när det sker gratis, (som Moralisterne fordra till Contractus *Depositi*), kan ju kallas *Commodatum rei*, neml. ett utan betalning lemnadt bruk af vagnsporten. Den, som för sin vagn får gratis betjena sig af vagnsporten, kan kallas *Commodatarius rei*; den, som gratis upplåter vagnsporten, kan kallas *Commodator rei*. *Depositum* kunde således utmönstras ifrån Contracterne, emedan sjelfva saken, som nedsättes, alltid förutsätter något förvaringsställe, hvilket gratis skall upplåtas, och således kan kallas *Commodatum rei*. Som likväl Moralister och Jurister anse *Depositum* för ett särskilt Contract, vill jag icke förvisa det ifrån Contracternes område, oaktadt, som nämndt är, sjelfva Contractet om en saks nedsättande gratis hos en annan förutsätter ett annat Contract, som kallas *Commodatum rei*. Jag ser likväl icke något hindra, att ju *Depositum*, om det skall anses för ett särskilt Contract, kan afslutas, så väl för betalning, som utan betalning. *Depositum* kan derföre, i anseende till Præstationen, vara så väl *Unilaterale*, som *Bilaterale*, och kallas, i förra afseendet, *Depositum Beneficum*; i sednare, *Depositum Onerosum*. När en res *mobilis* af någon emottages att

Digitized by Google

gratis förvaras, är det ett *Depositum Beneficum*. När det sker för betalning, år det *Depositum onerosum*. Detta sednare förutsätter *Locatio, Conductio, rei*, i anseende till sakens förvaringsställe (custodia rei), men *Locatio, Conductio, operæ*, vel *operarum*, eller *mandatum onerosum*, i anseende till sjelfva vården om detsamma, (custodia circa rem), i händelse den ingår i aftalet, då det blir en Contractus mixtus. — Det förra förutsätter *Commodatum rei*, i afseende på stället för *Depositi* förvarande, och, i afseende på sjelfva vårdandet (custodia circa rem), i händelse det äfven ingår i aftalet, (ty *Depositum* angår egentligen sakens förvarande, men ej dess vårdande) förutsättes, om neml. vården af saken äfven lemnas gratis, *Commodatum operæ*, vel *operarum*, eller *Mandatum Beneficum*. Lemnas deremot sakens vård, d. v. s. användandet af kropps, eller själs, krafter, för betalning, så kallas contractet derom *Locatio, Conductio operæ*, vel *operarum*, eller *Mandatum onerosum*. — Definierar man Contractus *Depositi* genom ett aftal, hvarigenom någon åtager sig att gratis förvara och vårda *res deposita*, så är det alltid en Contractus *mixtus*, d. v. s. blandad med Contractus *Realis* och *Personalis*, och i sådant fall en Contractus *Beneficus*, d. v. s. välgörande, så väl i anseende till sakens nedsättande och förvarande *(custodia rei)*, som i anseende till dess vårdande (custodia circa rem).

Skilnaden emellan *kropps* och *själs* arbets-contract, *bestämdt* och *obestämdt* arbets-contract (Commodatum operis & operæ, vel operarum, Locatio, Conductio operis & operæ, vel operarum) skall på sitt ställe förklaras.

§. 15.

Depositum skiljer sig ifrån *Commodatum* dymedelst, att *Depositum* icke utan Depositors särskilta tillåtelse får brukas, och då förändrar det natur, och blir antingen *Depositum*, blandadt med *Commodatum*, eller ock endast *Commodatum*. Tillfällen

Digitized by Google

gifvas likväl, når *Depositum* af *Depositarien* kan brukas, utan att det förlorar naturen af *Depositum*, när nemligen bruket år nyttigt för *Depositor*, t.e., att en bössa någon gång brukas, helst, hon annars kunde rostas och fördärfvas.

§. 16.

Så väl *Depositor*, som *Depositarius*, hafva inbördes pligter att iakttaga. Desse äro, i anseende till sättet att *a priori* komma till kunskap om dem, så väl *Analytiska*, som *Synthetiska*, och, i anseende till säkerheten för rätthafvanden, antingen sådana, att de gifva honom fullkomlig säkerhet, emedan de med yttre tvång kunna affordras, eller icke gifva en sådan säkerhet, emedan de icke med yttre tvång kunna affordras, samt, i anseende till tiden, sådana, att de antingen tillkomma den, som vill blifva *Depositor*, eller *Depositarius*, eller ock sådana, att de tillkomma den, hvilken redan blifvit *Depositor*, eller *Depositarius*. Anm. Med *Depositor futurus*, eller den, som vill blifva *Depositor*, förstår jag en sådan, som ämnar hos en annan nedsätta en res *mobilis* att gratis förvaras så, som vore det hans egen tillhörighet, som emottager den.

Depositor jam factus, eller en redan blifven *Depositor*, kallar jag den, som nedsatt en res *mobilis* hos någon att förvaras på bestämd, eller obestämd, tid utan betalning. *Depositarius futurus*, eller den, som vill blifva *Depositarius*, kallar jag den, som vill emottaga en annans res *mobilis* att gratis &c. *Depositarius jam factus*, eller den, som redan blifvit *Depositarius*, kallas den, som redan emottagit en annans res *mobilis* att &c.

A.

Depositarii Pligter.

a.

Pligter, hvilka åligga den, som vill blifva Depositarius.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 17.

Till dens *Fullkomliga* och *Analytiska* pligter, som vill blifva *Depositarius*, räknar jag alla sådana handlingar, som, emedan de insees af sjelfva föreställningen om den, som vill ingå contractus *Depositi*, hvarigenom han vill emottaga att såsom sin egen tillhörighet gratis förvara en annans res *mobilis*, gifva fullkomlig säkerhet för deras iakttagande, och således med yttre tvång kunna affordras.

Desse äro följande:

1:o. Att ej emottaga det, som han vet icke vara dens egendom, som vill öfverlemna något, så vida det ej sker med rätte ågarens samtycke, vare sig Consensus *formatus*, eller *non formatus*. Att emottaga stulna saker, när man vet, att de äro stulna, är således stridande emot en blifvande *Depositarii* fullkomliga pligt.

2:o. Ej emottaga något af den, som ej ännu kommit till fullt bruk af förnuft och frihet, eller ock förlorat bruket deraf, utan dens verkliga, eller præsummerada, bifall, under hvars vård, han står.

3:o. Ej emottaga något för att skada tredje man o. s. v. Nödvändigheten att iakttaga alla desse pligter insees *Analytice*. Jag behöfver ej mer än upplösa föreställningen om ifrågavarande handlingar, för att finna den motsägelse, i hvilken jag råkar, om jag verkställde de förbjudne handlingar.

Att desse pligter äro fullkomliga, inses deraf, att deras öfverträdande directe skadar och förolämpar andra, samt således strider emot andras fullkomliga rättigheter.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 18.

Såsom sådana åligga honom följande:

1:o. Att undersöka, om han, utan att försum-

Digitized by Google

ma någon pligt emot sig sjelf, eller andra, kan emottaga ett Depositum (om det är *physiskt* och *moraliskt* möjligt).

Anm. När det är *physiskt*, eller *moraliskt*, omöjligt, är det vår fullkomliga pligt att ej emottaga *Depositum*, eller ingå något slags aftal. Den, som underlåter denna undersökning, visar ju, att han är liknöjd, om han försummar pligt emot sig sjelf, eller andra, och sjelfva denna liknöjdheten är ett öfverträdande af en ofullkomlig pligt.

2:o. Att ibland flere behöfvande (Depositores), då nemligen han ej kan tjena dem alla, emottaga dens egendom att förvara, som han (Depositarius) anser mest kunna behöfva denna tjenst, emedan, då icke pligterna, men väl motiverna för pligterna, kunna collidera, man alltid bör låta ett starkare motif segra öfver ett svagare, och, emedan en blifvande *Depositarius* således icke, utan att motsäga sig sjelf, kan neka nödvändigheten att föredraga den mest behöfvande för andra mindre behöfvande. Han kan af den *Analytiska* och *Fullkomliga* pligten att ej skada någon sluta till denna *Ofullkomliga* och *Synthetiska*. Den, som är mer behöfvande, kan ju anse sig *indirecte* förolämpad, då en mindre behöfvande blir honom föredragen.

b.

Pligter, hvilka åligga den, som redan blifvit Depositarius.

α.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 19.

1:o. Pligten att förvara *Depositoris* sak så, som vore det hans egen.

2:o. Att ej förr, än efter en viss tids förlopp, i händelse tiden är bestämd, men i alla fall vid

Digitized by Google

påfordran, återlemna *Depositum*. *Depositarius* kan väl tvingas att, när *Depositor* fordrar, återlemna *Depositum*, men ej att längre, än han låfvat, behålla det. *Depositor* kan under tiden förlora sin rättighet till *Depositum*. När detta är *Depositarius* bekant, är det hans fullkomliga pligt att ej lemna saken till *Depositor*, utan till dess rätta innehafvare, eller ock att ersätta rätte ägaren, hvad dymedelst, att han lemnar saken till förre ägaren, kan förloras.

3:o. Ej utan ägarens (Depositors) särskilta samtycke, bruka, eller nyttja, Depositum, så vida ej bruket är nyttigt för Depositum. Jfr. H. B. 12 Cap. 4 §.

4:o. Att om *Depositum* genom hans (Depositarii) förvållande förkommer, eller skadas, vare sig culpa *lata*, *levi*, eller *levissima*, då ersätta skadan, eller förlusten. Brott emot *Depositum* anses ej inför yttre domstol för tjufnad, men väl inför inre, eller samvetets, domstol, då neml. de af uppsåt, eller försummelse, förorsakas. *Furtum usus* är ett otillåtligt bruk af depositum.

Alla dessa pligter härledas ju *directe*, eller *analytice*, ifrån föreställningen om en redan blifven *Depositarius*, eller af föreställningen om den, som ingått ett aftal, hvarigenom han emottagit en annans tillhörighet att på bestämd, eller obestämd, tid gratis förvara, såsom sin egen tillhörighet. Anm. När *Depositarius* använder samma omsorg vid Depositi, som vid sin egen tillhörighets, förvarande, så kan *Depositor* ej klaga öfver orättvisa, om icke all möjlig försigtighet å *Depositariens* sida blifvit använd till sakens förvarande. *Depositor* får då skylla sig sjelf, som nedsatte sin egendom hos en sådan, som ej kunde förvara sin egen tillhörighet, och som således ej bordt anses kunna förvara en annans.

Digitized by Google

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 20.

1:o. Att, oaktadt tiden, på hvilken han förbundit sig behålla, eller förvara, *Depositum*, är tilländalupen, likvål, om han utan sin egen, eller andras, skada, längre kan behålla det, men *Depositor* ej utan sin skada, eller olägenhet, kan återtaga detsamma, då behålla det, tills *Depositor*, utan sin skada, eller olägenhet, kan emottaga det. Af den allmänna fullkomliga pligten att icke skada någon kan man bevisa denna sålunda: Den, som förpligtas att icke skada någon, förpligtas att icke återlemna *Depositum* på en tid, när han, genom dess återlemnande, skulle skada *Depositor*. Nu förpligtas *Depositarien* till det förra. Således äfven till det sednare. Det förstår sig, att det för *Depositarien* skall vara physiskt och moraliskt möjligt att längre behålla *Depositum*. Om *Depositarius* nekade härtill, när det neml. för honom vore möjligt att längre behålla *Depositum*, skulle han på en gång anse *Depositum* för ett välgörande contract, och ej anse det derför. — Anse det för välgörande, emedan han kallar det så (contr. ben.); ej anse det för sådant, emedan han skadade genom dess förtidiga återlemnande, och kan hända mera, än, om han ej emottagit detsamma.

2:o. Att, oaktadt han (*Depositarius*) ej låfvat längre behålla *Depositum*, än han behagar, likvål, under förutnämnde vilkor, längre behålla det. — Denna pligten bevises på samma sätt, som den nyssnämnde.

3:o. Att, oaktadt han (*Depositarius*) ej förbundit sig ersätta olyckshändelserna, likvål göra det, om han, men icke *Depositor*, utan olägenhet, kan vidkännas dem.

Digitized by Google

B.

Depositors Pligter.

a.

Pligter, hvilka åligga den, som vill blifva Depositor.

a.

Analytiska och Fullkomliga.

§. 21.

1:o. Ej nedsätta det, som ej är hans eget, ab. utan ägarens *verkliga*, eller *præsumerada*, bifall.

2:o. Ej nedsätta det, som kan skada *Depositarius*.

3:o. Ej locka, eller tvinga, någon att emot sin vilja emottaga *Depositum*.

4:o. Ej på oanständigt sätt begåra få nedsätta något. Anm. Att på oanständigt sätt begåra få nedsätta något, år att med ord och handlingar *directe* förolåmpa den, af hvilken man begär denna tjenst. Att det således strider emot en fullkomlig pligt, år utan tvifvel. Det år stor skilnad emellan oanständighet och bristande anständighet. Den förra år *directe*, den sednare *indirecte*, förolämpande, som längre fram skall förklaras.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 22.

1:o. Att ej begåra gratis få nedsätta något hos den, hvars fattigdom år honom bekant, eller som ej utan sin, eller andras, skada, gratis kan emottaga ett *Depositum*. Contractet år ju vålgörande, men att antaga det någon med sin egen, eller andras, skada, skulle göra godt, år ju en motsägelse, hvilken *indirecte* inses deraf, att den, som förpligtas att ej skada, eller förolämpa, någon, förpligtas äfven att ej nedsätta en sak att gratis förvaras hos

Digitized by Google

den, som ej har tillfälle att gratis emottaga och förvara densamma.

2:o. Ej begära få nedsätta något, när han ser, att han dymedelst skulle hindra någon mer behöfvande ifrån denna välgernings åtnjutande, helst han *indirecte* skadade den, hvilken han ansåg i större behof af att ingå detta välgörande contract.

b.

Pligter, hvilka åligga den, som redan blifvit Depositor.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 25.

1:o. Att, när tiden till *Depositi* återtagande är expirerad, återtaga detsamma, samt att, i händelse *Depositarius* förbehållit sig, att, när som helst, återlemna det, då ej vägra återtaga detsamma, när så påfordras.

2:o. Sjelf vidkännas de olyckor, som *Depositum*, utan *Depositarii* förvållande, kunna tillfogas, helst det är skilnad emellan *Depositum* och *Assecurans*. Derföre att någon låfvat förvara en sak gratis, har han ej låfvat ansvara för olyckshändelser, som kunna inträffa. I sådant fall vore det ett *Assecurans*-Contract, och icke Contractus *Depositi*. Den gamla regeln: *casum sentit dominus*, gäller här för *Depositor*.

3:o. Återbetala *Depositarius* de omkostningar, som han nödvändigt måst använda på sakens conservation. Anm. Dolus i detta, som i andra afseenden år stridande emot en fullkomlig pligt. Derföre att någon åtagit sig att gratis förvara saken, följer ej att han (*Depositarius*) gratis åtagit sig att vårda henne (hafva custodiam circa illam).

4:o. Om han år in mora, betala för den tiden, *Depositum* längre stod hos *Depositarius*, än Contractet innehåller.

Digitized by Google

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 24.

1:o. Att, om *Depositum*, genom *Depositarii* mindre noggranna vård, förkommer, eller skadas, likväl eftergifva ersättningen, om det för honom är physiskt och moraliskt möjligt, men för *Depositarius* blir svårt, att skadan ersätta.

2:o. Att, om han finner, det *Depositarius* kan behöfva betalning, och det för honom är physiskt och moraliskt möjligt gifva den, då erbjuda betalning, och dymedelst förbyta *Depositum* uti *Conductio rei.* Den, som nekade till dessa pligters uppfyllande, skulle ju *indirecte* motsäga sig. Han skulle på en gång anse sig förpligtad att ej vara otacksam, och ej anse sig förpligtad härtill; anse sig förpligtad att ej vara otacksam, emedan han genom denna last skadar *Depositarien;* icke anse sig förpligtad, emedan uraktlåtandet af de omtalte handlingar är en *indirect* otacksamhet.

2:o.

Pligter, i anseende till Donatio stricte sic dicta, eller Gåfva.

§. 25.

Donatio stricte sic dicta (gåfva), såsom contract, är ett aftal, hvarigenom den ene [*Donator*] öfverlemnar, eller låfvar att öfverlemna, något af sina res *corporales* [*mobiles*, eller *immobiles*,] till en annan [*Donatarius*] för all tid, utan betalning. *Donatio* tages äfven för sjelfva saken, som någon lemnar, eller låfvar att lemna, en annan att för all tid äga, utan betalning. Den så kallade *Donatio remuneratoria* är ej *Donatio*, i egentlig mening, icke eller kan man kalla den föda och underhåll gåfva, som föräldrar gifva sina omyndiga barn, eller dem af sina barn, som ej ännu kommit i den ställning, att

Digitized by Google

de sjelfve kunna försörja sig, ty föräldrarne äro fullkomligen förpligtade att underhålla sina barn. Icke eller kan det kallas gåfva, som någon gifver en annan, på det han må förrätta något, så vida ej förrättningen endast är nyttig för den, som förrättar densamma, såsom t. e. om någon låfvar en annan 1000 R:dr för det han skall blifva Magister o. s. v. Man kan likvål föreställa sig en Contractus *onerosus*, blandad med gåfva. Om någon säljer en egendom till en annan för godt pris, såsom t. e. en gård, som år vård 12,000 R:dr, för 50 R:dr. Men, som det heter: *omnis denominatio fieri debet a potiori*, så kan ett köp, som år så lindrigt, att man tydligen finner, det säljaren, under sken af att sälja något till en annan, velat gifva honom det, egentligen kallas gåfva.

När jag kommer att omtala *Donatoris* ofullkomliga pligter, skall jag visa, att han, under sken af att sälja, byta o. s. v., bör gifva något, eller, med få ord, laga så, att den, som får gåfvan, ej märker, eller åtminstone ej tvingas märka, att han år honom derföre förbunden.

Emellan *Välgerning (Beneficium)* och *Gåfva (Donatio)* är, enligt min tanka, den skilnad, att det förra år Genus, under hvilket *Donatio*, såsom Species, subordinerar. *Beneficium* har nemligen afseende både på handlingar och ting. *Donatio* deremot endast på ting, och ibland dem endast på res *corporales*, och att de för all tid till en annan gratis skola öfverlemnas. Här finnas de, som skilja emellan *Donum* och *Munus* sålunda, att *Donum proprie* skall betyda det, som man gifver Gudarne, *Munus* det, man gifver menniskor. Andra skilja *Munus* ifrån *Donum*, såsom Species ifrån sitt Genus, så att nemligen *Munus* skulle betyda *Donum cum caussa*, t. e. faddergåfva (*natalitium*). — Andra hårleda *Munus* ifrån pligt, som åläggas en underhafvande, eller jemlike, men *Donum* deremot af välvilja, eller godhet, för någon. Jag för min

Digitized by Google

del anser *Donum*, *Donatio* och *Munus* för synonyma, hvilka beteckna ett öfverlemnande af någon res *corporalis* till en annan för all tid utan betalning. — Man kan icke anse sjelfva bruket och nyttjandet af en sak för *Donatio stricte sic dicta*, när det ej medför rättighet till substancen.

Gåfva (Donatio stricte sic dicta) kan

1:o. I anseende dertill, att något gifves, eller låfvas att gifvas, med, eller utan, vilkor, vara antingen *Conditionalis*, eller *Absoluta*.

2:o. I anseende dertill, att det, hvarom aftalas, *antingen genast*, *eller icke genast*, öfverlemnas, kan *Donatio vara re inita*, eller *non re inita*. Begge slags Gåfvo-contract kan vara så väl *vilkorligt*, som *ovilkorligt*. Det förra, hvilket genast skall visas, kan brytas, når nemligen vilkoret tillåter det, men det sednare icke.

Man kan med rätta kalla *Fidei-Commiss* för en slags gåfva; ty, oaktadt *Fidei-Commissarien* ej har ett så kalladt *Jus proprium* i egendomens substance, har han likvål ett *Jus commune* i densamma, d. v. s. en med alla sina möjliga efterträdare gemensam rättighet. Man måste således skilja emellan *Dominium* och *Condominium*. I anseende till sjelfva *usus fructusque* af den saken, som öfverlemnas, har närvarande *Fidei-Commissarien* Dominium *proprium*; men, i anseende till substancen, år han blott att anse såsom *Condominus*.

Fidei-Commiss kan således hänföras till *Donatio conditionalis*.

3:o. Indelas *Donatio*, i anseende till bifallet, hvilket antingen år *verkligen gifvet* (consensus formatus), *eller icke verkligen gifvet* (consensus non formatus, seu præsumtus), uti Donatio *Formata & non Formata*. Begge dessa slags gåfvo-contract kunna vara så väl *Vilkorliga*, som *Ovilkorliga*. Anm. Gåfva, å *Donators* sida, kan ej præsumeras i allmånhet, utan hans bifall bör vara verkligen gifvet,

Digitized by Google

om gåfvan skall anses laglig. Om likväl emellan den, som lemnar, och den, som emottager något, är ett sådant förhållande, som Romerska lagen kallar *præsumtio singularis pietatis*, så kan man förmoda, att det, som lemnas, sker gratis, t. e. om en Farmoder lemner sin Sonson mat och logis, så kan man antaga, att om Farmodren är förmögen, men dess Sonson är fattig, och, om hon för honom hyser mycken vänskap och kärlek, hon gratis föder och hyser honom. Skulle likväl Farmodren fordra betalning, och hon ej låfvat Sonsonen föda och logis gratis, är denne visserligen fullkomligen förpligtad att lemna betalning, oaktadt det kunde vara Farmodrens ofullkomliga pligt att eftergifva densamma.

Någon torde invända, att den så kallade *Donatio non formata* ej kan kallas aftal, emedan till allt aftal, eller pactum, fordras ett verkligt bifall (consensus). — Men denne måste medgifva, att i Moralen är ej fråga om hvad, som skedt och sker, utan om det, som skall och bör ske. När jag afhandlade läran om Pacta, visade jag, att de kunna grundas så väl på *Consensus non formatus*, som på Consensus *formatus*, och att, oaktadt *Consensus non formatus* är fingerad, är den likväl en *Fictio moralis*, d. ä., äger den likväl sin grund i moraliska lagen. Således skulle t. e. den, som frånvarande får ett Testamente *(Donatio non formata)* motsäga sig, såsom förnuftsväsende, om han vägrade sitt bifall dertill, eller ansåg sig förolämpad genom præsumtion af dess bifall till gåfvans emottagande. Detta skall, vid afhandlingen om *Donatarii Ofullkomliga* pligter, förklaras.

Förr än jag kommer att tala om sjelfva pligterna i afseende på *Donatio*, vill jag med några ord 1:o visa skilnaden emellan Romarnes så kallade *Donatio mortis caussa* och *Donatio inter vivos*, sive *non mortis caussa*, samt att dessa slags Gåfvoaftal antingen kunna hänföras till *Donatio Conditionalis*, eller *Absoluta*. 2:o bilägga Moralisternas

Digitized by Google

tvister om Testamente sålunda, att jag visar, det Testamente är en *Donatio conditionalis*, som antingen kan kallas *Formata*, eller *non Formata*.

Donatio inter vivos, eller *Donatio non mortis caussa*, kallade Romarne den, quæ fit sine ulla mortis cogitatione. *Donatio mortis caussa* den, quæ fit propter mortis suspicionem. Man fordrade således till *Donatio mortis caussa*, att i det aftalet, som afslutades, skulle talas om döden, eller en öfverhängande fara (instans periculum). Om således, t. e., någon gifver med det vilkor, att, om han, som gifver, dör, den, som emottog saken, skulle hafva densamma; men, om han ej dog (gifvaren), han då skulle återfå saken, eller, om gifvaren ångrade sig, eller den, som emottagit saken, förr dog, än gifvaren, denne sednare då skulle återfå saken, så kallades det *Donatio mortis caussa*. När derföre gifvarens vilja härledes ifrån åtankan af döden och kan ändras före döden, kallas gåfvan *Donatio mortis caussa*. Med få ord; man kallar det *Donatio mortis caussa*, när man helre unnar sig sjelf, än den, till hvilken man gifver något; men helre unnar den, man ger något, än sin arfvinge. Homerus omtalar en sådan slags gåfva, gifven af Telemaque till Piræus, med vilkor, att, om han (Telemaque) omkom, skulle Piræus få behålla gåfvan, men annars skulle han återlemna densamma.

Då viljan yttrar sig ovilkorligt, men öfverlemnandet ej sker förr, än efter gifvarens död, kallas gåfvan *Donatio inter vivos*. Om således någon sålunda yttrar sig: emedan jag är svag och sjuklig, så skall jag gifva dig min egendom, hvilken du likväl ej får förr, än efter min död, så kallas det *Donatio inter vivos*. Samma förhållande är det, om gåfvan är ovilkorlig, eller gifves med det uttryckliga tillkännagifvande, att den ej skall återkallas. Sjelfva talet om döden utgör således icke *Donatio mortis caussa*, isynnerhet om det ej uttryckes med ord, som kallas *dispositiva*, utan *exsecutiva*.

Digitized by Google

Donatio inter vivos, sive *non mortis caussa*, om den var fullkomlig (absolut), kunde ej hos Romarne återkallas, och medförde alltid nödvändigheten att öfverlemna det gifna, likvål gifvaren tillåtit att för vissa orsaker återkalla gåfvan. Dessa orsaker voro tre, nemligen:

1:o. Otacksamhet (ingratitudo). Anm. Romarne antogo 5 Caussæ ingratitudinis:

a) Injuriæ atroces.

b) Si manus illatæ Donatori.

c) Si jacturam vel omnium, vel majoris partis, bonorum inferre voluerit *Donatarius*.

d) Si vitæ periculum vel per se, vel per alium struxerit.

e) Si conditionibus *donationi* adjectis non satisfecerit. — Alla dessa slag af otacksamhet kunna hänföras till den allmänna lasten orättvisa, och innefattas uti följande versar:

Restitui donata placet, si verbera primo,
Aut grave donanti dedecus intulerit.
Struxerit insidias vitæ, dederit grave damnum,
Aut si pactorum vult temerare fidem.

2:o. Om gifvaren sedermera fick barn (ob liberos supervenientes).

3:o. Om gåfvan är någon arfvinge till förfång (si inofficiosa sit donatio). — *Inofficiosum* kalla Romarne allt det, quod *legitimam* lædit, d. ä. störer deras rätt, som äro arfvingar. — Hela gåfvan går ej alltid åter, utan vid det tillfälle, då gifvaren, i afsigt att skada sina slägtingar, gifver en oskyld sin egendom. När man deremot gifver, utan afsigt att bedraga (cum dat sine consilio fraudandi), så återkallas blott så mycket, som fordras för att ersätta lagliga arfvet.

Donatio mortis caussa är, i anledning af hvad nu är taladt, af tvenne slag. Det ena slags *Donatio mortis caussa* består deruti, att den ene, som

Digitized by Google

misstänker, eller fruktar, en sannolik dödsfara, icke gifver så, att den, som emottager saken, genast får behålla densamma, utan först då, när gifvaren är död, eller, om en viss dödsfara ej kan undvikas, men att gåfvan i annat fall, nemligen om dödsfaran undvikes, eller om gåfvotagaren dör förr, än gifvaren, gåfvan skall återlemnas till gifvaren.

Det andra slags *Donatio mortis caussa* är sådant, att någon låfvar en annan sin tillhörighet efter sin död (in eventum mortis), men förbehåller sig sjelf fullt bruk af saken, i sin lifstid, med vilkor att antingen för någon viss orsak, eller ock blott emedan han (*Donator*) så behagar, återkalla gåfvan. — Denna slags gåfva liknar fullkomligt vårt så kallade *Testamente*, hvilket jag kallar *Donatio Conditionalis formata*, eller *non formata*.

Donatio inter vivos skiljer sig, i anledning af det, som nu är talàdt, ifrån *Donatio mortis caussa*, isynnerhet deruti, att den förra (*Donatio inter vivos*) kan vara så väl *Absoluta*, som *Conditionalis*; den sednare deremot är alltid *Conditionalis*. Om den förra är *Absoluta*, eller, som Romarne säga, *Perfecta*, d. ä. utan något vilkor gifven, kan den icke efter gifvarens behag, (*ex mero Donatoris placito*), utan för nyssnämnde orsaker, återkallas. Den sednare, eller *Donatio mortis caussa*, emedan den alltid är vilkorlig, kan alltid, när vilkoret, med hvilket något är gifvet, ej inträffar, eller annars det behagar gifvaren, (då gåfvan med det vilkor är låfvad) återkallas.

När jag kommer att tala om *Donatoris Analytiska* och *Fullkomliga* pligter, skall jag visa, att *Donatio Absoluta* (om den nemligen är laglig, och annars är den egentligen ej att anse för gåfvo-aftal) ej kan återkallas, enligt en fullkomlig, eller yttre Rationel, moralisk lag, men att det likväl kan blifva *Donatarii Ofullkomliga* Pligt att återgifva gåfvan.

Sedan jag nu visat skilnaden emellan *Donatio mortis & non mortis caussa*, återstår att, (efter löf-

te) vis, det *Testamente* är en vilkorlig gåfva. Men dessförinnan vill jag med några ord söka bilägga de Disputer, som uppkommit, i afseende på Testamente. Somliga hafva nemligen antagit Testamente, såsom en contractus *naturalis;* andra hafva blott ansett det, såsom en contractus *civilis.* Jag tror, att begge parterne misstagit sig, emedan de ansett *Testamente* icke böra härledas ifrån den stund, när *Testator* yttrade sin vilja, utan ifrån dess dödsstund. Merillius, Thomasius, Heineccius, m. fl., hvilka ansågo *Testamente*, såsom en lefvandes yttrade vilja, hvem som efter hans död skulle tillträda dess egendom, argumentera isynnerhet sålunda: *all egendoms öfverlåtande till en annan (translatio dominii) bör ske, medan ägaren ännu kan vilja, eller yttra sin vilja; men genom Testamente sker ej öfverlåtandet (translatio Dominii)*, medan ägaren ännu kan vilja; således är ej *Testamente* en *translatio dominii*, eller egendoms öfverlåtande till en annan. Leibnitz tror, att denna svårigheten häfves, om man medgifver, att själen är odödlig. Men huru kan väl själen, efter skilsmässan med kroppen, disponera om sin egendom på jorden?

Att orsaken till de nämnde Moralisters falska slutsats ligger uti ett falskt begrepp om *Testamente*, är lätt att finna; ty, långt ifrån att *Testator*, eller *Donator*, efter döden, yttrar sin vilja, kan han twärtom hvarken ingå gåfvo-aftal, eller något annat contract, utan att äga lif och sundt förnuft. Icke eller öfverlemnar han sin tillhörighet efter döden, utan i samma ögonblick, som Testamentet göres, eller gåfvan låfvas, öfverlemnar han till *Donatarien (Testamentarien) jus in substantiam.* Men detta jus är *conditionale*, ända in till *Donatoris*, eller *Testatoris*, död; ty, oaktadt *Testator* öfverlemnar *Dominium in substantiam* genast till *Testamentarien*, sker det likväl vilkorligen, d. ä. med förbehåll att, utom rättigheten att i sin tid få nyttja och bruka saken, äfven, om han så behagar, få ändra

Digitized by Google

Testamentet, eller återkalla det. Detta inses af sjelfva begreppet om *Testamente*, såsom ett pactum *arbitrarium & conditionale*, helst hvar och en, då han ej hindrar andras frihet, har rättighet att sjelf förvalta sin egendom. Men som *Testator*, om han nemligen sjelf är ägare af det, han låfvar att *gifva*, och ennars är ej contractet lagligt, ej störer andras frihet, antingen han återkallar Testamentet, eller ej, så är klart, att ingen kan klaga öfver orättvisa, om *Testator*, eller *Gifvaren*, återkallar en gåfva, med det vilkor gifven, att han skulle få återkalla densamma, om han så behagade. *Testamente* är således ett aftal, hvarigenom den ene (*Donator*, sive *Testator*) lemnar en annan (*Donatarius*, seu *Testamentarius*) *jus in substantiam* till någon af sina *res corporales*, med vilkor, att han sjelf, så länge han lefver, skall få nyttja och bruka den, samt att han, om honom så behagar, före sin död, må få bryta öfverenskommelsen. — Som jag förut har visat, att *Donatio* är antingen *Formata*, eller *non Formata*, så blir ock *Testamente*, i anseende till sjelfva consensus, antingen *Formatum*, eller *non Formatum*. Det förra gifves i Testamentariens närvaro, och han bifaller detsamma antingen *tacite*, eller *expresse*. Det sednare gifves uti Testamentariens frånvaro, eller under hans oförmåga att till detsamma gifva ett verkligt bifall, t. e. under dess minderårighet, hvarföre bifallet i begge desse tillfällen præsumeras, i anledning af den nytta, som Testamentarien häraf kan draga.

Grotius har, i min tanka, oaktadt ej alldeles riktigt, likvål bäst af dem, som jag sett afhandla Testamente, derom yttrat sig. Oaktadt, säger han, Testamente, liksom andra actus, erhållit en viss form af jus civile, så är likvål sjelfva dess substantia i slägt med dominium, och således juris naturalis. Ty jag kan bortlemna min egendom, icke allenast ovilkorligen (non pure modo), utan äfven vilkorligen, och icke allenast utan att kunna

återkalla den, utan äfven med vilkor att få återkalla den, och med bibehållande af possessionen och nyttjande rätten. *Testamente* är derföre, enligt hans tanka, en *alienatio in mortis eventum, ante eam revocabilis, retento interim jure possidendi & fruendi.*

Oaktadt Grotius, i min tanka, riktigt härleder *Testamente* ifrån Nat. lagen, är likväl hans Definition på *Testamente* ej nog klar och tydlig, hvarföre hon ock misshagar flere, men isynnerhet Heineccius, som yrkar:

1:o. Att ej genom *Testamente* sker någon *alienatio*, emedan *Testator* förblifver *Dominus*. Härtill svaras likväl: man måste skilja emellan *Alienatio substantiæ*, eller *Alienatio dominii in substantiam*, och *Alienatio usus & fructus rei. Dominium in substantiam*, eller *Jus in proprietatem*, nemligen jus *Conditionale*, öfverföres genast, när *Testamentet* afslutas, på *Testamentarien*, men *Dominium in usum & fructum rei*, och det ovilkorligen, bibehåller *Testator* till sin död. Begge, så väl *Testator*, som *Testamentarien*, äga derföre ett *Dominium rei donatæ*, som kan kallas *non Plenum*. Begge kunna ock kallas *Domini rei. Testator* är *Dominus usus, fructusve, rei. Testamentarien* deremot *Dominus substantiæ*. Men, oaktadt den förre genast öfverlemnar till den sednare *Dominium in substantiam*, är det likväl vilkorligt, och kan, när *Testator* behagar, återkallas.

2:o. Säger Heineccius, att *alienatio* ej har skedt *in eventum mortis*, ty då skulle han (Testamentarien) hafva ett *jus quæsitum*, som ej kunde betagas honom, men *Testators* vilja är dock fri (ambulatoria) ända till döden. Här måste man skilja emellan alienatio in eventum mortis *absoluta & conditionalis*. Den alienatio, hvarom här är fråga, är *conditionalis*, och kan, om *Donator* behagar, återkallas.

3:o. Säger han (Heineccius), att det är orätt sagdt, att uti Testamente finnes en *alienatio*

revocabilis, ty der ingen *alienatio* är skedd, kan eller en *alienatio revocabilis* äga rum. Här begå Heineccius *fallacia petitionis principii*, ty han hade förut bordt bevisa, hvilket han ej kunde, att ingen *alienatio* ägt rum. *Alienatio* äger visserligen rum, men vilkorligen, hvilket jag sökt bevisa.

4:o. Yrkar han, (Heineccius), att det är oriktigt sagdt, att *Testator* förbehåller sig *usus & fructus*, ty han bibehåller *dominium*, och vill endast, att *jus in substantiam* (dominium) skall öfverlemnas, när han icke mer kan vilja något, d. å. efter döden. Härtill svaras: *Testator* behåller väl ett slags *dominium* ända till sin död, men det är endast *dominium in usum, fructumve, rei. Dominium in substantiam* har han genast, vid Testamentets afslutande, gifvit ifrån sig, men *conditionaliter*, d. å. med vilkor, att, om han behagar, före sin död, få återkalla det. Dessutom vill ej *Testator*, eller *Donator*, efter döden, utan han vill, medan han lefver, att dess egendom, efter hans död, skall, om han ej annorlunda framdeles förordnar, tillfalla *Testamentarien*. — *Testamentariens* rättighet till *Testators* egendom är, medan den sednare lefver, ett *jus ad rem conditionale*, men blir, om ej Testamentet, före *Testators* död, ändras, efter densamma, ett *jus in re absolutum*.

Af det, som nu är anfördt, finner man, att hela disputen: *Om Testamente är Juris Nat.*, eller *Civilis*, beror på huru man definierar Testamente, och att många, om ej alla, philosophernas disputer kunna biläggas genom distinctioner, eller en rätt förklaring af deras begrepp om ifrågavarande tvistämne

Efter löfte får jag nu afhandla de pligter, som härflyta från *Donatio;* och, som till hvarje gåfva fordras *Donator* och *Donatarius*, så vill jag i korthet genomgå hvarjes särskilta pligter.

Digitized by Google

A.

Donators Pligter.

α.

Pligter, hvilka åligga den, som vill blifva Donator.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 26.

1:o. Att ej tvinga någon emottaga gåfva. Att göra det strider ju emot begreppet *futurus Donator*, eller den, som vill ingå ett gåfvo-aftal, hvilket, såsom aftal i allmånhet bör vara fritt, och, såsom gåfvo-aftal isynnerhet, bör vara sådant, att den andre contrahenten (Donatarius) anser det för välgörande. — Motsägelsen, i hvilken den, som vill blifva *Donator*, skulle råka, inses ju *analytice*. Han skulle nemligen på en gång anse contractet för välgörande, emedan han kallar det så, men ej anse det för välgörande, emedan han vill tvinga en annan att emottaga gåfvan. — Vi säga derföre med rätta: *quædam beneficia odimus*, d. å. sådana handlingar kunna ej kallas *beneficia*, som ej anses välgörande för dem, de bevisas. — Gåfvo-tagarens samtycke behöfver likväl ej alltid vara *de facto* gifvet. Bifallet kan vara *non formatus*, d. v. s. præsumeradt.

2:o. Ej gifva, eller låfva att gifva, annat, än ting, och, ibland dem, endast *res corporales*. — Att derföre vilja gifva, eller låfva gifva, sig sjelf, d. å. sin person, eller den, som år en anförtrodd, t. ex. sin pupill, eller sitt barn, år en uppenbar motsågelse, och strider emot sjelfva begreppet om *futurus Donator*, eller den, som vill blifva *Donator*.

Man skulle kunna invända, att ingen kan hindra detta, emedan det kan ske i tysthet. — Härtill svaras: alla brott kunna ske i tysthet. De böra likväl, når de upptäckas, bestraffas.

Digitized by Google

3:o. Ej gifva det, som han med visshet vet skall skada *Donatarien*, eller någon annan. Cicero yttrar sig således rätt, när han säger: *Qui gratificantur cuipiam, quod obsit illi, cui prodesse videantur, non benefici, neque liberales, sed perniciosi assentatores judicandi sunt.* — Contractet är ju välgörande, och fordrar dessutom, såsom contract, att saken skall vara moraliskt möjlig. Men att gifva det, som skadar *Donatarien* är moraliskt omöjligt, d. v. s. stridande emot begreppet om gåfva, såsom aftal. — Vår Borgerliga lag förbjuder ock vid dödsstraff att låna någon ett svärd, eller annat verktyg för att döda en annan. Det, som gäller om lån, bör äfven kunna appliceras på Gåfva, i detta afseende.

4:o. Ej gifva, eller låfva att gifva, det, som är en annans tillhörighet, eller det, hvarigenom han skadar andra. — Cicero yttrar sig i detta afseende sålunda: *Qui aliis nocent, ut in alios liberales sint, in eadem sunt injustitia, ut si in suam rem aliena convertant.* Crispus i Rom, som stal läder af de rike, för att deraf göra skor till de fattige, felade derföre emot en fullkomlig pligt, såsom *Donator.* Man skall icke eller gifva, när man ser, att man derigenom kommer att bedraga sina Creditorer. — Jag kan likvål gifva, eller låfva att gifva, det, som väl ej ännu är mitt, men sannolikt skall blifva mitt; men då kan a.) löftet, eller Contractet, endast anses för vilkorligt, d. ä. sådant, att det ej förbinder, så vida det ifrågavarande ej blir mitt, b.) måste jag använda alla lagliga medel för att göra det till mitt, samt, i händelse jag låfvat att hålla *Donatarien* skadeslös, om ej saken blir min, då uppfylla mitt löfte, t. e. om jag låfvar *A.* Titii hus, som nu är falt, men af mellankommande omständigheter ej blir såldt, så bör jag på annat sätt hålla honom skadeslös, t. e. köpa åt honom ett annat hus af samma värde, eller betala honom hvad det utlåfvada huset kan anses värdt, o. s. v.

Digitized by Google

5:o. Ej gifva, eller låfva gifva, det, som han med andra har gemensamt, så vida ej de dertill äfven samtycka (consensu *formato*, eller *non formato*). Uti Å. B. 17 Cap. 6 §. säges derföre: *Testamente må ej tagas af bo oskifto, utan af thens del, som gifvit hafver.* jfr. M. B. 51 Cap. 1 §. hvarest orden sålunda lyda: *Drager mannen något lönliga undan hustrun, eller hustrun undan mannen, eller barnen undan föräldrar, eller the från hvarandra, som i bolag äro, stånde dem fritt, om the then brottsliga therföre lagsöka vilja &c.*

6:o. Icke gifva, eller låfva att gifva, det, som han redan förut ovilkorligen gifvit, eller låfvat gifva, en annan. — Gör han det, bör han tillfredsställa begge *Donatarierna*, hvilket, när fråga yppas om en redan blifven *Donatoris* pligter, skall bevisas. Det är nu tillräckligt att anmärka, det den, som låfvar 2:ne en och samma sak, om det är ovilkorligt, *directe* motsäger sig, om han ej tillfredsställer dem begge.

7:o. Icke gifva, eller låfva att gifva, det, som han sjelf fått med vilkor att ej gifva, eller öfverlåta, åt en annan. — Häraf finner man anledningen dertill att ej *Fidei-Commisser* få säljas, eller bortgifvas.

8:o. Ej, när han vill gifva något, förebrå *Donatarien* något, som för honom kan vara förolämpande, eller snäsa honom, när han anständigt framför sin begäran; ty, oaktadt *Donator* väl har en yttre och fullkomlig rättighet att antingen gifva, eller icke gifva, är det likväl *Donatariens* fullkomliga och yttre rättighet att fordra, det *Donator*, antingen han bifaller, eller vägrar, dess begäran, ej skall såra hans heder. Det är nemligen hvarje menniskas, och således äfven *Donatariens*, fullkomliga rättighet att försvara sin heder, samt till följe häraf äfven *Donators* fullkomliga pligt att ej förolämpa *Donatarien* med tillvitelser för lättja, slösaktighet o. s. v.

Digitized by Google

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 27.

1:o. Att ej gifva, eller låfva att gifva, den något, som antingen icke behöfver, eller som han säkerligen vet illa skall använda gåfvan, utan att tvårtom gifva den, som han framför andra tror bäst behöfva densamma. — Denna *Ofullkomliga* pligt bevises af den *Fullkomliga* pligten att ej gifva något, som är moraliskt omöjligt, eller det, som kan skada tredje man. Den, som icke behöfver gåfvan, eller illa använder den, har icke någon rättighet att få densamma. Som nu emot den enes rättighet svarar den andres pligt, så har ock icke en blifvande *Donator* någon pligt emot en sådan, som antingen icke behöfver gåfvan, eller illa skulle använda densamma. Men, som pligt och rättighet inför samvetets domstol sammansmälta, så har ock den, som vill gifva något, icke rättighet (inre) att gifva den, som han anser antingen icke behöfva, eller illa använda, gåfvan. Tvårtom är det stridande emot hans ofullkomliga, eller inre, pligt att gifva en sådan något. Men härvid bör likvål anmärkas, det man bör akta sig, att man icke antingen utan anledning misstänker, eller anser någon ovärdig en gåfva, eller att man icke, för att undvika att gifva något, tager detta såsom anledningen till sitt afslag. När fråga är t. e. att från hungersnöd rädda en menniska, bör man, om man ock ansåge en sådan varelse för omoralisk och ovärdig att bära menskliga namnet, likvål rädda densamma ifrån döden, ty vi äga ej yttre domsrätt öfver andra. Uti B Samhälle tillhörer den offentliga rättvisan (justitia publica), och utom B. Samhället finnes ingen yttre domare: Således kunna vi t. e. som lefva i B. Samhälle, först rädda en spetsbof ifrån faran att dö af hunger, och sedermera öfverlemna honom åt Domaren, för att undersöka hans brottslighet (moraliska sjukdom) och densamma enligt lagen be-

straffa (curera). Aristoteles yttrar sig i detta afseende väl, när han blef förebrådd att hafva varit välgörande emot en spetsbof: *non mores*, säger han, *miseratus sum, sed hominem.*

Oaktadt ej någon kan tvingas hvarken att gratis gifva något, eller att gifva den ene framför den andre, kan man likväl genom ett raisonnement bevisa, det man är skyldig att gifva, när man ser sig kunna det. Jag kan af pligten att ej skada någon härleda denna pligten. Den nemligen, som förpligtas att ej skada någon, förpligtas äfven, att, när han utan sin, eller andras, skada kan gifva den behöfvande, då göra det, emedan uraktlåtandet häraf *indirecte* skadar den behöfvande.

2:o. Icke gifva, eller läfva att gifva, mer, än förmögenheten tillåter. Ennius hos Cicero*) säger derföre rätteligen: *Benefacta, male locata, malefacta arbitror.* Men Plautus yttrar sig likväl bättre, när han säger: *Ita te aliorum miserescat, ne tui alios misereat.* Detta öfversättes vanligen sålunda *den, som ger så han tigger, skall man slå så han ligger.* B. Lagen i Å. B. 19 Cap. 4 §. ställer ock den under förmyndare, som för vanvett, slöseri, eller andra orsaker, ej kan vårda sitt gods.

Att det är en *Synthetisk* pligt att ej gifva mer, än förmögenheten tillåter, bevises äfven af den *Fullkomliga* pligten, att ej gifva det, som är moraliskt omöjligt, och således ej det, som skadar en sjelf, eller andra, och att den är *ofullkomlig*, synes deraf, att den ej med yttre tvång kan affordras. Ingen mer, än jag sjelf, kan döma, om min förmögenhet tillåter mig gifva mer, eller mindre, något, eller intet. Men liksom vi äro förpligtade att ej gifva det, som vi utan vår egen skada, icke kunna umbära, så äro vi äfven förpligtade (ofullkomligen) att gifva det, som vi, utan vår, eller andras, skada

---

*) De Off. L. 2. C. 18.

Digitized by Google

kunna umbära, eller icke sjelfve vilja bruka, t. e. en gammal klädning. Hellre, än att kasta den på elden, böra vi gifva den till en behöfvande.

Att således Aristotelis arfvingar, hvilka nedgrofvo hans Bibliothek, på det att ej Attalus skulle begåra detsamma, gjorde orätt, är lätt att inse. De, som ej sjelfve vilja, eller kunna, bruka något, men likvål neka andra att få detsamma, likna hunden på höstacken. Pligten att gifva är likvål, liksom alla *Ofullkomliga* pligter, sådan, att den ger mig utrymme for mitt omdöme att bestämma, om, når, och huru mycket jag skall gifva, o. s. v. Jag måste likvål erkänna maximen, att, når jag kan gifva, då göra det. Att vilja göra sig till maxim att aldrig gifva, är att *indirecte* vilja mörda sig sjelf, helst, om det blefve en lag, eller allmän regel. att ej gifva den behöfvande, man sjelf, når man kom i nöd, ej fick hjelp, utan tvärtom *indirecte*, genom denna lags, eller regels, antagande, consenterade till sin undergång.

Man måste, når man vill gifva något, liksom vid alla *ofullkomliga* pligters uppfyllande, i fall flere motiver skulle collidera (pligter eodem sensu & eodem respectu kunna ej collidera), tillse, hvilket motif, som år starkast. Det heter då: *fortior ratio obligandi vincit.* Om man genom en gåfva ser sig öfverträda en pligt, år det orätt att gifva, och således pligt att icke gifva. Det heter med rätta: *maneat justitia, pereat mundus.*

För att uppfylla vår pligt, når vi vilja gifva något, böra vi öfva oss att tillse, hvad, och huru mycket, eller till hvem, vi skola gifva. Cicero *) yttrar sig vål i detta afseende sålunda: *Quamobrem nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit, nec ita reseranda, ut pateat omnibus. Modus adhibeatur, isque referatur ad*

*) De Off. Lib. 2. Cap. 15.

Digitized by Google

facultates. — Men, som ingen mer, än man sjelf och Gud, kan döma om sättet att gifva, så gör alltid en *futurus Donator* rätt, när han uppriktigt följer sitt samvetes föreskrift. Man bör således ej förhasta sig i sina omdömen öfver andras sätt att uppföra sig. — Vi anse ofta den för girig, som är stråag uti sina maximer, och kanhända endast är en god hushållare, eller, på sin höjd, för rädd att våga gifva, emedan han fruktar för egen nöd, och vi anse den för gifmild, som är slösare. Om den, som aldrig ger bort något, antingen tror sig icke, utan sin, eller andras, skada, kunna gifva något, eller tror sig på annat sätt bättre kunna använda sin egendom, så gör han rätt, då han icke ger någon något, och skulle, i motsatt fall, öfverträda en pligt emot sig sjelf, eller andra, om icke *fullkomlig*, åtminstone *ofullkomlig*. Men, om han af hat till menniskor, eller af andra omoraliska orsaker, icke ger något, handlar han orätt, och borde, om han kunde öfverbevisas sin brottslighet, derföre straffas, d. ä. genom moralisk medicin återföras till sin moraliska helsa.

3:o. Att gifva det, som sker för att uppmuntra till dygdens utöfning, så, att andra få veta derom. Han skulle annars *indirecte* motsäga sig. Han skulle nemligen medgifva, att han gifver, för att uppmuntra till dygd, och han skulle ej medgifva det; medgifva det, emedan han gifver i denna afsigt; icke medgifva det, emedan han underlåter de medel, utom hvilka han genom gåfvan ej kan uppmuntra &c. Men det, som han gifver till de behöfvande, bör gifvas i tysthet, eller så, att, om det år möjligt, hvarken andra, eller de, hvilka han gifver något, få kunskap om gifvaren. Derföre, *när du vill gifva allmosa, så låt din vänstra hand icke veta, hvad den högra gör.* Matth. 6: 3. Kan ej detta sednare ske, så bör *Donator* gifva, under sken af köp, lån, byte, o. s. v.

Digitized by Google

4:o. Att på ett behagligt och anständigt sätt samt skyndsamt gifva. Heineccius yttrar sig således riktigt, då han säger: *bis dat, qui cito dat, nec beneficium reputabitur aureus in oculum projectus.*

b.

Pligter, hvilka åligga den, som redan blifvit Donator.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 28.

1:o. Att icke återkalla en ovilkorlig gåfva. *Jfr.* J. B. 1 Cap. 1 §, som hänför en laglig gifven gåfva till laga fång. Anm. här råkar jag ut för dispüt med dem, som skilja emellan gåfva och löfte om gåfva, samt påstå, att löftet om gåfva kan återkallas. Jfr. *Förslag till Handels-Balk. Stockh.* 1815, hvarest orden så lyda: *Löfte om gåfva vare ej bindande.*

Att, enligt yttre *Rationela* lagen, löfte om gåfva, när det är ovilkorligt, liksom alla *contractus non re initi*, som ovilkorligen ingås, bör ovilkorligen uppfyllas, är utan tvifvel. B. lagen har likvål här, som vid andra tillfällen, förbytt en *ofullkomlig* pligt *i fullkomlig*. Det kan neml. blifva *Donatarii* ofullkomliga pligt att eftergifva gåfvan, som ibland en redan blifven *Donatarii* ofullkomliga pligter skall visas.

2:o. Ej fordra betalning för en ovilkorlig gåfva, ej eller hindra *Donatarius* att efter behag bruka gåfvan.

3:o. Att, om en ovilkorligen låfvad gåfva genom hans *(Donators)* förvållande förstöres, då ersätta dess värde, eller lemna *Donatarius* en annan sak af samma slag och värde.

4:o. Ersätta *Donatarius* gåfvans värde, om en annan skulle bevisa sig till densamma äga bättre

Digitized by Google

rätt. — Hemul i gåfva är likså nödvändigt, som i köp. Att desse pligter äro *Analytiska* och *Fullkomliga*, inses lättligen, när man blott ger akt på föreställningen om den, som redan blifvit *Donator*, d. v. s. antingen redan verkligen lemnat, eller låfvat lemna, en annan något af sina *res corporales* för all tid utan betalning.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 29.

1:o. Att ej fordra tack af *Donatarius*. Af pligten att ej fordra betalning, härledes den, att ej fordra tack.

2:o. Ej förebrå den, som han gifver något, att han gifvit honom, eller förkunna det för andra, utan tvärtom bemöda sig om att sjelf glömma, det han gifvit en annan något. Seneca yttrar sig således rätt, då han säger: *Nemo beneficia in Kalendario scribit, nec avarus exactor ad horam & diem appellat*. Menniskan är nemligen sådan, att hon finner sig förolämpad att se sig vara andra förbundna. Socrates är härpå ett talande bevis. Han ville ej emottaga välgerningar af Konung Archelaus, emedan han ej såg sig kunna bevisa honom några tillbaka.

Af den fullkomliga pligten att ej gifva något, på ett sådant sätt, som förolämpar *Donatarius*, kan denna *Donators Ofullkomliga Synthetiska* pligt, att ej förebrå *Donatarien* att han gifvit honom något, härledas.

A.

Donatarii Pligter.

a.

Pligter, hvilka åligga den, som vill blifva Donatarius.

Digitized by Google

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 50.

1:o. Att ej emottaga gåfva af den, som ej ännu kommit till fullt bruk af förnuft och frihet, utom dens samtycke, under hvars vård han (*Donator*) står.

2:o. Icke genom list, bedrägeri, eller lockande, förmå någon att gifva sig något.

3:o. Ej såsom gåfva emottaga andra saker, än sådana, som han vet tillhöra *Donator*. Jfr. M. B. 49 Cap. 1 §: *Köper någor, eller tager i pant thet han vet stulit vara, stånde tjufsrätt* &c. Hvad, som gäller om köp och pant i detta afseende, gäller äfven om gåfva.

4:o. Ej emottaga gåfva, för att dermed befrämjas en ond afsigt. Jfr. M. B. 4 Cap. 6 §: *Tager någor gåfvo, eller förläning, af fremmande herrskap att främja thess fördel emot Konungens och Rikets bästa, hafve förverkat lifvet och thet han nutit.*

5:o. Ej på ett oanständigt sätt begära gåfva. Att den, som ville neka till desse pligters iakttagande, *directe* skulle motsäga sig, och *directe* förolämpa andra, samt således öfverträda en *analytisk* och *fullkomlig* pligt emot andra, behöfver ej bevisas.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 51.

1:o. Ej begära något, som han icke behöfver. Denna pligten härledes från dess *fullkomliga* pligt att ej med list, eller bedrägeri, förskaffa sig gåfva.

2:o. Iakttaga anständighet uti gåfvans begärande och emottagande. Anm. Det är en hel annan sak att vara anständig, och att ej vara oanständig. Jag kan undvika att *directe* vara oanständig, men

Digitized by Google

derföre ej vara anständig. Den, som på oanständigt sätt begår, eller emottager, något, öfverträder en *Fullkomlig* och *Analytisk* pligt, men den, som ej anständigt begär, eller emottager, något, öfverträder en *Ofullkomlig* och *Synthetisk* pligt. — Den, som derföre afhåller sig ifrån ord och handlingar, hvarigenom han kunde sägas oanständigt begära, eller emottaga, gåfva, öfverträder väl icke en *Fullkomlig* pligt, men han öfverträder likväl en *Ofullkomlig*, så vida han ej på allt sätt bemödar sig att genom ord och handlingssätt anständigt (modeste) göra detsamma.

Af den *Fullkomliga* och *Analytiska* pligten, att ej oanständigt begåra, eller emottaga, gåfva, kan den *Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligten bevisas, emedan en försummad anständighet, *nb.* när den, som försummar anständighetens fordringar, känner dem, och vet, att han försummar dem, är en indirect oanständighet.

Modestia, eller anständighet, definierar Cicero rättligen genom *en scientia opportunitatis idoneorum ad aliquid agendum temporum.*

3:o. Ej emottaga gåfva af den, som han vet icke utan sin skada kan umbära densamma.

Af Fullkomliga pligten att ej emottaga gåfva af den, som ej äger fullt bruk af förnuft och frihet, bevises denna pligten, emedan den, som i sådan ställning ger något, visar brist på förmåga att inse lagar, d. å. på förnuftets bruk.

b.

Pligter, hvilka åligga den, som redan blifvit Donatarius.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 32.

1:o. Skall en redan blifven *Donatarius*, som jag kallar *Absolutus*, (ty hvad *Donatarius conditio-*

Digitized by Google

gulis skall, eller bör, göra, följer af *sjelfva conditic donationis*, nemligen *directe*, eller indirecte) ej visa sig otacksam emot *Donator*. Otacksamhet, såsom en yttre last, opponeras emot tacksamhet, såsom en dygd. Man måste skilja emellan otacksamhet, och brist på tacksamhet. Otacksamhet består uti ett handlingssätt, hvarigenom man icke allenast icke bevisar sig tacksam, utan tvärtom utfar emot sin välgörare uti ord och handlingar, hvarigenom han verkligen förolämpas. Att det är en *Analytisk* och *Fullkomlig* pligt att undvika denna last, är lätt att finna, helst *Donatariens directe* derigenom förolämpar *Donator*, och *directe* motsäger sig, i det han på en gång anser gåfvan för välgörande, ty annars hade han ej emottagit den, och ej anser den för välgörande, emedan han utfar emot gifvaren uti ord och handlingar, hvilka visa, att han anser honom för sin fiende, och således icke för sin välgörare, eller dess gåfva för välgörande.

9:o. Sjelf, derest emellan *Donator* och honom ej annorlunda aftalas, vidkännas de olyckor, eller den skada, som den låfvade, men ej ännu öfverlemnade, saken, utan *Donators* förvållande, kan tillfogas.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 33.

Dess hufvudsakliga *Ofullkomliga* pligt är tacksamhet, som består deruti, att han (Donatarien) icke allenast unnar *Donator* allt godt, utan åfven på allt sätt, när tillfälle dertill yppas, icke allenast bevisar honom samma tjenster, eller gifver honom något dylikt, utan bemödar sig att bevisa honom alla de välgerningar, som stå i hans makt; och, som välgörande är antingen *noxiæ*, eller *innoxiæ*, *utilitatis*, så bör en redan blifven *Donatarius* söka att bevisa *Donator* icke allenast *officia innoxiæ*, utan åfven *officia noxiæ, utilitatis*. Beträffande *officia inno-*

Digitized by Google

xiæ utilitatis, så kunna de hafva afseende antingen på sjelfva sinnelaget, eller på orden, hvarmed det samma uttryckes. *Donatarius* bör således icke allenast i tacksamt minne förvara gåfvan, utan äfven med orden förklara sin tacksamhet, derigenom att han berömmer sin gifvare, och tackar honom för dess godhet. Han bör likväl akta sig, att ej *gratiarum actio* sker såsom en *ad plus dandum invitatio*, utan endast af pligt. Långt ifrån att *Donatarius*, om han i förra afseendet tackar, uppfyller ett *officium formale*, öfverträder han verkligen ett *officium formale*, och har ett *vitium formale* i handlingen, och, om afsigten upptäckes, har han ej en gång uppfyllt ett *officium materiale*.

Denna pligten att vara tacksam kan af pligten att ej vara otacksam bevisas sålunda: Den, som förpligtas att ej vara otacksam, förpligtas att vara tacksam, emedan en försummad tacksamhet af den, som kunde vara tacksam, men ej vill det, är en *indirect* otacksamhet.

Den, som vill visa sig tacksam, söker alla tillfällen att visa sin tacksamhet verksam. Kommer välgöraren i nöd, så understödjer han honom; han återgifver gåfvan, hel och hållen, eller till en del, ja till och med mer, än han fått, o. s. v.

3:o.

Pligter, i anseende till Mutuum Beneficum. (Försträckning *utan Renta.*)

§. 34.

Mutuum, i allmänhet betraktadt, såsom contract, är ett aftal, hvarigenom någon lemnar en annan en *res fungibilis*, med vilkor att, efter en bestämd, eller obestämd, tids förlopp, återfå en sak af samma slag och godhet. Hoppius uti sina Commentarier öfver *Institutiones Justinianeæ* definierar *Mutuum* genom en *Contractus realis, quo rei nostræ fungibilis dominium in alium trans-*

ferimus, ut eadem nobis reddatur in genere. — *Creditor* kallas den, som på bestämd, eller obestämd, tid, lemnar en annan någon af sina *res fungibiles*, med vilkor att återfå andra af samma slag och godhet. — *Debitor* den, som, på bestämd, eller obestämd, tid, får någon af en annans *res fungibiles*, med vilkor att lemna andra af samma slag och godhet. — *Mutuum* hårleder Romerska lagen *ex meo & tuo*, orden lyda så: *Mutuum appellatum est, quia ita a me tibi datur, ut ex meo tuum fiat.*

Mutuum indelas i anseende till præstationen uti *beneficum & onerosum*. Här är fråga om *mutuum beneficum*, eller försträckning utan renta. Den, som gratis utlånar någon *res fungibilis*, kan kallas *Creditor Beneficus*. Den, som för betalning gör det, kan kallas *Creditor Onerosus*. — När *Debitor* ger renta, kan han kallas *Debitor Usurarius;* når han ej ger renta, Debitor *non usurarius* (Rentegifvande, och icke Rentegifvande). Anm. *Debitor* är ej förpligtad att lemna samma sak *in specie* till Creditor, ty då vore det ej *mutuum;* men han har rättighet dertill, emedan det kan hända, att han ej behöfver bruka den lånta saken. Mera hårom vid afhandlingen om *Debitors* och *Creditors* pligter.

I anseende till tiden, när *mutuum* skall återlemnas, indelas det uti sådant, att det antingen vid påfordran, eller, efter en viss tids förlopp, skall återlemnas.

Mutuum kan antingen uppkomma *directe*, når jag nemligen lånar något, eller *indirecte* genom ett föregående aftal, såsom t. e. når jag köper något, och gifver min Skuldsedel i stållet för betalningen. — Vanligen tager *Creditor* en skriftlig försäkran af *Debitor* att återfå hvad han till honom lånt. Denna försäkran kallas Skuldsedel.

Skuldsedlar kunna vara af flera slag. Antingen äro de ställde på viss man, och då vanligen på den, som gifvit försträckningen (*Creditor*), och utan tillstånd af *Debitor* att lemna den till en annan,

Digitized by Google

esa påskrifven transport, jfr U. B. 4 Cap. 5, 11 §§, ller ock äro de ställde på en viss man, men med illåtelse att lemna dem till en annan, (viss man, ller ordres), eller ock på innehafvaren. — En kuldsedel, som är ställd på Innehafvaren, gäller hvars hand, den kommer. Andra måste transorteras af den, som vill öfverlemna sådana obligaioner till en annan.

Vexlar äro äfven ett slags skuldsedlar, eller anisningar, utgifne af en person för att inlösas af len, på hvilken de äro anviste. — Vexlare (Renittent) kallas den, som köper vexeln och afsånler den. — Vexelgifvare (Tracent) den, som utgifver vexeln. — Vexlarens man (Presentant), som ramviser vexeln för Acceptanten. Acceptant (Bealare) den, på hvilken vexeln ställes, och som nlöser densamma. — Vexelprotest? Vägran att emotaga en vexel.

A.

Creditors Pligter.

a.

Pligter, hvilka åligga den, som vill blifva Creditor.

α.

Fullkomliga och Analytiska.

§ 35.

1:o. Att ej utlåna det, som ej är hans eget, så vida det nemligen ej sker med ägarens verkliga, eller præsumerada, bifall, t. e. en förmyndare får utlåna Pupillens egendom.

2:o. Ej utlåna det, som han ser kan skada *Debitor*, eller någon annan, t. e. gift.

3:o. Ej utlåna till dem, som ej äga fullt bruk af förnuft och frihet, t. e. barn och galningar, utan deras verkliga, eller præsumerade, bifall, som

Digitized by Google

äro deras Förmyndare. I annat fall anses han förlora det utlånta; jfr. *Kongl. Resolutionen d.* 24 *Nov.* 1725. *Förordn. d.* 20 *Oct.* 1727 *och* 17 *April* 1733.

4:o. I händelse han ej kan tjena någon med lån, icke på oanständigt sätt gifva afslag, o. *s. v.*

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 36.

1:o. Tillse, om han utan sin, eller andras, skada kan utlåna något.

2:o. Ibland flere behöfvande tillse, hvem som båst kan behöfva *mutuum*, och föredraga en mer behöfvande för en mindre behöfvande. Att uraktlåtandet af desse pligter medför en indirect motsägelse, och indirecte skada andra, är lätt att inse.

b.

Pligter, hvilka åligga den, som redan blifvit Creditor.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 37.

1:o. Att öfverlemna det utlåfvada, i händelse det ej genast sker.

2:o. Ej fordra betalning för bruket af *mutuum benefitum.*

3:o. Ej hindra *Debitor* att förtära, eller använda, res mutuo data; men tillåta honom, om han så behagar, återlemna samma sak *in specie*, emedan contractet annars för *Debitor* ej vore vålgörande.

4:o. Ej återfordra *mutuum* förr, ån tiden för dess återlemnande är exspirerad, i händelse den är bestämd, och i händelse tiden år obestämd, ej förr, ån *Debitor* möjligen kunnat draga någon nytta af

nutuum. — 2 §. 9 Cap. H. B. stadgar väl, att *Muuum*, eller det förstråckta, skall å dag förelagdan ill Borgenären, eller hans ombud, eller till den, ians rätt innehafver, i samma slag, jemgodt och ill fullo återgäldas; men uti 4 Cap. 9 §. U. B. tillåes K. Bef. *att dag till betalning förelägga, längre, ller kortare, efter thy han finner omständigheterna.* Det bör alltid vara physiskt och moraliskt möjligt ör Debitor att betala; och, som Contractet anses välgörande för *Debitor*, bör det lemnas honom så nycken tid, att han af lånet kan anse sig gagnad, och icke skadad.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 38.

1:o. Att, om ej *Debitor* utan sin, eller andras, skada kan på utsatt dag betala, då, om det för honom (*Creditor*) sjelf är moraliskt möjligt, uppskjuta betalningstiden.

2:o. Eftergifva fordran hel och hållen, eller till en del, om det för honom är moraliskt möjligt, men tvårtom för *Debitor* skulle medföra skada att betala.

3:o. Sjelf vidkännas olyckan, som res mutuo data hos *Debitor* kan, tillfogas, under nyssnämnde vilkor (att det är moraliskt möjligt &c.) Af fullkomliga pligten att ej utlåna något, som kan vara skadligt för låntagaren, kunna dessa pligter bevisas. Den, som försummar dem, då han nemligen tror sig hafva tillfälle till deras iakttagande, kommer *indirecte* i strid med sig sjelf. Han på en gång anser contractet för välgörande, emedan han kallar det så; men han anser det icke för välgörande, emedan han genom dessa handlingars försummande *indirecte* skadar *Debitor.*

Digitized by Google

B.

Debitors Pligter.

a.

Pligter, hvilka åligga den, som vill blifva Debitor.

α.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 39.

1:o. Att ej låna något af den, som ej äger fullt bruk af förnuft och frihet utan dens samtycke, under hvars vård han står. Anm. Om man af den, som är ryckvis galen, kan, den tid, han är klok, låna något, är en annan fråga. Så vida man med visshet känner, att han, den tid, contractet afslutades, var klok, så kan han, såsom då ägande fullt bruk af förnuft och frihet, anses skicklig ingå aftal, och det kan således anses tilllåtligt att med honom afsluta *contractus mutui.*

2:o. Ej aflocka, eller aftvinga, lån.

3:o. Ej på oanständigt sätt begära lån.

4:o. Ej låna för att skada sig sjelf, eller andra, t. e. gift. Det är ock *Creditors* fullkomliga pligt, som redan är visadt, att ej utlåna sådana saker. Det strider *directe* emot begreppet om *pactum* att låna, eller utlåna, det, som är moraliskt omöjligt.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 40.

1:o. Att ej begära lån, utan att nöden fordrar det, eller han tror sig hafva en inre, eller ofullkomlig, rättighet dertill. Af fullkomliga pligten att ej med svek och bedrägeri aflocka ett aftal bevises denna pligten, emedan den, som låtsar sig

Digitized by Google

behöfva låna, när han ej behöfver det, bedrar *Creditor*.

2:o. Ej låna af den, som han ser sjelf bättre kunna behöfva det ifrågavarande.

3:o. Ej gå mer behöfvande i vägen. Dessa pligter bevisas på samma sätt, som den nyssnämnde.

4:o. Med anständighet begåra lån, och med saktmod emottaga afslag &c. Anm. Att oanständigt begåra lån, förbjuder en fullkomlig lag, såsom t. e. att vredgas, eller i onda ord och åtbörder utfara emot den, af hvilken man begår lån; men det är en stor skillnad emellan att ej oanständigt, och att anständigt, uppföra sig. — Man kan af enfaldighet och okunnighet fela emot anständigheten, men det oanständiga hårledes af uppsåt och förakt, samt är således *directe* förolämpande. En bonde t. e. uppför sig väl icke anständigt, när han går in uti en förnäm herres rum med kapprock och smutsiga stöflar, men detta uppförande kan likväl icke kallas oanständigt, emedan han ej kände, att man borde lägga öfverrocken i yttre rummet &c. Om han deremot hos nämnde herre råkar att fälla smädeliga ord, hotelser m. m., så kan man kalla hans uppförande oanständigt, och herren kan anse sig af honom *directe* förolämpad, emedan bonden borde veta, att detta hans uppförande var emot yttre sedlighetens fordringar stridande. Af fullkomliga pligten att icke oanständigt begåra kan denna pligten bevisas, emedan en försummad anständighet af den, som vet, hvad som är anständigt, är en *indirect* oanständighet.

b.

Pligter, hvilka åligga den, som redan blifvit Debitor.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 41.

1:o. Att, när tiden är expirerad, eller vid på-

fordran, i händelse tiden är obestämd, återlemna en sak af samma slag och godhet. Anm. Det skall, enligt hvad om *Creditors* pligter är taladt, lemnas *Debitor* så mycken tid, att det för honom blir physiskt och moraliskt möjligt att återlemna *res mutuo data in genere*, d. v. s. en sak af samma slag och godhet, som den lånta. — Det kan icke förbjudas *Debitor* att återlemna samma sak in specie. Han har rättighet, men ej pligt, att göra det.

2:o. Sjelf vidkännas den olycka, som kan tillfogas *res mutuo data*, emedan han är dominus så väl *in substantiam*, som *usum*, *fructum*, i anseende till saken in specie.

3:o. Att, om han, vid betalningstiden, ej är solvendo, framdeles, när han möjligen blir det, betala. — Anm. Omständigheter kunna inträffa, när B. Lagen tillåter *cessio bonorum*. *Rationeta* fullkomliga, eller *yttre* Rationela, frihetslagen befaller, att förstråckningen likvål skall betalas, men B. Lagen har så väl här, som vid flera tillfällen, förbytt en ofullkomlig pligt i fullkomlig.

4:o. Att, om det mynt (i händelse *res mutuo data* var penningar) fallit i värde, då godtgöra *Creditor* efter det värde, myntet hade, när han lånte det, så vida ej contractet annorlunda förordnar.

5:o. Att, i händelse ej på dagen betalning erlägges, ersätta *Creditor* icke allenast rentan för tiden öfver Contractets innehåll, utan äfven den förlust, som han genom dröjsmålet möjligen kunde komma att lida, helst man ej kan fordra (enligt yttre lag), att den, som en tid gratis lånt bort något, sedan den tiden är exspirerad, äfven skall göra det.

Tillfällen gifvas, då en *Debitor*, oaktadt tydligt skuldebref, likvål kan frikallas ifrån skuldens inlösande, såsom:

Om han, i hopp att framdeles få penningar, utgifvit skuldebref, men sedermera icke erhållit valuta.

Digitized by Google

Om han antingen till fullo, eller till en del, betalt skulden emot särskilt quitto.

Om han hos *Creditor* äger genfordran, emot hvilken kan quittas. Detta sednare gäller likväl ej utom särskilt öfverenskommelse.

6:o. Ej visa sig otacksam, emedan detta är *direct* förolämpande.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 42.

1:o. Att, oaktadt tiden till *mutui* återlemnande ej ännu år exspirerad, likväl, om oförmodade händelser skulle sätta *Creditor* i behof att återfå *res mutuo data*, då återlemna den, *nb.* så vida det för honom (*Debitor*) är physiskt och moraliskt möjligt.

2:o. Att, oaktadt ej renta blifvit utsatt, likväl, om *Debitor* anser *Creditor* behöfva densamma, och det för honom (*Debitor*) är *physiskt* och *moraliskt* möjligt, erbjuda den. Det kan hända, att vid ett tillfälle är det möjligt, och då blir det en *ofullkomlig* pligt. Vid ett annat tillfälle är det omöjligt, neml. antingen både i anseende till en *yttre* och *inre*, eller blott i anseende till en *inre* frihetslag, och då är det, i förra afseendet, en *fullkomlig*, i sednare en *ofullkomlig* pligt att ej erbjuda rente. Dessa pligter härledas ifrån pligten att icke visa sig otacksam.

4:o.

Pligter, i anseende till Commodatum rei.

§. 43.

Hoppius *) definierar *Commodatum* genom en *Contractus realis, quo res alicui gratis ad certum*

---

*) l. c.

Digitized by Google

usum ita conceditur, ut eadem, finito usu, restituatur in specie. Det skiljer sig då ifrån *Precarium* deruti, att *Commodatum* förutsätter ett visst bruk af saken, och kan ej förr, än efter en bestämd tids förlopp återkallas. — *Precarium* deremot förutsätter ej ett visst bruk, och kan, når som helst, återkallas. Jag anser ej nödigt att skilja emellan *Precarium* och *Commodatum*, utan gör definitionen så vidsträckt, att *Commodatum* äfven innehåller *Precarium.* Jag definierar derföre *Commodatum rei* genom ett aftal, hvarigenom någon lemnar, eller låfvar att lemna, någon af sina res non fungibiles till en annan för att nyttja och bruka på bestämd, eller obestämd, tid, till bestämdt, eller obestämdt, bruk, utan betalning.

Commodatum skiljer sig då ifrån *Locatio* derigenom, att det förra sker gratis, det sednare för betalning. Begge dessa slags Contracter kunna ock, i anseende till tiden, indelas uti sådana, som ingås på *bestämd* och *obestämd* tid. Huru *Locatio*, eller hyra, på bestämd och obestämd tid åtskiljas, skall visas, när jag kommer att tala om Contractus *onerosi.*

I anseende till bruket, kan *Commodatum* indelas i sådant, som angår antingen ett *bestämdt*, eller icke *bestämdt*, bruk af det, som lemnas, eller låfvas att lemnas.

I anseende till föremålen för *Commodatum*, indelas *Commodatum* uti *Personale* och *Reale.* Det förra angår öfverlemnande åt någon af sina krafter gratis; det sednare af sin egendom. Om *Commodatum Personale* skall ibland Contractus *Personales* talas. *Commodatum* skiljer sig ifrån *Mutuum* deruti, att det förra har afseende på *res non fungibiles*, det sednare på *res fungibiles*, och ifrån *Locatio, Conductio*, derigenom, att det förra år en Contractus *Beneficus*, det sednare *Onerosus.* På Svenska behöfver man ej antaga särskilta termer för att beteckna skillnaden emellan *Commodatum* och *Locatio*, utan

Digitized by Google

man kan kalla begge dessa Contract, eller föremålen för dem, *Lån*, hvilken Term då endast kan få särskilta predicat för att beteckna skillnaden emellan Lån, som sker *gratis*, eller *för betalning*. Man kallar ock *Mutuum* Lån. Man kunde derföre skilja emellan *Lån af en förtärlig* och af en *oförtärlig* sak (*förtärligt* och *oförtärligt*), *Lån gratis*, och *Lån för betalning*. Men Romarne, hvilka gerna ville hafva ett särskilt ord för att beteckna hvarje begrepp, hafva ej lämpat *Commodatum* på andra Contract, än de så kallade *Contractus benefici reales*.

Den, som gratis lemnar, eller låfvar att lemna, någon af sina *res non fungibiles* på bestämd, eller obestämd, tid, till bestämdt, eller obestämdt, bruk, kallar jag *Commodator rei*. Den, som gratis får &c. kallar jag *Commodatarius rei*.

Commodatum rei betyder både saken, som gratis lemnas på bestämd, eller obestämd, tid, till bestämdt, eller obestämdt, bruk, och sjelfva aftalet om denna sakens öfverlemnande.

A.

Commodatoris rei Pligter.

a.

Dens Pligter, som vill blifva Commodator rei.

α.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 44.

1:o. Ej utlåna det, som ej är hans eget, utan dens verkliga, eller præsumerade, bifall, som äger det.

2:o. Ej utlåna det, som sannolikt skall skada *Commodatarius*, eller någon annan, t. e. skenvande hästar, söndriga båtar o. s. v. jfr. M. B. 29 Cap. 5 §.

3:o. Ej utlåna till den, som med lånet vill

Digitized by Google

skada sig, eller någon annan, t. e. ett svärd till den, som vill mörda en annan. M. B. 24 Cap. 4 §.

4:o. Ej utlåna något för att bedraga 3:dje man t. e. munderings-persedlar vid mönstring. Jfr. K. Förordn. d. 17 Sept. 1694.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 45.

Dessa äro, mutatis mutandis, eller med åsigt å den skillnad, som är emellan en *res fungibilis* & *non fungibilis*, desamme, som en blifvande *Creditors* pligter, hvarom redan är taladt.

b.

Dens pligter, som redan blifvit Commodator rei.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 46.

1:o. Att ej återfordra *Commodatum* förr, om tid och bruk af saken äro bestämde, än den öfverenskomna tiden är expirerad, eller det bestämda bruket är verkställdt, samt att, oaktadt contractet är afslutadt om obestämdt bruk, och på obestämd tid, och med vilkor, att, när som helst, återlemna *res commodata*, likvål ej göra det förr, än *Commodatarius* möjligen kunnat draga någon nytta af sakens bruk.

2:o. Att sjelf vidkännas den försämring och nötning, som bruket af saken nödvändigt medförer.

3:o. Sjelf vidkännas den förlust af saken, som olyckor, utom *Commodatarii* förvållande, kunna densamma tillfoga, så vida ej *Commodatarius* genom ett särskilt contract förbundit sig härtill. — Det heter annars: *res perit domino*, (*casum sentit dominus*), vel, *si res casu perit*, *domino perit*.

Kant betraktar denna sak ur 2:ne synpunkter. Utgår man, säger han, ifrån begreppet om *commodatum*, så bör *Commodatarius*, men utgår man ifrån begreppet *dominium*, så bör *Commodator*, vidkännas olyckorna. Säkrast, säger han, är likväl, att genom särskilt öfverenskommelse bestämma, hvem som skall vidkännas olyckshändelser, eller den skada, saken, utan *Commodatoris* förvållande, lider, samt att, när ett sådant aftal ej är träffadt, alltid *Commodatarius* vore förbunden ersätta skadan, emedan han då nödgades bruka mer försigtighet vid sakens förvarande.

För min del anser jag *Commodator*, så vida icke särskilt öfverenskommelse träffas, fullkomligen förpligtad, både såsom *Commodator* och *Dominus rei*, att vidkännas olyckor, hvilka, utan *Commodatariens* vållande, kunna tillfogas saken. *Commodatum* innefattar ju icke i sig någon skyldighet för *Commodatarius* att ansvara för olyckshändelser. Det vore i sådant fall blandadt med *Assecurans-contract*. Att fordra, det en, som gratis får bruka en sak, äfven skulle, så vida han icke låfvar det, vidkännas de olyckor, som, utan hans förvållande, kunna träffa *commodatum*, är en uppenbar motsägelse. Man ansåge då Contractet på en gång både för välgörande (contractus beneficus), emedan man kallade det *commodatum*, och icke för välgörande, emedan *Commodatarius*, om olyckan inträffar, måste drygt betala bruket af *res commodata*.

Anm. Tillfällen gifvas likväl, då det ej blir *Commodators*, utan *Commodatariens Fullkomliga* och *Analytiska* pligt att vidkännas olyckshändelser, såsom t. e.

När *Commodatarius* är *in mora*, d. ä. ej på utsatt dag, eller tid, återlemnar det, och *commodatum*, sedan tiden, på hvilken han fått löfte bruka saken, är exspirerad, förkommer.

När *Commodatarius* ej vårdar saken såsom sin egen egendom.

Digitized by Google

När lånet varit vilkorligt, men han (*Commodatarius*) öfverträder vilkoret, t. e. brukar en häst för plog, som blifvit lemnad till ridhäst, eller ock när *Commodatarius* uttryckligen låfvat att sjelf vidkännas olyckorna o. s. v., hvilket, när *Commodatarii* pligter omtalas, skall förklaras.

Om *Commodator* värderar saken vid utlånandet, och *Commodatarius* utfäster sig betala värdet, i händelse res *Commodata* förstöres, kallas ett sådant vilkor af Iuris Consulti res *æstimato data*. Sådant vilkor medför ej ägande rätt för *Commodatarius*, utan tillkännagifver endast försigtighet hos *Commodator* att göra sig skadeslös. Lånet måste, om det är i behåll, återlemnas; men betalas, efter värderingen, om det af våda förkommer, hvilket ibland *Commodatarii* pligter skall visas.

4:o. Ersätta *Commodatarius* den kostnad, han (*Commodatarius*) nödvändigt måst använda på *commodati* conservation, eller räddande ifrån olycka, m. m., såsom t. e. vid en eldsvåda, så vida icke *Commodatarius* sjelf förbundit sig härtill. En *Commodator*, som nekade ersätta desse kostnader, när ej särskilt öfverenskommelse med *Commodatarius* frikände honom derifrån, skulle ju komma i *direct* strid med sig sjelf. Han skulle anse contractet för välgörande, emedan han kallar det så, men ej anse det för välgörande, emedan han fordrar att *Commodatarius* skall göra kostnader för *commodati* conservation, eller räddning ifrån olyckshändelser, som ej bero af honom (Commodatarius), eller genom hans omsorg kunna förekommas.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 47.

1:o. Att, under vilkor, att det är moraliskt möjligt, och, oaktadt tiden till rei *Commodatae* återlemnande är exspirerad, likväl låta *Commodatarius*

Digitized by Google

längre få behålla res *Commodata*, om *Commodatarius* ej utan sin skada kan återlemna den.

2:o. Att, oaktadt *Commodatarius* i Contractet skulle förbundit sig att ansvara för olyckshändelser, likväl, om de inträffa, och *Commodatarius* ej utan sin skada, eller olägenhet, kan ersätta dem, sjelf, om det för honom (*Commodator*) är moraliskt möjligt, vidkännas dem. I motsatt fall blir det *Commodators* ofullkomliga pligt att utfordra ersättning af *Commodatarius*.

3:o. Att, oaktadt *Commodatarius* skulle bruka *Commodatum* till annat ändamål, än Contractet innehåller, likväl, om det är moraliskt möjligt &c. — Allt hvad som är moraliskt möjligt uti inre afseende, d. v. s. inför samvetets domstol, blir äfven inför samma domstol, moraliskt nödvändigt och således pligt.

B.

Commodatarii Pligter.

a.

Pligter, hvilka åligga den, som vill blifva Commodatarius rei.

α.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 48.

Desse äro, med åsigt å den skillnad, som är emellan *res fungibilis* och *non fungibilis*, desamma, som en blifvande *Debitors* pligter, såsom t. e.

1:o. Att ej låna något af den, som ej har fullt bruk af förnuft och frihet utan dens samtycke, under hvars uppsyn denne (Commodator) står.

2:o. Ej låna det, som han vet ej tillhöra den, som vill utlåna detsamma, utan dens verkliga, eller præsumerade, bifall, som detsamma tillhörer.

Digitized by Google

3:o. Ej aflocka, eller aftvinga, lån (Commod.).

4:o. Ej låna, utan ägarens samtycke (verkliga, eller præsumerade). M. B. 43 Cap. 3 §, förbjuder ock att låna utan ägarens samtycke. Orden lyda sålunda: *Tager någor och brukar, utan lån, eller lego, annars mans båt, eller fartyg, eller häst, och pröfves han thet hafva gjordt, utan ondt och argt uppsåt; gälde dubbelt lego och all skadan åter.* Denna §. tyckes äfven visa, att, om man kan præsumera ägarens bifall, kan man ej pligta, för det man i ägarens frånvaro brukar, t. e. en väns båt, för att komma öfver sjön, dess häst, för att komma till nästa gästgifvaregård o. s. v. Det är likväl farligt att försöka sådant, emedan, om man under bruket af saken träffas, kan man anses för tjuf. — Man måste vara i mycket godt och vänskapligt förhållande till den person, hvars tillhörighet man sålunda begagnar, eller ock genom säkra bevis kunna styrka, att ej afsigten varit att behålla den, ägaren ovetande, brukada saken.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 49.

Desse äro, med afsigt derå, att *Commodatum* har afseende på en res *non fungibilis*, *Mutuum* på en res *fungibilis*, desamme, som en blifvande *Debitors*, hvarföre jag ej vill upptaga tiden med att anföra dem.

b.

Pligter, hvilka åligga den, som redan blifvit Commodatarius.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 50.

1:o. Att, i anseende till ett *Commodatum*, som blifvit lemnadt till ett bestämdt bruk, ej gagna *com-*

Digitized by Google

modatum till annat bruk, än det, som aftalet bestämmer, samt att, om det brukas till annat, än hvad som i aftalet är bestämdt, ersätta den skada, som commodatum dymedelst kan tillfogas.

2:o. Återlemna res Commodata, antingen vid påfordran, i händelse Contractet är med det vilkor ingånget, eller efter en viss tids förlopp, eller ett bestämdt bruks fulländande. Anm. Det förstår sig, att Commodator, vid påfordrandet, eller, när saken skall återlemnas, måste vara sui juris. — Annars är det stridande emot Commodatarii fullkomliga pligt att återlemna honom Commodatum, t. e. att lemna tillbaka ett svärd till en, som blifvit galen o. s. v. Icke eller bör man återlemna res commodata till den, som förlorat rättigheten till saken, t. e. genom cessio bonorum, när det nemligen är Commodatarien bekant.

3:o. Att, i händelse han (Commodatarius) genom sitt förvållande förorsakar Commodatum skada, då ersätta densamma.

4:o. Att, om han är in mora, d. ä. dröjer med Commodati återlemnande på bestämd tid, då ersätta den skada, som Commodator derigenom kan lida. Om således t. e. saken, sedan tiden till dess återlemnande är förfluten, förstöres, är det Commodatarii fullkomliga pligt att ersätta förlusten, helst Commodator, när tiden är slutad, på hvilken res commodata får begagnas, är fri från sin skyldighet att vidkännas de olyckor, som hos Commodatarien kunna träffa saken, som, om hon i tid blifvit återlemnad, ej hade förolyckats.

5:o. Att, om han låfvat äfven ersätta olyckshändelser, som kunna tillfogas Commodatum, då göra det.

6:o. Att, i händelse saken är æstimato data, väl betala värdet, som är satt på saken, i händelse den förkommer, men ej sjelfvilligt förstöra, eller behålla, densamma. Af sjelfva föreställningen om res

Digitized by Google

æstimato data finner han dess motsägelse, i hvilken han skulle råka, om han ville förstöra, eller behålla, *commodatum*, och att han således öfverträdde en *fullkomlig* och *analytisk* pligt.

7:o. Ej till tredje man lemna en res *Commodata*, utan *Commodatoris* samtycke (verkliga, eller præsumerada, bifall). Detta kallas, äfven som allt olofligt bruk af saken, *furtum usus*. — Hvad som i Svenska lagen förbjudes angående *Pant* (pignus), förbjudes äfven, i anseende till *Commodatum*. Således heter det uti H. B. 10 Cap. 3 §.: *Pant bör vid 6 D:r bot ej utlånas.*

8:o. Ej göra lån till Pant, *ub.* utan ägarens samtycke.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 51.

1:o. Att, om *Commodator* förr, än tiden, på hvilken han fått löfte bruka saken, är tilländalupen, skulle behöfva återfå den utlånta saken (Commodatum), och det för honom (*Commodatarius*) är möjligt återlemna densamma, då göra det.

2:o. Att, oaktadt *Commodatum* genom olycka, och således ej genom hans (*Commodatarii*) förvållande förstöres, likvål, om han finner, det han, men ej *Commodator*, kan, utan att skada sig, eller andra, vidkännas förlusten, då göra det.

3:o. Att gratis, om det för honom är physiskt och moraliskt möjligt, bestrida den kostnad, som fordras för *Commodati* räddning ifrån undergång, t. e. vid en eldsvåda, eller till reparation å de bristfälligheter, som sakens brukande nödvändigt förorsaka, t. e. nya skenors anskaffande på en vagn, hvars skenor genom bruket blifvit förslitne.

4:o. Om *Commodator* anses behöfva betalning för den lemnade sakens bruk, och *Commodatarius*, utan att öfverträda pligt emot sig sjelf, eller an-

Digitized by Google

das, d. v. s., utan sin, eller andras, skada, kan lemna den, då förbyta *Commodatum* till *Conductio*.

5:o. Att visa sig tacksam emot *Commodator*, d. å. att med ord och handlingar tillkännagifva sin förbindelse och sitt bemödande att genom alla möjliga tjensters bevisande erkänna och vedergälla den godhet, som honom genom *commodatum* blifvit bevist.

Af den fullkomliga pligten att icke vara otacksam bevisas desse pligter, emedan deras uraktlåtande är en *indirect* otacksamhet. De kunna ock, liksom alla ofullkomliga pligter emot välgörare, bringas till den allmänna pligten tacksamhet.

2:dra Stycket:

Pligter, som uppkomma genom Pacta Bilateralia Realia, eller genom Contractus onerosi reales.

§. 52.

Principen för de pligter, som ifrån desse Contracter härflyta, kan, emedan pligterne, *verbaliter* betraktade, äro så väl *negativa*, som *affirmativa*, både *Affirmatift* och *Negatift* uttryckas; och, emedan pligterne äro så väl *Fullkomliga* och *Analytiska*, som *Ofullkomliga* och *Synthetiska*, så väl sådane, att de tillkomma den, som vill ingå *Contractus onerosi reales*, som sådane, att de tillkomma den, som redan ingått desse Contracter, så kan Principen för pligterne i alla desse afseenden särskilt uttryckas.

Principen för de *Fullkomliga* och *Analytiska* pligter, hvilka tillkomma den, som vill ingå, eller redan ingått, *contractus onerosi reales*, *negatift* uttryckt, lyder så: *Verkställ icke en handling, som är sådan, att, om du verkställde den, du, såsom den, hvilken vill ingå, eller redan ingått, contractus onerosi reales, analytice,* eller *directe, skulle finna, att du kom i strid med dig sjelf.*

Digitized by Google

Affirmatift uttryckes den sålunda: *Verkställ en handling &c.*

Principen för de *Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligterne, *Negatift* uttryckt, lyder så: *Verkställ icke en handling, som är sådan, att du, såsom den, hvilken vill ingå, eller redan ingått, contractus onerosi reales, skulle synthetice, eller indirecte, d. ä. genom ett raisonnement, finna, att du kom i strid med dig sjelf.*

Alla Contractus *onerosi reales* innefattas uti denna formeln: *Do, ut des,* åfven som alla *Contractus onerosi* i allmånhet i denna formeln: *Do, ut des, do ut facias, facio, ut facias.* Somliga tillägga: *facio, ut des.*

Contractus *onerosi reales* har man indelat i sådana, som antingen komma an på lyckan, eller ock icke komma an på lyckan. De förre har man kallat *Hazard-Contract.* Desse kunna, enligt hvad jag förut, vid afhandlingen om Contract i allmänhet, visat, ej anses för Contract.

De *Contractus onerosi reales*, hvilka ej ankomma på lyckan, och som egentligen kunna kallas Contract, kunna, i anseende till vidden af ägande rättens öfverförande, indelas i sådana, som medföra full ägande rätt, och sådana, som ej medföra full ägande rätt. — Af förra slaget hafva vi 3:ne Contract, nemligen *Permutatio, Emtio, Venditio* och *Mutuum fœneratitium.* Af sednare slaget ett enda nemligen *Locatio, Conductio.* Af dem, som väl medföra full ägande rätt af den öfverlemnada saken in specie, men likväl fordra sakens återlemnande in *genere*, d. ä. en dylik saks återlemnande, hafva vi endast *Mutuum Fœneratitium*, som skiljer sig ifrån *Locatio, Conductio* derigenom, att i *Mutuum* fordras icke, att man skall återlemna samma sak, utan blott en dylik, eller en res *in genere eadem.* Uti Locatio deremot fordras, att man skall lemna en res *in specie eadem.* Afsigten med *mutuum* år att använda och förbruka det, men med *Locatio, Conductio* att blott bruka det, men ej förtära, eller förbruka, det.

Digitized by Google

110.

Pligter, i anseende till Permutatio (Byte).

§. 53.

Permutatio (Byte) är ett aftal, hvarigenom någon lemnar, eller låfvar att lemna något af sin egendom till en annan emot något, som man anser af samma värde. — *Pretium*, eller värde, som antages för Byte, kallas *Pretium Vulgare*. *Pretium* för Köp, *Pretium eminens*. *Pretium vulgare* består deruti, att vara sättes emot vara, utan att värderas; men *Pretium eminens* förutsätter, att vara sättes emot penningar, eller varor emot varor, sedan de förut å ömse sidor blifvit värderade i penningar, och således anses, såsom voro de å ömse sidor köpta, t. e. när någon af en annan köper ett quantum såd, men betalar med timmer, så värderas såden och timret, och den ene anses köpa timret, den andre såden. Enligt Naturliga Lagen kan man bortbyta så väl *res immobiles*, som *mobiles*. Det kan ock kallas Byte, när man byter penningar emot penningar, när de nemligen ej längre anses, som en allmän måttstock för varor t. e. gamla kopparpenningar emot ny arbetad koppar. Värderas kopparpenningarne och den nya kopparn, så anses det för köp, och endast, när desse slags kopparvaror icke värderas, är det byte. Romarne gjorde den skillnad emellan köp och byte, att köp hänfördes till de så kallade *Contractus Consensuales*, men byte till *Contractus reales*. Förr, än den ene af Contrahenterne uti *Permutatio* öfverlemnat, hvad han låfvat, var ej Contractet hos dem bindande, utan ansågs som ett pactum *nudum*, hvarpå ej något kåromål kunde grundas, enligt den gamla regeln: *Ex nudo pacto inter Cives Romanos actio non nascitur*. Men, enligt Ratiohela Lagen, är ej denna skillnad gällande. I vår B. Lag år emellan *Skifte* och *Byte* stundom skillnad, stundom icke. Uti Å. B. betyder Skifte det samma, som Delning. Så tages det åfven uti œconomie-mål t. e. Storskif-

te, Enskifte &c. B. B. 19 Cap. 4 §. Men i J. B. betyder Skifte det samma, som Byte. Vanligen är likväl den skillnad, att, när enskilt jordägare byter jord med Kronan, kallas det Byte, men när privati sins emellan våxla jord, heter det Skifte. Vi behålla ordet *Byte* (permutatio).

Detta kan, i anseende dertill att man antingen jemt byter ting emot ting, eller icke jemt ting emot ting, utan att man får, eller gifver, penningar emellan, indelas uti *Jemt* och *Ojemt* Byte. 2 Cap. 2 §. J. B. omtalar sådant byte, eller skifte. Den visar, att, när jorden är mer vård, än penningarne, kan Contractet anses, som Skifte, men tvårtom, om jorden är mindre värd, än penningarne, eller båda lika, så anses det som köp. Man skulle kunna kalla Ojemt byte, ett med köp blandadt byte.

A.

Deras pligter, som vilja ingå Bytes-aftal.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 54.

1:o. Att ej ingå detta Contract med dem, som ej äga fullt bruk af förnuft och frihet, utan deras bifall, under hvilkas uppsigt de stå.

2:o. Ej bortbyta, eller tillbyta sig det, som ej är deras eget, eller det, som de hafva gemensamt med andra, utan deras verkliga, eller præsumerada, bifall, samt ej annat, än det, som är en förytterlig tillhörighet. — Enligt Rationela Lagen får hvem som helst, när han kommit till fullt bruk af förnuft och frihet, bortbyta alla yttre rättigheter och saker, men i B. Lagen förbjudes främmande bortbyta utrikes gods H. B. 7 Cap. 4 §.

3:o. Ej aflocka, eller aftvinga, byte.

4:o. Ej bortbyta det, som kan skada andra Contrahenten.

Digitized by Google

5:o. Ej begå svek och bedrågeri i byte, t. e. tgifva en förgyld kopperdosa för gulddosa, o. s. v. lla dessa pligter inses af sjelfva upplösningen af egreppet om Byte, såsom contract betraktadt, och ifva dymedelst fullkomlig säkerhet för rätthafvanen samt kunna med yttre tvång affordras, och mna satisfaction för deras öfverträdande.

b.
Ofullkomliga och Synthetiska.
§. 55.

1:o. Att uppgifva sakens alla möjliga brister, i väl verkliga, som tillfällige. Af fullkomliga ligten att icke bedraga kan denna bevisas.

2:o. Ej begagna sig af hvarandras enfaldighet, tan tillbjuda mellangift, om man finner den anres vara fordra det. Denna pligt härledes åfen ifrån den att icke bedraga någon, när man vill ıgå pactum.

B.
Deras pligter, som redan ingått Bytes-aftal.

a.
Fullkomliga och Analytiska.
§. 56.

1:o. Att ej, när Contractet är lagligen och ovilorligen afslutadt, återtaga hvad de antingen redan fverlemnat, eller neka att lemna hvad de låfvat tt öfverlemna, om ej ny öfverenskommelse härm träffas.

2:o. Att, sedan man utöfvat sin *actus possessoius*, sjelf vidkännas de olyckor, som den tillbytta ıken kunna tillfogas, emedan då anses man förgare af saken, då det heter: *si res casu perit, doıino perit.*

Digitized by Google

3:o. Att, om de ej på utsatt dag lemna det utlåfvade, eller det, hvarom aftalet slutades, sjelfve vidkännas de olyckor, som genom dröjsmålet kunna förorsakas, samt den förlust i allmänhet, som dröjsmålet förorsakar.

4:o. Hemula det bortbytta. B. Lagen handlar om Hemul, eller, rättare sagdt, Hemuls brist och ersättning i skifte, uti 11 Cap. 4 §. J. B.

Att dessa pligter äro *analytiska*, inser man deraf, att man ej behöfver mer än upplösa begreppet om de ifrågavarande handlingar för att inse deras moraliska nödvändighet; hvarföre ock, emedan ingen okunnighet å den pligtskyldiges sida kan lemna rum för ursäkt, de med yttre tvång kunna affordras, och således gifva fullkomlig säkerhet för rätthafvanden, eller den, emot hvilken desse pligter skola iakttagas.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 57.

1:o. Att, om alter paciscens blir ångerköpt, återtaga det bortbytta och återlemna det erhållna, om det är physiskt och moraliskt möjligt, emedan det, som inför samvetets domstol är möjligt, blir ock nödvändigt.

2:o. Att, oaktadt den saken, man tillbytt sig, förr än den öfverlemnas, eller man utöfvat sin *actus possessorius*, skulle förstöras, då, om det är moraliskt möjligt, d. ä. utan egen, eller andras, skada kan ske, frikalla alter paciscens ifrån sakens ersättande; emedan, som nyss nämndes, allt hvad som är möjligt inför samvetets domstol, blir inför samma domstol nödvändigt, eller pligt.

2:o.

Pligter, i anseende till Emtio, Venditio (Köp, Säljande).

§. 58.

Emtio, Venditio (Köp, Säljande), är ett aftal,

Digitized by Google

hvarigenom någon, emot en viss öfverenskommen summa i penningar, eller varor, värderade i penningar, antingen emottager, eller får löfte att emottaga, någon af en annans, eller ock lemnar, eller låfvar att lemna, någon af sina egna förytterliga tillhörigheter, med, eller utan, vilkor, att få ändra contractet. Anledningen till detta contract bör sökas uti menniskors olika behof af, och tillfälle att, kunna producera det, som fordras för lifvets behof och beqvämlighet.

Penningar äro en rörlig och delbar sak, som blifvit antagen såsom allmän måttstock för saker och krafters bruk. En sak, som skall anses för tjenlig till penningar, bör äga följande egenskaper: a.) Vara rörlig och delbar. b.) Sådan, att dess olika delar kunna måta hvarandra. c.) Sådan, att dess frambringande kostar en möda, svarande emot dess värde. Den bör således hvarken vara för sällsynt, eller för allmän. d.) Sådan, att den uti en mindre volum innehåller stort värde, och att den således lätt kan transporteras ifrån ett ställe till ett annat. e.) Sådan, att den under bruket och nyttjandet icke nötes och slites. — Alla dessa egenskaper hafva de ädlare metallerne, guld, silfver och koppar. — Silfver, oblandadt, eller blandadt med koppar, är det, som bäst skulle passa till penningar. — Anm. Man måste skilja emellan *penningar* och *mynt*. *Mynt* är en ädlare metall, slagen till en viss halt och vigt, eller korn och skrot, och försedd med en viss prägel I början vågde man silfver och guld, men det blef för besvärligt, och då uppkom mynt. — Penningars värde beror på öfverenskommelse. Man må ej förblanda penninge-värdet med räkninge-värdet. Man måste äfven skilja emellan *verkligt* och *icke verkligt*, d. v. s. *representatift*, mynt. Skall detta sednare, såsom t. e. pappers-mynt, hafva credit, så måste det emot silfver, guld, eller koppar, d. v. s. emot verkligt mynt, kunna, om så påfordras, invexlas. Så länge det-

Digitized by Google

före den, som utgifver pappers-mynt, som blott är ett representatift mynt, är ansedd för att äga valuta i ädlare metallet; och, när så påfordras, kan inlösa sina Skuldsedlar, har detta hans representativa mynt credit, d. v. s. gäller det, såsom vore det i silfver, guld, eller koppar; men, när man fruktar, det utgifvaren af detta pappers-mynt ej är solvendo, förlorar detsamma sitt värde. — *Köp, Säljande*, indelas, i anseende dertill, att det antingen förutsätter konst och öfning samt Borgerlig Lags tillstånd, eller icke förutsätter detta, uti *Emtio, Venditio, Naturalis* & *Civilis*, sive *Artificialis*. Det sednare kallas i vår Svenska Lag *Handel* och *Köpslagan*.

I anseende dertill, att köpet kan vilkorligen, eller ovilkorligen, ingås, indelas det uti *Vilkorligt* och *Ovilkorligt*.

Vilkoren bero af köpe-contractet. — Till vilkorliga köp räknas *Pactum legis commissoriæ*, som är ett aftal, hvarigenom beslutas, att köpet skall återgå, om icke köparen inom viss tid præsterar præstanda. *Pactum de retrovendendo?* Säljarens förbehåll att inom bestämd, eller obestämd, tid få lösa det sålda tillbaka. *Addictio in diem?* Säljarens förbehåll att få öfverlåta samma egendom åt en annan inom viss tid, och detta, utan afseende på den redan slutna handeln, eller, så vida en annan bjuder mer, än köparen vill gifva; och *Pactum Protimiseos*, som är ett aftal, hvarigenom säljaren förbehåller sig lösningsrätt äfven af den, som framdeles skulle blifva ägare af saken. Detta kalla Juristerna *Jus Protimiseos Conventionale*, och opponera detta *Jus* emot *Jus Protimiseos Legale*, eller den i Borgerliga Lagen utsatta bättre rätt, eller lösnings-rätt, t. e. Börd. *Pœna conventionalis* anses ock för vilkorligt köp; men det är en *Contractus accessorius*, hvarom framdeles skall talas.

I anseende dertill, att det, man säljer, ännu ej är ens eget, har man antagit ett slags köp, som

kallas *Emtio spei*, och ett, som kallas *Emtio rei speratæ*. Det förra är ett sådant köp, som kommer an på lyckan och en händelse, som kan inträffa, eller icke inträffa, t. e. köp om fisk, som möjligen inneslutes uti ett notvärp. Det sednare angår något, som naturen alltid plägar frambringa, t. e. gräset på en äng, blifvande grödan på en sådd åker, o. s. v. I afseende på *Emtio spei* gäller den regeln: *Contractus non debent extendi ad non cogitata*. Om således någon köpt rättigheten att få den fisk, som uti ett notvärp, eller notdrag, inneslutes, så får han icke den skatt, som med noten möjligen kunde uppdragas. Har köparen deremot ovilkorligen förbehållit sig allt, som i noten inneslutes, eller med henne kan uppdragas, så är allt hvad i noten, vid uppdragningen finnes, hans, ty aftalet var då icke endast om fisk, eller någon bestämd sak, utan om allt, som med noten i den bestämda dragningen kunde förvärfvas.

I anseende dertill att det, hvarom köpet afslutas, antingen genast, eller icke genast, till *köparen* öfverlemnas, kan *Emtio, Venditio*, vara antingen *re inita*, då nemligen varan genast öfverlemnas, eller *non re inita*, då den icke genast öfverlemnas. I förra fallet får *köparen*, vid köpets afslutande, *Jus in re*. I sednare blott *Jus ad rem*, d. v. s. en rättighet att af *säljaren* fordra, det den sålda saken, enligt afslutad öfverenskommelse, skall honom tillställas.

A.

Emtors (Köparens) Pligter.

a.

Dens Pligter, som vill blifva Emtor (Köpare).

α.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 59.

Den, som vill blifva *Köpare*, kallas en person, när den ämnar ingå *Köp-aftal*, (*contractus*, eller *pa-*

Digitized by Google

ctum Emtionis), d. v. s. ett aftal, hvarigenom han emot en öfverenskommen summa i penningar, eller varor, värdsatte i penningar, vilkorligen, eller ovilkorligen, vill emottaga ägande rätten till en annans försytterliga tillhörighet.

Alla de handlingar, hvilkas moraliska nödvändighet insés af sjelfva föreställningen om den, som vill blifva *Köpare*, kallas dess *Analytiska* Pligter, och, emedan desse, såsom tydliga och bestämda, ej af okunnighet kunna försummas, samt gifva, genom det yttre tvång, hvarmed de kunna affordras, rättshafvanden fullkomlig säkerhet för deras iakttagande och satisfaction för deras försummande, kallas de *Fullkomliga*.

Med åsigt å den skillnad, som är emellan *Byte* (Permutatio) och *Köp* (Emtio), äro dens pligter, som vill köpa något, de sämme, som dens pligter, som vill ingå *Bytes-Aftal*.

Till dens *Fullkomliga* och *Analytiska* Pligter, som vill blifva *Köpare* (*Emtor*), eller vill köpa något, räknas således följande:

1:o. Att ej köpa något af dem, som ej äga fullt bruk af förnuft och frihet, utan deras verkliga, eller præsumerade, bifall, under hvilkas värd desse äro.

2:o. Att ej köpa något af dem, som han vet olagligen hafva åtkommit det samma.

3:o. Att icke locka, eller tvinga, någon att sälja något.

4:o. Att icke begå svek och bedrägeri vid köpets afslutande. Anm. Man måste skilja emellan *error essentialis* och *accidentalis*. Det är en *Fullkomlig* pligt för den, som vill köpa något, att t. e. icke gifva falskt mynt i betalning, och det är en *error essentialis*, i hvilken han vill införa *Säljaren* (*Venditor*), om han vill lemna ett sådant mynt; men det är en *error accidentalis*, i hvilken han vill inleda *Säljaren*, om han (*Köparen*) anser den saken, han vill köpa, mer värd, än *Säljaren* för den an-

Digitized by Google

ma fordrar; och det är i sådan ställning. *Köparens Ofullkomliga* pligt att upplysa *Säljaren* härom, som ibland *Köparens Ofullkomliga* pligter skall visas. Men, om *Köparen* finner, att *Säljaren* misstager sig om sakens natur och beskaffenhet, t. e. utgifver ett par Guld-ljusstakar för malmstakar, och således lägger en *error essentialis* till grund för köpet, så är det *Köparens Fullkomliga* pligt att anse contractet för ogildt, helst till *Contract* i allmänhet, och således äfven till *Köp-Contract*, fordras, att det ej af villfarelse (*error essentialis*) afslutas. Den, som af okunnighet om sakens rätta natur och beskaffenhet ingår *Köp-Aftal*, åger ju icke fullt bruk af förnuft och frihet. Ett med honom i sådan ställning afslutadt *Contract* är att anse så, som vore det ej afslutadt.

5:o. Att ej köpa något för att skada sig sjelf, eller andra, t. e. gift. Det är ock *Säljarens Fullkomliga* pligt, som på sitt ställe skall visas, att ej sälja sådant till den, han misstänker kunna vilja dermed skada sig sjelf, eller andra.

Att alla dessa pligter insees *analytice*, eller genom sjelfva upplösningen af föreställningen om den, som vill blifva Köpare, eller ingå *Köp-Aftal*, och att deras försummande störer andras, emot dessa pligter svarande, fullkomliga rättigheter, behöfver ej bevisas.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 60.

1:o Att ej begära få köpa något, som han tror, att ägaren svårligen kan umbära, emedan han härigenom, om nemligen begäran bifalles, *indirecte* skadar *Säljaren*, och *indirecte* motsäger sig.

2:o Att ej begagna sig af *Säljarens* enfaldighet, utan att, om han finner saken vara mer värd, än *Säljaren* begär för den samma, erbjuda honom (*Säl-*

Digitized by Google

faren) den betalning, som han (*Köparen*) anser svarande emot sakens verkeliga värde.

3:o Att icke köpa allt, hvad han tycker om, eller möjligen skulle kunna behöfva, utan endast hvad som nödvändigt behöfves, och hvad han, utan egen, eller andras, skada, kan betala. Han bör således i detta afseende alltid påminna sig *Senecas* föreskrift: *Emas non quod opus est, sed quod necesse est*, helst det annars går honom, enligt gamla ordspråket; *den, som vill köpa allt hvad han ser, får sälja allt hvad han har*. Följden häraf blir först förlust för honom sjelf, och sedermera för dess Creditorer, helst den, som af behof måste sälja något, sällan får sin vara, efter dess värde, betald, och således sättes ur stånd att betala sina Creditorer.

I denna olyckliga böjelse att köpa mer, än man nödvändigt behöfver, eller tillgångarne till betalning medgifva, kan man söka orsaken till denna tidens Bankrotter. Att den, som köper allt hvad han tycker om, utan att eftertänka, om han nödvändigt behöfver, eller kan betala, det, *indirecte* motsäger sig, och *indirecte* skadar andra, är både af förnuft och erfarenhet nog tydligt, och behöfver ej genom Logikens tillhjelp bevisas. Måtte en Borgerlig Lag snart stiftas, som förböd att köpa något, när man ej kunde bevisa sig äga tillgång, eller utväg, att betala det! Då skulle väl en och annan hindras att genom handel göra lycka och samla rikedomar; men man bör ju föredraga det allmänna för det enskilta. Den Köpman, som nu genom Credit, eller lånta penningar, samlat förmögenhet, hade ju, såsom Bokhållare hos den rike, kunnat gagna, om icke så mycket sig sjelf, eller andra, som han, genom sin lyckliga, på Credit grundada, handel nu gjort, likväl tillräckligt, för att hafva uppfyllt sin bestämmelse, såsom medlem af menskliga samfundet. Våre, nu så kallade, Capitalister, emedan de då svårligen kunde få sina penningar utlånte, skulle härigenom tvingas, att ändtligen köpa

Jord-, Bruks- eller Stads-egendom m. m., eller och att insätta sina penningar i handelsrörelse, fabriker, o. s. v. — Utom den förmånen, att Bankrotter då sällan, eller aldrig, skulle inträffa, skulle äfven det så kallade Procenteriet dymedelst hindras och förekommas. För närvarande äro vanligen de, som ej kunna gifva full säkerhet, olyckeliga offer för procentares vinningslystnad. Om nu det 1:o förböds att utlåna till den, som ej kan lemna full säkerhet, och 2:o ålades den, som, detta oaktadt, utlånte till en sådan, utom Lånesummans förlust en afpassad plikt, så skulle, utan tvifvel, den olyckliga Procenteri-lusten upphöra. Penningen blefva ock mer allmänt utdelad, och den egna fliten mer nödvändig för utkomst och bergning. Den fattige blef väl icke i hast rik; men han fick ock icke så lätt tillfälle att blifva den enfaldiges bedragare och främmande penningars förstörare.

b.

Dens Pligter, som redan blifvit Emtor (Köpare).

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 61

Den, som redan blifvit *Emtor*, eller *Köpare*, kallas en person, när han ingått ett aftal, hvarigenom han, emot en viss öfverenskommen Summa penningar, eller vissa varor, värderade i penningar, vilkorligen, eller ovilkorligen, fått en annans förytterliga tillhörighet, antingen genast i handom, då han har *jus in re*, och köpet kallas *Emtio re inita*, eller ock endast rättighet att, efter en bestämd, eller obestämd, tids förlopp, vilkorligen, eller ovilkorligen, få emottaga och äga en annans tillhörighet, då han, vid köpets afslutande endast får *jus ad rem*, och då köpet kallas *Emtio non re inita*. Eller kortare: Jag kallar *den, som redan blifvit Emtor*, en person, som,

Digitized by Google

emot en viss betingad köpe summa, vare sig i penningar, eller i varor, värderade i penningar, till ett visst belopp, fått på sig transporterad en annans rättighet till en förytterlig tillhörighet.

Att genomgå alla de pligter, som i anledning af alla slags olika *Köp* kunna åläggas *Emtor* och *Venditor*, är öfverflödigt, helst man af sjelfva föreställningen om hvarje särskilt *Köp-Contract* kan *directe*, d. å. *analytice*, sluta till de *Analytiska* och *Fullkomliga* pligterna, samt *indirecte*, eller *synthetice*, d. å. genom ett raisonnement, härledt ifrån den allmänna *Fullkomliga* pligten att icke skada, eller förolämpa, någon, sluta till *Synthetiska* och *Ofullkomliga*, som vid olika *Köps* afslutande åligga *Emtor* och *Venditor*.

Till en redan blefven *Emtors* (*Köpares*) allmänna (hvarom här är fråga) *Fullkomliga* och *Analytiska* pligter räknas således följande:

1:o Att betala det öfverenskomna värdet i penningar, eller i varor, värderade i penningar, till det belopp, köpaftalet innehåller.

2:o Att, när det är *Emtio non re inita*, afbida den tid till sakens afhämtning, som i aftalet är bestämd, så vida nemligen ej *Säljaren* dessförinnan vill aflemna den försålda saken.

3:o Att, i händelse *Köpet* är *vilkorligt*, uppfylla vilkoret, antingen det då angår sakens erhållande, eller återlemnande.

4:o Att, sedan han utöfvat sin *Besittnings-Act* (*actus possessorius*) i afseende på det köpta (*res empta*), sjelf vidkännas de olyckshändelser, som, utan *Säljarens* förvållande, kunna inträffa. Om således *A* köper ett ankar vin af *B*, men *A* begär, att det hos *B* får för dess (*Köparens*) räkning quarblifva, tills det af honom afhämtas; men detta ankar, utan *Säljarens* vållande, förkommer, så vidkännes *A*, och icke *B*, denna förlust. *A* är ju ägare af vinet, emedan han redan utöfvat sin *Besittnings-Act*, och det

hetan öfver honom: *casum sentit dominus rei*, eller: *si res casu perit, domino perit.* En annan sak är den, om uti saken är ett förborgadt fel, som väl *Säljaren*, men icke *Köparen*, kände, och den köpta saken i anledning deraf hos *Säljaren*, eller *Köparen*, skulle förkomma, t. e. om ankaret, i hvilket vinet förvarades, var otätt, och vinet dymedelst, under tiden, utrann, och *Säljaren* kände, att ankaret var läck, men ej uppenbarade det för *Köparen*, eller, om *Säljaren* kände, men vid Köpets afslutande förteg, att en häst hade obotlig invärtes sjukdom, och denne häst, antingen förr, än den af *Köparen* afhämtades, eller sedermera, dog deraf. I desse och dylika fall är det *Säljarens*, och ej *Köparens*, *Fullkomliga* pligt att vidkännas förlusten, och *Köpet* återgår, såsom genom list och bedrägeri afslutadt. Likaledes vidkännes *Säljaren* förlusten af den hos honom för *Köparens* räkning förvarade saken, om *Säljaren* antingen låfvat ansvara den sålde saken, eller om den, vid *Köpets* afslutande, icke var afskild ifrån hans öfriga likartade saker, eller om Köpet var *Alternatift*, t. e. vore det afslutadt om antingen en häst, som redan står hos *Säljaren*, eller en, som förväntades, hvilken nemligen antingen *Köparen* helst ville taga, eller *Säljaren* gifva, så om desse saker, innan *Köparen* i anseende till dem utöfvat sin *actus possessorius*, förkomma, måste *Säljaren*, hvilken till dess denne *actus* af *Köparen* blifvit utöfvad, anses för *dominus rei*, vidkännas skadan och tillfredsställa *Köparen*: hvilket, när *Säljarens* pligter komma att afhandlas, skall visas.

Anm. Alla så kallade *Flockesaker*, som, sedan Köpet om dem är afslutadt, måste ifrån flere af samma slag afmätas, afvägas och mälas, *t.* e. vissa alnar kläde, vissa skålpund caffebönor, vissa tunnor säd, som nemligen vid *Köpets* afslutande ej ännu äro afmätte, afvägde, eller uppmälde, d. v. s. skilde ifrån *Säljarens* andra likartade saker, äro sådana, att Köpet om dem ej kan vara en *Emtio re inita*, utan *Emtio non re inita*, d. v. s. *Traditio*, eller öfverlem-

nandet af den köpta saken, kan ej ske på samma gång, som *mutua promissionis acceptatio*, eller ömsesidiga löftets gifvande och emottagande. När *Köpet* är afslutadt, får *Köparen Jus ad rem*, i anseende till en sådan köpt sak, d. v. s. en *negatif* personlig rättighet, eller rättighet att af *Säljaren* fordra, det saken, hvarom *Köpet* är afslutadt, skall, emot den öfverenskomna betalningen, öfverlemnas. Sedan saken ifrån *Säljarens* likartade tillhörighet för *Köparens* räkning blifvit afskild, har *Köparen Jus in re emta*; i anseende till hvilken han då anses hafva utöfvat sin *Besittnings-Act* (*actus possessorius*). Om denna saken sedermera, medan hon ännu är hos *Säljaren*, af olycks-händelser, hvartill ej *Säljaren* varit orsak, förkommer, eller skadas, måste *Köparen* vidkännas förlusten; ty han, såsom ägande *Jus in re*, och således varande ägare af saken, kan endast förlora den samma. Men liksom förlusten, äfven så måste vinsten, vara *Köparens*, ifrån den stund, dessa saker från *Säljarens* öfriga likartade saker blifvit afskilde. Om således t. e. får, sedan de ifrån *Säljarens* öfriga får blifvit afskilda, öma, eller få lamm, så tillhöra lammen *Köparen*, så vida icke särskilt aftal *Köparen* och *Säljaren* emellan annorlunda stadgar. Det heter annars: *accessorium sequitur suum principale*. Detta gäller äfven om fast egendom. Om t. e. någon köper en landtegendom med en dertill hörande insjö; så tillhörer *Köparen* den ö, som, sedan köpet är afslutadt, och *Köparen* till egendomen utöfvat sin *Besittnings-Act*, uti samma sjö kan uppkomma. Likaledes måste, om genom jordbäfning, en landtegendom, eller ett hus, sedan *Köparen* i anseende till den köpta egendomen utöfvat sin *Besittnings-Act*, skulle förstöras, förlusten träffa *Köparen*, såsom då varande *dominus rei*.

5:o Att ej bryta *Köpet*, så vida det ej på olagligt sätt, t. e. genom svek och bedrägeri, blifvit afslutadt. Det heter derföre i H. B. I C. 2 §. *Nu hafver man slutit laga köp; thet skall stånda, och ej återgånga.*

Digitized by Google

6:o Att, om han, genom olyckshändelser, eller eget förvållande, sättes ur stånd att betala den öfverenskomna Summan, framdeles, om han kommer i den ställning, att han kan betalå, eller på annat lagligt sätt godtgöra köpesumman, då göra det, samt dessutom hålla *Säljaren* skadeslös för det lidande, som, genom betalningens uppskutande, honom kan tillfogas.

7:o Att, om det mynt, som i *Köpet* blifvit utsatt, sedan betalnings-tiden år till ändalupen, skulle falla i värde, ersätta *Säljaren* den förlust, som han, genom betalningens uteblifvande, på myntets försämring kan komma att lida. Faller myntet i värde, innan betalnings-tiden år inne, kan det väl blifva *Emtors Ofullkomliga*, men ej *Fullkomliga*, pligt att ersätta skilnaden, som igenom mynt-försämringen uppkommer, så vida icke i aftalet härom annorlunda förordnas, då det heter: *Förord bryter lag*, och då det blir en *Fullkomlig* pligt för *Köparen* att præstera præstanda.

8:o Att, om han, *Venditor*, eller någon annan, sedan den köpta saken år till honom (*Köparen*) öfverlemnad, skulle finna den samma äga helt andra och högre egenskaper, än de, som vid Köpets afslutande uppgåfvos, och att således en *error essentialis* legat till grund för *Köpet*, antingen tillbjuda *Venditor* att låta *Köpet* återgå, eller göra den förhöjning i betalningen, som sakens upptäckta högre värde fordrar. Om således någon köper ett par ljusstakar, som af *Säljaren* uppgifvas och anses vara af koppar; men hvilka man sedermera upptäcker vara af guld, så år det *Köparens Fullkomliga* och *Analytiska* pligt, att antingen låta *Köpet* återgå, om *Säljaren* det fordrar, eller, enligt ny öfverenskommelse, förhöja betalningen efter stakarnes verkliga värde. Regeln: *Contractus non debent extendi ad non cogitata*, gäller hår, och *Emtor*, eller den, som köpt ljusstakarne, under namn af koppar-

Digitized by Google

stakar, skulle ju *directe* motsäga sig och förolämpa *Säljaren*, om han, när misstaget upptäckes, ej vill låta *Köpet*, såsom grundadt på en *error essentialis* återgå. Med samma rätt, som *Säljaren* kan fordra, att *Köparen* skall återlemna den köpta saken, när en *error essentialis* grundlagt *Köpet*, kan åfven *Köparen* fordra, att *Säljaren*, af samma orsak, skall återtaga en *res vendita*, eller en af honom försåld sak. —Uppgifves icke, i anseende till de, exempelvis omtalte, ljusstakarne, af hvad metall de äro, så är, i fall *Köparen* tror dem vara af koppar, när han afslutar Köpet, men sedermera finner dem vara af guld, det hans *Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligt att upptäcka detta för *Säljaren*, som nu, ibland *Köparens Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligter skall visas.

Att alla dessa pligters öfverträdande *directe* strider emot begreppet om den, som blifvit *Emtor*, och *directe* skadar andra, inses *Analytice*, eller genom upplösningen af föreställningen om de ifrågavarande handlingar, eller om en redan blefven *Köpare*, hvarföre ock alla dessa pligter, utan något bevis, kunna antagas såsom *Fullkomliga* och *Analytiska*.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 62.

1:o Att, om han finner, att den köpta saken, oaktadt väl icke någon *error essentialis* ligger till grund för *Contractet*, likväl verkligen är mer värd, då upplysa *Säljaren* derom, och tillbjuda honom antingen att låta *Köpet* återgå, eller att, emot högre betalning, stå fast.

Man kan af den *Fullkomliga* och *Analytiska* pligten att ej skada någon sluta till denna *Ofullkomliga* och *Synthetiska*, helst förtigandet af det högre värde, man, såsom *Köpare*, anser den köpta saken äga, är ett *indirect* skadande i anseende till *Säljaren*, och en *indirect* motsägelse, i hvilken *Köparen* råkar.

Digitized by Google

2:o Att, om *Säljaren* blir ångerköpt, och det för *Köparen* är *physiskt* och *moraliskt* möjligt låta *Köpet* återgå, då göra det. Allt hvad som inför samvetets domstol är möjligt, d. v. s. rättighet, blir äfven, inför samvetets domstol, nödvändigt, d. v. s. pligt, emedan, som förr är sagdt, pligt och rättighet inför samvetets domstol sammansmälta. Förut är äfven anmärkt, att mycket kan vid ett tillfälle blifva vår *Ofullkomliga* pligt, som vid ett annat tillfälle kan blifva stridande emot pligt. Att t. e. för *A*, såsom fattig, återlemna en egendom till *B*, såsom rik, derföre att *B* är ångerköpt, när ej *Köp-Contractet* ger *B* rättighet att återköpa den samma, skulle, om *A* dymedelst att han låt *Köpet* återgå, såg sig ur stånd att uppfylla förut ingångna förbindelser, vara stridande emot hans *Ofullkomliga* pligt. Ser deremot *A*, att *B* var lidande, och att han (*A*), utan sin, eller andras, skada, d. v. s. utan att brista i sina förut ingångna förbindelser, kan låta handeln återgå, så är det hans *inre* rättighet att tillåta det, och således inför samvetets domstol äfven hans pligt att göra det.

Af *Fullkomliga* pligten att icke skada någon kan äfven denna, liksom alla *Ofullkomliga* pligter bevisas. Men, emedan de *Ofullkomliga* pligterna blott strängt angå maximen, och icke strängt handlingarne, helst det lemnas åt den pligtskyldige att sjelf bestämma, om, när och huru maximen skall användas, så kommer det an på *Köparens* eget omdöme att undersöka och bestämma, om han, genom yrkande, att *Köpet* skall stå fast, tror sig skada *Säljaren*, eller icke. Tror således *Köparen*, att han genom yrkande af *Köpets* bestånd, skadar *Säljaren*, så gör han orätt, om han ej låter det samma återgå. Tror han deremot, att han, genom *Köpets* brytande, skulle skada sig sjelf, eller andra, likväl icke *Säljaren*, så är det hans *Ofullkomliga* pligt att låta *Köpet* stå fast, och ej tillåta *Säljaren* återtaga den af honom sålda saken, när nemligen *Köpe-Contractet* ej dertill gifver anledning.

Digitized by Google

3:o *Att*, om saken (*res emta*) antingen genom *Säljarens* mindre noggranna vård, sedan *Köparen* i anseende till den samma utöfvat sin *Besittnings-Act*, hos *Säljaren* förstöres, eller skadas, eftergifva ersättning, hel och hållen, eller till en del, så vida han nemligen anser det vara för sig *moraliskt* möjligt, d. v. s., så vida han tror sig, utan pligts öfverträdande, eller starkare pligt-motivers quäfvande, kunna eftergifva denna ersättning, men anser det för *Säljaren*, om icke *physiskt* åtminstone *moraliskt*, omöjligt, d. v. s. sådant, att han utan att skada sig sjelf, eller andra, icke kan skadan, hel och hållen, eller till en del, ersätta. Tror deremot *Köparen* sig icke, utan egen, eller deras; skada, till hvilka han anser sig vara i närmare förhållande, eller utan försummande af starkare motif till pligts uppfyllande, kunna eftergifva denna ersättning, så år det hans *Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligt att icke eftergifva, utan att tvärtom fordra ersättning. Det heter i fråga om samvetssaker: *conscientia subjective errare nequit*, d. v. s. när man i samvetssaker, eller vid *Ofullkomliga* pligters iakttagande, följer sin öfvertygelse, gör man alltid rätt; och, emedan icke pligterne, utan endast deras motiver kunna collidera, så heter det: *fortior ratio obligandi vincit*. Ett starkare motif till pligts uppfyllande bör alltid föredragas för ett svagare. Att göra tvärtom är en *indirect* motsägelse. Att eftergifva en ersättning, när han (*Köparen*) tror sig icke kunna göra det, utan att skada sig sjelf, eller andra, eller, när han tror sig bättre kunna använda den i frågavarande summan, d. v. s., när han har ett starkare motif att på annat sätt använda denna summan, som ersättningen för förlusten af *res emta* inbringar, år likså omoraliskt, som att icke eftergifva denna ersättning, när han (*Köparen*) utan egen, eller andras, skada, eller utan starkare pligt-motifs quäfvande, tror sig kunna eftergifva den samma. I begge afseenden motsäger han sig *indirecte*, d. v. s. han kan genom ett raisonnement, eller förnuftsslut, finna

Digitized by Google

den strid, i hvilken han råkar genom sådana handlingssätt. Han kan nemligen sluta sålunda: Den, som förpligtas att icke skada sig sjelf, eller andra, förpligtas äfven så väl att, när han kan, utan sin egen, eller andras, skada, och utan ett starkare pligtmotifs quäfvande, eftergifva ersättning för en hos *Säljaren* genom dennes förvållande förlorad, eller skadad, sak (*res empta*), hvilken ej *Säljaren*, utan egen, eller andras, skada, kan ersätta, som att icke eftergifva denna ersättning, när ej han (*Köparen*), utan att skada sig sjelf, eller andra, eller utan ett starkare pligt-motifs quäfvande, kan umbära denna ersättning; men *Säljaren* deremot, utan dessa olägenheter, kan gifva den samma. Nu förpligtas den, som redan blifvit *Köpare*, till det förra, således äfven till det sednare. Att eftergifva något till egen skada är likså omoraliskt, som att utfordra något, hvarigenom man skadar en annan. I begge afseenden kommer man uti strid med sig sjelf. Man anser sig, eller en annan, som man skadar, för moralisk, emedan man kallar sig och honom menniska; men man anser ej sig, eller en annan, som man skadar, för moralisk, emedan man behandlar sig sjelf, eller en annan, omoraliskt, eller på ett, emot ett moraliskt väsende stridande, sätt.

4:o Att, om han anser det möjligt, och oaktadt Köpet är af *Säljaren* hemuladt, likväl frikalla honom (*Säljaren*) ifrån hemulsskyldigheten, när han finner *Säljaren* icke kunna, utan skada för sig, eller andra, denna sin pligt uppfylla. Här gäller hvad vid alla *Ofullkomliga* pligter bör iakttagas, nemligen, att den pligtskyldiges eget samvete bör bestämma, om, när, och huru han skall eftergifva, eller utfordra, sin *Yttre* och *Fullkomliga* rättighet. Af *Fullkomliga* pligten att icke skada sig, eller andra, kan han sluta till den att eftergifva, eller utfordra, sin yttre rättighet, sedan hans samvete förut sagt honom, att han, genom det ena, eller andra, handlingssättet, skulle råka ut för eget, eller andras, skadande.

Digitized by Google

5:e Att, under nyssnämnde vilkor, såvem efter-gifva ersättning för det svek; som med, eller utan, *Säljarens* förvållande, kunnat insmyga sig i *Köpet*. Om således någon säljer ett par ljusstakar, hvilka han (*Säljaren*) utgifver för Guldstakar; men hvilka *Köparen* sedermera upptäcker endast vara af förgyld koppar, så, oaktadt det är *Köparens Yttre* och *Fullkomliga* rättighet, och således *Säljarens Fullkomliga* pligt att låta *Köpet* återgå, eller på annat sätt förnöja *Köparen*, kunna likväl händelser inträffa, då det blir *Köparens Ofullkomliga* pligt att låta *Köpet* stå, och icke fordra någon ersättning. Om nemligen *Köparen* tror sig, utan pligts, eller starkare pligt-motifs, försummande, kunna genom sin *Yttre* rättighets-eftergift, göra en god gerning, t. e. undvika att blottställa en fattig man, som af behof tvangs till denna bedrägliga handel, eller som sjelf varit nog enfaldig att taga desse ljusstakar för Guldstakar, utan att, om handeln skulle återgå, af sin *Säljare* kunna få ersättning; om, säger jag, den, som köpt desse ljusstakar, tror sig kunna, med bestånd af pligt, låta handeln bestå, utan någon skade-ersättning, så, emedan det *moraliskt* möjliga, d. å. rättighet, inför samvetets domstol alltid blir *moraliskt* nödvändigt, d. v. s. pligt, så blir det hans (*Köparens*) *Ofullkomliga* pligt att eftergifva sin rättighet till handelns återgående, eller skade-ersättning, d. v. s. det blir hans *Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligt att eftergifva ersättning för det svek, eller den *error essentialis*, som, vare sig med, eller utan, *Säljarens* medvetande, insmygt sig i *Köpet*. Kan ej denna eftergift af *Köparen*, utan andra pligters, eller starkare pligt-motivers, försummande, lemnas, så blir det, enligt hvad förut är sagdt om *Köparens Ofullkomliga* pligter, dess *Ofullkomliga och Synthetiska* pligt att ej eftergifva denna ersättning. Hvad som vid ett tillfälle blir en *Ofullkomlig* pligt kan vid ett annat tillfälle blifva stridande emot en sådan pligt. Man måste således, vid frågan om samvets-pligter, döma blidt om sin nästa, och hellre tilldöma, än frändöma, dess handlingar moraliskt värde.

Digitized by Google

B.

Venditors (Säljarens) Pligter.

a.

Dens Pligter, som vill blifva Venditor (Säljare).

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 63.

Den, som vill blifva *Venditor*, kallas en person, som ämnar ingå ett aftal, hvarigenom han vilkorligen, eller ovilkorligen, emot en bestämd afgift i penningar, eller i varor, värderade i penningar, lemnar, eller låfvar att lemna (borttingar), någon af sina förytterliga tillhörigheter (*res corporales*, eller *incorporales*) till en annan.

Alla de handlingar, hvilka, emedan de omedelbarligen kunna härledes från sjelfva föreställningen om en blifvande *Venditor*, ej gifva honom någon ursäkt för deras försummande, och som, genom det yttre tvång, hvarmed de kunna affordras, samt den satisfaction, deras försummande lemnar rätthafvanden, gifva denne sednare fullkomlig säkerhet för sina emot dem svarande rättigheter, kallar jag dens *Fullkomliga* och *Analytiska* pligter, som vill blifva *Venditor*, eller vill sälja något till en annan.

Desse pligter äro till en del de samme, som dens pligter, som vill blifva *Emtor*. För redighetens skull, vill jag likvål, utan att bestämma hvilka pligter *Köpare* och *Säljare* hafva gemensamt, uppgifva dens *Fullkomliga* och *Analytiska* pligter, som vill blifva *Venditor*.

Till dem räknar jag följande:

1:o Pligten att ej ingå *Köp* (*Pactum venditionis*) med, eller sälja något till, dem, som ej äga fullt bruk

af förnuft och frihet, utan deras verkliga, eller præsumerada, bifall, under hvilkas uppsyn de stå. Enligt Rationela lagen göres ej afseende på kön, ålder, eller andra omständigheter, än contrahenternas förmåga att inse och att fritt kunna bestämma sig till det, hvarom contractet, eller aftalet, slutas. Hvar och en, som, vare sig ung, eller gammal, fruntimmer, eller karl, äger fullt bruk af förnuft, d. v. s. förmåga att kunna inse lagarne för *Köp*, och fullt bruk af frihet, d. v. s. förmåga att, utan yttre inflytande, bestämma sin vilja och handling, är derföre, enligt *Rationela* lagen, skicklig att ingå *Köp-Aftal*.

2:o Ej locka, eller tvinga, någon att köpa något, ty i sådant fall betages *Köparen* bruket af sitt förnuft och sin frihet, som för allt slags aftal, och således äfven för *Köp-Aftal*, är nödvändigt.

3:o Att ej med svek och bedrägeri afsluta *Köp*, emedan detta, såsom beröfvande *Köparen* bruket af förnuft och frihet, äfven strider emot begreppet om Pactum *Emtionis, Venditionis*, såsom Pactum, eller aftal, betraktadt. Känner derföre *Venditor* något väsendtligt fel hos det, som han vill sälja, så är det hans *Fullkomliga* pligt att uppgifva det, t. e. att en häst är månadsgalen, är ovan, istadig, svår att sko, är krubbebitare, har en obotlig inre sjukdom o. s. v. Derföre tillåter och B. Lagen uti H. B. I C. 4 §. att, då häst köpes, skall *Köparen* hafva 3 dagars frestetid.

4:o Att ej utgifva saken vara bättre, än den är, eller hafva bättre egenskaper, än hon verkligen har, t. e. att icke utgifva ett par ljusstakar vara af guld, när han vet, att de äro af förgylld koppar.

5:o Att ej sälja, eller borttinga, det, som är en annans egendom, så vida det ej sker med ägarens verkeliga, eller præsumerada, bifall, t. e. i en våns frånvaro sälja dess spannemål, sälja sina Pupillers egendom. o. s. v.

Digitized by Google

6:o Att ej sälja, eller bortsinga, det, som han med en, eller flere, har gemensamt, utan dens, eller deras, verkliga, eller præsumerada, bifall, som med honom gemensamt äga det.

7:o Att ej sälja det, som han fått med vilkor att ej försälja, t. e. Fidei-commiss.

8:o Att ej sälja det, som han förut redan sålt, eller bortsingat, men att, om likväl så skulle ske, hålla den skadeslös, som ej får den sålda, eller bortsingada, saken.

9:o Att ej sälja det, som han med vissbet vet skall skada *Köparen*, eller någon annan, t. e. gift till den, som vill förgöra sig sjelf, eller andra.

10:o Att ej sälja oförytterliga rättigheter o. s. v.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 64.

Alla de handlingar, hvilkas moraliska nödvändighet endast genom ett förnufts-slut (synthetice) kan härledas från föreställningen om den, som vill blifva *Venditor*, och således, emedan deras verkställande beror på *Venditors* eget omdöme, eller samvete, som skall bestämma, om, när, och huru han skall göra något, ej lemna fullkomlig säkerhet för deras iakttagande, eller satisfaction för deras försummande, och således ej med yttre tvång kunna affordras, kallar jag dens *Ofullkomliga* och *Synthetiska* Pligter, som vill blifva *Venditor*, såsom t. e.

1:o Att ej begagna sig af *Köparens* nöd, utan att, så mycket möjligt är, moderera priset. Att således i hungersnöd, stegra säden så högt, att den fattige ej kan lösa den, strider emot *Venditors Ofullkomliga och Synthetiska* pligt, helst han härigenom blir en *indirect* orsak till den fattiges undergång. Som likväl denna pligt, lik alla *Ofullkomliga* och

Synthetiska pligter; endast strängt befaller maximen, men icke strängt handlingen, så är det hvar och ens *Ofullkomliga* pligt, som vill sälja något, att hafva för maxim att icke begagna sig af *Köparens* nöd. Huruvida han handlar efter denna maxim, är en fråga, som ingen mer än hans eget samvete kan besvara. Att sälja för så godt pris, att man dymedelst skadar sig sjelf, eller andra, är likså omoraliskt, som att, utan afseende på *Köparens* nöd, stegra priset så, att man dymedelst skadar honom. Sker detta af uppsåt, eller af liknöjdhet, samt endast för egen vinning, utan att, som det heter, fråga efter JOSEPHS skada, så är ett sådant handlingsätt, om det kan bevisas, likså straffvärdt, som uppsåtligt *indirect* mord, eller annat uppenbart öfverträdande af andras *Fullkomliga* rättigheter.

2:o Ej begära mer för varan, än han (*Venditor*) anser den vara värd, eller tror sig böra hafva för den samma, emedan han dymedelst, att han begär mer för varan, eller saken, än han anser henne vara värd, vill inleda *Köparen* i villfarelse, och gifva honom anledning att tro, det varan är bättre, än hon verkligen är, eller att han, i händelse *Säljaren* låter pruta med sig, gör en god handel, och dymedelst bedrages i sin billiga väntan. Allt prut är således omoraliskt. En *Säljare* bör begära hvad han, enligt sin öfvertygelse om varans värde, tror sig böra hafva, och derpå icke, om det ej sker för att verkligen gagna *Köparen*, då det afprutade kan ansees för en gåfva, låta afpruta det ringaste.

3:o Att, om *Köparen* är fattig, och antingen alldeles icke, eller ej fullt ut, kan betala den sak, han behöfver, då, om det för honom (*Säljaren*) är möjligt, eftergifva antingen hela *Köpesumman*, eller en del deraf.

4:o Att för *Köparen* äfven uppgifva tillfälliga omständigheter, som kunna upplysa om sakens värde. Men härvid bör likväl en klok *Säljare* anmärka, det han väl bör hafva maximen, att, när han

Digitized by Google

utan sin, eller andras, skada, kan upptäcka sådana tillfälliga omständigheter, då göra det; men att han likväl sjelf bör bestämma, om, när, och huru det kan ske, utan att öfverträda förut ingångna pligter. Antag således att *A*, under stor hungersnöd, kommer till Stockholm med spannemål, och vet, att, om några dagar, kommer ett stort Quantum säd dels från Köpenhamn, dels från Malmö, och att säden således, genom den myckna tillförseln, betydligen skall falla i värde. Frågas då: Hvad bör den göra, som förut framkommit, och vill sälja sin säd? Bör han uppgifva denna tillfälliga omständighet, eller bör han förtiga den samma? Härtill svaras: Ser han sig icke allenast utan förlust, utan tvärtom med billig vinst, i händelse han behöfver den, kunna försälja sin säd, oaktadt han gör denna upptäckt, att neml. ett stort förråd af säd är i annalkande, så gör han rätt, att han upptäcker det. Tror han deremot, att han, genom denna upptäckt, skall förlora på sin handel, och dymedelst skada sig sjelf samt bedraga sina Creditorer, så gör han orätt, om han upptäcker, att mer säd är i väntan. Med få ord: Det kan vid ett tillfälle blifva pligt att uppgifva tillfälliga omständigheter, när man vill sälja något. Vid ett annat tillfälle kan det blifva stridande emot pligt att göra det. Maximen: *uppgif, när du, utan egen, eller andras, skada,* d. v. s *utan pligts öfverträdande, kan göra det, alla, vid ett köps afslutande, kända tillfälliga* (och således icke endast de väsendtliga) *omständigheter i anseende till den saken, du vill sälja,* är sträng, men dess utöfning, eller användandet deraf, förutsätter *moralisk* möjlighet, hvilken endast den pligtskyldige sjelf kan bestämma.

5:o Att, när en vara börjar tryta, som är högst nödvändig för menniskors uppehälle, t. e. säd, då, ibland flere behöfvande, föredraga en mer behöfvande för en mindre behöfvande, sälja den förre mer, och den sednare mindre o. s. v. Den, som handlar tvärtom, skadar ju *indirecte* den, som antingen icke får köpa något, eller ock får köpa min-

Digitized by Google

före, än den, som mindre behöfver detta Köpta understöd.

b.

Dens Pligter, som redan blifvit Venditor (Säljare).

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 65.

Den, som redan blifvit *Venditor*, kallas en sådan, som redan förbundit sig att, vilkorligen, eller ovilkorligen, genast, eller efter en bestämd, eller obestämd, tids förlopp, emot ett öfverenskommet värde i penningar, eller i varor, värderade i penningar, till en annan öfverlemna någon af sina förytterliga tillhörigheter.

Alla de pligter, som *analytice*, eller *directe*, härledas ifrån föreställningen om den, som blifvit *Venditor*, och hvilka således äro så tydliga, att icke någon okunnighet, såsom ursäkt för deras försummande, kan förebäras, och som med yttre tvång kunna affordras, samt, om de försummas, lemna *Emtor* rättighet till satisfaction för sitt lidande, kallar jag dens *Fullkomliga* och *Analytiska* pligter, som redan blifvit *Venditor*, såsom t. e.

1:o Att, i händelse *Köpet* är vilkorligt, noga uppfylla vilkoren.

2:o Att, i händelse ej det i *Köpet* bestämda vilkoret uppfylles, ersätta *Emtor* den skada, som honom häraf tillfogas.

3:o Att, om Köpet är ovilkorligt afslutadt, ovilkorligen lemna det försålda, antingen genast, i händelse det så är i aftalet beslutadt, eller vid den tid, man derom öfverenskommit.

4:o Att, i händelse den sålda saken ej genast lemnas, vårda den samma för *Köparens* räkning så, som voro det hans egen (*Säljarens*), till dess tiden,

Digitized by Google

då hon skall afhämtas, är tillhandalupen, eller, i händelse tiden härför ej är bestämd, utan beror af *Köparen*, vid påfordran, lemna den, samt att, oaktadt saken antingen, vid den bestämda tidens förlopp, (i händelse tiden är bestämd), icke afhämtas, eller, i händelse tiden ej är bestämd, utan beror af *Köparen*, och denne skulle uppskjuta afhämtningen af saken, icke låta den samma förfaras, utan, om icke gratis, dock för betalning, längre förvara henne, eller tillställa *Köparen* den samma.

5:o Att sjelf vidkännas den olycka, som kan träffa den sålda saken, innan *Köparen* till den samma utöfvat sin Besittnings-Act, såsom t. e. att sjelf vidkännas förlusten af den ved, som blifvit såld, men ej ännu ifrån dess *(Säljarens)* öfriga ved-förråd blifvit afskild.

6:o Att sjelf vidkännas den olycka, eller skada, som tillfogas, genom hans förvållande, den hos honom varande sålda saken.

7:o Att ej återtaga det sålda, utan *Köparens* samtycke, så vida *Köparen* præsterar præstanda, och ej *Köp-aftalet* tillåter *Köpets* återgång.

8:o Att hemula det sålda, d. v. s. ansvara *Köparen* lagliga åtkomsten deraf.

9:o Att ej vägra *Köparen* all den vinst, som, sedan *Köpet* är afslutadt, den sålda saken kan medföra. Liksom *Köparen* bör njuta vinsten af det, som tillkommer i afseende på det köpta, så bör han ock vidkännas den förlust, som det samma kan medföra, när nemligen ej *Säljaren* dertill varit vållande, enligt hvad om *Köparens* pligter ofvanför är taladt.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 66.

De handlingar, hvilkas moraliska nödvändighet endast *synthetice*, eller genom ett raisonnement (för-

Digitized by Google

[illegible]) kan härledas från begreppet om en redan blifven *Venditor*, och hvilka icke gifva fullkomlig s[äkerhet] för *Emtor*, emedan deras försummande kan s[ke] af okunnighet, (helst icke alla kunna äga godt om[döme] och skarp urskillning, som för dessa pligters upptäckande erfordras), och som således ej kunna bestraffas, eller lemna rätthafvanden satisfaction för sitt lidande, hänföras till dess *Ofullkomliga* och *Syn[thetiska]* pligter, som redan blifvit *Venditor*, såsom t. [e.]

1:o Att, i händelse *Emtor* blir ångerköpt, o[ch] det för honom (*Venditor*) är *physiskt* och *moraliskt* möjligt, låta Köpet återgå, oaktadt det samma var ovilkorligt afslutadt.

2:o Att, under samma vilkor, att det nemligen är möjligt, vidkännas den olycka, som, sedan *Emtor*, i anseende till *res emta*, utöfvat sin *Besittnings-Act*, kan samma sak tillfogas. Anm. Om *Säljaren* finner, att han, utan att försumma någon annan pligt, eller starkare motif till pligts iakttagande, kan vidkännas olyckan, men att *Köparen* deremot icke, utan andra pligters försummande, kan vidkännas den samma, så är det för en redan blifven *Venditor moraliskt* möjligt att frikalla *Emtor* ifrån denna skyldigheten. Och som, enligt hvad förut ofta är taladt, det *moraliskt* möjliga, d. v. s. rättighet, och det *moraliskt* nödvändiga, d. ä. pligt, inför samvetets domstol, sammansmälta, så blir det ock en redan blifven *Venditors Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligt, att, når han ser sig kunna, med bestånd af andra pligter och starkaste pligts-motif, vidkännas den olyckan, som, sedan *Emtor*, i anseende till *res emta*, utöfvat sin *Besittnings-Act*, kan den samma tillfogas. I motsatt fall blir det icke hans rättighet (*inre*), och således icke eller hans pligt, utan tvärtom stridande emot pligt, att göra det.

3:o Att likaledes, under nyssnämnde vilkor, att det neml. är möjligt för honom att, med bestånd af andra pligter och starkaste pligts-motif, eftergifva hela, eller en del af, den bestämda köpesumman,

Digitized by Google

när han ser, att Köparen icke utan andra pligters försummande kan betala den samma.

4:o Hafva anstånd med betalningen längre, än Köpe-Contractet innehåller, om han ser, att Emtor icke utan olägenhet kan inbetala penningarne, men att han sjelf (Venditor) utan olägenhet, eller pligts försummande, kan lemna anstånd.

5:o Att, oaktadt Emtor utfäst sig ersätta den förlust, som, genom myntets försämring, sedan Köpet afslutades, och innan penningarne inbetaltes, honom (Venditor) tillskyndas, likväl, under förut åberopade vilkor i afseende på förmågan för Venditor, och oförmågan för Emtor, eftergifva denna ersättning, hel och hållen, eller till en del.

3:o

Pligter i anseende till Mutuum Onerosum s. Fœneratitium (Lån emot renta).

§. 67.

***Mutuum Onerosum* (*Lån emot renta*)**, såsom Contract betraktadt, är ett aftal, hvarigenom någon (*Creditor*) lemnar, eller låfvar att lemna, en annan (*Debitor*) någon af sina *res fungibiles* för att använda och förtära, med vilkor att, efter en bestämd, eller obestämd, tids förlopp, återfå någon sak af samma slag och godhet, som den var, hvilken lemnades, jemte en öfverenskommen renta, eller afgift i penningar, eller varor, såsom ersättning för bruket af den lemnade saken.

Mutuum onerosum betyder ock sjelfva den *res fungibilis*, som, emot renta, lemnas, eller låfvas att lemnas. I detta afseende är *Mutuum onerosum* en *res corporalis*; men, betraktadt såsom Contract, är det en *res incorporalis*.

Usura, eller *renta*, kallas den afgift, som *Debitor* lemnar till *Creditor* för bruket af en *res fungibilis*,

Digitized by Google

eller för den tjenst, *Creditor* gjort honom medelst försträckning af dess *res fungibiles.* Man gör vanligen skillnad emellan *Billiga* och *Obilliga* rentor. Denna skillnad kan, enligt *Rationela* lagen, ej bestämmas efter den olika afgift, som *Debitor* ger, ty hvad som vid ett tillfälle är för stor, eller *obillig*, renta, kan vid ett annat tillfälle vara för liten, eller lagom, d. v. s. *billig*, renta. Enligt *Rationela* lagen bör rentan bestämmas af den nytta, som *Debitor* och *Creditor* kunna draga af penningarna, eller de ifrågavarande *res fungibiles.* Kan, t. e. en *Debitor*, eller *Låntagare*, af *Lånet (Mutuum)* draga 100 procents vinst, så är det visserligen en *Billig* renta att gifva 50 procent; kan deremot *Låntagaren* icke möjligen göra sig 4 procents vinst af Lånet, så är 4 procents renta allt för dryg och *Obillig.* I Borgerligt Samfund, hvarest man måste antaga en allmän regel för dem, som innehafva andras penningar, är det likväl nödigt, att rentan bestämmes. Det skulle dessutom gifva anledning till ett öfverdrifvet procenteri, om icke rentan vore noga bestämd.

SALMASIUS har orätt, när han påstår, att *res mutuo data* är *Creditors*, om han nemligen dermed förstår den samma saken, som öfverlemnas (*res in specie eadem*). Den saken, som öfverlemnas, blir *Debitors*, och *Creditor* får åtnöja sig med en sak af lika art och beskaffenhet, som den, han lemnade (*res in genere eadem*).

Äfven hafva de orätt, som yrka, att man ej bör taga *renta.* Deras skål äro följande:

1:o, emedan, enligt deras tanka, penningar äro *res steriles*, eller ofruktbara saker. Desse förblanda likvål en *res absolute fungibilis* med *res respective fungibilis.* Penningar, såsom *res respective fungibiles*, för hvilka man merendels kan få hvad man vill af säljbara saker, äro visserligen icke *res steriles*, eller ofruktbara saker.

Digitized by Google

2:o Emedan *Commodatum* är *gratuitum*, så bör, deras tanka, åfven *Mutuum* vara det. Men här- not anmärkes, att *Lån* af *oförtärliga* saker kan mnas så väl *gratis*, som *för betalning*. Contractet erom kan således vara så väl *Onerosus*, som *Bene- :us*. Emot *Commodatum*, såsom *Contractus Bene- 'us*, svarar *Locatio*, såsom *Contractus Onerosus*, och not *Mutuum Beneficum* svarar *Mutuum Onerosum*.

3:o Emedan det på flera ställen i MOSIS lag ›rbjudes taga renta, eller ocker, såsom uti 2. Mos. . XXII: 25, hvarest orden så lyda: *När tu lå- ›r mino folke penningar, thet fattigt är när tig, skalt › icke hafva tig så med honom, som en okrare, och ›tet ocker på honom bedrifva*; och uti 3:dje Mos. B. .XV: 36, *Tu skalt icke taga ocker af honom, eller inning* &c. Men härvid anmärkes, att MOSIS Lag r *Positif*, eller *Empirisk*. Hvar och en *Positif* Lag, ch således *Mosaiska* Lagen, kan och bör, när Sta- ›ns välstånd fordrar det, förbyta *Ofullkomliga* plig- ›r i *Fullkomliga*. Att det år *Creditors Ofullkomliga* ligt, att, når det för honom är *moraliskt* mojligt, :ke taga *renta*, eller *interesse*, är lätt att finna, medan allt, som inför samvetets domstol år möj- ›gt, d. å. rättighet, blir äfven inför samma dom- tol pligt. MOSES tillägger ock, af hvilka de ej orde taga *renta*. *Tu skalt*, säger han, i Dess 5:te ›oks XXIII C. 19 v., *icke okra på tinom broder* &c.; nen i följande vers säger han: *På them främmande nå tu okra* &c. Håraf synes tydligen, att renta icke sig var förbuden, utan i anseende till de närmare örhållanden, i hvilka JUDISKA folket var inom ig. Som det alltid är ett starkare motif till pligt ›tt tjena en vän, en bekant och en slägting, ån en råmling, obekant och oskyld; och, som *fortior ratio obligandi*, eller ett starkare pligt-motif, alltid ›ör segra öfver ett svagare, så år det, när fråga är ›m att gratis låna ut något, ett starkare motif att gratis låna en bekant, vån, eller slägting, ån en, med hvilken man ej år bekant, vån, eller slägt. Den

Digitized by Google

förre är det en *Rationel Ofullkomlig* pligt att tjena framför den sednare. MOSES har ock derföre förbytt denna *Rationela Ofullkomliga* pligten till en *Positif* och *Fullkomlig* pligt. Det förstår sig likväl, att MOSES ej befallt att gratis utlåna, utan endast, att, när någon utlånte något till sina bröder, d. v. s. landsmän, vänner och bekanta, skulle han ej okra, eller taga renta af dem. Men hän har, som nyss visades, ei *absolute* förbudit rentas tagande.

4:o Emedan de anse Staten af rentors tagande lida mycken skada. Men man måste skilja emellan *Billiga* och *Obilliga* rentor. Så skadliga, som de sednare äro, så nyttiga äro de förre. Genom en *Billig* renta kan både *Debitor* och *Creditor* gagnas. Hvem har sagt, att endast *Creditor* skall gagnas? Man kan ju icke tvinga någon att vara välgörande? Ett *Lån*, när rentan är billig, kan ofta vara likså förmånligt för *Debitor*, som *Gåfva*. — Ja, den, som i nödens stund får låna något, om det ock sker emot renta, när den ej är obillig, kan ju derigenom möjligen vinna mer, än om han, en tid derefter, hade fått denna Låne-summan fördubblad, eller tredubblad, till skänks. Långt ifrån att derföre fördöma *interesse*, eller *renta*, anser jag det vara en tjenst för en behöfvande att, emot *Billig* renta, få låna; och, i sakernas närvarande ställning, tror jag, att menniskor ej skulle kunna lefva lyckligt, om den ene icke med lån, vare sig med, eller utan, *renta*, understödde den andre. En annan sak är det, när Låne-lystnaden drifves för högt, och af vinningslystne Procentare understödjes. Då kan det medföra elaka följder; men: *missbruket förtar ej bruket* (*abusus non tollit usum*). Det tillhör B. Lagstiftningen att vaka öfver *Procenteri-lusten*, och att tillse, det rentor må blifva *Billiga*, d. v. s. passande efter den billiga vinst, som man med penningar i handel och rörelser vanligen kan göra sig.

§. 68.

Både *Debitors* och *Creditors* pligter, så väl dens pligter, som vill blifva *Debitor*, eller *Creditor*, som

dens pligter, hvilken, redan blifvit *Debitor*, eller *Creditor*, äro, med åsigt å den skillnad, som är emellan *Mutuum Beneficum* och *Onerosum*, de samme, som de pligter, hvilka jag redan afhandlat för *Creditor* och *Debitor*, når fråga var om *Mutuum Beneficum*. Det är endast rentan, som skiljer *Mutuum Onerosum* ifrån *Mutuum Beneficum*. Den, som tar renta, har jag kallat *Creditor Onerosus*. Den, som icke tar renta, (neml. för utlånta saker) har jag kallat *Creditor Beneficus*. Äfven så har jag kallat den *Debitor*, som gratis får njuta Lånet, *Debitor non Usurarius*, men, når det sker för betalning, *Debitor Usurarius*. Vid alla tillfällen, då det för *Creditor Onerosus* är *ph.* och *moral.* möjligt att förbyta *Mutuum Onerosum* i *Beneficum*, blir det hans *Ofullkomliga* pligt att göra det; annars tvärtom, helst inför samvetets domstol det *moraliskt* möjliga alltid tillika är *moraliskt* nödvändigt.

4:o.

Pligter i anseende till Locatio, Conductio, sei (Lega, Hyra).

§. 69.

Locatio i allmänhet, såsom Contract betraktad, är ett aftal, hvarigenom någon lemnar, eller låfvar att lemna, någon af sina förytterliga tillhörigheter, eller användandet af sina krafter, till en annan, på bestämd, eller obestämd, tid, till bestämdt, eller obestämdt bruk, emot en viss afgift i penningar, eller varor.

Conductio, likaledes såsom Contract betraktad, är ett aftal, hvarigenom någon emottager, eller får löfte att emottaga, någon af en annans förytterliga tillhörigheter, eller användandet af dess krafter, till &c.

Locator, i allmänhet, kallas den, som lemnar, eller låfvar att lemna, någon af sina förytterliga tillhörigheter, eller användandet af sina krafter &c

Conductor? Den, som emottager, eller får löfte att emottaga &c.

Locatio, Conductio, kan indelas, i anseende till föremålen, om hvilka detta Contract ingås, uti *Personalis,* som afslutas om personers krafter, och *Realis,* som angår ting.

Anm. Det sednare slags *Locatio, Conductio,* hvarom här är fråga, kan, i anseende till tingens olika beskaffenhet, angå antingen *res mobilis,* eller *res immobilis.* — Och, som *res immobilis* är antingen *absolute,* eller *respective,* sådan, så kan *Locatio, Conductio, rei immobilis,* antingen angå en *res absolute immobilis,* eller en *res respective immobilis,* t. e. ett hus. Men, som *res absolute immobilis* ej är mer, än en enda, neml jorden, så angår all *Locatio, Conductio, rei absolute immobilis* endast jord egendom.

Locatio, Conductio, rei abs. immobilis, eller Arrende af jord-egendom, kan antingen ingås för all tid, eller icke för all tid. I förra fallet har *Arrendatorn (Conductor)* besittnings-rätten, och *Locator,* eller *Jordägaren,* skatte-rätten, d. v. s. rättigheten att uppbära en viss årlig skatt, eller arrende, af jordens innehafvare. I' sednare fallet kan tiden antingen vara *bestämd,* eller *obestämd.* Ett *arrende* af en jord-egendom *(Conductio rei abs. immobilis)* ingånget på bestämd tid, kallas i vår Svenska Lag *Giftostämma.* Ett arrende deremot af en jord-egendom, som afslutas på obestämd tid, kan antingen ingås på Arrendatorns lifstid, hvilken kan anses för obestämd, och detta slags arrende kallas *Lifstids-Städja;* eller kan den ingås med vilkor, att arrendet fortfar, så länge *Locator* och *Conductor* dermed åtnöjas, då det kan kallas *Simpelt Arrende.* Ett sådant Arrende förutsätter således uppsägelse antingen å *Locators,* eller *Conductors,* sida, eller å begges sidor.

Locatio, Conductio, rei resp. immobilis, äfven som *Locatio, Conductio, rei mobilis,* kan väl afslutas på obestämd tid, men ej för all tid, emedan desse saker ej, såsom sådana, för all tid kunna existera, eller

Digitized by Google

fortsätta deras utseende af hvad de, vid aftalets afslutande, voro. Ibland *Commodators* pligter har jag anfört den för en *redan blifven Commodator*, att, oaktadt ej tiden till *Commodati* återstående är bestämd, likväl tillåta *Commodatarius* så länge behålla *res commodata*, tills han af den samma möjligen kunnat draga någon nytta. Hvad som i detta afseende gäller om *Commodatum*, gäller äfven om *Locatio, Conductio*, afslutad på obestämd tid. B. Lagen har derföre i afseende på *Locatio, Conductio, rei immobilis*, visligen bestämt en uppsägelse-tid, helst annars *Conductor* skulle kunna blifva lidande, om han genast vore tvungen att, vid påfordran, lemna *res conducta*, äfven som *Locator* skulle, i händelse ej *Conductor* förut uppsade sig, kunna få sin egendom, till en tid, ledig, d. å. utan Arrendator, eller Hyresman.

Måttstocken för *Locatio, Conductio, rei*, bör sökas i den nytta, som kan dragas af tinget, eller den saken, som utlemnas, samt af den försämring, som den samma, under bruket, förorsakas, eller den kostnad, som dess vidmakthållande fordrar. Desse sednare vilkoren måste, när fråga är om hus och lösegendom iakttagas; så vida icke antingen *Locator* skall blifva lidande, eller *Conductor* förbinder sig att lemna *res conducta* i samma stånd, som han den samma emottog, hvilket likväl, i anseende till *res mobiles*, icke alltid är möjligt, emedan den lånta saken kan slitas, och således icke kan återlemnas lika god *in specie*. Dessutom lemnas just afgiften (legan, eller hyran) för bruket af saken, hvartill äfven nötningen, eller slitningen, hörer såsom t. e. lega för en vagn, en båt o. s. v.

§. 70.

Pligter, i anseende till *Locatio, Conductio, rei*, äro, med åsigt å den skillnad, som är emellan Contractus *Onerosus* och *Beneficus*, de samme, som de pligter, jag redan afhandlat, i afseende på *Commodatum rei*. Härvid får jag likväl anmärka, att *Commodata-*

Digitized by Google

rius rei icke har rättighet att till annan man utlemna det, som han fått låna, så vida det icke skedt med *Commodators verkliga*, eller *præsumerade*, bifall; men deremot äger *Conductor rei* denna rättighet, hvilken kallas *Sublocatio*, att nemligen till annan man utlemna *res locata*, den tid, som han sjelf förbehållit sig få nyttja den samma, så vida icke *Locator* särskilt förbehållit sig, att *Conductor* antingen icke till någon annan får lemna *res locata*, eller åtminstone icke utan *Locators* hörande, i hvilket sednare fall det beror på *Locator*, om *Sublocatio* får äga rum, eller icke. Orsaken hvarföre aldrig *Commodatarius* får, utan särskilt tillstånd, till annan man utlåna *res commodata*, är den, att man ej kan antaga, det någon skall vilja gratis till hvem som helst utlåna något, derföre att han till den, eller den, personen, gjort det. Dessutom förutsätter alltid *Commodatum rei*, att *Commodatarius* skall behöfve det lånta. Att således till en annan person utlåna det, som man af en vän, eller bekant, fått gratis låna, derföre att denne funnit, det man är i behof deraf, är en motsägelse. Man anser sig ja behöfva det, ty annars hade man ej bort begära få låna det, eller fått låna det samma; men man anser sig icke behöfva det, emedan man utlånar det till en annan. Orsaken, hvarföre, i afseende på *Locatio*, det tillåtes *Locator*, om icke det strider emot ett i contractet gjordt förbehåll, att till annan man utlåna *res conducta*, är den, att *Locator* kan anses lika tjent med att taga *Hyra*, *Lega*, *Arrende* o. s. v. af den ene, som af den andre. Att *Locator* likväl håller sig till sin *Conductor*, är tydligt, äfven som att *Sublocator* får behålla den vinst, som han af *Sublocatio* kan draga, men vidkännas den förlust, som derigenom kan uppkomma.

Att det är *Locators Ofullkomliga* pligt, att, när han anser det möjligt (*physiskt* och *moraliskt*), förbyta *Locatio rei* till *Commodatum rei*, eller att antingen alldeles, eller till en del, eftergifva afgiften för sakens bruk, följer af det, som vid Creditors

Digitized by Google

pligters afhandlande, är taladt. När det icke, utan andra pligters, eller starkare pligt-motifs, försummande, för *Commodator* blir möjligt att eftergifva betalningen för sakens bruk, hvarom han (*Commodator*) endast sjelf kan döma, blir det hans *Ofullkomliga* pligt att förmå *Conductor* till dess *Fullkomliga* pligts iakttagande.

2:dra Hufvudstycket.

Pligter, som uppkomma genom Pacta Principalia non-Realia, d. v. s. genom sådana Pacta, som directe hafva afseende på förnutfsväsenden.

1:sta Afdelningen.

Pligter, hvilka uppkomma genom Pacta, som närmast hafva afseende på sinnliga förnuftsväsenden, d. ä. andra menniskor.

§. 71.

I första Hufvudstycket äro de pligter afhandlade, som uppkomma genom *Pacta*, eller *Aftal*, hvilka närmast hafva afseende på ting. I detta Hufvudstycket skola derföre de pligter afhandlas, hvilka uppkomma genom *Pacta*, som närmast hafva afseende på förnuftsväsenden, såsom opponerade emot icke förnuftsväsenden, d. ä. ting. Och som förnuftsväsenden antingen kunna betraktas såsom blott förnuftsväsenden, eller såsom icke blott förnuftsväsenden, utan såsom sinnliga förnuftsväsenden, d. v. s. sinnlighet och förnuft ägande varelser, så skola i FÖRSTA AFDELNINGEN afhandlas pligter, hvilka uppkomma genom *Pacta*,

Digitized by Google

som närmast hafva afseende på sinnliga förnuftsväsenden, d. å. menniskor. Som emot pligt å den ena sidan alltid svarar rättighet å den andra, så anser jag likså öfverflödigt att, vid afhandlingen om pligter, i anseende till förnuftsväsenden, afhandla de emot desse pligter svarande rättigher, som att, vid afhandlingen om pligter i anseende till ting, göra det.

Anm. 1:o Emot Pligter i anseende till blott förnuftsväsenden, d. å. Gud, hafva vi inga *Jura libera*, utan endast *Jura obligatoria*.

2:o Pligter i anseende till sinnliga förnuftsväsenden, eller andra menniskor (man kan ej äga direct *Hypothetisk* pligt emot sig sjelf) kunna, i anseende till vidden, indelas uti *Pligter i anseende till Personers krafter* och *Pligter i anseende till Personers ägande*.

1:sta Stycket.

Pligter, som uppkomma genom Pacta, hvilka närmast hafva afseende på Personers krafter.

§. 72.

Desse pligter grundas, liksom alla *Hypothetiska* pligter i anseende till personer, på *Pactum Formatum*. Contracter i afseende på Personers krafter hänföras oriktigt af Jurister och Moralister till *Contractus onerosi*. De kunna ju äfven vara *Benefici*. Hvad hindrar, att men äfven så väl gratis kan *göra* något för en annan, som gratis *gifva* en annan något?

I anseende till krafternas olika beskaffenhet, som till ett arbetes verkställande i synnerhet måste ansträngas, kunna desse pligter indelas uti *Pligter, hvilka i synnerhet angå kropps-krafter*, och *Pligter, som i synnerhet angå själs-krafter*.

Digitized by Google

Contractus onerosi angående personers krafter äro antingen *alltid för begge Contrahenternas krafter*, eller icke *alltid för begge Contrahenternas krafter*, *utan blott för den enes*, *onerosi*.

Af Contract (Pacta), hvilka alltid för begge Contrahenternas krafter äro *onerosi*, hafva vi ej mer, än ett, neml. *Societets*, eller *Samfunds*, *Contract angående Personers krafter* (Pactum Societatis). Af sådana, som ej för begge Contrahenternas krafter äro *onerosi*, emedan de stundom endast äro *onerosi* för den ene Contrahentens kassa, hafva vi 2:ne, neml. sådana, som antingen *directe* angå *Kropps-Arbete*, eller *directe* angå *Själs-Arbete*.

1:o.

Kropps-Arbets-Contract.

§. 73.

Detta Contract indelas, i anseende till Præstationen, uti *Beneficus* och *Onerosus*. Betalningen kan antingen bestå uti penningar, eller varor, eller uti arbete. Detta sednare antingen i samma, eller icke i samma, slags arbete. Sjelfva arbetet, hvilket så väl gratis, som för betalning, kan förrättas, kan vara *Bestämdt*, eller *Obestämdt*, och kan angå antingen frambringande af en *res nova industrialis*, eller icke angå en sådan, d. å. en ny saks frambringande. Det förra kan kallas *Commodatum operis*, när det angår något bestämdt nytt föremål, som gratis frambringas, t. e. en vagn; men *Commodatum operæ*, när ett visst arbete gratis förrättas, men ej något nytt föremål (*res nova industrialis*) frambringas, såsom t. e. dens göromål, som gratis tröskar hos en annan. När arbetet angår obestämda föremål, och således flera, antingen nya, eller icke nya tings frambringande gratis, kallas Contractet derom, i förra afseendet, *Commodatum operum*; i sednare, *Commodatum operarum*. Ett arbete, eller aftal om arbete, hvarigenom en, eller flera *res no-*

va industriales af någon för betalning frambringas, kallas *Locatio, Conductio, operis, vel operum.* Ett arbete deremot, eller aftal om arbete, hvarigenom en, eller flere slags saker för betalning verkställas, utan att någon *res nova industrialis* frambringas, kallas *Locatio, Conductio, operæ, vel operarum.*

Anm. Till producerande af ett *opus* fordras *opera* (åtgård).

Commodator och *Locator operarum* kan antingen höra till *Commodatarii*, eller *Conductoris*, hushåll, den tid, som contractet bestämmer, eller icke höra dertil. I förra fallet kallas han *Tjenstehjon*; i sednare *Dagakarl*. I förra afseendet är likväl den arbetande alltid, åtminstone så vida *Locator*, att husrummet, om ock födan icke kommer i beräkning, eller lön gifves, är att anse för ett *onus*, som *Husbonden* måste vidkännas, hvarföre Contractet kan anses för *onerosus*, eller *Locatio, Conductio operarum.*

Commodator operis? Den, som frambringar, eller låfvar frambringa (förfärdiga), en *res nova industrialis* åt en annan, utan betalning. *Commodatarius operis?* Den, till hvars förmån en *res nova industrialis* gratis förfärdigas, t. e. den, åt hvilken en vagn gratis förfärdigas. *Locator operis?* Den, som för betalning förfärdigar, eller låtvar förfärdiga, en *res nova industrialis* till en annan. *Conductor operis?* Den, åt hvilken någon *res nova industrialis* förfärdigas, eller låfvas att förfärdigas, för betalning.

Emellan *Locatio* och *Commodatum operis* är den skillnad, att det förra är ett aftal, som kallas *onerosus*, och fordrar således betalning, eller ersättning för den nya sakens förfärdigande. De sednare är en *Contractus Beneficus*, och förutsätter, att den nya saken (*res nova industrialis*) gratis förfärdigas. Emellan *Commodatum operis* och *Gåfva* (*Donatio stricte dicta*) är den skillnad, att uti *Commodatum operis* lemnas endast krafternas bruk *gratis*, men uti *Gåfva* hela saken. När en vagnmakare af mitt trädvirke gör en vagn åt mig gratis, kallas det *Commodatum*

operis; men när han af sitt eget trädvirke gör mig en vagn *gratis*, kallas det *Donatio* (*Gåfva*). I sednare af-cendet äro både virket och arbetet *gratis* lemnade; i förra blott arbetet. Om vagnmakaren sjelf tillsläpper virket, kan han skänka mig det, och blott taga betalning för arbetet. Detta Contract är då sammansatt af *Donatio stricte sic dicta* (*Gåfva*) och *Commodatum operis*.

Emellan *Locatio operis* och *Köp* är den skillnad, att uti *Köp* lemnas hela saken, hvarom *Contract* afslutas, för betalning; uti *Locatio operis* endast sakens frambringande, d. v. s. krafternas anvåndande till förfärdigande af en *res nova industrialis*. Emellan *Salarium* och *Honorarium* är den skillnad, att det förra är en accorderad betalning för en annans förrättning; det sednare är något, som man ger, utan accord till den, för hvilken man hyser någon högre aktning, än att man vågar accordera om någon viss betalning. En Handtverkare t. e. ger man *Salarium*, eller en förut accorderad betalning; men en Läkare, nb. om ej accord förut är träffadt, eller räkning af honom lemnas, ger man *Honorarium*.

A.

Pligter i anseende till Commodatum operis, vel operum.

a.

Commodatoris operis, vel operum, Pligter.

α.

Dens Pligter, som vill blifva Commodator operis, vel operum.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 74.

Den, som ämnar göra något bestämdt, eller några bestämda föremål (*res novæ industriales*) gra-

Digitized by Google

tis åt en annan, eller den, som ämnar upplåta sina kroppskrafter till frambringande af en, eller flere *res novas industriales* åt en annan, utan betalning, kallas den, som vill blifva *Commodator operis, vel operum*.

Alla de pligter, som kunna *immediate* härledas från upplösningen af begreppet om den, som vill blifva *Commodator operis, vel operum*, kallas dess *Analytiska* Pligter; och, emedan ej okunnighet kan förebåras, såsom ursäkt för deras försummande, och, emedan de med yttre tvång kunna affordras, samt, om de försummas, lemna rättbafvanden satisfaction för sitt lidande, och således gifva honom fullkomlig säkerhet, så kallas de *Fullkomliga* pligter.

Till sådana, eller dens *Fullkomliga* och *Analytiska* Pligter, som vill blifva *Commodator operis, vel operum*, räknas således följande:

1:o Att ej ingå detta Aftal om något, som kan skada *Commodatarius*, eller någon annan. Att göra det strider, emedan det är *moraliskt* omöjligt, *directe* emot begreppet *Commodatum operis*, såsom *Contract* betraktadt.

2:o Att ej göra något åt någon af en sak, som han vet ej är *Commodatarii* tillhörighet, utan dens, eller deras, samtycke, som den samma tillhörer.

3:o Ej påtaga sig göra något, som han ej kan verkställa.

β.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 75.

Till desse räknas alla de handlingar, hvilkas moraliska nödvändighet genom ett förnuftsslut kan härledas ifrån föreställningen om den, som vill blifva *Commodator operis, vel operum*, såsom t. e.

1:o Att ej låfva göra något *gratis* för den, som han ej anser behöfva en sådan tjenst, emedan han

härigenom kommer uti *indirect* strid med sig sjelf. Han på en gång anser den, åt hvilken han vill *gratis* göra något, berättigad (inför samvetets domstol) att *gratis* få detta arbete förfärdigadt, (ty annars kunde han ej anse sig förpligtad dertill, helst rättighet och pligt alltid äro motsvarande begrepp, så att emot den enes *Yttre* och *Fullkomliga* rättighet svarar den andres *Yttre* och *Fullkomliga* pligt, och emot den enes *Inre* och *Ofullkomliga* rättighet, den andres *Inre* och *Ofullkomliga* pligt), och han anser den, åt hvilken han *gratis* vill förrätta något, icke berättigad dertill, emedan han anser honom icke behöfva denna tjenst. Han skadar härigenom *indirecte* den behöfvande, dymedelst att, då han hjelpte, eller gjorde något för en, som icke behöfde denna tjenst, betog han den, som deraf var i behof, den hjelp, som denne hade en *Inre* och *Ofullkomlig* rättighet att fordra, och han (*Commodator operis, vel operum*) en *Inre* och *Ofullkomlig* pligt att lemna. Den, som derföre förpligtas att ej skada någon, förpligtas att ej *gratis* göra något arbete för någon, som han ej anser i behof deraf, eller berättigad dertill, emedan han derigenom betager den behöfvande dess *inre* rättighet till denna tjenst, och dymedelst *indirecte* skadar honom.

2:o Att emellan flere behöfvande, när ej alla kunna betjenas, föredraga en mer behöfvande för en mindre behöfvande, emedan annars den förre skulle *indirecte* förolämpas, och *Commodator indirecte* motsäga sig. Då ej pligterna, såsom *officia propria*, men väl deras motiver, kunna collidera, och det således heter: *fortior ratio obligandi*, men icke *fortius officium, vincet*, så vore det ju en *indirect* strid, i hvilken *Commodator operis, vel operum*, råkade, om han föredrog en mindre behöfvande för en mer behöfvande.

3:o Icke låfva göra något *gratis*, om han derigenom skulle betaga sig medel, eller tillfälle, att befrämja högre afsigter. Anm. Att gifva något löfte om ett arbetes verkställande, hvarigenom man skulle

Digitized by Google

directe skada sig, eller någon annan, strider emot en *Fullkomlig* och *Analytisk* pligt Att låfva det, som är omöjligt (*physiskt* och *moraliskt*), strider emot begreppet *Pactum* i allmänhet, och således emot de *Fullkomliga* och *Analytiska* pligter, som i anseende till *Pacta* skola iakttagas.

4:o Att på ett behagligt och anständigt sätt låfva *gratis* göra något. Att oanständigt göra det, strider emot en *Fullkomlig* och *Analytisk* pligt, emedan man dymedelst *directe* förolämpar en annan, och *directe* motsäger sig sjelf. Skillnaden emellan att på oanständigt sätt låfva något, och att icke på anständigt sätt göra det, består deruti, att det förra är ett uppenbart och oursäktligt förakt; det sednare är ett hemligt och ursäktligt, emedan det beror på dens egen öfvertygelse, eller begrepp, som visar det. Man kan ej veta, om den, som manquerar i anständighet, gör det i afsigt att förolämpa, eller icke, men ett uppenbart förakt, hvartill oanständighet räknas, är ett *direct* förolämpande, och kan ej af okunnighet, eller brist på lefnadsvett, ursäktas.

b.

Dens Pligter, som redan blifvit Commodator operis, vel operum.

α.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 73.

Till dem räknas följande;

1:o att gratis göra hvad han låfvat, och att således icke fordra betalning för arbetet.

2:o Att på utsatt tid hafva arbetet färdigt.

3:o Att ej förstöra ämnet, eller materien, hvaraf saken skall förfärdigas, utan vårda den så, som vore det hans egen tillhörighet.

4:o Att, om saken, genom hans förvållande, förkommer, eller skadas, ersätta förlusten, eller skadan, o. s. v.

β.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 77.

Till dem räknas följande:

1:o Att, om han (*Commodator*) finner, det *Commodatarius* förr, än den utlåfvade tiden till arbetets förfärdigande är expirerad, kan behöfva det, och det, för honom (*Commodator*) är *physiskt* och *moraliskt* möjligt att förr, än han låfvat, lemna arbetet ifrån sig, då göra det, emedan allt, hvad som inför samvetets domstol är möjligt (rättighet), äfven blir nödvändigt, eller pligt.

2:o Att likaledes, med vilkor, att det är möjligt, vidkännas den olycka, som, utan hans förvållande, hos honom kan träffa ämnet till den *res nova industrialis*, som skall förfärdigas.

3:o Att, om han låfvat göra flere saker, eller frambringa flere *opera*, då göra det först, som han finner, att *Commodatarius* snarast, eller bäst, kan behöfva, emedan han annars skulle *indirecte* motsäga sig, och *indirecte* förolämpa *Commodatarius*.

b.

Commodatarii operis, vel operum, Pligter.

a.

Dens Pligter, som vill blifva Commodatarius operis, vel operum.

α.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 78.

1:o Att ej aflocka, eller aftvinga, ett *Commodatum operis, vel operum.*

Digitized by Google

2:o Ej tillåta den gratis göra något arbete, som ej ännu kommit till fullt bruk af förnuft och frihet, utan dens samtycke, (verkliga, eller præsumerade), under hvars uppsyn den står.

3:o Ej anförtro någon ett arbete, som dermed sannolikt skadar sig sjelf, eller någon annan.

4:o Ej på oanständigt sätt begära *Commodatum operis*, vel *operum*, eller med ord och handling förolämpa den, som nekar denna tjenst.

Desse pligters nödvändighet inses af sjelfva begreppet om *Commodatum*, såsom *Contract* betraktadt. Att de således äro *Analytiska* och *Fullkomliga*, är utan tvifvel.

β.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 79.

1:o Att ej emottaga tillbudet af ett arbetes förfärdigande *gratis*, när den, som tillbjuder det, är fattig och kan behöfva betalning.

2:o Att, vid *Commodati* begårande, iakttaga anständighet. Anm. Skillnad emellan *oanständighet* och *brist på anständighet* är åfvanför utredd.

3:o Att ej begära *Commodatum*, om han ej tror sig behöfva det, eller om han finner, att andra båttre kunna behöfva denna tjenst.

b.

Dens Pligter, som blifvit Commodatarius operis, l. operum.

α.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 80.

1:o. Att sjelf vidkännas de olyckor, som utan *Commodators* vållande kunna träffa den materien, hvar-

Digitized by Google

af den, eller ile, uti *Commodatarii operis, vel operum,* bestämda *res nova industrialis,* eller *res novæ industriales,* skall, eller skola, förfärdigas.

2:o Att, i händelse *Commodator operis, vel operum,* föreskrifvit något vilkor, t. e. att ej sälja, eller bortgifva, den *res nova industrialis,* som i aftalet är bestämd, iakttaga det samma.

3:o Ej visa sig otacksam emot *Commodator.* Anm. Skillnad emellan *otacksamhet* och *brist på tacksamhet* är förut anmärkt. Otacksamhet är en *materiel* last; brist på tacksamhet är på sin höjd blott en *formel.* Det kommer an på den pligtskyldige sjelf att bestämma, hvad tacksamhet är, och huru den skall visas; men otacksamhet, som visar sig genom förolämpande ord och handlingssätt, är ett uppsåtligt öfverträdande af en *Fullkomlig* pligt emot andra.

4:o Att, i händelse *Commodator* måste göra några kostnader på den saken, hvaraf han låfvat förfärdiga något, ersätta dem, så vida ej genom särskilt öfverenskommelse annorlunda stadgas.

β.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 81.

1:o Att, oaktadt tiden till arbetets förfärdigande redan är exspirerad, likväl, om det för honom är möjligt, afbida tiden, tills det med *Commodator's* beqvämlighet kan verkställas.

2:o Att, om *Commodator,* sedan aftalet är slutadt, skulle komma i nöd, då, om det för honom, (*Commodatarius*) är möjligt, erbjuda betalning för arbetets verkställande, och dymedelst förbyta *Commodatum* till *Locatio.*

3:o Att, under nyssnämnde vilkor, äfven vidkännas de olyckor, som kunna träffa den materia, eller sak, hvaraf arbetet (*opus*) skall förfärdigas, oaktadt *Commodator* skulle förbundit sig att göra det, eller till dessa olyckor skulle hafva varit vållande.

4:o Att, under samma vilkor, frikalla *Commodator* ifrån arbetets förfärdigande, om det för honom (*Commodator*) skulle blifva svårt att verkställa.

Af *Fullkomliga* pligten att ej vara otacksam härledas alla dessa pligter, såsom inbegripna uti den för alla dem, som åtnjuta välgerningar, allmänna *Ofullkomliga* pligten att vara tacksam.

B.

Pligter i anseende till Locatio, Conductio, operis, vel operum.

§. 82.

Med åsigt å den skilnad, som är emellan *Locatio*, *Conductio*, såsom en *Contractus Onerosus*, och *Commodatum*, såsom en *Contractus Beneficus*, till följe hvaraf det förra aftalet fordrar betalning för arbetets verkställande, det sednare icke, tillkomma så väl *Locator*, som *Conductor*, *operis*, vel *operum*, samma, så väl *Fullkomliga* och *Analytiska*, som *Ofullkomliga* och *Synthetiska*, pligter, som jag tilldelt *Commodator* och *Commodatarius operis*, vel *operum*. Jag anser derföre öfverflödigt att särskilt upprepa dem. Jag får endast anmärka, att, oaktadt det är *Conductors Fullkomliga* pligt att betala *Locator*, kan det likväl, vid ett tillfälle, blifva den sednares *Ofullkomliga* pligt att eftergifva betalningen, äfven som det kan, vid annat tillfälle, blifva hans *Ofullkomliga* pligt att utfordra den summa.

Enligt *Rationela Fullkomliga* Lagen kan man anförtro arbete åt hvem, som helst, när den äger fullt bruk af förnuft och frihet; men B. Lagen förbjuder att åt vissa icke priviligierade personer anförtro det. Orsaken är den, att uti ett B. Samhälle, der hvar och en bör skatta för sitt näringssätt, skulle de, som, utan att skatta för något, fingo idka hvad näringssätt, de behagade, betaga de skattskyldige tillfälle att förtjena hvad de, genom skattens er-

Digitized by Google

liggande, vore berättigade [illegible], och dymedelst skada dem. Frågan om Skrå-Inrättningar, eller Skrå-Ordningar, är således lätt besvarad. Att den, som icke skattar för ett näringsfång, skadar, genom dess utöfning, den, som skattar derföre, behöfver icke bevis.

C.

Pligter i anseende till Commodatum operæ, l. operarum.

§. 83.

Både *Commodatoris* och *Commodatarii operæ*, vel *operarum*, så väl *Fullkomliga* och *Analytiska*, som *Ofullkomliga* och *Synthetiska*, Pligter äro, med åsigt å den skilnad, som är emellan arbete, som åsyftar frambringande af en *res nova industrialis*, och arbete, som ej åsyftar en sådan saks frambringande, de samme, som *Commodatoris operis*, vel *operum*, och *Commodatarii operis*, vel *operum*, pligter. Anm. När till hvarje *contract*, eller *pactum*, är nödigt, att det, hvarom aftalet ingås, är möjligt, (*physiskt* och *moraliskt*), så behöfver jag ej nämna, att *Commodatarius operæ*, vel *operarum*, ej får pålägga *Commodator* arbete, som antingen strider emot hans *physiska*, eller *moraliska*, väsende.

D.

Pligter i anseende till Locatio, Conductio, operæ, l. operarum.

§. 84.

Desse äro ock, med afseende på den skilnad, som är emellan *opus* och *opera*, hvarom förut är taladt, så väl för *Locator*, som *Conductor operæ*, vel *operarum*, de samme, som för *Locator* [illegible] [illegible] *operis*, vel *operum*.

Digitized by Google

Ingen kan tvingas till arbete förr, än han med sin sysslolöshet hotar att skada sig sjelf, eller andra. B. Lagen förordnar derföre visligen, att lösdrifvare skola antaga tjenst, nemligen att de, som ej hafva något annat att lefva af, än sina krafter, skola använda dem till förskaffande af deras lifsuppehälle, samt att arbete kan aftjena gäld, Jfr. H. B. 16 C. 3 §. hvarest orden så lyda: *Finnes gäldenärens fattigdom vara kommen af slöseri, dobbel, lättja, eller vårdslöshet, svare tå till hela gälden och aftjene then med arbete &c.* Likaledes kan, enligt Svenska Lagen, arbete aftjena brott. Jfr. M. B. 40 C. 3 §. Skada kan ock med arbete aftjenas. Jfr. B. B. 15 C. 3 §.

Anm. Enligt *Rationela* Lagen bestämmes betalningen för arbete af Contrahenterna sjelfve. Enligt B. Lagen bestämmes likväl betalningen, når derom ej är aftaladt, af Domaren, eller Executor. Jfr. R. B. 15 C. 12 §. och Å. B. 25 C. 5 §.

2:o.

Själs-Arbets-Contract.

§. 85.

Själs-Arbets-Contract är ett sådant aftal, till hvars uppfyllande isynnerhet fordras ansträngning af själs krafter. Detta kallas *Mandatum*, eller *Fullmäktigskap*, *Ombudsmanskap*, som är ett aftal, hvarigenom den ene (*Mandans*, *Mandator*, eller *Principal*) uppdrager åt en annan (*Mandatarius*, eller *Fullmäktig*) att å sina vägnar göra något, hvartill i synnerhet fordras ansträngning af själs-krafter. Hoppius *) definierar Mandatum genom en *contractus consensualis, quo negotium alicui gratis gerendum committitur & suscipitur.* I Romerska Lagen anses *Mandatum* kunna ingås på 5 sätt:

*) l. c.

Digitized by Google

1:o För *Mandators* egen förmån.

2:o För *Mandators* och *Mandatariens*.

3:o För en annans förmån.

4:o För *Mandators* och 3:dje mans.

5:o För 3:dje Mans och *Mandatariens*.

Man kan, säger HOPPIUS, äfven tillägga det 6:te sättet, hvarpå *Mandatum* kan ingås, neml., om det angår *Mandator*, *Mandatarius* och 3:dje Man, s. t. e. om en förmyndare uppdrager åt en medförmyndare att uträtta något åt sin Pupill. — Man skulle kunna tycka, att *Mandatum* kan ingås endast till förmån för *Mandatarius*, men detta blir egentligen ett råd (consilium), och ej ett Contract. Då rådet gillas, och den, hvilken rådet gifves, låfvar att efterfölja det, blir det ett aftal, t. e. om *A* anmodar *B* att skrifva en Dissertation, hvilken likväl *B* sjelf utgifver och försvarar; men, som detta ej sker till förmån för *A*, eller för 3:dje Man, så kan det ej kallas *Mandatum*, eller en *Contractus Beneficus*, i anseende till *A*, ty B drar sjelf nytta deraf. Det är endast i det afseende att anse som Contract, att det är inbördes samtycke, eller promissio och acceptatio promissionis. *B* låfvar ju att utgifva Afhandlingen och försvara den. *A* emottar löftet, att *B* skall utgifva &c.

Anm. Romarne ansågo alltid *Mandatum* för en *Contractus Beneficus*, och gjorde ej den skilnad emellan *Kropps-* och *Själs-Arbets-Contract*, som jag ansett nödigt göra. Romarne medgåfvo likväl, att man till *Mandatarius* kunde gifva ett *Honorarium*, utan att *Mandatum* derföre upphörde vara en *Contractus Beneficus*.

Efter mitt sätt att tänka, kan *Mandatum*, i anseende till præstationen, antingen vara *Beneficum*, eller *Onerosum*. Det strider ju icke emot *Rationela* Lagen att taga betalning för en saks utförande. När den (betalning) tages, kalla likväl Romarne det *Locatio*, *Conductio*. Men då *Mandatum* betyder nå-

Digitized by Google

got; som blifvit någon anförtrodt, att uträtta; och detta kan ske både för, och utan, betalning, så anser jag tillåtet att, enligt ordets betydelse, indela *Contractus Mandati*, i anseende till præstationen, uti *Beneficus* och *Onerosus*; hvaden följer, att *Mandatum* äfven, såsom en *res incorporalis* betraktadt, eller såsom en rättighet, som *Mandans*, eller *Mandator*, har att af *Mandatarius* fordra, det något af honom skall uträttas, kan vara antingen förenad med skyldighet att derföre betala *Mandatarius*, eller icke med denna skyldighet förenad. *I* förra fallet kan *Mandatum* kallas *Beneficum*. I sednare *Onerosum*. HOPPIUS *) medger ock, att man kan lemna betalning för *Mandatum*, då det, som *Mandatum* angår, vanligen plägar hyres, eller leges, (*modo factum sit locari solitum*) och då betalningen är bestämd. Han anser icke *Honorarium*, eller *Salarium*, strida emot *Mandatum*, eller förändra dess natur, emedan denna betalning mer anses såsom prof på tacksamhet, än såsom någon vedergällning för hafd möda. Detta är likväl, i min tanka, ledande till förvillelse; hvarföre jag, som nyss nämndes, antar skillnad emellan *Mandatum Beneficum* och *Onerosum*. Äfven må det tillåtas mig att endast lämpa *Mandatum* på sådana förrättningar, hvartill i synnerhet fordras ansträngning af själs-krafter, för att skilja desse göromål ifrån dem, som angå *Locatio*, *Conductio*.

Anledningen till fullmäktigskap är den, att den ene (Principalen, eller *Mandator*) ej har tillfälle, eller förmåga, att sjelf utföra sin sak, eller uträtta något, hvartill egentligen fordras ansträngning af själs-krafter, hvarföre han anförtror denna saks utförande, eller verkställande, åt en annan, (*Mandatarius*), som han anser skicklig att samma sak, å hans vägnar, utföra.

I anseende till consensus, å *Mandators* sida, kan *Mandatum* indelas uti *Formatum* & *non Formatum*.

---

*) l. c. pp. 709. 710.

Det sednare är hvad man vanligen kallar *Gestio negotii.*

Mandatum formatum indelas i anseende till dess olika consensus, å *Mandators* och *Mandatorii* sida, uti *Tacitum* och *Expressum.*

I anseende till ärendernas vidd, uti *Generale* och *Speciale.*

I anseende till makten, som *Mandator* till *Mandatarius* öfverlemnat uti *Plenum & non Plenum*, d. ä. *Oinskränkt* och *Inskränkt.*

I anseende till sättet att utföra ärendet, uti *Hemligt* och *Uppenbart.*

I anseende till ärendernas skiljaktighet, hvilka nemligen antingen vid domstolen, eller icke vid domstolen, skola utföras, uti *Judiciale* och *Extra-Judiciale.*

Liksom *Kropps-Arbets-Contract*, enligt hvad derom är taladt, äfvenså kan *Själs-Arbets-Contract*, som jag kallar *Mandatum*, angå antingen något nytt föremåls, eller icke något nytt föremåls, frambringande. Det förra kan kallas *Mandatum operis*, t. e. en Dissertations författande; det sednare *Mandatum operæ* t. e. en rättegångs utförande för en annan,

Liksom till producerande af ett *Opus*, hvartill i synnerhet fordras kroppskrafter, såsom t. e. till uppbyggande af ett hus, fordras *opera*, eller *operæ*, äfven så fordras *opera*, *eller operæ*, till producerande af ett *Opus*, hvartill i synnerhet fordras ansträngning af själs-krafter. *Opera* angår sjelfva krafterne; *Opus* det nya tinget, (*res nova*), som genom krafternas användande frambringas. Anm. Man skulle emot skillnaden emellan *Kropps-* och *Själs-Arbete* kunna invända, att, likså omöjligt det är att skilja *kropp* och *själ* åt, utan att menniskan upphör att vara menniska, likså omöjligt är det äfven att göra skillnad emellan *Kropps-* och *Själs-Arbete.* Härtill svaras, att kroppen måste gemensamt med själen,

Digitized by Google

såvom som själen med kroppen, deltaga uti allt arbete; men vissa slags arbeten äro likväl sådanne, att själens krafter dervid isynnerhet anstrångas; andra deremot sådana, att kroppens krafter, i synnerhet äro i verksamhet. Att t. e. skrifva en lärd afhandling, fordras i synnerhet anstrångning af själs-krafter; men att tröska, fordras i synnerhet anstrångning af kropps-krafter. Sedan slagan en gång af tröskemannen blifvit satt i rörelse, fordras i synnerhet kropps-krafter att fortsätta arbetet. Själen kan tänka på helt andra saker, och det är synorganen, hvilken är kroppens verktyg, som följer slagan så, att slaget träffar säden, och som, näst armarne, synnerligast måste verka vid tröskning.

Sysslomanskaps (*Mandati*) beskaffenhet måste af fullmakten bedömas. Jfr. B. B. 15 C. 7 §. Hvad *Mandatarius*, eller Syssloman, gör i anledning af fullmakt, uttrycka Juristerna med orden *cum libera. Clausula rati* är den mening, deri *Mandator*, eller *Principalen*, förklarar sig nöjd med det *Mandatarius* gör och låter. Har han sjelf (*Mandator*) förbehållit sig ratification, så förbindes han icke af hvad *Mandatarius*, eller *Sysslomannen*, (*Fullmäktigen*), gjort, innan han det stadfästat, som ibland *Mandatarii* pligter skall anföras. *Potestas substituendi* är den tillåtelse *Principalen*, eller *Mandator*, ger *Mandatarius*, eller *Fullmäktigen*, att sätta annan man i sitt ställe. Att likväl en *Mandatarius* ej bör göra det, utan i nödfall, och att han då bör välja den bästa, han kan träffa, skall äfven, vid afhandlingen om *Mandatariens* pligter, visas.

Fullmakter kunna vara af flera slag, och kunna indelas efter samma Indelnings-grund, som sjelfva Fullmäktigskapet, helst fullmakt ej är annat, än uppdrag åt någon att utföra en sak, eller göra något, hvartill i synnerhet fordras anstrångning af själs-krafter. Fullmakten grundar Fullmäktigskapet. Fullmakter kunna således, i anseende till sättet att bruka dem, vara *Hemliga*, eller *Uppenbara*. De förra tjena endast till säkerhet för *Mandatarius*

Digitized by Google

och *Mandator*. De sednare äfven till säkerhet för andra, såsom t. e. för domaren, att Advocaten har rättighet utföra en annans talan.

I anseende till ärendernas vidd, kunna de vara *Allmänna*, som angå alla Principalens affairer, och *Särskilta*, som angå en särskilt angelägenhet. — Den, som har en *Allmän* fullmakt att sköta alla Principalens affairer, kan kallas *Allmänt Ombud*, såsom t. e. en förmyndare. Den, som har en särskilt fullmakt, d. v. s. blott uppdrag af en viss förrättning, kan hallas *Särskilt ombud*, s. t. e. vid ett kyrkoherde-val, när någon befullmäktigas att rösta för en annan.

A.

Pligter i anseende till Mandatum Beneficum.

a.

Mandatoris Benefici Pligter.

α.

Dens Pligter, som vill blifva Mandator Beneficus.

ä.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 86.

Desse pligter äro, liksom alla *Hypothetiska* pligter, till en del de samma, som för *Contrahentes*, eller *Paciscentes*, i allmänhet, såsom t. e.

1:o Att ej locka, eller tvinga, någon att åtaga sig hans sak.

2:o Att ej på oanständigt sätt begära, att någon skall uträtta något för honom.

Digitized by Google

3:o Icke uti onda ord och åtbörder utfara, om han får afslag.

4:o Icke anförtro någon en orättvis sak, eller någon förrättning, hvarigenom han (*Mandatarius*) skulle skada sig sjelf, eller andra, o. s. v.

β.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 87.

1:o Ej besvära någon med uppdrag (*Mandatum*), då han icke behöfver detta biträde.

2:o Iakttaga anständighet vid sin begärans anförande, när han uppdrar ett ombudsmanskap åt någon.

3:o Ej begära *gratis* få en sak utförd af den, hvars fattigdom är honom bekant, eller af den, som han vet, icke utan sin, eller andras, skada, kan umbära betalning för sin möda.

4:o Tillse, att han ej genom uppdrag af en saks förrättande åt någon, betager andra, som mer behöfva ett dylikt biträde, dennes (*Mandatarii*) hjelp o. s. v.

b.

Dens Pligter, som redan blifvit Mandator Beneficus.

α.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 88.

1:o Att åtnöjas med hvad *Mandatarius*, enligt fullmakt, gör och låter, äfven som med det, som öfverskrider fullmakten, när det för sakens utförande anses för nödvändigt.

2:o Ej hindra *Mandatarius* att utföra ärendet, så länge han håller sig vid fullmakten. Anm. Att, när fråga är om *Mandatum Beneficum*, *Mandator*, när som helst, har rättighet återfordra fullmakten och låta *Mandatarii* beställning upphöra, är utan tvifvel. Det vore ej en *Contractus Beneficus* för *Mandator*, om han skulle, emot sin vilja, fortfara med sitt förtroende för *Mandatarius*.

3:o Sjelf vidkännas den förlust, som ärendets utförande kan medföra, när det ej sker genom *Mandatarii* förvållande, eller han (*Mandatarius*) särskilt förbundit sig att vidkännas förlusten.

4:o Ersätta omkostnaderna för sakens utförande, som *Mandatarius* förskjutit, så vida icke *Mandatarius* äfven utfäst sig att sjelf bestrida dem. I sådant fall äro kostnadernes eftergift att anse som gåfva (*donatio stricte sic dicta*).

5:o Ej visa sig otacksam, o. s. v.

β.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 89.

1:o Att, oaktadt *Mandatarius* låfvat *gratis* utföra något, eller göra något, likväl om han ser, att han (*Mandatarius*) behöfver betalning derför, då erbjuda den, om det neml. för *Mandator* är möjligt.

2:o Att, om *Mandatarius*, oaktadt behöfvande, likväl skulle neka att emottaga den erbjudna betalningen, på annat sätt, om så ske kan, visa sin erkänsla.

3:o Att, oaktadt *Mandatarius* genom eget förvållande kommit på obestånd, eller blifvit oförmögen att uträtta hvad han sig åtagit, likväl, när det är moraliskt möjligt, frikalla honom ifrån skyldigheten att præstera præstanda. Alla dessa och dylika pligter inbegripas under den emot Välgörare allmänna pligten att vara tacksam. Tacksamhets plig-

Digitized by Google

ten härledes ifrån den *Fullkomliga* pligten att icke vara otacksam, enligt hvad förut är visadt.

b.

Mandatarii Benefici Pligter.

a.

Dens Pligter, som vill blifva Mandatarius Beneficus.

α.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 90.

1:o Icke locka någon att anförtro sig en sak.

2:o Ej åtaga sig utföra något för den, som ej äger fullt bruk af förnuft och frihet, utan dens verkliga, eller præsumerade, bifall, under hvars uppsyn den står.

3:o Ej åtaga sig en sak, i afsigt att skada sin Principal, eller någon annan. ZOPYRUS öfverträdde derföre en pligt såsom *Mandatarius*, när han åtog sig blifva Babyloniernes anförare, i afsigt att skada dem, dymedelst att han uppgaf Staden till DARIUS.

4:o Ej åtaga sig en orättvis sak, o. s. v.

β.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 91.

1:o Noga undersöka, om han är vuxen att utföra hvad honom uppdrages.

2:o Söka, i händelse fråga är om råttegång, hellre bilägga saken, än uppmuntra till process, påmin-

Digitized by Google

nande *Mandator* om sanningen af gamla ordspråket: *en mager förlikning är bättre, än en fet process.*

3:o Att, om han icke på en gång kan tjena flere med sitt *Fullmäktigskap*, föredraga den mer behöfvande och till hans biträde mer berättigade för en mindre behöfvande och mindre berättigad.

4:o Att, om han ej kan biträda flere på en gång, gifva dem anvisning på personer, som han anser åga vilja och förmåga att biträda dem.

b.

Dens Pligter, som redan blifvit Mandatarius Beneficus.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 92.

1:o Gratis och redligt utföra hvad han sig åtagit.

2:o Icke gå utom fullmaktens innehåll.

3:o Ej afsluta något, i händelse *Mandator* förbehållit sig *jus ratificandi*, förr, än han fått det samma af *Mandator* godkändt, eller stadfästadt.

4:o Ej sätta någon i sitt ställe, så vida ej fullmakten medger, eller nöden fordrar, det. Anm. Som fullmakt vanligen ställes antingen på viss man, eller på Innehafvaren, så är det i afseende på förstnämnde fullmakt fråga, om fullmäktigen har *jus substituendi*, eller icke. Att Fullmakt på Innehafvaren är farlig att utgifva, lärer ingen neka. Den, som utgifver en sådan, förutsätter likväl, att den, som, å hans vägnar, först öfverlemnar fullmakten, är hederlig karl, och ej lemnar den till någon, som icke åger de egenskaper, hvilka för en Fullmäktig äro nödvändiga.

5:o Ansvara *Mandator* all den skada, som han (*Mandator*) genom dess förvållande kan lida, t. e.

Digitized by Google

om *Mandatarius* försummar fatalier, bör han ersätta *Mandator* hvad han härpå kan förlora.

6:o Att, i händelse han låfvat ovilkorligen att lyckligen utföra saken, t. e. en rättegång, då, om saken förloras, hålla *Mandator* skadeslös, eller tillfridsställa *Mandator*.

7:o Att, i händelse han låfvat äfven gratis bestrida omkostnaderna för sakens utförande, t. e, pappers-lösen vid en rättegång, då göra det.

β.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 93.

1:o Att, oaktadt han ej låfvat *gratis* bestrida kostnaderna för sakens utförande, t. e. rättegångs kostnader, likväl, om det är *physiskt* och *moraliskt* möjligt, (ty då blir det äfven *moraliskt* nödvändigt, eller pligt), bestrida dem.

2:o Att, oaktadt han ej låfvat ersätta den förlust, som saken, (*res mandata*), utan hans förvållande, lider, likväl göra det, när det för honom är *möjligt*, d. v. s., när han, utan pligts, eller starkare pligt-motifs, försummande, kan göra det. I *motsatt fall*, blir det hans *Ofullkomliga* pligt att icke göra det.

3:o Att icke begära tack för sin bevista tjenstaktighet, ty för hvad man gör *gratis*, bör ej tack fordras, emedan den kan anses såsom en slags vedergällning.

4:o Att, i händelse han nödgas sätta någon i sitt ställe, välja den båste, han kan, emedan försummandet häraf är ett *indirect* förelämpande för *Mandator*, och en *indirect* motsägelse för *Mandatarius*.

D.

Pligter i anseende till Mandatum Onerosum.

§. 94.

Desse äro, med den skillnad, att uti *Mandatum Onerosum* är fråga om betalning, men icke uti

Digitized by Google

Mandatum Beneficum, de samma, som de, hvilka jag, i anseende till detta sistnämnda Contract, afhandlat, hvarföre jag ej vill upptaga tiden med deras särskilta afhandlande. Både *Mandatarius* och *Mandator* böra, liksom menniskor i allmänhet, när de kunna, förvandla en annans *Inre Ofullkomliga* rättighet, till en *Yttre* och *Fullkomlig*, eller, som är det samma, genom *Ofullkomliga* pligters iakttagande, (när det neml. är *physiskt* och *moraliskt* möjligt), frikänna andra ifrån deras *Fullkomliga* pligter. Således bör t. e. *Mandatarius Onerosus*, når han finner sig, med bestånd af andra pligter, och utan att hämma starkare pligt-motif, kunna eftergifva betalningen, genom denna sin *Ofullkomliga* pligts iakttagande, frikänna *Mandator* ifrån dess *Fullkomliga* pligt att betala det bestämda arfvodet.

3:o.

Societets, eller Samfunds-Contract, om Personers krafter.

§. 95.

Samfund, eller Sociètas Personalis, (Societas *mere realis conventionalis* antar jag icke) är en förening emellan flere personer för ett visst ändamåls befrämjande. Som denna förening kan angå antingen personernas inbördes ägande, eller endast deras krafters användande, så kan man, i anseende till vidden af *Societas Personalis*, indela den samma uti *Societas, i afseende på personers inbördes ägande*, hvarom i 2:dra stycket nu skall talas, när fråga yppas om Pligter i anseende till andra personers ägande, och uti *Societas i afseende på personers krafters användande*. Anledningen till *Societas*, eller *Samfund*, i afseende på personers inbördes ägande, är den, att Samfundets afsigt ej på annat sätt, än genom en uteslutande inbördes rättighet till hvarandras ägande, kan befrämjas. Således kunde, t. e., icke af-

Digitized by Google

sigten med Föräldrars och Barns Samfund befrän jas, om icke Föräldrarne ägde sina Barn med an dras uteslutande.

Anledningen till *Societas*, eller *Samfund*, *i fur ende på Personers krafter*, är den, att man ej ensam kan uträtta något, utan i förening med andra. Anledningen dertill, att jag kallar ett *Societas*, eller *Samfund*, för *Personalis*, är den, att jag här, när fråga är om *Societas*, såsom härledd från *Contract*, menar en *Societas Conventionalis*, och ej en sådan *Societas*, som Romarne kalla *Societas Incidens* (quae fit casu & citra conventionem). Denna sistnämnda kan likväl snarare kallas en *Communio rerum*, än *Societas*. Att antaga en *Societas mere realis* strider, i min tanka, emot föreställningen om *Societas*, såsom *Contract*, eller *Aftal*, betraktad. En sådan *Societas*, der endast fråga skulle vara om ting, eller sammanskjutande af ting till ett visst ändamåls befrämjande, s. t. e. uti ett gemensamt insättande i Lotteri för gemensam vinst, kan, enligt mina om de så kallade *Contractus aleam continentes* (*Hasard-Contracter*) uti *Absoluta* Pligtläran redan yttrade tankar, icke kallas *Contractus rationalis*, eller *Contract*, som af förnuftet gillas. Väl kan man ingå *Societets-Contract*, som till en del hafver afseende på *Person*, till en del på ting, såsom t. e. *Handels-Bolag*, men att endast ingå *Samfunds-fördrag*, eller *Societets-Contract*, om ting, utan att åtminstone den ene, eller andre, af Samfundets Ledamöter, skulle vara verksam, är, i min tanke, moraliskt omöjligt. *Societets Contract*, såsom en *Contractus Personalis*, kan således, i anseende dertill, att den antingen endast, eller icke endast, angår personer, indelas uti *mere* & *non mere personalis*. Såsom exempel på den förra, kan man anföra Samfunds-föreningen emellan 2:ne, eller flere, som gemensamt åtagit sig att tröska, uppbygga ett hus, (utan att tillslåppa materialier) skrifva ett Lexicon, o. s. v. Exempel på den sednare finner man uti det nyss anförda *Handels-bolag*. Enligt den gamla regeln: *omnis denominatio fieri debet a potiori*, bi-

förer jag alt slags *Societas*, eller *Samfunds-öfverenskommelse*, som ej angår Personers ägande, till *Societas personalis actionum*, eller *Samfunds-öfverenskommelse om Personers krafter*, oaktadt, enligt hvad nu är taladt, Aftalet kan, utom Personernas krafters förenande, äfven angå ting (*Societas Personalis Mixta*).

Societets-Contract om Personers krafter är, enligt hvad till en del derom nu är taladt, ett aftal, hvarigenom några (2 eller flere) antingen blott förena sina krafter, (alla, eller en del deraf, lika mycket, eller icke lika mycket deraf), eller icke blott sina krafter, utan äfven sin egendom (hela, eller till en del, lika, eller icke lika, mycket), till alla, eller icke alla, *moraliskt* möjliga afsigters befrämjande, på bestämd, eller obestämd, tid, för all tid, eller icke för all tid.

Utom den redan anförda Indelningen af *Societets-Contract*, uti *mere* & *non mere personalis*, kan, enligt nu anförda definition på *Samfunds-Contract angående Personers krafter*, detta Contract (*Samfunds-Contract*), i anseende till tiden, indelas uti *Samfunds-Contract*, ingånget på *Bestämd*, eller *Obestämd*, tid, på *All tid*, eller *icke* på *All tid*.

I anseende till vidden, uti *Generalis* och *Specialis*, (*Allmän* och *Särskilt*),

I anseende till Præstationen, uti *Æqualis* & *Inæqualis* (*Jemt* och *Ojemt*). Anm. Det kan ej sägas strida emot förnuftet att ingå en *Societas inæqualis*. Den ene kan ju på detta sätt vilja gifva den andre en förmån, hvilken han, utan att såra den andres egenkärlek, ej på annat sätt skulle få tillfälle att gifva. Liksom derföre *Emtio*, *Venditio*, kan blandas med *Donatio*, så kan ock *Societets-Contract*, fastån alltid *onerosus*, likväl vara blandadt med *Contractus Beneficus*. Den så kallada *Societas Leonina* är likväl alltid stridande emot begreppet om *Societets-Contract*. *Societas Leonina* är namli-

gen ett *Samfunds-Contract*, hvarigenom den ene skall hafva hela vinsten, den andre hela förlusten, enligt fabeln om Lejonet, Åsnan och Räfven. Om ett sådant aftal slutas, är det tydligen *Gåfvo-Aftal*, och icke *Societets-Contract*, som alltid är *onerosus*, om icke helt och hållet, åtminstone till en del.

Ett Samfunds Ledamöter kunna betraktas i sine förhållanden: 1:o Till sig sjelfve, eller inom sig, d. å. Samfundet. 2:o Till andra utom Samfundet. För att icke allt för mycket sönderdela Pligternas Afhandling, vill jag likväl, efter att blott hafva anmärkt detta, afhandla Samfundets pligter i allmänhet, utan att särskilt afhandla dess pligter inom sig, eller Ledamöterne emellan, och utom sig, eller i förhållande till andra utom Samhället. Förrän jag kommer till sjelfva Afhandlingen om Pligterna för Samfunds-Öfverenskommelser angående Personers krafter, vill jag likväl uppgifva Principen för desse pligter.

Denna kan, emedan Pligterna, såsom *Hypothetiska*, äro *verbaliter* betraktade, så väl *Affirmativa*, som *Negativa*, så väl *Affirmatift*, som *Negatift*, uttryckas.

Affirmatift uttryckt, lyder den sålunda: *Verkställ hvar och en handling, i anseende till Societets-Contract angående Personers krafter, som är sådan, att, om du uraktlåter den samma, du då (directe, d. ä. analytice, eller indirecte, d. ä. synthetice), skulle finna, att du kom i strid med dig sjelf*, i. e. uppfyll löftet att gemensamt med andra verkställa det arbete, som du utlåfvat; Frikalla en, eller annan, af dina Samfunds-medlemmar ifrån den skyldighet, den samme ej, utan svårighet, kan uppfylla, när det neml. för dig blir *physiskt* och *moraliskt* möjligt.

Negatift uttryckes den sålunda:
Verkställ icke &c.

Digitized by Google

A.

Deras Pligter, hvilka vilja ingå Societets-Contract om Personers krafter.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 96.

Desse äro de samme, som dens pligter, hvilken vill ingå Contract i allmänhet, såsom att

1:o Ej ingå dem med sådana, som ej ännu kommit till fullt bruk af förnuft och frihet, utan dens, eller deras, samtycke, under hvars uppsyn de stå.

2:o Ej ingå dem med galne, eller förnuftets och frihetens bruk beröfvade, menniskor.

3:o Ej locka, tvinga, eller med svek och bedrägeri förmå någon ingå detta slags aftal.

4:o Ej ingå det om *physiskt* och *moraliskt* omöjliga föremål, såsom t. e. att göra guld, att plundra och röfva o. s. v.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 97.

1:o Tillse, om de äro skickliga att ingå *Societets-Contract*, samt att bemöda sig förut förvärfva de egenskaper, som till Contractets uppfyllande fordras. Den, som förpligtas att ej skada och förolämpa någon, förpligtas äfven att tillse, om han är skicklig att ingå *Societets-Contract*, samt att bemöda sig förut förvärfva de egenskaper, som till Contractets uppfyllande fordras, emedan uraktlåtenheten af en sådan undersökning och ett sådant bemödande är ett *indirect* förolämpande.

Digitized by Google

2:o Tillse, att den, eller de, med hvilken, eller hvilke, ett sådant Contract ingås, möjligen kunna draga någon nytta af Contractet, emedan underlåtenheten häraf likaledes är ett *indirect* förnärmande.

B.

Deras Pligter, som ingått Societets-Contract om Personers krafter.

a.

Fullkomlige och Analytiska.

§. 98.

1:o Ej undandraga sig den möda, eller de kostnader, som till Contractets uppfyllande fordras.

2:o Ersätta 3:dje man den förlust, som, genom deras förvållande, kunna tillstöta, i afseende på ett arbete, som de åt honom förrätta.

3:o Att, i händelse de alla gemensamt låfvat ansvara, en för alla, och alla för en, i afseende på något visst arbetes förrättande åt 3:dje man, då ej undandraga sig, att, om någon af dem skulle hindras, eller sättas ur stånd, att bidraga till afsigtens vinnande (arbetets verkställighet), likväl söka bereda den samma (fullborda arbetet).

4:o Att, i händelse Samfundets Medlemmar sjelfve skulle sättas ur stånd att uppfylla deras åtagna förbindelse emot andra, hålla dem skadeslöse, eller skaffa någon annan, som uppfyller deras skyldighet t. ex. om några åtaga sig att uppbygga en kyrka men ej hinna, då skaffa annan man, eller annat belag, som åtager sig arbetets förrättande, eller ock betala till den, eller dem, de låfvat uppbygga kyrkan, hvad som, genom arbetets instållande, ka förloras.

4.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 99.

1:o Att, oaktadt de alla lika förbundit sig till något (bestämdt, eller obestämdt), arbetes verkställande, eller afsigts vinnande, likvål, om det för någon af dem skulle blifva svårt att dess förbindelse uppfylla, då, om det för de öfriga Samfunds Ledamöterne blir *physiskt* och *moraliskt* möjligt, antingen helt och hållet, eller till en del, frikänna honom ifrån sin ingångna förbindelse.

2:o Att alla gemensamt, oaktadt de icke låfvat det, ansvara den, utom Samfundet, till hvars förmån de åtagit sig göra något, den förlust, hvilken, utom deras vållande, kan tillfogas det, som de gemensamt låfvat göra åt honom, om det nämligen för dem blir möjligt, (*physiskt* och *moraliskt*). — Hvad som i detta afseende blir möjligt för den ene, men icke för den andre, blir pligt för den förre, men icke för den sednare.

3:o Att äfven, under vilkor, att det är möjligt frikänna den, för hvars skull de gjort något, helt och hållet, eller till en del, ifrån den bestämda betalningen. Hvad som förut är anmärkt, att nemligen det kommer an på den pligtskyldige sjelf, när fråga är om *Ofullkomliga* pligter, att bestämma, om, när, och huru han skall göra något, må äfven här anmärkas, samt att det, som vid ett tillfälle blir en *Ofullkomlig* pligt, kan vid ett annat tillfälle blifva deremot stridande. Således kan det vid ett tillfälle, neml. när det är *moraliskt* möjligt, (det måste såsom moraliskt möjligt äfven vara *physiskt* möjligt), blifva pligt att frikänna någon ifrån den öfverenskomna betalningen; en annan gång, när det nemligen är *moraliskt* omöjligt, d. v. s., när det icke, utan pligts, eller starkare pligt-motifs, försummande, kan ske, är det stridande emot pligt att befria någon ifrån en öfverenskommen betalning.

Digitized by Google

2:dra Stycket:

Pligter, hvilka uppkomma genom Pacta, som närmast hafva afseende på Personers ägande.

§. 100.

Fastän man säges äga en Person, åfven så väl, som man säges äga ting, kan man likväl ej bruka en Person så, som man brukar ett ting. Personers ägande är alltid ömsesidigt, d. v. s. medförande inbördes pligter och rättigheter, med hvilkas iakttagande, och således endast med vilkor af aktning för hvarandras personlighet, man kan äga hvarandra, och fordra, att ingen annan, utan inbördes samtycke, skall rubba denna ägande rätt. Den ägande rätt, som Personer kunna hafva till hvarandra, får således icke förblandas med *Dominium*, som är en uteslutande rättighet i ett ting. En far säges äga sin son, en son sin fader, derföre att de hafva inbördes uteslutande rättighet till hvarandra, d. v. s. rättighet att fordra, det ingen annan, utan inbördes samtycke, skall rubba detta rättsförhållande. Således kan ingen, utan *fadrens* samtycke, hvilket då åfven förutsätter sonens (præsumerada) bifall, tillvälla sig rättighet öfver sonen, eller beröfva fadren rättighet att äga sonen, eller sonen rättighet att äga fadren. Ingendera kan uppfylla deras emot hvarandra ägande pligter, utan att äga det föremål, emot hvilket pligterna skola iakttagas.

Som likväl Personers ömsesidiga ägande kan uppkomma antingen såsom en *omedelbar* följd af köndriftens förnuftiga (moraliska) tillfridsställande, *eller icke, såsom en omedelbar* följd deraf, så hafva vi, i detta afseende, 2:ne olika slags pligter, nemligen: 1:o Pligter, i anseende till Personers ägande, hvilka äro en omedelbar följd af köndriftens förnuftiga, eller moraliska, tillfridsställande. 2:o Pligter, som

Digitized by Google

åro en omedelbar följd af denna drifts för-
iga tillfridsställande.

Till Pligter af förra slag räknas *Ägta Makars*
ter, samt *Föräldrars* och *Barns* Pligter. Till
are slaget räknas *Husbönders* och *Tjenares*
ter.

Principen för desse pligter kan, emedan plig-
a, *verbaliter* betraktade, åro så väl *Affirmativa*,
Negativa, så väl *Affirmatift*, som *Negatift*, ut-
kas.

Negatift uttryckes den sålunda: *Verkställ icke*
andling, i anseende till Personers ägande, som är
n, att, om du verkställde den, du då skulle kom-
i strid (direct, eller indirect), med dig sjelf, s. t.
älj ej din son; låt honom icke gå sysslolös
v.

Affirmatift uttryckes den sålunda: *Verkställ hvar*
en handling, i anseende till Personers ägande, som
ådan, att om du icke verkställde den, du då skulle
s. t. e. Gif dina barn föda och kläder; Lär
sådana yrken, hvartill du finner dem bäst
ande o. s. v.

1:o.

Ägta Makars inbördes Pligter.

§. 101.

Vid afhandlingen om desse pligter, får jag hän-
till hvad i *Absoluta* Pligtläran talades om Äg-
skap i allmänhet. Jag visade då, att det var en
solut Ofullkomlig och *Synthetisk* pligt, att, när
n dertill äger tillfälle (physisk och moralisk
:klighet) uppfylla försynens afsigt med de oss
made könorganer, och att således ingå Ägten-
p. Jag visade äfven, att enligt en *Yttre Naturlig*
ets lag, var allt slags Ägtenskap lagligt, när det
icks af dem, som ägde fullt bruk af förnuft och
jet, och således med iakttagande af allt hvad

Digitized by Google

som för ett moraliskt aftal (Contract) i allmänhet fordras. Men jag tillade likväl, att *Monogamia Perpetua* var det slags Ågtenskap, som mäst öfverensstämmer med förnuftet, och att det således är en *Ofullkomlig* pligt, att, när man vill tillfridsställa könsdriften, ingå detta slags ägtenskap. Jag låfvade att, vid Afhandlingen om ägta Makars pligter, förklara de olika slags Ågtenskap, som med en *Yttre Rationel* Frihets lag kunna vara öfverensstämmande. Till dessa räknade jag 1:o *Polygamia Simultanea.* 2:o *Ågtenskap emellan nära Slägtingar.* 3:o *Matrimonium conscientiæ (Marjage de conscience).* 4:o *Matrimonium ad Morganaticam.* 5:o *Matrimonium ad Thalac,* eller *Amazon-Ågtenskap.*

Beträffande nu 1:o *Polygamia Simultanea,* eller en samtidig förening emellan flere personer af olika kön, hvilken kan bestå antingen af en Man och flera Hustrur, eller af en Hustru och flere Männer, att förtiga *Communio uxorum,* i hvilken flere Månner hafva flera Hustrur gemensamt. Föreningen af en Hustru och flere Månner kallar man *Polyandrie.* Föreningen af en Man och flera Hustrur kallas *Polygynie.* Vanligen tar man ock *Polygamie* för det samma, som *Polygynie,* eller en ägta förening emellan en Man och flera Hustrur.

Oaktadt icke hvarken *Polyandrie,* eller *Polygynie,* och icke en gång *Communio uxorum,* eller föreningen emellan flere Månner och flera Hustrur *directe* strider emot förnuftet, när nemligen alla dessa föreningar 1:o på ett med aftal i allmänhet, och ägtenskap i synnerhet, öfverenskommande sätt afslutas, och således i afsigt att afla och uppfostra barn, samt 2:o när, sedan dessa slags öfverenskommelser äro afslutade, de dem åtföljande förbindelser, eller pligter, såsom t. e. barnens underhåll m. m. noga uppfyllas, strida de likväl emot en *Inre Frihets-lag,* som jag förut visat. Af dessa omtalta, emot en *Yttre Rationel* frihets-lag icke stridande, Ågtenskap, är *Communio uxorum* och *Polyandrie* de, som medföra de flesta olägenheter, och m[illegible]

dymedelst inför Samvetets domstol äro mest klandervårda och minst tillåtna. Desse hafva ock af de fleste Moralister blifvit förkastade. Men det har icke heller saknats de, som alldeles förkastat och för omoralisk ansett den så kallada *Polygynie*, eller föreningen emellan en man och flera hustrur, och ansett denna förening strida både emot Guds och förnuftets lag (*Jus Naturale* & *Jus Divinum Positivum*). Härtill hafva de anfört följande skäl:

1:o Emedan jalousie och oenighet skulle uppkomma emellan Hustrurna.

2:o Emedan der icke finnes någon reciproque trohet makarne emellan.

3:o Emedan *finis matrimonii primarius*, nemligen slägtets fortplantning, hindras.

4:o Emedan många döttrar i sådant ägtenskap födas.

5:o Emedan Hustrurna ej kunna få köndriften tillfridsställd.

6:o Emedan Gud uti Marci 10: 8 befallt, att *de tu* (man och quinna) *skola vara ett kött*.

Men häremot kan anmärkas:

1:o Att i *Rationela* Pligtläran är fråga, icke om hvad som skett och sker, utan om det, som skall och bör ske. Derföre att i *Polygynie* vanligen uppkomma jalousie och oenighet emellan Hustrurna, böra de likvål icke uppkomma. De kände ju förr, än de ingingo denna förening, att det kom an på mannen att föredraga den ena hustrun framför den andra. Det heter ock derföre *volenti non fit injuria*. Dessutom äro dessa olägenheter tillfälliga, och kunna genom mannens klokhet förekommas.

2:o Kan trohet äfven så väl vara reciproque uti detta slags ägtenskap, som uti Monogamia. Alla Hustrurna kunna nemligen visa trohet emot en man, och denne emot alla Hustrurna, d. v. s. Mannen

kan visa sin trohet dymedelst emot Hustrurna, att han ej beblandar sig med någon annan, än dem, med hvilka han ingått ägta-förbindelse, och Hustrurna kunna visa sin trohet emot deras gemensamme Man, dymedelst att de ej beblanda sig med någon annan, än honom. Alla Hustrurna anses för en *Moralisk* (sammansatt) person, hvilken förenat sig med en Physisk (enkel person, eller ett individ af Mankönet). Hustrurna, såsom utgörande una Contrahenten, hafva ej flere rättigheter tillsammans, än Mannen ensamt.

3:o Befrämjas slägtets fortplantning långt mer genom *Polygynie*, än genom *Monogamie*, helst det förra slags ägtenskap lemnar flere fruntimmer tillfälle att blifva gifta, än det sednare.

4:o Är det obevist, att uti *Polygynie* flera döttrar födas, än uti *Monogamie*. Partiarchen JACOB, som lefde uti *Polygynie*, hade ju flere Söner, än Döttrar; och, om än så vore, att uti ett dylikt ägtenskap flera döttrar föddes, än Söner, så är just detta ett medel till Slägtets skyndsamma fortplantning, når man nemligen fortsätter *Polygynie*.

5:o Vittnar erfarenheten, att äfven Hustrur, som hafva hvar sin Man, likså snart i detta afseende klaga, som de, hvilka gemensamt med flera andra Hustrur hafva en Man. Det är med köndriften så beskaffadt, som med andra naturliga böjelser och begår, att ju mer den retas och väckes, desto häftigare blir den; och det är just den ena driftens, eller naturliga böjelsens, (begärets) omåttliga tillfredsställande, som gör den samma till passion, d. ä. till en, på de andre böjelsernas, eller begärens, bekostnad herrskande, böjelse. Det är således ofta Männernas eget fel, att de få otrogna, eller missnöjda, Hustrur.

6:o Är det anförda stället ur den Heliga Skrift ett *Positift* bud, som med ett *Aprioriskt* icke får förblandas. *Monogamia Perpetua* är visserligen, som förut är bevist, det bästa, och med förnuftet mest

ensstämmande, ägtenskap. Jag har äfven dersagt, att det är en *Ofullkomlig* pligt, att, när vill tillfridsställa köndriften, då ingå detta ägtenskap. Jag har endast visat, att äfven *ynie* samt all slags *månggifte* (*Polygamie*), när rabenterne äga fullt bruk af förnuft och frisamt ej hindra afsigten med ägtenskap, nembarns framfödande, öfverensstämmer med en *Rationel* frihets-lag. Huruvida *Polygynie*, såaf allt Månggifte, det emot en *Inre frihets-lag* t stridande, strider emot Guds uppenbarade ir en fråga, som hörer till *Theologiens*, (uppenla Guds-lärans), och ej till *Aprioriska* Pligtlåområde. Man kan, i min tanke, skilja emel *Tillåtelse* och *Befallning*, eller *Förbud*. Af beelsen, når lag af Gud för Ågtenskap stiftades, os ju icke flere, än en Man (ADAM) och enna, (EVA), hvilka således lefde uti *Monoga-* När sedermera menniskorna tillväxte och förgig, samt karlarne ej voro nöjde med hvar sin ru, tillät Gud dem taga flera Hustrur, som styrkas af 5 Mos. B. 21: 15, 16, hvarest talas agar uti *Polygynie*.

Disputen om *Polygamie* är tillåtet, eller icke, liksom de flesta Philosophiska disputer, biläggenom en distinction. Man kan nemligen skilja llan hvad som är tillåtet, enligt en *Yttre*, eller *Rationel* frihets-lag. Inför en *Yttre* är all ägrening tillåten, som icke hindrar förtynens afmed köndriften, när föreningen, eller aftalet, öfrigt är lagligt ingånget, och annars förtjenar ej namn af *Contractus moralis*.

Beträffande 2:o *Ägtenskap emellan nära Slägtin-* så har man ansett det för *omoraliskt* af flere dningar. Man har nemligen ansett det samma la emot den naturliga blygsamheten. Men med ma skäl skulle det strida emot naturliga blygheten för en moder att gifva sin son di, tvätta kläda den m. m. Dessutom hafva ej alla folk haft en sådan blygsamhet. Perserne t. e. to ju ägtenskap emellan Moder och Son, och

Digitized by Google

Syskon, enligt SEXTI EMPIRICI, STRABONIS m. fleres intygande. Vidare har man, såsom skäl till förbud emot detta slags ägtenskap, åberopat sig det allmännas välstånd, som genom ett sådant ägtenskap skulle hindras, emedan, när man måste gifta sig utom slägten, flera familier förenas, som ej annars skedde. Men härtill svaras: det allmännas välstånd kan understundom fordra motsatsen, som synes af 4 Mos. B. 36 Cap., hvarest alla döttrar, som ägde arfvedel uti ISRAëLS Barns slägter, ålades gifta sig inom sin faders slägt, på det hvar och en ibland ISRAëLS Barn måtte behålla sin faders arf. Nyttan bör likväl, när fråga är om ett i *moraliskt* afseende giltigt ägtenskap, ej *directe* komma i beräkning. Dessutom kan man ej förut veta, hvad som är nyttigt, eller icke. Det som ser bäst ut, kan stundom slå sämst ut, och tvärtom.

Man har äfven såsom skäl emot detta slags ägtenskap anfört, att man genom det samma förblandar slägtskaps benämningar samt dermed förenade pligter och rättigheter, enligt OVIDII yttrande (i dess Metamorph. 10: 36 och följande).

Nec quod confundas & jura & nomina sentis?
Tune eris & matris pellex & adultera patris?
Tune soror gnati, genetrixque vocabere fratris?

Men detta skälet är icke tillräkligt. Man kan ju betrakta en menniska i flere afseenden. Således kan man i ett afseende betraktas såsom fader, i annat såsom make, i ett afseende såsom broder, i annat såsom man. Att ägtenskap emellan syskon icke i menniskoslägtets första tid varit otillåtligt, ser man af Skriften. ADAMS och EVAS Barn gifte sig ju med hvarandra. Att likväl så väl ägtenskap emellan Syskon, som öfriga några slägtingar är stridande emot en *Jure* frihets-lag, finner man deraf, att, om dessa ägtenskap voro tillåtne, skulle många oredor, oenighet och förtidiga ägtenskap tillskapas. Den, som derföre förpligtas att undvika allt detta onde, nemligen oredor, oenighet, förtj-

Digitized by Google

diga ägtenskap m. m., den förpligtas att icke gifta sig i nära skyldskaps leder, emedan allt detta onda genom dylika ägtenskap främjas. Att giftermål t. e. emellan föräldrar och barn, samt emellan syskon skulle förorsaka många oredor och olägenheter, behöfs ej bevisas. Det tillhör derföre B. Lagen att förbyta denna *Ofullkomliga* pligt att, när man vill gifta sig, göra det med någon, med hvilken man icke är nära beslägtad, till *Fullkomlig*.

Matrimonium conscientiæ (*Mariage de conscience*) ett i hemlighet afslutadt ägtenskap, är ock 3:o, oaktadt icke stridande emot en *Yttre Naturlig* frihets-lag, likväl stridande emot en *Inre* frihets-lag. Uti *Absoluta* Pligtläran, vid afhandlingen om pligten att ingå ägtenskap, visades, att *sinnliga* och *moraliska* kärleken bör vara orsaken till ägtenskaps-förening. Jag sade då, att man ej förnuftigtvis kan önska, att den person, man framför andra älskar, antingen skall dela sin kärlek emellan flere, eller, medan man ännu lefver, komma att tillhöra en annan. Nu kan man ej genom det så kallade *Matrimonium conscientiæ* (*Clandestinum*) försäkra sig om att hela sin tid få behålla sitt älskade föremål. Således ogillar förnuftet en sådan förening. Den, som derföre önskar att hela sin tid få lefva ihop med den person, som han framför andra i *sinnligt* och *moraliskt* afseende älskar, han måste göra sin förening med denna person kunnig, emedan han annars kan utsätta föremålet för sin kärlek för många frestelser, och blottställa sig att förlora det samma.

Matrimonium ad Morganaticam är ock 4:o stridande, icke emot en *Yttre*, men emot en *Inre*, frihets-lag. Om anledningen till benämningen: *Matrimonium ad Morganaticam*, äro icke de lärde ense. Italienarne säga, att detta (Morganatica) är ett Latinskt och af Longobarderna stympadt, eller förvridet, ord, som äfven, enligt Romerska lagen, skulle vara en *Donatio mortis caussa*. Andra härleda det ifrån Tyska ordet: *Morgengabe*. GROTIUS, som

Digitized by Google

kallar detta slags ägtenskap, hvarom nu är fråga, *Matrimonium ad Morgengabicam*, tyckes icke otjenligen härleda detta ord ifrån *Morgengabe*, som betyder en *gåfva*, eller *skänk*, som Brudgummen ger Bruden, morgonen efter bröllopet, såsom löning för dess förvarada kyskhet; än betyder något, som Mannen, under sken af gåfva, förut seln utfäst sig till Hustrun lemna (Se G. B. 9 Cap. 2 §.); än betyder det något, som, oaktadt det af mannen är bestämdt, tillkommer dess efterlemnada maka (Se samma Cap. 7 §.).

När fråga är om *Morgongåfva*, såsom ingående uti aftal om ägtenskap, hvilket af denna gåfva fått sitt namn, kan *Morgongåfva* ej betyda annat, ä: något, som Mannen lemnar, eller låfvar lemna, sin tillkommande Hustru till dess (Hustruns) och dess möjligen blifvande barns underhåll.

Matrimonium ad Morganaticam (Morgengabicam) betyder således ett ägtenskap, med det vilkor ingånget, att Hustrun skall endast få en viss och bestämd andel af mannens egendom till sitt och blifvande barns underhåll, utan att för sig, eller Barnen, följa Mannens stånd, eller af honom begära vidare understöd, eller något biträde vid *Barnens* uppfostran.

Detta slags ägtenskap liknar det nämnda *Matrimonium ad Thalac, sive Amazonicum*, deruti, att Mannen frikännes från besväret med Barnens uppfostran, och att Barnen anses tillhöra Hustrun, samt följa hennes, och icke Mannens, stånd; men de åtskiljas deruti, att i *Matrimonium ad Morganaticam*, som vanligen ingås emellan en förnämare Karl och ett fruntimmer af ringare stånd, lemnas af Mannen något till Hustruns och Barnens underhåll (morgongåfva); men i *Amazon-ägtenskap*, då fruntimren, enligt berättelsen om Amazonerne, så kallade emedan de låto (si fabula vera) afbränna det högra bröstet, för att det ej skulle hindra dem vid bågskjutning, endast söka manspersoner för att blifva fruktsamma, äro Männerne frikallade från alla kost-

Digitized by Google

nader så väl i anseende till Hustrurnas, som Barnens, underhåll. Man påstår likväl, att Amazonerne skickade de söner, de framfödde, till deras fäder, för att af dem uppfostras. Men, när man i *Rationela* Pligt-Låran talar om *Amazon-ägtenskap*, eller *Matrimonium ad Thalac*, menas dermed vanligen en förening, af fruntimret slutad med en karl, för att befrämja försynens afsigt med köndriftens tillfredsställande, med karlens frikallande från skyldighet att deltaga i barnens uppfostran. Att så väl *Matrimonium ad Morganaticam*, som *Matrimonium Amazonicum*, är stridande emot en *Inre* frihets-lag, finner man af den *indirecta* strid, i hvilken den skulle råka, som ville ingå sådana ägtenskap, och af det *indirecta* sätt, hvarpå han skulle skada andra Contrahenten och de Barn, som blifva en naturlig följd af detta slags ägtenskap. Att han skulle *indirecte* komma i strid med sig sjelf, kan man finna deraf, att han, såsom förnuftigt väsende, måste inse, att afsigten med ägtenskap är icke endast Barns framfödande, utan äfven deras uppfostran. Han kan således genom ett raisonnement finna den strid, i hvilken han råkar, när han ingår nämnda slags ägtenskap. Han kan nemligen sluta sålunda: Den, som förpligtas att, när han vill ingå ägtenskap, icke hindra försynens afsigt med ägtenskap, förpligtas äfven att söka befordra den samma, (afsigten) emedan uraktlåtenheten af att söka befordra denna afsigt är ett *indirect* hinder för dess befordrande. Nu förpligtas, den, som vill ingå ägtenskap, till det förra; således äfven till det sednare. Att den, som ingår *Matrimonium ad Morganaticam* och *Matrimonium Amazonicum*, icke söker befordra afsigten (förnuftiga) med ägtenskap, som icke endast är Barns framfödande, utan äfven deras uppfostran, följer deraf, att Barns uppfostran uti desse slags ägtenskap endast lemnas till modren. Väl sägas, som jag nyss anmärkte, uti fablen om Amazonerne, mödrarne hafva lemnat de Gosse-barn, som de framfödt, till fäderna, för att af dem uppfostras; men i så-

Digitized by Google

dant fall hafva mödrarne, felat emot deras söner, äfven som fäderne emot deras döttrar, hvilka endast af mödrarne uppfostrades.

Att således den, som ingår sådant ägtenskap, *indirecte* öfverträder en pligt (ofullkomlig) emot sina Barn och sin Maka, finner man sålunda: Den, som ej vill vara sin Maka behjelpelig uti Barnens uppfostran, skadar och förolämpar sin Maka och sina Barn. Nu vill ej den, som &c. Således &c.

Att den, som undandrager sig deltagande uti Barnens uppfostran, när han nemligen ser sig kunna, till andra Makans och Barnens förmån deltaga deruti, skadar Makan och Barnen, och motsäger sig (*indirecte*), är likså tydligt, som att den, hvilken, när han ser sig kunna frälsa en olycklig, och icke gör det, *indirecte* motsäger sig, och *indirecte* skadar honom.

Emedan det är en en *Ofullkomlig* och *Synthetisk* pligt, (Officium commune) att, när man vill gifta sig, föredraga *Monogamia Perpetua* för allt annat slags Ägtenskap, och således äfven för de nyssnämnde, så kan ock ingen annan, än den pligtskyldige sjelf bedöma, om han öfverträder denna slags pligt, eller icke. Omständigheter kunna inträffa, som göra omöjligt för den ena Makan att deltaga uti Barnens uppfostran, eller att lefva tillsammans med sin Maka i samma stånd och vilkor. Det är endast maximen, som i afseende på de *Ofullkomliga* pligterna strängt ålägges. Handlingens verkställande ankommer på den pligtskyldige sjelf. Hvar och en bör således hafva maximen att, när han vill tillfridsställa köndriften, göra det genom *Monogamia Perpetua*, men omständigheter kunna inträffa, som för någon göra det omöjligt att genom detta slags ägtenskap uppfylla försynens afsigt med köndriftens tillfridsställande. Hvad som derföre för den ene blir pligt, (ofullkomlig), kan för en annan blifva stridande emot pligt, och för en och samma person kan vid ett tillfälle det blifva en *Ofullkom-*

Digitized by Google

lig pligt, som vid ett annat tillfälle blifver stridande emot pligt.

I anledning af hvad nu är taladt, finner man, att ägtenskap i en vidsträcktare bemärkelse är ett aftal, eller förening, emellan 2:ne, eller flere, personer af olika kön att naturligen tillfridsställa köndriften. En sådan förening kan vara antingen endast *i Yttre*, eller ock icke endast *i Yttre*, utan äfven *uti Inre*, afseende *moralisk*. När blotta köndriftens naturliga tillfridsställande är afsigten med denna förening, så är föreningen endast *i Yttre* afseende *moralisk*. Men när, utom denna afsigt, äfven Barns framfödande och uppfostran dermed åsyftas, så är afsigten *uti Inre afseende moralisk*. Och som moraliska afsigten, Barns framfödande och uppfostran, bäst genom *Monogamia Perpetua* i allmänhet kan, enligt *moraliska*, eller *aprioriska*, grunder, befrämjas, så är det en *Ofullkomlig* och *Synthetisk* pligt (officium Commune) att, som sagdt är, ingå ett sådant ägtenskap. Men liksom *officia communia* åsyfta icke någon viss person, utan menskligheten i allmänhet, äfven så förbindes icke en enskilt, d. v. s. hvarje individ särskilt, utan endast den, eller de, som se sig kunna ingå sådant ägtenskap (Monogamia Perpetua) till dess föredragande framför andra.

"Jag talar i Moralen, icke om hvad som är det bästa, eller med förnuftet för en, eller annan, mest öfverensstämmande, utan om det, som för menniskor i allmänhet är med förnuftet, och således med en *Inre* allmän frihets-lag (Jus rationale Commune) mest öfverensstämmande." Att i detta afseende *Monogamia Perpetua* är det bästa, följer af det, jag nu anfört. Men derföre vill jag icke bestrida, att för en, eller annan, *Monogamia Perpetua* kan blifva *moraliskt* omöjlig, men att deremot *Polygamie*, eller något annat slags *Monogamie*, än det *perpetuela*, för honom kan blifva moraliskt möjligt, och således inför samvetets domstol icke allenast tillåtet, utan äfven nödvändigt.

Digitized by Google

Monogamia Perpetua, såsom det för menniskor i allmänhet med ägtenskapets afsigt mest öfverensstämmande, är en, på lifstiden afslutad förening emellan en Mansperson och en Quinsperson, i afsigt att föda och uppfostra Barn.

De, som i definitionen på detta slags ägtenskap äfven införa inbördes hjelp, hvilken de anse såsom ett nödvändigt kännetecken på detta ägtenskap, göra definitionen för trång (strictior suo definito). De förblanda *essentialia sua*, eller föremålets (definiti) väsentliga egenskaper, med dess *attributa*. Till *essentialia Monogamiæ Perpetuæ* hörer icke, att Makarne skola lemna hvarandra inbördes hjelp (vanligen i allmänhet). Likså litet som gemenskap af Makarnes egendom ingår, eller bör ingå, uti definitionen på *Monogamia Perpetua*, emedan denna gemenskap, såsom *attributum*, härledes ifrån ett *essentiale Monogamiæ Perpetuæ*, äfven så litet bör inbördes hjelp, emedan den ej *directe*, utan *indirecte*, härledes från begreppet om *Monogamia Perpetua*, ingå i definitionen på detta slags ägtenskap. Men liksom begreppet *frihet*, oaktadt det ej är ett *essentiale*, utan *attributum*, *hominis*, och således icke ingår i definitionen på menniska, likväl är likså nödvändigt begrepp om menniska, som begreppet *förnuft*, äfven så är begreppet *inbördes hjelp*, likså nödvändigt begrepp vid föreställningen om *Monogamia Perpetua*, som de uti definitionen på detta slags ägtenskap förekommande begrepp; men derföre bör ej detta begreppet (inbördes hjelp) inflyta i definitionen, emedan det är ett *attributum*, eller något som väl är nödvändigt, men ej sådant, att dess nödvändighet *directe* inses af sjelfva *essentia Monogamiæ Perpetuæ*, utan endast *indirecte*, d. v. s. *synthetice*, eller genom ett förnufts-slut. Detta skall, när fråga blir om deras *Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligter, som ingått *Monogamia Perpetua*, förklaras.

Sedan jag repeterat och fullständigare sökt förklara så mycket af *Absoluta* Pligt-Läran, i afseende på Afhandlingen om Ägtenskap, som jag ut-

Digitized by Google

varit nödvändigt för afhandlingen om de pligter, hvilka Ägta makar skola, eller böra, iakttaga, skyndar jag till desse pligters afhandling.

Ägta Makar, enligt vanligt språkbruk, kallar jag dem, som lefva tillsammans uti *Monogamia Perpetua*. Jag betraktar således ägta Makar uti inskränkt bemärkelse. Egentligen kunna alla de, som lefva tillsammans, förenade genom ägtenskap, vare sig *Monogamie*, eller *Polygamie*, kallas ägta Makar.

Ägta Makars pligter kunna, i anseende till tiden, indelas i deras pligter, som vilja ingå Ägtenskap, och deras pligter, som redan ingått Ägtenskap (*Monogamia Perpetua*).

I anseende till sättet att *a priori* komma till kunskap om dessa pligter, kunna de vara så väl *Analytiska*, som *Synthetiska*; och, i anseende till säkerheten för rätthafvanden, *Fullkomliga* och *Ofullkomliga*.

A.

Deras Pligter, som vilja ingå Ägtenskap (Monogamia Perpetua).

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 102.

Alla de handlingar, som *Analytice*, eller genom upplösningen af föreställningen om dem, som vilja ingå Ägtenskap (*Monogamia Perpetua*), kunna härledas, och för hvilkas försummande icke någon okunnighet kan förebäras, utan med yttre tvång kunna affordras, samt, om de försummas, lemna den lidande satisfaction, kallar jag deras *Analytiska* och *Fullkomliga* pligter, som vilja ingå Ägtenskap (*Monogamia Perpetua*).

Till desse räknas följande pligter, såsom:

1:o Att ej ingå Ägtenskap med dem, som ej äga fulla bruk af förnuft och frihet. Enligt *Ra-*

Digitized by Google

Hennes; lagen äro både Karlen och Fruntimret, när de äga *physisk* och *moralisk* skicklighet, d. v. s. når de äro komna till manbar ålder, och ej hafva några physiska fel, som göra Ägtenskapet omöjligt, samt hafva fullt bruk af förnuft och frihet, d. v. s. äga förmåga att inse de pligter, som Ägtenskapet medförer, och förmåga att, utan yttre inflytande, eller tvång, bestämma sin vilja och sina handlingar till desse pligters iakttagande, berättigade och skicklige att ingå Ägtenskap; men, enligt B. Lagen, fordras en viss ålder, innan man kan anses berättigad ingå detta aftal.

2:o Ej locka, eller tvinga, någon att ingå Ägtenskap. Våre förfäder gjorde derföre orätt, när de med våld togo sig Hustrur. Detta förbjudes ock uti 11 C. 1 §. G. B. hvarest orden så lyda: *Vill man kjonplag bygga; tå skal han mä af hennes giftoman begjära, och ej med våld taga, eller hemliga till sig locka.* Och uti 5 §. af samma Capitel heter det: *Ej må någor till giftermål tvingas, utan bör så quinnans, som mannens, frivilliga ja och samtycke giftermålet fästa.* Allt tvång, så väl af den, som vill ingå Ägtenskap, som af tredje man, t. e. af föräldrar, eller förmyndare, utöfvadt, för att förmå någon till Ägtenskap, är stridande emot begreppet Ägtenskap, såsom aftal, eller Contract, betraktadt.

3:o Ej ingå Ägtenskap, om man finner sig sakna *physisk*, eller *moralisk*, skicklighet, d. v. s. förmåga att i *physiskt* och *moraliskt* afseende uppfylla afsigten med Ägtenskap. Den, som t. e. är castrat, besvärad af en obotelig sjukdom m. m. är *physiskt* oskicklig, den, t. e. som ej har egendom, eller utväg att kunna försörja Hustru och Barn, ej förmåga att rätt uppfostra sina Barn, eller nog välde öfver sig sjelf att kunna lefva i lugn och frid med en Hustru o. s. v., är i *moraliskt* afseende oskicklig att ingå Ägtenskap.

Anm. Skillnaden emellan *Trolåfning* (Sponsalia) och *Ägtenskap* består deruti, att *Trolåfning* är

Digitized by Google

sjelfva öfverenskommelsen, eller aftalet, om Ägtenskaps ingående; *Ägtenskap* är fullbordandet af denna öfverenskommelse. *Trolåfning* liknar *jus ad rem*, emedan den gef Contrahenterna rubörde rättighet till hvarandras ägande; *Ägtenskap* liknar *jus in re*, emedan då äga redan Makarne hvarandra.

Tecknen, hvarigenom *Trolåfning* tillkännagifves, grundas på vana och plägseder. Sålades har man ansett rings öfverlemnande för tecken till *trolåfning* (fästning), enligt den gamla Tyska versen: *Ist der Finger beringet, So ist die Jungfrau bedinget*,

Romarne indela, enligt deras *Jus Canonicum*, *Sponsalia* uti *Sponsalia de præsenti & futuro*. Den förre betecknas genom orden uti præsenti, t. e. *Jag tager dig till Hustru* (accipio te in uxorem). Den sednare genom orden *in futuro tempore*, t. e. *Jag skall taga dig till Hustru* (*accipiam te in uxorem*). Men denna indelning är, i min tanke, oriktig, helst all fästning, eller trolåfning, angår något *futurum*, eller tillkommande. Man kan således snarare kalla den förlåfning *vilkorlig*, som Romarne kalla *Sponsalia de futuro*, och den *ovilkorlig*, hvilken de kalla *Sponsalia de præsenti*. När jag t. e. säger: *jag vill taga dig till Hustru, om jag får den tjenst, jag söker*, eller *sedan jag fulländat en viss utländsk resa*, så är ju detta ett vilkor, som skall inträffa, innan ågtenskapet skall fullbordas. Men när jag deremot bestämdt säger: *jag vill taga dig till Hustru*, så är trolåfningen *ovilkorlig*.

Vidare indela Romarne *Sponsalia* in *Publica & Clandestina*. Den sednare var hos dem förbjuden *ob dignitatem matrimonii & honestatem publicam*; men derföre var den icke, *ipso jure*, ogiltig, om den sedermera på annat sätt kunde bevisas, t. e. genom bref, eller Contrahenternas egen bekännelse.

3:o Ej ingå öfverenskommelse om ågtenskap (monogamia Perpetua) med 2:ne, eller flere, neml. på en gång.

4:o Ej bryta öfverenskommelsen om Ägtenskap, så vida det ej sker med ömsesidigt fritt samtycke, eller så vida ej ene Contrahenten kan bevisas sjelf vara vållande till Contractets brytande, eller ogiltighet, såsom t. e. om han förut, den andre ovetande, år gift, eller förlåfvad, finnes hafva *physisk*, eller *moralisk*, oskicklighet o. s. v. Anm. Enligt *Yttre Rationela* frihets-lagen bör Ägtenskap, åfven som all öfverenskommelse (aftal), eller förening, kunna upplösas, när det sker med begge Contrahenternas fria samtycke.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 109.

Till deras *Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligter, som vilja ingå Ägtenskap (*Monogamia Perpetua*) räknar jag alla sådana, hvilka, emedan de icke *directe*, eller *analytice*, utan endast *indirecte*, eller *synthetice*, kunna härledas från föreställningen om dem, som vilja ingå Ägtenskap, hvarken med yttre tvång kunna affordras, eller lemna rätthafvanden fullkomlig säkerhet för deras iakttagande, eller satisfaction för deras försummande, såsom t. e.

1:o Att ej för andra orsaker, än slägtets fortplantning, ingå Ägtenskap. Af *Fullkomliga* pligten att ej med svek och bedrägeri ingå Ägtenskap kan denna pligt bevisas sålunda: Den, som förpligtas att icke med svek och bedrägeri ingå Ägtenskap, förpligtas att icke för andra orsaker, än slägtets fortplantning &c. Nu förpligtas den, som vill &c. Således &c. *Major* och *Minor* propositio, eller *Öfversatsen* och *Undersatsen* äro i sig sjelfva klara, och härledas af begreppet om Ägtenskap, såsom contract, eller aftal, som har för afsigt att afla och uppfostra barn. Den, som derföre af andra orsaker ingår Ägtenskap, bedrar ju andra Contrahenten, som åtminstone bör för denna orsak ingå Ägten-

Digitized by Google

skap. Han motsäger sig och indirecte, eller finner genom ett raisonnement den strid, i hvilken han genom detta handlingssätt råkar. Som likvål ingen mer, än han sjelf och Gud kan döma om afsigten, når den nemligen icke yppas, så år denna pligten så länge *Ofullkomlig*, tills afsigten genom handlingen uppenbaras, såsom t. e. om någon, oaktadt Castrat, likvål för att vinna rikedom ingår Ågtenskaps-förbindelse, eller trolåfvar sig. När bedrägeriet yppas, anses Contrahenten hafva öfverträdt en *Fullkomlig* pligt, och Ågtenskapet upplöses. Men, om någon, oaktadt icke öfverbevist om bedrägeri, likvål inom sig hyser andra afsigter med sin ingångna Ågtenskaps-förbindelse, anses han hafva öfverträdt en *Ofullkomlig* pligt. Skillnad emellan att med list ock bedrägeri ingå Ågtenskap, hvilket strider emot en *Fullkomlig* pligt, och att för andra orsaker, än slägtets fortplantning, enligt kärleksdriftens (physiska och moraliska) föranledande, ingå det samma, består deruti, att det förra är *direct* och *uppenbart*, det sednare *indirect* och hemligt, förolämpande.

2:o Upplysa hvarandra om sina fel och brister. Denna pligt härledes ock ifrån den *Fullkomliga* att ej med svek och bedrägeri ingå Ågtenskaps-Aftal.

3:o Ej begära dem till ägta, som äro långt öfver sig i yttre omständigheter, såsom värdighet m. m., helst de härigenom kunna anses *indirecte* förolämpa dem. Anm. Det kommer likvål här, som vid alla *Ofullkomliga* pligter, an på den pligtskyldiges eget omdöme. *Conscientia subjective errare nequit.*

4:o Noga öfvervåga, om de äga de för ägta makar erforderliga egenskaper.

5:o Undersöka de personers seder och lynne m. m., med hvilka de vilja ingå Ågtenskap, samt välja dem till Makar, som de så väl i *physiskt*, som *moraliskt*, afseende anse för de bästa, eller för sig mest passande. Kärleken, icke blott den *physiska*,

Digitized by Google

utan äfven den *moraliska*, bör ju följaktligen till Ägtenskap, såsom en förening, hvilken menniskan afslutar icke blott såsom sinnligt, eller såsom blott förnuftigt, utan såsom både sinnligt och förnuftigt väsende. Den, som antingen icke anställer en sådan undersökning, eller icke väljer den bästa, eller den, han anser vara för sig mest passande, han ingår Ägtenskap för andra orsaker, än slägtets fortplantning, och kan säges begå ett *indirect* bedrägeri, och *indirect* motsägelse, samt öfverträder således en *Ofullkomlig* och *Synthetisk* pligt emot andra Contrahenten, för hvars öfverträdande, om afsigten kunde bevisas, han äfven så väl borde straffas, som för uppenbart bedrägeri.

B.

Deras Pligter, som redan ingått Ägtenskap (Monogamia Perpetua).

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 104.

1:o Att ej visa otrohet i Ägtenskapet, d. ä. ej beblanda sig med någon annan, än sin Maka.

Anm. Enligt *Rationela* Pligt-läran är Mannen äfven så väl skyldig att ej beblanda sig med andra fruntimmer, som Hustrun att ej beblanda sig med andra karlar, emedan begge Makarne vid *Monogamia Perpetua* afslutande lofvat inbördes trohet. Romarne hade likväl i detta afseende olika tankar. De påstodo, att *adulterium*, som hos oss alltid förutsätter ägtenskaps-brott, endast kunde af mannen begås med en annans Hustru, men ej med en ogift, emedan endast, i förra afseendet, *proles* var *incerta*, men ej i sednare. Men Mannen felar ju emot den trohet, han lofvat sin Hustru, i begge afseenden, samt i afseende på sin pligt emot sina

Digitized by Google

barn, som han skulle föda med en egift, emedan han icke, utan att göra sina uti *Monogamia Perpetua* födda barn orätt, kan gifva de förre lika uppfostran, eller lika arfsrätt, med desse sistnämnde. Att lefva på en gång uti *Monogamia* och begå *Adulterium* är en uppenbar motsägelse och förutsätter derföre en *Analytisk* och *Fullkomlig* pligts öfverträdande af dem, som ingått *Monogamia Perpetua*, det må då begås af Mannen, eller Hustrun.

3:o Ej bryta denna öfverenskommelse, utan hålla den för lifstiden, såvida icke giltiga omständigheter föranleda till dess brytande. B. Lagen stadgar med rätta, att det skall vara klagomål för ägtenskaps-skillnad. Det skulle ju annars kunna hända, att ägta Makar åtskiljdes, förebärande, att det skett genom inbördes samtycke, då det likvål ej så förhöll sig. Många oredor i B. Samhället skulle ock uppkomma, om ägta Makar, när de derom öfverenskommo, genast fingo åtskiljas. De kunna ju för ögonblicket blifva ovänner, och skulle i hettan kunna göra det, som de sedermera ångrade. Oaktadt således, såsom jag förut sagt, Ägtenskap, enligt en yttre *Rationel* frihets-lag, kan, när begge Makarne dertill samtycka, genast upphöra, kan det likvål för begge Makarne blifva en *Ofullkomlig* pligt att ej genast upplösa denna förening; och B. Lagen har förvandlat denna *Ofullkomliga* pligt i *Fullkomlig*, dymedelst att den föreskrifver, att giltiga skäl skola anföras för beviljandet af Ägtenskaps-skillnad.

Då man talar om Ägtenskaps-skillnad, så får man ej förblanda *Nullitas Matrimonii* med *Divortium*. Det förra består deruti, att ett Ägtenskap anses olagligt, emedan det är ingånget emellan vissa personer, som ej äga *physisk*, eller *moralisk*, skicklighet, t. e., om den ena Makan förut var gift; eller hade en okänd obotlig sjukdom; det sednare är ett lagligt Ägtenskaps upplösning för en tillfällig or-

Digitized by Google

sak, t. e. förstrohet , ?. m. I Svenska Lagen har man en *Ågtenskaps-skillnad*, som kallas *Skillnad i säng och säte*. Denna består deruti, att Ågtenskapet väl icke upplöses, men att Makarne endast på en tid åtskiljas för någon tillfällig orsaks skull t. e. osämja. Denna slags Ågtenskaps-skillnad härledes ifrån *Jus Canonicum*, och kan egentligen ej kallas Ågtenskaps-skillnad. *Divortium*, eller Ågtenskaps-skillnad, är således ej mer än en, nemligen ett lagligt Ågtenskaps upplösning för tillfälliga orsakers skull. Hos Judarne, i Gamla Testamentet, äfven som hos Grekerne, fick man efter behag skiljas vid sina Hustrur, när det skedde med ömsesidigt samtycke, och man behöfde ej anföra någon giltig orsak; och, förr än *Lex Papia* hos Romarne utkom, fingo Romarne äfven för hvad orsak som helst åtskiljas, såsom bevis hvarpå jag vill anföra Juvenalis yttrande (Sat. VI: v. 145, 146, 147) så lydande:

Collige sarcinulas dicet libertus, & exi,
Jam gravis es nobis, & saepe emungeris, exi,
Ocyus, & propera, sicco venit altera naso.

Frågas således: Kan man, enligt *Rationela* principer, skiljas vid sin Hustru för hvarjehanda orsaker? De, som jaka detta, anföra derför följande skäl:

a) Ingås Ågtenskap genom *pactum*, och kan således genom *pactum*, eller inbördes samtycke, upplösas.

b) Innefattar allt *pactum* det tysta vilkoret: *om du fullgör hvad du låfvat, så skall äfven jag, och tvärtom.*

c) Skulle Makarne blifva olyckliga, om de tvingades förblifva i Ågtenskapet. Men härtill svaras:

a) Har Ågtenskapet en *finis perpetuus*, som är uppfostran, om nemligen barn äro framfödde. Om ock Makarne ej förelämpade hvarandra, genom skilsmessan, (Divortium), så förolämpade de likväl

Digitized by Google

sina barn, som af dem gemensamma hafva rättighet fordra uppfostran. Men, om uppfostran antingen af den ena Makan, eller af tredje man, kan verkställas, så ser jag ingen ting hindra, att, enligt *Rationela* lagen, *Divortium*, när begge Makarne, med mogen och fri öfverläggning, derom öfverenskomma, må tillåtas. Enligt Preussiska Lagen, tillåtes Ägtenskap för inbördes hjelp. När nu den ej längre behöfs, eller å någondera sidan åskas, måste ett sådant, *improprie* så kalladt, *Ägtenskap*, enligt förnuftsgrunder, kunna upplösas. Samma anledning bör äfven, i min tanke, gälla till Ägtenskaps-skillnad i den så kallade *Monogamia Perpetua*, nemligen att, när begge Contrahenterne, eller Makarne, antingen icke se sig kunna vinna afsigten med Ägtenskap, eller ock redan befrämjat den, eller de ej se sig kunna lefva lyckliga tillsammans, vare sig af hvad orsak, som helst, såsom t. e. för olikhet i lynne, oenighet, brottslighet m. m., de då, när ej någon annans rättighet derigenom kränkes, och det sker med inbördes fritt och otvunget samtycke, må åtskiljas. De, som yrka, att *Monogamia Perpetua* aldrig, utan för otrohet, eller yppad *physisk* oskicklighet, kan upplösas, tillägga i Definitionen på Ägtenskap, att det ingås till *inbördes hjelp*, och att således, om ock *finis matrimonii primarius*, nemligen barns framfödande och uppfostran, ej kan vinnas, eller redan vunnits, bör likväl *finis secundarius*, eller den utlåfvade hjelpen, befordras. Men liksom hvarje annat aftal, vare sig på lifstiden, eller icke på lifstiden, afslutadt, genom begge Contrahenternas fria bifall, kan upplösas, så kan ock, enligt *Yttre Rationela* lagen, Ägtenskap sålunda upplösas. B. lagen har likväl, för att förekomma missbruk och oredor, sökt försvåra Ägtenskaps-skildnad, och således sökt förvandla en *Ofullkomlig* lag i *Fullkomlig*.

b) Kan icke den ene Contrahenten, utan den andres samtycke, såvida icke giltig och rättmätig orsak af honom anföres, bryta ett lagligen ingånget *pactum*. *Divortium* kan således icke ensidigt, eller på

Digitized by Google

ena Contrahentens begäran, utan en giltig orsak, tillåtas.

c) Då endast det, som hindrar afsigten med Ägtenskap är en giltig orsak till *Divortium*, så kan ej skillnad i Ägtenskap för andre, än sådana orsakers skull, som hindra denna afsigt, beviljas. Men som en yppad *Physisk* och *moralisk* oskicklighet, till hvilken sednare räknas alla de fel, som göra Ägtenskapets fortsättning *moraliskt* omöjlig, *såsom* osämja, grofva brotts begående m. m. hindra afsigten med Ägtenskap, så kan man anse dem för rättmätiga och giltiga orsaker till Ägtenskaps-skillnad, när någon af Makarne, i afsigt att få skillnad, anförer dem.

CHRISTUS tyckes uti Matth. 19: 9, enligt mångas tanka, ännu mer inskränka orsakerna till Ägtenskaps-skillnad, då Han säger, att Ägtenskaps-skillnad endast kan tillåtas *ἐπὶ πορνείᾳ*, hvilket ord man vanligen öfversätter med *adulterium*. De lärde hafva likvål mycket tvistat om betydelsen af ordet *πορνεία*. De, som öfversätta det med *adulterium*, som Lexicographi vanligen göra, påstå, att *CHRISTUS* ej tillåt Ägtenskaps-skillnad för andra orsaker, än för *Adulterium*. Andra deremot förklara ordet *πορνεία* med hvarje skämlig handling, som *strider* emot afsigten med Ägtenskap. För att förklara *CHRISTI* afsigt med sitt svar till Phariseerne på den frågan: *om det var rätt, att man skil sig vid sina hustru, för allahanda saker skul?* vill jag i korthet visa anledningen till sjelfva frågan. Ibland Judarne voro nemligen vid *CHRISTI* tid 2:ne Secter; Hillelis och Schammai, hvilka i många afseenden sins emellan voro stridiga. Hellelianerne ansågo Ägtenskaps-skillnad vara tillåten för hvarjehanda orsaker, till och med de aldra obetydligaste. Schammai anhängare deremot ansågo Ägtenskaps-skillnad endast tillåten för vigtigare orsaker, dem de kallade *res turpitudinis*, hvilket talesätt äfven Moses brukade. Ryktet hade ibland Judarne insmygt sig, att Hil-

lels tanka var bekräftad genom en röst från himmelen: Judarne frågade derföre Frälsaren; *Om det var rätt att skiljas vid sin Hustru för allahanda saker skull* (såsom Hillel påstår)? De hoppades, att, om Han jakade till detta, skulle Han blifva förhatlig för alla rätt- och väl-tänkande; men att, om Han nekade dertill, skulle Han blifva hatad af folket. CHRISTUS svarar sålunda: *för edart hjertas hårdhet skul* (πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν) *tillstadde* Moses, *att i måtten öfvergifva edra hustrur, men af begynnelsen var det icke så. Men jag säger eder: Hvar som skil sina hustru ifrån sig utan för hor skul,* (ἐπὶ πορνείᾳ), *och tager ena andra, han gör hor; och then, som tager then öfvergifna, han gör hor.* CHRISTUS gynnar således Schammai mening. Frågan är endast: huru skall man öfversätta det ordet πορνεία? De flaste öfversätta det med *adulterium*. Somlige tro likväl, och ibland dem Heinecius *), att ordet πορνεία icke här kan betyda *adulterium*, utan i allmänhet hvarje skamlig handling, och sådan anser han hvarje handling vara, som strider emot afsigten med Ägtenskap. Om, säger han, endast hor (adulterium) vore orsaken till Ägtenskaps-skillnad, så hade icke Apostelen kunnat tillåta skilsmessa (divortium) *ob malitiosam desertionem*; men nu, (tillägger han) har Apostelen tillåtit den, således kan icke hor vara endast orsaken till Ägtenskaps-skillnad.

Utan att vidare ingå i undersökning om meningen med CHRISTI svar till Judarne, helst det endast var en förklaring öfver en redan gifven *Positif* lag, nemligen den Mosaiska, hvilken, liksom hvarje *Positif* lag, förbyter en *Ofullkomlig* pligt i *Fullkomlig*, när en god afsigt dermed kan befrämjas, så kan man säga, att, då det är en *Ofullkomlig* pligt för ägta Makar att öfverse med hvarandras fel, och isynnerhet med sådana, som ej *directe* strida emot begrep-

*) Prælectiones Ac. in Sam. Pufendorffii de officio hominis & civis Libros duos.

Digitized by Google

pet om Ägtenskap (Monogämia Perpetua); så kan blifva en Ofullkomlig pligt att ej öfvergifva sin... tru för andra orsaker, än för hor. Enligt Ratio... nela lagen kan det likväl icke blifva en Fullkomlig pligt att icke skiljas vid sin Hustru för andra orsaker, än den nyss nämnde. Alla orsaker äro, ... en Titre och Fullkomlig Rationel frihets-lag, gi... causæ divertii, som directe göra Ägtenskapets f... sättning moraliskt, eller physiskt, omöjlig. ... kommer likväl an på Contrahenterne sjelfve, ... de vilja begagna den af Titre frihets-lagen ... gifna rättigheten. Oaktadt således, både enligt G... uppenbarade, (Positiva, eller Mosaiska), Rationela ... Borgerliga lagen det är Makarnes inbördes Fullkom... liga rättighet (Jus liberum) att begära Ägtenska... skillnad, när den ena Makan visar otrohet i Ä... tenskapet, (begår hor), kan det likväl ej blifva e... Fullkomlig pligt (Jus obligatorium) att begära skils... messa. Tvärtom kan det någon gång blifva en Ofull... komlig pligt att förlåta detta brott, och att ej begagna sin uti Titre frihets-lagen förvararade rättighet, hvarom framdeles, vid de Ofullkomliga pligternas afhandling, skall talas.

3:o Att gemensamt bidraga till Barnens och Hushållets underhåll. Anm. Man har antagit särskilta pligter för Mannen och särskilta för Hustrun. Till Mannens särskilta pligter har man hänfört flere, såsom att försörja Hustrun, sköta affairerne, och vara Hustruns målsman o. s. v. Al... Rationela lagen kunna likväl dessa pligter ej inne... tillhöra Mannen mer, än Hustrun. Den, som äge... bästa skicklighet och förmåga att sköta affairerna, bör göra det. Åfvenledes bör Hustrun gemensamt med Mannen, efter sin förmåga, bidraga till inbördes underhåll.

Till Hustruns särskilta Fullkomliga pligter har man ock hänfört flere, såsom att vara mannen undergifven, vörda honom, vara honom behjelplig ... Barnens uppfostran o. s. v.

Digitized by Google

Men huruvida om *Imperium mariti in uxorem* är *Juris Civilis*, eller *Rationalis*. De, som antaga det sednare, anföra följande skäl: *a*) *Sexus præstantia*, eller Mankönets företräde för Quinnkönet. *b*) Mannens pligt att föda hushållet. *c*) Ofullkomligheten af ett Samfund, som ej har någon styresman. *d*) Skriften, som uti I Mos. B. säger: *tin vilje skall tinom manne undergifven vara, och han skal vara tin herre.* Häremot anmärkes:

a) Att ofta är Hustrun långt öfver Mannen i klokhet och förstånd. Mankönet äger väl i allmänhet i vissa delar företräde för quinnkönet; men man kan ej göra det till en allmän regel, att Mankönet, såsom ägande företräde för Quinnkönet, bör styra och råda. Ägtenskap är en *Societas æqualis*. Begge Makarne äro således lika berättigade att deltaga uti det, som angår hushållningen.

Den, som äger bästa förståndet, bör styra. Man får likväl ofta tillstå, att den, som äger bästa förståndet, ger efter, för att undvika stridigheter.

b) När begge Makarne, enligt hvad nyss sadt, och enligt sjelfva begreppet om Ägtenskap, äga lika pligter, i afseende på Barnens och hushållets underhåll, så kan ej Mannen af en särskilt pligt i detta afseende hämta anledning till någon företrädes rättighet, i afseende på styrelsen.

c) Beträffande Ofullkomligheten af ett Samfund, som ej har någon styresman, observeras, att deraf icke ovilkorligen följer, det Mannen har uteslutande rättighet att föra styret. Dessutom kunna Makarne dela styrelsen. Den ena kan åtaga sig *Inre*, (Hustrun gör vanligen det), den andre *Yttre* styrelsen, eller hvad Mannen vanligen åtager sig. Ser Mannen, att Hustrun bättre, än han, äfven kan åtaga sig den *Yttre*, eller Hustrun, att Mannen bättre, än hon, kan, utom *Yttre* styrelsen, äfven bestrida den *Inre*, så göra de å ömse sidor klokt och rätt, att de öfverenskomma om styrelsen, enligt deras bästa öfvertygelse om deras särskilta fallenhet och egenskaper. Som uti Ägtenskap bör vara

inbördes förtroende, så är med billigheten mest öf-
verensstämmande, att Makarna rådfråga hvarandra,
och ej företaga något, utan inbördes samtycke, om
ibland deras *Ofullkomliga* pligter skall visas.

d) Beträffande slutligen det skäl för *imperium mariti in uxorem*, som hämtas ifrån Skriften, anmärkes, att Gud till straff för Eva, som bedrog Adam, förkunnade henne, att hon skulle vara sin Man undergifven, och att han skulle vara hennes herre. Gud, såsom en *Positif* Lagstiftare, förbytte nu till en *Fullkomlig* pligt den *Ofullkomliga* pligten, som Hustrur, hvilka merendels äro till kropps- och själs-egenskaper svagare, än Männerna äga, att, när de finna mannen skickligare att föra styret subordinera sin vilja under mannens. Som all *Positif* lag, och således *Guds uppenbarade Lag*, har afseende på det, som vanligast händer, eller det, som i allmänhet sker; och som det, enligt hvad nyss nämndes, nu vanligen händer, att Mannen är skickligast att föra styret, så är det, när ej motsatsen inträffar, Hustruns *Ofullkomliga* plägt att lemna Mannen styret. Men att, i mot-att *fall*, fordra, det Hustrurna skulle vara sina männer *undergifna*, vore orimligt. När B. Lagen ställer en *Man*, som ej sjelf kan förvalta sin egendom, under *Hustruns* förmynderskap, gör den rätt, och kan alldeles icke anses motsäga *Guds uppenbarade lag*, hvilken, som nyss nämndes, har afseende på det allmänna, eller det, som vanligen händer, och således, när fråga är om motsatsen, tillåter undantag. Om Mannen blir t. e. galen, kan han så mycket mindre föra styret, som Hustrun, om hon det åskar, kan skiljas ifrån honom.

δ.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 105.

1:o Att vara hvarandra till inbördes hjelp. Somliga införa i Definitionen på Ägtenskap denna ek-

dighet, för dem, som ingå Ägtenskap med detta uttryckliga tillägg, blir denna pligt *Fullkomlig.* Men för begreppet om Ägtenskap, enligt *Rationela* grunder, kan man ej införa i definitionen, att det skall ingås för inbördes hjelp. Denna inbördes hjelpen blir väl, som förut är visadt, ett *attributum,* men ej *essentiale, matrimonii.* Af den *Fullkomliga* pligten att gemensamt bidraga till hushållets och Barnens underhåll bevises denna att vara hvarandra till inbördes hjelp, emedan den, som förpligtas att gemensamt med sin Maka underhålla hushållet och Barnen, förpligtas äfven med honom till inbördes hjelp. Denna sednare pligten blir ett medel till den förras uppfyllande.

2:o Att anse hvarandras egendom för deras gemensamma tillhörighet, emedan egendomen är att anse såsom ett gemensamt medel till hushållets och Barnens underhåll.

3:o Lyda hvarandra och rådfråga hvarandra uti allt, hvad som angår afsigtens vinnande med Ägtenskaps-föreningen, såsom hushållets underhåll, barns uppfostran m. m., emedan de, som gemensamt förpligtas till afsigtens vinnande, förpligtas äfven gemensamt till medlen, utom hvilka afsigten ej kan vinnas. Nu äro inbördes råd och lydnad medel; Således &c.

4:o Lindra hvarandras bekymmer.

5:o Öfverskyla hvarandras svagheter m. m. Desse begge sistnämnde pligter äro äfven att anse såsom medel till de *Fullkomlige* pligternas iakttagande. De, som förpligtat sig att lefva tillsammans hela sin tid, förpligtas ju till medlen, utom hvilka denna sammanlefnad icke är möjlig. Nu äro de 2:ne sistnämnde pligternas iakttagande, nemligen bekymrens inbördes lindrande och öfverseende med hvarandras fel medel härtill. Således &c.

Digitized by Google

2:o.

Föräldrars och Barns Pligter.

§. 106.

Samfundet emellan Föråldrar och Barn kallas *Föråldra-Samfund*, enligt den gamla regeln: *omnis denominatio fieri debet a potiori. Föräldrar* kallar jag dem, som ådragit sig förbindelse att uppfostra d. v. s. föda, klåda samt till nyttiga Samfunds-medborgare bereda de, genom ingånget Ägtenskap, af dem framfödda, samt anlag till förnuft och frihet ågande sinnliga varelser. *Barn* kallar jag de sinnliga samt anlag till förnuft och frihet ägande varelser, som blifvit en naturlig följd af Ägtenskaps-föreningen, och hvilka, så länge de behöfva föräldrarnes vård, åro skyldige att lyda föråldrarne uti allt, som angår uppfostran.

Som nu Föråldrarne ej skulle kunna uppfylla deras pligter emot Barnen, utan att hafva deremot svarande råttigheter, icke allenast i anseende till Barnen, utan äfven i anseende till andra utom Samfundet, så åga föråldrarne råttighet

a) Att åga sina Barn med andras uteslutande. Det år således andras *Fullkomliga* pligt att *ej inblanda* sig i Föråldrarnes förhållande till Barnen, så länge ej Föråldrarne missbruka deras makt öfver Barnen. Föråldrarne åga likväl råttighet att lemna makten öfver barnen åt andra, hvilka då träda i Föråldrarnes ställe samt få Föråldra-Pligter och Råttigheter.

b) Att fordra lydnad af Barnen, som vid afhandlingen om Barns pligter skall visas. När det år Barnens pligt att vita Föråldrarne lydnad, så måste det vara Föråldrarnes rättighet att fordra den samma.

Anm. Romarne, åfven som våra förfäder, tilldelte endast fadren råttighet öfver Barnen. Denna, liksom all råttighet, sträcker sig likväl icke lin-

Digitized by Google

gre, än dess rättsgrund. Föräldrarne äga således ej *jus vitæ & necis* öfver sina Barn, eller rättighet att sälja dem o. s. v., som ibland Föräldrarnes pligter emot Barnen skall visas. De göra derföre orätt, som tillåta späda Barns utsättande, eller dödande. Barnmord, hvarom i *Statens Pligtlära* skall talas, bör äfven så väl, som annat mord, af B. Lagen bestraffas.

Grotius härleder Föräldrarnes rättighet öfver Barnen ifrån födseln (generatio). Hobbesius söker vederlägga honom, emedan det är skillnad emellan att föda (generare) och förvärfva *dominium*. Pufendorf har äfven sökt vederlägga honom, men af annan orsak, nemligen emedan Barnen födas *in libertate naturali* och äro *parentibus æquales;* men detta hindrar ej Föräldrarnes makt att styra Barnens handlingar, helst det blir Föräldrarnes pligt att göra det, som genast skall visas. Här frågas icke eller om *dominium*, ty det har endast afseende på ting, utan om *jus*, eller rättighet, att styra Barnens handlingar, och denna rättighet (jus) är ej Föräldrarnes *jus liberum*, utan *obligatorium*, d. v. s. en med pligt förenad rättighet. Hobbesius härleder likväl sjelf oriktigt Föräldrarnes rättighet öfver Barnen ifrån *accupation*. Det, säger han, som tillhör ingen, tillfaller den, som bemäktigar sig det, (quæ nullius sunt, cedunt occupanti). Ett nyfödt Barn är ingens; således tillhör det den, som bemäktigar sig det. Han tilldelar derföre modren rättighet till Barnen, och ej fadren af annan orsak, än emedan modren sjelfmant med honom delar detta välde (dominium). Enligt Hobbesii slutsats skulle Barnmorskan, emedan hon vanligen först occuperar, eller emottager, Barnet, anses äga det. Hobbesius har således orätt, ty

a) äro icke Barnen ingens, när man talar om rättighet till dem, ty de äro föräldrarnes.

b) Förblandar han *dominium* och *jus*. Det sednare, men ej det förra, kan man äga, i anseende till Barn, eller person i allmänhet.

Digitized by Google

PUFENDORFS skäl för föräldrarnes rättighet öfver Barnen äro följande:

a) Emedan *Socialitas* fordrar den.

b) Emedan naturen hos Föräldrarne inplantat en så stor kärlek till Barnen, att den tvingar föräldrarne hafva omsorg om dem.

c) Emedan den grundas på Föräldrarnes och Barnens præsumerade bifall.

PUFENDORF skiljer emellan makten, eller rättigheten, öfver Barnen inom, och utom, Ägtenskap. Utom Ägtenskap (förmodligen utom *Monogamia Perpetua*) tillhör, säger han, makten öfver Barnen modren, emedan Fadren är oviss (*incertus*). Men Fadren kan ju äfven så väl vara viss i flere andra slags Ägtenskap, som i *Monogamia Perpetua*. Inom Ägtenskapet (in *Monogamia Perpetua*), tilldelar han begge föräldrarne denna rättighet, emedan Barnen äro att anse som deras gemensamma afföda, till hvilken de begge hafva lika kärlek. Men häremot kan invändas:

1:o att det *de facto* äfven in *Monogamia Perpetua* är ovisst, hvem som är fadren. Den regeln: *nuptiæ probant sobolem*, eller *pater est, quem justæ nuptiæ demonstrant*, kan gälla, när den rätt förklaras, så väl om *Matrimonium conscientiæ* m. fl. slags Ägtenskap, som om *Monogamia Perpetua*, när man nemligen talar om *nuptiæ*, eller Ägtenskap, enligt en yttre *Rationel* frihets-lag, *de jure*, eller såsom det, enligt beggreppet derom, bör vara, men, *de facto*, kan likaså litet fadren med visshet bestämmas uti *Monogamia Perpetua*, som uti något annat slags Ägtenskap.

2:o Att Föräldrarnes kärlek till Barnen icke är lika. FICHTE säger, att modren älskar Barnen af en naturlig böjelse, eller af natur-behof, men fadren endast, så vida han älskar sin Hustru, då han för hennes skull älskar Barnen. Erfarenheten tyckes äfven bekräfta den sanningen, att modren i

Digitized by Google

allmänhet älskar Barnen mer, än fadren, eller, att modrens kärlek till Barnen är större, än fadrens.

5:o kan det komma an på öfverenskommelse makarne emellan, hvem af dem skall hafva rättighet, eller makt, öfver Barnen. Saknar den ena Makan förmåga att uppfostra Barn, eller, när den ena, Makan dör, får den andra Makan ensam, och, när begge Makarne dö, eller på ett, eller annat, sätt äro oförmögne att sjelfve uppfostra sina Barn, få de, åt hvilka uppfostran öfverlåtes, makten öfver Barnen, hvilken makt kan kalles ett *jus obligatorium*, eller en med pligt förenad rättighet. Fichte ger Föräldrarne endast naturliga rättigheter, men inga pligter, i anseende till Barnen. Han anser Föräldrarne för souveraina, i anseende till Barnen, och barnen för ovilkorligen föräldrarne undergifne. Men häruti har han, i min tanke, orätt. Derföre att Barnen icke, *de facto*, kunna utöfva rättighet, i anseende till Föräldrarne, följer ej, att de förlora rättigheten. I Moralen är fråga om det, som skall och bör ske, icke om det, som skedt och sker. Uti B. Samfund vakar dessutom en *justitia publica* så väl öfver Barns, som fullvuxna personers, rättigheter.

Att Föräldrarne äga pligter emot Barnen, så väl *Fullkomliga* och *Analytiska*, som *Ofullkomliga* och *Synthetiska*, bevises deraf, att de äro i det förhållande till sine Barn, att de genom vissa handlingars verkställande, eller uraktlåtande, skulle *directe*, eller *indirecte*, skada sina Barn, och komma i *direct*, eller *indirect*, strid med sig sjelfve.

Af Föräldrarnes pligt att uppfostra sina Barn, hvilken pligt de ådragit sig vid inträdet uti *Monogamia Perpetua*, som har för afsigt Barns framfödande och uppfostran, härleder jag föräldrarnes rättighet öfver Barnen, emedan uppfostran icke vore möjlig, derest icke Föräldrarne ägde rättighet öfver Barnen. Och som Föräldrar och Barn äga inbördes, så väl *Fullkomliga* och *Analytiska*, som *Ofullkomliga* och *Synthetiska*, pligter, så vill jag afhandla

Digitized by Google

A.

Föräldrarnes Pligter emot Barnen.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 107.

Till sådana pligter räknas alla de, som *immediate*, eller *directe*, härledas ifrån begreppet föräldrar, och som kunna hänföras till den allmänna pligten att uppfostra Barnen, d. v. s. föda, kläda och vårda dem samt odla deras *physiska* och *moraliska* anlag så, att de kunna blifva nyttiga medlemmar i menskliga Samfundet. Anm. Som, när man ådrager sig *Hypothetiska* pligter, man derföre icke förlorar, eller frikännes ifrån, dem, man förut ägde, så är klart, att Föräldrarne hafva samma *Absoluta* pligter emot Barnen, som emot hvar och en annan mensklig varelse, och att föräldrarne således, blott såsom menniskor betraktade, äro förpligtade att ej döda sina Barn, eller sälja dem till slafvar, eller våldsamt behandla dem, emedan ett sådant handlingssätt *directe* förolämpar Barnen, såsom menniskor betraktade, och förer Föräldrarne, blott såsom menniskor, uti *direct* motsägelse med sig sjelfve, i det de på en gång både anse Barnen för menniskor, ock icke anse dem för menniskor; anse dem för menniskor, emedan de icke kunna neka dem menskliga egenskaper; icke anse dem för menniskor, emedan de behandla dem, såsom ting.

Anm. Med *jus vitæ & necis*, som Romarne tilldelte fadren öfver sina Barn, förstodo de en rättighet, som fadren hade att sjelf döma öfver sina Barns fel och förseelser, samt att bestraffa dem. Denna så kallada *Jurisdictio domestica* blef likvål visligen afskaffad, 1:o emedan det ej är rätt att hafva ett *imperium in imperio*, eller en Stat uti Staten. 2:o emedan Föräldrarnes kärlek till Barnen gör denna Juridiction orättvis. 3:o emedan, om

Digitized by Google

Föräldrarne ville utöfva rättvisan, vore denna Jurisdiction för dem högst obehaglig. Man känner Historien om Lag-stiftaren, som, då han stiftat den lagen, att ögonen skulle utstickas på den, som begick hor, lät utsticka ett på sig, och ett på sin son, som begått detta brott. 4:o Emedan, liksom Föräldrarnes kärlek till Barnen är omåttlig, så kan äfven deras hat till dem blifva det.

Till uppfostran, som, enligt Definitionen på Föräldrar, är dessas *Allmänna*, *Fullkomliga* och *Analytiska* pligt emot Barnen, hänföras flere särskilte pligter, såsom t. e.

1:o Att gifva sina Barn föda, kläder m. m., som för deras tillväxt och underhåll är nödvändigt. Anm. Barnen kunna väl icke med yttre tvång, i anseende till deras svaghet, affordra detta; men deraf följer likväl icke, att de förlorat, eller icke äga, rättighet härtill. I *Moralen*, eller *Aprioriska Pligt-Läran*, är fråga, som så ofta är sagdt, icke om, hvad som skedt och sker, utan om det, som skall och bör ske. Derföre att den svagare ej äger *physisk* förmåga att försvara sig emot en starkare, förlorar han ej sin rättighet att försvara sig; och derföre att man ej kan utöfva sin rättighet, för *physiska* hinder, förlorar man ej den samma.

Då det med rätta räknas till Föräldrarnes *Fullkomliga* pligt att föda och kläda sina barn, och då det äfven är deras pligt, som vilja ingå Ägtenskap, att ej ingå det, om de finna sig sakna *moralisk* förmögenhet, hvartill äfven räknas förmågan att kunna underhålla de Barn, som uti Ägtenskapet kunna aflas, så vore önskeligt, om B. Lagen förböd alla dem ingå Ägtenskap, som ej äga den förmögenhet, eller äro i det tillstånd, att de kunna försörja sig och de barn, som kunna blifva en följd af Ägtenskapet. Att t. e. en tjenste-dräng och en tjenste-piga, utan annan födkrok, än sina krafters bruk, gifta sig, är ju ett medel att befordra tiggerier, helst man ej kan formoda, att sådana personer, om de få många barn, skola kunna försörja dem.

Digitized by Google

2:o Odla Barnens *physiska* och *moraliska* anlag så, att de kunna blifva nyttiga medlemmar i menskliga Samfundet.

3:o Att, när Barnen äro komne till den ålder och det bruk af förnuft och frihet, att de sjelfve kunna styra sina handlingar, och försörja sig, då ej tvinga dem, emot deras vilja, att längre stå under deras förmynderskap, helst det vore en *direct* motsägelse för Föräldrarne att längre, än som behöfs, vara deras barns förmyndare. Att bestämma, när förmynderskapet skall upphöra, är likväl, utom B. Tillstånd, Föräldrarne sjelfve uppdraget; men i B. Tillstånd tillhör det allmänna rättvisan att bestämma myndighets-tiden, samt att tillse, det ej Föräldrarne missbruka deras makt, utan uppfylla deras pligter emot Barnen. *De jure*, böra Föräldrarne likväl åfven så strängt utom, som inom, B. Samfund, iakttaga pligter emot Barnen. *Enligt Rationela* lagen är hvar och en myndig, när han är kommen till fullt bruk af förnuft och frihet. Som man likvål vanligen ej förr, än omkring 21 års ålder, är i *physiskt* (och således åfven uti intellectuelt) afseende utvicklad, så är 21 år den vanliga tiden, vid hvilken B. Lagen anser Manspersoner myndige. Omständigheter göra likvål, att den kan förlängas. Att fruntimmer ej förr, än de blifvit Enkor, anses myndiga, är endast en följd af en *Borgerlig*, och ej af en *Rationel*, Lag.

4:o Att icke tvinga Barnen till något osmständigt lefnadssätt, eller sådant, som strider emot deras naturliga böjelse o. s. v.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 108

Till dessa pligter hänföras alla de handlingar, som hafva afseende på medlen till uppfostran, och hvilka således icke *directe* (*analytice*), utan *indirecte*

(synthetice), härledas från begreppet om *föräldrar*, eller *uppfostran*, och icke med yttre tvång kunna affordras, såsom att

1:o Om de se, det de ej sjelfve hafva nog skicklighet att uppfostra barnen, då anförtro uppfostran åt dem, de dertill anse skickligare.

2:o Vårda och försvara Barnen samt vara deras målsmån.

3:o Hålla Barnen till arbete (Kropps- och Själsarbete), som kan styrka deras Kropps- och Själskrafter, lära dem konster (slöjder och handtverk), och vetenskaper, som upplysa förståndet och förbättra viljan, samt att tillse, det barnen i synnerhet använda sin tid på de yrken, hvartill de af naturen synas mest passande. Se således t. e. föräldrarne, att deras Son är starkare till kroppen, än till själen, så böra de låta honom lära sådana yrken, hvartill i synnerhet kropps-krafter äro nödvändiga. Se de tvärtom, att själens krafter, såsom minne, omdöme m. m. öfverväga dess physiska styrka, så böra de låta Sonen sådana yrken, i hvilka själen i synnerhet är verksam, och, ibland sådana, dem, för hvilka hans olika själs-krafter synnerligast äro passande. Har t. e. ynglingen godt omdöme, men svagt minne, så bör han föredraga de vetenskaper, hvartill i synnerhet omdömet erfordras, framför dem, hvartill i synnerhet fördras minne, såsom t. e. *Juridik* och *Medicine* för *Historien* och *Språkkunskapen*. Saknar ynglingen alldeles minne, gör han likväl bäst, att han afhåller sig från Studier, helst det heter: *tantum valemus, quantum memoria tenemus*. Att bedöma ynglingens fallenhet är likväl svårt. Det är ock denna svårighet, som gör, att mången, som på den plats, han ställes, blir ockicklig, skulle, om han kommit på sin rätta plats, hafva kunnat blifva gagnelig både för sig och andra. Huruvida sådana snillen finnas, som kunna duga till allt, och med lika lätthet omfatta alla yrken? Om slumpen, eller en inre drift,

Digitized by Google

väcker ynglingen till det, eller det, yrket, m. m.? äro frågor, som jag icke vågar besvara. Jag förmodar likväl, att man med Poëten kan säga: *non omnia possumus omnes.* Liksom icke all jordmån är lika tjenlig för allt slags utsäde, så äro icke alla snillen lika skicklige till alla yrken: Den store von LINNÉ kunde aldrig lära sig Språk, och var, under sin Scholæ- och Gymnasii-tid i Wexiö, hvarest Språkkunskapen i synnerhet var i vårde framför den vetenskapliga odlingen, så misskänd, att hans Lärare gåfvo hans Far det välmenta råd att taga sin son ifrån Scholan och låta lära honom ett handtverk. Det är således en sak af mycken vigt att ställa en Yngling på den plats, hvartill han af naturen tyckes vara ämnad; Och, om Föräldrarne ej sjelfve äga skicklighet att göra ett urval af det yrke, för hvilket deras Barn kunna vara passande, böra de rådfråga dem, som de anse äga denna skicklighet. Att tvinga Barnen till sådana yrken, hvartill de icke hafva någon naturlig fallenhet, strider emot Föräldrarnes *Fullkomliga* pligt emot Barnen; men att ej understödja Barnens val, eller ej söka lära dem det, hvartill de kunna anses mest passande, strider emot en *Ofullkomlig* pligt. Men denna, liksom alla *Ofullkomliga* pligter, befaller likväl endast strångt *maximen.* Den, som har en god föresats att lära sina Barn, hvad han anser dem bäst behöfva för de yrkens utöfning, hvartill han anser dem tjenligast, handlar alltid *subjective* rätt, om han ock, i en framtid, skulle finna, det han handlat *objective* orätt. Anm. Att odla Barnens *physiska* och *moraliska* anlag är Föräldrarnes *Fullkomliga* och *Analytiska* pligt, men att välja den odling, som de anse för Barnen mest passande är deras *Ofullkomliga* och *Synthetiska.*

4:o Föregå dem med goda exempel, och således aldrig, i Barnens närvaro, säga, eller företaga, något, som de på något sätt kunna anse stötande för sedligheten. SENECA säger derföre visligen, i afseende på nyttan af goda exempel: *longum iter per*

Digitized by Google

præcepta, breve & efficax per exempla; och Juvenalis lärdom: *maxima debetur puero reverentia*, bör alltid fästas i föräldrarnes minne, såsom den bästa regeln för sedlighets inplantande uti Barnens hjertan. Barnen anse ju, och böra anse, Föräldrarne för ett mönster, efter hvilket de rätta sig. Huru kan man då fordra, att Barnen skola göra det, som Föräldrarne befalla, når Föräldrarnes handlingar strida emot deras gifna befallningar.

Genom ett förnuftsslut kan man finna alla dessa pligter sålunda: Den, som förpligtas att odla sina Barns *physiska* och *moraliska* anlag så, att de kunna blifva nyttiga medlemmar i menskliga Samfundet, förpligtas äfven till de medel, utom hvilka denna afsigt ej skulle kunna befrämjas. Nu äro de uppräknade handlingar medel &c. Således &c. I anseende till sättet att *a priori* komma till kunskap om desse pligter, äro de derföre *Synthetiska*, och, i anseende till säkerheten för rätthafvanden, (Barnen, och i B. Tillstånd, Statsmakten, eller *justitia publica*, såsom Barnens Öfverförmyndare), äro de *Ofullkomliga*, emedan de ej gifva *Fullkomlig* säkerhet för deras uppfyllande, eller satisfaction för deras försummande, helst alltid okunnighet om medlens vâljande, eller oförmåga att dem använda, såsom ursäkt för deras försummande, kan förebäras.

B.

Barnens Pligter emot Föräldrarne.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 109.

Till desse räknas alla de pligter emot Föräldrarne, som äro rent af nödvändiga för barnen att iakttaga, om Föräldrarne skola kunna uppfostra Barnen, och hvilka (pligter) således *directe* (*analytice*)

Digitized by Google

härledas ifrån begreppet om *Barn*; och som, emedan ingen okunnighet (när neml. Barnen kommit till bruk af förnuft och frihet, ty förr kunna de ej förpligtas) såsom ursäkt för deras försummande kan förebäras, med yttre tvång kunna affordras, och således gifva fullkomlig säkerhet för deras uppfyllande, eller satisfaction för deras försummande. De kunna alle bringas till den allmänna pligten att icke göra något, hvarigenom uppfostran hindras. Som nu uppfostran, enligt hvad förut är sagdt, har afseende på Föräldrarnes pligt att föda, kläda och vårda Barnen, samt att odla deras *physiska* och *moraliska* anlag så, att de (Barnen) kunna blifva nyttiga medlemmar i menskliga Samfundet, så blir det Barnens *Analytiska* och *Fullkomliga* pligt emot Föräldrarne att icke göra något, hvarigenom det *directe* blir för Föräldrarne omöjligt att föda, kläda dem o. s. v.

Utom de *Fullkomliga* pligter, hvilka Barnen hafva emot Föräldrarne, såsom menniskor i allmänhet, åligga dem således följande, såsom t. e.

1:o Att icke, utan Föräldrarnes samtycke, *företaga* något, och att således icke, utan Föräldrarnes bifall, öfvergifva Föräldrarnes hus.

2:o Ej vägra att lemna Föräldrarne all den förtjenst, de genom arbete vunnit, den tid, de njuta uppfostran, emedan de endast anses arbeta för att lära sig framdeles kunna förtjena deras uppehälle.

3:o Icke vägra göra hvad Föräldrarne med bestånd af deras personlighet, af dem fordra. o. s. v

Sedan uppfostran är slutad, hafva Föräldrarnes *Fullkomliga* pligter emot Barnen, såsom Barn betraktade, upphört, och med det samma deras *Fullkomliga* rättigheter i detta afseende, hvarföre äfven Barnens *Fullkomliga* pligter emot Föräldrarne, såsom föräldrar, upphört. Då återstår endast den *Ofullkomliga* pligten, tacksamhet, som alltid bör äga rum hos den, som njutit välgerningar, i anseende til

dess välgörare, hvarföre denna pligt kallas en *helig* pligt, emedan den aldrig kan upphöra.

Anm. Att Barnen, utom dessa *Fullkomliga* pligter emot Föräldrarne, hafva samma pligter emot Föräldrarne, som emot menniskor i allmänhet, är tydligt. Liksom Föräldrarne hafva allmänna pligter emot Barnen, d. v. s. sådana, hvilka de, såsom menniskor betraktade, skola och böra iakttaga, utan afseende på den särskilta ställning, i hvilken de äro till Barnen, såsom t. e. att ej mörda dem, äfven så hafva Barnen, utom pligter, såsom Barn, äfven pligter emot sina Föräldrar, såsom menniskor betraktade. De *Absoluta* pligterna förloras aldrig, derföre att man får en tillökning af *Hypothetiska* pligter.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 110.

Så kallas alla de pligter, som, emedan de ej *directe*, eller *analytice*, från sjelfva begreppet om Barn, utan endast genom ett raisonnement derifrån kunna härledas, ej kunna med yttre tvång affordras, samt icke gifva fullkomlig säkerhet för deras iakttagande, eller satisfaction för deras försummande. Dessa pligter äro antingen gemensamma med Barnen samt hvar och en, som njuter välgerningar, eller äro de särskilta för Barnen, i anledning af deras särskilta förhållande till Föräldrarna. Af förra slaget må nämnas den allmänna pligten, tacksamhet. Det är ock i anledning af denna pligt, som Barnen böra understödja sina nödlidande, eller af sig komne, Föräldrar. Denna pligten har ock B. Lagen visligen förvandlat i *Fullkomlig*.

Till de för Barn emot Föräldrarne egna *Ofullkomliga* pligter räknas flere, såsom

1:o Att öfverse med Föräldrarnes stränghet, och att, om föräldrarne ej alltid hafva rätt, likvål, når

Digitized by Google

det ej strider emot en *Rationel*, eller *Positif*, lag, d. v. s. om det är *moraliskt* möjligt, icke motsäga dem.

2:o Att, oaktadt de orättvisligen behandlas, antingen, när de äro under Föräldrarnes vård, eller sedermera, likväl, under förutnämnda vilkor, att det neml. är *moraliskt* möjligt, fördraga föräldrarnes uppförande och öfverskyla deras fel.

3:o Ej anklaga deras Föräldrar, så vida ej särskilt pligt ålägger dem att göra det o: s. v. En viss dåvarande v. Häradshöfding lemnade på dess 2:ne sistnämnde pligters uppfyllande ett berömligt exempel. Han kom till Tingsstället något sednare, än han hade bestämt tiden för tingets början. Hans Fader, som var Krono-Länsman, blef öfver Sonens dröjsmål så förtretad, att han gaf Sonen, vid ankomsten, några örfilar. Denne Älskvärde Son emottog med tålamod och sjelfförsakelse denna dess oförståndige Faders oanständiga helsning, förmanade de närvarande att glömma och ej omtala detta hans Faders uppförande, samt att icke anse Domare-värdigheten förnedrad genom en missbrukad Föräldramakt. Hans tal bevekte både den häftige Fadren och den samlade Folkmängden. Han vann *allas* bifall, och han förtjente det. Han visade *sig vara* herre öfver sina passioner och en klok domare emellan stridiga motiver för särskilta pligter.

Att desse pligter äro *Ofullkomliga*, finner man deraf, att de ej med yttre tvång kunna affordras, eller, om de försummas, lemna satisfaction åt den lidande, emedan okunnighet om deras nödvändighet alltid kan förebäras, såsom ursäkt för deras underlåtande.

Att de äro *Synthetiska*, ser man deraf, att man genom en *synthesis*, eller ett raisonnement, grundadt på den *Fullkomliga* pligten att lyda Föräldrarne, när det nemligen är *physiskt* och *moraliskt* möjligt, och att ej visa sig otacksam emot sina välgörare, kan finna den strid, i hvilken Barnen skulle råka, om

Digitized by Google

när det nemligen är för dem möjligt, de ej iakttogo nämnde pligter.

3:o.

Husbönders och Tjenares Pligter.

§. 111.

Samfundet emellan Husbönder och Tjenare kallas, emedan benämningen sker *a potiori*, *Husbonde-Samfund*.

Detta Samfund är ej en natur-inrättning, utan en följd af yttre omständigheter. *Husbonde* kallas den, som, emot en viss betingad lön och föda samt husrum, har fått rättighet att af Tjenaren, eller Tjenstehjonet, fordra arbete och tjenst, den tid det samma (Tjenstehjonet) utfäst sig tjena honom, samt att höra till hans hushåll. *Tjensthjon* är den person, som, emot en viss betingad lön och underhåll samt husrum, utfäst sig att för Husbondens räkning uträtta bestämdt, eller obestämdt, arbete, och att höra till hans hushåll, den tid, Contractet innehåller.

Tjenare kunna, i anseende till åldren, indelas uti *Fullmyndige* och *Minderårige*. Öfver de sednare har Husbonden Föräldra-myndighet, och emot dem Föräldra-pligt.

Som tiden, på hvilken contractet emellan Husbonden och Tjenaren ingås, kan vara antingen *bestämd*, eller *obestämd*, så kan ock Husbonde-Samfund, i anseende till tiden för tjenstens fortfarande, ingås på, *bestämd*, eller *obestämd*, tid. Contractet, afslutadt på obestämd tid, kan brytas, när någon af Contrahenterna det önskar. Är tiden bestämd, måste tiden exspirera, innan Contractet kan rubbas, så vida för öfrigt begge Contrahenterne uppfylla deras pligter, eller så vida de icke gemensamt öfverenskomma om Samfundets upplösning, eller andra omständigheter inträffa, som göra tjenstens fort-

Digitized by Google

sättning omöjlig, hvilket allt, vid pligternes afhandlande, skall visas.

Skillnad emellan Tjensthjon och Legohjon består deruti, att ett Tjensthjon njuter alltid husrum hos Husbonden *(Conductor)*, och anses såsom medlem af dess hushåll. Men ett Legohjon, om det ock någon gång, under arbetstiden, njuter husrum, hörer likvål icke till *Conductors* hushåll. Arbetet, som Tjenaren átager sig, kan vara *bestämdt*, eller *obestämdt*. Det beror, på öfverenskommelse att bestämma, eller icke bestämma, arbetet. När arbetet är *bestämdt*, har ej Husbonden *Yttre*, eller *Fullkomlig*, rättighet att fordra annat arbete, än det bestämda, och Tjenaren endast *Fullkomlig* pligt att verkställa det, oaktadt han, som ibland dess *Ofullkomliga* pligter skall visas, äfven kan hafva *Ofullkomlig* pligt att verkställa annat arbete, än det bestämda. Är arbetet obestämdt, så har Tjenaren *Fullkomlig* pligt att verkställa allt, hvad Husbonden af honom, med bestånd af dess (Tjenarens) personlighet, kan fordra. Emellan *Träl* och *Tjenare* är den skillnad, att den förre behandlas såsom ting, den sednare såsom person. Att träldom är emot förnuftet stridande, och således omoralisk, behöfs ej bevisas. Aristoteles har orätt, når han yrkar, att några menniskor äro af naturen ämnade till trälar, emedan de äro oskicklige till allt annat. Man måste ju skilja emellan *actus* och *potentia*. I anseende till *potentia* är det visserligen riktigt, att somlige äro af naturen så dumme, att de icke tyckas vara skicklige att sjelfve styra sina handlingar, men derföre äro de icke i sjelfva verket Trålar. Man kan ej sluta sålunda: *naturen framalstrar några dumhufvuden, således har hon infört Träldom.* Man kan icke engång säga, att någon är tvungen att antaga tjenst, (med bestånd af sin personlighet), så vida han på annat sätt kan uppehålla sig. Endast den fattige arbetsföre, som ej har något annat sätt, hvarpå han kan förtjena sitt uppehälle, än sina krafters användande, kan tvingas till arbete.

Digitized by Google

Deras tanke, som söka bevis för Träldom af den Heliga Skrift, är ock falsk. De raisonnera sålunda: Gud modererar segren; segervinnaren gör de örvervundne till Trälar; således härledes Träldom ifrån Gud. Träldom är emot förnuft och menskliget stridande. Att antaga, det en menniska kan behandlas såsom Träl, eller såsom Slaf, är det samma som att antaga, det ting och menniska vore likartade begrepp. Som likväl menniska och ting äro motsatta begrepp helst menniska är en förnuft-ägande, men ting en icke förnuft-ägande varelse, så är det en *uppenbar*, eller *direct*, motsägelse att antaga, det en menniska kan göras till Träl; och det är stridande emot en *Analytisk* och *Fullkomlig* pligt att behandla menniskor, såsom Trälar. Att Slafhandeln är tillåten, är för menskligheten' vanhedrande; och ett aftal om denna slags handel kan med skäl kallas *pactum turpe*, samt kan ej, enligt förnufts-principer, anses för *pactum*. Anledningen till Träldom kan härledas dels ifrån den starkares missbruk af sin makt till den svagares förtryck, såsom, då Mannen gör sin Hustru och sina Barn till Trälar, eller segervinnaren sina fångar, dels af den fattiges, eller svages, oförmögenhet att på annat sätt kunna försörja sig, än dymedelst att han säljer sig till Träl. Trälar kunna således, i anseende till sättet, hvarpå de blifvit Trälar, vara af flere slag. De, som genom krig blifva Trälar, kallas *bello capti*; de, som blifvit sålde till Trälar, *Emti*; Deras afföda, eller deras, som blifvit sålde, eller gjorde, till Trälar, *Vernæ*. I anseende till tjenstgöringen, kunna de antingen vara *Servi Domestici*, hvilka göra tjenst inom hus, eller *Glebæ adscripti*, som tjenstgöra utom hus.

Att det är likså *omoraliskt* att göra sig sjelf, som en annan menniska, till Träl, är uti *Absoluta* Pligtläran redan visadt; och ett *pactum* i detta förstnämnda afseende är likså väl ett *pactum turpe* & *irrationale*, som i det sistnämnda.

En olika utdelning af lyckans förmåner kan visserligen gifva anledning till nödvändigheten att an-

Digitized by Google

taga tjenst, eller att blifva *Tjenstehjon*; men emellan *Tjenstehjon*, eller *Tjenare*, och *Träl*, eller *Slaf*, är den skillnad, att den förre, eller Tjenaren, med bibehållande af sin personlighet, upplåtit sina krafters användande till en annan; men Trälen, eller Slafven, anses, som Husbondens, eller Herrens, egendom. Trälen kan ej förvärfva någon enskilt förmögenhet, utan allt, hvad han förvärfvar, anses tillhöra dess Ägare (Husbonden), enligt den gamla regeln: *quidquid acquirit servus, id acquirit domino.* Man anser sig icke eller kunna göra Trälen, eller Slafven, orätt, enligt den hos Romarne antagna lagen: *servo non fieri injuriam.* Man invänder förgäfves, till försvar för denna lagen, att Trälar upphöra, när de blifva Trälar, att vara personer, och att de då hänföras i samma klass, som ting; men härtill svaras: Att de likväl äro menniskor, och, såsom sådana, ej kunna hänföras till ting, eller behandlas såsom ting. Om ock någon sjelfmant öfverlemnar sig åt en annan till Träl, äger likväl icke den, åt hvilken han öfverlemnar sig, rättighet behandla honom såsom ting. Derföre att någon öfverträder en pligt emot sig sjelf, och vill göra sig till Slaf, äger ej den andre rättighet att emottaga detta tillbud, i hvilket fall denne öfverträder en pligt emot den, som vill blifva Slaf.

Enligt *Rationela* och all sund *Borgerlig* lag, kan ej annan öfverenskommelse om tjenst och arbete antagas, än den, som kan bestå med dens personlighet, som åtager sig tjensten, eller arbetet. Husbonden och Tjenaren äga inbördes pligter och rättigheter. Och, som emot den enes pligt svarar den andres rättighet, så vill jag, så väl nu, som vid andra tillfällen, ej särskilt tala om rättigheterna. Emot Husbondens pligt att t. e. föda Tjenaren, svarar dennes rättighet att af Husbonden fordra föda, och emot Tjenarens pligt, att göra *bestämdt*, eller *obestämdt*, arbete svarar Husbondens rättighet att af Tjenaren fordra detta arbete. Att, med Wolf tala om pligter och deremot svarande rättigheter är öfverflödigt. Jag vill derföre afhandla

A.

Husbönders Pligter emot Tjenare.

a.

Deras Pligter, som vilja blifva Husbönder.

α.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 112.

Till desse pligter räknas alla sådana, som *directe*, eller *analytiskt*, härledas från begreppet om dem, som vilja blifva Husbönder, och som således med yttre tvång kunna affordras, eller, om de försummas, lemna satisfaction för deras försummande, såsom t. e. att

1:o Ej locka, tvinga, eller svekligen förmå, någon att blifva Tjenare.

2:o Ej ingå detta aftal med dem, som ej ännu kommit till fullt bruk af förnuft och frihet, utan dens samtycke, under hvars uppsyn, eller vård, de stå.

3:o Ej emottaga tillbud af den, som vill göra sig till Träl.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 113.

Alla de handlingar, hvilkas *moraliska* nödvändighet endast genom en *Synthesis*, eller ett raisonnement, kan härledas ifrån begreppet om den, som vill blifva Husbonde, och hvilka således, emedan okunnighet kan förebäras, såsom ursäkt för deras försummande, icke gifva fullkomlig säkerhet för deras iakttagande, eller med yttre tvång kunna affordras, eller lemna satisfaction för deras försummande, hänförer jag till desse pligter, såsom t. e.

1:o Att tillse, det de (Husbönderne) äga tillfälle att löna, föda och hysa Tjenarne.

Digitized by Google

2:o Upplysa Tjenarne om sina (Husböndernes) fel och svagheter, tjenstens besvärlighet m. m.

3:o Ej pruta på lönen, när de finna den samma billig.

4:o Om de finna, det Tjenarne begära för liten lön, låfva att öka den samma o. s. v. Alla desse pligter kunna härledas ifrån den *Fullkomliga* och *Analytiska* pligten att ej locka, tvinga, eller med svek förmå någon att blifva Tjenare.

b.

Deras Pligter, som redan blifvit Husbönder.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 105.

Alla de handlingar, hvilkas moraliska nödvändighet *analytice*, eller *immediate*, härledes ifrån föreställningen om dem, som blifvit Husbönder, hänföras till denna klass, såsom t. e.

1:o Att lemna Tjenarne föda, lön och husrum.

2:o Att ej tvinga Tjenarne till annat arbete, än det, som i aftalet är bestämdt, i händelse nemligen Contractet angår bestämdt arbete; men att, om ock arbetet icke är bestämdt, ej pålägga dem arbete, som strider emot Tjenarnes personlighet, d. v. s. deras *physiska* och *moraliska* väsende.

3:o Ej tvinga Tjenarne längre qvarblifva i tjensten, än Contractet bestämmer.

4:o Att, oaktadt aftalet är slutadt för lifssiden, likväl, om tillfällen inträffa, som göra tjenstens fortsättning *physiskt*, eller *moraliskt*, omöjlig, icke, emot Tjenarnes vilje, tvinga dem quarblifva i tjensten, såsom t. e. om en obotlig sjukdom inträffar, som gör tjensten *physiskt* omöjlig, eller oförmodad rikedom, som gör tjensten *moraliskt* omöjlig; med få ord, när

Digitized by Google

sådana händelser inträffa, som, när aftalet afslutades, ej kunde förutses; men hvilka, om de hade kunnat förutses, nödvändigt hade måst antagas, såsom vilkor för tjenstens upphörande. Hvarföre tjenar den ene den andre? Derföre, att den ene nödgas att, till lifvets uppehälle, använda sina krafter för en annan. När nu, t. e. genom ett oförmodadt arf, eller gåfva, detta behof upphör, så bör ju ock præsumeras Husbondens bifall till tjenstens upphörande.

Kant yrkar, att ett Tjenstehjon ej kan ingå aftal om tjenst på lifstiden; men, i min tanke, är ej detta slags aftal otillåtet, när neml. alltid det vilkor dervid, som vid alla Contracter, præsumeras, att det är *physiskt* och *moraliskt* möjligt. Omständigheter kunna äfven så väl göra ett, på *bestämd*, som ett på *lifstiden*, afslutadt, arbets-aftals fortsättning omöjlig.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 115.

De handlingar, hvilkas *moraliska* nödvändighet icke *Analytice*, utan *Synthetice*, härledes från begreppet om dem, som blifvit Husbönder, kallar jag dessas *Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligter, såsom t. e.

1:o Att, om Tjenarne blifva sjuka, sköta och vårda dem, och det, såvida det för dem (Husbönderne) är *physiskt* och *moraliskt möjligt*, utan afdrag på lönen. Kejsar Claudii befallning i detta afseende var derföre välgrundad, att nemligen de Trälar, som, när de blefvo sjuke, af deras Herrar fördes till *Æsculapii* Qvarter, (insula), skulle, om de tillfrisknade, återfå deras frihet.

2:o Att, om de se, det Tjenarne antingen förtjena större lön, än den bestämda, eller ock icke kunna vara belåtne dermed, då öka den samma, när det neml. för dem (Husbönderne) är *physiskt* och *moraliskt* möjligt.

Digitized by Google

3:o Att, oaktadt Tjenarne bestämt visst arbetes förrättande, likväl, under vilkor att det är *moraliskt* möjligt, frikänna dem derifrån helt och hållet, eller till en del, om de tro, att det för Tjenarne blefve svårt att verkställa det samma, utan att förolämpa deras personlighet.

Af den *Fullkomliga* pligten att ej tvinga Tjenaren till arbete, som strider emot dess (Tjenarens) personlighet, kan denna sistnämnda pligten härledas. Den första af de anförda pligterna kan härledas från *Fullkomliga* pligten att föda Tjenaren; och den andra ifrån den att icke med list och bedrägeri förmå någon till Tjensts antagande. Alla dessa pligter kunna likväl, äfven som alla *Ofullkomliga* pligter i allmänhet, härledas ifrån den *Fullkomliga* pligten att ej skada, eller förolämpa, någon. Den, som med vett och vilja, eller, emot öfvertygelse om dessa handlingars *moraliska* möjlighet, försummar desse handlingars verkställande, skadar ju *indirecte* Tjenaren och motsäger sig *indirecte*, såsom Husbonde.

B.

Tjenares Pligter emot Husbönder.

a.

Deras Pligter, som vilja blifva Tjenare.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 116.

Hvad Tjenare är, har jag redan visat. Alla de pligter, som *analytice*, eller *directe*, härledas från begreppet om dem, som vilja blifva Tjenare, räknas till deras *Analytiska* och *Fullkomliga* pligter, t. e.

1:o Att ej med svek och bedrägeri förmå någon antaga sig i tjenst.

2:o Ej ingå detta aftal om *physiskt*, eller *moraliskt*, omöjligt arbete, d. v. s. om något, som strider emot deras *physiska*, eller *moraliska*, natur.

Digitized by Google

Anm. Denna pligt är i ett afseende Tjenarnes *directa* pligt emot sig sjelfve, och då betraktas Tjenarne, blott såsom menniskor. I ett annat afseende, nemligen såsom *Contrahenter*, är det Tjenarnes *Hypothetiska* pligt; och, som alla *Hypothetiska* pligter äro *directa* pligter emot andra, så är det en *Direct* och *Fullkomlig* pligt emot andra, att ej genom tillbud af ett arbete, som är *physiskt*, eller *moraliskt*, omöjligt, vilja inleda en blifvande Husbonde i frestelse att möjligen öfverträda sin *Fullkomliga* pligt. Om det t. e. är stridande emot en *Fullkomlig* pligt att vilja locka någon att stjela, så är det ock stridande emot en *Fullkomlig* pligt att vilja locka någon att antaga tillbud af ett *omoraliskt*, eller emot Tjenarens personlighet stridande, arbete.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 117.

De pligter, som genom ett raisonnement, eller ett det tredje begreppets tillhjelp, kunna härledas från föreställningen om dem, som vilja blifva Tjenare, hänförer jag till deras *Synthetiska* och *Ofullkomliga* pligter, såsom

1:o Att upptäcka för sine tillkommande Husbönder sina fel och svagheter, såsom t. e. ärftelig sjukdom o. s. v.

2:o Ej begära större lön, än de tro sig förtjena.

3:o Undersöka och pröfva, om de äro skicklige till det arbete, de åtaga sig, o. s. v.

b.

Deras Pligter, som redan blifvit Tjenare.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 118.

1:o Att lyda Husbönderne uti allt, hvad Contractet (aftalet om tjenst och arbete) innehåller, samt

Digitized by Google

att, i händelse de (Tjenarne) äro minderårige, då, utom lydnad, såsom Tjenare, äfven visa Husbönderne samma lydnad, som Barn äro skyldige sine Föräldrar, hvarom redan ibland Barns pligter emot Föräldrarne är taladt.

2:o Ej lemna tjensten förr, än tiden, enligt aftal, är slutad, så vida Husbönderne præstera præstanda, eller begge Contrahenterne (Husbonden och Tjenaren) ej öfverenskomma, att tjensten skall upphöra, eller oförmodade hinder inträffa, t. e. sjukdom, som göra tjensten omöjlig.

3:o Ej fordra större lön, än den öfverenskomna.

4:o Att, om Husbonden för dem gör några nödvändiga kostnader, t. e. för sjukvård och Läkare-lön, ersätta dem, eller låta afdraga dem på lönen.

5:o Att, om de, någon tid, blifva satte ur stånd att göra Husbondens tjenst, afdraga på lönen för samma tid, o. s. v.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 119.

1:o Att, oaktadt de endast åtagit sig ett visst arbete, eller tjenst, likväl, om det för dem är *physiskt* och *moraliskt* möjligt, göra hvad Husbonden befaller, eller kan anses behöfva,

2:o Att, oaktadt en viss lön är bestämd, likväl, under nyssnämnda vilkor, att det nemligen är möjligt, hvartill äfven hörer, att Husbönderne kunna anses behöfva det, eftergifva den samma, hel och hållen, eller till en del.

3:o Att, oaktadt tiden för tjensten är bestämd, likväl, med vilkor att det är möjligt, längre quarblifva uti, eller ock förr lemmna, tjensten, än aftalet bestämmer, då Husbönderne i förra, eller sednare, afseendet gagnas, eller vinna deras önskan.

Digitized by Google

Alla desse pligter kunna härledas ifrån den allmänna *Fullkomliga* pligten att ej skada, eller förolämpa, någon, emedan en Tjenare, som, utan sin, eller andras, skada, kan verkställa nämnda pligter, och icke gör det, *indirecte* skadar och förolämpar sin Husbonde.

2:dra Stycket *).

Pligter, hvilka uppkomma genom Pacta, som närmast hafva afseende på blott förnufts-väsende, nemligen Gud.

§. 120.

Uti *Absoluta* Pligt-läran har jag afhandlat de pligter, som menniskan blott såsom menniska, skall och bör iakttaga emot Gud, och hvilka således tillkomma menniskan utan afseende på något ingånget *pactum*, så väl utom, som inom, Samfund, och således äfven så väl utom, som inom, Kyrkans Samfund. Men desse pligter, som uti *Hypothetiska* Pligt-läran föreställas, såsom tillkommande menniskan emot Gud, förutsätta, emedan de grundas på aftal, *Kyrkans Samfund*, såsom ett Samfund emellan flere af hvarandra oberoende personer, som öfverenskommit om en viss religions-öfning, d. ä. om ett visst sätt att dyrka Gud, och hvilka till den ändan, efter att vara förhörde och godkände uti samma religions grundsanningar, förbundit sig att dem såväl offentligen, som enskilt, iakttaga och efterlefva, samt att icke försumma de sammankomster och ceremonier, eller vägra deltaga uti de kostnader och onera, som för denna religions (Gudstjensts) utöfning erfordras. Som nu Gudsdyrkan, hvilken inbegriper alla de handlingar, hvarigenom antingen religieusa känslor uppväckas, eller uttryckas, och hvarigenom man söker visa sin vördnad för Gud och undergifvenhet för

---

*) Det fel, som i företalet, i afseende på Indelningarne, är rättadt, har nu först blifvit upptäckt, hvarföre denna Afhandlingens öfverskrift är Stycke, i stället för Afdelning.

Digitized by Google

Hans vilja, kan, i anseende till dess grund, antingen vara *conventionel*, d. v. s. grundad på *pactum*, eller icke *conventionel*, eller på *pactum* grundad, utan bero af hvar och ens eget behag, eller föreställning om bästa sättet att betyga Gud sin vördnad och undergifvenhet, så är klart, att, när uti *Hypothetiska* Pligtläran talas om Gudsdyrkan, såsom föremålet för Församlingen, eller Kyrkans Samfund, i hvilket menniskors *Hypothetiska* pligter emot Gud afhandlas, menas en *Conventionel*, eller på inbördes aftal Kyrkans Ledamöter emellan grundad, *Gudsdyrkan*. Denna *Gudsdyrkan* (*cultus Dei*) kan, i anseende till stället, hvarest den utöfvas, vara *Enskilt*, då den utöfvas på enskilt, och *Offentlig*, då den på offentligt, ställe af Församlingens (Kyrkans) Ledamöter utöfvas.

Anm. Kyrka, eller Församling, då dermed förstås sjelfva föreningen af Religions-förvandter, eller af dem, som öfverenskommit om ett visst sätt att dyrka Gud, d. v. s. om en viss religion, tages i *vidsträckt*, *inskränkt* och *inskränktare* bemärkelse. I första afseendet, innefattar *Kyrka*, eller *Församling*, föreningen emellan alla dem, som i hufvudsaken öfverenskomma, i anseende till religionens Dogmer, såsom t. e. den Christna, då den motsättes den Mahumedanska. I andra afseendet, innefattar Kyrkan föreningen endast dem emellan, som i alla religionens, så väl hufvudsakliga, som mindre hufvudsakliga, Dogmer öfverenskomma, s. t. e. Lutherska Kyrkan, när den motsättes den Reformerta. I tredje afseendet, d. ä. när Kyrka, eller Församling, betraktas i sin inskränktare bemärkelse, innefattar den endast föreningen emellan de till en viss krets hörande den inskränktare Församlingens Ledamöter, s. t. e. Lunds Församling, eller Kyrka, när den inbegriper föreningen emellan de Lutherska religionens bekännare, som höra till Lunds Stads och Lands område. Det är i denna bemärkelse, som man vanlingen talar om särskilta Församlingars eller Kyrkors, medlemmar. Det är ock i denna bemärkelse, som hvarje Församling säges äga sin egen, för Gudsdyrkan uppförd, byggnad, som ock kallas

Digitized by Google

Kyrka, och i hvilken den allmänna Gudstjensten (Gudsdyrkan) förrättas.

§. 121.

Det är icke *absolut* nödvändigt att antaga Lärare uti en Församling, eller att göra skillnad emellan beständiga Lärare och Åhörare. Man kan ju, såsom *abs.* möjligt föreställa sig ett, åtminstone till en tid fortfarande, Samfund, i hvilket alla, såsom redan upplyste om religionens dogmer, skiftevis förklarade dem, höllo andeliga tal, och förrättade Kyrkans ceremonier. Jag vill ej derföre gynna Separatisternas, Anabaptisternas med fleres tankar, som yrka, att Församlingen ej behöfver några Lärare. Jag anser nemligen *Hypothetiskt* nödvändigt, att hvarje Församling har sina särskilte Lärare,

1:o Emedan erfarenheten bevisar, att icke alla menniskor kunna vinna den insigt, att de klart och tydligt kunna fatta religionens dogmer, utan behöfva undervisning,

2:o Emedan, om ock Församlingen, eller Kyrkan, endast inskränktes inom föreningen af sådana, som ägde fullkomlig insigt uti religionens Lärosatser, kan man likväl ej begära, det alla, skulle kunna hafva tillfälle att använda den tid och möda, som fordras för den, som vill uppträda såsom talare, eller tjenstförrättande, eller att de, utan någon lön, eller ersättning, för deras försummande af verldsliga och för deras uppehälle nödvändiga yrken, skulle offentligen uppträda, såsom Församlingens representanter,

3:o Emedan Barn, som födas inom en Församling, om man äfven medgåfve, att deras Föräldrar, såsom utgörande Församlingens, eller Kyrkans, förste Ledamöter, vore upplyste om församlingens Lärosatser, nödvändigt måste behöfva en undervisning och andelig riktning, som hvarken Föräldrarnes tid, eller yrken medgifva. Jag antar derföre, såsom en *Hypothetisk* nödvändighet, att uti hvarje Församling måste vara *Lärare* och *Åhörare*. De förre böra undervisa, de sednare undervisas, uti religionens grund-

Digitized by Google

samlingar. De förre böra, vid Offentliga Gudstjensten, officiera samt förrätta de till Gudstjensten hörande ceremonier, och kunna anses, såsom Kyrkans Tjenare. De sednare böra enhälligt samtycka till, och med helig andakt deltaga uti, de vördnads- och tacksamhets-offer och ceremonier, som de förre, å Kyrkans vägnar, inför Gud frambära och verkställa. Att särskilt afhandla Lärares och Åhörares pligter, anser jag likväl uti *Aprioriska* Pligt-läran öfverflödigt, emedan i denna Vetenskap ej är fråga om någon viss Församlings, eller Kyrkas, pligter, utan om Kyrkas Ledamöters i allmänhet, hvilka, som nyss nämndes, kunna föreställas, utan att man antager denna skillnad emellan Lärare, eller särskilt tillförordnade undervisare i religionens Dogmer, och Åhörare, eller sådana, som uti religionens dogmer af Lärarne undervisas. Jag föreställer således endast Kyrkans gemensamma pligter.

Men, förr än jag kommer till desse pligters afhandling, vill jag uppgifva *Principen* för dem. Och, som pligterna, emedan de äro *Hypothetiska*, kunna *verbaliter*, så väl *affirmatift*, som *negatift*, uttryckas, så kan ock *Principen* för dem uttryckas så väl med *jakande*, som *nekande*, ord (*Affirmatift* och *Negatift*).

Affirmatift uttryckt lyder den sålunda: *Verkställ hvarje handling, som är sådan, att du, i händelse den försummas, skulle, såsom Ledamot af den Kyrkas Samfund, till hvilken du bekänner dig, finna, att du kom i direct, eller indirect, strid med dig sjelf*, såsom t. e. Begå, såsom Ledamot af Christna Kyrkans Samfund, Herrans Heliga Nattvard, emedan du annars skulle komma i *direct* strid med dig sjelf. Du skulle neml. anse dig för Christen, emedan du bekänner dig till Christna Kyrkan, eller Församlingen; och ej anse dig för Christen, emedan du, genom försummande af den Heliga Nattvardens begående, icke uppfyllde [illegible], eller Christna Församlingens, fordringar. Eller: öfvergif en Församling, eller religion, hvars grundsatser, du ej gillar. Du skulle ju annars finna, att du kom uti *indirect* strid med dig sjelf, då du [illegible]

rade sålunda: Den, som förpligtas att icke förakta Gud, förpligtas äfven att öfvergifva en Kyrkas Samfund, om hvars dogmers sanning han ej är öfvertygad. Nu förpligtas &c. Således &c.

Negatift uttryckes Principen sålunda: *Verställ icke Ett.*

§. 192.

När jag här uti *Aprioriska* Pligt-läran talar om Pligter emot Gud, d. v. s. sådana, som, grundade på aftal, uppkomma i Kyrkans Samfund, menar jag icke någon viss Kyrka, utan Kyrka i allmänhet. Jag inlåter mig icke eller uti undersökning om olika Kyrkors, eller religioners, olika Lärosatser, eller den ena religionens företräde för den andra. Jag endast vill visa de pligter, som de hafva, hvilka vilja ingå, eller redan ingått, uti Kyrkas Samfund i allmänhet. Och, som pligter (*rationela*) i allmänhet äro, i anseende till sättet att *a priori* komma till kunskap om dem, *Analytiska* och *Synthetiska*, samt, i anseende till säkerheten för rätthafvanden, *Fullkomliga* och *Ofullkomliga*, så vill jag afhandla begge desse slägs olika pligter. Som, enligt hvad förut är taladt, man i Församlingen icke absolut-nödvändigt behöfver göra skillnad emellan Lärare och Åhörare, så vill jag blott afhandla

1:o.

Kyrkans Ledamöters Gemensamma Pligter.

A.

Deras gemensamma Pligter, som vilja ingå i Kyrkans Samfund.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 193.

Med deras *Fullkomliga* och *Analytiska* Pligter, som vilja ingå i Kyrkans Samfund, förstår jag alla

sådana pligter, hvilka, emedan de inses *analytice*, eller genom upplösningen af begreppet om dem, som vilja ingå i Kyrkans Samfund, kunna med yttre tvång affordras, och som, när de (pligterna) öfverträdas, lemna rätthafvanden satisfaction för deras försummande. Anm. Man skulle till äfventyrs kunna fråga: Hvem är uti Kyrkans Samfund rätthafvande? Härtill svaras: Som Kyrkans Samfund uppkommit genom aftal Ledamöterne emellan, så äro de inbördes hvarandras rätthafvande. Liksom uti andra Samfund, äfven så måste ock uti Kyrkans Samfund, finnas inbördes pligter och rättigheter; och, oaktadt Kyrkan är ett på fri öfverenskommelse grundadt Samfund, som således, när Contrahenterne, eller Ledamöterne, det åstunda, kan upplösas, måste likväl, så länge man vill lefva i detta Samfund, inbördes rättigheter svara emot inbördes pligter. Men, torde någon invända: Kyrkans pligter äro ju pligter *emot* Gud; Gud är således rätthafvande, och icke Kyrkans Ledamöter. Härtill svaras: Gud är visserligen rätthafvande, i afseende på alla våra *rationela* pligter; men, emedan Gud icke omedelbarligen utöfvar sina rättigheter, här i tiden, och dessutom öfverträdandet af pligter, som närmast hafva Gud till föremål, äfven förolämpar andra menniskor, så äro Församlingens Ledamöter hvarandras rätthafvande, eller berättigade att fordra ett ömsesidigt iakttagande af de uti Kyrkans Samfund bestämda pligter. Men, torde man, i anledning häraf säga: De pligter, som i Kyrkans Samfund uppkomma, äro således sådana, att de närmast hafva afseende på menniskor, nemligen Samfundets Ledamöter, och icke på Gud. Gud kan ju icke eller förolämpas, ty då skulle han kunna lida någon minskning i sin fullkomlighet, hvilket är omöjligt, emedan han är ett likså Oföränderligt, som Fullkomligt, väsende. Ja, det är sannt: vi kunna ej i sådant afseende förolämpa Gud, att vi skulle kunna minska Guds fullkomlighet, ty Han har varit, är och blifver det fullkomligaste väsendet. Vi kunna endast i det afseende sägas förolämpa Gud genom öfverträdandet af dess, i vårt förnuft nedlagda lag, att

Digitized by Google

vi ej bruka vårt förnuft, för att inse och följa *rationela* lagen, i den afsigt, denna lag är oss gifven, nemligen till egen och andra menniskors lycksalighets beredande. Liksom en verldslig (Borgerlig) Lagstiftare icke i det afseende kan af lagens öfverträdare förolämpas, att de skulle göra honom (Lagstiftaren), eller dess stiftade lag mindre Fullkomlig, äfven så kunna vi väl icke genom *rationela*, eller af Gud stiftada, lagens öfverträdande, i det afseende sägas förolämpa Gud, att vi göra Gud, eller dess lag, mindre fullkomlig; men, liksom en Borgerlig Lagstiftare genom undersåtarnes öfverträdelser, oaktadt icke kännande någon minskning i sin, eller dess lags, Fullkomlighet, likväl i det afseende kan anse sig förolämpad, att lagens goda afsigt förfelas, äfven så kunna vi säga, att Gud, oaktadt icke förlorande något i afseende på Sin, eller Dess lags, stora fullkomlighet, likväl kan anse Sig förolämpad, när menniskan öfverträder *Rationela* Lagen, emedan afsigten, neml. menniskans lyksalighet, hvilken endast genom denna lags efterlefnad, kan vinnas, genom lagens öfverträdande förfelas. Slutligen torde man kunna invända: Om Gud är vis, så måste Han aldrig kunna förfela Sina afsigter Gud borde således antingen hafva danat menniskan så, att hon aldrig hade kunnat öfverträda *moraliska* lagen, eller ock stiftat sådana lagar, hvilkas afsigt aldrig kunnat förfelas. Men, som menuiskan omöjligen hade kunnat kallas menniska, utan Gud, så vida hon aldrig hade kunnat öfverträda moralisk lag, och, som Gud ej kan skapa sin like, eller någon *moralisk* lag är möjlig, så vida den icke möjligen kan öfverträdas, så har Gud hvarken kunnat skapa menniskan sådan, att hon aldrig skulle hafva kunnat öfverträda *moraliska* lagen, icke eller har Gud kunnat stifta *moraliska* lagar, hvilkas afsigt aldrig skulle hafva kunnat förfelas. En *moralisk* lag, utan möjlighet att öfverträdas, är en *contradictio in adjecto*. Skillnaden emellan *Brottmåls-lag* och *Icke-Brottmåls-lag* är derföre oriktig, emedan all *Moralisk*, så väl *Rationel*, som *Empirisk*, eller *Positif*, Lag måste nödvändigt angå befallning, eller förbud, och i begge afseenden förutsätta möj-

Digitized by Google

lighet af öfverträdelse, eller brott, hvilket i *Sidernas Pure Pligt-lära* skall bevisas. I förbigående får jag blott nämna, att, så länge våre Lagkloke antaga skillnad emellan *Brottsmåls-lag*, eller *Criminel lag*, och *Civil-lag*, (icke Brottmåls-Lag) blir all möda, i afseende på *Borgerliga* Lagens fullkomnande, förlorad. När Principen för en Läro-byggnad är falsk, måste resultaterna äfven blifva falska.

Men jag fruktar, att jag kan synas för långt afvikit ifrån ämnet. Jag återgår således till *Deras gemensamma Fullkomliga* och *Analytiska pligter, som vilja ingå i Kyrkans Samfund.*

Till dem kan man, enligt förut gifven definition, på Kyrkas Samfund, hänföra följande:

1:o Att underläta allt, hvarigenom de kunna vilja, det de för andra afsigter, än för att dyrka Gud, ingå i Kyrkans Samfund. Om således t. e. en Ledamot af Judiska Kyrkan (religionen) uppenbarligen tillkännagifver, att han vill ingå i Christna Kyrkans Samfund, för att, såsom boende i en stat, hvars Embetsmän måste bekänna sig till Christna Läran, söka sin befordran på Embetsmanna banan, så öfverträder han en *Analytisk* och *Fullkomlig* pligt, som kan inses deraf, att han *directe* motsäger sig, och *directe* förolämpar icke allenast Gud, utan äfven andra, med hvilka han vill ingå detta aftal.

Anm. Det förstår sig, att dennes handlingssätt skall vara bevisligt, ty liksom ingen, i allmänhet, äfven så kan icke eller Kyrkans Samfund döma om andras tänkesätt, eller afsigter, förr än de i ord och handlingar uppenbaras.

2:o Att känna den Kyrkas Dogmer, hvars medlemmar de vilja blifva, och till den ändan underkasta sig ett förhör i Kyrkans Grundsanningar, innan de till dess medlemmar upptagas.

3:o Tillförbinda sig att Kyrkans Lärosatser troget efterlefva, samt att underkasta sig Kyrkans ceremonier och dem åtföljande onera, samt bevista Kyrkans allmänne sammankomster. Anm. Det förstår sig, att man alltid förutsätter det tysta vilkor, att

de, som härtill förbundit sig, anse den Kyrkas Lärosatser, i hvilken de ingå, för de bästa. Att göra det är en *Ofullkomlig* pligt, som, vid de Ofullkomliga pligters Afhandlande, hvilka de böra iakttaga, som vilja ingå i Kyrkans Samfund, skall visas. Skulle någon medlem framdeles få en annan öfvertygelse, bör det stå honom fritt att öfvergifva den Kyrkas Samfund, i hvilken han ingått, och ingå i en annan, som, efter hans sätt att tänka, äger företräde; och det blir, som ibland de *Ofullk. pl.* skall visas, en *Ofullk.* pligt att begagna denna *yttre* rättighet.

4:o Att icke med list förmå, eller med våld tvinga, någon att med sig ingå uti någon viss Kyrkas Samfund. Detta strider *directe* emot Aftal i allmänhet, och således emot det Aftal, som grundar Kyrkans Samfund.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 124.

Till dessa, eller deras *Ofullkomliga* och *Synthetiska Gemensamma* Pligter, som vilja ingå i Kyrkans Samfund, räknar jag sådana pligter, som, emedan de endast *synthetice a priori* kunna inses af begreppet om dem, som vilja ingå i Kyrkans Samfund, ej lemna fullkomlig säkerhet för rätthafvanden, helst okunnighet alltid kan förebäras, såsom ursäkt för deras försummande, och de icke med yttre tvång kunna affordras, eller lemna satisfaction, när de försummas, s. t. e.

1:o Att undersöka alla kända Kyrkors (Religioners) dogmer, för att välja den, hvars Lärosatser, de anse för de bäste. Den, som försummar en sådan undersökning, kan ju genom ett raisonnement finna den strid, eller motsägelse, i hvilken han råkar, sålunda: Den, som vill ingå i Kyrkans Sam-

fund, gör det, för att med andra öfverenskomma om ett visst sätt att dyrka Gud; Men den, som vill öfverenskomma med andra om ett visst sätt att dyrka Gud, d. v. s. visa Gud sin vördnad och förbindelse, eller att på ett, med Guds höga egenskaper öfverensstämmande, sätt, uppväcka och uttrycka religiösa känslor samt betyga Gud sin vördnad och underg ifvenhet för Hans vilja, han måste äfven undersöka alla kända Kyrkors dogmer, för att välja den, hvars Läresatser, han anser för de bästa, emedan uraktlåtenheten häraf är ett *indirect* förakt för Gud, samt för dem, i hvilkas församling, han vill ingå.

2:o Att icke låta locka, eller tvinga, sig ingå i en Församling, eller Kyrkas Samfund, hvars Läresatser, de antingen icke känna, eller icke gilla, emedan detta äfven förutsätter ett *indirect* förakt för Gud.

B.

Deras Gemensamma Pligter, som redan ingått i Kyrkans Samfund.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 185.

1:o Iakttaga Kyrkans Läresatser.

2:o Icke försumma Kyrkans sammankomster, eller allmänna Gudstjensten.

3:o Bidraga till bestridande af alla Gudstjenstens åtföljande kostnader.

4:o Ej förfölja någon derföre, att han ej hörer till samma Kyrka, eller bekänner sig till samma religion. Som Kyrka är ett genom *pactum*, hvartill fordras fritt bifall, inganget Samfund, så strider ett sådant handlings-sätt *directe* emot begreppet om Kyrka, såsom Samfund betraktad.

Digitized by Google

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 126.

1:o Vien vördnad för Kyrkans Lårosatser, emedan en försummad vördnad är ett *indirect* förakt. Anm. Skillnad emellan förakt och brist på vördnad är förut afgjord.

2:o Icke låta locka, eller tvinga sig att öfvergifva den Kyrkas Samfund, till hvilken de bekänna sig, så länge de gilla dess Lårosatser.

3:o Att anse den Kyrkas Lårosatser, till hvilken de bekänna sig, för de bästa.

4:o Att, när de icke längre äro öfvertygade om den religions sanning, samt företräde för andra, till hvilken Kyrkan bekänner sig, då öfvergifva den samma.

2:dra Hufvudstycket.

Pligter, som uppkomma genom Pacta Accessoria.

1:sta Afdelningen.

Pligter, som uppkomma genom Pactum Accessorium Reale.

§. 127.

Pacta *Accessoria* har jag, vid Afhandlingen om *Pacta* i allmänhet, kallat sådana aftal, som tjena till säkerhet för *Pacta Principalia*, eller för redan ingångna aftal. Som föremålen för *Pacta* i allmänhet äro antingen *Ting*, eller *Person*, så kunna ock desse *Pacta (accessoria)* hafva till föremål, eller närmast angå, så väl *Ting*, som *Person*; Och, som desse *Pacta* antingen alltid och endast hafva *Ting*, eller *Person*, till föremål, eller icke alltid och endast hafva *Ting*,

Digitized by Google

eller *Person*, utan stundom *Ting*, stundom *Person*, till föremål, så kan man indela *Pacta Accessoria*, i anseende till deras föremål, uti sådana, som antingen *endast* hafva *Ting*, eller endast *Person*, till föremål, och sådana, som icke endast hafva *Ting*, eller endast *Person*, till föremål, utom stundom hafva *Ting*, stundom *Person*. Af *Pacta Accessoria*, d. å sådana, till säkerhet för andra *Pacta (Principalia)* ingångna, aftal, som endast hafva *Ting* till föremål, hafva vi 2:ne: *Pant (Pignus)* och *Vite (Clausula Pœnalis)*. Af sådana, som endast hafva *Person* till föremål, hafva vi ej flere, än ett, neml. *Gislan (præstatio obsidis)*; och af sådana *Pacta Accessoria*, som stundom angå *Person*, stundom *Ting*, hafva vi icke eller flere, än ett, neml. *Borgen (Fidejussio)*. Alla *Pacta Accessoria* i allmänhet äro derföre fyra, neml. *Pant*, *Vite*, *Borgen* och *Gislan*. Det är om de 2:ne förstnämnde, jag nu vill tala, vid Afhandlingen om Pligter, som uppkommá genom *Pacta Principalia Realia*.

Förr, än jag kommer till sjelfva Pligternas afhandling, vill jag uppgifva Principen för dem.

Denna kan *affirmatift* uttryckas sålunda: *Verkställ hvar och en handling, som är sådan, att du, i händelse den försummas, skulle, till följe af ett ingånget pactum accessorium, finna, att du kom i strid med dig sjelf, (directe, eller indirecte)* s. t. e. förstör icke, såsom *Pant-tagare*, en emottagen *Pant*, eller: återlemna, om det för dig är *physiskt* och *moraliskt* möjligt, en emottagen *Pant*, om ock *Pantgifvaren* ej skulle lösa den; ty, om du handlar annorlunda, motsäger du dig, i förra fallet *directe*, i sednare *indirecte*. *Negatift* uttryckes den sålunda: *Verkställ icke en handling, som är sådan, att du, i händelse den verkställdes, skulle, till följe af ett ingånget pactum accessorium, finna, att du kom i strid med dig sjelf, (directe, eller indirecte)*.

Digitized by Google

1:sta Stycket:

Pligter, som hafva afseende på Pacta Accessoria mere Realia.

1:o.

Pligter, som hafva afseende på Pant (Pignus).

§. 128.

Pignus (Pant) tages, liksom *Contractus realis* i allmänhet, åfven för sjelfva saken, hvarom contractet ingås. Såsom Contract betraktadt, då det är en *res incorporalis*, år det ett aftal, hvarigenom någon *(Debitor)* lemnar, eller låfvar lemna, en annan *(Creditor)* något till säkerhet för ett förut ingånget aftals uppfyllande, eller en skulds betalande *(Debitum)*, med vilkor, att, i händelse det förut ingångna aftalet ej uppfylles (Skulden ej betales), *Creditor* då af den lemnade saken *(Panten)* må göra sig betald, antingen dymedelst att han behåller den, (om aftalet det tillåter) eller ock återlemnar till *Debitor (Pantgifvaren)* hvad saken är mer värd, än det, för hvars säkerhet den är öfverlemnad, men att, när det förut ingångna aftalet blifvit uppfylldt, *Debitor* då må återfå den samma (saken) in specie. Såsom en *res corporalis*, år *Pignus* sjelfva den saken, som *Debitor* till *Creditor*, såsom säkerhet för ett förut ingånget aftals uppfyllande (Skulds betalande), sålunda lemnar, eller låfvar lemna, att, i händelse första förbindelsen ej, enligt aftal, uppfylles, *Creditor* antingen må få behålla den öfverlemnade saken, om aftalet det tillåter, eller ock af den samma må göra sig betald för sin fordran, men återlemna till *Debitor* hvad saken kan i värde öfverstiga denna hans fordran, samt att, om första förbindelsen uppfylles, *in specie* återlemna till *Debitor* den till säkerhet lemnade saken. Af Definitionen på *Pignus (Pant)*

Digitized by Google

finner man, att detta *Contract* förutsätter ett förut ingånget *contract*, eller *aftal*, som man kallar *Mutuum* (försträckning), och att *Pant*, såsom en *res corporalis*, är sjelfva den saken, som *Debitor* lemnar, eller låfvar lemna, *Creditor*, såsom säkerhet för skuldens, eller *Mutui*, betalning, hvarföre ock *Debitor* (*Pantgifvaren*) förbehåller sig, att, när skulden är betald, återfå den till *Creditors* (*Panttagarens*) säkerhet lemnada saken, men tillförbinder sig, att, i händelse skulden icke, enligt öfverenskommelse, betales, tillåta *Creditor* (*Panttagaren*) göra sig betald af denna sak, på sätt, de särskilt sins emellan öfverenskommit.

Pignus skiljer man vanligen ifrån *Hypothek* (*Hypotheca*) dymedelst, att *Pignus* öfverlemnas till *Creditor*, men *Hypotheca* förblifver hos *Debitor*, och *Creditor* har endast rättighet att af det samma, när ej *Debitor* uppfyller sin ingångna förbindelse, söka sin ersättning. Men, i anseende till *Tingen*, som äro föremål för desse begge Aftal (*Pignus* och *Hypotheca*), äro de icke skiljaktiga. Både *Pignus* och *Hypotheca* kunna nemligen på väl angå *lös*, som *fast* egendom (*res mobiles* & *immobiles*). Vanligast lemnas likväl *lös* egendom i *Pant*, och *fast* egendom, såsom *Hypotheca*. När jag talar om *Pant*, förstår jag dermed så väl *Hypotheca*, som *Pignus*. Jag indelar derföre *Pant* (*Pignus*).

1:o i anseende till sättet att lemna *Creditor* säkerhet i den samma, uti *Pignus stricte sic dictum*, som verkeligen öfverlemnas till *Creditor*, och *Hypotheca*, som icke verkligen till *Creditor* öfverlemnas, utan förblifver hos *Debitor*, men för *Creditors* räkning, eller säkerhet.

2:o I anseende till vidden, uti *Pignus Generale*, som inbegriper all *Debitors* egendom, och *Speciale*, som blott har afseende på någon bestämd del deraf. Några tillägga *Pignus mixtum*, eller en viss bestämd sak, med vilkor att, när den ej är tillräcklig, *Debitors* öfriga egendom må tillgripas. Detta är likväl snarare ett *Pignus Generale*.

Digitized by Google

410 I anseende till de olika bifall (consensus), som *Debitor* lemnar, uti *Pignus Formatum* & *non Formatum*. Det förra är en, *Pacto Formato*, d. ä. *Tacito*, vel *Expresso*, öfverlemnad, eller låfvad, *Pant*. Det sednare är en, *Pacto non Formato*, lemnad, eller låfvad, *Pant*. Till sednare slags *Pant* kan t. e. hänföras *Pant*, som i B. Lagen kallas *Underpant*, och hvilken Juristerne oriktigt kalla *Hypotheca Legalis Tacita*, s. t. e. när i J. B. 17 C. 3 §. Skattejord anses, som Underpant för tre års renta. Detta *Pignus* kan kallas *Interpretandum*, emedan bifallet tolkas af sjelfva det Contract, som Skattebonden, eller Åboen, förut ingått, nemligen att gifva säkerhet för sina skyldigheters uppfyllande. Åfvenledes kan den *Pant*, en Handtverkare tager, eller gör sig, dymedelst att han behåller ett beställdt arbete, tills det blir betaldt, kallas *Pignus interpretandum*, emedan det kan förklaras af det *Contract*, den, som beställde arbetet, ingick, att nemligen betala det samma, när det hämtas. Denne sednare slags *Pant* kalla Juristerne *Jus Detentionis*. Anm. Man kan ej kalla detta *Sjelf-pantning*, hvilken strider emot begreppet om *Pant*, såsom *Contract* betraktad. B. Lagen uti U. B. I C. 4 §. förbjuder ock *Sjelf-pantning*. Hvad jag kallar *Pignus non Formatum*, kalla Juristerne vanligen *Pignus Tacitum*. Skillnaden emellan *Pactum Tacitum* och *non Formatum* tyckas flere Moralister och Jurister icke känna, eller vilja iakttaga. Emellan desse pacta är likväl den skillnad, att till *Pactum Tacitum* fordras, att den, om hvars bifall är fråga, skall vara närvarande, och verkligen, nemligen med tecken, som anses lika gällande, som ord, bifalla till det ifrågavarande. Deremot fordras för *Pactum non Formatum*, som kan vara *Præsumtum*, eller *Interpretandum*, antingen, i händelse fråga är om det förra, att den, hvars bifall antages, icke är närvarande, eller, om han ock är närvarande, anses oskicklig att bifalla till något, men att hans bifall antages, såsom vore det verkligen gifvet, i anledning af den förmån, som honom deraf tillflyter,

Digitized by Google

eller ock, när fråga är om det sednare (*Pactum Interpretandum*), att den andre Contrahentens bifall nödvändigt måste antagas, såsom vore det verkligen gifvet, emedan det grundas på ett förut ingånget aftal, eller härflyter af ett förut gifvet bifall, hvarföre ock detta bifall (Consensus) kallas *Interpretandus*.

4:o I anseende till sakens olika beskaffenhet, som lemnas, såsom *Pant*, uti *Lös* och *Fast*, *Pant*. Förut är anmärkt, att så väl *Lös*, som *Fast*, egendom kan blifva så väl *Hypotheca*, som *Pignus stricte sic dictum*; men att likväl vanligast *Lös* egendom lemnas i handom. När *Fast* egendom lemnas såsom *Pignus stricte sic dictum*, d. v. s. upplåtes till *Creditor*, förutsättes alltid det så kallade *Pactum Antichreticum*, i kraft hvaraf *Creditor* får bruka saken och draga nyttan af den samma; och detta kan ske antingen på vinst och förlust, såsom ersättning för förstråckningen, eller ock med vilkor att gifva något ifrån sig till *Debitor* o. s. v. hvilket allt bör inhämtas af vilkoren uti det så kallade *Pactum Antichreticum*. En sådan *Pignus* kallar B. Lagen *Införsel*. Jfr. J. B. 9 C. 7 §.

5:o I anseende till följderne, om icke *Panten* på utsatt tid löses, uti *sådan, att den på förfallo-dagen genast*, eller *icke genast, tillhör Creditor* (*Panthafvaren*). Som *Pactum legis commissoriæ*, i afseende på *Köp*, tillåter *Säljaren* få behålla det sålda, om ej penningar på utsatt tid betalas, eller *Köparen* præsterar præstanda, så är det åfven ett *Pactum legis commissoriæ*, i afseende på *Pant*, när *Pantgifvaren* (*Debitor*) lemnar *Panthafvaren* (*Creditor*) rättighet att, om ej *Panten*, på utsatt tid, inlöses, få behålla den samma. Det kommer an på sjelfva *Pant-aftalet*, (*Pactum Pignoris*), om *Pant-hafvaren* skall gifva något tillbaka till *Pant-gifvaren* (*Debitor*), eller endast, emot *Panten*, afquitta sin fordran. Ett sådant aftal strider ej emot en *Yttre Apriorisk* frihets-lag. — — B. Lagen tyckes likväl ej tillåta detta, enligt 10 C. 2 §. H. B., hvarest orden

Digitized by Google

så lyda: *Nu är dag ute, och löses ej panten åter; hafve tå pant-hafvaren våld att then å Häradstinget en gång, och i Staden å tre måndagar uppbjuda, och sedan lagliga värdera och mäta låta. Vil tå ägaren lösa panten åter; göre thet, &c. Vil, eller gitter, han ej; stånde honom fritt hvad han hellre vil låta panten under offenteligit utrop til salu gå, eller låta borgenären then behålla efter värderingen. Varder panten högre värderad, eller förslåld, än gälden är; njute tå gäldenären thet öfver är; är panten mindre; fylle han bristen;* och i Förslag till Handels Balk 6 C. 10 §. heter det: *Borgenär må ej göra thet förbehåll, att pant skall vara till honom förfallen, om den inom sagd dag af ägaren ej inlöses. Gör han det, vare ogildt.* Af först anförda lagens rum synes tydligen, att *Pant* af *Creditor* ej får behållas, utan att den, när han till inlösen är förfallen, och ej inlöses, skall värderas &c., och att hvarken *Creditor* får behålla det, som *Panten* i värde öfverstiger dess (*Pant-hafvarens*) fordran, eller *Debitor* (*Pant-gifvaren*) frikännas ifrån skyldigheten att ersätta hvad *Pantens* värde går under *Skuldens* storlek. Det sistnämnda Lagens rum förbjuder uttryckligen *Creditor* att göra förbehåll om *Pantens* behållande, om den ej på utsatt tid inlöses, och tyckes härmed visligen vilja förekomma tillfälle för *Creditor* att rikta sig på en behöfvande *Debitors* bekostnad, och har sål des förbytt *Creditors Ofullkomliga* pligt i *Fullkomlig.* Romerska Lagen förbjuder äfven en sådan *Lex commissoria*, eller *Pactum legis commissoriae*, i anseende till *Pant.*

6:o I anseende till inlösnings-tiden, uti *Pant, förfallen att inlösas på Bestämd*, eller *Obestämd*, *tid.*

7:o I anseende dertill, att den antingen lemnas, i stöd af *pactum antichreticum*, eller icke i stöd af ett sådant *Pactum*, uti *Pignus Antichreticum* (*Pant*), som *Panthafvaren får bruka*, och *Pignus non-Antichreticum* (*Pant*), som *Pant-hafvaren* (*Creditor*) *icke får bruka*, den tid, *Panten* hos honom finnes. Men,

D d d

Digitized by Google

för att icke allt för mycket trötta genom mina Indelningar, skyndar jag till Pligternas afhandling. Jag vill likvål icke genomgå hvarje slags *Pant-Contracts* olika pligter, hvilket skulle kunna anses onödigt och öfverflödigt. Alla de *Fullkomliga* och *Analytiska* Pligterna kunna *directe*, eller genom sjelfva upplösningen af hvarje särskilt *Pant-Contracts* innehåll, lättligen upptäckas. De *Ofullkomliga* och *Synthetiska*, i anseende till *Pant*, hvilka, lika alla *Ofullk.* och *Synth.* pligter i allmänhet, endast strängt ålägga maximen, kunna bringas till denna allmänna pligt, att, såsom *Pant-gifvare*, eller *Pant-tagare*, undvika att *indirecte* motsäga sig, och dymedelst *indirecte* förolämpa andre Contrahenten. Af *Fullkomliga* pligten att icke förolämpa någon kunna, genom ett förnufts-slut, så väl *Pant-gifvares*, eller *Pant-tagares*, som andra Contrahenters, eller menniskors, särskilta pligter härledas. Jag skulle derföre ej behöft att särskilt framställa några vissa pligter, utan lemnat åt hvar och ens eget omdöme att, *analytice*, eller *synthetice*, ifrån Definitionen på hvarje slags *Contract*, (i Hypothetiska Pligt-läran) eller casus i allmänhet (vare sig *absolute*, eller *hypothetice*) härleda sina pligter, om jag icke fruktat, att flere af mine Läsare ej vant sig vid ett dylikt, göromål. Jag vill således föreställa

A.

Pant-gifvarens Pligter.

a.

Dens Pligter, som vill blifva Pant-gifvare.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 129.

1:o Att ej låfva lemna något i *Pant*, som är *physiskt*, eller *moraliskt*, omöjligt att præstera, d. å.

Digitized by Google

ej låfva, det, som öfvergår hans *physiska*, eller *moraliska*, förmåga att anskaffa, s. t. e. föremål uti en aflägsen verldsdel, som omöjligen kunna hitföras, eller andras egendom, så vida icke ågarens särskilta tillåtelse erhålles.

2:o Ej med svek och bedrägeri ingå *Pant-aftal*, s. t. e. ej utgifva *Panten* för bättre, än den verkligen åt, eller tilldela den samma egenskaper, som den ej äger.

3:o Ej låfva, eller lemna, det i *Pant*, (*Pignus stricte så dictum*, eller *Hypotheca*), som han har gemensamt med andre, eller det, som han förut lemnat, eller låfvat lemna, en annan, utan dessas särskilta bifall.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 130.

1:o Lemna tillräcklig *Pant*, och att, om han finner, det *Creditor* skulle anse *Panten* bättre, än den verkligen är, då upplysa honom (*Creditor*, eller *Pant-tagaren*), om *Pantens* rätta värde, emedan uraktlåtenheten häraf är ett *indirect* bedrägeri och en *indirect* motsägelse,

2:o När det för honom är möjligt, tillåta *Pant-tagaren* få bruka *Panten* o. s. v.

b.

Dens Pligter, som redan blifvit Pant-gifvare.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 131.

1:o Inlösa *Panten*, antingen på utsatt tid, i händelse tiden är *bestämd*, eller vid påfordran, i händelse aftalet det fordrar.

Digitized by Google

sjelf ansvara, eller vidkännas, den skada, som, utan *Pant-hafvarens* förvållande, kan *Panten* tillfogas, samt att, oaktadt *Panten* skulle genom olycka, hvartill ej *Panthafvaren* varit vållande, förstöras, utan ersättning för *Panten*, betala den skuld, till säkerhet för hvilken *Panten* blifvit lemnad. Hvad om *Depositors* Pligter, i afseende på den skada, som *Depositum*, utom *Depositarii* förvållande, tillfogas, är taladt, gäller äfven om *Pant*.

3:o Att, om *Panten* är öfverlemnad, i stöd af *Pactum Antichreticum*, då icke förneka *Pant-hafvaren* bruka *Panten*, samt ej begära ersättning för den försämring, som *Panten* under bruket kan tillfogas. Hvad som vid afhandlingen om *Commodatum*, eller *Locatio Conductio*, i afseende på sakens nötning, såsom en följd af bruket, är taladt, gäller äfven om *Pant*, som lemnas för att af *Pant-hafvaren* brukas och nyttjas (*Pignus Antichreticum*).

4:o Att, i händelse han ej, på utsatt tid, kan inlösa *Panten*, icke hindra *Pant-hafvaren* (*Creditor*) att sälja den, för att deraf göra sig betald för sin fordran; samt att, om *Panten* ej uppgår till *Skuldens* (*Debiti*) värde, ersätta bristen, så vida icke särskilt öfverenskommelse annorlunda stadgar.

5:o Att, i händelse han låfvat *Pant-hafvaren* få behålla *Panten*, såsom betalning för det gjorda Lånet, om ej *Panten* på utsatt tid inlöses, då ej vägra honom få äga den samma, såsom dess (*Pant-hafvarens*) öfriga egendom, sedan nemligen *Skuldsedlen*, (i händelse någon är gifven), återlemnas, eller *Skulden* på annat sätt förklaras godtgjord. Anm. Är *Panten* i Skuldenärens händer (*Hypothek*), måste, när ej *Skulden* på utsatt tid betales, eller *Hypotheket* inlöses, *Debitor* genast till *Creditor Hypotheket* öfverlemna.

6:o Ersätta *Pant-hafvaren* de kostnader, han nödvändigt måst göra, på *Pantens* förvarande, så vida ej särskilt öfverenskommelse honom derifrån fri kallar. Hvad som är taladt, om *Depositors* pligte

emot *Depositarien*, i afseende på de kostnader, han (*Depositarius*) måste göra för *Depositi* förvarande och vårdande, gäller äfven för *Pant-gifvaren*, i anseende till de kostnader, *Pant-hafvaren* måste göra på *Pantens* förvarande och vårdande.

7 o Ersätta *Pant-hafvaren* den skada, som genom försummelsen att på utsatt tid inlösa *Panten*, kan honom tillfogas.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 132.

1:o Att, oaktadt *Panten*, genom *Pant-hafvarens* vållande, skulle förkomma, likvål, om det för honom är *physiskt* och *moraliskt* möjligt, eftergifva ersättning derför, antingen hel och hållen, eller till en del, då han finner, att *Pant-tagaren (Creditor)* icke utan svårighet skulle kunna vidkännas denna ersättning. Det förstår sig, att tillfällen gifvas, då det kan blifva stridande emot *Pant-gifvarens Ofullkomliga* pligt att eftergifva denna ersättning. Hvad i dylika fall förut är taladt om *Ofullkomliga* pligter, gäller äfven här. Det beror nemligen på *Debitors* eget omdöme att bestämma, om, när, eller huru, han skall eftergifva denna sin *Yttre* och *Fullkomliga* rättighet.

2:o Att, i händelse *Panten* är gifven, för att under tiden af *Pant-hafvaren* brukas och nyttjas, och denne förbundit sig att till *Pant-gifvaren* betala något, såsom öfverskridande rentan för den Låne-Summa, som *Pant-gifvaren (Debitor)* erhållit, antingen helt och hållet, eller till en del, eftergifva det, under nyss förut nämnde vilkor.

3:o Att, under förut nämnde vilkor, tillåta *Creditor*, att, då han, i händelse fråga är om *Pignus Antichreticum*, ej utan svårighet, genast skulle kunna lemna *Panten*, när *Skulden* betales, få behålla och

bruka den samma, tills den, med beqvämlighet för *Creditor*, kan återlemnas.

4:o Att, oaktadt *Pant-hafvaren* ej fått löfte bruka *Panten*, likvål, under nyss nämnde vilkor, ej begära ersättning för det bruk, han (*Panthafvaren*) gjort af *Panten*.

5:o Att, oaktadt *Pant-hafvaren* endast fått löfte att till ett visst bruk nyttja *Panten*, likvål under nyss nämnde vilkor, ej fordra ersättning för ett vidsträcktare bruk deraf.

6:o Att, oaktadt *Pant-hafvaren* förbundit sig åtnöjas med *Panten*, såsom ersättning för sin fordran, likvål, under samma vilkor af möjlighet, ersätta den skillnad i värde, som kan finnas emellan *Panten* och *Skulden*, o. s. v.

B.

Pant-tagarens Pligter.

a.

Dens Pligter, som vill blifva Pant-tagare.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 133.

1:o Ej sjelfpanta sig, eller med tvång affordra *Pant*. Anm. En *Creditor* kan ej sägas utöfva tvång i *moraliskt* afseende, derföre att han t. e. genom B. Lagens åtgärd förmår en *Debitor* lemna sig *Pant*, såsom säkerhet för sin fordran. Det kommer ju an på *Debitor*, om han hellre vill betala sin *Skuld*, än underkasta sig detta onus.

2:o Ej taga det i *Pant*, som han vet vara en annans tillhörighet, utan ägarens gifna bifall.

Digitized by Google

3:o Ej taga detta aftal med dem, som ej äga fullt bruk af förnuft och frihet, utan deras samtycke, under hvars uppsyn de stå.

4:o Icke göra *Lån* till *Pant*, utom ägarens samtycke.

5:o Ej emottaga löfte om *Pant*, som öfvergår *Debitors physiska*, eller *moraliska*, förmåga att præstera.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 134.

1:o Att ej taga det i *Pant*, som *Debitor* svårligen kan umbära, t. e. en jern-ugn af den, som, om vintren, behöfver den samma, och ej kan få hyra någon annan.

2:o Att, om det, med bestånd af andra pligter, eller starkaste pligt-motif, kan ske (är *moraliskt* möjligt), låta *Panten* förblifva hos *Debitor* (åtnöja sig med *Hypothek*, i stället för *Pignus stricte sic dictum*) o. s. v.

b.

Dens Pligter, som redan blifvit Panttagare.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 135.

1:o Att förvara och vårda *Panten*.

2:o Att ej, så vida icke aftalet tillåter det, (då det kallas *Pactum Antichreticum*, och *Panten antichresis*, eller *Pignus Antichreticum*), nyttja, eller bruka, *Panten*, utan i de fall, då nyttjandet kan anses förmånligt för ägaren, (Pant-gifvaren). Hvad som vid

afhandlingen om *Depositum*, i afseende på nyttjandet, är taladt, gäller äfven om nyttjandet af *Pant*.

3:o Att, i händelse det är ett *Pignus Antichreticum determinatum*, eller en till bestämdt bruk lemnad *Pant*, ej bruka den till annat, än det bestämda.

4:o Att, då *Skulden* af *Debitor* är betald, återlemna *Panten*.

5:o Att vidkännas den olycka, som genom hans förvållande kan träffa *Panten*. Anm. Brott i afseende på *Pant* kunna anses lika, som Brott i anseende till *Depositum*, eller *Commodatum*. Att således sälja, eller med uppsåt, emot *Pant-ägarens* vilja och vetskap, afhända sig en Pantsatt sak, är, uti *inre* afseende, eller inför samvetets domstol, likså *omoraliskt*, som att stjela något ifrån någon. Men, inför *yttre* domstol, kan det ej så strängt bedömas, emedan det ankom på *Pant-gifvaren* sjelf att öfverlemna, eller icke öfverlemna, *Pant*, att göra det försigtigt, eller icke o. s. v. *Pant-gifvaren* kan således ej mer, än fordra ersättning af *Pant-tagaren* för *Pantens* försämring, eller förstöring.

6:o Att, i händelse han för *Pantens* brukande utfåst sig, utom rentans afdrag för *Pant-gifvarens Skuld (Debitum)*, betala något öfverskott, eller särskilt afgift, då göra det.

7:o Att, i händelse han låfvat sjelf ansvara olycks-händelser, som, utan hans vållande kunna träffa *Panten*, då, när sådana inträffa, vidkännes dem, samt att, i afseende på *Pignus Antichreticum*, när han det låfvat, ersätta den slitning, eller försämring, saken (*Panten*) lider, under bruket, t. e. reparera ett i *Pant* (*Pignus Antichreticum*) taget hus, eller lemna det i samma stånd, som han det samma emottog.

8:o Att, om ett *Pignus Antichreticum*, brukadt i annan afsigt, än contractet bestämmer (hvilket redan är stridande emot en *Fullkomlig* pligt) skulle

skadas, eller förstöras, sjelf vidkännas skadan, och den samma ersätta.

9:o Att, om han icke, när *Hufvud-förbindelsen* är uppfylld, genast återlemnar *Panten*, ersätta den skada, som dröjsmålet förorsakar.

10:o Att, om han emottagit *Panten*, med vilkor, att, när icke *Panten* på utsatt tid inlöses, få behålla den, men emot något visst tillskott, då icke vägra lemna det samma o, s. v.

b.

Ofullkomliga och [illegible]

§. 136.

1:o Att, oaktadt *Panten*, till följd af *Pactum legis commissoriæ*, är lemnad med vilkor, att *Pant-tagaren*, om den icke på utsatt tid inlöses, skall få behålla den samma, likväl, om det kan ske med bestånd af starkaste pligt-motif, icke behålla den, såvida han finner den vara mer värd, än hans fordran hos *Pant-gifvaren*, utan antingen lemna till *Pant-gifvaren (Debitor)* hvad *Pantens* värde kan öfverstiga fordran, eller ock lemna *Pant-gifvaren* ny tid att *Panten* inlösa.

2:o Att, om *Pant-gifvaren* skulle behöfva återfå *Panten* förr, än han den inlöst, då, om det för honom (*Pant-tagaren*) är moraliskt möjligt, återlemna den samma.

3:o Att, oaktadt *Panten*, utom hans förvållande, förkommer, eller skadas, och, oaktadt han ej förbundit sig ansvara för olyckshändelser, hvartill han ej varit vållande, likväl, under förutsättning, att det är möjligt (*physiskt* och *moraliskt*), ersätta skadan, eller förlusten, om han tror, att ägaren ej, utan sin skada, kan vidkännas denna olycka. Hvad som för *Depositarius* och *Commodatarius*, i afseende på olyckshändelser, som kunna träffa *Depositum*, eller *Commodatum*, är anfördt, gäller äfven för *Pant-hafvaren*, i sådant afseende, vid *Pant*.

4:o Att, oaktadt han ej dertill förbundit sig, likväl, under förutsättning, att icke starkare pligt-motif försummas, lemna *Pignus Antichreticum*, t. e. ett hus, i samma stånd, som han det emottog o. s. v.

2:o.

Pligter, som hafva afseende på Vite (Clausula poenalis).

§. 137.

Vite (*Clausula poenalis*), såsom *res corporalis* betraktadt, är något, som, utom beräknelig skade-ersättning, tillägges den, som blifvit lidande derföre, att icke ett förutgående *Pactum* på bestämd tid blifvit uppfylldt. *Detta* (*Vitet*) kan antingen af en *Superior* föreskrifvas, t. e. när Domaren, vid *Vite*, förelägger Parterne att på viss dag sig vid domstolen infinna, då *Vitet tjenar* till säkerhet för det förut, om icke *de facto*, likväl *de jure*, Parterne emellan ingångna, aftal, *att* de vid domstolen skola afgöra uppkomna tvister; eller ock kan det af jemlika föreskrifvas, eller *utfästas*, såsom t. e. när en *Säljare* med *Köparen* öfverenskommer, att, derest icke *Köparen* på utsatta tider betalar Köpe-summan, han (*Köparen*) skall, utom ersättning af den förlust, *Säljaren*, genom denna försummelse, kan tillfogas, betala något visst till *Säljaren*. Sjelfva aftalet härom kallas *Vites-Aftal*, eller *Vite*. I denna bemärkelse är *Vite* en *res incorporalis*. Det är ock i denna bemärkelse, jag tager *Vite* (*Clausula poenalis*), när jag nu vill föreställa de pligter, som hafva afseende på *Vites-Aftal*.

Enligt *Aprioriska* Lagen, kan *Vite*, liksom *Pant*, antingen lemnas i handom till den, som genom ett sådant *Contract* söker säkerhet för ett annat redan afstutadt contract, eller ock förblifva hos den, som ger denna, eller låfvar, denna säkerhet (*Vite-gifvaren*) *Vite* skiljer sig då endast ifrån *Pant* (enligt *rationell* grunder) deruti, att väl *Pant*, men aldrig *Vite*, kan frikänna den, som lemnar det, ifrån förra contractet

(*Contractus Principalis*) uppfyllande. *Pant* kan neml. lemnas med vilkor, att, deräst icke *Contractus Principalis*, på utsatt tid, uppfylles, *Pant-hafvaren* (*Creditor*), emot *Skuldens* afquittande, får behålla *Panten*, i hvilket fall *Debitors* pligt emot *Creditor* upphör. Men, beträffande *Vite*, frikännes icke *Vite-gifvaren*, genom *Vitets* lemnande, ifrån sin första förbindelse (*Contractus Principalis*), utan måste, i händelse denna förbindelse, eller det första aftalet, ej uppfylles, utom utbetalande af det öfverenskomna *Vitet*, fullgöra sin, genom *Contractus Principalis* sig ådragna, pligt. Ifrån *Obligationes Alternativæ* skiljer sig *Vite* deruti, att, i afseende på desse, är endast fråga om ena vilkorets uppfyllande, då man frikännes ifrån det andra; men i *Vite* måste första vilkoret (*Pactum Principale*, eller *Contractus Principalis*) nödvändigt uppfyllas, och, om det försummas, utom skade-ersättning, *Vitet* erläggas, med skyldighet att likväl uppfylla det *Pactum*, för hvars skull *Vitet* var utfäst, eller lemnadt. Som man uti *Vites-Aftal* måste föreställa sig en, som vill lemna, eller lemnat (*Vite-gifvare*), och en, som vill emottaga, eller emottagit, *Vite*, (*Vitetagare*); och, som begges pligter äro så väl *Fullkomliga* och *Analytiska*, som *Ofullkomliga* och *Synthetiska*, så vill jag i korthet genomgå begge desses olika pligter, och således

A.

Vite-gifvarens Pligter.

a.

Dens Pligter, som vill blifva Vite-gifvare.

α.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 138.

Alla handlingar, hvilkas *moraliska* nödvändighet *analytice* kan härledas ifrån föreställningen om den,

Digitized by Google

som vill lemna *Vite*, och hvilka, emedan de med yttre tvång kunna affordras, samt, om de försummas, lemna satisfaction åt rätthafvanden, kallar dens *Analytiska* och *Fullkomliga* pligter, som vill blifva *Vite-gifvare*, såsom t. ex.

1:o Att icke låfva, eller utfästa sig, att gifva, annat, såsom *Vite*, än det, som är hans eget, samt en förytterlig tillhörighet (*moraliskt* möjligt), och att således icke gifva det, han har gemensamt med andra, utan deras samtycke, eller det, som sannolikt skulle skada Vite-tagaren, eller någon annan.

2:o Att icke låfva, eller utfästa sig, gifva, annat än det, som han har *physisk* förmåga att praestera (*physiskt* möjligt) o. s. v.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 139.

Alla de handlingar, hvilkas *moraliska* nödvändighet endast genom ett förnuftsslut kan härledas ifrån föreställningen om den, som vill blifva *Vite-gifvare*, och hvilka således, emedan okunnighet kan förebäras, såsom ursäkt för deras försummande, hvarken med yttre tvång kunna affordras, eller tillåta satisfaction för deras försummande, hänförer jag till dens *Synthetiska* och *Ofullkomliga* pligter, som vill blifva *Vite-gifvare*, såsom t. ex.

1:o Att, förrän han ingår aftal om *Vite*, undersöka, om han kan uppfylla *Hufvud-förbindelsen* (*Pactum Principale*), och ej utsätta *Vite*, om han tror sig förlora det. *Vite* förutsätter ju, att den, som låfvar det, skall hafva för afsigt att uppfylla det aftal, för hvars säkerhet *Vite* utfästes. Att således utfästa *Vite*, förrän man undersökt, om man kan uppfylla *Pactum Principale*, eller, om man möjligen kan förlora *Vitet*, är för den, som vill lemna *Vitet*, en *indirect* motsägelse, och ett *indirect* förolämpande i anseende till *Vite-tagaren*.

Digitized by Google

2:o Ej utsätta att Vite, som, om det möjligen förloras, skulle ruinera honom, eller betaga honom tillfälle att uppfylla redan ingångna förbindelser, emedan han dymedelst *indirecte* motsäger sig, och *indirecte* förenkgar dem, med hvilka han förut ingått aftal.

b.

Dens Pligter, som redan blifvit Vite-gifvare.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 140.

1:o Att, om han ej, på utsatt tid, præsterar præstanda, lemna *Vitet*, eller tillåta *Vite-tagaren* få behålla det, i händelse han, redan vid aftalets afslutande, emottog det till sin säkerhet.

2:o Ersätta den skada, som dröjsmålet med hufvudförbindelsens uppfyllande förorsakar, och likväl fullgöra hvad *Pactum Principale* innehåller.

3:o Att, i händelse det öfverenskomna *Vitet*, eller saken, som lemnes, eller är låfvad att lemnas, till säkerhet för hufvud-förbindelsens uppfyllande, genom olycka förstöres, eller skadas, sjelf vidkännas förlusten, eller skadan, och likväl både uppfylla *Hufvud-förbindelsen* (*Pactum Principale*) och ersätta den skada, som genom dröjsmål kan tillfogas *Vite-tagaren*.

4:o Att, om *Vitet*, vid *Pacti Principalis* ingående, är lemnadt till *Vite-tagaren*, med vilkor att, tills *Pactum Principale* är uppfylldt, få bruka det samma, ej hindra honom härutí, samt att, deräst icke contractet, eller aftalet, annorlunda förordnar, sjelf vidkännas den försämring, som bruket förorsakar. Anm. Enligt *Rationella* lagen kan *Vite*, äfven så väl som *Pant*, genast, vid *Pacti Principalis* afslutande, öfverlemnas, antingen utan rättighet, eller med rättighet, att af den, som i det samma söker säkerhet för *Pacti Principalis* uppfyllande, brukas, tills första aftalet är uppfylldt. Men, enligt B. Lagen, lemnas ej *Vite* förr, än den, som

Digitized by Google

Vitet utlåfvat, försummar sin ingångna *Hufvud-förbindelse*, eller öfverträder sin, genom *Pactum Principale* uppkomna, pligt. Enligt *Rationela* lagen, kan ock *Vite* utsättas vid *Försträckning*, men det kan så väl vid detta, som annat, tillfälle, blifva en *Ofullkomlig* pligt att ej betjena sig af sin *Fullkomliga* rättighet, hvilket vid *Vite-tagarens Ofullkomliga* pligters afhandling skall visas. Begge Contrahenterne kunna utsätta *Vite*, och då hafva de pligter emot hvarandra, både såsom *Vite-tagare* och *Vite-gifvare*.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 141.

1:o Att, oaktadt *Vitet*, hos *Vite-tagaren*, skulle genom dess (*Vite-tagarens*) förvållande skadas, eller förstöras (förr neml., än *Pactum Principale* är uppfylldt), likväl, om det för honom är *moraliskt möjligt*, d. v. s. med bestånd af pligt, eller starkaste pligt-motif, kan ske, eftergifva ersättningen. Finner således *Vite-gifvaren*, att han, genom ersättnings sökande, skulle skada, eller tro sig skada, *Vite-hafvaren*, så är det en *indirect* motsägelse att strängt utfordra sin rätt. Men tvärtom är det en *indirect* motsägelse för *Vite-gifvaren*, om han eftergör sin rättighet, på pligts, eller högre pligt-motifs, bekostnad.

2:o Att, om *Vite-tagaren* skulle bruka *Vitet*, utan att dertill hafva fått tillåtelse, under nyssnämnda vilkor, eftergifva ersättningen, och icke utfordra den.

3:o Att, då *Vitet* är hos honom sjelf, använda alla lofliga medel till dess förvarande. Anm. Att förstöra det samma strider emot en *Fullkomlig* pligt; men att försumma medlen till dess (*Vitets*) förvarande strider endast emot en *Ofullkomlig* och *Synthetisk*. Af den *Fullkomliga* och *Analytiska* pligten att ej förstöra det, och dymedelst förolämpa, eller skada, *Vite-tagaren* härledes denna pligt, emedan den, som försummar medlen till *Vitets* förvarande, *indirecte* förolämpar *Vite-tagaren*, och *indirecte* motsäger sig.

Digitized by Google

B.

Vite-tagarens Pligter.

a.

Dens Pligter, som vill blifva Vite-tagare.

α.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 142.

1:o Att ej emottaga *Vite*, eller löfte om *Vite*, af dem, som ej äga fullt bruk af förnuft och frihet, utan dens bifall, under hvars uppsyn de stå.

2:o Att icke genom tvång, lockande, eller bedrägeri, förskaffa sig den säkerhet, som *Vitet* medförer. *Vite* kan *de facto* aftvingas, men likväl *de jure* anses för fritt afslutadt contract. Skillnaden emellan *Pactum metu justo & injusto extortum* tjenar till grund för skillnaden emellan ett *de facto* tvunget, men *de jure* fritt gifvet, bifall till *Vite*.

3:o Ej emottaga *Vite*, eller löfte om *Vite*, af den, som han vet icke äga den till *Vite* bestämda saken, utan dens samtycke, som äger den samma.

4:o Icke emottaga *Vite*, eller löfte derom, af den, som han vet äga det till *Vite* bestämda föremålet gemensamt med andra, utan dessas gifna samtycke, o. s. v.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 143.

1:o Ej betjena sig af dens nöd, som tillbjuder *Vite*, och att således ej af vinningslystnad emottaga det.

2:o Tillse, att den, som låfvar *Vite*, möjligen kan præstera præstanda, och, i händelse han brister i sin

Digitized by Google

första förbindelses uppfyllande, icke genom *Vitet* ruinerar sig.

3:o Upplysa den, som låfvar *Vite*, om följderna för honom, i händelse han ej uppfyller *Pactum Principale*, o. s. v.

b.

Dens Pligter, som redan blifvit Vitetagare.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 144.

1:o Ej uttaga *Vitet*, eller (i händelse det förut är öfverlemnadt) behålla det, om *Pactum Principale* på utsatt tid uppfylles, utan tvärtom, då genast återlemna det, och i alla fall frikänna *Vite-gifvaren* ifrån sin förut ingångna förbindelse (*Pacti Principalis* fordran).

2:o I händelse *Vitet* är till honom (*Vite-tagaren*) på förhand, eller genast, vid *Pacti Principalis* afslutande, öfverlemnadt, förvara det, samt, i händelse bruket ej är tillåtet i aftalet, då ej bruka det sämma; men att, om ett bestämdt bruk är tillåtet, då ej bruka det till något annat.

3:o Ersätta *Vite-gifvaren* all den skada, som *Vitet* (det lemnade) kan, genom hans (*Vite-tagarens*) vållande, förorsakas, o. s. v.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 145.

1:o Att, om det är *moraliskt* möjligt, icke behålla, eller uttaga *Vitet*, fastän icke *Pactum Principale* uppfylles.

Digitized by Google

2:o Att, oaktadt ett på förhand öfverlemnadt *Vite*, utan hans vållande, skulle skadas, eller förstöras, och, oaktadt han ej förbundit sig ansvara det samma, likväl, om han finner det vara för sig *moraliskt* möjligt, då antingen helt och hållet, eller till en del, ersätta denna skadan.

3:o Att, om han finner *Vite-gifvaren* ej kunna umbära *Vitet*, då återlemna, eller eftergifva, det, nb. så vida det är *moraliskt* möjligt, eller han ej af högre pligt-motif förhindras att göra det.

4:o Under nyssnämnde vilkor, äfven eftergifva den fordran, hel och hållen, eller till en del, för hvars skull *Vitet* är gifvet.

2:dra Stycket:

Pligter, som hafva afseende på Pactum Accessorium non mere Reale.

§. 146.

Pactum Accessorium non mere reale är, ej mer, än ett, neml. *Borgen (Fidejussio)*, som är ett aftal, hvarigenom någon förbinder sig att lemna, eller verkställa, något för en annan, i händelse den samme ej skulle lemna, eller verkställa, det, han, enligt ett förut afslutadt contract, åtagit sig, med vilkor att, när han (*Fidejussor*) uppfyller dennes pligt, han sedermera af honom (för hvilken han cautionerat), framdeles må få ersättning, derför. Den, som förbinder sig att lemna, eller verkställa, något för en annan, &c. kallas *Fidejussor*, eller *Borgesman* (*Löftesman*).

Anm. Af Definitionen på *Fidejussio* (*Borgen*) finner man, att detta *contract* förutsätter ett annat *contract* (*Contractus Principalis*). Det är derföre icke sagdt, att i afseende på tiden (*de facto*), när desse aftal afslutas, *Fidejussio* alltid skall afslutas, sedan ett föregående *Contractus Principalis* är afslutadt. Jag kan ju t. ex. förut afgöra med *A.* för *B*, att den

sednare, emot min *Borgen*, af den förre skall få låna en Summa penningar. *Jag* kallar likväl mitt *Borges-Contract* ett *Contractus Accessorius*, emedan detta aftal (*de jure*) tillkommer (accedit ad prius pactum), såsom säkerhet för de penningars betalande, som *B.* af *A.* till låns, enligt *Contractus Mutui*, erhållit. Som *Fidejussor*, eller *Borgesman*, åtager sig att lemna, eller verkställa, något för en annan, så kan man indela *Fidejussio*, i anseende till föremålen, hvarom den afslutas, uti *Personalis*, som afslutas om något, som *Borgesmannen* (*Fidejussor*) åtagit sig göra för en annan, i händelse denne ej verkställer det, enligt med 3:dje man afslutadt *Contract*, s. t. ex. om *A.* ansvarar för *B.* hos *C*, att *B.* för *C.* skall uppbygga ett hus, men att, i händelse det ej af *B* uppbygges, han (*A*) då skall uppbygga det samma; och *Realis*, som angår något, som *Borgesmannen* förbundit sig lemna, i stället för en annan, då denne icke, enligt med 3:dje man afslutadt Contract, lemnar *det*, t. ex. när en *Borgesman* låfvar, eller *utfäster sig*, att betala en Summa penningar för *Debitor* till dennes *Creditor*, när den förre icke fullgör *sin* skyldighet. I B. Lagen betyder *Personel* Borgen den försäkran, som någon ger, att derest ej den, af hvilken en annan har något att fordra, infinner sig, han (*Borgesmannen*) då skall betala gälden. Jfr H. B 10 C. 12 . — Detta är likväl, i min tanke, *Fidejussio realis*; äfven som jag anser det vara en *Fidejussio realis*, om någon borgar för ett arbete, som af en annan skall verkställas, men hvilket *Borgesmannen* omöjligen sjelf kan verkställa. En sådan *Borgen* förutsätter ju endast en skyldighet för *Borgesmannen* att lemna den, till hvars säkerhet han ingått *Borgen*, ersättning för den skada, som genom arbetets försummande, eller dröjsmålet, kan förorsakas, samt att dessutom, när *Contractet* det innehåller, skaffa en annan *Person*, som det ifrågavarande arbetet verkställer. Anm. Det förstås, att *Borgesmannen* i sådant fall bör skaffa en Person, med hvilken den, som fått *Borgen*, kan vara nöjd och belåten, eller ock på annat sätt hålla honom skadeslös. Liksom

Digitized by Google

icke *Contractus Principales*, äfven så kunna icke eller *Contractus accessorii*, och således icke *Borgen*, afslutas om sådana föremål, som äro *physiskt*, eller *moraliskt*, omöjliga. Att t. ex. gå i Borgen derför, att någon skall, på en dag, uppbygga en stor stenkyrka, är olagligt, emedan det är *physiskt* omöjligt, att någon kan göra det. Att gå i borgen derför, att en, som är dömd till döden, skall, om han får tillåtelse att förut besöka sin maka, sina barn, återkomma, är olagligt, emedan det är *moraliskt* omöjligt. Det strider nemligen emot *moraliska* lagen, att en oskyldig skall dö för en skyldig. Likså orimligt det vore att afskära en frisk *lem* i min kropp, i stället för en af kallbrand ansatt, likså orimligt vore det att döda en oskyldig, d. ä. en i *moraliskt* afseende frisk samfunds lem i stället för en skyldig, eller brottslig, d. ä. i stället för en, som i *moraliskt* afseende anses obotlig. Man påstår väl, att *Personel* borgen i brottmål varit tillåten hos Grækerne, hvarpå man, äfven som exempel, anför Damon, hvilken för Pythias gick i fängelse, med vilkor, att, om Pythias, som fick tillstånd att uti en närbelägen ort, före sin död, ställa sina saker i ordning, icke återkom, han (Damon) i dess ställe, skulle undergå dödsstraffet. Men, om ock alla B. Lagar möjligen kunde tillåta en sådan *Borgen*, kan den likväl aldrig, enligt förnuftets lag, gillas. Man har ju icke rättighet att döda sig sjelf, och således icke eller att låta döda sig för en annan; men, emedan en *Personel* Borgens gifvande i lifssaker är det samma, som uppsåt att begå indirect sjelfmord, och, som det vore en orättvisa att straffa en oskyldig för en skyldig, så är en sådan Borgen *moraliskt* omöjlig. Den, som ville ingå ett sådant aftal (*Pactum turpe*) gjorde likså väl orätt, som den B. Lag, hvilken gillade det. Ibland dens pligter, som vill blifva *Borgesman*, skall detta vidare förklaras. Att således Svenska Lagen visligen uti S. B. 1 Cap. 2 §. förbjuder *Personel* Borgen uti urbota mål, d. v. s. sådana, som gå *å lif, eller kropp, tå man med penningar ej böta må*, är utan tvifvel.

Digitized by Google

Emellan *Borgen* och *Pant* är den skillnad, att

a) *Borgen* lemnas af tredje man, som ej deltagit i första aftalet (*Contractus Principalis*); men *Pant* lemnas af *Debitor*, eller den, som deltagit i första öfverenskommelsen (*Contractus Principalis*).

b) Kan *Borgen* ingås så väl, i afseende på *Person*, som *Ting*; och således vara så väl *Personlig*, som *Sak-Borgen*, men *Pant* har endast afseende på sak, och är således alltid ett *Contractus realis*.

c) Kan *Borgen* aldrig præsteras, eller föremålet för *Borgen* öfverlemnas, förr än den, för hvars skull *Borgen* är ingången, icke, på utsatt tid, uppfyller sin förbindelse.

Emellan *Fidejussor* och *Expromissor* är den skillnad, att denne sednare åtager sig helt och hållet dens förbindelse, som ingått *Contractus Principalis*, utan att fordra ersättning af honom. *Contra-cautionist* (*Fidejussor succedaneus*) kallas den, som ansvarar förste *Cautionisten* all den förlust, han genom sin ingångna caution möjligen kan lida. *Fidejussor indemnitatis?* Den, som lemnar *Creditor* borgen både för *Debitor* och hans *Borgesman*. *Confidejussores?* De, som samfält borga för en och samma person. *Correi?* De, som borgat en för alla, och alla för en, d. v. s. de, som sålunda borgat, att, deräst icke *Debitor*, eller den, för hvilken de ingått *Borgen*, uppfyller sin förbindelse, *Creditor*, eller den, till hvars säkerhet *Borgen* är gifven, kan af hvilken ibland dem (*Cautionisterne*), han behagar, utsöka det, hvarföre de samfält borgat.

Proprie-Borgesman (*Cautionist såsom för egen skuld*)? Den, som utfäst sig att, om så påfordras, då den, för hvilken han borgat, icke fullgör sin, genom *Pactum Principale* ådragna, förbindelse, præstera, hvad denne hade bordt præstera. Att således en *Creditor*, som till säkerhet för sin fordran hos *Debitor*, har *Proprie-Borgen*, icke behöfver först lagsöka *Debitor*, utan att han, när lånet är till betalning förfallet, genast kan vända sig till *Proprie-Borgesmannen*, är tydligt.

Digitized by Google

Sedan jag uppgifvit några olika slags *Borgen* (*Fidejussio*) och *Borgesmän*, vill jag, utan att särskilt afhandla hvarje olika *Borgesmans* pligter, eller deras pligter särskilt, för hvilka, och hos hvilka *Borgen* lemnas, endast genomgå deras pligter i allmänhet, som vilja ingå, eller redan ingått, *Borgen*. Af dessas pligter kan man utan möda sluta till de öfrige 2:ne, till *Borges-Aftal*, såsom stöd för ett förut afslutadt *Pactum Principale*, erforderlige personers särskilta pligter. Den, som emottager *Borgen*, såsom säkerhet för ett förut afslutadt *Pactum*, har ju icke andra pligter i anseende till *Cautionisten*, än i anseende till den person, för hvilken cautionen är gifven, emedan den förre (Cautionisten) är den sednares *Representant*, eller *Suppleant*; och, när *Cautionisten*, eller *Borgesmannen*, så vida denne icke är *Expromissor*, (som måste skiljas ifrån *Borgesman*, dymedelst att den förstnämnde för all tid, och utan att fordra någon ersättning, frikänner ifrån en förbindelse; men den sistnämnde uppfyller väl, när hufvudmannen, eller den, som deltog i första *Pactum*, ej kan det, dennes förbindelse, men fordrar likväl af honom ersättning, när han framdeles kan lemna den) har måst betala för den, hvilken han tjente med *Borgen*, så har han (*Cautionisten*), i anseende till denna person, fått dens rättighet, för hvars säkerhet *Borgen* lemnades, och hvars fordran hos den, för hvilken *Borgen* lemnades, han uppfyllt. Således har ock den person, för hvars skull *Borgen* lemnades, samma pligter emot *Borgesmannen*, sedan denne (*Borgesmannen*) fullgjort den förres genom *Pactum Principale* ådragna skyldigheter, som han förut ägde emot den person, med hvilken han ingått *Hufvud-contractet* om någon saks lemnande, eller handlings verkställande.

De pligter, som förut äro afhandlade, i afseende på *Mutuum*, *Locatio*, *Conductio*, *Operis*, vel *Operum*, och *Mandatum* kunna ligga till grund för de pligter, som den, hvilken har fått *Borgen*, och den, för hvars skull *Borgen* är gifven, dels hafva inbör-

Digitized by Google

des, dels hafva emot *Borgesmannen*, eller *Cautionisten*, hvilken sednare, som nyss sades, kan anses såsom en *Suppleant*, eller den ene *Hufvud-Contrahentens*, i brist af egen förmåga, antagne *Representant*.

1:o.

Dens Pligter, som vill blifva Borgesman (Fidejussor).

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 147.

Med dens *Fullkomliga* och *Analytiska* pligter, som vill blifva *Borgesman (Fidejussor)* förstår jag de pligter, som, för hvilken *Borgesman*, som *helst*, äro sådana, att de *analytice*, eller *directe*, kunna *härledas* ifrån upplösningen af begreppet om den *olika Borgen* (*Proprie*, eller icke *Proprie-Borgen* o. s. v.), han vill ingå, och hvilka således, emedan icke någon ursäkt för deras försummande kan hämtas af okunnighet om deras nödvändighet, gifva fullkomlig säkerhet för deras iakttagande, och, kunna med *yttre* tvång affordras, samt tillåta satisfaction, eller skadeersättning för deras försummande. Desse pligter kunna, liksom *Fullkomliga* och *Analytiska Hypothetiska* pligter i allmänhet, härledas ifrån upplösningen af begreppet om *Contract*, eller *Pactum* i allmänhet. Således hänförer jag till dens *Fullkomliga* och *Analytiska* pligter, som vill blifva *Borgesman*, följande af Begreppet om *Borgen*, såsom *Contract* i allmänhet, *directe* (*analytice*) härledda pligter:

1:o Att icke ingå detta aftal om *physiskt* och *moraliskt* omöjliga föremål, d. v. s. att ej ansvara, det någon för en annan skall göra det, som öfvergår hans *physiska* förmåga, såsom att på en half timme löpa 4 Svenska mil, eller det, som strider emot dess

moraliska förmåga, (*moraliska* friheten), såsom att bestjela, eller mörda, någon o. s. v. Anm. Är *Hufvud-Aftalet* (*Contractus Principalis*) olagligt, så är äfven *Contractus Accessorius* sådant. Det kan likväl hända, att en *Borgen*, såsom *Contractus Accessorius*, kan vara laglig, och således förbinda *Borgesmannen*, fastän icke den, för hvilken *Borgen* gifves, ägde rättighet ingå aftal, och således icke förbindes till *pacti* uppfyllande, s. t. ex., när någon cautionerar för ett barn, en galning, eller en under förmyndare ställd person, utan föräldrarnes, eller förmyndarens, bifall. Men, i sådant fall, kan man snarare anse *Borgen*, såsom ett *Contractus Principalis*, i hvilket tredje man (Cautionisten), å dens vägnar, eller ene Contrahentens, (den, för hvilken han cautionerar), verkligen deltager. Detta aftal är således endast till utseendet *Contractus Accessorius*, men *de jure Contractus Principalis*, så vida icke dens bifall till *Hufvudförbindelsens* uppfyllande, under hvars vård den, för hvilken cautionen gifves, står, kan præsumeras, eller af ett förut ingånget aftal, förklaras (interpreteras).

2:o Ej med svek och bedrägeri ingå *Borgen* s. t. ex. att ej, vid *Borgens* ingående, föregifva sig vara rik och i stånd att uppfylla sin Borges-förbindelse, då han likväl vet sig vara fattig, satt under förmyndare, ligga under Concours o. s. v. Man skulle väl kunna invända: *den, som ej ser upp med ögonen, får se upp med pungen.* Men denna regeln gäller endast, när icke den ene *Paciscenten*, eller *Contrahenten*, uppenbarligen bedrar den andre, s. t. ex. när en *Borgesman* förtiger, att han ej är *solvendo*; men när fråga är om uppenbart bedrägeri, såsom, då *Borgesmannen* för att tjena *Debitor*, inbillar *Creditor*, att han (*Borgesmannen*) är rik, då han tvärtom är utfattig, så kan ej denna regeln gälla. Det kommer derföre an på sättet hvarpå *Creditor*, eller den, hos hvilken, eller till hvars säkerhet, *Borgen* lemnas, blir bedragen. Sker det genom hans oförsigtighet, såsom t. ex. då han ej efterfrågar *Cautioni-*

Digitized by Google

stens ställning, så är det hans eget fel, och då gäller inför *yttre* domstol, den anförda regeln, fast än det inför *inre* domstol, som nedanför skall visas, kan blifva dens *Ofullkomliga* pligt, som vill blifva *Borgesman*, att uppgifva sin ställning. Det är skillnad emellan att icke tala osanning och att tala sanning. En *Cautionist*, som, emedan han ej derom blir tillfrågad, icke uppgifver sin svaga ställning, talar så mycket mindre osanning, som han tiger, och således hvarken talar sanning, eller osanning. Men, om han, på tillfrågan af den, till hvars säkerhet, han vill cautionera, om han är i stånd att betala för *Debitor*, i händelse så skulle påfordras? svarar *ja*, när han t. ex. har uppgifvit sin egendom till sine *Creditorers* förnöjande, och icke äger något, eller på något sätt ser sig kunna uppfylla dens förbindelse, för hvilken han vill *borga*, öfverträder, i afseende på den *moraliska* osanningen, han talar, en *Fullkomlig* och *Analytisk Absolut* pligt, och således, emedan de *Absoluta* pligterna ligga till grund för de *Hypothetiska*, äfven en *Fullkomlig Hypothetisk* pligt, eller en *Fullkomlig* och *Analytisk* pligt, som tillkommer den, hvilken vill ingå *Borges-Aftal*.

Den, som fordrade sanning af honom, hade ju *Fullkomlig* rättighet att ej få ett osannt svar, emedan på detta svar berodde det, om *Cautionen* kunde antagas, eller icke. *Creditor* kunde väl icke med yttre tvång förmå *Debitors Cautionist* att tala, och således icke eller att tala sanning; men väl att, om denne ville tala, hindra honom ifrån att tala osanning, eller att, om han talade osanning, (*Theoretisk*, som vid detta tillfälle äfven är *moralisk* osanning) derföre gifva skade-ersättning.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 148.

Till desse räknas alla de pligter, hvilkas *moraliska* nödvändighet endast genom ett förnuftsslut af

den, som vill gå i *Borgen*, eller blifva *Borgesmän*, kunna inses, och hvilka således, emedan okunnighet kan förebäras, såsom ursäkt för deras försummande, icke gifva fullkomlig säkerhet för deras iakttagande, eller satisfaction för deras försummande, s. t. ex.

1:o Att, oaktadt ej den, för hvars säkerhet han vill *borga*, skulle efterfråga hans förmåga att, om så påfordras, præstera det, som den, för hvilken *Borgen* skall ingås, skall præstera, likväl uppgifva den samma, om han nemligen anser denna sin förmåga tvifvelaktig.

2:o Att ej gå i *Borgen*, om han derigenom tror sig möjligen komma att öfverträda förut ingångna förbindelser, eller qväfva starkare pligt-motif.

3:o Att ej begära någon betalning för det han går i *Borgen*. Deraf följer likväl icke, att, i händelse, sedan *Borgen* är ingången, och han måst præstera något för den, hvars *Borgesman* han var, han skall efterskänka sin fordran. Han (*Borgesmannen*) kommer, sedan han måst uppfylla sin *Borges*-förbindelse, i samma ställning till den, för hvilken han borgade, som den, till hvars säkerhet han borgade, var till denna person; och det kan äfven så väl blifva en *ofullkomlig* pligt att utfordra, som att eftergifva, sin *fullkomliga* rättighet, hvilket man sjelf måste pröfva och afgöra.

4:o Undersöka, huruvida den person, för hvilken han vill ingå *Borgen*, kan deraf draga någon nytta. Det kan nemligen ofta vara en olycka att få låna penningar, emot *Borgen*. Finner han således, att den, som begär *Borgen*, mer derigenom skulle skadas, än gagnas, så är det hans *Ofullkomliga* pligt att ej borga. I motsatt fall, och, när det för honom, med bestånd af starkaste pligt-motif, är möjligt, blir det hans *Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligt att *borga* o. s. v.

Digitized by Google

2:o.

Dens Pligter, som redan blifvit Borgesman (Fidejussor).

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 149.

Som *Borgen*, enligt hvad förut är visadt, kan vara af flere slag, så måste man, för att upptäcka den *Fullkomliga* och *Analytiska* pligter, som redan blifvit *Borgesman*, gifva akt på den olika slags *Borgen*, han ingått. Alla de pligter, till hvilkas kunskap man kan komma genom sjelfva upplösningen af föreställningen om den *Borgen*, någon ingått, kallas dens *Analytiska* pligter, som redan blifvit *Borgesman*. Och, emedan desse pligter, för hvar och en, som känner begreppet om den *ifrågavarande Borgen* (hvilket man nödvändigt måste tilltro en *Borgesman* känna, ty han vore ej annars skicklig att ingå detta contract, och Contractet vore icke, i sådant fall, *moraliskt* möjligt), äro synbara, och icke af okunnighet kunna försummas, kunna de med yttre tvång affordras, samt, om de försummas, lemna rätthafvanden satisfaction för sitt lidande, hvarföre de, i anseende till den säkerhet, de lemna rätthafvanden, kallas dens *Fullkomliga* pligter, som redan blifvit *Borgesman*. Jag anser derföre öfverflödigt att särskilt afhandla hvarje särskilt *Borgesmans* pligter, utan vill uppräkna några, en blefven *Borgesman* i allmänhet åliggande pligter, s. t. ex.

1:o Att, om han ingått *Borgen* för någon, som icke var *moraliskt* skicklig ingå aftal, s. t. ex. för ett barn, eller en galen menniska, då, så vida ej dens bifall, under hvars vård denne står, kan præsumeras, eller tolkas af ett förutgående aftal, anse sig, såsom hufvudman, eller såsom den, hvilken

deltog i första aftalet (*Contractus Principalis*); och således förbudden att sjelf præstera præstanda, utan att söka ersättning af den, för hvilken han borgat. Om således *A.* går i *Borgen* hos *B.* för *C*, som ännu är ett barn, och således oskicklig att ingå aftal, så är det klart, att *A.* skall anses, som barnets förmyndare, eller såsom den, hvilken, å barnets vägnar, afslutar detta första aftal, t. ex. om ett penninge-lån; och deråst icke barnets verkliga förmyndare, eller målsman, godvilligt betalar för barnet, kan *Borgesmannen*; såsom oberättigad att för barnet cautionera, ej anses annorlunda, än som barnets välgörare, hvilken, då han, för det närvarande, icke kunde gifva barnet, hvad han önskade, genom cautions lemnande (hvilkens uppfyllande förutsätter tids utdrågt), skaffade sig tillfälle till denna dess goda afsigts verkställande. En annan sak är det, när någon cautionerar för ett Barn, som antingen blifvit honom uppdraget att uppfostra, eller hvars behof af *Lån*, eller understöd, anses så nödvändigt, att barnets Fader, eller Förmyndare, utan att *directe* motsäga sig, icke kan neka att, när han derom tillfrågas, till första aftalet (*Contractus Principalis*) gifva sitt bifall, s. t. ex. om Barnet på en främmande ort kom i verkligt behof af understöd för lifvets uppehålle, och någon då, som kände barnets Föräldrar, ej sjelf för ögneblicket kunde lemna detta understöd; men hos en annan, på sin *Caution*, skaffade det samma; eller, om någon, under hvars vård barnet är, och som, enligt Contract med barnets föräldrar, fått sig uppdraget att för det samma göra nödiga utgifter, emot ersättning af föräldrarne, ej sjelf har penningar inne; men, på sin caution, låter barnet låna af någon. I förra fallet är föräldrarnes bifall till *Contractus Principalis præsumeradt* (*Consensus præsumtus*); i sednare är detta bifall tolkadt (*Consensus interpretandus*) af det förut emellan föräldrarne och *Borgesmannen* (såsom den, under hvars vård barnet är) ingångna aftal. *De jure* är likväl

Digitized by Google

dre, för en sådan person ingången, *Borgen* icke annat än ett *Lån* (*mutuum*). *Borgesmannen* är, *de jure*, *Debitor*, så vida icke *Creditor*, dymedelst att han, ansende Barnet, såsom *Creditor*, så mycket säkrare tror sig kunna utfå sin fordran, om icke af Fadren till barnet, eller dess Cautionist, åtminstone af barnet sjelf, när det kommer i tillfälle att kunna betala. I sådant fall förutsättes, att *Creditor* känner barnets tänkesätt, utsigter för framtiden m. m., och att han, genom Cautionens och barnets särskilta förbindelse, velat skaffa sig den största möjliga säkerhet för betalningens erhållande.

2:o Att, enligt *Borges*-förbindelsens innehåll, præstera, hvad Hufvud-Contrahenten, (Den, för hvilken han cautionerat), ej præsterer, eller, om han ej sjelf kan det, t. ex. om fråga är om ett arbetes verkställande, antingen skaffa en annan, *som*, på hans vägnar, gör det, eller på annat sätt *tillfridsställa* den, till hvars säkerhet *Borgen* var gifven.

3:o Att icke, utan särskilt aftal, genom afqvittning, eller försummande af sin förut till den, för hvars skull *Borgen* är ingången, gifna förbindelse, godtgöra sig sina, såsom *Borgesman*, eller *Löftesman*, gjorda kostnader och besvärligheter.

4:o Att, om han för närvarande ej kan uppfylla sin *Borges-förbindelse*, framdeles, när det för honom blir möjligt, göra det, samt då tillika ersätta den skada, som dröjsmålet förorsakat.

5:o Att, oaktadt den, till hvars säkerhet han ingått *Borgen*, skulle hafva *Pant*, (*Pignus stricte sic dictum*, eller *Hypotheca*), likväl, om *Borges-förbindelsen* det ålägger, när ej den, för hvilken *Borgen* lemnades, uppfyller sin pligt, då, å hans vägnar, uppfylla densamma. Men, som *Cautionisten*, genom *Cautions-förbindelsens* uppfyllande, fått *Creditorns* eller dess rättighet, i anseende till den, för hvilken *Borgen* lemnades, (*Debitor* och *Pant-gifvaren*)

Digitized by Google

på sig transporterad, så är klart, att den säkerhet, som *Panten* gaf *Creditor*, eller den, som, jemte *Pant*, fick *Borgen*, bör, så vida icke särskilt aftal annorlunda bestämmer, tillkomma *Borgesmannen*, sedan han för *Debitor* hos *Creditor* præsterat præstanda, emedan han då, i stället att vara *Borgesman*, blifvit *Creditor*, eller Fordringsägare med *Pant-rättighet*, såsom den enda för *Hufvud-förbindelsens* uppfyllande nu återstående säkerhet. *Borgesmannen* anses ju, genom aftalets (*Contractus Principalis* uppfyllande), hafva fått på sig transporterad den rättighet, *Contractus Principalis* gaf den ena af Hufvud-Contrahenterne (*Contrahentes principales*) att af den andre få något arbete verkstäldt, eller någon sak (t. ex. ett låne-capital) till sig öfverlemnad, till säkerhet hvarför *Pant* och *Borgen* blifvit gifne. Att *Panten*, emedan den, genom *Borgesförbindelsens* uppfyllande, af *Borgesmannen* för *Debitors*, eller *Pant-gifvarens*, räkning inlöstes, bör lemnas till den förstnämnde, som fått *Creditors* rättighet på sig transporterad, är således tydligt, så vida icke uttryckligt aftal honom och *Debitor* emellan hindrar det.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 150.

Alla de pligter, hvilka, emedan de endast genom ett förnufts-slut kunna härledas ifrån föreställningen, eller begreppet, om den, som redan blifvit *Borgesman*, ej gifva fullkomlig säkerhet för deras iakttagande, eller satisfaction för deras försummande, hänförer jag till dens, som redan blifvit *Borgesman*, *Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligter, s. t. ex.

1:o Att, oaktadt han måst uppfylla sin *Borges-förbindelse*, d. ä. såsom Löftesman (*Fidejussor*), betala, eller göra, något, för en annan, likvål, om den, med bestånd af pligt, eller starkaste pligt-mo-

Digitized by Google

til, är möjligt, frikänna den, till hvars tjenst han ingått *Borgen*, antingen helt och hållet, eller till en del, ifrån ersättnings-skyldigheten.

2:o Att, oaktadt han äger *yttre*, och således *fullkomlig*, rättighet att, till sin säkerhet, behålla den *Pant*, som han, genom *Contractus Principalis* uppfyllande, fått på sig transporterad, likväl, under förutnämnde vilkor, lemna den (*Panten*) till sin ägare (*Pant-gifvaren*) förr, än denne ersatt de kostnader, eller den möda, han (*Löftesmannen*), å dennes vägnar, mått vidkännas.

2:dra Afdelningen:

Pligter, som uppkomma genom Pactum Accessorium Personale.

§. 151.

Detta *Pactum* är ej mer, än ett, neml. *Præstatio Obsidis*. *Præstatio Obsidis* betyder äfven sjelfva öfverlemnandet af en, eller flere Personer, till säkerhet för ett annat ingånget aftals uppfyllande. — När fråga om detta *Pactum* i Menniskors Pligtlära yppas, kan ej ett sådant öfverlemnande ske, utan dens, eller deras, verkliga bifall, som öfverlemnas. Deremot, när fråga i *Statens Pligtlära* yppas om *Præstatio Obsidis*, så skall det visas, att, emedan undersåtarne äro skyldige lyda Öfverheten uti allt, som rörer Statens välstånd, så kan ett sådant bifall, å deras sida, vara *de facto* antingen tvunget, eller icke gifvet; men *de jure* ansedt för fritt gifvet. Skillnad emellan *Obses* och *Fidejussor* består deruti, att den förre har ej utfäst sig præstera något för en annan (*Gisle-gifvaren*), men väl att tjena den, som emottager honom till säkerhet för ett *Contractus Principalis*, eller *Pactum Principale*, som någon annan (*Gisle-gifvaren*) med honom ingått. *Obses* liknar *Pant* (*Pignus stricte sic dictum*) deruti, att han hos *Gisle-tagaren* quarblifver, tills *Pa-*

Digitized by Google

ctum principale uppfylles; och i händelse det ej uppfylles, förblifver hos den, som emottog honom, såsom en slags skade-ersättning, emedan man förutsätter, att den, som lemnas, såsom *Gislan*, anses för kär och nyttig för den, som gaf den samma, och att han således skall anse för en förmån att snart uppfylla Hufvud-förbindelsen, och återlösa *Gislan*. Liksom *Pant* (*Pignus*) kan vara antingen *antichreticum*, eller *non antichreticum*, d. ä. antingen lemnad, för att under tiden brukas, eller icke, för att under tiden brukas, utan endast, för att förvaras till säkerhet för *Creditor*, åfven så kan *Gislan* gifvas, antingen med vilkor att arbeta, d. ä. göra något till *Gisle-tagarens* förmån, tills *Pactum principale* blifver uppfyldt, eller ock att endast förblifva under dess tillsyn, och såsom säkerhet för *Pacti Principalis* uppfyllande. Gislan skiljer sig ifrån *Pant* derigenom, att *Pant* är ett ting, *Gislan* är en person. Det förra kan säljas, den sednare icke. — Ett *Pactum*, hvarigenom någon *Gislan* förbunde sig att, i händelse ej *Pactum principale* af *Principalen*, eller *Hufvudmannen*, uppfylles, blifva dens slaf, hos hvilken han är *Gislan*, vore ett *Pactum turpe*, och kunde af ingen *moralisk* lag sanctioneras. Som nu både den, som blir *Gislan*, d. ä. den, hvilken ej deltagit uti *Pactum principale*, samt de, hvilka taga, eller gifva, *Gislan*, d. ä. de, hvilka deltagit uti *Pactum principale*, hafva särskilta inbördes pligter, så vill jag genomgå dessas pligter särskilt, så väl deras *Fullkomliga*, som *Ofullkomliga*.

1:sta Stycket:

Gislans Pligter.

1:o.

Dens Pligter, som vill blifva Gislan.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 152.

1:o Att ej åtaga sig blifva *Gislan*, om han härigenom försummar *Fullkomliga* pligter emot sig sjelf,

Digitized by Google

eller andra, d. v. s. om det för honom är i yttre afseende *moraliskt* omöjligt. Anm. Derföre att något är *moraliskt* möjligt, blir det ej en *Fullkomlig* pligt att göra det, men, när det är i yttre afseende *moraliskt* omöjligt, blir det en *Fullkomlig* pligt att underlåta det.

2:o Ej vägra blifva *Gislan* för den, som har fullkomlig rättighet ålägga honom denna skyldighet. Således är det undersåtens *Fullkomliga* pligt att blifva *Gislan*, när Öfverheten befaller det, emedan undersåtens bifall förklaras af ett förut till *Pactum Civile* gifvet bifall.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 153.

1:o Att öfverväga, om han, med bestånd af pligt, eller starkaste *Pligt-motif*, kan åtaga sig blifva *Gislan*, d. v. s. om det för honom blir icke allenast uti *yttre*, utan äfven uti *inre*, afseende *moraliskt* möjligt. Vid dette tillfälle gäller den regeln: *Fortior ratio obligandi vincet.*

2:o Att, om han finner sig, utan ersättning, kunna blifva *Gislan*, då ej fordra ersättning af en *Gisle-gifvare*, som han anser oförmögen att lemna en sådan ersättning, utan att dymedelst öfverträda andra pligter, eller föraumma sina förut ingångna förbindelser. Begge desse pligter härledas från den *Fullkomliga* pligten att icke skada sig sjelf, eller andra, emedan oraktlåtenheten af dem är ett sätt att *indirecte* skada sig sjelf och andra. Men, torde någon säga: den, som skadar sig sjelf, öfverträder en pligt emot sig sjelf, och icke emot andra. Härtill svaras: Pligterne emot oss sjelfva och andra äro så nära förenade, att man icke kan öfverträda det ena slags pligt, utan att öfverträda det andra. Dessutom följer af sjelfva begreppet om *Gislan*, såsom *Contrahent* betraktad, att han icke, en-

ligt *moraliska* begrepp (reglor), kan, d. v. s. ej har rättighet, ingå aftal om det *moraliskt* omöjliga, och, emedan det, som är *moraliskt* omöjligt, d. v. s. strider emot *rättighet*, äfven måste strida emot *pligt*, såsom ett *moraliskt* nödvändigt begrepp, så blir det ock stridande emot dens *pligt*, som vill blifva *Gislan* att åtaga sig denna beställning, om han tror sig dymedelst skada sig sjelf, eller andra. Anm. Skadar han dymedelst sig sjelf, eller andra, *directe*, såsom t. ex. om han genom *Gislans* blifvande beröfvar sin hustru, eller sina barn, lifsuppehälle, så öfverträder han en *Fullkomlig* pligt. Skadar han deremot sig sjelf, eller andra, *indirecte*, som kan ske på många sätt, såsom då han ser, att han har starkare *pligt-motif* att t. ex. göra något arbete, som han anser gagneligare för det allmänna, än att blifva en *privat* Persons *Gislan*, så öfverträder han, blott såsom *Contrahent* betraktad, en *Ofullkomlig* pligt emot det allmänna, genom ett svagare *pligt-motifs* föredragande för ett starkare. — Här, som vid alla *Ofullkomliga* pligters iakttagande, gäller den regeln: *När man följer sin bästa öfvertygelse, gör man alltid rätt*, emedan Samvetet i *subjectift* afseende aldrig dömer orätt, om det ock *objective* kan göra det (*Conscientia subjective errare nequit*).

8:o Att, i händelse flere skulle begära hans tjenst, såsom *Gislan*, då föredraga den, hvilken ett starkare *pligt-motif* ålägger honom att visa denna tjenst, s. t. ex. att föredraga en Fader, en Vän och Bekant för en, med hvilken han ej står i sådana slägtskaps, eller vänskaps, förhållanden, nb. så vida icke hans samvete säger honom, att denne sistnämnde bättre kan behöfva denna tjenst. Att i en sådan sakernas ställning handla tvärt emot sin öfvertygelse är stridande emot en *Ofullkomlig* pligt, och är att anse såsom dens *indirecta* förolämpande, hvilken han anser mer behöfvande, och således mer berättigad till denna tjenst (*Gislan*).

2:o.

Dens Pligter, som redan blifvit Gislan.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 154.

1:o Att förblifva hos *Gisle-tagaren*, tills det aftal (*Pactum Principale*) blifvit uppfylldt, för hvars skull han, såsom *Gislan*, blifvit afsänd.

2:o Att, om han utfäst sig till arbete, *bestämdt*, eller *obestämdt*, den tid, han är hos *Gisle-tagaren*, då förrätta, i förra afseendet det *bestämda*, i sednare hvad slags *arbete*, *Gisletagaren*, med bestånd af hans personlighet, kan af honom fordra, och det *gratis*, om han dertill förbundit sig, eller för betalning, om aftalet så fordrar.

3:o Att, om han utfäst sig att, *utan* betalning af *Gisle-gifvaren*, åtaga sig att blifva *Gislan*, då icke fordra någon ersättning för sitt åtagna besvär och dermed åtföljande kostnader.

4:o Att, om han blir sjuk, och *Gisle-tagaren* för honom gör några kostnader, betala dem, eller genom afdrag på den lön, han af *Gisle-tagaren* betingat sig, i händelse han låfvat ett för betalning arbeta för honom, desse kostnader ersätta, så vida icke särskilt aftal annorlunda förordnar.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 155.

1:o Använda sitt inflytande att förmå *Gisle-gifvaren* uppfylla sitt med *Gisle-tagaren* ingångna *Hufvud-aftal* (*Contractus Principalis*). Att således REGULUS, huru högt han ock för sin redlighet må berömmas, likväl, om han betraktas såsom *Gislan*,

Digitized by Google

gjorde qvätt, när han, i stället att tillstyrka fred, såsom vilkor för hans beskickning, afstyrkte den samma, är lätt att finna. Af *Fullkomliga* pligten att icke med list och bedrägeri, eller för att skada någon, ingå *pactum*, kan denna pligten härledas, emedan underlåtandet deraf är ett *indirect* bedrägeri, eller *indirect* skadande, när neml. han sjelf tror, att han genom sitt inflytande hade kunnat förmå *Gisle-gifvaren* till sin pligts, eller sin genom *pactum principale* uppkomna skyldighets, uppfyllande.

2:o Att, oaktadt han af *Gisle-gifvaren* fått löfte om betalning för sin möda och tidsspillan, eller af *Gisle-tågaren* för det arbete, han hos honom åtagit sig förrätta; likväl, om det för honom, med bestånd af starkaste pligt-motif, är möjligt, hel och hållen, eller till en del, eftergifva sin fordran.

3:o Att likaledes, under åfvan nämnde vilkor göra hvad *Gisle-tagaren*, med bestånd af Hans (*Gislans*) personlighet, kan fordra.

2:dra Stycket:

Gisle-gifvarens Pligter.

1:o.

Dens Pligter, som vill blifva Gisle-gifvare.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 156.

1:o Att icke med list, tvång, eller lockande förmå någon att blifva *Gislan*.

2:o Att icke sånda någon som *Gislan*, hvilken ännu icke kommit till fullt bruk af förnuft, d. v. s. äger förmåga att inse de besvärligheter, en sådan beskickning åtfölja, och af frihet, d. v. s. för-

Digitized by Google

mågå att uträtta, eller uthärda, hvad en *Gislan* åligger.

3:o Ej betjena sig af någon såsom *Gislan* i afsigt att bedraga *Gisle-tagaren*. Detta är likså väl stridande emot begreppet om *Præstatio Obsidis* såsom Contract betraktadt, som att med list och bedrägeri förmå någon blifva *Gislan*.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 157.

1:o Att icke betjena sig af denn tillbud att blifva *Gislan*, som han vet, utan att förrumma egna gerömål, icke kunna en sådan befattning åtaga sig.

2:o Att upplysa en blifvande *Gislan*, eller den, som åtager sig blifva *Gislan*, om de dermed förenade besvärligheter.

3:o Att, förr än han sänder *Gislan*, tillse, om ej, utan att besvära någon med att blifva *Gislan*, det *Pactum Principale*, han med en annan ingått, kan uppfyllas, eller bekräftas, o. s. v.

210.

Dens Pligter, som redan blifvit Gisle-gifvare.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 158.

1:o Söka, genom *Pacti Principalis* uppfyllande, befria *Gislan* ifrån dess fångenskap.

2:o Lemna *Gislan* den betalning för dess möda och kostnader, han utlåfvat.

Digitized by Google

3:o Icke visa sig otacksam emot *Gislan*. Anm. Att visa sig otacksam strider emot en *Fullkomlig* och *Analytisk* pligt; men att ej vara tacksam strider emot en *Ofullkomlig* och *Synthetisk*.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 159.

1:o Att, oaktadt han ej låfvat betala *Gislan*, likvål, under förutsättning af *moralisk* möjlighet, göra det, när han finner *Gislan* vara i behof af betalning.

2:o Att visa sig tacksam, d. v. s. i ord och handling uttrycka sin erkänsla för den af *Gislan* honom bevista tjenst. Att således *Gisle-gifvaren* har en helig pligt emot *Gislan*, såsom emot sin välgörare, är utan tvifvel.

3:dje Stycket:

Gisle-tagarens Pligter.

1:o.

Dens Pligter, som vill blifva Gisle-tagare.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 160.

1:o Att ej tvinga, locka, eller med list förmå någon att lemna sig *Gislan*, eller att låta sända sig såsom *Gislan*.

2:o Ej ingå detta aftal (om *Gislan*) med den, eller emottaga den såsom *Gislan*, hvilken ännu ej kommit till fullt bruk af förnuft och frihet, eller förlorat förnuftets bruk.

3:o Ej emottaga den till *Gislan*, som han med visshet ser dymedelst skulle *directe* skada sig, eller

andra, s. t. ex. en person, som dymedelst att han blifver *Gislan*, blefve afsatt ifrån sitt åmbete, eller satt ur stånd att försörja sin famille, emedan detta är *moraliskt* omöjligt.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 161.

1:o Upplysa *Gislan* om svårigheten att blifva *Gislan*.

2:o Icke begära att *Gislan* skall utfästa sig gratis göra något för sig (*Gisle-tagaren*), utan tvärtom, när det är *moraliskt* möjligt, låfva honom betalning för det arbete, han kan komma att förrätta.

3:o Att undersöka, om han på annat sätt, än genom *Gislan*, kan få säkerhet, och att icke, utan när det inför samvetets domstol, blir *moraliskt* nödvändigt, besvära någon med ett dylikt onus.

4:o Ej emottaga den till *Gislan*, som han har anledning tro skulle dymedelst skada sig. Anm. Anser han för säkert, att Gislan, eller den, som vill blifva *Gislan*, skall dymedelst skada sig, så är det, som förut är sagdt, hans *Fullkomliga*-pligt att ej emottaga anbudet; men, om blott anledningar att förmoda det, finnas, är det hans *Ofullkomliga* pligt att ej emottaga en sådan.

2:o.

Dens Pligter, som redan blifvit Gisletagare.

a.

Fullkomliga och Analytiska.

§. 162.

1:o Att icke tvinga *Gislan* till arbete, så vida icke särskilt öfverenskommelse emellan honom och *Gislan* det tillåter.

Digitized by Google

2:o Att, om *Gislan* utlåfvat att under tiden uträtta något bestämdt arbete, eller förrätta något visst göromål, ej tvinga honom till något annat.

3:o Att, om *Gislan* åtagit sig under *Gisle-tiden*, göra hvad *Gisle-tagaren*, med bestånd af hans personlighet, kan af honom fordra, ej pålägga honom (*Gislan*) arbete, som öfverstiger dess *physiska*, eller *moraliska*, förmåga.

4:o Att, om han låfvat *Gislan* uppehälle m. m. under *Gisle-tiden*, då lemna det.

5:o Att, när *Hufvud-Contractet* (*Contractus Principalis*) är uppfylldt, då återsända *Gislan*, eller lemna honom tillstånd få lemna sin fångenskap.

6:o Att, om ock *Hufvud-Contractet* icke skulle uppfyllas, likvål ej illa handtera *Gislan*. Detta strider ju emot begreppet Contract i allmänhet, och således åfven emot *Præstatio Obsidis*, helst man, under icke annat vilkor, åh att behandla *Gislan* såsom person, hvarken kan taga, eller gifva, *Gislan*.

b.

Ofullkomliga och Synthetiska.

§. 163.

1:o Att, oaktadt han ej utfäst sig föda och underhålla *Gislan*, likvål, om han ser honom behöfva, eller ej af *Gisle-gifvaren* få medel till underhåll, och det för honom (*Gisle-tagaren*), med bestånd af starkaste pligt-motif är möjligt, då lemna honom (*Gislan*) det, som till föda m. m. erfordras.

2:o Att, oaktadt *Gislan* skulle utfäst sig till arbete, likvål, när han finner det för honom (*Gislan*) svårt att verkställa, och han sjelf (*Gisle-tagaren*) kan, utan starkare pligt-motifs quäfvande, eftergifva detta arbete, då göra det.

3:o Att, oaktadt han ej utfäst sig betala *Gislan* för det arbete, (*bestämda*, eller *obestämda*) han,

Digitized by Google

under *Gisle-tiden* förrättar, likväl, under förutsättning af behof för *Gislan* och möjlighet för *Gisle-tagaren*, ersätta det.

4:o Att, oaktadt icke *Gisle-gifvaren* skulle uppfylla *Pactum Principale*, likvål, under förutsättning af *moralisk* möjlighet, frigifva *Gislan*. Alla dessa *Ofullkomliga* och *Synthetiska* pligter härledas, liksom alla *Ofullkomliga* pligter i allmåahet, ifrån den allmänna *Fullkomliga* pligten att ej skada, eller förolämpa, någon. Anm. Jag har, vid afhandlingen om pligter, i afseende på *Gislan*, för att icke allt för mycket synas sönderdela begreppen, endast afhandlat *Gislans*, *Gisle-gifvarens* och *Gisle-tagarens* pligter i allmänhet, utan att särskilt föreställa dessa 3:ne Personers inbördes pligter i deras olika förhållande till hvarandra. Jag fruktar likväl, att jag redan, genom mina många Indelningar misshagat och tröttat mine Läsare. Men jag blottställer mig hellre för den icke oväntade tillvitelsen att för noga hafva bestämt, och förmycket indelat, *samt* dymedelst hafva gjort min afhandling mindre angenäm, än för det oblida omdömet, att, med förbigående af all vetenskaplig grundlighet, endast hafva sökt behaga och lysa.

Digitized by Google

Register.

Menniskors Aprioriska, eller Rationela, Pligt-Lära.

Inledning. . . . . p. 1.

1:sta Delen:

Menniskors Aprioriska Absoluta Pligt-Lära.

Inledning. . . . . p. 11.

1:sta Hufvudstycket:

Absoluta Pligter emot oss sjelfve.

1:sta Afdelningen:

Absoluta Pligter i anseende till vårt Djuriska Väsende. . . . . p. 22.

2:dra Afdelningen:

Absoluta Pligter i anseende till vårt Moraliska Väsende. . . . . p. 82.

2:dra Hufvudstycket:

Absoluta Pligter emot andra menniskor.

1:sta Afdelningen:

Absoluta Pligter i anseende till andras Djuriska Väsende. . . . . p. 138.

2:dra Afdelningen:

Absoluta Pligter i anseende till andras Moraliska Väsende. . . . . p. 147.

Digitized by Google

3:dje Hufvudstycket:

Absoluta Pligter emot Gud. . . . . p. 166.

2:dra Delen:

Menniskors Aprioriska, Hypothetiska Pligt-Lära.

Inledning. . . . . . p. 185.

1:sta Hufvudstycket:

Pligter, som uppkomma genom Pacta Principalia.

1:sta Afdelningen:

Pligter, som uppkomma genom Pacta Principalia Realia *).

1:sta Stycket **).

Pligter, som uppkomma genom Pactum non formatum (modo originario).

Inledning. . . . . . p. 215.

1:o.

Pligter, hvilka åligga den, som vill förvärfva pacto non formato (modo originario). . . . p. 223.

*) Denna Indelnings-Led är vid tryckningen förbigången, hvarföre den af Läsaren torde i Boken inskrifvas.

**) Denna öfverskrift får äfven i Boken inskrifvas. Anm. Alltigenom, ända till 2:dra Stycket, som handlar om Pligter, hvilka uppkomma genom Pacta, som närmast hafva afseende på Blott-förnuft-väsende, neml. Gud, antages en Lägre Indelnings-Led, så att, i stället för Hufvudstycke, läses Afdelning; i stället för Afdelning Stycke; i stället för Stycke 1:o. o. s. v. Jag anser derföre öfverflödigt att särskilt ibland rättelser denna ändring anmärka.

Digitized by Google

2:o.

Pligter, hvilka åligga den, som redan förvärfvat pacto non formato, eller modo originario. . . p. 228.

2:dra Stycket:

Pligter, som uppkomma genom Pactum formatum (modo derivato)

1:o.

Pligter, som uppkomma genom Pacta Unilateralia Realia, eller genom Contractus Benefici Reales. p. 231.

2:o.

Pligter, som uppkomma genom Pacta Bilateralia Realia, eller genom Contractus onerosi Reales. . . p. 289.

2:dra Afdelningen:

Pligter, som uppkomma genom Pacta Principalia non realia, d. v. s. genom sådana Pacta, som directe hafva afseende på förnufts väsenden.

1:sta Stycket:

Pligter, hvilka uppkomma genom pacta, som närmast hafva afseende på sinnliga förnuft-väsenden, d. ä. andra menniskor.

1:o.

Pligter, som uppkomma genom Pacta, hvilka närmast hafva afseende på Personers krafter. . . p. 327.

Digitized by Google

20.

Pligter, hvilka uppkomma genom pacta, som närmast hafva afseende på Personers ägande. . . . : p. 358.

2:dra Stycket:

Pligter, hvilka uppkomma genom Pacta, som närmast hafva afseende på blott förnuft-väsende, nemligen Gud. . . . . p. 409.

2:dra Hufvudstycket:

Pligter, som uppkomma genom Pacta Accessoria.

1:sta Afdelningen:

Pligter, som uppkomma genom Pactum Accessorium Reale. . . . . p. 419.

2:dra Afdelningen:

Pligter, som uppkomma genom Pactum Accessorium Personale. . . . . p. 454.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

Digitized by Google

Digitized by Google